

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

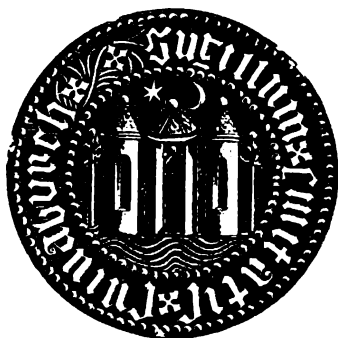
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SVENDBORG BYS HISTORIE

SAMLET OG UDARBEJDET AF
JOHANNES OLSEN,
INSPEKTØR VED SVENDBORG AMTS MUSEUM.

UDGIVET VED SVENDBORG AMTS MUSEUM

1527.

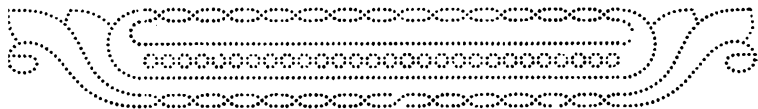
SVENDBORG
BEHREND'S BOGTRYKKERI
..... 1919

DENNE BOG TILEGNES
SVENDBORG BY OG DENS BORGERE
*i taknemlig Erindring om de mange Aar, i hvilke
det har været forundt mig at færdes blandt dem.*

Ærb.

JOHANNES OLSEN.

SVENDBORG

iden gaar sin Gang, snart i hurtigt, snart i langsomt Tempo; men stadigt forandrer Forholdene sig, den gnaver paa alt og alle, intet er unddraget dens nivellerende Magt.

Jeg kom til Svendborg som Barn, og alt som Aarene gik, har jeg set, hvor Byen og dens Omgivelser forandrede sig. Fra jeg for mange Aar siden første Gang fik Svendborg at se, gjorde den Indtryk paa mig, og mange, mange Gange senere har jeg lyttet til de gamle Svendborgeres Fortællinger om deres Oplevelser, det var baade morsomt og interessant; thi snart dvælede én ved Minderne om Klosterpladsen og Skolen, snart fortalte en anden om de gamle Acciseboder og Smugleriet, og mangt og meget fæstnede sig for mig; men ved det altsammen forekom mig, at der manglede noget. Man kendte lige akkurat Begivenhederne i ens egen Tid, men derudover var alt en lukket Bog, ingen eller da kun ganske faa kendte Byens Historie til Bunds gennem Tiderne. Jeg læste, hvad man i Almindelighed kan faa at læse om Byen, og det var nu ikke saa overvældende meget; men ved at arbejde med Museet, saa jeg, at der var meget, som ingen anede noget om. Det forekom mig, at dette burde samles i en Bog om Svendborg.

Jeg begyndte derpaa først som Forsøg; men efterhaanden fik det fastere Form, og Stoffet svulmede op. Som alle menneskelige Foretagender har ogsaa dette Arbejde sine Mangler, og herfor beder jeg om Læserens Overbærenhed; der kommer nok andre efter mig, som vil gøre det bedre, derom tvivler jeg ikke.

I 1823 udkom den første Bog om Svendborg; den var skrevet af Pastor J. Begtrup, den blev trykt i Odense og fortæller om Byen til ca. 1817; det er altsaa omtrent 100 Aar, siden den saa Dagens Lys. Den kan paa en Maade fejre 100 Aars Jubilæum. I Løbet af disse 100 Aar er meget nyt kommet til, saavel gamle Oplysninger fra ældre Tider som Byens betydelige Fremgang i dette Seculum; navnlig efter at Byen fik Baneforbindelse med Odense, er den vokset helt ud over sine gamle Grænser, ligesom de senere Baneanlæg til Nyborg og Faaborg yderligere har bidraget til dens Vækst i vor Tid, saaledes at den, der i mange Aar har været borte, næppe kan kende den igen.

I de forløbne 100 Aar er der udkommet fire Bøger om Svendborg, nemlig en lille Pjece ca. 1877 af afdøde kongelig Translatør H. Jørgensen, som nærmest er skrevet for fremmede, Svendborgs Historie af afdøde Borgmester L. Schrum, udgivet 1905 af Byfogedfuldmægtig Sejer Briksø, denne Bog handler om Byen fra 1660, Svendborg Købstad 1869 til 1893 af afdøde forhenværende Borgmester Torkild Lund, samt endelig om Svendborg af Pastor J. L. Rohmann (til det 14. Aarhundrede) i Blandinger fra Sorø 1832. Sluttelig er Svendborg omtalt mange andre Steder, saaledes hos Trap, Both, i de danske Byerhverv osv.

Jeg har nu forsøgt at samle og supplere disse Beskrivelser i det Haab, at det ikke vil være uden Interesse for Svendborgerne og maaske en enkelt anden.

Mangen Læser vil maaske finde, der burde have været

meget mere, og omvendt vil andre mene, der er for meget, og at det er kedeligt og tørt, og de har muligvis Ret hver især. Til min Undskyldning for disse Mangler og Fejl kan jeg kun anføre, at jeg har gjort det saa godt, jeg formaaede, og udelukkende har skrevet og samlet det af Kærlighed til Svendborg; thi alt som Aarene gik, kom jeg til at holde mere og mere af Svendborg og dens Indvaanere; den skønne og herlige Natur, som omgiver Byen, synes mig, hver Gang jeg ser ud over By og Landskab, at vokse i Skønhed.

Som bekendt er Svendborg den sydligste By paa Fyn og ligger i Sunds Herred under 55° 3' 36,89" nordlig Bredde og 1° 57' 59,40" vestlig Længde for Kjøbenhavn, beregnet fra Frue Kirkes Spir.

Som Byen er nu, og som den har udviklet sig i den seneste Tid, særlig dens Livsnerve, Havnen, med den stadig tiltagende Trafik, er den, om man saa maa sige, ført ud af sin Tornerose-Tilværelse og ind i vor Tids stærkt pulserende Liv. Om dens Ælde og Historie skal disse Blade fortælle lige fra dens første ubetydelige Lidenhed, om de mange Omskiftelser gennem de svundne Decenier, den som By har oplevet. Gennem disse Tider har den bevaret sig i Fred og Ufred, og dens gode Beliggenhed i den idylliske Natur, har maaske bidraget til, at den har holdt sig oven Vande gennem Tiderne. Skøn har Omegnen altid været, og da Befolkningen er venlig og imødekommende, er det ikke saa mærkeligt, at Byen er kendt viden om; man kan med Digteren sige „her er smukt at leve, tungt at dø“.

Svendborgs Saga fortæller os en lang og interessant Historie. Det kan ikke nægtes, at Byens Indvaanere har levet med baade i Krig og Fred, de har til alle Tider gjort sig bemærket. Byens Historie taler derom.

Svendborg har en ret betydelig Udstrækning, og er for en stor Del, særlig i den nyere Tid, bygget som Villaby, hvilket igen medfører Sundhed og Renlighed for Byens Vedkommende; hertil bidrager noget det bakkede Terræn og dens Beliggenhed ved Søen, hvilket yderligere forskønner Opholdet.

Gid da Svendborg i kommende Tider, det være sig gode eller mindre gode, fremdeles maa bevare sig ung og frisk, at de kommende Slægter maa føre den frem og formaa at hævde dens Navn i taknemlig Erindring om de henfarne til Ære og Velstand for By som Borger og vort gamle kære Fædreland, som vi aldrig lære at elske højt nok.

Forinden vi gaar over til Svendborgs Historie, skal her til Sammenligning noteres, hvad der i 1778 meddeltes om Svendborg i en Beskrivelse over Købstæderne i Danmark:

„Svendborg Kiøbstad ligger i Fyen, 6 Mile fra Odense. Dens Privilegier ere af Kong Erik af Pommern fra Aar 1409. Dens Navn menes den at have faaet af Kong Svend Tiugsskieg, som skal have bygget den. Dens Vaaben er 3 Taarne. Den har 3 Kirker: St. Nicolai Kirke, hvorved er tvende Kapeller, vor Frue Kirke og Klosterkirken. I den sidste prædikens ikkun Tolvprædiken hver Søndag i Fasten, samt Ligprædiken. Til disse Kirker er to Sognepræster og 2 Kappellaner. I Byen er 284 Gaarde og Huse, som er assecorede for 97,417 Rigsdalere, 14 Gader og Stræder, 18 Kiøbmænd, 14 Skippere, 120 Haandværkere, ialt 1714 Personer, en Dansk Skole og et Hospital. Til Byen ere 3 Gallioter, 34 Jagter og 10 Baade. Consumptionen var 1766—3800 Rigsdaler. Øvrigheden er en Byfoged og en By-skriver. Byen har 30 Tdr. 2 Skp. og 2 Fdk. Hartkorn.“

Saaledes saa Beskrivelsen ud, hverken mere eller mindre.

OPRINDELSEN TIL NAVNET SVENDBORG

Som man i vore Dage staver Byens Navn, har det ikke været stavet altid. Om hvad Byen oprindelig har hedt, og om Navnets Oprindelse, har der været skrevet en Del idet mange forskellige Anskuelser i Tidens Løb har været fremsat. Først i forholdsviis ny Tid staves Navnet „Svendborg“. I Middelalderen skreves ofte det samme Ord forskelligt i samme Dokument, og tillige brugtes u, w, v, som det tilfældig faldt i Pennen, idet de tre Bogstaver brugtes i Flæng og betegnede ofte samme Lyd, Bogstav eller Udtale af en Stavelse, hvor et af dem var anvendt.

Paa et Kort fra Ulm i Würtemberg over Nordeuropa fra 1482 efter Nicolai Donis Udgave af Ptolemai Cosmographia ses Byens Navn stavet „sunborg“, maaske en Forkortelse af „Suenborg“, og dens Plads angives rigtigt, derimod findes hverken Byens Plads eller Navn angivet paa Olai Magnus' Kort over de nordiske Lande fra 1539. Endvidere findes i Statsbibliotheket i Nancy et gammelt Haandskrift med et Kort fra ca. 1427; Kortet viser ikke Byens Beliggenhed, derimod er den nævnt i Haandskriftet og staves da „suinborg portus“ (Svendborg Havn).

Begtrup fortæller, at man har troet, at Svendborg skylder sin Tilblivelse Kong Svend Tveskæg, som skal have opholdt sig hos Palnatoke paa Fyn, og at Navnet hidrører fra ham, og dette skyldes igen en Optegnelse fra den bekendte Helvaderus paa Chr. 4. Tid. Denne Optegnelse er nu borte; men den var malet paa en Tavle i Vor Frue Kirke, og Indskriptionen lød saaledes:

„Svend Tveskæg Konning med stor Ære,
Da han maatte Danmarks Krone bære.
I tusind Aar og ved den trent
Efter man at skrive begyndt.
Fra Kristo, Guds Søns Fødselstid,
Svendborg han bygged med stor Flid,
Paa dette Sted hvor Kirken staaer.“

Om Heldevad har haft denne Optegnelse fra gamle Sagn eller Munkeoptegnelser, faar staa hen. Rimeligt er det, siger Begtrup, at Kong Svend Tveskæg under sit Ophold i Fyen har valgt denne skønne Egn og bekvemme Havn til sine Søtoge og bygget et Spejdertaarn paa det høje Sted, som Frue Kirke nu indtager.

I Pontoppidans Atlas fremsættes den Mening, at Byen har sit Navn af Sundet, den ligger ved; det mener Begtrup dog ikke.

Professor Wedel Simonsen omtaler i sin Bog „Borgruiner“ Svendborg, og fremsætter den Tanke, at Kong Svend Grathe er Byens Stifter, og at han her skulde have bygget en Borg til Værn mod Sørøverne; men Begtrup mener ikke, det passer.

Bircherod siger, at nogle mene, at Navnet kommer fra en Kong Svend, andre, at Navnet stammer fra Svinesund, som den laa ved, og at dette igen skyldtes Marsvin, som fangedes i Sundet.

Begtrup mener selv, at følgende skylder Navnet sin Oprindelse. Egnen om Svendborg var i fordums Tider rig paa store Skove, der var opfyldt af Svin, som her fandt god Næring, og Sundet var fuldt af Marsvin, og han mener, at Fangsten saavel af Sø- som Landsvin har lokket Folk til at bosætte sig her, og at Byen eller Fiskerlejet oprindelig har hedt Svinsund. Endvidere siger han, da nu enten Svend Tveskæg eller Svend Grathe anlagde den første Borg, hvem af disse vides ikke, maaske den ene

har bygget Borgen og den anden udvidet samme, da forandredes Navnet Sund til Borg, og Byen fik Svineburgh til Navn, og han slutter med at antage, at først har Byen hedt Svinesund, senere da der kom en Borg, fik den Navnet Svineborg.

Ludvig Holberg beretter, at Svinborg er Byens rette Navn.

En anonym Forfatter (K. B.) mener, at Navnet stammer fra de mange Svin, som gik i Skovene og fortærede Olden, og da Borgerne havde mange Svin „paa Olden“, som det hed i gamle Dage, skulde Navnet hidrøre herfra.

I det gamle Segl fra 1527 staar Svinaburgh, og i et andet svinaburch.

Paa Resens Plan over Byen staar Swenborg, og nederunder paa Latin Svenoburgum.

L. Both siger i sin Bog om Danmark, at Svendborg maaske har Navn efter Sundet. Navnet stavedes gennem hele Middelalderen og langt op mod vor Tid højest forskelligt, der forekommer f. Eks., foruden de alt nævnte Skrivemaader, Swineborg, Sweneborgh, Suenneborgh, Suynborgh, Swynborch, Suenborg, Suinborg, Suineborg og endnu flere.

Pastor Rohmann skriver i sin Afhandling om Byen før Udgangen af det 14. Aarhundrede om Navnets Oprindelse, at flere holder paa, at det stammer fra en Konge af dette Navn; men hvilken, Svend Estridsen, Svend Grathe eller Svend Tveskæg, kan ingen opgive. Han siger, at Wedel Simonsen holder paa Svend Grathe, men senere, at Sundet har givet Byen Navn. Han omtaler ogsaa Begtrups Opfattelse, og om alle Kongerne Svend siger han, at de maa opgives paa Grund af de svage historiske Grunde, da hverken Saxo eller Middelalderens Krøniker giver nogen Efterretning om Svend Tveskæg, og Suhm kun et eneste

Sted ytrer en individuel Mening om Svend Estridsen, og om Heldevad siger Rohmann, at denne ikke var nogen kritisk Historiegransker, og at Heldevads Mening hviler paa et Sagn. Endvidere kan det ganske vist ikke modbevises, at Palnatoke og Svend Tveskæg har opholdt sig i Egnen ved Svendborg; men alle Minder om Palnatoke peger hen paa Odense og dens Omegn, og selve Historien omtaler intet Anlæg af den Art. Kysterne var paa Svend Tveskægs Tid ikke saa udsat for Angreb af Sørovere som senere, og udenlandske Togter sysselsatte mere denne Konge end Anlæg af Forsvarsborge. Med mere Rimelighed kunde det sættes i Forbindelse med Svend Grathe; thi Saxo fortæller nemlig, at denne Konge anlagde Borge til Kysternes Forsvar, men nævner kun to, en paa Sjælland og en paa Fyn, dog maa disse snarest søges ved Storebelt, fordi Usikkerheden gik saa vidt, at den gjorde selve Kongens Overfart over Storebelt usikker, og man vilde vel tillige spærre Farten for Søroverne gennem Farvandene; dog skal disse tvende Borge eller Skanser senere være ødelagte af Venderne. Rohmann anser det ikke for rimeligt, at Borgen i Svendborg skyldes Svend Grathe; thi, som han siger, saa vilde Saxo nok have omtalt det, da han ellers meddeler alt, men herom findes intet hos Saxo. Han forkaster helt Begtrups Opfattelse og mener, at det intet har med Virkeligheden at gøre, og det skyldes kun et gammelt Sagn, at Byen og dens Vaaben skulde have noget med Svin at gøre. Sluttelig siger han, at Navnet kommer af Sundet og derfra er overført til Borg og By, og han deler de Tidsomstændigheder, som kan komme i Betragtning med Hensyn til Navnet, i tre Perioder.

I den første af disse Perioder, maaske allerede før Christus, bebyggedes vel Stedet af Fiskere og Fribyttere,

som her fandt rundelig Næring i Havets Frembringelser og et trygt Opholdssted. Uden egentlig at være en By opstod paa den Maade en Række Huse eller Hytter langs Sundet ved Kysten, som ingen bestemt Navn havde. Tid efter anden kaldtes disse Husene ved Sundet eller Sundhusene, ligesom f. Eks. Strandhusene. Dette blev saa en staaende Benævnelse, og da Borgen blev anlagt, kom „Borg“ i Stedet for „Huse“. Om Borgens Ælde kan intet bestemt siges, dog er den uden Tvivl, om ikke samtidig, vist yngre end Landets Inddeling i Herreder. Den er sandsynligvis fra Harald Blaatands Tid i det 10. eller senest fra Knud den Stores Tid i det 11. Aarhundrede, og Rohmann mener ikke, at det kan modbevises, at Sunds Herreds Navn stammer fra Sundet. Hvert Herred fik Tid efter anden sin Kongsgaard, hvor den kongelige Foged eller Embedsmand boede, følgelig fik Sunds Herred ogsaa en saadan. Da nu Borgen var Hovedpunktet i Herredet, og de i Nærheden værende Huse kaldtes „Sundhusene“, fik Borgen Navn derefter og blev kaldt „Sunde“ eller „Sundborg“, hvilket Navn Byen, som efterhaanden dannede sig, beholdt. At Navnet forandredes til „Suinborg“, „Svineborg“ og omsider til „Svendborg“, kan maaske forklares paa denne Maade.

I det gamle Folkesprog er Bogstaverne i Ordet „Sund“ eller „Sunde“ ikke blevet tydelig artikulerede af Fynboerne, da Udtalen af Bogstavet „d“ i Midten af et Ord eller i Enden af en Stavelse falder dem vanskelig at udtale klart. Tages der Hensyn til Islændernes Udtale af Ordet, er denne ikke ulig Almuens Dialekt i og omkring Svendborg; thi der udtales Ordet „Sund“ næsten som „Suin“ (S-u-i-n). I Menigmands Tale kaldtes saaledes Navnet „Suinborg“ eller „Suineborg“. Først flere Aarhundreder efter, at det af Almuens Tunge havde faaet den

staaende Form, fremtræder det i Skriftsproget og hermed begynder den anden Periode.

Da i Kong Christopher I. Privilegier af 1253, og latinske Breve og Krøniker fra Middelalderen, som er de eneste skriftlige Mindesmærker, man har fra den Tid, hvoraf det kan formodes, at Skriverne hyppigt var Udlændinge, og disse ikke interesserede sig særligt for Historie langt mindre om Etymologi, men i deres mindre gode Latin skrev de danske Nave saa godt de kunde, og da tillige Bogstaverne u-v-w betragtedes som værende det samme eller enslydende Bogstav, ses det, hvorfor Navnet forekommer skrevet forskelligt; men trods disse forskellige Maader at stave Navnet paa, anser han dog, at Navnet har været udtalt „Su-i-neborg“ eller „Su-in-borg“. Kun meget faa Steder forekommer „Sweneburgum“ eller „Swenoburgum“, og det endda i en ikke særlig gammel Krønike, hvor Af-skrivning vel kan have gjort Forandringen. Den almindelige Udtale „Suinborg“ har ogsaa Huitfeldt fulgt. Da man i det 17. og 18. Aarhundrede, fornemmelig ved den af Heldvad i Frue Kirke opsatte Tavle, begyndte at etymologere Navnet, kom den tredie Periode. Holbergs Ytring, at man af gode Grunde Tid efter anden forandrede det til „Svendborg“ indeholder maaske mere end blot Skæmt. Man fandt noget anstødeligt i Ordet og lavede Bogstavet „i“ til „e“, og saaledes blev den nu brugelige Skrivemaade almindelig.* J. Steenstrup i „de danske Stednavne“ mener, at det kommer af Svin, og at det er oprindeligt,

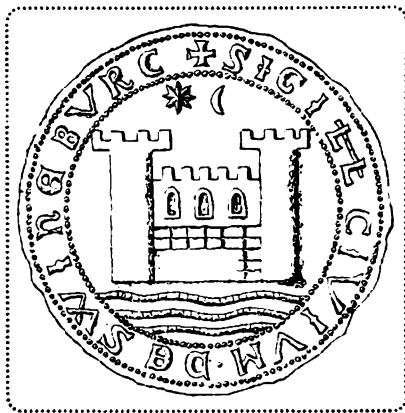
*) I Kong Valdemars Jordebog fra 1231 læses bl. a. „Kyælteburgh“. og man har almindelig antaget, at dette skulde være Svendborg; men mon det ikke snarere er „Ørkil“ her er ment; thi 1229 nævnes Svendborg jo udtrykkeligt og hørte da til Kongens Patrimonium (Privateje); hvorfor skulde Svendborg saa ikke være nævnt ved sit Navn „Swineburgh“ 1231. Jeg tænker at „Kyælteburgh“ muligt kan være en ældre Benævnelse for „Ørkil“.

og mener, at det kan hidrøre fra en Figur paa Borgens Tinde. Det forekommer mig noget søgt.

Rohmanns Forklaring synes mig i høj Grad at burde paaagtes, og kan ikke saadan uden videre kasseres, og hans Opfattelse synes at være rigtig; man kan daarlig tænke sig, at Navnet skulde være opstaaet af Svin paa Land eller af Marsvinene i Søen.

Efter at Navnets Historie nu er gennemgaaet ret udførligt, vil det være ganske naturligt at gaa over til at fortælle om Byens

SEGL OG VAABEN.

Svendborg Bys Segl fra 1862.

det findes i Traps Danmark med Angivelse af Aarstallet 1610.

Imidlertid findes i Lybæk Raadstue-Arkiv paa et i Svendborg udstedt Brev, dateret 1362, det ældste Segl, man kender; dette skal findes anvendt allerede 1337 paa et Dokument udstedt af Tyge Vindsen

I Følge gamle Fortællinger skulde Byens ældste Segl og Vaaben have fremstillet et Svin, Lam eller Faar; men dette kan umuligt passe, selv om dette Forhold findes omtalt i Biskop Jakob Madsens Optegnelser; det hidrører nok fra Sunds Herreds Segl, som viser et Lam med en Fane,

1527.

Svendborg Bys Segl fra 1527.

saa Byen har altsaa haft sit eget Segl allerede den Gang.

Dette Segl viser Billedet af to murede Taarne med tre Skydeskaar paa hvert af disse. Melleim Taarnene findes en lavere Mur med seks Skydeskaar, og i Murens øverste Halvdel ses spidsbuede Vinduer; denne Del af Muren saavel som Taarnene synes at skulle vise at være af Teglsten, hvorimod Murens nedre Del saavel som Taarnenes nederste Dele tydeligt er større Sten, formodentlig Kampesten. Under Taarne og Mur ses tre bølgede Linier, antagelig forestillende Vand; men de ligner mest Perlesnore. Seglets Omskrift er „Sigill-Civium. De. Swineburg“. Oven over Muren, mellem Taarnene, findes en seksodded Stjerne og en Halvmaane i aftagende Kvarter. Hvor længe dette Segl har været brugt, vides ikke; men 1527 ses et nyt at være bragt i Anvendelse. Dette har tre Taarne, alle runde med spidse Tage, og hvert Tag ender i en Kugle; det midterste Taarn er det bredeste og har en aaben Dør, de to andre viser rundbuede Vinduer, og oven over ses en Stjerne og en Halvmaane, men denne er nu bleven tiltagende; paa hver Side af de yderste Taarne er nu kommet en ny Figur til, maaske hentydende til Pallisader, Stræbepiller eller lignende, nedenunder Bølgelinier i Streger. Omskriften lyder: „sigillum - civitatis - swinaburch“. Signetet, som endnu anvendes paa Raadhuset, er af Kobber, Bagsiden er raat behandlet, og paa denne er paaloddet en 1" høj Plade, som danner Haandtaget. I Trap, hvor det er afbildet, anføres Aarstallet 1648; men det kan hidrøre fra, at den 6. Juli dette Aar hyldedes Kong Frederik III af Købstæderne paa Kjøbenhavns Slotsplads, og ved den Lejlighed er Seglet blevet brugt. Det ses første Gang anvendt den 29. Juli 1527 paa et Dokument, udstedt af Jyrghen Kieldsmidt.

Det tredie Signet er af Sølv og findes nu i Museet; det ligner det forrige, er lidt mindre, dog ikke saa godt udført som det forrige. Omskriften er: „Sigillum civitatis Swinaburgh“. Det er indrettet med et lille Haandtag bag paa Signetet, ved et Hængsel, saaledes at Haandtaget kan lukkes ned i Flugt med Signetpladen. Det findes anvendt, saavidt vides, første Gang 1760.

Dernæst kendes et lille Signet af Messing med Bogstaverne „S. B.“, det er anvendt efter 1749 paa Bagerlavets Protokol og mange andre Steder.

Paa Kortet fra Kong Frederik V ses endnu et mindre Segl; det er rundt med tre Taarne, det midterste har Fløj med Splitflag, tilsyneladende i to Farver; denne Fløj vender til højre for Beskueren, Taarnene har Spir og til venstre for det yderste staar „S“, til højre for det yderste her staar „B“, Stjerner og Maane i Tiltagende, under Taarnene Bølgelinier, men ikke Spor af Omskrift.

Fra 1835 har man igen et nyt Signet, for Resten ligner det Nr. 2 og 3, men paa dette er Pallisaderne vokset til hele Træer, og endelig 1864 det sidste, ovalt af Kobber med sortmalet drejet Haandtag af Træ, med meget store Træer.

Byvaabenets Farver er røde Taarne over Sølvbølger, alt i blaa Felt, Stjerner og Maane i Guld.

Befæstede Steder kaldtes i Middelalderen Borge, og disses Vaaben antyde ofte Borgens Kvalitet ved Taarnene; det kan da være muligt at antage, at Anbringelsen af det tredie Taarn i Seglet maaske hentyder til Skattertaarnet; saadanne Forøgelse af Vaabner var almindelige i Middelalderen til Minde om en eller anden Begivenhed.

Begtrup mener, at Segl og Vaaben skriver sig fra den Abelske Periode, og fremsætter den Mening, at Byen den Gang fra Søsiden har fremvist Billedet af tre Taarne,

nemlig Skattertaarnet og de to Kirkers Taarne, og at Halvmaanen og Stjernen antyder denne Familie. (Dog er dette meget tvivlsomt).

Dette synes mig ikke at passe; thi først langt senere fik Kirkerne Taarne. Begtrup har næppe kendt det ældste Segl med de to Taarne. Om Stjernen og Maanen kan have nogen Forbindelse med den Abelske Slægt, kan jeg ikke sige; men saadanne Symboler ses ofte anvendt, og hentyder maaske til Dag og Nat.

Der foreligger en Formodning om, at Skattertaarnet skal være opført under Kong Erik af Pommern; er dette rigtigt, vil man kunne forstaa, at der paa Seglet senere er optaget tre Taarne mod det ældre, der kun havde to.

Hvis man betragter alle de Reproduktioner, som i Tidens Løb er forekomne, forbavses man over Uligheden imellem dem; kun i Traps sidste Udgave og paa de trykte Byraadsforhandlinger er Seglet fra 1527 rigtig gengivet. Det ældste Segl fra 1362, som findes i Lybæk, er gengivet rigtigt i Schrums Bog over Svendborg, og Resten er mer eller mindre ordnede.

I Følge Forordningen af 5. Marts 1695 skulde paa Købstædernes offentlige Herberger og Værtshuse Byens Vaaben være ophængt, og i Følge Reglement af 4. Juni 1802 for Borgervæbningen i Købstæderne skulde Borgerfanen indeholde Byens Navn og Vaaben, hvad den her i Byen ogsaa gjorde.

Det næste, som vi vil betragte, er selve Byen gennem Tiderne og de hertil hørende Forhold, og vi begynde da med

OLDTIDEN.

Om Svendborg i denne Periode kendes kun lidt. Man kan ikke paavise noget om, hvad der var, eller hvorledes der saa ud den Gang. Man maa derfor indskrænke sig til

at omtale de Fund, som er gjort i Svendborg fra selve Oldtiden.

I Bagergade Nr. 55 er ved Kloakgravning fundet en smukt forarbejdet Økse af Bjergart, i Møllergade og for nylig i Dronningemaen er enkelte Flintøkser fra den ældre Stenalder fremdragne. Lejlighedsvis er ved Grundgravning og ved Rørlægning i Gaderne opsamlet enkelte forarbejdede Stensager, saa godt som altid Brudstykker, hidrørende baade fra den ældre og yngre Stenalder, meget har det ikke været; men sligt kan i ældre Tider. godt være fremkommet, uden at være paaagtet.

Paa Øxenbjerg Bakke, ovenfor den nuværende Sandgrav, i dennes øverste Lag, hvor Muldjorden støder sammen med det underliggende Ler, findes stadigt mange itubrudte Lerkarskaar, Flintoldsager, ofte ildskørnede, kun faa ubeskadigede Ting. Desuden indeholder dette Lag mange spaltede Dyreknogler og Trækul. En righoldig Samling af disse Skaar, hvoraf mange er smukt ornamenterede, findes i Museet. Endvidere findes i samme Lag ved Afdækningen dybe Forsænkninger, fyldte med ovennævnte Sager samt askeagtigt Affald; disse Gruber er ca. 1 Meter i Dybden og lignende i Diameter. Blandt de fundne Dyreknogler findes Knogler af Okse, Faar, Ged og Svin. Disse fortæller, at her har Stenalderfolket levet og færdedes. Hertil kommer den store Affaldsdyng, som findes under Skovbunden i Christiansminde. Den naar fra Øxenbjerg Mølle omtrent hen til den gamle Dansepavillon og gaar helt ned til Stranden; dette Lag bestaar af Bunker af Østersskaller, Strandsnegle, Hjertemusling og Blaamuslingskaller, blandet med marvspaltede Dyreknogler, Lerkarskaar, Stenredskaber og meget Flintaffald.

I den bageste Del af Ørkil-Borgens Tomt findes Spor af Flintaffald, enkelte hele, fint forarbejdede Flintpile er

fundne her. Fra Fruerskoven er ogsaa enkelte Flintesager; men i Terrænet omkring Ovinehøj og Høje Bøge kendes saa godt som intet Fund fra Stenalderen. I Villakvarteret Lunden saavel paa Byens som paa St. Jørgens Side, er Tid efter anden fundet adskilligt, saasom Økser, Dolke og Knive af Flint.

Fra Bronzealderen foreligger Fund af en Broncesegl fra Villakvarteret Lunden, enkelte Bronzeøkser fra Gl. Hestehave, hvor der endnu findes en betydelig Mængde Gravhøje fra denne og den foregaaende Periode. Paa selve Byens Grund er fundet en Broncekam og en Broncesav. Fra Grusgravene bag Bellevue og de bagved liggende Grusgrave er fremdraget flere Gravurner, indeholdende Ben, Aske og Knive fra denne Tid. Ved Fund fra Svendborg-Nyborgbanens Anlæg stammer en Smykkenaal fra Vikingetiden; denne er sølvbelagt og fremviser Dyreornamenter; denne, saavel som Gravurner fra de oven omtalte Grusgrave, hvor Urnen indeholdt Jernknive, fortæller os, at de hidrører fra den saakaldte Jernalder. Fra selve Byens Grund kendes ingen Gravurner eller Gravhøje fra Oldtiden; men har der været saadanne, er de gennem de lange Tider, som er forløbne siden den Tid, forsvundne. Alt tyder da paa, at Oldfolket har levet og færdedes paa og omkring Byens Grund. De mange Østersskaller, som fremkomme ved Opmudring i Sundet, vidne om, at disse Folk har haft og har kunnet hente sig Næring blandt andet fra Sundet.

I Gl. Hestehave ligger en fredlyst Helleristningssten med 83 skaalformede, indhuggede Fordybninger; den er ca. 6 Fod bred og 8 Fod lang og antages at have haft en symbolsk eller religiøs Betydning, maaske begge Dele, og en lignende, men mindre Sten er indmuret ved Indgangen i Taarnet i Vor Frue Kirke.

Endvidere taler de i Byens Omegn værende Gravhøje om det samme; de findes i Høje Bøge, Sophie Margrethelund, Stævneskoven, Hallingskoven samt paa Thurø og Taasinge, og hertil kommer de mange i Tidens Løb sløjfede Høje i Omegnen, som ved Nationalmuseets Eftersøgning i Somrene 1917 og 18 er kortlagte. Yderligere bør fra Oldtiden omtales de hidtil kendte Affaldsdynger ved Maegaard og i Thurø Bund, samt de mange løse Fund af Sølv- og Guldsager, saaledes Guldhalsringen fra Stranden ved Vornæs, Guldarmaandet fra Røgeriet paa Thurø, de store Sølvfund fra Iholmen, Guldhalsringen fra Bjerne-mark, Ringguld fra Egense samt til sidst det bekendte store Guldfund fra Broholm, som er et af de betydeligste Fund i Danmark fra Vikingetiden.

Disse Forhold viser altsaa, at Egnen gennem alle Oldtidens tre Perioder har været beboet.

MIDDELALDEREN.

Selvfølgelig kender man meget mere fra denne end fra den foregaaende Tid, selv om der gaar et godt Stykke Tid, inden egentlige historiske Meddelelser foreligger.

Som Tilfældet er med alle gamle Byer, hviler ogsaa de ældre Dele af Svendborg paa Fyld, ophobet gennem Aarhundreder. Fyldlagene er paa sine Steder endog ret betydelige, mange Steder 4 a 5 Alen dybe; dette gælder navnlig de lavere Dele af Byen, f. Eks. Partiet omkring Brogade, Klosterpladsen, Korsgade, Dele af Møllergade med de tilstødende Grunde samt Partiet om Frue Kirkebakke.

Antagelig har den første Bebyggelse fundet Sted paa Skraaningerne af Vor Frue Kirkebakke mod Syd og Øst. Paa Frue Kirkes Plads stod senere en befæstet Borg. Naar denne er opført, vides ikke; men det antages, at den ikke er yngre end det 11. Aarhundrede. Begtrup fortæller,

at der paa Pladsen omkring Kirken er fuldt af Fundamenter og Rester fra Borgen og Befæstningen.

Fra disse fjerne Tider findes i Museet Prøver af Lerklining, opgravet dybt i Klostergaardens Grund; dette stammer antagelig fra Tiden 9—1100 ef. C., endvidere er i samme Ejendoms Grund fundet 1 Jernøkse, 1 Jernkniv og 1 Merlespir af Træ; tillige er andre Steder i Byen fundet lignende Jernknive fra det 12. Aarhundrede, en Benkam, to Jernsakse af Form som en Uldsaks. I Socialdemokratens Ejendom i Brogade fandtes i Sommeren 1915 en meget stor Jernkniv med Hornskaft; paa dette staar en meget tydelig Runeinskriftion, som for nylig er tydet af Dr. Brøndum Nielsen. Den lyder saaledes: „Thori (el. Karl?) mærker skar paa hæftet; Aræ tælgede (snittede) skæftet.“ Det vil sige, at Are tildannede Hornet til Runeristning og til Anbringelse paa Knivbladet, Thore ristede Runerne derpaa. Kniven antages at stamme fra det 13., maaske det 12., Aarhundrede. Den laa paa en større, flad Sten.

Endvidere er i Svendborg fundet Masser af middelalderlige Lerkarskaar, Nøgler, Hestesko og Krondyrtakker, tildannede og

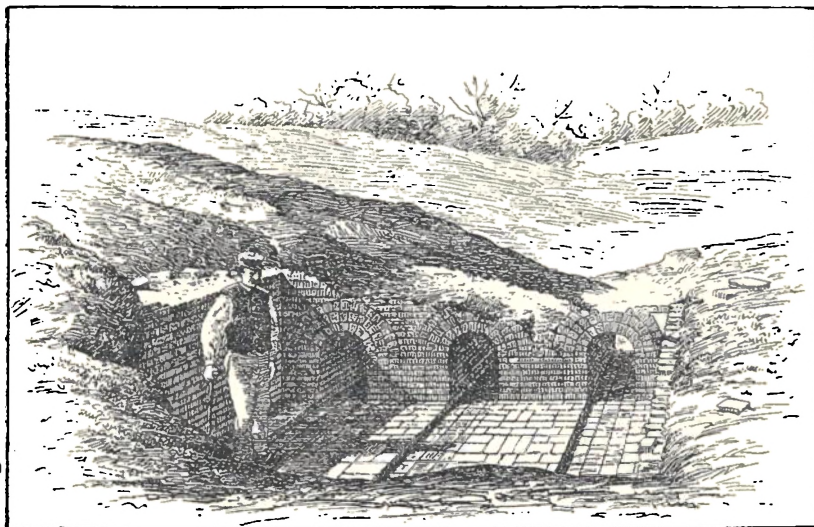
Hornskaftet af Runekniven, visende Runerne.

brugte, og endelig vidner selve Fylden ved de i den værende Ben, Gede- og Faarehorn m. m. om, hvad Indbyggerne har spist.

Mange Bolværks- og Pallisaderester, som findes i de gamle Grunde, viser os Byens Udstrækning paa den Tid.

I Grundene til Vinhuset og Landbosparekassens nye Ejendom paa Klosterpladsen fandtes tydelige Spor af Skibsbyggepladser.

Af bevarede Bygninger fra hin Tid staar de tvende Sognekirker, Vor Frue og St. Nikolaj, hvorimod den gamle skønne Graabrødrekirke desværre er gaaet al Kødets Gang ved Nedrivning i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. Imellem Købmand Foldagers og Brødrenes Frankes Ejendom i Møllergade staar et Munkestensfundament dybt i Grunden, og et Stykke Fundament i Fabrikant Halbergs Gaard paa Torvet; det er opført paa Kampesten af røde Munkesten i flere Skifter i vendisk Forbandt, en Binder og en Løber; det fortsætter ind under den tilstødende Ejendom,

Den middelalderlige Tegløvn fra Kastanieallé.

som tilhører Handels- og Landbrugsbanken; men hvad disse Fundamenter har været, vides ikke. I Fotograf Haarrups Ejendom i Møllergade fandtes ved Ombygningen i Grunden en meget stor muret Esse af Munkesten. For flere Aar siden fandtes ved Udgravningen af Grunden til Bager Dams Ejendom i Kastaniealle en Teglovn fra Middelalderen. Den findes afbildet i Traps sidste Udgave. Ovnens havde en Længde af 24 Fod, Bredden var $15\frac{1}{2}$ Fod. Gulvet i tre jævnsides Fyrkanaler var forsænket, Kanalerne var hvælvede og dannedes af sortbrændte Teglsten, medens Ovnens iøvrigt var bygget af røde Munkesten. Sluttelig findes Tomten af Ørkils Borg ved Caroline Amalielund.

Selv om Byen i Begyndelsen kun har været lille, er den hurtig tiltaget i Folkemængde.

Gaar man en Sommeraften, naar Mosekonen brygger, eller en Morgenstund, naar Taagen endnu hænger over de lavere Dele af Landskabet, op paa Ørkils Slotsbakke, ser man ikke stort mere end Fjue Kirkebakke, der som en Halvø skyder sig frem mod Sundet, og man har da et Billede af Byens omtrentlige Omfang i Middelalderen, naar man tager i Betragtning, at Byen har staaet om Bakkens Fod. Efter vore Begreber har det vel ikke været nogen stor By, sagtens aldrig over et Par Tusinde Sjæle, maaske endda mindre, og har den end af og til haft Fremgang, saa maa de mange Belejninger, Plyndringer og Ufredstider nok have holdt den i Ave, saa den ikke som nu løb uden for sine gamle Enemærker. Byen var befæstet gennem hele Middelalderen, og den blev stormet og indtaget flere Gange.

Før et godt Stykke frem i Middelalderen har man desværre ingen Aarstal at holde sig til. Det antages, at en Del Oplysninger har foreligget i det Arkiv, som ved Borgen

Ørkils Brand gik op i Luer. De Privilegier, man mener at Kong Valdemar Sejr skal have givet Byen, er tabte, man kender dem i alt Fald ikke.

Franciskanernes Ankomst til Byen og Oprettelsen af deres Kloster, der voksede til et af de største og betydeligste i Fyn, ligesaavel som St. Nikolaj Kirkes Opførelse før Klosterets Stiftelse, giver et Vink om, at saa helt ubetydelig kan Svendborg ikke have været; thi som Søstad havde den allerede den Gang en Kirke, indviet til de Søfarendes Helgen, St. Nikolaj af Myra.

Det første bestemte Aarstal, man kender i Forbindelse med Byen, er den 25. Juni 1229; thi da skænker Kong Valdemar Sejr sin Svigerdatter, Eleonora, Indtægterne af „Swinaburgh“ tilligemed mere i Morgengave. Hun var Datter af Dronning Berengarias Broder, Kong Alfons II af Portugal, og Uraca af Kastilien, og hun blev dette Aar gift med Kongens Søn, Valdemar den unge. Han faldt for et Vaadeskud paa Jagten paa Refsnæs den 28. November 1231, og allerede den 28. August samme Aar var Eleonora død i Barselseng, saa to store Sorger ramte dette Aar Kongen.

Fogeden paa Svendborg Slot eller Borg, Astrad Frakke eller maaske Fraki, stiftede 1236 Graabrødre-Klosteret; han var Kongens Foged, og han lod sig senere optage i St. Agnes Kloster i Roskilde i 1264. Sidste Gang, han omtales, er 1268. Han maa jo være bleven greben af Interesse for denne Orden og maa have støttet eller bidraget til Klosteret Grundlæggelse, siden han nævnes som dets Stifter.

Efter at Kongen var død den 28. Marts 1241 i Vordingborg, synes Byens Betydning først at komme frem; thi under denne Konge hørte den til Kongens særegne Formue eller, om man vil, Privatejendomme. Ved Arve- delingen mellem de kongelige Børn deltes disse Ejendomme,

og i dette Tilfælde gik Byen over til Hertug Abel. Naar Byen er kommet i Kongens private Eje, vides ikke; men ved hans Død ejede hans Børn saadanne Patrimonia i Danmark og Sønderjylland; det var vistnok for en stor Del erhvervet ved Arv, noget maaske ved Køb. Hertug Abel fik Svendborg, Faaborg, Rudkjøbing, Skjelskør og Arreskov med mere Gods i Fyen. Det varede ikke længe efter Kongens Død, før der opstod Uenighed mellem Brødrene; i 1246 brød Strid for Alvor ud mellem Kong Erik Plovpenning og Hertug Abel. 1247 skaffede Abel sig Hjælp og drog til Fyn, hvor han besatte Svendborg, som han skal have ladet befæste. Kong Erik indtog endnu samme Aar By og Borg. Ved denne Lejlighed skal Byen være brændt; senere, 1248, indtog Kongen Arreskov og besatte alle Abels og de andre Brøders Borge og Godser.

Den herover hos Abel vakte Forbitrelse var maaske Aarsag til Katastrofen i Slesvig den 10. August 1250, hvor Kong Erik dræbtes. Abels patrimonielle Besiddelser, deriblandt Svendborg, vejede nok som et tungt Lod i Vægtskaalen, hvoraf vel fulgte, at denne sank til Fordel for Abel ved Kongevalget. Selv om Folket frygtede og maaske afskyede en Mand, hvis Ondskab og Hævngerrighed havde aabenbaret sig i den Grad, at han havde foranlediget sin Broders Mord ved Overtrædelse af Gæsterettens hellige Love, saa kunde de samme Forhold indtræde ved at forbigaa Abel ved Kongevalget. Ganske vist var Svendborg paa det Tidspunkt i Vælgernes Hænder, da den var i Eriks Vold; men det lod sig forudse, at en Tilsidesættelse af Abel vilde forny de blodige Optrin. Man havde Grund til at frygte Abels Kraft og Selvstændighed, hvis de kaarede ham, og hans Hævn og Grusomhed, hvis han blev forbigaaet. Selve denne Valgakt er uklar eller omtrent ukendt. Vælgernes Betænkelighed synes at have

været Aarsag i, at de Deputerede fra Købstæderne mødte paa Viborg Ting og gjorde Udslaget til Fordel for Abel; det turde fremgaa af de mange Privilegier, han gav Købstæderne i de to Aar, han regerede. Han kronedes den 1. November 1250.

Kong Abels Feltherre, Henrik Æmeltorp, en tysk Ridder, hvis Hjemstavn var Emmelntorp i Hannover, fik af Kongen Svendborg og mere for tilgodehavende Sold. Resten skulde betales inden Aar og Dag. Men Æmeltorp var allerede utilfreds ved den første Termin og satte sig fast i Svendborg og Skjelskør, og det kan se ud, som om han beholdt i al Fald Svendborg til Kong Abels Død. Abellevede kun to Aar som Konge; han blev 33 Aar gammel, og allerede 1253 faldt Borgen og Svendborg ved Storm af Kong Christoffer I Tropper, og herom fortælles i de gamle Aarbøger, at Byen lagdes øde, og at Borgens Besætning blev halshugget; men Æmeltorp var allerede forsvundet før dette indtræf *)

Ved Skiftet mellem Abels Børn fik Junker Abel Svendborg og Rudkjøbing. 1262 afstodes Svendborg og det fynske Gods til Abels Børn ved et Forlig mellem dem og Kongen, og saa lader det til, at den Abelske Familie har opholdt sig i længere Tid i Svendborg.

De første Privilegier for Svendborg, man kender, er udstedte 1253 af Kong Christoffer I. Den sidste Junker Abel døde 1279 i Svendborg. Kong Erik Glipping indløste senere Svendborg med mere Gods fra Junker Abels Datter Magrethes Frænder, Herrerne af Schwerin. Hun var gift med en Greve af Schwerin. Efter sin Mands Død gik hun i Klosteret Zarrentin i Mecklenborg.

*) Denne Æmeltorp skal have været Befalingsmand under Kong Erik Plovpenning i Rendsborg og havde i 1248 stormet Slesvig By, og dette har han senere gentaget i 1253 (i Følge Traps Slesvig 1864).

1280 stadfæstedes Privilegierne af Kong Erik Glipping. 1287 udstedte Hertug Valdemar af Sønderjylland fra Tranekær Slot paa Langeland et Beskærmelsesbrev for Svendborg Bys Borgere; denne Valdemar var Sønnesøn af Kong Abel og laa i stadig Strid med Kongen, gjorde endogsaa Oprør flere Gange, bl. a. 1289. Dette bilagdes imidlertid af Kong Erik Menved 1295 ved et Møde paa Hindsgavl den 25. September samme Aar.

Urolige Tider var det den Gang, Freden varede kun til 1289; thi i dette Aar, eller maaske det næste, belejrede Marsk Stig Svendborg; endvidere angives, at 1290 indtoges og brændtes Byen af den norske Konge Erik Præstehader, som var i Forbund med de Fredløse, der hærgede rundt omkring paa Landets Kyster.

I det Herrens Aar 1302 holdt Kong Erik Menved Danehof i Svendborg; det er det eneste Danehof, som har været holdt i denne By. Desværre ved man ikke meget derom, dog vides, at Danehoffet beskæftigede sig med Sagen om de Fredløse og den Ban, Riget var sat i af Pave Bonifacius VIII i Anledning af Striden med Ærkebispens Jens Grand. Det maa have været noget nyt for Byen; thi ved slig Lejlighed kom mange fremmede, blandt andre Riddere og Gejstlige med deres Følge; kendte man blot nærmere denne Begivenhed. 1305 stadfæstede Kong Erik Menved Byens Privilegier. Disse udvidede Privilegier gav Kongen vel, fordi Byen, under Kong Erik Glippings Mord og Marsk Stigs Landflygtighed var blevet haardt medtaget af den sidstes Tilhængere. Ved denne Lejlighed fik Borgerne Lov at tage Brænde paa Thurø, som tilhørte Kronen.

I December, lige før Julen 1316 indtog Kongens Broder, Hertug Christoffer, Svendborg og slog Kongens Befalingsmand Jacob Fleb. Christoffer skal have taget Parti for de

Fredløse, og han havde brandenborgske Hjælpetropper med sig; Kongen befandt sig i Nyborg. Men den 13. sluttedes Stilstand mellem Kongen og Christoffers Allierede, Markgreve Valdemar, som derpaa forlod Svendborg og Fyn. Om denne Begivenhed bemærkes i Rostocks Statsarkiv, at Hertug Christoffer af Danmark i December landede med en Flaade ved Svendborg, som han ødelagde; det drejede sig om en Fordring fra Stralsund, der fordrede tilbagegivet Gods og Varer, som en Raadmand Hermann fra Kiel i Fredstider skal have røvet fra Hertug Christoffer og Stralsunds Hjælperer ved Broen i Viborg, og Fordringen stilledes af Grev Johan II af Holsten.

Derpaa følger igen en Fredsperiode, og 1330 omtales i Svendborg det første Gilde, St. Knudsgildet; det var det ældste Gilde i Svendborg og var de Remsnidere, Sværdfegetere og Guldsmedes Gilde. Samme Aar pantsatte Christoffer, som imidlertid var blevet Konge, forlehningsvis Fyn til Grev Gerhard af Holsten, og 1334 udstedte denne et Forlig fra Svendborg med Junker Otto, Søn af Christoffer II. De holstenske Grever Johan og Geert fik hele Fyn i Pant i Aaret 1318.

1348 indløste Kong Valdemar Atterdag Byen fra de holstenske Grever, og i dette Aar skal Byen have været hjem søgt af Pest.

Disse Forhold, snart at staa under den enes, snart den andens Højhed, har haft til Følge, som det synes at fremgaa af efterfølgende, at Borgerne har været i Vildrede med, hvad der var deres Ret og Pligt; thi i 1362 afsendte Svendborgerne et Skib til Lybæk, og med dette fulgte et Brev, der findes i Lybæks Raadstuearkiv, og som har følgende Indhold. Det er dateret den 4. Oktober og er skrevet paa Latin:

„Raadsherrerne og Borgerne i Swineborgh ønsker de

velvise og højagtede Mænd, d'Hrr. Borgermestre og Raader i Byerne Lybeck og Wismaria al mulig Lykke og Ære. Vi meddeler Eders Visdom, at Overbringeren af nærværende, Petrus Mattison, er Borger i vor By og fører de Varer, som han for Øjeblikket fører paa sit Skib, fra vor By Swineborgh og ikke andetsteds fra. Derfor beder vi indstændeligt om, at han med Eders Tilladelse maa købe Varer hos Jer og udføre dem, fordi han skal føre alle de Varer, han udfører, til Torvet i vor By, der staar under d'Hrr. Grever af Holstens Herredømme, og sælge dem samme Sted, og ikke noget af det, som han udfører fra Eders Stad, maa komme hans Hans Højhed Kongen af Danmark eller hans Tjenere til Nytte, for hvilket vi indestaar ved nærværende. Givet i det Herrens Aar 1362 paa St. Francisci Dag, under vor Bys Segl“.

Dette synes at tyde paa tvende Forhold. For det første har der bestaaet Handelsforhold mellem de nævnte Byer og Svendborg allerede den Gang, for det andet maa der have bestaaet i alt Fald noget Forhold endnu mellem de holstenske Grever og Svendborg; maaske har disse endnu været i Besiddelse af Borgen Ørkil, saa helt og holdent kan Kongen paa dette Tidspunkt ikke have været fri for Forpligtelserne til de holstenske Grever, og det synes tillige at tyde paa, at de har benyttet sig af deres Magt overfor Svendborgerne. Kongen arbejdede jo netop kraftigt paa at samle Riget. En anden historisk Kilde angiver da ogsaa, at han tog Svendborg med Magt fra Holsternerne; men om Ørkil meddeles netop, at det i 1348 blev pantsat; hvornaar dette Forhold er ophørt, er ikke let at bevise; der angives 1357, men saa er det mærkeligt, at Brevet siger, at Byen i 1362 stod under holstensk Herredømme. Om Foraaret samme Aar udbrød Krig med Hansestæderne.

I Lybæks Raadstuearkiv findes en Fortegnelse fra 1369 fra Rostock over røvede Skibe, og heri findes følgende anført; „endvidere Anders af Svendborg, Hermann Vechtes Gæst med 1 Skib og Korn“. (Altsaa ladet med Korn).

1372 afholdes en Forsamling i Svendborg af Bisperne Erik Johansen Krabbe af Odense, Johan af Ribe, Jacob af Viborg og Olav af Aarhus, og ved denne Lejlighed udstedtes et Afladsbrey til Keldbymagle Kirke paa Møen.

Den 30. Juni 1388 var Dronning Margrethe i Svendborg, og herfra udstedte hun Privilegier om Tolden i Faaborg.

1389 afbrændte Hansastædernes Flaade Svendborg i Krigen mellem Dronning Margrethe og den svenske Kong Albrecht af Mecklenborg.

De forskellige Herrer, i hvis Besiddelse Byen ofte skiftede, og de Ulykker, den maatte friste, havde selvfølgelig stor Indflydelse paa dens Udvikling, Omfang og Forfatning. Dens gode Beliggenhed i Forbindelse med en vis Frihed eller Begunstigelse, den synes at have nydt, medens den var i den Abelske Slægts Besiddelse, har givet den en vis Anseelse; dette har bragt Velstand for Borgernes og Byens vedkommende.

St. Nikolaj Kirke, hvis Alder dog ikke kendes, er den ældste Kirke, dernæst kommer Klosteret. Det kan maaske tænkes, at St. Nikolaj har været opført omtrent samtidig med Borgen i Svendborg, altsaa fra det 11. eller Begyndelsen af det 12. Aarhundrede, og er indbefattet i de fynske Kirker, som Knytlinga Saga berører; men muligvis har Kirken delt Skæbne med Byen og været underkastet flere Ombygninger, derpaa peger da ogsaa det Fundament af en halv-rund Apsis, som fandtes ved Kirkens sidste Restauration i Koret. Yngre er St. Knudsgildet, og selv om det ikke gaar saa langt tilbage som til Kong Erik Ejegods Tid, er det

dog gammelt, da St. Knudsgilderne var de ældste og vigtigste Gilder i Danmark. Senere kom hertil Vor Frue Kirke og Skattertaarnet, udenfor Byen Ørkils Borg samt St. Jørgens Sygehus med dets Kirke; hvornaar disse Bygninger er opførte vides ikke; men de synes at staa i Forbindelse med hverandre og den Abelske Slægts Ophold i Svendborg; thi Ørkils senere Territorium tilligemed Øen Thurø og det nuværende St. Jørgensgaards Hospital hørte sikkert med til det Abelske Patrimonium. Kong Abel efterlod sig to Sønner, som blev Hertuger i Sønderjylland, samt en tredje Søn, Abel, der var født efter Faderens Død, og denne arvede Svendborg. Den ny Konge anmeldte sig som Værge for Kong Abels Børn og fordrede Hyldningsed af Æmeltorp; dette nægtede denne, hvorfor Kongen med Magt vilde tvinge ham dertil; men Æmeltorp havde allerede den Gang fjernet sig fra Svendborg, hvorpaa Kongen tog By og Borg med Storm; Borgens Besætning skal have forsvaret sig tappert. Ved den Lejlighed forsvandt Borgen, og Vor Frue Kirke byggedes paa dens Tomt og maaske af dens Rester. Nu blev Kong Christoffer I Værge for den unge Prins Abel, og for at vinde Befolkningen i Svendborg og i det Hele taget op-hjælpe Byen, stadfæstede han dens Privilegier, som hans Fader alt havde gjort eller givet den, og overlod Byen ydermere alle Pladser uden for Byen til Bebyggelse, andre til Græsgange, samt tillod Borgerne at tage Vindfælder paa Thurø saavel til Brændsel som til Hustømmer. Da Prins Abel blev myndig, afstod Kongen atter Svendborg til ham, og her boede han til sin Død; derefter købte Kong Erik Glipping Byen af den Abelske Slægt. Enten nu Kongen har gaaet redelig tilværks eller maaske kan have forurettet Sælgerne, saa var dette Grunden til Oprøret 1289.

Da nu den gamle Borg var forsvundet, og der ingen

passende Residens var for en fyrstelig Familie og ingen Fæstning til Værn for Byen, og at opbygge en saadan paa den gamles Plads, hvor Faderen havde været Skyld i saa megen Blodsudgydelse, stred mod hine Tiders religiøse Tænkemaade, hvorfor det maatte være de efterlevende magtpaaliggende at forsone det udgydte Blod ved fromme Værker, da var det naturligt at opføre en Kirke, indviet til den hellige Jomfru, og saaledes rense det vanhelligede Sted. Til Byens Beskyttelse opførtes mod Nord Ørkils Borg og muligvis Skattertaarnet; Borgen skulde vel ogsaa tjene til Residens. At en Biskop skulde have anlagt og bygget Ørkil, synes næppe troligt; men maaske kan Fortællingen herom hidrøre fra, at Biskop Regnar af Odense opholdt sig her, da Prins Abel døde; det vides, at samme Biskop var den Abelske Familie meget hengiven; han var nemlig med Magt indsat som Biskop i Odense af Prinsens Fader, Kong Abel.

Først 1340 blev Svendborg en Kommune for sig selv, og samtidig lagdes de øst og nord for Byen værende Ejendomme af Ager, Eng og Skov til Ørkil som Lehn.

Idet den Abelske Familie saaledes har sørget for Byens og Egnens Sikkerhed, har den ogsaa sørget for sammes Sundhedstilstand; i dette Øjemed synes den at have anlagt et Sygehus for Datidens syge, de spedalske, og bygget Kirken ved St. Jørgensgaard. Denne Formodning grunder sig paa, at den Strækning, som tilhørte Hospitalet og Præstegaarden, med Skov og Lunden samt Høje Bøge med mere i Følge et Sagn skal have tilhørt den Abelske Families Patrimonium; senere, omkring 1600, har der været ført en vidtløftig Proces herom. Ganske vist forekommer Kirke og Hospital først omtalt senere; men efter at Svendborg blev kongelig, tabte nemlig Hospitalet en vigtig Understøttelse til Vedligeholdelse, saa at det Tid efter anden

forfaldt og nær var gaaet til Grunde. I denne Tilstand forefandtes det nemlig i Aaret 1372 af Biskop Erik Johansen Krabbe af Odense, saa at han, for at hjælpe paa det, udstedte Afladsbrev paa 40 Dages Aflad til alle dem, som enten rakte en hjælpende Haand til Kirkens Istandsættelse eller skænkede noget til Sygehuset.

Den Pynt, hvorpaa Borg og By var bygget, dannede en Halvø, som indesluttedes af de to Vige, der skar sig ind fra Sundet, den ene nord for Klosteret og Borgen forbi Byens nuværende Mølledam og gennem Dronningemaen til Galgebakken, det gamle Struebjerg, den anden syd for Byen ind ad den saakaldte Lundemae, gennem Vængerne, forbi Stampemøllen til Pasop. Disse to Vige har maaske i endnu ældre Tider dannet en Ø, eller har kun været adskilte ved en smal Tange, der forbandt Oplandet med Byen; de omgav Byen i Forbindelse med Sundet paa dens tre Sider, og Strækningen mellem dem kaldtes maaske af den Grund Vigbæltet? Strækningen mellem dem udgjorde tildels Byens Almindig, hvorpaa Borgerne fik Stadfæstelse af Kong Christoffer I. Hertil indskrænkede vel egentlig Byens Jordejendomme sig. En Del af Vigbæltet har maaske paa en eller anden Maade været henlagt til Skattergaarden, (Schathægateh-bygdt, curiæ Scathægatæh) til Underhold for Skattertaarnets Besætning, og senere, da Byen blev kongelig, afhændet til privat Eje. Ejeren af Helagergaard, Thyge Vindsen, ejede en Gaard eller Bygd samt Agre og Enge, der laa syd for Byen i det 14. Aarhundrede; thi 1337 skøder han disse Ejendomme med rørligt og urørligt Gods til Svendborg Borgere for 40 Mark Sølv, kølnsk Vægt, tillige skødede han til Sjølegave Struebjerg, der nu er en Del af Belvedere, der skyder sig frem mod Dronningemaen, som paa det Tidspunkt var begyndt at danne sig til Eng. Borgerne forpligtede sig til at holde en

aarlig Erindringsfest for hans og hans Hustrus, Fru Arligs, Sjæles Frelse i Vor Frue Kirke med Messe og Lys og andre gamle Sædvaner og tillige indskrive hans og hans Hustrus Navne i begge Sognekirkerens Bøger for deres Godhed mod Byen.

I dette Tilbageblik over den Del af Middelalderen, hvor Rohmanns Fremstilling i det væsentlige er fulgt, kan man endvidere, siger han, danne sig et Begreb om Byens Størrelse, der falder i to Perioder efter hans Mening, den ene før, den anden efter 1253. Byens Omkreds var da omtrent en Cirkel, fra Skattertaarnet langs Voldgraven, der løb langs Skattergades Haver forbi Kyseborg, hvor der synes at have været en Bastion (dette passer med Forklaringen om Navnet Kattesund, der senere omtales udførligt), tværs over Gjerritsgade, gennem Tyvehaverne, hvor Vold og Grav paa Rohmanns Tid kunde ses (lidt af den findes endnu) forbi Bagerport til Dronningemaen, herfra mod Øst langs Kysten og bøjende om mod Skattertaarnet. Mod Sundet var Strandbredden Grænsen; men Kystlinien her har forandret sig stærkt gennem Tiderne. Naar man fra Limodden syd for Byen, det er omtrent, hvor den store Gasbeholder nu staar, drager en Linie mod Nord-Nordvest langs Kysten og bøjende om mod Øst langs Kysten, gennem Kullinggade, tværs over Gaasetorvet, tæt forbi Klosterets Plads, støder den atter paa Strandbredden i sin oprindelige Retning omtrent ud for Hulgade ved Borgbankens Fod. Den Strækning, som udgør det nederste Stykke af Brogade med Haver og Skibsbro, samt den nederste Del af den gamle Klosterhave, er ligeledes opfyldt og inddæmmet. Dette var altsaa Byens Omkreds, herinden for var Borgen, senere Vor Frue Sogn, Klosteret og Byens eget Territorium. Da nu Borgen var ødelagt, og Byen fik et andet Udseende, dels ved Vor Frue Sogns

Fremkomst, dels ved Bebyggelse af de ødelagte Gader og disses Ejendomme, blev det nødvendigt at bestemme Klosterets Grænser, især mod Syd. Paa den Side var en aaben Plads, der udgjorde hele den nordre Del af Brogade med dens Gaarde og Haver osv. Det var denne Grund, Biskop Regnar skænkede Klosteret. Til Reformationen var det Klosterets Kirkegaard, derefter blev den bebygget. Endvidere mener han, at Byens Fisketorv har været, hvor de øverste Gaarde i Brogade nu findes, ligesom han mener, at der øst for St. Nikolaj Kirke har været en aaben Plads, og at Stranden naede det nuværende Gaasetorv, og dette har Sandsynligheden for sig; thi hele Partiet herfra ned mod Stranden hviler paa Fyld, mere og mindre dybt, og af Fyldens Art og Indhold ses det, at det er paafyldt fra ca. 1200 og frem i Tiden.

Da den Abelske Familie ejede Byen og residerede i den eller tæt ved den, maatte det bidrage til Folkemængdens Forøgelse. Større Luksus opstod ved en fyrstelig Families Nærværelse, og Familiens nære Forbindelse med Slesvig og Holsten drog mange fremmede til Svendborg, samt skabte Forbindelser, som maaske i Tidens Løb blev nøjere knyttede, end Kongerne fandt ønskeligt. Mange Haandteringer fandt Næring, hvorom Gilderne vidner, og fra den Tid stammer vel Byens betydelige Handel, navnlig med det sydlige Udland.

Idet vi fortsætte med Middelalderens Historie, ser vi, at i 1409 giver Kong Erik af Pommern Svendborg Beskærmelse og Hævd, samt forunder Borgerne ligesaa stor Frelse og Naade, som de Odense Borgere alt havde, og tillige stadfæstede han dette Aar dens Privilegier.

Den 27. Juni 1428 ansøger Hertug Adolf af Slesvig Lybeks Raad om at forhindre, at Flensborg provianteres med „Vitalier“ fra 14 ved Svendborg ladede Skibe, og

Hertugen beder indstændigt Lybek om at forhindre dette; det skete under Krigen med Holstenerne om Sønderjylland, medens disse belejrede Flensborg.

Den 6. December 1432 henvendte Raadet i Lybæk sig til Kongens Drost, Ridder Erik Krummedige, angaaende nogle Fanger, som var i Svendborg, for at faa dem løsladte; det var Kaptajn Hartwii Haken, Johannis Wynthoden og Johannis Heysem. Den 1. Maj 1433 holdt Kong Erik af Pommern et Møde i Svendborg med Udsendinge fra Hansestæderne og Holstenerne for at forlige sig med dem; det endte dog uden Resultat.

Den 10. November 1442 gav Kong Christoffer af Bayern Svendborg særlige Rettigheder, saaledes at naar nogen Ildgerningsmand kom til Byen, og nogen inden eller udenbys Mand kærede (klagede) paa ham, da skulde Byfogeden, Borgmesteren og Raadet opbyde nogen af Almuen for at opholde ham, som det derefter skulde paalægges ham at stille Borgen for sig; men kunde han ikke opnaa dette, da skulde Kongens Jern (Fængsel) borge for ham saa længe, indtil Sagen vordede paakendt; og hine skulde, om han med Urette var fængslet eller holdt tilbage, intet bøde, men ikkun den, der havde optraadt imod ham. Endvidere skulde Byfoged og Raad have Fuldmagt til at holde tilbage i Byen enhver den, som var i Gæld til nogen Borger, indtil han udredede, hvad han skyldte, med mindre han var hidkaldt i Kronens Tjeneste.

Borgerne klagede stadig over, at der i nogle ulovlige Havne førtes mange Varer ud og ind, saa at de ikke var i Stand til at svare Kronen den Afgift, deres Forfædre havde ydet. Derfor forbød Kongen den 28. Juli 1444 alle og enhver af høj og lav Byrd at drive Købmandsskab i og at sejle ind og ud af disse Havne; med dem, som gjorde herimod, skulde man bære sig ad som mod enhver

anden, der ikke lød Kongens Bud. Endvidere havde Borgerne klaget over, at nogle Præster og Klerke, der havde Kirker og Præstegaarde, ikke vilde bo i dem, hvor de hørte hjemme; men derimod benyttede Torv og Marked i Svendborg som andre Borgere, og heller ikke vilde svare skjellig Tyngde med dem; disse paalagdes det enten at udrede Afgifter lige med Borgerne eller og at bo nær ved deres Kirker, som det sømmede sig. Yderligere var der ført Anke over, at nogle Frelsemænd (Adelsmænd) og Bønder havde Jorder og Gaarde i Svendborg, men hverken vilde tilbygge dem, bo i Byen eller svare Afgift lige med Borgerne. Kongen befalede saa, at alle, og især Bønderne, som havde Gaarde og Jorder i Svendborg og ikke havde fæstet noget af Kronens Gods (Skattegods) paa Landet, skulde drage ind i Svendborg og selv tilbygge og bo paa deres Ejendomme i Byen og svare tilbørlig Skat deraf; men de, som var Fæstere, skulde forblive paa deres Gaarde paa Landet; men dog sørge for, at Grundejendommene i Byen blev bebygget af andre, som saa skulde bo der, og hvis de ikke selv sørgede herfor, havde Borgerne Lov til selv at gøre det, imod at svare Kronen den Tjeneste, som andre ydede, der ikke selv havde Jorder, og give Leje af Grunden til Ejerne. Men hvis de selv senere vilde bo i Byen, saa skulde de yde Godtgørelse til dem, der havde opført Bygningerne, og svare Skat og Tjeneste deraf som andre Borgere.

1444 er et Mærkeaar, thi da stiftedes St. Annegilde af de Svendborg Købmænd.

1470 udstedte Kong Christiern I Forbud mod ulovlige Havnes Forprang; ved denne Lejlighed nævnes Thurø, Taasinge, Strynø, Birkholm, Hjortø, Skarø og Drejø. Forbudet fremkom, fordi Raadet i Svendborg blandt andet havde beklaget sig over, at Borger Hans Pauls af Kiel

havde drevet uberettiget Huseren og Landhandel. Kongen befalede at købe og sælge hos Byens Købmænd og sælge deres Varer for at vende hjem med Humle, Staal og Salt.

I 1472 maatte en Skipper fra Svendborg, Oloff Lauwensen, og hans Hjælper, Matthies Remppe, svare Rostock Urfejde; det vil sige, at vedkommende var forvist fra den paagældende By, og i den Anledning maatte beedige en Forpligtelse til ikke mere at vende tilbage.

Den 12. Oktober 1480 stadfæstede Kong Christiern I Svendborgs gamle Privilegier.

I 1481 var det igen galt med den ulovlige Handel, og Kong Hans maatte gentage sine Formænds Forbud, saa man kan se, at det har knebet med at faa det respekteret. Kongen nævner blandt andet dem, som bo i Ørkils By, og giver Svendborg Magistrat Ret til at fratage dem Skib og Gods, naar de fore ulovlig dermed.

Den 17. September 1500 udstedte Kong Hans et Gavebrev til Svendborg paa Grund og Gods i Hallager (Helager).

Efter Opstanden i Sverrig 1501 sendte Kong Hans Borgermestre og Raad i Svendborg et aabent Brev, hvori han lod dem vide, at han havde været i Sverrig for at forhandle om de Sager, Sverrigs Raad havde forelagt ham; men da havde Sten Sture og Svante Nielson Sture sendt ham Undsigelsesbreve, saa de vilde skade hans Under-saatter, hvad de havde gjort uden gyldig Grund. Naar han nu havde talt med det danske Rigsraad, skulde de faa mere at vide herom. Han bad Svendborgerne at lægge sig dette paa Hjerte og bevare Tilliden og holde Vaaben og Værge rede, og selv sidde rede til at afværge Kongens og alles Skade.

Den 24. Juni 1504 kom Kong Hans' andet Privilegium.

Nogle Aar senere, 1510, mindede Dronning Christine Borgermester og Raad om, at Kongen havde paalagt dem

at sende hende Hjælp til Langeland, saafremt Lybækkerne gjorde Landgang der. Hun bad om at faa 6 Karle med Vaaben og Værge til Tranekær Slot, for at de kunde ligge i Borgeleje hos hendes Foged paa Slottet, Ejler Hardenberg, der skulde give dem Mad og Øl som Slottets andre Tjenere; men hvis hun behøvede mere Hjælp, ventede hun, at de villigt vilde yde hende denne.

Borgermester og Raad i Svendborg ankede 1512 over, at fire Mænd fra Taasinge havde overtraadt det kongelige Forbud om Udførsel.

Den 22. Januar 1517 stadfæstede Kong Christian II Byens Privilegier.

I Aaret 1518 var det atter galt med den ulovlige Handel, og Kong Christian II gentager i sit aabne Brev Forbudene herimod. Han tilføjer endvidere, at ingen Købmand, hverken indenlands eller udenlands, maatte til visse Værers Udførsel fragte udenbys Skibe, saafremt de i Svendborg kunde faas for en billig Penge. Ingen Gæst maatte købe med Gæst uden paa de offentlige Markeder, da Værerne ellers hjemfaldt til lige Deling mellem Kongen og Byen, at en Gæst foruden sin Gæsteskat aarlig skulde gøre Skud af en Skæppe til Kongen og en til Byen, at ingen Borger maatte købe med Gæsts Penge, ventelig laane sit Navn til fremmede. Ingen Gæst eller udenbys Mand maatte holde Høkeri i Byen, men sælge og købe af Borgerne i Samkvem. Ikke heller maatte nogen fremmed paa 2 Mils Omkreds drive Købmandskab, Handlende til Fornærmelse. Man kan efter dette bedre forstaa, hvorfor Svendborg senere holdt med Kong Christian II.

1530 bekræftede Kong Frederik I Byens Privilegier og udstedte Befaling til, at Byen skulde udruste et Skib (Orlogs) paa 40 Mands Besætning, eller i Forening med Assens et Skib paa 80 Mand.

I Tidens Løb havde der dannet sig en By ved Ørki-slot i Ly af dette; den bestod af 20 Gaarde og 2 Vandmøller; Indvaanerne herfra generede Svendborg med deres Handel betydeligt.

Imidlertid nærmede Reformationen sig, og de urolige Forhold, som fulgte i de Aar, hvor den ny Bevægelse begyndte at have Indflydelse, endte som bekendt med Krigen „Grevens Fejde“, i hvilken Svendborgerne gjorde Oprør og dyrt maatte betale den kortvarige Fordel, om de i det Hele taget har haft nogen saadan.

Omkring denne Tid havde Svendborgerne taget et et Skib fra en Mand i Flensborg, og Kongen, til hvem Manden havde klaget, skrev til Svendborg om at udlevere ham Skibet.

Den 30. November 1536 udstedte Kong Christian III Livgeding for sin Dronning Dorothea, født Prinsesse af Sachsen Lauenborg, hvorved hun blandt andet ogsaa fik Svendborg; dette omtales igen i et Dokument af 21. September 1547.

Middelalderen anses for at slutte med „Grevens Fejde“, hvorefter man regner, at den ny Tid begynder; men forinden denne Krig behandles her, vil en Oversigt over de i Svendborg gjorte kendte Fund af Mønter og Værdisager fra Middelalderen blive anførte.

1804 gjordes et Fund af ca. 2 a 3000 hanseatiske Hufpenninge fra det 14. Aarhundrede; men hvor i Byen de fandtes vides ikke. I 1881 fandtes ved Gravning i Kælderen til Redaktør Gotlieb Petersens Ejendom 1 Kobberpenning fra Erik af Pommern, samt en Spiseske af Tin; denne er usædvanlig smuk, fra omkring 1550, og har et Crucifix i Relief paa Bladet, og for Enden af Skaftet en Kvindefigur i Tidens Modedragt. Da man i 1885 udgravede Grunden til Dampbadeanstalten paa Terrassen, fandtes

her nedlagt i en Malmgryde paa 3 Ben 8 Sølvbarrer, 51 Guld- og 3779 Sølvmonter. Guldmonterne, som laa i en lille flad Træskaal i Gryden, var engelske, tyske og nederlandske. Blandt Sølvmonterne var 1917 Sterlinge fra Lund under Erik af Pommern, 1719 fra Næstved samt 4 svenske Halvørtuger fra Aabo; Resten var tyske. Af dette Fund, som oppebares i den kongelige Mønt og Medaille-samling, findes et Udvalg her paa Museet. De er nedlagt mellem 1416 og 20, gemte i Ufredstider, og de maa være blevne glemte. 1897 fandtes 10 Mønter; heraf er de to slaet i Roskilde under Kong Valdemar Sejrs af Biskop Niels Stigsøn mellem 1202—41, de syv fra samme Konge, men fra Ribe, og endelig en Korshvid fra Kong Christiern I, 1448—81; de indsendtes af Købmand Brandt og er fundne nær ved hans Ejendom i Skattergade. 1898 fandtes i Baggergade 40 Mønter, hvoraf 1 fra Erik Glipping, slaet i Viborg, 2 fra Christoffer II i Roskilde, 1 fra samme Konges Tid i Saksjøbing og 1 fra Nørrejylland og 4 Kobberpenninge fra Erik af Pommern, slaet i Næstved. Fundet i Nærheden af Svendborg er en Guldring fra det 14. Aarhundrede; den har en lille Hund staaende paa den ene Kant og Indskriften „Ich jage“. Endvidere er der fundet en smuk lille Kaardeknep fra Frederik II's Tid, begge Dele nu i Nationalmuseet.

Hermed er Svendborgs Historie i Middelalderen gennemgaaet, og vi fortsætter med Krigen

GREVENS FEJDE

Da Reformationen nærmede sig her i Landet, følte ogsaa i Svendborg denne Bevægelse ved ret urolige Forhold. Da endelig selve Krigen kom, førte den ny Ulykke med sig for Byens Vedkommende, og disse mærkedes sikkert længe efter.

Krigen blev senere kaldt „Grevens Fejde“, efter Grev Christoffer af Oldenburg, som førte Lybækkerne og de danske, der havde taget Parti for den gamle Kong Christian II imod den ny Kong Christian III.

Den 30. Juli 1530 førtes Kong Christian II som Fange til Sønderborg Slot; men hans Efterfølger Kong Frederik I overlevede kun denne Triumf kort Tid, idet han allerede døde den 10. April 1533 paa sit kære Gottorp Slot. Flere Aar forud havde der vist sig betydelige Tegn til, at den katolske Lære vilde bukke under, og de følgende Aar blev fulde af Uroligheder.

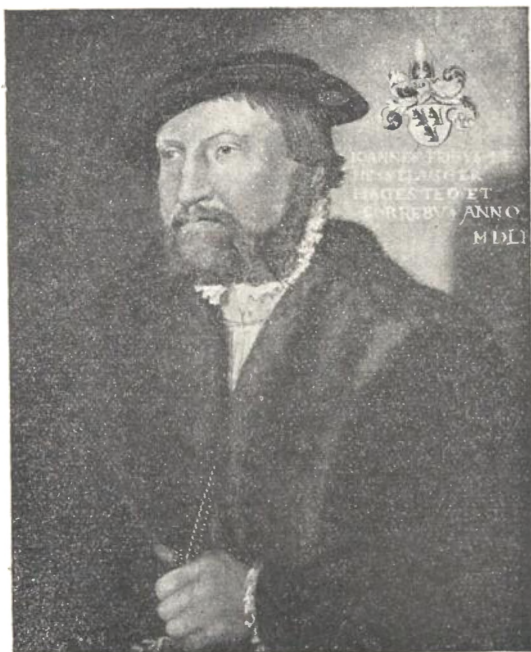
Kong Christian III var ældste Søn af Kong Frederik I. Han lod sig straks hylde til Konge i Slesvig og Holsten, og lagde ikke Skjul paa, at han var luthersk sindet; Borger- og Bondestanden rejste sig i det Haab at faa deres gamle Konge igen. I Kjøbenhavn holdtes en Herredag for at klare Spørgsmaalet; den forløb dog uden Resultat. Samtidig med Herredagen laa paa Kjøbenhavns Rhed en Flaade fra Lybæk under Kommando af den berømte lybske Borgermester Jørgen Wullenweber, og han benyttede Lejligheden til at slutte sig til Borgermester og Raad i Kjøbenhavn og Malmø, som holdt med Christian II.

Det saa sort ud i Danmark; saa vel nærmest ud til, at Landet skulde blive en Kastebold mellem Lybæk og Holstenerne. Svendborgerne tog Parti for Christian II; hertil bidrog maaske ogsaa, at Byen Ørkil, som i Tidens Løb havde generet Svendborg en Del, af Svendborgerne ansaas for en farlig Konkurrent; men muligvis kan patriotiske Grunde ogsaa have spillet en Rolle; thi Grev Christoffer havde sendt nogle af sine Emissærer til Svendborg over Langeland for at tale hans Sag. Enten nu Grunden har været den ene eller den anden, blev Resultatet, at man tog Parti for Christian II. Der meddeles, at Borgme-

ster Hans Skriver af Svendborg fik dette udvirket; det skete i 1534, og det vides, at Byen i det mindste en Gang har betalt 600 Mark Sølv i Skat til Grev Christoffer.

Imidlertid arbejdede den nye Konge, Christian III, ihærdigt paa at underlægge sig Riget. I Maj 1534 begyndte Lybæk pludselig Krigen ved at falde ind i Holsten, og dermed var Spillet gaaende.

Den 9. Juli samlede den fynske Adel sig i den nu nedbrudte Hjalles Kirke ved Odense og valgte Johan

Johan Friis til Hesselager.

Friis til Hesselagergaard til at bringe Kongen (Christian III) Meddelelsen om, at den sluttede sig til ham og tillige bede Kongen, som den Gang endnu tituleredes Hertug Christian, om at komme Fyn til Hjælp, fordi man hver

Dag kunde vente en Rejsning af Borgere og Bønder. Det var paa Tide; thi kun to Dage efter dette Møde rejste Svendborgerne sig, belejrede og stormede Ørkil Slot, der paa det Tidspunkt tilhørte Fyns Bispestol. Bisp var da Knud Gyldenstjerne; dette Embede havde han faaet efter Jens Andersen Beldenak 1529; det var forøvrigt Gyldenstjerne, der havde lovet Kong Christian II frit Lejde fra Norge til Danmark; dette blev ikke holdt.

Det synes, som om Besætningen kun har været lille og svag; thi Slottet faldt efter kort Kamp og blev brændt. Der fortælles ogsaa, at Besætningen skal have faaet fri Afmarsch? Endvidere ødelagdes Byen Ørkil. Det ser altsaa ud til, at Svendborgerne har været de første til at tænde Oprørs-luen, og det kan se ud, som om de tillige har hadet Biskoppen; thi efter at de havde forenet sig med de Tropper, som Greven havde sendt dem under Befaling af Jost Beridtz og Albert Fugge (de var komne fra Sjælland og Smaalandene til Fyn), angreb de Ørkil, og da de havde faaet Blod paa Tanden, gik det ud over Herregaardene i Omegnen, hvorefter de drog til Odense, hvor de forenede sig med Odense-Borgerne, afbrændte Bispegaarden der og belejrede den gamle Kongeborg Næsbyhoved Slot, som de brændte. Men forinden havde de ødelagt og brændt adskillige Herregaarde, blandt andre Rygaard, der tilhørte Høvidsmanden paa Kjøbenhavns Slot, Johan Urne, Nielstrup osv. Dog synes flere af disse at have udholdt en Belejring. Endvidere indtog de Nakkebølle og slæbte Ejeren, EjlerEriksen, til Svendborg, hvor de pinte ham til at sværge det grevelige Parti Troskab.

Grev Christoffer havde sendt Svendborgerne et Brev, dateret Onsdag næstefter Bartholomæi Apostolii Dag 1534 fra vort Slot Kjøbenhavn; i dette gav han „menige Svendborgs Borgere i Henseende til den store Tjeneste, de hannem paa Kong Christian II's Vegne i denne Krig

bevist have, at have, nyde, bruge og beholde til deres Byes Behoff, Nytte og Gavn alt det Skiødt, Lodth og Krudt, Falkenetter, Halffslanger, Skerpentiner og Hagebøsser, hvorsomhelst de dem fanget have, paa Rygaard eller andet Steds i denne Krig.“ Endvidere modtog Svendborgerne fra Grev Christoffer et andet Brev af 6. September 1534, hvori han befaler dem inden den 28. Oktober at betale deres Byskat og en ekstraordinær Skat til Mester Anders Glob, til Besoldning for den grevelige Armé.

En Tid saa det ud, som om Greven skulde faa Held til at underlægge sig hele Fyn; men saa vendte Bladet sig, Christian III fik Overtaget i Jylland og vendte sig nu mod Fyn. Midt i Marts 1535 landede Kongens Feltherre, Johan Rantzau til Breitenborg ved Itzehoe, i Nærheden af Assens, og den 11. Juni slog han de grevelige Tropper og Lybækkerne ved Øxnebjerg ved Assens (ikke at forveksle med Øxenbjerg ved Svendborg). Efter hint bekendte Slag tyede en Del af de slagne Landsknægte til Svendborg paa lybske Skibe, der laa i Assens Havn.

Svendborg faldt efter kort Modstand, og hele Fyn overgav sig tilsidst. Til Straf for Byens Opførsel fik et at Johan Rantzaus Regiment Svendborg anvist til Plyndring efter Datidens Skik og Brug, og man maa vel gaa ud fra, at det blev grundigt udført.

Endnu haardere rammes Lybæk til Søs, idet i de samme Dage en forenet dansk-svensk-preussisk Flaade efter Svenskernes eget Ønske, stillet under Kommando af Peder Skram til Urup, efter først at have slaaet Lybækkerne under Bornholm den 9. Juni, derpaa sejlede til Fyn, hvor han ankom nogle Dage efter Slaget ved Øxnebjerg og jog de lybske Skibe, der laa ved Lillebælt, ialt 10 Stykker, den 16. Juni ind i Svendborgsund, hvor de fangedes som i en Sæk. Besætningerne joges i Land, og Skibene er-

obredes, senere besatte Skram Langeland og Korsør. Skram spærrede nemlig Tilgangene til Svendborgsund, gennem Lillebælt kunde Lybækkerne ikke passere for Rantzaus Batterier, hvorfor de nødtes til at ty om ad Svendborg til; paa Vejen til Svendborgsund tog Skram nogle fjendtlige Handelsskibe, ved Als traf handelslybske Krigsskibe, som flygtede ind i Sundet for at slippe igennem og Nord ud; men her var Passagen spærret, saa forsøgte de at sætte Ild paa Skibene og søge i Land. Nogle naaede over Øerne til Sjælland, Resten fangedes af Rantzaus Tropper. Ilden slukkedes, kun en Jagt brændte, og et Skib undslap, men toges senere under den preussiske Kyst. Af de tagne Skibe var tre meget store. Endvidere tog Skram fire lybske Skibe under Bjørnø ved Faaborg; disse havde brandskattet Ærø og Lyø. Senere toges endnu flere lybske Koffardiskibe, hvorved Lybæk led et stort Tab og mistede en Del af sin Handel. Den lybske Flaades Chef var Nicolaj v. Tecklenborg. Borgmester Jørgen Wullemweber straffedes for det daarlige Udfald af Krigen af Lybæk ved at blive henrettet med Sværd den 24. September 1537 i Steinbrück.

Den bekendte Præst Hans Gaas, der skal have været Prior i Graabrødreklosteret og blandt Formændene i St. Knuds Gildelav, spillede under disse Forhold en betydelig Rolle, og menes i høj Grad at have virket til, at Byen overgav sig til Kong Christian III. Derom vidner Samtalen mellem ham og Kongen. Denne Samtale findes i Pontopidans Atlas. Lederne for Oprøret i Svendborg var i god Tid forsvundne til Kjøbenhavn; hen paa Efteraaret kom Lybækkerne igen for at faa Forbindelse med Svendborgerne, og da skal Hans Gaas have udvirket, at de blev afvist med Skud fra Skattertaarnet saa eftertrykkeligt, at de forsvandt, og for disse Handlinger skal han have vundet

Kongens Gunst. Ganske klart er dette Forhold ikke; men det Sølvkrus, han fik af Kongen, var endnu 1740 at se i Skaarup Præstegaard.

En Borger Niels Bang, der havde været blandt Formændene for Oprørerne og havde forbrudt sin Gaard i Svendborg, toges atter senere til Naade, fordi han havde udført en dristig Handling mod en Fribytter. Om denne Begivenhed fortæller Professor Vedel Simonsen, at Niels Bang efter Christoffer Walkendorffs mundtlige Beretning havde udført følgende: „Efter at Freden med Lybæk var sluttet, vedblev endnu mange Fribyttere, som under Krigen havde staaet i Lybæks Sold, at gøre Østersøen usikker og at plyndre paa de danske Kyster. Et af disse Fribytterskibe løb fra Travemünde og landede nær ved Svendborgs Havn, hvor Besætningen plyndrede hele Omegnen; paa Tilbagevejen mødte disse med Bytte belæssede Røvere en fynsk Bonde, som de tvang til at gaa om Bord for at tjene som Lods langs de fynske Kyster; men denne raske Mand havde aldrig saasnart sat sig ved Roret, før han betjente sig af den gunstige Vind og Fribytternes Ukynlighed i Kursen til for fulde Sejl at sætte Skibet paa Grund i Nærheden af Havnen; her strandede det i det dybe Sand, hvorpaa han selv reddede sig i Land, og medens Fribytterne var i Færd med at bringe Skibet flot, ilede han til Svendborg og underrettede Borgerne om det skete, hvorpaa 20 af disse kastede sig i to større Baade og hver fra sin Side søgte at angribe Fjenden. Imidlertid naaede den Baad, som Bang anførte, først det fjendtlige Skib og overvandt Besætningen med uforfærdet Mod, før hans Kammerater i den anden Baad naaede frem, hvorpaa de i Triumf vendte tilbage til deres Medborgere, som i Uvished om Kampens Udfald, ventede deres Komme. Fribytterne henrettedes, og Byttet tilstilledes Ejerne“. I Følge

en anden Beretning skal en af de grevelige Anførere, Bastian von Jesse, være bleven ihjelstukket af sin egen Karl i Svendborg før Slaget ved Øxnebjerg.

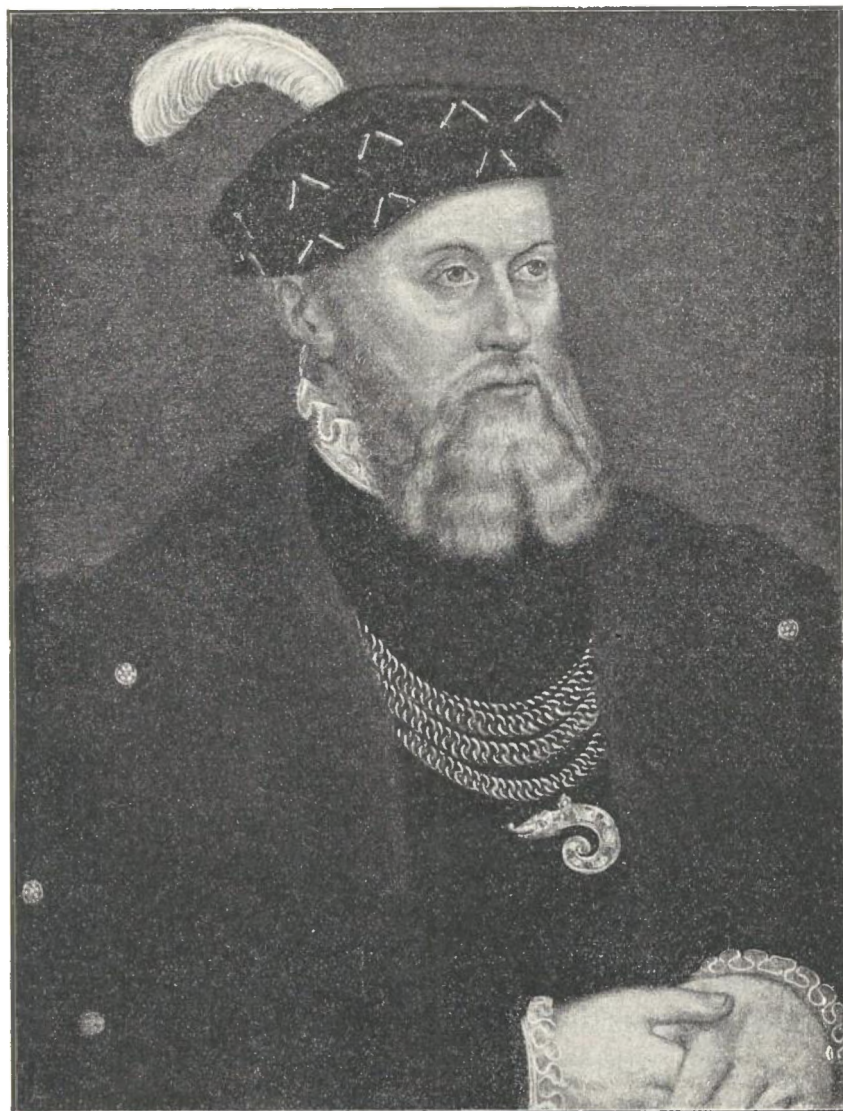
Erik Krummedige til Alnerup i Skaane kom efter Øxnebjergslaget i Besiddelse af en Del konfiskeret Gods i Svendborg og Assens; han var Stiftslensmand i Fyn.

Endvidere foreligger et Brev af 7. April 1536 fra Kongen, hvori det meddeles, „at efterdi Peder Mogensen, Borger i Svendborg, som nu er rømt af Riget, til vor og Rigets Fjender, og har forladt Hus, Gaard og Tjeneste, give vi os elskelige Ditlef Brockdorf, vor tro Mand og Embedsmand paa Synderborg (Sønderborg) og hans Arvinger til fri Ejendom to Gaarde paa Erre (Ærø), som tilhørte Peder Mogensen“.

I Marts Maaned 1536 drog en Del Mænd og Kvinder fra det belejrede Kjøbenhavn ud til den nyvalgte Konge, Christian III, som indesluttede Byen. Det var de fra Svendborg flygtede Folk af Christian II's Parti, som nu havde indset det frugtesløse i at fortsætte Kampen, og derfor paa alles Vegne i Byen svor den nye Konge Huldskab og Troskab. Samme Aar fik Svendborg en Skat af 4000 Gylden at betale, og den har nok trykket Byens Indvaanere, før den blev klaret.

Vedel Simonsen fortæller i sin Bog om „Fyns Vilkaar under Grevefejden“ følgende om de to Købstæder Svendborg og Nyborg. Han mener, at det ser ud, som om Kongen havde taget Gidsler med sig, saavidt det kan sluttes af hans Beskærmelsesbrev af 3. April 1536, der for de to Byer lyder saaledes:

„Vi Christian osv. gøre alle vitherligt, at efterdi menige Svendborgs og Nyborgs Borgere og Borgersker som nu udi Kjøbenhavn have haft deres visse Ambassade og Sendingsbud her hos os med Fuldmagt paa alle deris

Kong Christian III.

Vegne og soret os Mandskab, Huldskab og Troskab samt troe Tjeneste at vilde holde os for deres rette Herre og Konge, da have Vi af vor synderlige Gunst og Naade taget, annammet og undfanget dennem og alle andre deris Medborgere eller Medborgersker, hvorisomhelst de ere som sig villige under os give vilde for vore kiere. Undersaatter, saa de maae drage hjem med Hustruer, Børn, Tienere og alt deris mehavende Gots, til deris Boe og bygge igien og hvis de dertil i denne fordærvelige Feyde imod Os og Riget handlet og gjort have skal være dennem aldeles forladt og Tilgivet, og skal være og blive en klar og aftalen Sag og aldrig arges derpaa af os eller nogen efter denne Dag udi nogen Maade. Sammesteds have vi af samme Grund og Naade taget, annammet og undfanget, og nu med dette Vort aabne brev tage, annamme og undfange dennem og deris Medborgere og Medborgersker som vilde være lydige og underdanige deris Hustruer, Børn, hion, Tjenere, Godts rørandis og urørandis intet undtagen ihvor det helt er eller nævnes kand udi nogen Maaade udinden Vor kongelige Hegen, Fred og beskiermelse besynderligen at ville forsvare, beskierme og fordagtinge til alle Rette; dog med saa Skiel at de skulde stande hver Mand til Rette for Os. For hvis Deel som de dennem have til at tale med Rette, og skal ingen være deres Dommere uden Vi self. Thi forbyde Vi alle ihvor de helst ere eller være kunde, særdeles vore Fogder, Embeds Mænd, høvids Mænd, Capitainer, Kriegs Folk og alle andre, som for vor Skyld vilde og skulde gjøre og lade dennem herimod paa Personer hustruer Børn hion Tienere og hvis Godts, som de med dennem have rørandis og urørandis at hindre lade møde platte dele flyde umage eller udi uforrette eller Forfang at gjøre under Vor

kongelige Hevn og Vrede. Givet paa vort Slot Cal-
lundborg Tiirsdagen nestefter Søndagen letare 1536 un-
der vort Signet“.

Regtor Dom. Mag. Gøye
miles & magist. Curiaë.

Det fremgaar saaledes af dette Brev, at Kongen enten
har taget Gidsler med sig fra Fyn, eller at de senere hen
har sendt Ambassader til ham om denne Sag; thi Kongen
lod efter sin Ankomst til Odense udgaa Breve til Køb-
stæderne om at sende en Borgmester og fire vederheftige
Borgere til Fynbolandstinget Lørdag den 3. Juli 1536.

Efter Grevens Fejde oprandt ogsaa en hel ny Tid for
Danmark; den lutherske Lære indførtes, og i alle Retninger
forandrede Forholdene sig. Efter denne Krig nedlagdes
Byens Forsvarsværker, og en lang og fredelig Periode
fulgte til Held for Svendborg.

Den lutherske Lære skal først være prædiket i Svend-
borg af Præsten Hr. Christen Skrog, vistnok allerede før
Grevens Fejde.

Der foreligger to Breve fra Kong Christian III daterede
Svendborg, saa Kongen maa i det mindste have været i
Svendborg to Gange; det ene er fra 6. Juli 1539 og handler
om en Gaard i Assens, som var forbrudt til Kronen, det
andet er fra 19. Februar 1550 og er et Forleningsbrev til
„os elskelige Busk Schenck“.

Dernæst vil det være paa sin Plads at fremføre, hvad man
ved om Ørkils Borg, samt Svendborgs Befæstningsanlæg
Volde og Grave, navnlig fordi alt dette forsvandt efter
Grevens Fejde, der betragtes som en Afslutning af
Middelalderen, og disse Befæstningsanlæg er aldrig siden
bleven oprettede, vel sagtens fordi Kanonerne kom mere
og mere i Brug og umuliggjorde et Forsvar af By og Borg,
der let lod sig nedskyde fra de Byen omgivende Højder

med det stadigt længere rækkende og mere og mere udviklede Skyts.

BORGEN ØRKIL

Naar den er opført kendes ikke. Begtrup siger 1232; men hvor han har det fra, vides ikke; den er heller ikke opført paa et eneste Aar, dertil var det hele Anlæg meget for stort og vidtløftigt. Andre Forfattere mener, at Kong Valdemar Sejr har bygget den, og andre, at den er opført under den Abelske Slægts Ophold. Begge Opfattelser kan være rigtige, idet den første kan have paabegyndt den, og at den saa er blevet færdig under hin Slægts Ophold i Svendborg. I al Fald maa Ørkil betragtes som en Afløser for den ældre Borg i Svendborg, der forsvandt i 1253. En Borg var den Gang af stor Betydning, dels som fast Beskyttelsepunkt for By og Egn mod Sørøveri, dels som Bolig for Kongens Foged til daglig, og for Kongen, naar han gæstede Egnen.

Borgen laa paa den høje Banke Nord for Byen, hvor Borgens Tomt endnu ses; det har været et betydeligt Anlæg, og selv om Naturen i det bakkede Terræn har hjulpet eller lettet Anlægget betydeligt, har der dog været udført et stort Arbejde ved Borgens Opførelse og Anlæg af Grave og Volde, og af Tomten ses det, at efter den Tids Forhold har den været stærkt befæstet. I Aarene 1885–87 foretoges Udgravningen af en stor Del af Tomten udoover ubetydelige Ting, fandtes kun Borgens Grundvold, daarlig nok endda, og selve Arbejdet er ikke udført saaledes, at man har faaet noget stort Udbytte af dette i og for sig ret kostbare Arbejde. Efter Borgens Brand i 1534, ved hvilken Lejlighed Fyns Stifts Arkiv ogsaa gik op i Luer, benyttedes Tomten som Stenbrud, og Masser af Materialer er ført bort herfra. I mange Bygninger i

Svendborg findes den Dag i Dag Munkesten, hentede fra Tomten. Endvidere skal den ene Fløj af Bjørnemose, som er bygget 1745—46 af Oberstløjtnant E. C. Sehested, væsentlig være opført af Sten fra Ørkil; det samme siges om Tærskeladen paa Hvidkilde og Gaarden Nøjsomhed i Skaarup Sogn.

Paa Resens Plan ses endnu en Del Murværk paa Tomten og at Banken var skarp firkantet; men dette har forandret sig ved Pløjning Tid efter anden. 1813 stod endnu ca. 30 Alen af en tyk Mur. Nu staar næsten intet over Jorden mere, kun Fundamenterne angiver Borgens Omfang, som endda ikke var saa ringe, ca. 56 m \times ca. 46 m, og af et Fundament, som temmelig sikkert har været eller baaret Borgens Donjon (Bergfred), ses, at Murene har været opført af røde Munkesten i Munkeskifte (2 Løbere og 1 Binder). Endvidere ses Ringmuren, der har været ca. 1,8 m tyk, alt er opført paa Kampestenssokkel, et enkelt Sted ses endnu Profileringen paa Stenene, og Ringmuren synes at have været skalmuret med Udfyldning af Sten og Mørtel i Midten. Alle de her omtalte Bygningsrester findes paa den mod Syd vendende Side, adskilt ved en 3,3 m dyb Grav fra den bavged liggende Tomt, der synes at have huset Stalde ect. Da Thurø Kro for nogle Aar siden ombyggedes, fandtes i Kælderen mange gamle Munkesten; de sidder nu i Museet; kanske de ogsaa stammer fra Ørkil. Flere Grave og Volde bavged hverandre mod Nord dækkede Borgen mod Angreb fra denne Side; de tre andre dækkedes af Vandet, dels fra Trappebæk, dels fra Kobberbækken, og flere i disses Dale udpløjede Dæmninger synes at vise, hvorledes man har formaaet at stemme Vandet tilbage for at sikre Borgen. Selve Gravene har nok været vandfyldte, og det kan tænkes, at deres Vandbeholdninger er vedligeholdte ved kunstige

Anlæg fra Nordsiden. Meget tyder herpaa. Ind- og Ud- kørselen fandt fra denne Side Sted ud mod den gamle Nyborglandevej, som var Kongevej, da Borgen stod ved Magt. Man maa ønske, at en virkelig kyndig Udgravning af Tomten en Gang maa foretages; det fortjener det hele Anlæg, som endda hører til de større af den Art her i Landet. Ved den omtalte Udgravning fandtes flere Dele, som nu er i Nationalmuséet; i Muséet her findes 1 Pile- spids fra en Armbrøst, der er fundet siddende i noget Murværk paa Ruinen, 1 Blidekugle af Sten, Skaar af Ler- kar fra Middelalderen, og sidst, men ikke mindst, en Kopi af en Pax, (Fred, som Præsterne i Middelalderen rakte ud til Folk for at kysse den- ne) den er fundet paa Borgban- ken 1862 og stam- mer fra ca. 1150, er skaaret ud af Hvalros- tand og er uden Tvivl af nordisk Oprindel- se. Original- len findes i National- muséet og forestiller „Christus hudstryges foran Pilatus“.

Pax = Fred
fra Ørkils Tomt.

I Muséet her er en Kaminsten fra Borgen, og i den kongelige Mønt- og Medaillesamling findes fra Ørkil 2

Mønter fra Valdemar I, slaaet i Lund, 1 Møntfra Knud VI., slaaet i Viborg, 1 Mønt fra Valdemar II, slaaet i Roskilde

Vedel Simonsen fremsætter den Opfattelse, at Borgen en Gang tidligere har været taget med Storm, og dette synes at være rigtigt; thi i den ene af dens Affaldsbunker findes to forskellige Brandlag adskilte ved mellemliggende Affald fra Borgen. Om Navnet Ørkil siger Vedel Simonsen i sin „Borgruinerne“: „Vi svæve med Hensyn hertil i Uklarhed, det skreves nemlig som oftest Ørkil, men ogsaa Ørc-kil, Ørkyl og Ørkiel f. Eks. 1348 i et dansk Dokument og i et tysk fra 1369, Erkele, i et latinsk fra 1522 Werkil, 1628, staves endog Ørken“. Han mener, at Navnet kommer fra „Øre“, en stump afrundet Landtunge, som her er Tilfældet, og Ordet „Kilde“.

Til Borgen hørte de to Vandmøller øverste og nederste, de eneste Rester, der endnu findes af den By, som havde dannet sig i Ly af Borgen.

Det lidet, man kender af selve Borgens Historie, følger da her:

Den 30. August 1264 udstedte Biskop Regnar af Odense herfra sit Testamente som Gavebrev til Clara Kloster i Odense.

1279 kom Slottet i Kongens Værge, det synes altsaa at have tilhørt den Abelske Slægt indtil da.

1330 pantsattes Fyn til den holstenske Grev Gerhard, og hermed fulgte vel ogsaa Ørkil.

1340 omtales den imidlertid igen som værende kongelig.

1348 pantsattes den igen til de holstenske Grever, men allerede 1357 skal den atter være bleven kongelig, og skal da være tagen med Magt af Kongen.

1369 forlenedes Borgen til Ridderne Heine Kabel og Henning Kotelberg, de nævnes begge i tre gamle Dokumenter fra Lybæk i 1376 den $\frac{27}{5}$, $\frac{16}{8}$, $\frac{16}{8}$ som „houetlüte

tho Orkel“, (Høvidsmænd til Ørkil), den sidste omtales den ⁵/₁ 1372 i et Dokument og var da muligt Høvidsmand i Aalborg. I hans Nærværelse holdtes paa Ørkil en Forsamling, hvorved Eske Brok af Hikkebjerg tilstod, at han med sin Søster Johanne Nielsdatter, Enke efter Andreas Jensen af Essendrop, i Nærværelse af kongelig Høvidsmand, Ridder Hr. Rudtben Kalves. tvende Sognepræster og to Væbnere, havde beregnet, delt og mageskiftet deres Gods, saa at hun fik blandt andet Hovedgaarden Nielstrup og Urte Mølle m. m.

1375 forlenet til hans Eftermand, Ridder Hans Offesen, som tilstaar at have afstaaet til Kongen „Thodorp“ Slot for 250 Mark.

1394 var Tue Skytte Høvidsmand paa Ørkil.

1403 udstedte fra Ørkil Biskop Johannes af Odense et Afladsbrev til Snøde Kirke paa Langeland.

1405 den 7. Februar udstedte samme herfra sin Anordning om Naadesaaret paa Lolland.

1407 den 5. Juni udstedte samme Aflad til Hastrup.

1407 den 22. Septbr. do. do. do. - Bræstrup.

1407 den 5. Oktbr. do. do. do. - Fraugde.

1407 den 6. Oktbr. do. do. do. - Allerup.

1408 er Hr. Henning Kabel Høvidsmand paa Ørkil.

1421 blev Fyn Kronlen under de fynske Bisper og af Fogeder fra denne Periode kendes følgende: 1423 Jes Krumpen, 1476, Jep Olsen. (Blaa).

1445 udstedte Henning Torkildsen Ulfeld, Biskop af Odense, et Afladsbrev fra Ørkil til St. Laurenti Alter i Stenstrup.

1449 udstedte Olov Bunde, Foged paa Ørkil, og Per Nolsen fra Ørkil et Tingsvidne.

1464, den 14. November, udstedte Biskop Magnus af Odense fra Ørkil et Gavebrev til Maribo Kloster.

1484, den 29. August, udstedte Biskop Karl Rønnow af Odense et Kaldsbrev for Jakob Lauritsen til Brenderup Kirke. Rønnow var Søn af Kongens Marsk, Klaus Rønnow til Hvidkilde, og Fru Kirstine Gyldenstjerne.

1493 den 7. Juni udstedtes fra Ørkil, Brev til Præsterne i Særslev, Nørre Næraa, Skovby og Østrup om at stævne en Del Bymænd til at møde i Odense den 20. Juni og der fremsige det sandeste, de havde udgransket om Markskjellet mellem Jerson og Nørreby.

1522 udstedte Biskop Jens Andersen (Beldenak) af Odense, et Kaldsbrev fra Ørkil for Petrus Johannis til Øster-Skerninge og Hundstrup.

1526 var Hans Bricteson Foged paa Ørkil.

1527 udstedte Jens Andersen (Beldenak) et Kaldsbrev fra Ørkil for Franciskaneren Georgius Petri.

1529 blev Knud Gyldenstjerne Biskop over Fyns Stift i Odense; han var først Domprovst i Viborg og maa have været i Besiddelse af Ørkil, da Borgen 1534 indtoges af Svendborgerne.

Fra Ørkils Tomt fortælles nogle Historier som anføres her for Fuldstændighedens Skyld.

Saaledes fortæller Vedel Simonsen, at der midt paa Banken fandtes et Slag eller en Fordybning, som den tidligere Ejer, Lehn til Hvidkilde, en Gang lod grave, og hvor Arbejderne hver Aften naaede en Kobberport, som stadig sank dybere og dybere; der stod den Gang paa selve Banken kun et eneste Træ, en lille Ask, til Minde om denne Gravning. Endelig er der en Historie om en Heks i en Hares Skikkelse, som kautede af de forbipasserende. Nogle Daglejere har en Gang en Nat set Højen aabne sig, og en Mand til Hest med store hvide Knapper i sin Kjortel ride ud af Højen eller Banken; heraf blev den ene syg af Skræk og døde 8 Dage efter, den anden levede endnu

1813 og gjorde sin Saligheds Ed paa Fortællingens Paa-
lidelighed. Af gode Grunde kender man nu ikke mere til
den Slags Overtro; den stigende Oplysning har fjernet den.
Adskillige har muligvis hørt Tale om den underjordiske
Munkegang* fra Ørkil til Graabrødreklostret; dette kan
ogsaa kun være et Sagn; en saadan Gang kan, hvis der
nogensinde har været nogen, højest have gaaet fra Kirke
til Kirke eller fra Klosteret maaske til Borgen i Svendborg det
kan tænkes, men er dog aldrig konstateret; til Ørkil er
umuligt, det vilde have været et Ingeniørarbejde af over-
ordentlig Rang. Lignende Fortællinger om slige Gange
findes mange andre Steder i Landet end i Svendborg.
Jeg har personlig truffet en Mand, der var fuldt og fast
overbevist om at have set denne Gang; men ved at gaa
tilbunds i Sagen, viste det sig, at han antog den gamle
Teglovn i Kastaniealléen for Gangen. Derimod kan der
intet være til Hinder for, at Borgen har haft en hemmelig
Udgang i selve Banken; men hidtil er en saadan ikke funden.

Begtrup meddeler, at paa hans Tid foretoges en mindre
Udgravning paa Tomten for privat Regning; om Udfaldet
vides intet.

Til Ørkil hørte en Ladegaard, der læa i Hømarken, og
herfra skriver Navnet Ladegaardsmarken sig.

Til Slutning skal medtages i Følge en gammel Beret-
ning en mærkelig Straf, som Biskop Karl Rønnow af
Odense i 1480 paalagde en Sognepræst i Snøde paa Lan-
geland, fordi denne havde overtraadt Forbudet om Cøelibat.
Han gav Præsten en Bøde, der bestod i, at 7 Fæstebønder
under Sognekaldet skulde svare en Tønde Havre aarlig
til Bispen og gøre hver 2 Dages Arbejde aarlig paa Mølle-
dæmningen ved Bispestolens Slot Ørkil.

Den bekendte Biskop Jens Andersen med Tilnavnet
Beldenak (med den skaldede Nakke), som for Fyns Ved-

kommende har spillet en vis Rolle, og særlig ofte omtales her paa Egnen, skal derfor i Korthed fortælles om. Han var Søn af en fattig Skomager i Landsbyen Brøndum i Slet Herred ved Limfjorden, nær ved Aggersund. Den begavede Dreng fik først en tarvelig Undervisning i en Klosterskole (Aalborg?), tog senere Mestergraden i Cøln, hvor han lærte skolatisk Spidsfindighed og fik saa stor Indsigt i den kanoniske Ret som ingen anden her i Landet; senere læste han i Rom, hvor han maaske endog uddannedes ved det pavelige Kancelli i diplomatisk Snuhed og List. Efter Hjemkomsten ansattes han i Kong Hans' Kancelli og brugtes snart i de vigtigste Hverv; 1498 sad han saaledes til Doms i Norge over den urolige Almue, 1499 sendtes han i en vanskelig Sendelse til Rusland, for at afslaa et paatænkt Giftermaal mellem Kongens Datter og Storfyrstens Søn. Ved Kongens Gunst blev han 1501 Biskop i Fyns Stift, et af de rigeste Stifter i Danmark; her kom han snart i Strid med sin Formands Broder, Marquard Rønnow til Hvidkilde, og derved i et spændt Forhold til dennes adelige Slægtninge, hvis Adelshovmod han, Skomagersonnen, spottede med bidende Ironi. I Aaret 1502 skal han have hjulpet Kongen med sin Spidsfindighed i den berygtede Sag mod den myrdede Poul Laxmand. Han skal endog paa denne Tid have forstaaet paa en snild Maade advarende at blande sig i Kongens Elskovsforhold; men han vedblev endnu at staa højt i Kongens Gunst og sendtes samme Aar til Lybæk, for at bevæge Hansastaden til at afbryde Handelen med de oprørske Svenskere, dog uden Resultat. Af største Betydning baade for ham personlig som og for Danmarks senere Forhold blev dog det Fredsmøde, som under en pavelig Legats Mægling holdtes i Lybæk 1503. Med Styrke hævdede han i Begyndelsen sin Konges Ret til at opbringe neutrale Skibe under en

Krig, saa at Legaten endog en Gang viste den heftige Mand bort fra Forsamlingen og ytrede, at det intet Under var, at Fyrsterne ikke kunde holde Fred, naar de havde slige Mænd i deres Raad; men til sidst lod han sig dog ved Legatens Forestillinger, mod Kongens udtrykkelige Forbud, bevæge til at love Lybæk en Skadeserstatning paa 56,000 Mark, hvorfør de kongelige Sendebud tillige med Hertug Frederik i Gottorp gik i Borgen. Skønt Kongen ratificerede Traktaten, blev Summen ikke udbetalt, paa Grund af fornyede Fjendtligheder. Hertugen og Biskoppen blev derfor indmanede i Lybæk; Hertugen maatte udrede Pengene ved Pantsættelse af holstenske Borge, medens Biskoppen ikke i rette Tid havde kunnet give Møde, fordi han netop paa dette Tidspunkt belejredes paa Ørkil af Marquard Rønnow. Foreløbig var han sluppet vel fra det; ogsaa under de følgende Fredsmøder lærte Lybækkerne hans Slagfærdighed og juridiske Kløgt at kende; men samme Aar kom han i en ny farlig Strid, da hans Folk under en Sammenkomst i Odense havde dræbt den holstenske Adelsmand Otto Porsfeldt, der var Dronning Christines Lensmand paa Næsbyhoved. Biskoppen beskyldtes for Mordet, og kom derved i et spændt Forhold til den myrdedes Familie og til Dronningen. Hans spydige Skrift og Tale og Trættekærlighed bragte ham snart i vanskelige Forhold til alle; hans egenmægtige Styrelse af Stiftet og hans stærke Opkøb af Gods gjorde ogsaa sit til dette Forhold. Lensmanden paa Nykjøbing Slot, Oluf Holgersen Ulfstand, kom han i Trætte med om Ejendomme; den udvalgte Kong Christian sværtede han for Faderen, og da den unge Fyrste som Styrer af Norge havde ladet Biskop Carl af Hamar fængsle, forsøgte han at faa ham unddraget fra hans Varetægt og over i sin egen. Kongen maatte denne Gang selv bringe en Udsoning i Stand

mellem ham og Sønnen; men tilsidt faldt han ogsaa i Unaade hos Kongen. Da Hertug Frederik stadig manede hos Kongen om de 56,000 Mark, henviste Kongen ham tilsidst til Biskoppen, der havde overtradt sin Instrux, og indgav endelig de alvorligste Klager over Biskoppen til Paven, særlig over hans gejstlige Styrelse; men navnlig fordi han egenmægtig havde nedrevet Provstegaarden i Odense og i Stedet for bygget en ny statelig, befæstet Bispegaard for sig selv midt i Byen. Det trak altsaa op til et Uvejr; vel forhaledes det ved Kong Hans' Død, men da Christian II kun paa det Vilkaar blev hyldet i Hertugdømmerne, at Hertug Frederik skulde have sit Tilgodehavende, æggedes Kongens Vrede mod Bispen end mere. I flere Aar samlede man ved Hjælp af Bispens private Fjende, Provst Hansen fra Tofte i Fyn, Vidnesbyrd imod ham ved Pavehoffet. Paa samme Herredag i 1517, hvor Torben Oxes Hoved faldt, i den pavelige Legats Arcimboldus egen Nærværelse, rettedes en Mængde Klagepunkter mod Biskoppen: Uærbødighed mod Kongen og hans Moder (der residerede paa Næsbyhoved), Porsfeldts Drab, gejstlige Overgreb, alt taget op igen, frem for alt hans Overskridelse af Instruxen 1503, hvortil Kongen forlangte en Erstatning 120,000 Mark, hvortil Summen var vokset med Renter og Rentes Rente. Hans dristige og snilde Forsvar beundrede selv den snu Italiener. Men hvor ubilligt det end var, at han alene skulde være Syndeduk, saa kunde det ikke nægtes, at han havde overtraadt sin Instrux; Kongen vilde have Penge. Biskoppen maatte derfor vandre i Fængsel indtil Betalingen skete, først i gejstlig Varetægt hos Erkebispen af Lund, senere, da han ikke vilde føje sig, i strengt Fængsel paa Vordingborg og flere Steder; først i Slutningen af det 2 a 3 aarige Fængsel fik han Lov en Time om Dagen at nyde frisk Luft. I April 1520 var han endelig

knækket, han maatte forpligtige sig til paa Livstid at overlade Kongen to Trediedele af Bispestolens Indtægter, der fra nu af paa Kongens Vegne oppebares af Provst Hansen. Efter Udsoningen fulgte han med Kongen til Sverig; hans juridiske Spidsfindighed skulde her bruges. I en Haandevending gjorde han ved de dristigste Fortolkninger af „St. Eriks Lov“ Sverig fra et Valgrige til et Arverige og Christian II til dets rette Arving, først i Rigsraadmødet i Graabrødrekirken, senere som Folketaler under Hyldningen paa Brunkebjerg. Faa Dage efter Hyldningen var han Formand i den uhyggelige gejstlige Ret, der afsagde Kætterkendelsen over den afdøde Sten Sture og hans Medhjælpere. Dog var han næppe indviet i de hemmelige Planer om Blodbadet; thi da den Efterretning kom til de forsamlede gejstlige, at Biskopperne af Strengnæs og Skara førtes til Skafottet, vilde han ikke tro det og ilede til Kongen for at hindre det, men standsedes af Diderik Slagheck. Dog tog han med Glæde mod Strengnæs Bispedømme som en Slags Erstatning for Tabene paa Fyn. Da de henrettede Lig i flere Dage henlaa ubegravede, sagde han paa sin spydige Maade til Kongen: „Her slagtes flux, Herre! det vil give en ond Stank“. Kætterligene blev da brændte. Han blev i Stokholm som Medlem af Regeringen i Forening med Gustav Trolle og Diderik Slagheck. Vistnok den mest begavede og den mindst onde af disse tre, havde han dog ikke Statsmandsdygtighed nok til at styre et Land. Indre Splid og ynkelig Prokuratorfiffighed fortærede Regeringens Kraft. Han og Gustav Trolle klagede indtrængende til Kongen over Diderik Slagheck; men da Kongen kaldte Mester Diderik tilbage, fraraadede Biskop Jens indtrængende dette i en djærv Skrivelse til Kongen og holdt ham tilbage; hans Misgerninger burde netop undersøges i Sverig. Den

sande Grund var vistnok, at han frygtede Mester Dideriks og Moder Sigbrits Rænker; næppe var derfor Diderik afrejst, før han og Gustav Trolle ilede bagefter, - „Naar en salvet Konge fanger mærkelig Skade, for han tror dem, han ikke skulde tro, og mistror dem, han skulde tro, da er det en Straf i Følge Guds lønlige Domme for nogle aabenbare Gerninger“. Disse djærve Ord har han egenhændig skrevet paa sit Indlæg til Kongen, og er det virkelig kommet Kongen for Øje eller Øre, forstaar man, at Sigbrits og Kongens Vrede atter blussede op. Ved Sigbrits Foranstaltning blev han nu atter kastet i Fængsel i September 1521, og holdtes i gejstlig Forvaring paa Lund Ærkestols Slot Flyginge. Det lod en Tid til, at han skulde gøres til Syndebuk for Begivenhederne i Sverig, især da hans Fjende, Mester Diderik, blev Ærkebiskop i Lund; men Bladet vendte sig hurtigt, det blev Mester Diderik. Det maa have været i den korte Mellemtid, at denne raa Person trængte ind i Fængslet til sin Fange og spydigt tilbød at skrive hans Testamente. „Skriv ogsaa“, lød Svaret, „at jeg skal leve den Dag, da jeg skal se dig hængt og brændt“. Dette gik som bekendt snart i Opfyldelse. Biskop Jens blev dog ikke fri, tilsidst førtes han til Hammershus paa Bornholm i Kongens Varetægt. Alle de gamle Sager droges atter frem, Kongen lod sig indføre i Odense Bispegaard og mere Gods i Fyn som Bøder for Porsfeldts Drab m. m. I August 1522 indtog en lybsk Flaade Hammershus og Bispen tilbragte nu sin Tid i Lybæk indtil Christian IIs Fordrivelse. Saa fik han sit Bispedømme og sin Bispegaard tilbage. Med praktisk Sans søgte han at oprette sine store Pengetab, især ved udstrakt Studehandel; men nye Trængsler kom for ham under Adelsvældet. Bestemmelsen om, at ingen borgerlig maatte blive Bisp, var saarende for ham. Udpantningen af Kirkens Gods ramte

ham haardt, ikke mindre Odense Reces af 1526, at naar den uadelige gejstlige købte adeligt Jordegods, skulde dette kunne kræves tilbage af Sælgerens Arvinger; det var ligesom møntet paa hans Godskøb. Reformationen begyndte, Bønderne vilde ikke betale Bispetiende, mange Steder fremstod lutherske Præster; han forsøgte at modarbejde dette, han sendte Breve ud herom, men fik af Hans Tausen et grovt Svar; midt under Trængslerne svor han „ved den hellige Ble“ at ville dø som en vældig Biskop i Fandens Navn. Dette gik dog ikke i Opfyldelse, Marquard Rønnows Sønner, Ejler til Hvidkilde og Joachim, begyndte den gamle Familienstrid. Kong Frederik I maatte lægge sig imellem ved en Voldgiftskendelse 1528. Bispen fik en stor Bøde; forbitret herover opfyldte han den ikke, han fremsatte ærerørige Beskyldninger mod Rønnowerne og uforsigtige Udtalelser om Kongen. En ny Proces udbrød, under hvilken den gamle Bisp 1529 oplod Stiftet til Knud Henriksen Gyldenstjerne, Domprovst i Viborg, mod en aarlig Pengesum og Brugen af Kærstrup Bispegaard paa Taasinge. Aaret efter faldt Dommen; Biskoppen blev dømt til Tremarksmand som Løgner og Æreskænder. Han levede nu i Ro omtrent til Frederik I.s Død i April 1533; thi da blev han i Mulm og Mørke bortført eller rettere bortslæbt fra Kærstrup af en af Porsfeldts holstenske Slægtninge, Christoffer Rantzau til Quarnbek.

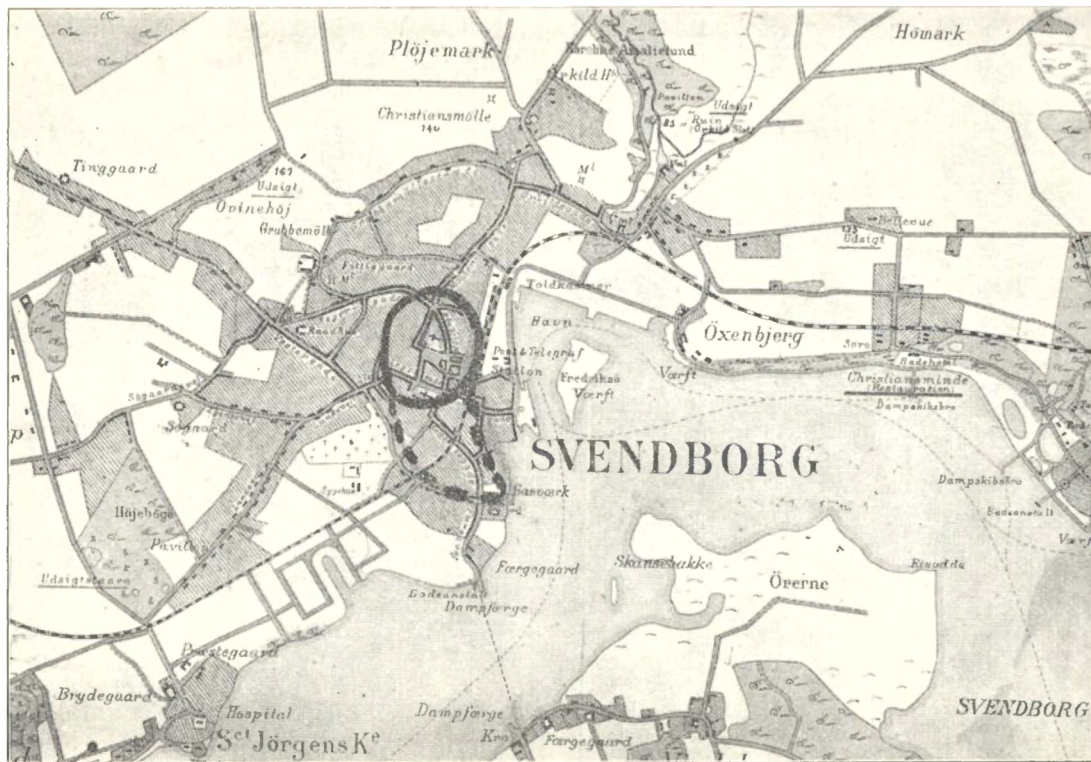
I fem Maaneder slæbtes den gamle Mand fra Sted til Sted under de grueligste Pinsler, fra Skov til Hede og kastedes til sidst i et snævert Fængsel. Endelig udløstes han af en anset Borger i Lybæk, Henrik Skepping, gift med hans Søsterdatter, for 20 Pd. Guld = 17280 Td. Byg. I Lybæk levede han til sin Død den 20. Januar 1537. Medens han opholdt sig paa Kærstrup, klagedes der ofte over ham; en af disse Klager var fra en Bonde paa Taa-

singe, fordi Bispen havde vist Bonden ud af sin fædrene Gaard, som Bonden og dennes Forfædre havde beboet som hæderlige Folk; desuden tilhørte Gaarden Kronen, som saa mange andre Gaarde paa Øen. Bonden bad Kongen om at hjælpe sig til sin Gaard igen, og tilbød at ville give 4 Stude straks til Nyborg Slot, samt holde Gaarden ved Magt og svare sin rette Afgift. Herover blev Kongen vred og gjorde Fordring paa Taasinge; men Bispen gav Kongen det afvisende Svar: „At naar først de store Lande, som tilforn havde adlydt det danske Scepter, var inddragne, f. Eks. England, da kunde man altid tale om saa liden en Plet som Taasinge“. Hans Billede findes ud-skaaret i Træ paa Altertavlen fra Nørholm Kirke; her ses han knælende ned med foldede Hænder og med Bispehue paa Hovedet foran Christus paa Korset.

VOLDE OG GRAVE I SVENDBORG.

Det er desværre gaaet dem som saa mange andre Steder her i Landet, hvor saagodt som intet er tilbage af disse minderige Dele; dog har man ved Efterforskning i Svendborg og ved den Smule, som er levnet, kunnet danne sig et nogenlunde Begreb om Befæstningens Udstrækning og Art.

Uden Tvivl har den Borg i Svendborg, paa hvilken der fandtes en kongelig Foged, staaet omtrent hvor Vor Frue Kirke nu staa; denne Borg har ogsaa været Fæstningens centrale Punkt. Hvorledes Borgen har set ud, ved vi ikke; men i gamle Beretninger om Svendborg tales om en Ringmur om Borgen, og det turde være rimeligt nok; thi i de nærmeste Grunde i Partiet om Kirken er man stødt paa ret betydelige Kampestensfundamenter, liggende paa tværs over disse Grunde, saaledes paa Wivels og Krøyers Enkes Ejendomme.

Kortet viser Svendborg. Den tykke Linie viser Byens omtrentlige Fæstningsomkreds i Middelalderen; den brudte Linie den formodede senere Udvidelse i samme Tidsrum.

Borgens Opførelse gaar langt tilbage i Tiden, maaske helt tilbage til Kong Harald Blaatands Tid; den var stærkt befæstet, hvad man erfarer ved dens Fald 1253, hvor dens Forsvarere skal have værget tappert for sig, men dog maatte give tabt, springe over Klingen og derefter hals-huggedes. I Ly af denne Borg opstod og byggedes Svendborg; denne blev ogsaa senere befæstet, men bestemt hvornaar kan ikke paavises, antagelig 1246—47. Om disse Anlæg skyldes Hertug Abel eller Kong Erik Plovpenning, er næppe til at afgøre.

Byens Befæstning har temmelig sikkert haft følgende Udstrækning: Idet vi begynde ved Borgbankens Fod ud mod Sundet, omtrent nedenfor Krøyers Pakhus ved Jernbanen, saa har Befæstningen gaaet over Hulgade, Nord om Bakkens Skraaning oven for Mølleeddammet, hen mod „Concordia“ eller lige forbi dette Bryggeri, har derfra bøjet om mod Krøyers Have, gaaet tværs igennem denne, hvor Vold og Grav tydeligt ses endnu, er atter bøjet ind gennem Købmand Emil Jørgensens Gaard, over Gjerritsgade og Veits Gaard ind i Wandalls Have, hvor den høje Vold synes at være en Rest af Fæstningsvolden; saa har den atter drejet noget om mod St. Nikolaj Kirke, derpaa har den fulgt Kyseborg til Skattergade, langs denne igen ud til det Punkt, omtrent hvor Malermester Askegaards Villa nu staar paa Tuxens Vej; herfra har Fæstningslinien fulgt Stranden til Borgbankens Fod, hvorfra vi gik ud.

Det kan se ud som en Udvidelse har fundet Sted i Middelalderen; thi oprindeligt ser det ud til, at Linien har haft en Bøjning ind mod Kattesundet.

I det enkelte at angive Volde, Grave, mulige Taarne o. s. v. er umuligt, dertil er for lidt tilbage.

I Wandalls Have, og hvor Læge Kjærs Ejendom er

bygget, fandtes tydeligt den gamle Voldgrav ved Arbejdet i Jorden. Hvor J. Veits Gaard stod, fandtes i Grunden Spor af gamle Befæstningsanlæg; her laa store Stenfundamenter, som næppe har dannet Grund til nogen Bygning, her fandtes middelalderlige Hestesko, en do. Lyseholder, samt en Kniv fra ca. 12. Aarhundrede.

Endelig taler Navnet Kattesund om, at der maa have været en Bastion, en saakaldt „Kat“, paa Volden, og den har sikkert været i Nabolaget af St. Nikolaj Apothek. I en Vægterinstrux fra 1825 staar blandt andet: „Naar den Vægter, der raaber i Gjerritsgade, har raabt paa Broen i Kattesundet o. s. v.“; her er Beviset for, at der igennem Kattesundet har ført et Vandløb eller Rende, det bekræfter Forklaringen om Navnet, der senere behandles under Gade og Vejnavne.

Til Forsvaret hørte ogsaa hele Dronningemaen, der i oversvømmet Tilstand dannede en fortrinlig Hindring mod Nord; her er fornylig fundet en Pilespids til en Armbrøst, og Begtrup meddeler, at der ved Indgrøftningen af Dronningemaen ca. 1740 fandtes Skibsankere og Skibskøle. Den skal i ældre Tider have været sejlbær, hvad der efter al Sandsynlighed er rigtigt nok. Mod Syd dannede Gravvænget, som laa mellem Skattergade og Valdemarsgade, en lignende Hindring; ganske vist er det nu for en stor Del opfyldt; men for hundrede Aar siden var det endnu en sid Eng. Udløbet herfra foregaar gennem Skattergade omtrent udfor Konsul Ribers Villa. I Følge en gammel Tradition, som har holdt sig i den Brandtske Slægt, skal Navnet hidrøre fra, at det har været en Del af Byens Befæstningslinie og tjent som Voldgrav. Endvidere har Højderyggen langs Valdemarsgade i Følge samme Tradition ogsaa været et Led i Befæstningslinien mod Syd, hvor Lundemaen dannede en naturlig Dækning. Erik af

Pommern skal have udvidet Forsvarsværkerne med en Grav og Vold mod Nordvest fra Stranden henimod Kyseborg; maaske er det Højderyggen langs Valdemarsgade, her er Tale om.

I Væver Juhls Ejendom i Møllergade, og herfra tværs over Gaden til Bymøllen, er opgravet gamle Pallisader; det samme er fundet i Klostergaardens, Børsgaardens, Svendborg Banks og St. Nikolaj Apotheks Grunde, hvor de bestod af svære Egeplanker. I flere af disse Grunde er Forholdet dette, at den faste Grund falder stærkt og brat mod Øst og Syd til betydelig Dybde, ved St. Nikolaj Apothek til omtrent 11 Alen mod Præstegaarden, hvorimod Apothekets Hjørne mod Gjerritsgade staar paa fast Lergrund uden Spor af Fyld.

Skattertaarnet har staaet omtrent hvor Malermester Askegaards Villa nu findes, ud mod Stranden; dets Plads er vanskelig at bestemme korrekt. Paa denne Grund findes ubetydelige Rester af et Fundament, som paa en eller anden Maade har Forbindelse med Taarnet. Dette har været rundt og omtrent af samme Dimensioner som Gaasetaarnet i Vordingborg. Der stod endnu en Rest af Taarnet paa Resens Tid; paa hans Plan er det afsat, og det kaldes der: „gammel Mur af et Taarn, som har været brugt til at lægge Stykker (Kanoner) paa“. Senere hen omtales ofte Pladsen, hvor det stod, som Taarnpladsen, det Ord findes skrevet paa mange Maader, f. Eks. tornet plads, Taarnplads, Taarneplads, Torneplads og Tornitplads o. s. v. Omkring 1800 ryddedes Pladsen for Taarnets Rester. Dets Navn er vanskelig at forklare, kan maaske stamme fra det tyske Ord „schiess-scharter“ der betyder Skydeskaar, men sikkert er det ikke. Om dette Taarn kan følgende meddeles: Paa en Tavle, som tidligere fandtes i Vor Frue Kirke, skal have staaet:

„Waldemar Sejer, hvoraf gaar Rye,
bygd Ørchil Slott for Østen Bye,
bygd ogsaa et Taarn wid Strand,
som mand far ofwer til Tossinglandh“.

Taarnet omtales i et Diplom fra 1337 som „Curiam scarthe-gathæh“. Den 23. Juli 1528 fik Jakob Rønnow, „breff“ paa en Jord i Svendborg, liggende sydost op til Skarterthoernet“. Det har nok været opført for at dække Havn og By for Syd fra kommende Skibe. Man erindrer Middelalderens Sørøveri paa vore Kyster. Det siges, at Taarnet delvist blev nedbrudt af Svenskerne 1658—59

Ved Grundenes Udgravning kan man se, at Byen mod Syd og Øst fra Tid til anden har udvidet sig; det beviser de mange Bolværker, som man træffer paa i de gamle opfyldte Grunde, men under Omtale af Havn og Skibsbro er der gjort udførligt Rede herfor.

Oprindelig har Franciskanerklosteret været uden for Byens Befæstning, men maa dog senere være kommet ind under samme.

Borgmester Schrum siger i sin Bog om Svendborg, „at der kan saaledes ikke være Tvivl om, at Byens Befæstning i Middelalderen har sluttet sig til de Højdedrag, hvorpaa Byen laa, og til de naturlige Hindringer for en Fjende, de Vandløb, som fandtes, frembød. De Vandløb, som er brugte hertil, er Springsbæk og Dronningemaen, der fulstændig omgive Byen, og ved at følge denne Vandlinie føres Befæstningen fra Havnen op over Tullebrinke til Bagergade, langs Springsbæk gennem Gaasestræde over Gjerritsgade, gennem Kyseborgstrædet og ned ad Bakken, til den igen træffer den anden Arm af Bækken, og derpaa til Stranden omtrent ved Baagøes Tømmerplads“. Dette falder omtrent sammen med min Fremstilling af Befæstningsanlægene.

I Hempels Avis fra Odense, i Aaret 1826 Nr. 163, findes følgende, som er ganske interessant:

„I flere Aar har man nu opmudret Byens Havn (Svendborg), saa denne og Skibsbroen kan kaldes den første, især hvad Fyn angaar. I en omtrentlig lige Linie fra Hr. Købmand H. J. Baagøes Plads, over efter Skibsbroen, er opmudret over 170 Pæle af 2 til 3 Alens Længde, 4 à 6 Tommer i Gennemsnit, hvilke stod 1 à 2 Fod under Mudderet, saaledes at man snart skulde formode, at der i ældre Tider har været en Bro fra Skattertaarnet ved Skatterport, hvortil hin Plads grændser, og over til Skibsbroen; thi rimelig er det, at som Højvandet endnu stundom kan gaa op i den tilgrændsende Kullinggade, og man endog der ved Gravning har fundet Tang samt andre Ting, som vidner om, at der før har været Sø. Skattertaarnet maa for det næste have været indfludt, saa en Kommunikation mellem dette og et andet Punkt ved Havnen kan have fundet Sted. Nogle af de opmudrede Pæle er temmelig faste i Træet, endog med Bark paa; men de fleste er svampede og som Trøske“.

Rohmann fremsætter den Tanke, at dette Pæleværk forbi eller uden om den ældste Havn har været belagt med Planker og dannet Forbindelsen mellem Borgen og Skattertaarnet.

Mod Nord havde Byen Beskyttelse fra Borgen Ørkil, der maa betragtes som Afløser for den gamle Svendborg Borg, eller, som den rimeligvis hed, Sundborg.

Befæstningen forsvandt eller nedlagdes efter Grøvens Fejde, og senere har der kun været anlagt to Batterier, et ved Hestehaveodden og et ved Færgegaarden ved Taasingebroen under Krigen med England 1807—14.

I 1541 udstedte Kong Christian III Befaling til alle Købstæderne om, at holde deres Stakitter i god Stand og

passe vel paa i Portene for ikke at overlister af udsendte Mordbrændere; men disse Stakitter og Porte have ikke noget med Befæstning at gøre.

KIRKERNE I SVENDBORG.

St. Nikolaj Kirke er ikke alene den ældste men tillige en Bygning, der af arkitektoniske Grunde er af Interesse og stor Betydning, da den præges af en ganske sjælden Helhed og er i sin gennemførte Stil saa smuk og ejendommelig baade inde og ude, at den forlængst burde have erobret alle Svendborgeres Hjerter, hvis den ikke alt har gjort det. Se den i al Slags Vejr og al Slags Belysning, tidlig om Morgenen naar Solens første Straaler spiller paa dens røde Mure, eller paa ethvert andet Tidspunkt hele Døgnet rundt, man bliver aldrig træt; man frydes og opdager, at den virkelig er et gammelt middelalderligt Bygningsværk af høj Værdi.

Den er ubestridt den smukkeste af Kirkerne i Svendborg, selv om Vor Frue Kirke har den ypperligste monumentale Beliggenhed paa Bakken ved Torvet; de stærkt fremspringende Fløje gør, at der er noget mindre samlet over denne Kirke end over *St. Nikolaj*, hvor Kor, Hovedskib, Sideskibe og Taarne danner en sammenhængende eller sammenvokset, glimrende opbygget Helhed. Dens Beliggenhed er den samme, der er saa karakteristisk for mange af dens Medkirker i vore Købstæder. Den store, alvorlige Bygning ligger bred og sikker, teglrod over det Hele paa en køn, lille Plads med grønne Træer. Et nyt Bevis paa, hvor herligt vore Bygninger af røde Munkesten staar til det grønne Liv, men først og fremmest, naar Murstenene er mørkerøde, haandstrøgne med deres varme Farve, som de har i vor ældre Teglstensarkitektur. Og Kirken fylder saa godt, hvor den ligger; det svære Taarn

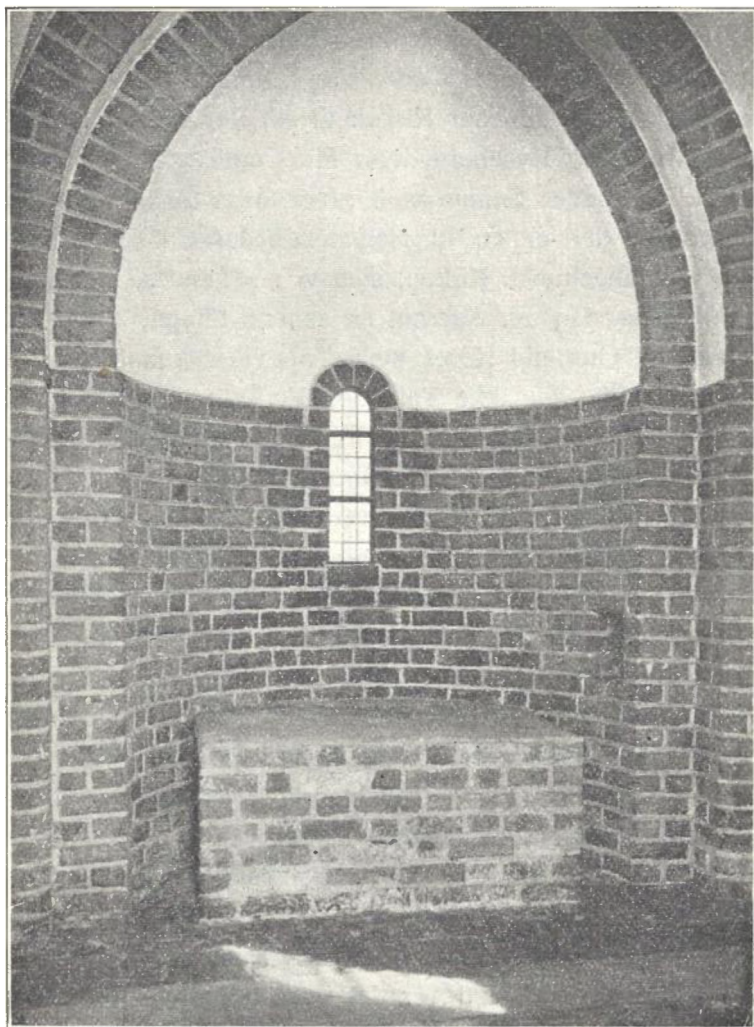
harmonerer smukt med den øvrige Bygning, og er netop saa tungt, som det skal være for at veje den brede, bredskibede Kirke op. Der er her netop den Ligevægt, der hører til mellem Taarn og Kirke.

Det lette, gennembrudte renaissanceagtige Spir tager ikke mere af Taarnets svære Vægt, end at det virker behageligt. Bedst kommer Kirken til sin Ret set fra St. Nikolajstræde og Kyseborg, hvor Mur- og Tagfladernes glidende indbyrdes Sammenspil giver dens Arkitektur det maleriske, der er en af Hemmelighederne i saa megen god Bygningskunst. Kirken, som vi nu kender, har ikke altid set saadan ud. Taarnet er senere tilføjet, Sakristiet ligeledes. Om end Koret synes at være samtidig med Skibet, er det dog ikke Tilfældet. Ved sidste Restauration fandtes i det nuværende Kof Fundamentet af den oprindelige Korafslutning; en halvrund Alterudbygning, den saakaldte Apsis, der fortsatte det oprindelige Kor, hvis Omfang svarede til det nuværende største vestlige Fag. Den ældre Kirke er for Størstedelen bygget af Munkesten i Munkeforbandt (2 Løbere, 1 Binder); kun i Fundamentet, Sokkelpartier og nederste Del af Koret er anvendt Granit.

Murstenen er Hovedmaterialet og præger Bygningen stærkt, den bestemmer nemlig dennes Farve og giver den dybe, varme Lød, der er saa alvorlig og smuk og stikker stærkt af mod Nutidens flove, blanke Maskinsten.

Kirken er muret paa den i Middelalderen sædvanlige Maade. Muren bestaar af to en Sten tykke Mure eller Skaller, Mellemlummet er fyldt med Kampesten i Mørtel. Hvor Granit er anvendt, er det i raa og kløvet Form under Koret, men med smukt tilhugget og profileret Kant i Sideskibenes Sokkel. Dog havde nordre Sideskibs Vestgavl en profileret Sokkel i Mursten. Murene er fundamenterede med Kampesten i Kalk.

Karakteristisk er Kirkens Plananlæg, tredelt Skib, hvor det brede Midterskib fortsættes i et selvstændigt Kor af samme Bredde. Koret afsluttedes, som anført, med en

St. Birgittes Alter.

halvrund Apsis, Sideskibene ligeledes, men kun synlige indvendig og udmuret i de svære Østvægge. Arkadebuer,

4 paa hver Side, sætter Hovedskib i Forbindelse med Sideskibene; dette har Kirken fælles med flere i Danmark. Alle er de anlagt som Sognekirker; de forsager nemlig Bispe- og Klosterkirkernes Tvær- og Korkapeller, der var beregnede paa en talrig Gejstlighed, og ligeledes Bispekirkernes knejsende Taarne. Det rummelige Skib viser, at der er taget mest Hensyn til Menigheden. Denne Type repræsenterer en folkelig demokratisk Kirkeform, i Modsætning til den mere gejstlige, aristokratiske Dom- og Kloster-Kirketype. St. Nikolaj Kirke er en Basilika, det vil sige, at Hovedskibet løfter sig majestætisk og dominerende op over de lave Sideskibe, og det løfter sig saa højt, at der i Overkirken bliver Plads til Vinduer, to og to, for at det store Rum kan blive rigeligt belyst.

Koret har samme Højde som Hovedskibet og er dets direkte Fortsættelse. Basilikaformen præger i høj Grad Kirken, og roligt og symmetrisk bygger Kirken sig op over det høje Sideskib, der holder sammen paa det hele; og indvendig bygges det tredelte Rum op paa samme Maade. Netop Rumforholdene er i denne Kirke mærkelig brede og djærve, det giver Hvile og Stortalen i Rummet.

En Følge af den treskibede Form er de dejlige Perspektiver, som Kirken har. Den er en Langhuskirke. En Ejendommelighed er det, at Hvælvingernes Højde aftager mod Øst, derved kommer det til at se ud, som om Kirken er længere, end den i Virkeligheden er. Alle Liniere løber sammen, hvor Højalteret staar, og de bagved dette værende tre smukke Vinduer. I det sydlige Sideskib er det gamle murede Alterbord og lidt af det oprindelige Gulv endnu delvis bevaret, se Billedet af St. Birgittes Alter.

Ved at vandre om i Kirken, faar man det skønneste, vekslende Billede, hvor Lys og Skygge, Farver og Former glider sammen i de vidunderligste Billeder.

Kirken er rundbuet, altsaa af romansk Stil, idet saa godt som alle Buer er runde. Kirken er den første i Danmark, som er bygget hvælvet, hvor saavel Hoved- som Sideskibe er hvælvede. De fleste andre af samme Plan have kun hvælvede Sideskibe. Hovedskibets Hvælvinger er af den gotiske Type; de er seksdelte, saaledes at Hvælvingerne løbe ned mellem Vinduerne i Overkirken; denne Form stammer fra Normandiet i det 12. Aarhundrede. De højtspændte Hvælvinger hører til noget af det smukkeste i Kirkerummet.

Under Restaureringen fandtes Spor af Kalkmalerier; endvidere har der været Glasmalerier i Vinduerne; ved samme Lejlighed fandtes Fragmenter heraf.

Udvendig paa Højkirkens Mur findes en Gesims med Tandsnitskifte, men ikke en Gang Gang Korets Nord- og Sydside er ens, et Vidnesbyrd om den uafhængige Arbejdsmaade i Middelalderen.

Den nu tilmurede Dør paa Nordsiden med de profilerede fremspringende, retvinklede og runde Led er af en rig og tiltrækkende Form. Vinduerne i Skibet er paa romansk Vis uprofilerede, stærkt udadskraanende, for at give rigeligt Lys. Det lille Firkløvervindue i nordre Sideskibs Østvæg er morsomt og interessant. Der er i det oprindelige Kors Nord- og Syd­væg ydet et ualmindeligt, rigt Stykke middelalderlig Facadekunst. Under Gesimsfrisens Rundbuer indfattes Vinduerne foroven, skilt ved en flad Halvpille (Pilastre) i en reliefagtig Mønsterdekoration, et helt Prøvekort paa de Motiver, der kan dannes med Murstenen. Der er dobbelte Rundbuer, Rude, Diagonal og Zigzagornamenter, Tandsnit og Savtakker. Den synes at hidrøre fra Tiden 1240—50.

I Danmark findes ingen Kirker beslægtet med denne, derimod er Kirkerne i Holsten og Lauenborg det, f. Ek.s

Kirkerne i Altenkrempe, Møln, men særligt Kirken i Eutin. St. Nikolaj er den første Kirke, der er paavirket fra de tyske Østersølande, og det er ikke saa underligt; thi 1253 arvede Hertug Abel Svendborg efter sin Fader Kong Abel, og i hans Slægt vedblev Byen at være i mere end en Menneskealder; det kunde se ud, som om Kirken er bygget i den første Del af denne Periode, og dens Arkitektur finder sin Forklaring i Byens sikkert i den Tid livlige Forbindelse med de holstenske Kystegne, saa Bygmestre og Haandværkere til Kirken muligvis stammer herfra. Imidlertid synes det, som om man kan følge Kirken endnu længere tilbage end til det 13. Aarhundrede. De nedre Partier af Korets Mure er opført paa den ovenfor omtalte plumpe, profilerede Sokkel af raa og kløvet Kamp i Kalkmørtel; dette svarer til, hvad der er anvendt i flere af Egnens romanske Landsbykirker; man synes da at staa overfor en ældre Kirke, der er blevet nedbrudt for at give Plads til den store Munkestenskirke. At der har staaet en romansk Kirke paa Stedet, kan ogsaa fremgaa af de to romanske Ligsten, der findes i Kirken. Det vil i saa Fald vise, at Svendborg, der første Gang omtales 1229, er en meget gammel Bebyggelse, og den endnu ældre Kirke maa efter sin Byggemaade have tilhørt det 12. Aarhundrede.

Den har været ældre end Vor Frue Kirke, der i sine ældste Partier er en ren Murstenskirke, øjensynlig fra det 13. Aarhundrede. St. Nikolaj er altsaa Svendborgs ældste Kirkebygning, og adskilligt tyder paa, at den ogsaa er Svendborgs ældste Sognekirke. Byens ældste Borg laa paa Vor Frue Kirkes Plads (se under Middelalderen); denne Borg faldt og ødelagdes 1253; men der er jo ikke noget i Vejen for, at der til Borgen kan have hørt et Kapel eller lignende. Kirken var indviet til en af den

katholske Kirkes store Bekendere, „St. Nikolaus af Myra“, han var „alle Præsters Lys“, og alle „Peblings Beskytter“ og „Kyskheds Kejser“; men først og fremmest var han Værnehelgen for alle, der farer paa Søen — han var alle „Skibsmænds Havn“. Intet Under at han holdtes højt i Ære i alle Danmarks Søstæder, saa at ogsaa Svendborg indviede sin Kirke til ham, men det er igen et Vidnesbyrd om, at Svendborg til at begynde med har været en Skipperby, værnet af en Borg.

Den aller første Kirke har næppe været forskellig fra Egnens almindelige Landsbykirker.

Længe stod St. Nikolaj ikke i sin nye Skikkelse, før den forandredes. Koret forlængedes mod Øst med et kort Fag, alt af Mursten. Ved Restaurationen fandtes det oprindelige murede Alterbord staaende lidt frem foran Østvæggen; under det gamle Alter var en lille Tøndehvælvning, udfør den spidsbuede, lille profilerede Aabning i Midten af Korvæggen, muligvis har den tjent som Opbevaring af Reklivier. En Mærkelighed ved dette Korparti er de Lydpotter, der er indmurede i dets Vægge, i alt 5 Stykker; man troede i Middelalderen, at saadanne Lydpotter gavne Akustiken; de anbragtes derfor næsten udelukkende i Koret, for at forstærke Resonansen; theoretisk kan de have haft en saadan Betydning eller Virkning, men praktisk kan de aldrig have haft den fjerneste Betydning, dertil var der for faa; disse Lydpotter have Krukkeform. Dette Forhold kendes kun i 12 Kirker her i Landet, og af disse er de 11 romanske. Tilbygningen til det ny Korparti tilhører Gotiken, det har alle denne Stils 3 Hovedkendemærker: Krydsribbehvælvninger med Stræbepiller og den spidse Bue, Gotiken træder her frem i en tidlig ret udviklet Form, og Tilbygningen er i sin almindelige Karakter endnu nærmest i Overensstemmelse med

Overgangstiden; den harmonerer derfor godt med de ældre Partier af Kirken. Korets Omdannelse maa have fundet Sted i sidste Fjerdedel af det 13. Aarhundrede; maaske er det gaaet ud over Kirken, da Byen blev brændt af den norske Konge Erik Præstehader og de Fredløse i 1290.

Fra Slutningen af det 13. Aarhundrede har den staaet urørt i et Par hundrede Aar. Først da fik den sin nuværende Tilbygning, Taarn og Sakristi, begge opførte af Munkesten i Munkeskifte, med raa Kamp i de nedre Partier. Taarnet sattes i Forbindelse med Kirkerummet og fik Indgang fra Vest. Over Indgangen fandtes et større spidsbuet Vindue. Glamhullerne i øverste Stokværk er fladbuede, som ofte i Gotikens Slutningstid. Det nederste Stokværk havde fladt Loft. Den ene af Taarnets Klokker er støbt ca. 1500; maaske angiver den Aaret for Taarnets Opførelse. Oprindelig har Taarnets Spir været anderledes end nu; men hvordan vides ikke bestemt; det nuværende Spir er ca. 250 Aar gammel. Sakristiet er en lille Murstenstilbygning til Korets nordøstre Hjørne, det er udpræget gotisk; men i Tidens Løb er Murens oprindelige Dør og Vinduesaabninger blevne omdannede. Disse to Tilbygninger fra Middelalderens Slutning falder sammen med ganske tilsvarende ved næsten alle danske Sognekirker. Overalt i By og paa Land stod den Gang Taarne, Sakristier og Vaabenhuse under Stilladser, samtidig med at Kapeller og Korsarme byggedes til ved mangfoldige Kirker.

De større Klokker havde indtil da hængt i Klokkestabler uden for Kirken, kun en enkelt eller flere Kor-klokker hang i eller over Koret.

Ikke alene for Klokkernes Skyld, ogsaa for Anseelsens Skyld vilde man pryde Kirkerne med Taarne, for at de ikke skulde staa tilbage for Domkirkerne. Paa Lan-

det kom hertil den Tanke, at de i Nødsfald kunde bruges i Ufredstid som Tilflugtsted og til Forsvar. Sakristier kunde ved de noget større Kirker nok blive nødvendige, fordi Messer og Gudstjenester mægtigt forøgedes henimod Katholicismens Slutningstid; her opbevaredes blandt andet alt, hvad der brugtes ved Gudstjenesten, særligt de hellige Kar og Messeklæder. Alle disse Tilbygninger, de store Kapitaler, der blev knyttede til Kirken af de nævnte Slægtled før Reformationen og sat i Byggearbejde og Messer, ikke at tale om den lidt overdaadige Udsmykning af Kirken med Malerier og udskaarne Billeder, er et af de mest talende Vidnesbyrd om hine Tidens næsten krampagtige religiøse Iver, der samtidig forklarer, at der kunde være en saa forbavsende Jordbund for det religiøse Røre i selve Reformationstiden.

I de omtrent tre Hundrede Aar, Kirken var katolsk, er dens Indre, hvad Interiør angaar, undergaaet en Del Forandringer. Baade i Kor og Skib fandtes ved Restaurationen Rester af gotiske Kalkmalerier — ogsaa Figurbilleder malede paa Hvidtningen. Ved Reformationen maa man da tænke sig Kirken mindre dyster og alvorlig, smykket med brogede Billeder paa hvid Grund. Det har gjort Rummet mere lyst og feststemt og givet en hel anden Farvekarakter end den oprindelige og nuværende.

Kirken har utvivlsomt, som alle andre Kirker, haft adskillige Altre, foruden Højalteret og Sideskibenes, der i Slutningen af den katolske Tid var indviede til St. Gertrud, det nordre, og St. Birgitte, det søndre. Endvidere har den været forsynet med en broget Billedverden af Altere og Helgenbilleder, udskaarne i Træ, malede og forgyldte. Nu er kun det smukke gamle Crucifix tilbage af al dens fordums Pragt. Sammen med Billederne paa Væggen har de givet dens Indre noget malerisk hyggeligt — næsten

muntert — og stillet den i Virkeligheden strenge og alvorlige Arkitektur noget i Baggrunden.

I Katolicismens sidste Glansperiode var dette Forhold ved at overskygge det centrale, det alvorlige strenge, „Guds pure og rene Ord“, som Reformationens Slægt snart skulde lyse efter.

Saa kom Reformationen. Den lod Kirken staa uforandret, hvad Arkitekturen angaar; men i Lighed med, hvad der fandt Sted i andre Kirker, blev den gamle Billedpragt fjernet.

I Følge en ved Restaurationen 1892 - 94 funden Indskrift, blev Kirken kalket 1566. Da blev den altsaa hvid, nøgtern, „pur og ren“, over det Hele. Først da synes Reformationens nøgterne Aand for Alvor at have taget St. Nicolaj Kirke i Besiddelse. Der var kommen en egen kølig, let Stivhed over dens Indre. Men med en vis Vemod maatte man med Digteren indrømme, at nu „var alt protestantisk graat og ikke broget katolsk“.

Og saaledes forblev den til den sidste Restauration, da den gamle marvfulde Arkitektur igen fik Lov at gøre sig gældende. Største Forandring i det Ydre har været Opsættelsen af det maleriske Spir i 1763.

Restaurationen udførtes under Ledelse af Professor H. B. Storch med Magdahl Nielsen som Konduktør. Den gennemførtes med største Nænsomhed og Omhu og fremdrog i denne Kirke, der var yderst brøstfældig og i alle Henseender vanrøgtet, et af de mest karakterfulde Værker fra Valdemarstiden; værdifuldt for Kendskabet til vor Bygningskunsts Historie, og i sig selv et ualmindeligt godt Stykke Arkitektur.

Her er i det væsentlige fulgt Magister V. Lorentzens Beskrivelse af Kirken, der klart og rammende fortæller om denne.

Alteret er udført af Professor Joachim Skovgaard, det fremstiller Kristus og Apostlene; derover hæver sig et smukt Crucifix.

I vestre Korfag er en ældre Lysekrone; de store Lysekroner er tegnede af Arkitekt S. Lemche, de mindre i østre Korfag og Sideskibene samt Alterstagerne af Professor Storch.

Døbefonten stod i gamle Dage i søndre Gang og var indhegnet med et Tralværk, hvorpaa de tolv første Præster efter Reformationen var malede, alle i fuld Korpus. 1811 blev den flyttet op i Koret. Ved Restaurationen fik den Plads i nordre Sideskib. Den er af Sandsten, og Daabsfadet af Sølv er en Gave fra Frimurerne i Svendborg; det ældre Daabsfad af Messing opbevares i Kirken.

Prædikestolen er opsat 1585 og restaureret 1894. Af Billeder findes i Sakristiet den gamle Altertavle, malet af Edélien, forestillende Opstandelsen. Desuden hænger i Vaabenhuset et ejendommeligt, ganske udmærket Maleri. Det er malet af Th. Jacobsen anno 1697 og forestiller en Præst i Ornat, hans to Hustruer og 12 Børn. Man har ment, at det var Præsten Hans Morsing fra Landet paa Taasinge; men dette kan ikke passe. Paa Maleriet er tilmalet en Indskrift: „givet til St. Nikolaj Kirke af Salig Christen Morsing, forhen Sognepræst ved Landet Menighed paa Taasinge, hands Enke, Sl. Johanne Morsing, han døde her i Svendborg den 2. Januar 1776“, rimeligvis er det en Præst, der har været ved Kirken, maaske Hr. Gamaliel Nielsen, der var Præst fra 1687—1718; thi er det malet 1697, kan det ikke godt være Hr. Morsing; der er for langt til 1776. I Trap staar, at det forestiller den lærde Peter Jensen Lacoppidan, død 1717, der var Sognepræst til Landet og Bregninge.

Højt oppe i nordre Taarnvæg er indmuret 2 consol-

lignende Figurer; deres oprindelige Bestemmelse er ukendt, de kaldes i Folkemunde „Træsko“.

1805 ophørte man at begrave Lig i selve Kirken, og ved den Lejlighed forhøjedes Gulvet betydeligt. Det sænkedes atter ved Restaurationen.

Der fandtes en gammel Altertavle, som var malet 1787, den forestillede et Tempel, hvorpaa de vigtigste Handlinger i Christus Liv var fremstillet.

Til Kirken hørte tidligere Thurø; den fik i 1640 sin egen Kirke; men vedblev dog til 1860 at være Anneks.

I Aaret 1776 var Kirkens Ornamente følgende:

„Et Guld Vand'ors Messehagel med Galoner, et rødt Fløjels Alterklæde med Galoner og Frøndsler, givet af Doctor Peder Jespersens Enke. En rød Fløjels Messehagel og Alterklæde, samt til Prædikestolen med Guldgaloner, givet af Hr. Hans Torbjørnsen 1759. En Ubekendt gav 1764 et Alterklæde af blommet Plyds med Frøndsler, og til Prædikestolen samt Skammelen ved Alteret Betræk af samme Slags, foruden to fine Alterduge med Kniplinlinger. 1749 gav til Prædikestolen Lieutenant Koenings Enke et Overtræk af hvid Silke med Frøndsler og Guldkvaste. En stor forgyldt Sølvkalk og Disk med Munke-skrift, forbedret 1654. En Sølvvinflaske og Brødæske, givet 1696 af Jacob Jensen Samsing. Flasken er 1736 omlavet til Kande og indvendig forgyldt 1742. En mindre Kalk og Disk af Sølv, givet af Christen Pedersen Heldevad 1629. To Messingstager paa Alteret. Altertavlen, en meget køn Bygning, som Hans Torbjørnsen 1748 lod paa egen Bekostning opmale tilligemed Stolene i Kirken. Korets Indhegning lod Raadmand Knud Graa paa egen Bekostning 1749 opmale, Prædikestolen lod han ligeledes 1749 opmale paany. Orgelet har 17 Stemmer, og er uden Tvivl bekostet af Menigheden og har denne Inskription:

„Enhver, som løste for sin Pung
og hjalp mig til at lyde,
Rig, Fattig, Gammel eller Ung,
dem vil jeg Takken yde.
Nu skal hver Pibe i mig er,
jeg har ej anden Tunge,
Istemme vel paa sin Manér,
Guds Ære at udsjunge“.

En stor Lysekrone midt i Kirken er givet af Fru Anne Margrethe Helvorskov. En Lysekrone i Koret er givet af Jomfru Vito Biering 1715, over den hende sig tilkøbte Grav. En stor Lyseplade midt i Kirken er givet af Fru Helle Trolle.“

I Koret var før Restaurationen 5 murede Begravelser:

1) Doctor Peder Jespersen og Fru Bodil Friis Arve Begravelse; ved Muren er indsat en Sten over Raadmand Povel Boesen, d. 1678, 86 Aar gammel, og sin Hustru; derved var to Messing-Lyseplader.

2) Købmand Peder Jørgensen Graaes, d. 1737, deri hviler Kaptajn Johan Friderich von Hoben, d. 1737, og Hustru, d. 1740. Ritmester Ditlev Nissen, d. 1654, over ham to Faner.

3) Jomfru Vito Biering, d. 1715; paa samme en Gravsten over Fru Inger Walkendorff, Knud Urnes Hustru til Søegaard; hun blev Enke 1543 og døde 1555; i denne Grav er fundet en Plade over Fru Mette Høeg Jacobsdatter, d. 1639.

4) Købmand Oluf Rye, d. 1757.

5) Viceadmiral Koenigh, d. 1749, og Arvinger.

Endvidere vides følgende at være begravede i Kirken:
Ritmester Caspar Christopher Løvenhjem, d. 1752.

Kommandør, Kaptajn Jochum Friis, d. 1745, og hans Datter, Vibeke Friis, d. 1746.

Lieutenant Carl Edvard Lindenfeldt, d. 1749.

Lieutnant Joh. Biltz Bejer, d. 1754.

Den sidste Raadmand i Svendborg, Knud Graa, d. 1761.

Den sidste Borgmester i Svendborg, Mads Tønnesen Rosenberg, d. 1756.

Der var et Epitaphium over Provst og Sognepræst Lauritz Nielsen Hellevad og 4 Hustruer.

Endvidere var ved Døbefonten indmuret en Sten over Kontrollør Georg Henrick Nissen, d. 1756. Paa en Pille et Epithaphium af Træ over Cornet de Haes fra Alkmar i Holland, falden for Fredericia 1660.

I Aaret 1776 bestod St. Nikolaj Sogn af 146 Gaarde og Huse, der var assurede for 58,927 Rdl.

Et gammelt Folkesagn fortæller, at Døren fra Koret mod Nord er blevet tilmuret en Gang, da tvende Ægtefolk for Alteret blev skilte ad, og hver gik ud af sin modsatte Dør, hvilket ansaas som Symbol paa, at de ikke mere skulde forenes.

Begtrup meddeler følgende om Kirken: „Til Nadverens Brug fandtes en stor forgyldt Sølvkalk paa tre Pægle; paa denne var to Ulvehoveder i blaat Felt; til Kalken var en Fod med Munkeskrift. En stor Sølvkande, givet af Fru Anne Riber 1771, vægtig 32 Lod. En Æske til Brødet, en mindre Kalk og Disk til Sygebetjening, samt tvende Messinglysestager. Døbefadet af Messing med Munkeskrift, „Ave Maria“ og en flakt Ørn i Midten; det skal være skænket af en Walkendorff. Over Kordøren et Billede af Træ, forestillende Christus paa Korset, og to smaa Malerier, det ene forestillede en Mand med en Hane, Sindbilledet paa Aarvaagenhed, det andet Lazarus, som slikkes af Hundene“.

I Sakristiet var et stort Skab, hvori Altertøjet opbevarede, og der var paa hans Tid to Fløjelsmessehagler, en rød og en grøn, og tre Alterduge.

Under Sakristiet var i gamle Dage en Kælder, der

skal have været brugt som Arrest. Kirken var paa Begtrups Tid assureret for 80,000 Rdl.

Før Restaurationen havde Kirken 15 lukkede Stole; disse fjernedes ved denne Lejlighed.

Den søndre og vestre Del af Kirkegaarden brugtes paa hans Tid til Gravsteder for betalende Lig, den nordre til de fattige.

Han meddeler endvidere, at uagtet Kirkegaarden ved Lig var opfyldt næsten halvanden Alen over Gadens Overflade, og intet Lig kom dybere ned, stod dog Gravene om For- og Efteraar fulde af Vand, saa Ligene snarere druknedes end jordedes. For Jord til Lig betaltes 3 Rdl., for et Barn under 10 Aar det halve.

Kirkens Indtægter var 1817 1583 Rdl. 3 Mk. 1 Sk. og dens Udgifter 1244 Rdl. 0 Mk. 15 $\frac{2}{7}$ Sk.

1849 fik Kirken et nyt Orgel. Bag Alteret er indmuret to Ligsten, den ene over Byfoged Jørgen Borring, d. 1742, og Hustru, den anden over Raadmand Poul Rasmussen Boesen, d. 1678, og hans to Hustruer.

I Vaabehuset findes en Ligsten fra den første kristne Tid med et indhugget Kors, samt Ligstenen over Fru Inger Walkendorff; hun er fremstillet i Enkedragt med Rosenkrands; det tyder enten paa at hun er forblevet i den katolske Tro eller at Stenhuggeren har benyttet den tilvante Brug af dette „papistiske“ Symbol. Endvidere findes i Vaabehuset tvende Blokke, en for Kirken med Aarstallet 1779, og en for de fattige, som synes at være af samme Alder.

I Kirken hænger et fuldrigget Skib, skænket af Skipper og Styrmand 1845. I Koret en Tavle til Minde om Pastor E. Warburg.

Kirken har følgende Klokker:

1) I et Lydhul i Taarnet en mindre Klokke, som al-

mindeligvis kaldes Munkeklokken; den er støbt 1512 af Johannes de Fastenove; den har Indskrift i Minuskler: „Jesus, Maria, Franciscus, Katerina. Johannes de Fastenove gjorde mig MCCCCCXII“; den stammer vistnok fra Graabrødrekirken.

2) En Klokke, den mindste, af en unævnt Støber, den hænger udvendig i en Kvist paa Spiret og har tidligere været anvendt som Stormklokke; den er støbt ca. 1500 i Nordtyskland; dens Indskrift lyder: „des heren wort bliff ewich“, paa dansk „Herrens Ord varer evindeligt.“

3) Den tredje Klokke er støbt af L. C. og H. Gamst i Kjøbenhavn 1839; det er den største.

4) En meget lille Klokke, en Korklokke, findes nu paa Museet, den bærer Byen Campens Vaaben, og er antagelig støbt af Hinricus de Campen den ældre fra Campen ved Zuydersøen i Holland.

5) En større Klokke bærer følgende Indskrift: „Støbt af D. C. Herbst, Hof Klokke Støber, Kjøbenhavn 1790. Gud alene Æren“; denne Klokke bruges til daglig Gudstjeneste, og er antagelig den, der i Følge Begtrup er omstøbt 1749, 1767 og 1790.

Taarntappen er en Vindeltrappe. Taarnuhret er fornyet ved Restaurationen af Taarnuhrmager Bertram Larsen, Kjøbenhavn; det har Uhrskiver mod Nord og Syd. Kirken har tidligere været oplyst af Gas, nu er Belysningen elektrisk. Den opvarmes ved Varmeapparat. .

Pladsen mellem begge Indkørsler til Kirken er for en Del Aar siden reguleret, og Stendosseringen med Kilden ordnet samtidig; her er det eneste bevarede Gravsted tilbage, nemlig over Kaptajn Rafsted, vistnok Havnefoged i Svendborg, han var Fader til Grevinde Dannemand.

Ved Restaurationen beregnedes denne at ville koste 73,700 Kr. Hertil kom, at Byraadet købte den tilstødende

Schjærskke Ejendom for 23,000 Kr., som nedreves, hvorved Kirkens Kor blev frit og kom til sin Ret.

Restaurationen paabegyndtes i Efteraaret 1892; paa Grund af Kirkens Brøstfældighed steg Udgifterne med c. 40,000 Kr., Staten bidrog med 37,000 Kr. Resten toges som Laan med Byraadets Garanti. Restaurationen varede til 1894; den indviedes den 9. September af Biskop Stein.

Da nu Kirken, dens Historie, og hvad der iøvrigt kendes om denne, hermed er udtømt, vil vi gaa over til at fortælle om de Præster, der har virket ved samme:

Af Præster før Reformationen kendes kun faa eller ingen, og da disse kun er kendt som Hr. Hans eller lignende, kan der ikke fortælles noget om dem. Den 15. August 1536 fik Hr. Christoffer Clausen Præsentats paa St. Nikolaj Sogn og Kirke efter Hr. Hans, der nu var afgangen; dernæst følger:

1) Hans Rasmussen, der levede til 1537, han var afbildet kronraget, hvorfor Begtrup mente, at han havde været Munk først.

2) Christen Skrog; før Reformationen var han forundt Bestalling paa St. Birgittes Alter i Kirken af Biskop Jens Andersen Beldenak; denne Bestalling var udstedt 2. Paa-skedag 1524 paa Kærstrup. Han rostes for sin Dyd og Dygtighed. Han antog senere den lutherske Lære, og var 1530 Deltager i Rigsdagen i Kjøbenhavn for at forsvare denne Lære mod Papisterne. Derefter blev han Præst i Assens, hvor han stiftede den første lutherske Menighed. 1537 kom han til St. Nikolaj i Svendborg; men fra 1549 blev han Præst i Vor Frue Sogn og tillige Provst for Sunds Herred; han døde 1572.

3) Mikkel Kristensen, Søn af forrige, blev Præst 1549, d. 1574

4) Mikkel Steegaard var kun Præst i faa Aar.

5) Jens Sørensen var Præst til 1594.

6) Poul Andersen, d. 1597; om ham fortælles, at han troede, at hans Kapellan og en Pige, Urfilla fra Nyborg, vilde dræbe ham med Gift.

7) Segud Jørgensen, ordineret 16. November 1597, havde først været Rektor i Nyborg i tre Aar, senere blev han Provst i Sunds Herred. Biskoppen anfører i sin Visiatsbog om ham, at han raabte for højt, og at han stedse laa i Strid med Rektoren for den latinske Skole. Død 1618.

8) Peter Viborre, d. 1624.

9) Hans Zachariassen var Præst til 1627.

10) Lauritz Nielsen Hellevad, Søn af den bekendte Nikolaj Hellevad, blev Præst 1627, var fire Gange gift; han oplevede Svenskekrigen og meddelte om Byens ødelagte Tilstand efter denne. Medens han var Præst fik Thurø sin egen Kirke; Øen havde før hørt til St. Nikolaj. Han enedes 1645 med Fru Ellen Marsvin, som ejede Thurø, om Tienden, Betaling, Løn osv.; han fortrød det imidlertid senere og fik forøget Betalingen med et Pund Korn og 14 Rdl. i Penge i fem Aar derefter. Et Brev fra Fru Ellen Marsvin i den Anledning lyder i Følge Begtrup saaledes:

„Min venlige Hilsen nu og altid forsendt med vor Herre, næst min venlige Taksigelse for beviist Gode, hvilket jeg gjerne forskyldte vil. Kjære Hr. Lauritz Nielsen Hellevad eftersom I, udi Eders Skrivelse beklager Eders Rettighed af Bønderne paa Thurø, for Eders Tjeneste dette Aar, at være forholdet; saa tilskikker jeg Eder derhos skriftlig, hvad jeg aarligen vil af Øen bevilge. Iligemaade Eders Revers om Tjenesten der paa Øen at efterkomme, og det jeg vil af mit eget udgive, paa det at Bønderne ej skal besvære sig videre at udgive nogen Tidende til Præsten, videre end den sæd-

vanlige Offer om de tre fornemme Festdage, Juul, Paaske og Pintsedag. Og gjør ellers altid hvis i kan have deraf. Jeg vil hermed have Eder Gud allernaadigst befalet.

„Af Ellensborg 1645“ (Holkenhavn)

Ellen Marsviin

egen Handh*

Udskrift:

„Erlige og Velagte Mand Herr Lauritz Nielsen Hellevad, Sognepræst til St. Nikolaj Kirke i Svendborg. Min gode Ven venligen“.

Heraf ses hvorledes en af Rigets fornemste Damer tilskrev en Præst, og at tillige hun ej ansaa Thurø som Anneks. Hellevad var tillige Provst i Sunds Herred, han var omtrent Præst i 50 Aar og døde den 27. Marts 1677. En Søn blev af Kong Frederik III adlet og kaldet Silbersteen, men døde i Norge uden Arvinger.

11) Hans Hellevad, Søn af forrige; først var han i 10 Aar Kapellan hos Faderen. Fra ham haves den første Ministerialbog og en Indberetning om Embedet 1691, hvori han omtaler Byens Skæbne under Svenskekrigen, d. 1691 og begravet i Korets søndre Side ved Alteret.

12) Gamaliel Nielsen blev 1687 Kapellan hos forrige og afløste samme; han døde den 2. December 1718; Provst Magnus Lacoppidan holdt Ligtalen over ham.

13) Hans Frich blev derefter Præst; han, der var i Familie med Biskop Muus, har bygget Præstegaarden; 1729 forflyttedes han til Nyborg, d. 1744. Begtrup meddeler om hans Sygdom og Død: „Om Aftenen, som han døde om Morgenen, messede han i Phantasie paa sit Dødsleje Indstiftelsens Ord og ved samme Tid saa Vægterne, der forsamlede sig i Forkirken for at begynde Raabet, at Kirken var oplyst; af Nysgerrighed aabnede de Døren, og fandt Præsten for Alteret og Folk at gaa derop; forskrækkede

ved Synet løb de bort og slog Kirkedøren i; den ene af disse Vægttere fandtes samme Nat død i Kirkestræde“. Over denne Tildragelse findes et Forhør i Nyborg Politi Protokol. Begtrup tilføjer, at dels herfra, dels fra sin Kollega ved Vor Frue Kirke havde han disse Meddelelser, og siger, at denne Tildragelse den Gang vakte stor Opsigt.

14) Søren Storm, som derefter blev Præst, fik Kong Frederik VI.s Konfirmation paa Kirkeby Kongetiende; han døde 18. Marts 1735.

15) Kristian Frederik Varde blev Præst 1735; han havde gode Kundskaber i Lægevidenskaben. men afsattes den 1. April 1741 i Følge en Højesteretsdom paa Grund af Løstgængighed, og Begtrup meddeler, „at Justitiarius først har indberettet til Kongen Rettens Mening og derefter modtaget Allerhøjstsammes Befaling“ Hos Fogtmann er anført følgende Rescript af 1741 til Højesterets Justitiarius angaaende de i Sagen mellem K. F. Varde, Sognepræst til St. Nikolaj Kirke i Svendborg, og Aktor Prokurator Lautzen, skal Dommen i bemeldte efter dens Projekt saaledes afsiges: „Varde bør for sin under denne Sag brugte letsindige, ugudelige, højst foragtelige og en Præstemand aldeles uanstændige Opførsel have forbrudt sit Kald, præstelige Embede og Habit og være uværdig efterdags noget gejstligt Embede at betjene samt for sin givne Forargelse være Kirkens Disciplin undergiven, betale i Processens Omkostninger 300 Rigsdaler; for unødig Trætte til Justitskassen 24 Rdr., og 5 Rdr. det stemplede Papir og Rets Salarium, eller lide Fængsel paa Kroppen i 6 Uger m. m. Mortification af brugte Expressioner“. Nogle vil formene, at han var uskyldig i den paadømte Brøde, og at det Hele var Kabale imod ham, hvori hans Børns Amme lod sig bruge, bestukken af en rig Mand, der vilde skille ham fra Embedet. Besynderligt nok, at Rektor Bildsøe paa selvsamme

Tid nær ogsaa var kommen i Ulykke, fordi hans Kone nedkom i ottende Maaned efter Brylluppet; dog reddede det medicinske Fakultet ham. Efter Dommen tog Varde til Lybæk og ernærede sig som Læge. Han har autoriseret Kirkens ældste Regnskabsbog, fra 1736—74, og en Ministerialbog fra 1736—73

16) Nikolaj Rejersen, Søn af Justitsraad Rejersen i Admiralitetet. Han var født 1707, 1732 blev han Magister, 1735 Kapellan i Mariager og 1741 Præst i Svendborg, d. 1778, han blev begravet i den store Gang ved Vaabenhuset.

17) Peter Kristian Steenwinkel var født i Horsens 1742, Student 1761, personel Kapellan i Dronninglund 1768, Præst til Herninge 1773, i Svendborg 1778, kom herfra til Assens 1782, blev 1790 udnævnt til Professor.

18) Frederik Ramus, Søn af Pastor Ramus i Assens, Brodersøn af Biskop Ramus. Først var han Hører ved Odense Latinskole i 9 Aar, senere Præst paa Baagø i 4 Aar, 1782 Præst i Svendborg, han var desuden i nogle Aar Provst for Sunds Herred. Han var en god Philolog, d. 1808

19) Joachim Begtrup, født 1767, Præst i Ouivig paa Færøerne 1799, i Thorshavn 1800, i Svendborg 1808, forflyttet til Paarup ved Odense 1819. Han er den første, der har arbejdet med Byens Historie og udgivet samme 1823, og det maa siges, at det var godt udarbejdet.

20) Johan Christoffer Ambrosius Krebs, 1819—31, kaldet til Idestrup.

21) Peter Didrik Ibsen, 1831—33, kaldet til Kongens Lyngby.

22) Ludvig Steen, 1834—46, flyttet til Rudkøbing.

23) Licentiat i Theologien Anton Frederik Silfverberg 1846—59.

24) Emil Fredrik Vilhelm Warburg, forhen residerende Kapellan til Fredensborg, Asminderup og Grøndall, 1859, d. 1886.

25) Jesper Carl Lorentz Jespersen, forhen Sognepræst i Hjortslund og Kaldslund i Ribe Stift, 1886–1910.

26) Frederik Ludvig Høeg fra Ikast i Ribe Stift. 11. April 1910.

VOR FRUE KIRKE.

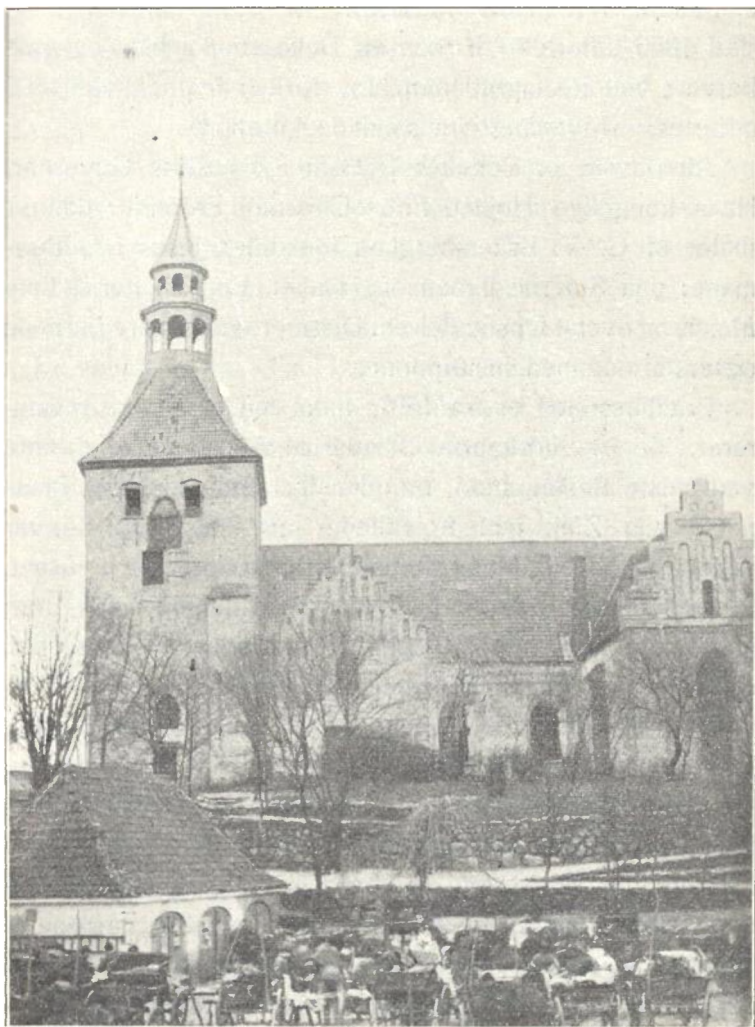
Ingen ved bestemt, naar denne Kirke er bygget; men alt taler for, at den er opført imellem 1253–79, hvilket vil fremgaa af, hvad der er meddelt om Svendborg i Middelalderen; den er yngre end St. Nikolaj. Den er opført paa Bakken ved Torvet, Byens højeste Punkt, for den gamle, oprindelige Byes Vedkommende, og skal staa paa den gamle Borgs Plads. I enkelte gamle Beretninger fortælles, at den oprindelig skal være opført af Slottet eller Borgens Rester.

Det er en Korskirke, oprindelig bygget i romansk Stil; ved den sidste Restauration blev den spidsbuet (gotisk). Kirken bestaar af et Skib med Kor med lige Afslutning, to Korsfløje, Taarn mod Vest, Sakristi ved Korets Nordside og Ligkapel ved Skibets Sydside; dette Kapel var oprindelig Kirkens Vaabenhus.

Den er opført af røde Munkesten med Granitsokkel. Ved Restaurationen fandtes paa Sydsiden flere Spor af rundbuede (romanske) Vinduer; ved samme Lejlighed fandtes det gamle Alter; det var muret, og heri var flere aabne Rum, dog alle tomme. I søndre Gavl, paa søndre Korsfløj, fandtes i den østre Stræbepille en lignende Nische. Ogsaa mod Nord, har der været halvrunde, romanske Vinduer, og disse, saavel som de søndre, har haft glatte Lys-

aabninger uden Profilering. Efter at det gamle Sakristi var fjernet, fandtes to tilmurede Vinduer i den østre Side af nordre Korsfløj, et andet i nordre Side af Koret. I Vaabenhuset var der to tilmurede, fladbuede Lemmeaabninger. Ved Restaurationen fandtes Kalkmalerier fra ca. 1550 ved Orgelet, paa søndre Side en Engel, der blæste i Basun, i Kirkens søndre Korsfløj en Engel i naturlig Størrelse med et Flammesværd, maaske hentydende til Keruberne, der vogte Paradiset. Endvidere fandtes i søndre Side af Koret tre malede Vaabenskjolde, tildels defekte, det ene var Familien „Gaas“s, i nordre Korsarm 5 á 6 Cirkler med Kors, de saakaldte Indvielseskers fra Middelalderen; disse Kalkmalerier blev ikke bevarede, men Kopier af dem findes i Nationalmuseet, 2. Afdeling, udførte af Professor J. Kornerup. I den senere Middelalder er Hovedskibets fire Hvælvinger indbyggede, vistnok samtidig med at det nuværende Kor fik sin Hvælving i Spidsbuestil; begge Korsfløje har hver to Hvælvinger. Taarnets første Spir antages opsat omkring Grevens Fejde; det senere Spir faldt ned 1861, og i Knappen fandtes en Kobberplade med en Indskrift i Følge hvilken Spiret var opsat 1768, og samme Aar tækkedes det med Bly; det kostede 1680 Rdl. Sakristiet, der har Bjælkeloft, og Ligkapellet, tilføjedes dette Aar.

I 1884 restaureredes Kirken af Professor Ove Petersen, og samtidig ordnedes Pladsen omkring den; de gamle, smukke Kampestensterrasser fjernedes, de store, skyggefulde Træer gik det ligesaa med, og der anlagdes en Kørevej fra Torvet op mod Kirken, som efter en Aarrække atter fjernedes, saa at der for Tiden ingen Opgang findes fra Torvet. Pladsen beplantedes med stedsegrønne Træer, som desværre langtfra er Pragteksemplarer, eller blot tager sig ud. Kampestenmuren bærer et Jernrækværk. I

Vor Frue Kirke før sidste Restauration.

Muren, omtrent midtvejs ud mod Torvet, sidder Brudstykket af en Ligsten fra de første kristne Tider her i Landet. Stenen er af rød Granit, og i den er indhugget et Maltheserkors uden Indskrift.

I 1856 udførtes i Kirken en Dekoration i blaa og gule Farver; ved Restaurationen blev Kirken hvidtet, og i 1895 udførtes en ny, langt fra smuk Dekoration.

Altertavlen er skænket 1828 af Fyns Stifts Guvernør, Hans kongelige Højhed Prins Christian Frederik; den er malet af C. V. Eckersberg og forestiller Jesus i Gethsemane; paa Siderne Troen og Haabet, Kopier efter samme Maler, og øverst Opstandelsen. Disse er dog senere fjernede og erstattede med Inskriptioner.

Prædikestolen er fra 1597; men den er senere restaureret, idet de udskaarne Billeder af Apostlene er opsatte ved sidste Restauration. Før den Tid sad paa disses Plads nogle paa Zink malede Billeder af Apostlene; de var malet af en stedlig Malermester Berth, nu findes de i Museet.

Døbefonten, paa hvilken staar: „Lader de smaa Børn komme til mig, Marc. 10,14“, er af Marmor med Sølvfad, en Gave fra Grev Brockenhuus Schack, og, saavel som Orgelet, fra 1889. I Vaabehuset er indmuret en Ligsten over Ole Gaas til Vejstrup Møllegaard og hans Hustru, Magdalene Sandberg; de ses i store Figurer med deres fædrene Vaaben; overfor denne er indmuret en anden Ligsten; den er mindre og ulæselig. I Ligkapellet er flere mere eller mindre defekte Ligsten i Væggene, den ene er fra det 12. Aarhundrede; paa denne ses et Kors paa en høj Stang. Ved Restaurationen undersøgte nogle Gravhvelvinger i Koret, hvor Kælderen til Varmeapparatet indrettedes. Blandt andet fandtes en lukket Grav, tilhørende Mads Graa og Hustru, hvis Kister var hensmuldrede, og i Korets sydlige Side en ligeledes lukket Grav, tilhørende

Ole Gaas. I en anden Grav fandtes en Plade med Navnet Fru Sparre. Kirken havde og har endnu nogle indmurede Lydpotter af Flaskeform. (Se ved St. Nikolaj Kirke.)

Til Kirken hører tre Klokker; den ene, som nu hænger i det nordre Gladhul, er støbt af Poul Grydestøber 1505 i Middelfart; paa den staar i Minuskler, „help gud oc sancti lauris“; paa Klokken findes endvidere fire Relieffer, de to ens, visende Christus alene, det fjerde fremstiller en Biskop med Krumstav; denne Klokkе er den mindste af Kirkens og har været brugt som Stormklokke. Den mellemste Klokke i Taarnet er støbt af en Klokkestøber „Pether“; i denne er støbt en Hane, som staar paa Hovedet, to Mynter, „Korshvide“, fra Chr. I, ca. 1450, en nordtysk Brakteat; paa Siden af Klokken ses Støberens Segl tre Gange; i Midten af dette ses en lille Klokke med Krone og Knebel, over denne to korslagte Hamre. Mod Syd har Klokken en sexbladet Roset med forskellige Tegn i; Indskriften er svær at tyde, men skal hentyde til de hellige Trekonger; Klokken stammer fra den senere Middelalder. Den tredje og største Klokke har følgende Indskrift: „Gud den hellige Trefoldighed til Ære och hans Menighed udi Svendborg til Tjeneste er denne Klokke støbt, Aar efter Jesu Christi Fødsel, 1656. Poul Christensen. Hans Laursen, Kirkeværger. Baltzer Melchior me fecit“ (gjorde mig).

I Taarnets vestlige Sokkel er indmuret, udvendig, en Rullestensblok med skaalformede, indhuggede Fordybninger. fra Bronzealderen; den er omtalt under Oldtiden.

I Koret over Døren til Sakristiet hænger et Gipsrelief af Hans Tavsens. I nordre Korsarm findes paa Væggen et Gipsrelief af Rol Smit; det fremstiller Johannes den Døber, der prædiker i Ørkenen. Math. 3,1.

I Vaabnhuset staar de fattiges og Menighedens Blokke, i hver af Korsarmene ligeledes en Blok for de fattige.

De gamle, smukke Egetræspaneler, som før prydede Kirkestolene, er anbragte som Panel i Sakristiet. Her findes ogsaa Resten af den gamle Altertavle; den fremstillede Nadveren. Endvidere er her et mindre Maleri af Kristus.

I Kirken hænger et Skib „Dannebrog“, en Fuldrigger, skænket af Kirkens Velgørere i 1910.

De malede Ruder i søndre Korvindue er skænkede af Amtmand, Grev Brockenhuus' Schack.

Oblatæske, Kande og Kalk af Sølv er en Gave fra Frimurerne i Svendborg.

Kirkens Restauration i 1884 kostede 90,000 Kr., samt 10,000 Kr. til Trappen mod Fruestræde og Pladsens Regulering. Paa Kirkegaarden er bevaret tvende Gravmæler over Medlemmer af Familien Krøyer, og et over Premierlieutenant, Overskytteafdelingsmand paa Langeland 1807—14 Niels Graa, R. af Dbg., og hans Hustru.

Kirkens Ornamenter var 1776 følgende: „Den store Kalk, forgyldt, hvorpaa er støbt Kristus paa Korset med de fem Apostle. En Sølvvinkande og Brødæske, givet af Tolder Johannes Friis 1700; han døde 1733. En liden Kalk og Disk, givet af Hans Richardson, der var Borgermester 1617. Fonten var af Sten med et Messingfad, Tralværket var givet af Raadmand Poul Pedersen, men flyttet og renoveret 1750. I Kirken var en Tavle over Raadmand Jesper Hansen Raadulf (d. 1593) og Hustru, en anden over Jørgen Jespersen, Sognepræst til Svindinge, død 1609, hans Hustru og Børn; en tredie havde Raadmand Bernt Jørgensen 1610 ladet opsætte over sin Hustru. I Koret var en aaben Begravelse og Ligsten, med Mand og Kone i fuld Størrelse udhugget; det maa have været Ole Gaas's, som var anbragt der paa det Tidspunkt

Prædikestolen var et smukt Billedhugerarbejde, be-

kostet af velbyrdige Ditlev Sehested og Fru Ingeborg Rosenkrantz, med deres Vaabner 1597; paa en Afdeling var Sognepræsten Jørgen Markussens Billede udhugget i præsteligt Habit. Ved Opgangen til denne stod: „1695 lod Sognepræsten Poul Jacobsen Langeland denne Prædikestol staffere“. Paa de øverste Stole i Koret saas Jesper Friis og Anne Hvides Vaabner og Aarstallet 1560. (Dette kunde tyde paa, at Fru Anne Hvide i dette Aar har opbygget den nuværende Museumsbygning og samtidig er flyttet til Svendborg). Alteret havde fire Piller med gudelige Indskrifter og malede Figurer og Aarstal 1754; paa venstre Side saas Moses med tvende lysende Horn, paa højre Side Aron. Af Lysekronerne er den ene givet 1694 af Christen Rasmussen, den anden var skænket af Anders Bing Poulsen samme Aar, den tredje af Mads Andersen Bang 1696. Et Orlogsskib, kaldet „den flyvende Hjort“, og en Glasstjerne var ophængt i Kirken. Orgelet var 1702 bekostet af Byens Indvaanere og renoveret 1753. Kirken havde i den katolske Tid sex Altere, nemlig Hellig Kors, Vor Frue, St. Peders, St. Knuds, St. Hans og St. Anne“.

I Kirken er begravet Borgermester Michel Enevoldsen, d. 1628.

Borgermester Hans Richardson, d. 1635.

Corfitz Hvidtfeldts Sønner, Corfitz og Erich, d. 1632.

- Fru Agnes Sabine Bløcher, d. 1638.

Hofmester Christoffer von Offenbergh, d. 1658.

Cort Killinghusen af Flensborg, d. 1660.

Fru Margrethe Brandt, d. 1660.

Adolf Haugvitz, d. 1673.

Hans Kaas, d. 1673.

Oberst Rudolph von Offenbergh, Kommandant i Nyborg, d. 1681 og indsat i hans Frues, Dorothea Juuls Begravelse i Klosterkirken.

Fru Lytzau, d. 1682, begravet fra Klosterkirken, hvor Biskop Thomas Kingo talte over hende.

Fru Christence Lindenow, d. 1684, siden ført til Gudbjerg Kirke.

Margrethe Brugmann, Kaptajn Lorentzens Frue, d. 1702.

Major Simonsens Frue, Dorthe Edel, d. 1724.

Christiane Marie Styrup, Kaptajn van Dedens Enke, d. 1727, og hans Moder, d. 1731.

Major Simonsens anden Frue, Else Lindberg, d. 1732.

Endnu i 1776 fandtes i Kirken en Messehagel, rigt broderet med flere Rækker katolske Helgener, og et Malm-Røgelsekar. Begtrup fortæller, at endnu paa hans Tid fandtes to Messehagler, den ene havde Guldhægter af to Lods Vægt, den anden havde Sølvhægter af 8 Lods Vægt, og at der udenfor Kirkens søndre Dør henlaa to Stenkar, som han antog havde været anvendt som Vievandskar. Han fortæller, at de fattige begravedes paa nordre Side af Kirken, men at det var vanskeligt at grave her, fordi Jorden var fyldt med Rudera fra den gamle Borg. Paa hans Tid var Kirken assureret for 10,000 Rdl. Sølvvægt i Brandkassen, og tidligere ejede den Præstegaarden; men ved et Rescript af 24. April 1741 fritoges den herfor saavel som Vedligeholdelse af samme mod at betale den daværende Præst, Hr. Gregers Hjort, 500 Rd ρ . en Gang for alle, hvorimod Kirken, trods det, at den latinske Skole 1740 var nedlagt, dog maatte vedligeholde og betale Skolens Skatter. Kirkens Indtægter var 1817 1580 Rdr. 3 Mk. 5 Sk., dens Udgifter 1488 Rdr. 3 Mk. 1 $\frac{3}{4}$ Sk. Vor Frue Sogn havde 1773 138 Gaarde og Huse, assurerede for 38,490 Rdr. Kirken opvarmes ved Varmeapparat. Belysningen har været Gas, men er nu elektrisk. Ved Restaurationen fornyedes Taarnuhret af Bertram Larsen,

Kjøbenhavn; det har tre Uhrskiver mod Syd, Vest og Nord. Opgangen til Taarnet er ad en Vindeltrappe.

Af gamle Dokumenter, som vedrører Kirken, kan, foruden de under Gilder og Lav nævnte, følgende have Interesse. 1409 udstedte Præsten Poul Nielsen, som var Official for Biskop Navne Jonsen af Odense, en Vidisse for Svendborg Byes Privilegier i Kirken. 1417 skænkedes en Del Gods til St. Knuds Alter; dette Gods laa i Holmdrup og Rødskebølle, og herom fortæller Begtrup, at der ved Udskiftningen er sket Udlæg for Jord, der grænsede til Byens Vænger, som siden har været overladt Præsten til Leje. Fra Holmdrup nyder Præsten 6 Skp. Byg, som udredes af Bjørnemosgaard.

Den 21. Maj 1433 gav Biskop Navne Jonsen af Odense paa Herredagen i Svendborg Aflad til Dalby Kirke, og den 13. Maj samme Aar ligeledes Aflad til Kølstrup, Kværndrup, Allerup og Højby Kirker. Den 9. Oktober 1475 „kendes Jeppe Fynbo Borger i Svendborg og hans Hustru Johanne Petersdatter, at være skyldige til St. Hans Alter udi den søndre Side i Vor Frue Kirke 150 Mark danske Penninge, hvoraf de til nævnte Alter pantsætter tii et frit brugeligt Pant i 15 Aar al deres Rettighed og Ejendom i deres iboende Gaard i Skartregade“. Den 22. Juni 1516 skænker Borger i Svendborg Knud Jensen og Hustru deres iboende Gaard til St. Anne Alter i Vor Frue Kirke. Den 2. Februar 1525 tildømmer Biskop Jens Andersen (Beldenak) St. Hans Alter i Vor Frue Kirke Halvdelen af en Gaard i „Skarthegaden“. Den 9. Juni 1539 udstedte Erik Krummedige og fem andre Adelsmænd Domsbrev angaaende Borger i Svendborg Niels Tugesens Ejendomsret til en forhen til St. Anne Alter i Vor Frue Kirke liggende Gaard i Svendborg. Ved kongeligt aabent Brev af 30. Oktober 1554 tillodes det at lukke Tved Kirke, fordi Præsten i Vor Frue Kirke ikke havde saa stor Rente, at han

havde nok til at leve af, og tillige var besværet med at holde Kapellan til Tved; herefter skulde Beboerne i Tved Sogn søge Vor Frue Kirke. Tjenden blev delt i to Parter, den ene til Præsten, den anden til Kirkens Bygning. Ornamenter, Messeklæder og lignende afleveredes til Vor Frue Kirke; men i 1558 fik Tved Kirke Lov til at stande ved Magt som Anneks til Skaarup, og samtidig bestemtes det, at Kronens Tiende af Skaarup Sogn for bestandig maatte ligge til Præsteembedet ved Vor Frue Kirke. Den 22. December 1552 tillodes Borgermester og Raad i Svendborg at oppebære Kronens Part af Tjenden fra Bjerrebj til Behov for Vor Frue Kirke.

Kirken indviedes efter Restaurationen igen Søndagen d. $21/12$ 1884 af Provst Rasmussen fra Stenstrup.

Præsterne fra Reformationen har været:

1) Hans Gaas til 1537, var desuden Provst.

2) Christen Skrog.

3) Jørgen Skjold.

4) Rasmussen.

5) Hans Eskildsen 1572, d. 1587.

6) Jørgen Markussen, d. 1627.

7) Peder Madsen Skaaning, født i Flensborg 1597, blev Student 1619 fra Odense Latinskole, var dernæst Informator hos Corfitz Rud og Fru Birgitte Rosensparre til Fuglsang, 1627 Kappellan ved St. Hans Kirke i Odense, 1628 blev han Sognepræst i Svendborg og 1644 Provst. Provstiet opsagde han 1657. D. 1662.

8) Lukas Madsen Friis; han giftede sig med Formandens Enke, og han beskriver Kaldet som det ringeste i hele Landet, d. 1687.

9) Povel Jacobsen, Langelaud, var først Kapellan hos Formanden og blev gift med dennes Datter; han døde 1732. Om ham fortælles der følgende: „han angav for Magistraten

at et dræbt Foster var henlagt i en raadden Pil ved Klosteret; det havde han og Hørerer ved den latinske Skole hørt af nogle gamle Koner en Aften, da de spadserede den Vej, og de havde selv set Benene af dette. Byens Badskjær fik af Magistraten Befaling til at besigtige det, og han bekræftede, at det var af et Foster; hermed nøjedes man ikke, men hentede Lægen fra Odense, og han fandt, at det kun var Kalveben“.

10) Gregers Hjort; han var i Familie med Biskop Hersleb; 1762 forflyttedes han til Rudkjøbing. I sin Afskedstale klagede han over, at naar 2 à 3 Mænd ikke havde været i Menigheden, maatte han have gaaet med Stav og Pose at betle for Brødet, og næste Morgen hang uden for hans Port en Stav og en Pose; man forstod altsaa at skæmte.

11) Lars Petersen, Næraa, født 1714 i Næraa ved Odense, 1731 demitteret fra Odense Latinskole, 1746 Degn i Faaborg, 1754 residerende Kapellan samme Sted, 1763 Præst i Svendborg og 1772 Provst. Han var to Gange gift. Han blev blind og holdt i de senere Aar Kapellan; d. 1794. Han var bekendt som Orientalist og Oldgransker; han udgav saaledes flere Skrifter, deriblandt Fyns gejstlige Historie.

12) Knud Knudsen, født i Nyborg 1738, Søn af Købmand Niels Knudsen og Kirsten Lerche. Først havde han undervist Studenterne Hans Ulrich Hvid og Michael Rottbøl, derefter kom han i Nyborgs lærde Skoles øverste Klasse, demitteret 1755, tog alle Eksaminerne til 1759, blev 1772 Kapellan i Bogense, Præst i Svendborg fra 1794 til 1818, da han gik af med Behold af Skaarup Kongetiende paa Livstid; han var gift 2 Gange.

13) Carl Vilhelm Heber, Præst fra 1818 og indsat af Amtsprovst Vedel, var Præst til 1838, han var blevet Student 1788 og tog teologisk Attestats 1795, Kapellan til Eger i Norge 1818.

- 14) Peder Elias Hall. 1838—54.
- 15) Salomon Wulff. 1854—61.
- 16) Troels Frederik Plum Smith. 1861—70.
- 17) Rasmus Prip. 1870—1905.
- 18) Henrik Frederik Helms. 1905—1915.
- 19) Niels Magnus Schiødte. 1915.

St. Nikolaj og Vor Frue Kirke hører begge under Sunds Herreds Provsti.

St. Nikolaj Præstegaard laa, til det nye St. Nikolaj Apothek blev bygget, paa dettes Plads; i Museet findes en Tegning af denne Præstegaard. Paa Reformationens Tid var Præstegaarden i Kyseborg syd for Kirken, og en gammel Inventariumsbog viste, at den havde en Del Inventarium. I Svenskekrigen blev den ødelagt, og da Kirken ikke havde Raad til at istandsætte den, blev den solgt, i hvilken Anledning Præsten mistede sin Fribolig. En gammel Ungkarl, Hermann Vegner Borring, skænkede ved Testamente 1800 sin Gaard med Have og 8 Rdl. Grund i Byens Mark til Præsteembedet ved St. Nikolaj Kirke til Bolig for Præsten, dog var Beløbet tillagt en elegatorisk Arving, der døde 1809; denne Gaard laa paa Hjørnet af Gjerritsgade og var bygget 1721 af Præsten Hr. Hans Frich paa en afbrændt Plads, men af ham solgt til Legators Fader 1731; den havde $5\frac{2}{3}$ Tønde Land i Bymarken samt Part i Skov og Tørvemose. I 1814, siger Begtrup, sattes den i behørig Stand ved et Laan i Stiftets Midler paa 2100 Rdl., den var assureret for 1160 Rdl. Den nye Præstegaard er bygget efter Tegning af Arkitekt Magdahl Nielsen og er beliggende i St. Nikolajgade bag Apotheket.

Vor Frue Kirkes Præstegaard var omkring 1800 i Fruestræde, hvor nu Borgerskolen staar; det var en anseelig 2 Etager høj Bygning af Bindingsværk; den laa noget tilbage fra Gaden med Gavlen vendt mod denne; paa

Forsiden førte en høj Stentrappe op til Indgangen. Da den nye Præstegaard i Ramshered opførtes, blev den gamle solgt til en Købmand Krøyer, der senere afhændede den til Kommunen for 1600 Rdl., og den anvendtes saa til Fattiggaard.

Endnu er der nogle Smaating vedrørende Kirkerne i Almindelighed, før vi gaar over til at beskæftige os med den gamle Franciskanerkirke.

1457 udstedte Sognepræsten i Bregninge, som Official for Biskop Ulfeldt, tilligemed flere andre paa et Bispething i St. Nikolaj Kirke et Vidne om, at Jep Basse, Borger i Svendborg, solgte og skødede sin Gaard til St. Knuds Alter i Vor Frue Kirke.

Den 26. August 1498 bevidnede Borgermester og Raad, at Jes Hansen og Hustru, Marine Pors, da de var barnløse, ved Arvefald gav deres halve Hovedlod til Kirken og Klosteret. I Januar 1541 besøgte Biskop, eller, som det den Gang kaldtes, Superintendent, Jørgen Jensen Sadolin, Svendborg, tilligemed de tvende Lensmænd Erik Krummedige og Michel Brockenhuus, hvor de bestemte Lønnen for Præster, Kapellaner, Skolemester og Hørere for Fremtiden, samt hvorledes det bevarede Vicariegods skulde deles mellem disse; men da de nødvendige Midler ikke var til Stede, traf Biskoppen i Forening med Brockenhuus den 25. April den Bestemmelse, at Kirkerne i Kirkeby og Lunde skulde annekeres til St. Nikolaj, hvorimod Sognepræsten her til Gengæld skulde forsyne de tvende Kirker med Kapellan. Samme Aar afholdtes i Svendborg en større Forsamling, hvor Biskoppen, de nævnte Lensmænd, Borgermestre og Raadet, desuden Oldermændene og nogle Borgere fra hvert Gilde eller Lav, Kirkeværgerne og flere forhandlede om dette Forhold, og alligevel blev der ikke nok, hvorfor Biskoppen og Lensmændene toge til Kjøbenhavn, hvor de udvirkede et kongeligt aabent Brev af 13. Maj

om at annektere Landsogne til Købstadkirkerne. Senere gik man en anden Vej, nemlig at nedbryde Kirker og sammenlægge Sogne. Den 21. December 1552 stadfæstedes den af Lensmanden og Biskoppen truffne Ordning, at Herligheden af to Gaarde paa Taasinge, den ene i Sundtz-balle, den anden i Stioul, maatte forblive hos Borgermester og Raad; disse to Gaarde var tidligere købte af Kalentegildet af Øvrigheden i Svendborg, hvorimod Landgilden af Gaardene skulde henlægges til St. Nikolaj. 1576 fik en af Kapellanerne Ordre til at forrette Gudstjeneste om Søndagen i Bregninge Kirke paa Taasinge. Den 17. Juli 1578 befalede Kongen, at Sognepræsten, paa Grund af Kornmangelen, skulde undersøge hvor mange fattige Folk der var i Byen og i Forening med Axel Viffert udtage saameget Korn, der var Brug for til 24. August, og sælge det til en rimelig Pris. 1594 tillades det Sognepræsten til St. Nikolaj i Svendborg i Stedet for de Penge og det Korn, som Sognepræsten til Kirkeby og Lunde hidtil havde svaret ham, indtil videre at maatte oppebære Afgiften af Kronens Part af Korntienden kvit og frit af Kirkeby.

Disse Smaating er ganske interessante og giver et Indblik i Forholdene fra hine fjerne Tider.

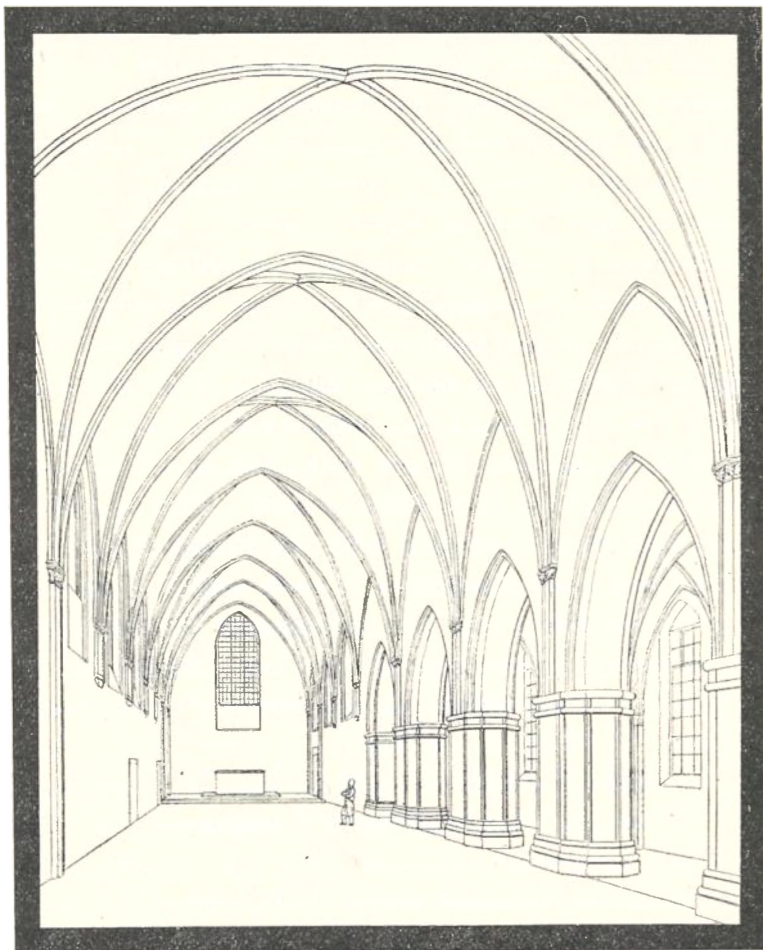
FRANCISKANER-KLOSTRET OG KIRKEN,
eller, som det i daglig Tale kaldes, Graabrødrenes Kloster og Kirke.

Allerede i Aaret 1232 kom Franciskanerordenen her til Landet; de indvandrede paa deres bare Fødder. Det var en Tiggerorden, oprettet af den hellige Franciscus af Assisi fra Umbrien i Italien; han døde 1226 og kanoniseredes som Helgen to Aar senere. Han oprettede Ordenen 1208. Her i Danmark kaldtes de for Graabrødre, fordi de gik klædte i en Kutte af ufarvet Uld, selv kaldte de sig de

smaa Brødre (frates minor). De helligede sig særlig Sygepleje og Bodsprædiken. Klosteret i Svendborg stiftedes 1236; men allerede Aaret forud var de komne til Svendborg. Klosteret skal være blevet oprettet og grundlagt af Kong Valdemar Sejrs tidligere Drost og Foged paa Svendborg Borg, Astrad Frakke. Klosteret indviedes til „St. Kathrine“ og mærkeligt nok grundlagdes det her længe før Odense fik sit; men ikke destomindre kom Klosteret i Svendborg med Tiden til at staa under Custodiet i Odense. Kloster og Kirke blev anlagt Øst for Torvet mellem dette og Stranden paa den nuværende Klosterplads. Ganske betegnende er det, siger Vilh. Lorentzen, at den Maade, hvorpaa en saadan Nystiftelse blev til, altid skete ved Gaver og altid af de højeste Mænd og Kvinder i Samfundet. De maa altsaa have sørget for, at Brødrene fik Grund at bygge paa, hvorfor vedkommende Giver anses for at være Klosterets Stifter (Fundator). Mod Syd udvidedes Klosterets Omraade i 1267, da Biskop Regner af Odense skænkede Brødrene en Grund mellem Kirken og Strædet fra Fisketorvet (det nuværende Gaasetorv) til Strandbredden; Gaven bestod desuden i Bøger m. m. Klosterets sydlige Grænse har omtrent været nuværende Brogade. Af Klosteret og Kirken er intet tilbage over Jorden, men der træffes saagodtsom altid ved Gravninger paa Pladsen paa disse Bygningers Fundamentrester.

Kirken nedbrødes desværre 1828, men endnu 1860 stod betydelige Ruiner af denne, og før Kirken blev brudt ned, lod den kongelige Kommission til Oldsagers Opbevaring udarbejde Opmaaling og Tegning af den, ligesom der til Nationalmuseet i Kjøbenhavn indsendtes Fragmenter fra Kirken; her findes saaledes et ca. 30 cm. højt Malmcrucifix fra det 17. Aahundrede; det skal stamme fra Kirken; endvidere 6 store og 6 mindre Kridtstenskapi-

tæler; de er smykkede med Løvværk, Eg, Vin, Kaal og Vedbend; flere af disse bærer Spor af at have været bemalede med grøn Farve, et sjældent Vidnesbyrd om poly-

Det Indre af Franciskanerkirken, efter en Tegning i Nationalmuseet

krom Arkitektur i Danmark. I Museet her i Byen findes Ribbesten, Gulvfliser og mindre Dele fra Klostret og Kirken, fundne ved Gravning paa Pladsen, samt et Fotografi

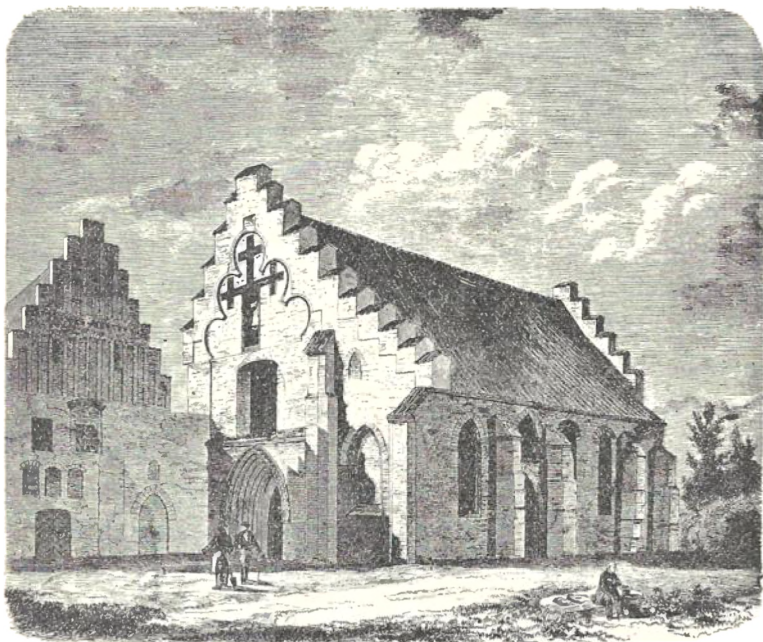
af Kirkens Indre, taget efter en Tegning i Nationalmuseet; endvidere et Par Litografier af Kirkens Ydre og et af Pladsens Udseende, efter at Kirken var nedbrudt, men før Banen kom. Dette Billede er fortegnet, det findes mange Steder i Svendborg og er tegnet omtrent udfor den nuværende Dampbadeanstalt paa Terrassen.

Kirken var toskibet og opført af røde Munkesten; det brede Hovedskib fortsattes i et Kor mod Øst, Sideskibet laa mod Syd og aabnede sig ind mod Hovedskibet i 5 spidsbuede, rigt profilerede Arkader; de ottekantede Piller mellem Hoved- og Sideskib var smukt leddede. Kirkens Længde var 39 Meter, Bredden af Hovedskibet 7,4 Meter, Sideskibets Længde 24,1 Meter og Bredden 3,4 Meter.

Indvendig i Kirken fandtes flaskeformede Lerkar, indmurede med Aabningen udad; det var de saakaldte Lydpotter, som er omtalt ved de to andre Kirker. Kirken var hvælvet; Hovedskibet og Koret havde 8 ganske ens Hvælvinger, konstruerede over spidse Buer. Sideskibet havde 5 saadanne, alle var de krydsskibede og af en ualmindelig ren og regelmæssig Konstruktion; disse afstivedes mod Syd af Stræbepiller, murede i Afsæt. Ved det indvendige Hjørne mellem Kor og Sideskib førte en Vindeltrappe op over Hvælvingerne. Kirken har været smykket med Kalkmalerier, blandt andet 2 Malerier (Medailloner) med en knælende Mand og Kvinde, og Vaabenskjolde, omgivet af Munkeskrift, men beskadigede; antagelig har de fremstillet Kirkens Velgørere.

I Skibets østlige Fag gik en Dør mod Nord ud til Klosterets Gaard; udefra førte en rigt profileret, spidsbuet Dør ind til Kirken gennem Sideskibets andet Fag fra Vest. Hovedadgangen var gennem Vestgavlens smukke Portal; den var anbragt i et lidt fremspringende Murparti, rigt profileret med 7 Hovedled, hver enkelt igen femdelt og

indfattet i en Ramme af Firkløver prydede, sortglasserede Tegl, en i dansk middelalderlig Arkitektur enestaaende rig og fornem Murstensportal. Kirken hørte til den gotiske Stil i udpræget Grad, og kan ikke være ældre end 1300. Naar

Franciskanerkirken; til venstre ses Klosterets Gavl.

det siges, at Biskop Niels Jonsen af Odense indviede Graabrødrenes Kirke i Svendborg 1361, maa det være denne Kirke, der er Tale om.

Vinduerne var forholdvis store og brede, i Koret og i Hovedskibets Nordvæg ret højsiddende, for at give Plads til Korstole og en mulig Klostergang, bygget op mod Kirkemuren. Sideskibets Vestvindue var udvendig rigt profileret. Et af Sideskibets Vinduer havde indvendig en smuk sammensat Leddeling.

Kirkens Plan og Ombygning fik i Vestgavlen og dens

Anordning et meget tydeligt Udtryk. Ved en stærkt frem-springende Stræbepille i to Afsæt deltes Hoved- og Side-skibsgavl, men begge holdtes sammen af de vel nok oprindelige Kamtakker. Det hæslige Vindue, der sad lige oven for Hovedportalen, var moderne. Gavltrekantens Blændingsdekoration er ret enestaaende i Danmark. Store halvcirkelformede Buer følger Gavlens to Skraasider. Inden for denne Dekoration og organisk indpasset i den findes et blændingsmuret Patriarkalkors. Kun Domkirken i Aarhus kan opvise noget lignende. Gaar man til Udlandet, er det nærmest i Nederlandene, særlig i Flandern og Braband, man træffer en tilsvarende Dekoration, oprindelig stammende fra Træarkitekturen, men overført ogsaa i Murstensbygninger. I Sten kan dette Dekorationsmotiv føres tilbage til 1345. Tanken leder da hen til, at den er bygget under direkte eller indirekte nederlandsk Paavirkning.

Klosterbygningens Hovedkompleks laa Nord for Kirken og omfattede tre Fløje. Nord for disse laa igen en tofløjet Bygning; dette var Priorgaarden, senere kaldet Kloster-gaarden. Hovedkomplekssets Vestfløj, efter Reformationen anvendt til Skolebygning, var opført af Mursten og var 11,7 Meter lang og 9,3 Meter bred. Den var i to Stokværk, hvoraf det nederste var hvælvet. Efter Reformationen om-tales 1586 to andre Stenhuse, begge i Fru Helvig Hardenbergs Eje, hvoraf det ene siges at ligge i Klosteret Nord for Kirken; det har sikkert været Nordfløjen. Det andet, som hun havde erhvervet af Borgmesteren, laa østligere, men maa ogsaa have været en gammel Klosterbygning og har vel i saa Tilfælde været Østfløjen; heraf er der ved Gravning fundet Murrester. Tiden for disse Bygningers Opførelse kan høre til Middelalderens Slutning. Prior-gaarden, hvoraf en Del endnu stod i 1832, var opført i to Stokværk; det nederste var hvælvet. I sine sidste Aar

kaldet den Theillske Gaard fordi Branddirektør, Justitsraad Theill boede her.

I Aaret 1505 arbejdedes der paa Klosteret; thi da førtes 6000 Mursten, vistnok en Gave fra Dronning Christine, fra Langeland til Svendborg Kloster.

Henimod Reformationstiden 1530 stod Klosteret allerede paa svage Fødder, thi den 19. December blev det betydet Borgmester, Raad og Menighed, „at naar som Graabrødrene udi deres By af samme Kloster udgaa og det opgives vorder“, maa Byen tage Kirken til Sognekirke og Klosteret til Hospital.

Det sidste, som nedbrødes, var vistnok Klosterets Ligkapel; det forsvandt først ved Banens Anlæg i 1875, efter at det i mange Aar havde været benyttet som Brændselsrum for Hospitalet; et Billede af dette ejer Museet.

Biskop Dr. Engelstoft fortæller om dette Kloster, at fromme Velgørere skænkede det Gaver i Form af Grund og Jordlodder m. m. Der ses saaledes i et Testamente af 18. November 1268 at Gro, Hr. Esbern Vagnsens Efterterleverske, testamenterede to Mark Denarer til Franciskanerklosteret i „Swynburg“; paa Testamentets Bagside staar „Svineburg“. Ligeledes betænkte Klosteret den 14. Marts 1291 i Laugho Laughsens Testamente med fem Mark Denarer, og til Spedalskhedshospitalet (St. Jørgensgaard) tre Mark. Den 1. April, 1295, testamenterer Nicolaus Hamundson Klosteret fire Mark samt til Hospitalet for de Spedalske tre Mark.

Et Kapel fik Kirken i 1288; dette stiftedes af Niels Findsen, dennes Søn Find Nielsen, Find Aagesen, Niels Bethø, Niels Byl og deres Hustruer, særlig den sidstnævntes, Mette Fyns; samtidig fik Kirken noget Gods. Den 16. Februar 1339 skænkede Margareta, Jakob Basnæs Hustru, ved Testamente til Franciskanerne i Svendborg

og Nysted et Par Skarlagens Klædninger, besat med forskellige Skind, og tillige til Hospitalet i Svendborg to aarlige Bønner.

Klosteret stod under en Prior og var et af de anseeligste og ældste i Danmark af denne Orden. Et saadant Kloster i en By havde nogen Lighed med et Hospital eller Fattighus, thi det modtog baade dem, som gav sig i Kloster til Forsørgelse, og tillige gamle og svage, der kunde faa Bolig i dertil indrettede Boder samt Underhold og Pleje. Disse boede ofte udenfor Klosterets Port, og Brødrene samlede ind baade til sig selv og til de fattige, naar de gik ud at terminere eller udsendte deres Hospitalsvogn i Omegnen, ligesom ofte Velgørere skænkede Gaver paa de Vilkaar, at de skulde lindre fattiges Nød.

Noget stort præsteligt Personale har dette Kloster næppe haft; man kender ingen stiftede Altere i dets Kirke, hvorimod Vor Frue Kirke havde mange. Kirken anvendtes mere til Begravelser.

1541 tog Kongen den Bestemmelse at skænke det hele til Byen med det Vilkaar, at Kirken, som var stor og anseelig, skulde være Byens anden Sognekirke. Dette Ejendomsbrev er udtset den 4. November af Kong Christian III; det gav Svendborg Ret til Klosteret med Haverum og Abildgaard. Kirken og Skolen skulde dog forblive til deres oprindelige Brug. Maaske det har været Hensigten at nedbryde en af de andre Sognekirker, hvad imidlertid ikke er sket. Kirken blev staaende som en tredie fælles, hvori der skulde prædikkes om Søndagen, og blev fremdeles benyttet til Begravelser, men tillige til Bøn, Uge- og Fasteprædiken; samt Ligprædiken af begge Byens Sognepræster; meget har den vel næppe været brugt efter Reformationen.

Begtrup, som havde set baade Kirke og Kloster, siger,

at der var et godt Ekko; Koret havde anseelig Størrelse; Altertavlen var et skønt Billedhuggerarbejde og forestillede Christi Lidelse i Urtegaarden; Alterpladen var af Granit og godt poleret. Ved Koret mod Nord var et Begravelseskapel, 36 □ Alen stort, med Kælder under. Her foregav man, at Hertug Abels Lig skulde være bisat. Liget forevistes endnu den Gang; men Begtrup tvivlede om, at det var rigtigt, og fortæller som en Mærkelighed, at næsten alle Ligene i dette Kapel var nedlagte i Humle, som endnu den Gang, i 1817, havde bevaret Humlelugten. Endvidere siger han, at der taltes om en Løngang; men om dette Forhold vides intet bestemt, hverken hvor den har ført hen, eller om det kun er en Fabel; men det forekommer mig at være ganske mærkeligt, hvis der har været en saadan, at man da aldrig er stødt paa den; thi alle de omkringværende Grunde og Gader har været gennemgravede, uden at den er truffet.

Paa Pladsen er ved Gravning fremkommet mange Kranier og Knogler af Mennesker, samt Rester af Kister og Kistebeslag; dette er Rester fra Klosterets Kirkegaard. Tillige er paa Pladsen fundet en Dolkklinge fra ca. 1600 og en Kobber-Dørklokke; begge Dele er nu i Museet.

Det er en egen, vemodig Tanke, som griber én, naar man staar paa dette historiske Sted og tænker sig tilbage i Tiden; hvilken Forandring er her ikke foregaaet, siden Kloster og Kirke stod i deres Velmagtsdage. Nu farer Togene fløjtende, hvæsende og støjende hen over den gamle Plads, hvor saa mange er stedte til Hvile; nu er det Byens travleste Plads; men den Gang var det sikkert en stille og fredet Plet, hvor nu Tusinder daglig færdes, Størsteparten uden at ane, at her har i fjerne Tider Munkene, ved Skinnet af den evige Lampe, sunget deres Vigilier, Ottesange og Ave Maria'er, og knælende i stille

Bøn bedt for de henfarne Sjæles Frelse, og under Klokke-ringning samlet sig til Gudstjeneste. Apropos Klokkering-ning — den var sat i System i Klostrene, saa det kunde forslaa. I et Kloster ringedes de 7 kanoniske Tider, da Breviarbønnerne bades af Ordensbrødrene i Kirken. Der ringedes Kl. 3 Morgen, a) Matutin, b) laudes (Lovsang), det var de saakaldte Ottesange; Navnet kommer maaske af det oldnordiske „Otta“, (tidlig Sang), Kl. 6 Prim, Kl. 9 Tertz, Kl. 12 Sext, Kl. 3 Non, Kl. 6 vesper, Kl. 9 Completorium. Hertil kom Ringning ved Gudtjeneste, Daab, Bryllup, Te Deum, Berettelse af Syge, Dødsfald, Begravelse, Sjælemesse o. s. v., og dertil kan endnu føjes, at St. Knudsgilderne hver havde deres egen, særlige Klokke, hvormed der ringedes straks efter en Broders eller Søsters Død. I Korene eller over disse, i mindre Tagryttere, hang ofte en lille saakaldt Korklokke, der blev benyttet under hele Gudstjenesten, især naar Monstrantsen opløftedes, og Forvandlingen foregik, medens alle knælede, saa det er ingen Overdrivelse at sige, at der omtrent ringedes altid; kun naar Pavens Ban havde ramt Riget, tav Klokkerne.

Nogle Data af Klosterets Historie følger her, de giver tillige et Begreb om Livet og hvad der er passeret gennem Tiden i Klosteret og har haft Betydning for dette.

Det grundlagdes 1236 og paabegyndtes senest det paafølgende Aar. 1266 betalte Lybæk 50 Mark i Erstatning til Graabrødrene i Kjøbenhavn og Svendborg, maaske hidrører det fra Krigsskade eller Sørøveri af Fribyttere; med dette Beløb erklærede Brødrene sig tilfredse.

I Klosteret har været holdt Capitler i Aarene 1276—1310—1334—1387—1419—1496—1508 og 1526; dette sidste Aar holdtes en Synode, der lededes af Provincialministeren Bertel Simonsen; ved denne Lejlighed udnævntes en Ordensgeneral. 1472 erholdt Klosteret Convent, det andet

her i Riget, som antog den forbedrede Observanz, altsaa reformeredes til strengere Orden, ved Broder Laurentius Brandere eller Brandersen fra Kolding; han fik denne Tilladelse af Ordensgeneralen „Zanetti“ og Pave „Sixtus IV“ paa en Rejse til Rom. Den 2. Februar 1472 udstedte samme Pave i Rom en Bulle til den Odense Bisp, Mogens Krasse, hvorved han paa Kong Christian I.s Forlangende stadfæster denne Reformation af Klostrene i Odense, Svendborg og Nysted.

Den Gave, som i 1288 skænkedes til Klosteret og som bestod af et Kapel, nogle Jorder med mere, stadfæstede Grev Gerhard af Holsten i Aaret 1333, og 1338 gentogès dette af hans Søn, Henneke. Den 1. Maj 1480 udstedtes følgende: „Broder Laurits Brantesen, Vicarius i Odense Graabrødrekloster, Svendborg og Nysted, Broder Jørgen Albertsen, Guardian i Svendborg og alle Conventsbrødrene samme Sted gøre vitterligt, at de med alle Brødres Samtykke have solgt til velbaarne Mand Axel Walkendorff, det Hus og Jord, som Peder Nielsen gav til deres Convent i Svendborg“.

Da Klosteret rømmedes 1541, er maaske ikke alle Munkene draget derfra: enkelte kan godt være blevet tilbage, for at ende deres Dage der. 1533 omtaler en Lektor, Peder Laurensen, i et Skrift en Niels Pedersen, „som den graa Ulv i Svendborg Faaresti“ (et Udtryk, som menes at være et af Tidens Betegnelser for Graabrødremunke), sikkert fordi han gjorde Modstand mod at flytte bort, og Lektoren forudsiger: „Vor Herres Straf for hans Genstridighed“.

1682 holdt, som andet Sted anført, Biskop Thomas Kingo Ligprædiken over Fru Lytzau i Kirken; hun var gift med Hofmester v. Offenbergh, som den 20. Marts 1656, skænkede til Kirkens Reparation og Vedligeholdelse, et ca. 5 Tønder Land stort Vænge udenfor Gjerritsport.

Efter Reformationen anvendtes en Del af Klosterbygningerne til latinsk Skole.

1805 nedsattes en Kommission for at fremkomme med Forslag til Kirkens bedre Anvendelse; denne Kommission bestod af General Juul, Etatsraad Kofoed, Justitsraad og Ridder Bøjesen, praktiserende Læge i Svendborg, begge Byens Præster, Amtsprovst Wedel og Pastor Bredsdorff, Distriktslæge Mure og Byskriver Bager som Skriver for Kommissionen. Der foresloges flere Anvendelser. 1806 foreslog Amtmand Schumacher at bruge den til Vejerbod og Oplag for Transitgods. Under Krigen med England blev den anvendt som Arsenal for Sø- og Landetaten, baade til Korn- og Furagemagasin og led derved meget.

Hvis den gamle, skønne Munkekirke havde staaet nu, var den næppe blevet nedrevet. Det fortælles, at da den skulde nedrives paa Grund af Brøstfældighed, maatte flere Partier sprænges bort med Krudt. Ved den sidste Rests Nedbrydelse 1875 fandtes i Muren tvende indmurede Skeletter. Klosterets vestlige Fløj, hvor der havde været Skole, nedbrødes 1875 samtidig med Priorgaarden. Nordfløjen stod til 1870, medens Østfløjen maa være forsvundet tidligere.

I Følge kongelig Resolution af 2. April 1828 tillodes det at nedbryde Kirken; der indkom ved Salg af Kirken 300 Rdl. Kirkens øvrige Midler udgjorde 1605 Rdl. Sølv og 650 Rdl. Sedler.

Altertavlen fik Thurø Kirke; Pastor Heber førte Tilsyn med Nedbrydelsen.

Nu har vi dvælet ved Franciskanerne og deres Kloster og Kirke, som i faa Træk fortæller os lidt om Livet der, og om fordums Storhed, „sic transit gloria mundi“.

En Mand, som paa Reformationstiden har spillet en

vis Rolle og ogsaa senere har været knyttet til Svendborg, er Hans Gaas, saa han vil blive behandlet særskilt her, ogsaa fordi mange Forhold, ham vedrørende, berører Svendborg.

Hans Gaas var født i Svendborg ca. 1500. I en Dom, som fældedes 1503 efter kongelig Befaling af en Ret, i Spidsen for hvilken sad Biskop Jens Andersen (Beldenak), nævnes blandt Dommerne „Hans Gaas“, men det maa have været hans Fader; hans Moder var Kirsten Hansdatter Baad af Tidselholt. I hans Gravskrift og andre Steder meddeles, at han var af Adel, i alt Fald besad han adeligt Jordegods. I et Brev fra 1552 omtaler Hans Gaas, at Borgermester og Raad i Svendborg havde forundt og bebrevet ham og hans Arvinger „St. Anne Laugshus samme-steds, efterdi det befindes fordem at være kommet fra mine Forældre“. Disse synes altsaa at have haft deres Hjem i Svendborg eller i Byens nærmeste Omegn. Moderen overlevede i mange Aar sin Mand og ægtede efter hans Død Niels Mogensen, der var Raadmand i Svendborg. Han var vistnok adelig og maa have været en ældre Mand, da han giftede sig med hende; thi i en senere Retssag omtales, at han allerede 1483 havde købt „tre Pund Land af en Gaard i Vejstrup, som Adelsmanden Peder Eriksen den Gang ejede“. Dette Køb var maaske Oprindelsen til Hans Gaas's senere Besiddelse af adeligt Jordegods i Vejstrup; i 1496 pantsatte Peder Eriksen nemlig den omtalte Gaard for 40 Mark til Niels Mogensen „og skulde give ham Skyld deraf“, og 1512 tilstaar Peder Eriksens Søn, Jørgen Pedersen, at han skyldte „Christine Gaases 200 Mark og havde sat hende den Gaard i Vejstrup i Pant for samme 200 Mark, som hans Fader Peder Eriksen udi boede, med samme Skjel og Vilkaar, at dersom samme Gaard ikke igen løstes inden Guds Legems Dag, der næst

efter kommandes, da skulde Gaarden med al sin rette Tilliggende, intet undtaget, være afhændet, solgt og skjødet med samme Brev fra ham og hans Arvinger til Christine Gaases og hendes Arvinger til evindelig Eje“. Paa dette Tidspunkt var hun vistnok igen Enke, og 1539 nævnes hun atter, men altid med sin første Mands Navn. Gaarden i Vejstrup forblev i mange Aar i Slægtens Eje. Foruden Sønnen Hans var i første Ægteskab to Døtre, der blev gifte, den ene med Raadmand Jesper Hansen i Svendborg, den anden med Raadmand Hans Nielsen i Assens.

I Aaret 1520 blev Hans Gaas immatrikuleret som Student ved Kjøbenhavns Universitet, hvor han dog kun kan have været kort Tid; thi den 25. April 1521 er han indskrevet ved Højskolen i Wittemberg. Dette Moment er af Interesse, da der paa den Tid just ikke drog mange til Wittemberg saa langvejs fra, uden at de maa have følt Trang til at lære den ny religiøse Bevægelse at kende. Hvorlænge han blev der, vides ikke; men at han har bragt noget med herfra, kan ses af hans senere Livsbane. Om hans Virksomhed som Præst i Svendborg før Reformationen kendes der intet eller kun lidet; dog er det muligt, at han efter sin Hjemkomst har faaet gejstlig Ansættelse i Svendborg og maaske været Medlem af det gejstlige Colloguii Gilde, der var en Art Præstekonvent for Sunds Herred; i 1563 førtes nemlig en Retssag om en dette Gilde tilhørende Gaard, og da aflagde han det Vidnesbyrd, „at baade han og de andre Dannemænd, saa mange som Gildebrødre ere i det Colloguii Gilde i Sunds Herred, de have haft samme Gaard i Hævd og Haand uilsket og ukjæret i 40 Aar“, dette synes at passe; thi har han været i Wittemberg et Aar eller to, saa passer det med de 40 Aar (1523–63). Om han var Præst før

Reformationen, vides ikke; derimod var han det efter denne; han maa da enten have faaet sin Collats af Biskop Jens Andersen eller af Knud Gyldenstjerne.

Den Begivenhed, hvori han for Svendborgs Vedkommende skal have spillet saa vigtig en Rolle, er da han fik dem til at afvise Lybækkerne fra Skattertaarnet og omstemte Svendborgerne til at tage Parti for Kong Christian III. Dette maa have fundet Sted efter Slaget ved Øxnebjerg, og efter at de mest kompromitterede Borgere af Frygt for Straf havde forladt Byen; maaske har det været nogle af de Skibe, som Peder Skram jog ind i Sundet, maaske det er sket senere, i alt Fald fik det ikke Indflydelse paa Byens Skæbne; der blev sikkert plyndret til Gavns alligevel. Der synes at være lidt mærkeligt ved dette; men det er jo ikke sikkert, at Førerne har kendt noget til Omslaget, og de har vel ikke kunnet nægte Landsknægtene Bytte efter Datidens Skik.

Imidlertid fik Hans Gaas Brev paa sit Jordegods af Kongen, medens denne opholdt sig i Nyborg efter Slaget ved Øxnebjerg. I dette Brev kaldes han „Hr.“, og var da Præst ved Vor Frue Kirke, og at han var luthersk Præst, fremgaar af, at han allerede den Gang maa have været gift, da hans ældste Barn senest er født paa denne Tid. Hans Hustru, der hed Mariane Berildsdatter, var vistnok adelig; hendes Fader, Berild Pedersen, havde været Borgermester i Assens. I et Register paa Rustningen i Fyn fra 1536 anføres „Hr. Hans Gaas til Vejstrupgaard“ som den, der skulde stille 1 Hest, og i en lignende Fortegnelse fra 1539 anføres, at „Hr. Hans Gaas af hans eget og hans Moders Gods“ skulde stille, „1 gerust Hest med Glavind.“ Den 29. August 1539 fik Hr. Hans Gaas, Sognepræst i Svendborg, efter Kansler Johan Fris's Indstilling Kongebrev paa at maatte „nyde, bruge og beholde — ad gratiam“

en Kronen tilhørende Eng i Tved Sogn, som hed Lange-mosemad. Samme Aar begyndte en Række Retstrætter angaaende hans forskellige Ejendomme og Rettigheder; den første var angaaende Gaarden i Vejstrup, og den vandt han. I Januar 1541 havde en kongelig Kommission, bestaaende af Erik Krummedige, Lensmand i Næsbyhoved Len, Michel Brockenhuus, Lensmand i Nyborg Len, og Mester Jørgen Jensen Sadolin, Biskop i Fyns Stift, været i Svendborg for at ordne de kirkelige Forhold i Byen. De bestemte blandt andet, at den Indtægt, der tidligere hørte til St. Anne Alter i Vor Frue Kirke, skulde tillægges Kapellanen ved Kirken. Oldermænden for St. Anne Gilde, Borger Mads Pedersen, søgte kort efter at formene Kapellanen dette, fordi Gaas benyttede Kapellanens Medtjeneste baade i Svendborg og det annekterede Sogn Egense. Den 4. November samme Aar faldt Dommen paa det kongelige Retterting i Odense, og den lød paa, den vedtagne Bestemmelse skulde „stande ved Magt“, og at Kapellanen frit kunde bestemme, om han vilde yde Gaas Hjælp ved Tjenesten i Egense eller ej. Af samme Ordning ses ogsaa, at foruden den almindelige Gudstjeneste i Vor Frue Kirke, skulde Sognepræsten eller hans Kapellan hver Onsdag prædike i Klosterkirken.

Vor Frue Kirkes Adkomstbreve blev for Størstedelen ødelagte ved Plyndringen 1535. I 1543 optoges Tingsvidne, hvorved 12 Oldinge aflagde Vidnesbyrd om de Ejendomme og Indtægter, som laa til Kirken, og af dette ses, at Gaas havde to af Kirkens Jorder i Holgade til Leje for en aarlig Jordskyld af 6 Skilling for hvert Stykke.

Det adelige Jordegods, som Gaas besad, bidrog vistnok til, at han indtog en aneligere Stilling end andre Præster. Saaledes var han i 1543 overdraget at oppebære den paa-budte Mandskat af Sunds Herred; denne Skat var ellers

overdraget til Lensmændene. 1545 nævnes han blandt Kronens Lensmænd. Da Adel og Ridderskab i 1545–46 ydede Kongen en Forstærkning i Form af Laan, findes Hans Gaas opført paa Listen over den fynske Adel med et Beløb af 40 Mark lybsk.

Han har sikkert været den første Herredsprovst efter Reformationen i Sunds Herred; thi i 1545 ses af en Synodebeslutning i Odense angaaende Retten til Græsset paa Kirkegaarden Hans Gaas opført blandt Provsterne.

1546 tilskødede Hans Gaas Frants Brockenhuus Kande-gaard i Egeskov. Samme Aar havde han en Retssag, fordi han uden Borgermester og Raads Samtykke havde anlagt en Vandmølle i Bagergade i Svendborg i en Gaard, som hans Moder havde købt, og gennem Gaarden løb en Bæk; det maa sikkert have været Pjentemøllen. Hans Modpart var Hans Pedersen, der var Ejer af en anden Mølle, der fra ældgammel Tid var bleven drevet af samme Vandløb; det maa vel være Bymøllen, her er Tale om. Byens Øvrighed havde dømt, at Gaas's Mølle „ingen Fremgang skulde have efter denne Dag, uden hvis han kunde herefter have det med Kongens samt Borgermester og Raads Tilladelse og Samtykke“. Den 28. November 1546 holdtes kongeligt Retterting i Odense, og her kendtes for Ret, „at efterdi Hans Pedersens Mølle findes at have været Mølle udaf Arilds Tid, da bør den ved sin Magt at blive, og Frants Brockenhuus, Embedsmand paa Nyborg Slot, med flere Godemænd at granske og forsvare, om Hr. Hans Gaas's Mølle er saa lovligt bygt, at den bør ved Magt at blive eller ej, og der gaa om saa meget, som vel er“. I Henhold til denne Dom fik Gaas ikke længe efter en kongelig Bøfaling til Adelsmændene Ejler Rønnow, Busk Skenck, Axel Fixen, Axel Nielsen (Kruckow), Henrik Glob, Hans Berildsen og Niels Henriksen (Sandberg) om

at granske og forfare, om en Mølle, som „Hr. Hans haver i Bagergaden i Svendborg, hvad heller hun staar Svendborg By til Skade eller ej“. Udfaldet kendes ikke; men Møllen har malet lige til den blev nedrevet 1899, saa Dommen kan umulig være gaaet Gaas imod.

Derimod tabte han en Sag angaaende to Gaarde i Øster- og Vester-Skerninge, som hans Stiffader havde købt og lagt til Vor Frue Alter i St. Nikolaj Kirke; ved kongelig Rettertingsdom, fældet i Odense den 6. Juni 1547, blev hans Fordring afvist.

Større Held havde han med en anden Sag, som han havde anlagt mod Lensmanden paa Nyborg Slot, Frants Brockenhuus til Egeskov, angaaende Salget af Kande-gaarden 1546. Efter Handelen om denne Gaard var der opstaaet saa stor Uenighed imellem Parterne, at Gaas paastod, at Brockenhuus vilde overfalde ham i Odense under et Ophold der, og Gaas vægrede sig ved at udlevere Adkomstbrevene til Gaarden, som det synes, fordi Brockenhuus ikke forud vilde udrede „Fejning“ til Gaas's Hustru, der var betinget ved Salget, samt give Bevis for Modtagelsen af disse Breve. Endvidere var der Strid om Mageskifte af et Stykke Jord ved Gaas's Mølle i Vejstrup med en af Kronens Bønder; herom var nedlagt Forbud, men senere opnaaet Forlig, idet Landsdommer Verner Svale og Prior Christen Poulsen i Odense havde nægtet ham Ret til at male, saaledes at Gaas skulde trække sine Stigbord op og ikke støve ind paa Kronens Bønders Jord, før han fik kongelig Tilladelse. Ved Dommen i Kongens Nærværelse i Kjøbenhavn den 3. December 1547 kendtes for Ret, at naar Hr. Hans Gaas vilde antvorte Frants Brockenhuus de gamle Adkomstbreve, han havde paa den omtalte Gaard, saa skulde B. give hans Hustru den lovede Sum og udstede Modtagelsesbevis for Brevene. Sagen

om Mageskiftet skulde staa hen, til Kongen kom til Fyn, og Stigbordene ved Møllen trækkes op saalænge.

Kort efter dette maa Gaas have opgivet sit Embede i Svendborg, da han nemlig 1548 er bosiddende i Kjøbenhavn; samme Aar har han desuden erhvervet Magistergraden. I December 1547 kaldes han endnu Hr. Hans Gaas, Sognepræst i Svendborg; men i December kaldes han „Mester Hans Gaas, Sognemand i Vor Frue Sogn i Kjøbenhavn“. Af et Genbrev, han udstedte den 3. Juni 1549, ses, at han havde fæstet og beboede en af Universitetets Jordskyldsgaarde i St. Pederstræde, en tidligere Vicarieresidens; men da var der allerede foregaaet en vigtig Forandring med ham, idet han den 26. Maj 1549 havde faaet kongelig Bestalling som Superintendent i Trondhjems Stift.

Efter at han var kommen til Norge, vedblev han, vel sagtens paa Grund af sit Jordegods i Fyn, at staa i Forbindelse med sin gamle Hjemstavn, og det ser ud til, at han oftere har besøgt denne. Saaledes omtales 1550 nogle Gældsbreve, som Hans Gryn til Stougaard paa Taasinge havde givet til Mester Hans Gaas; men som var ødelagte. Den 23. Maj 1552 udstedte han under et Ophold i Svendborg et Gjenbrev paa en Gaard (St. Anne Laugshus) og en Bod samme Sted, som Borgermester og Raad med Oldermænden for Købmandskompagniet i Svendborg samt Kirkens Sognepræst og Kapellan havde overladt ham og hans Arvinger mod en aarlig Afgift til Vor Frue Kirke.

I en Fortegnelse fra 1556 over den fynske og langedlandske Mønstring nævnes han blandt dem, som ikke gjorde nogen Besked for sig, og 1558 omtales han blandt de „gode Mænd“ (Adelsmænd), der havde Tjenere i Nyborg. Den 10. Marts 1563 var han atter i Svendborg, da han som Medlem af Colloguii Gilde aflagde det tidligere

omtalte Vidnesbyrd om Forhold 40 Aar tilbage i Tiden; thi han optraadte som Forsvarer for en Mand, der beboede en Gildet tilhørende Gaard, som Lensmanden i Nyborg, Eskil Gøye, agtede at inddrage under Lenet.

Endelig ses i en Beretning om Trondhjem Stifts gejstlige Historie fra Reformationstiden til 1814, af et Brev fra hans anden Hustru Benedikte Mortensdatter til hendes Frænke, Fru Birgitte Gøye, de vanskelige Forhold, under hvilke Biskop Hans Gaas var stillet i Trondhjem overfor den raa og vilkaarlige Lensmand her, Fynboen Evert Bildt til Ravnholt.

Gaas var gift to Gange; hans anden Kone nød aarlig i Pension Store-Hedinge Kongetiende. Han efterlod sig to Sønner, Ole Gaas, som ejede Vejstrupgaard, og Kilean Gaas, der blev Rektor i Trondhjem og der satte sin Fader en latinsk Gravskrift i Domkirken, hvor han bisattes.

Ved Restaurationen af Vor Frue Kirke fandtes et Kalkmaleri, som forestillede Gaasernes Vaabenskjold. Det viste 3 hvide Gæs i et lyseblaat Felt, over Skjoldet en Hjælm med lukket Visir, og over denne to Vesselhorn med en Gaasehals mellem Hornene; dette var malet ved Ole Gaas's Grav. Et andet Sted angives Gaasernes Vaaben at have bestaaet af 3 Granatæbler og 3 Gaasehalse, og menes at have været en Allusion paa Navnet som paa de capitolske Gæs. Thiset meddeler i Danmarks Adels Aarbog, at det Vaaben, Familien Gaas 1396 havde, bestod af et Felt af Guld, delt ved en rød Bjælke med tre skraat staaende hvide Æg, over denne Bjælke i Guldfeltet tre hvide Gaasehalse med røde Næb, paa Hjælmen en lignende Gaasehals mellem to af rødt og Guld delte Vesselhorn. Han angiver Ole Gaas's Vaaben som tre hvide Gæs i rødt Felt.

Af andre Bygninger, kirkelige Forhold vedrørende, er der Missionshuset Siloam paa Dronningholmsvej. Det er opført 1895 efter Tegning af Arkitekt Hoffmann; Grundstenen nedlagdes den 16. Maj samme Aar af afdøde Provst Johan Hansen af Gislev, og den 14. Oktober indviedes det af Formanden for kirkelig Forening for Indremission i Danmark, Pastor Vilhelm Beck. Det er opført for frivillige Gaver og kostede 22,000 Kr.; det tilskødedes den kirkelige Forening for Indremissionen den 18. December 1907. Ved et Møde den 14. Januar 1897 oprettedes en Forening, kaldet „Siloamsforeningen“; denne Forenings Bestyrelse administrerer Missionshuset; det benyttes til Møder og har tillige afgivet Lokale for de to efterfølgende Foreninger, til de fik deres egne Bygninger. Saavel „Kristelig Forening for unge Mænd“ som „Kristelig Forening for unge Kvinder“ er begge stiftede af Missionær Martin Rasmussen i 1891. Den første af disse Foreninger havde først Lokale paa Fruerstuevej i Bakkehuset, senere i Vestergade, men har nu sin egen Bygning i St. Nikolajgade i den gamle Postgaard. Den anden Forening begyndte i Bethel, var dernæst i Siloam, senere i Møllergade ved Siden af den Kühlske Gaard; denne Gaard købte Foreningen 1916 og indrettede den til et Hjem for Kvinder. I Gaarden er bygget en Mødesal m. m. efter Tegning af Arkitekt F. Jørgensen.

Til disse Forhold hører ogsaa de i Svendborg værende fremmede Trossamfund. Efter Reformationen var det kun faa Mennesker af andre Trossamfund, som opholdt sig her i Landet. Om saadanne findes vist heller ingen Meddelelser før Begtrup meddeler, at der 1817 fandtes fire Familier af den mosaiske Tro, tre af den romersk-katolske og to af den reformerte.

Paa Begtrups Tid havde Mosaitterne et Bedehus i den

gamle Ejendom, der laa paa Klosterpladsen, hvor senere Smed Neuschwangs Smedie var; her staar nu Telefontaarnet. Dette Bedehus var kun lille og bestod af et Værelse eller Lokale med Kælder under, der var indrettet til Bade. Det var alt bekostet af Joachim Mejer, Bygningen var forsikret for 200 Rdr. Sølv.

Der fortælles, at efter Reformationen skal der være afholdt romersk katolsk Gudstjeneste i den gamle P. Ribers Gaard paa Hjørnet af Møller- og Gjerritsgade, og der fortælles endvidere, at nogle Borgere ikke vilde opgive den gamle Tro og derfor indrettede sig et Kapel i den gamle forlængst ombyggede Gaard. Senere, da fri Religionsøvelse indførtes her i Landet ved Grundloven, kom der atter Katoliker til Svendborg, og fra den 4. Oktober 1884 har denne Menighed haft sin egen Præst. Til at begynde med havde den Kirkelokale i Vestergade i Murermester Ludvigsens Ejendom paa 1. Sal. Den 6. November 1887 indviedes den nye St. Knuds Kirke i Havnegade, hvor der tidligere har været Cikoriefabrik. Kirken indviedes af den apostoliske Præfekt for Danmark, Biskop Johannes von Euch. I den midterste Fløj er Kirke, i den vestre Skole, Præste- og Degnebolig, og den østre Fløj er for faa Aar siden taget i Brug af den belgiske Nonneorden Mariasøstre. Menighedens første Præst var Braun; derefter en kort Tid Pastor Slum; ved kongelig Resolution af 13. December 1889 anerkendtes A. Whitte som Præst ved Kirken i Svendborg, saaledes, at der tillagdes de af ham foretagne kirkelige Handlinger saavel som de af ham i Overensstemmelse med Kirkebøgerne afgivne Attestationer borgerlig Gyldighed. Kirkebøgerne autoriseres af Borgmesteren, der ogsaa har Tilsyn med deres Førelse. Kirken har et lille Spir med Klokker; Loftet i Kirken er fladt. Fra 1892 har F. R. Pohl været Kirkens Præst.

I 1860 kom de første Tegn til en Methodistmenighed i Svendborg til Syne ved nogle private Møder, der holdtes af Nordmanden Markus Nielsen. Menigheden stiftedes den 10. Maj 1862 af 13 Medlemmer, og havde til at begynde med et Lokale i „San Francisko“, eller, som det nu hedder, „Bethel“ i Bagergade; senere har den haft Lokaler i Fruestræde og i Ørkilsgade. 1867 oprettedes en Søndagsskole. Kirken er opført paa Lundevejen af den biskoppelige-methodistiske Menighed, hvor ogsaa Præstebogen er opført; begge er tegnede af Arkitekt J. Eckersberg. Kirken hedder Johanneskirken, har Taarn og Spir og tøndehvælvet Loft, den indviedes den 15. Oktober 1882. Præsterne her have de samme Rettigheder med Hensyn til kirkelige Handlinger som ved den katolske Kirke. Af Præster, som have virket i denne Menighed, kan nævnes J. J. Christensen, Karl Schou, H. Hansen, C. Thaarup og H. Jacobsen.

Svendborg Baptistmenighed er stiftet den 5. December 1897; dens Kirke, som er beliggende ved Mølledammen i Pjentemøllestræde, er opført 1908 og indviet den 22. November samme Aar; den hedder „Bethania“, har Taarn med Spir og er opført efter Tegning af Arkitekt R. Madsen. Menighedens Forstander er A. Wirgin.

Sluttelig findes en apostolisk-Menighed med Kirkelokale i Ørkilsgade; denne har eksisteret i 25 Aar. Dens nuværende Præst er Rasmussen West.

Endelig maa erindres, at udsendte Missionærer fra Mormonerne gentagne Gange har gjort Forsøg paa at danne en Menighed, dog uden at det hidtil er lykkedes.

KIRKEGAARDE.

Byens ældste Kirkegaard laa ved og omkring de respektive Kirker, saaledes, at hver havde sin; hvis man da

ikke tænker paa de endnu ældre Oltidsbegravelser, som Egnen om Svendborg er rig paa.

Af de gamle Kirkegaarde ved Kirkerne er ikke meget tilbage; de er betydelig formindskede i Tidens Løb. St. Nicolaj Kirkes laa omkring Kirken.

Paa Bakken omkring Vor Frue Kirke laa dennes Kirkegaard; her er nu kun faa Monumenter tilbage, ligesom den ogsaa er indskrænket en Del i Tidens Løb, i det mindste ved Afgravning mod Torvet for en Del Aar siden.

Franciskanerklosterets Kirkegaard er fuldstændig borte; men allerede 1817 var Begravelser forlængst ophørt her.

Indtil Forordningen af 22. Februar 1805 kom, begravedes i selve Kirkerne endnu velhavende Folk; de fattiges Grave laa altid mod Nord paa Kirkegaardene. I 1820 opførte man at begrave saavel paa Vor Frue som paa St. Nikolaj Kirkegaarde Den 5. September 1815 holdt Kirkeværgerne, Kirkeinspektøren og Byens eligerede Mænd et Raadstuemøde for at bestemme et passende Stykke Jord til en ny Kirkegaard. Efter mange Forhandlinger frem og tilbage, og efter at flere Forslag var fremkomne, befalede Hans kongelige Højhed Prins Christian Frederik, Fyns Stifts Guvernør, en Kommission nedsat til at bedømme det tjenligste Stykke Jord til en ny Kirkegaard; denne Kommission bestod af Byfogden, Kancelliraad Theill og Pastor Begtrup. Endelig blev det ved kgl. Resolution af 11. Novbr. 1818 afgjort saaledes, at St. Nikolaj Kirkevænge blev bestemt til Kirkegaard, og at Indløsningen fra Lejeren og den halve aarlige Leje bestemtes af uvildige Mænd; disse blev Apotheker Lacoppidan, Smed Jørgen Johansen af Vor Frue Sogn og Købmand J. N. Krøyer af St. Nikolaj Sogn. Det vedtoges, at ovennævnte Udgifter skulde afholdes af Klosterkirken med 12 $\frac{1}{2}$ Tønde Byg om Aaret. Halvparten heraf, 640, Rdl. var Godtgørelse for Afstaaelsen. End-

videre nedsattes en ny Kommission, bestaaende af begge Præster, Byfogden og tre Borgere, der fik den Opgave at indrette Vænget, saa det kunde tages i Brug 1820.

Om denne Kirkegaard skriver Begtrup, at Beliggenheden er romantisk skøn, og Stedet et værdigt Hvilested for vore hensovede Fædre.

1821 indviedes saa den ny Assistentskirkegaard den 28. September Kl. 11 med megen Højtidelighed, Tale, Musik og Sang, idet man samtidig jordede Liget af den 78-aarige Dorteia Elisabeth von Støcken, f. Bang, Enke efter Rektor Jens Lorents von Støcken, Kordegn, Klokker og Skoleholder ved Vor Frue Kirke.

Denne Kirkegaard er flere Gange senere udvidet betydeligt. Oprindeligt var Indgangen fra Valdemarsgade i Hjørnet ved Graverboligen gennem en Jerngitterport; men da St. Nikolajgade var anlagt, byggedes den ny, monumentale Indgangsport 1903 efter Tegning af Arkitekt Magdahl Nielsen.

Indgangen ved Methodistkirken, hvor to Granitsøjler med Kugler danner Porten, er senere indrettet. De to Granitsøjler har tidligere dannet Indgangen til den Bille-Braheske Ejendom, hvor nu Raadhuset staar. Den sidste Indgang fra Lundevejen ved Kvindely er opført for nylig efter Tegning af Arkitekt Andreas Jensen.

Kapellet paa Kirkegaarden er bygget 1895 efter Arkitekt Magdahl Niensens Tegning.

Kirkegaarden bestyres af en Kirkegaardsinspektør, og Graveren fører Tilsyn med og vedligeholder Kirkegaarden. Han har Fribolig i den i 1918 ombyggede Graverbolig, hvor der findes Remisse for Ligvognen, som ejes af Skipperforeningen; desuden findes en privat Ligvogn i Byen.

Paa Kirkegaarden hviler blandt mange andre Admiral

F. K. Risbrich, d. 1835, og Hustru; han var Kaptajn i Marinen og kommanderede Blokskibet „Wagrien“ i Slaget paa Kjøbenhavns Rhed den 2. April 1801. Endvidere hviler her Borgmester L. Schrum, samt Grev og Grevinde Brockenhuus Schack; disse tre, som interesserede sig saa levende for Svendborg og dens Indvaanere, vil endnu mindes af mange Svendborgere. Tæt ved Kapellet ligger en lille Høj med en Granitobelisk midt i en Række Soldatergrave fra vore to sidste Krige om Slesvig. Gravene gemmer Støvet af de paa Lazaretterne i Svendborg døde Soldater. Paa Obelirken staar: „Mand dør, men ej dør Mands Daad“ og 1848—50—1864. Der hersker i Svendborg den sjælden smukke Skik, at hver Christi Himmelfartsdag marscherer Vaabenbrødrene og flere Foreninger med Faner og Musik til Krigergravene, hvor der paa hver Soldatergrav plantes et nyt Dannebrog; der synges et Par Salmer, og en af Byens Præster taler til Minde om de faldne Krigere.

SKOLERNE I SVENDBORG.

I Aaret 1539 befalede Kong Christian III., at der skulde oprettes Latinskoler i alle Landets Købstæder, og vi maa da gaa ud fra, at Svendborg fik sin latinske Skole ved denne Lejlighed. Om der forud for den Tid har været nogen egentlig Skole, vides ikke. Den første Gang, man hører Tale om en Skole i Svendborg, er da Kongen den 4. November 1541 overdrager Byen Kloster og Kirke, men bestemmer, at Skolen, som da alt var til, skal vedblive at være Skole. Igennem lange Tider er det kun lidt, man faar at vide om denne Skole.

Det var en latinsk Skole med Rektor, Hørere og Disciple; luxuriøst udstyret, som vore moderne Skoler. har den jo ikke været. Børnene sad paa de saakaldte Stokke og Planker, og Prygl hørte i gamle Dage mere med til Na-

turalforplejningen i Skolen end nuomstunder, hvor Lærerne knap nok tør irttesætte et Barn for den skinbarlige Sentimentalitet og Humanitet.

Første Gang, man hører noget videre om Latinskolen, er i Aaret 1585, da der har været klaget over en Hører ved Skolen. I den Anledning har der været holdt et Raadstuemøde, og der udstedtes følgende: „Vi efterskrevne Hans Eskildsen og Jens Sørensen, Guds Ords Tjenere i Svendborg, erkender ved dette vort aabne Brev, at her findes et aabnet, forsegleet Brev, hvilket lyder Ord for Ord, som følger; „Vi efterskrevne Rasmus Skriver, Borgermester i Svendborg, Bendt Lauridsen Mikkell Olesen, Mads Eriksen, Christoffer Guldsmed, Peder Sted, Peter Friis og Hans Friis, Raadmænd, klage og gøre vitterligt med dette vort aabne Brev, at for nogen Tid siden, som var den 3. Maj dette Aar 85, vare vi forsamlede paa Svendborg Raadhus i Provstens og Præsternes Nærværelse, at dømme i en Sag imellem Hans Styrmand og Morten Hører, om en Strid, som havde været imellem dem. Og berettede Hans Styrmand, at Morten Hører kom til ham paa Kloster Kirkegaarden og nedslog ham. Og efter at de var skildte ad, var de kommen sammen i Gaden med deres Værge, og fornævnte Morten Hører drev Hans Styrmand flux for sig og gjorde stor Larm og Klammeri i Gaden, som Hans Styrmand straks for os beviste, at Morten Hører ham storligen forurettede og overfaldt. Derefter blev de venligst indbudte og forligte om, hvad der var dem imellem, baade denne Trætte og andre, og at de skulde være gode Venner, og at Trætterne skulde være døde og magtesløse i alle Maader. Og var ved Skolen fornævnte Morten Hører opsagt baade for denne Sag og andre, dog for Guds Ære, hans Slægt og Venners Skyld, blev benaadet at maatte blive til St. Mikkelssdag, og dersom hans Brøde

eller Ulempe i nogen Maade inden nævnte St. Mikkelsdag gentog sig, skulde han straks rømme og afstaa sit Kald, hvortil han forpligtigede sig over for os; derpaa rejste han til Kjøbenhavn, lod sig indskrive og var der længe, og da han kom hjem, vidste vi ikke andet, end at han til St. Mikkelsdag vilde afstaa Skolen efter sin Forpligtigelse. Derimod have vi erfaret, at han handler uskikkeligt med Børnene i Skolen, saaledes at han har slaaet en med Riset i Ansigtet, og en anden er slaaet over Stokken saaledes, at han en Tid lang har ligget i Sengen, saa det synes, at ovennævnte Morten Hører ikke til Gavns kan tjene længere i denne Skole. Dette vort Vidnesbyrd vilde vi altid vedkende os, hvor og naar vi spørges derom, hvilket vi med vore Signeter herunder sætte og stadfæste. Datum Svendborg, den 16. Oktober 1585. “

Den 18. i samme Maaned vedtog samme Raad i Følge de forefaldne Tildragelser, at Morten Hører maatte vige sin Plads, og i Stedet for ansattes „Christoffer Guldsmidt“ Søn som hans Efterfølger, som Følge af at „wor kiere Biscops, hederlig oc højlærdt Herris, Mester Niels Jespersens Befaling“, havde erfaret og befundet ham duelig til at forestaa Skoletjenesten. Originalen til dette Dokument findes i Fyns Bispearkiv i Odense, paatrykt Hr. Hans Eriksens Segl. Uden paa staar „Om Morten Hører i Swenborgh ont windishyrd“.

Næste Gang, der foreligger noget om Skolen, er i et Dokument, som findes i samme Arkiv; det er fra Biskop Jakob Madsens Tid. Det er et Brev fra Olaus Symvicus, Skolemester i Svendborg; han meddeler, at han har modtaget Brev fra Bispen og læst det for Borgermester og Raad efter Befalingen, og de lovede at rette sig derefter helt og holdent; men en af Raadmændene, Christoffer Guldsmid, beklagede sig over at der skulde foregaa

Skifte med hans Søn saa snarligt, fordi han gerne vilde have sin Søn til Skolemester; men hvis den daværende skulde forblive, skulde hans Søn ikke være der en Dag længere, hvorfor han henstillede til Christen Jacobsen, Provst i Kværndrup, at Biskoppen selv afgjorde Sagen. Dernæst kommer et Brev fra Christen Jacobsen, som har været i Svendborg i Anledning af Lærernes Kost; thi ved Kongebrev af 19. Juli 1578 var det befalet, at de lokale Myndigheder skulde sørge for, at Skolemesteren og Hørerne i de mindre Købstæder i Fyn skulde have fri Kost hos Borgerne; men dette viste sig ofte at være vanskeligt nok at opnaa paa Grund af Borgernes Uformuenhed. Det besluttedes ved denne Lejlighed paa Raadhuset, at Skolemesteren skulde have sin Kost i St. Nikolaj Sogn, hvor han tillige var Degn, og øverste Hører skulde have sin Kost i Vor Frue Sogn; hertil udskreves syv Mænd, som det første Aar skulde holde ham med Kost. Dog bad de om at faa Forholdene forbedrede, naar det kunde gøres, da det var en stor Byrde for dem. Derimod vilde de ikke høre noget om at give Lærerne fri Bolig.

Den 26. Juni 1590 var Provst Christen Jacobsen atter i Svendborg og afskedigede den nederste Hører fra sit Kald „efterdi hand er befundet y Skørleffnith“. Han hed Jørgen Hører og havde tidligere maattet rense sig over for Provsten og lovet Bedring, hvad han altsaa ikke har holdt. Først blev hans Afsked meddelt i Kirken, og derefter maatte han endda love at indsætte den nye Mand i Embedet, naar Bispen sendte denne.

Saa gaar der et godt Stykke Tid, før der atter foreligger noget. I 1666 kommer der en Klage fra Peter Bager Hansen, Skolemester i Svendborg; han beklager sig over, at han nu har været i Tjeneste i 25 Aar; men i 12 Aar har han ingen Penge faaet, og han beder om at faa disse

inden Paasken. Herpaa skrev Biskop Niels Bang til Borgermester og Raad og paalagde dem at udbetale ham sine tilgodehavende Penge. Samme Aar beklager Hans Petersen Hoff, Hører ved Latinskolen, sig over, at den Indtægt, som han skulde have af en Gaard i Næraatorp, i Henhold til Johan Fris's Fundats, men ikke kunde faa, fordi Bonden var aldeles forarmet, nu maatte betales ham. I samme Aar skrev Jakob Eriksen, Borger i Svendborg, en Klage til Skolemester Hans Hoff den 16. August, som følger: „Eftersom I skikker Bud efter min Søn, som sidder i Eders Lektie, ved Navn Erik Jacobsen, at han skulde komme i Skolen, da maa i venligen vide, at samme min Søn skal ikke komme i den Skole mere, med mindre I love mig, at han skal bekomme hans Rettighed, hvis baade af Sognene saa ogsaa af Ligpenge hannem nu udi 5 Aars Tid kunde tilfalde, eftersom han udi 5 Aars Tid haver baade gaaet og sjunget for mange Lig og derfor bekommet lidet eller intet af Skolens Rettighed i nogen Maade“. Disse Forhold, set med vore Øjne, tage sig mærkeligt ud.

Peder Pedersen Lerche, der var Assessor i Højesteret og havde Patronatsret til Oure og Vejstrup Kirker fra 1678, kalder den 7. April 1682 Studiosus Olaf Hansen Vinding til Sædedegn, fordi Beboerne i disse Sogne havde klaget over den Løbedegn, de havde fra Svendborg Skole, der „hverken Sangen udi Kirken vel forretter, ej heller Ungdommen i dens Catechismus og Børnelærdom saa forsvarligen, som det sig bør, underviser“!

Den 23. April 1694 udfærdigedes af Skolens Rektor, Clement Clausen, de Beneficer, som tillagdes Lærerne og Disciplene ved Skolen. Af Rektorere ved Skolen kan nævnes blandt mange andre:

Mads Jensen Medelfar (Middelfart) 1603, og 1604 tilige Kapellan ved St. Nikolaj Kirke.

Bernhardus Johannis, 19 Juni 1619.

Johannes Jonæ, 21. Oktober 1619.

Petrus Andræ, 21. Januar 1624.

Henricus Christiani, 12. Juli 1625.

Andreas Georgii Mantius, 2. April 1627.

Nicolaus Mathiæ, 8. September 1629.

Richardus Johanneus Suenopolibeus, 19 Juli 1632.

Janus Caimontanus, 20. Maj, 1635.

Georgius Andreæ Ottonianus, 4. Marts 1638.

Petrus Baggenis Johannis Nidrosiensis, 17. Maj 1641.

Flere af disse havde først været Hørere, og det kan se ud, som om Stillingen som Rektor har været et Led paa Vejen til at søge Præsteembede; thi efterfølgende Præster har nemlig været Lærere ved Skolen:

Christophierus Johannis Assenius.

Nicolaus Johannis Swenburgensis har været Præst ecl. Sørup & St. Georgii (St. Jørgens).

Den Edsformular, en Mand, der udnævntes til Rektor ved Skolen, maatte underskrive, saa saaledes ud:

„Jeg N. N. kendes, at eftersom jeg er af min kære Superintendent udvalgt og samtykket til Skolemester udi N. N. Skole, da lover jeg og forpligter mig at ville samme Kald baade med Lærdom og Levnet, som det en retsindig Skolemester i alle Maader egner og anstaar, saa at jeg ikke allene vil Ungdommen udi Guds frygtighed, Lærdom og Sæder tilbørligen undervise, og ikke nogen Time tilbetrede Skoletjeneste uden højnødvendige Aarsager forsømme. Men ogsaa vil føre et ærligt, dueligt og ædru Levnet, bevise min Øvrighed gejstlige og verdslige, al pligtig Lydighed og Underdanighed, og ikke med nogen Uskikkelighed give nogen Forargelse i nogen Maade. Derksom jeg enten af min Lensmand, Sognepræst, Borgermester eller Raadmand, vorder for min Superintendent

eller Provst angivet, at jeg har syndet mod denne min Forpligtigelse, vil jeg mig imod denne Forpligtigelse forladdet have, vil jeg strax have mit Kald forbrudt, og det uden al Intercession godvilligen afstaa. Saa sandt hjelpe mig Gud og hans hellige Evangelium“.

Den 6. April bevilgede Johan Fris til Hesselager, at den visse Rente, der laa til St. Nikolaj Alter i Vor Frue Kapel i Nyborg, til hvilket han havde „jus patronatus“, skulde herefter blive til Skolemestrenes og Lokalernes Ophold i Nyborg og Svendborg. Den lød saaledes; „At forne gorde giiffuis aarligen Landgilde oc all visse Renten til Nyborg och Suendborg scholer epther Johan Friisis Fundatz, som ther paa findis udi Suinborg hoes Borger-Mester och Raad, men Herligheden ther aff er till Hesselager“, nemlig

„en gord i Vinding Sogn,
 en gord i Vixtrup,
 en gord i Sulchendrop,
 en gord i Neraatorp med flere“.

Der gaves aarlig af Hesselagergaard til Latinskolen i Svendborg 2½ Mark pendinge.

1627 skal Skolen have haft ca. 100 Disciple.

Den 5. August 1722 underskrev Mathias Schinkel Fortegnelsen over de aarlige Kompensationer af Degneembedet, som laa til Svendborg Skole, og det udgjorde fra

Landet og Bregninge	{	4 Td. 2 Skp. Byg,
	{	1 „ 2 „ Havre,
Skaarup og Tved. . . .	6 „	Byg.
og til Hørerne.	4 „	2 Skp. Byg,
Oure og Vejstrup . . .	3 „	2 „ „

Ialt opgjorde han sin Indtægt til 19 Td. 1 Skp. Byg, 1 Td. 2 Skp. Havre. Hans Kollega havde 7 Td. 4 Skp. Byg.

Samme Aar betjentes Sørup Sogn af en af Disciplene; fra Skolen; hans Navn var Henrich Basmarck.

Kong Christian VI udstedte den 25. Maj 1734 fra Altona et nyt Reglement om Lærernes Lønning ved denne Skole, efter at den bekendte Rektor Poul Mathias Bildsøe samt Hørerens Christen Flindt havde andraget om Lønnens Forbedring.

Kun seks Aar senere, ved Rescript af 4. Marts 1740, nedlagdes Latinskolen i Svendborg.

Efter at Latinskolen var nedlagt, afløstes den af en dansk Skole i de samme Lokaler, og denne oprettedes, antager man, for at ophjælpe det danske Skolevæsen. Rektoren ved den gamle Latinskole var tillige Kordegn ved St. Nikolaj Kirke og Hører ved Vor Frue Menighed. De ældre Disciple udførte Degnetjeneste ved de tilgrænsende Landsbykirker. I Klosterkirken holdt de tillige Morgen- og Aftenbøn. Rektors og Hørerens Løn var bestemt Kornvarer og andre Naturalier fra de omliggende Sogne og Taasinge; som Degne nød de endvidere Kirkeoffer og flere Sportler. Til Disciplene var ligeledes henlagt adskillige Korn-Præstationer fra Nabolandsognene, samt Renter af nogle Kapitaler, hvis Beløb udgjorde 379 Rdr. 5 Mk 2 Sk., og Kirkeoffer fra de Sogne, hvor de gjorde Tjeneste. Da Skolen nedlagdes, henlagdes disse Indtægter til Odense og Nyborg lærde Skoler.

Efter at Latinskolen var ophørt, fik den til begge Sognekirker beskikkede Degne ved Navn Mørck tillagt det af Rektor og Hører brugte Lokale paa Latinskolen til Bopæl, mod at holde en dansk Skole sammesteds; men efter hans Død, beskikkedes der 1744 en Degn til hver Sognekirke i Byen; disse fik Paalæg om at holde den danske Skole.

Skolen for Vor Frue Sogn fik altsaa den gamle Latin-

skole til Lokale; men St. Nikolaj Sogn fik sin egen Bygning. Degnene beskikkedes af Biskopen, og dertil valgtes altid Studenter. Den første Degn ved Vor Frue Kirke var den bekendte Skolemand v. Støcken, der fordem havde været Hører ved Nyborg lærde Skole; han vedligeholdte for egen Regning den latinske Undervisning og lønnede privat en Mand til at holde den danske Skole.

Begtrup siger, at paa hans Tid stod Skolevæsenet langt tilbage og trængte til Forbedring; han opstillede en hel Plan over, hvordan det burde ordnes. Han omtaler den forhenværende Latinskole, og meddeler om denne, at det var en to-Etages Bygning, grundmuret, 27 Alen lang og 15 Alen bred. I den nederste Etage var hvælvede Kældere. I den øverste havde Degnen ved Vor Frue Kirke fri Bolig; denne bestod af 3 Værelser, Skolestue og Køkken; hertil hørte to smaa Haver. Vor Frue Kirke vedligeholdte Skolen og betalte dens Skatter; den var assureret for 800 Rdr. I 1820 havde Svendborg tre Borgerskoler. De to holdtes af Byens Degn, den tredje af en af Byen lønnet Lærer. Naar den tredje Skole, som var Byens Fattigskole, er oprettet, kendes ikke; men det er maaske sket i Kong Christian IV.'s Tid; thi Kongen befalede Magistraterne at beskikke en Mand til at lære fattige Børn deres Kristenlærdom, at de ej skulde leve uden Guds Kundskab, og at lønne denne, som Skik og Brug var andre Steder.

I 1820 havde denne Skole Lokale paa Raadstuen, hvor Læreren tillige boede. Undervisningen i alle de tre Skoler var indrettet overensstemmende med den daværende sidste Skoleforordning. Lærernes Indtægter var den Gang for hver Degn ugentlig 4 Mk. af Byen; dette havde Rektor og Hørere ogsaa haft. Degnen ved St. Nikolaj Kirke fik 20 Rdr. til Husleje, som udrededes af Klosterkirken; yderligere kom hertil, som i den latinske Skoles

Dage, Degne-, Kirkeoffer, Degnepenge, Tegnepenge, Betaling for Sang ved Lig, en Dags Malkning af Sognet til Ost, samt Betaling som Klokker og Graver for Ringning og Gravning af Gravsteder. Den tredje Lærer havde fast Løn af Byen, 64 Rdr., og af Klosterkirkens Midler 60 Rdr., samt fri Bolig og 50 Rdr. til Hjælp eller Løn for en Medhjælper; disse Penge udrededes halvt af Skolelærer Hjælpekassen. Endelig fik hver Lærer tre Favne Brænde aarlig, og af hvert betalende Barn i øverste Klasse 8 Sk., i nederste Klasse 6 Sk. om Ugen, alt i Sølv. Disse tre Skoler var forsynede med fornødent Inventarium af Borde, Bænke og Tavler, samt Lærebøger for Børn og Lærere.

Om de Gamle kunde staa op af Graven og se vore moderne Paladser af Skoler, mon de saa ikke vilde maabe som „Per Degn“.

I vore Dage spiller Skolevæsenet for Byen en vigtig og stor Rolle, der koster aarlig betydelige Summer paa Skolerne; man maa da haabe, at disse Anstrelgelser maa være til Gavn og Velsignelse for Ungdommen i alle Maader.

Her optages Begtrups Meddelelser om Forhold vedrørende Skolevæsenet ved 1817, og man ser da bedst, hvilken umaadelig Forskel der er fra den Gang til nu, og hvilken betydelig Fremgang den hele Institution er underkastet i Løbet af de 100 Aar.

Svendborg Skoles Regnskab i 1817 var da saaledes:

INDTÆGT.

1. Forrige Aars Beholdning	9 Rdr.	2 Mk.	14 Sk.	Sedler
2. Kornafgiften fra Hindemæe	120	„ 1	„ 11 ¹ / ₂	„
3. For solgte Kreaturer fra do.	37	„ 3	„ 8	„
4. Fra Frøbjerg	20	„ 3	„ 9	„
5. Husleje af St. Nikolaj Kirke til Kapellanen	23	„	12	„

6. Af Byen for 2 Køers Græsning.....	1	„	5	„	4	„
7. Renter af 100 Rdr., som er i Kongens Kasse.....	5	„	3	„	12	„
8. Skoleskat lignet paa Byen 712	„	5	„			
9. Lysepenge af Byens tre Kirker med 6 Rdr. Sølv af hver.....	33	„	4	„	8	„

Summa 960 Rdr. 00 Mk. 14½ Sk.

UDGIFT.

1. Til Bøger og Inventarium	66	Rdr.	00	Mk.	00	Sk.
2. 9 Favne Brænde til alle Skoler.....	225	„				
3. De tre Lærere for Penne og Blæk.....	35	„				
4. Kapellan Lindgrens Enkes Pension.....	35	„	3	„	13	„
5. Stemplet Papir til fattige Børns Skudsmaal.....	2	„	3	„	6	
6. Byfoged og Byskriver i Auktionssalarium m. v....	4	„	1	„	15	„
7. Restance for Skoleskatten for St. Nikolaj Sogn.....	19	„	3	„		
8. Restance for Skoleskatten for Frue Sogn.....	24	„				

Summa 412 Rdr. 00 Mk. 2 Sk.

I Behold 548 Rdr. 00 Mk. 12½ Sk.

Svendborg, den 26. September 1818.

J. Rasmussen,
Skoleforstander og Kasserer

Rigtig befunden.

Bertel Riber,
Skoleforstander.

Til Oplysning om dette Regnskab tjener følgende:

I Aaret 1805 blev det residerende Kapellanie ved St. Nikolaj Kirke nedlagt til Fordel for Byens Skolevæsen, men dog beholdt den daværende Sognepræst i sin Embedstid til 1808 efter Kapellanens Død sammes Indtægt, der beløb sig til 89 Rdr. 2 Mk. 11 Sk. Derefter tilfaldt det Skolevæsenet og er paa Regnskabet opført 1817 under Posterne 2, 3 og 4. Anledningen til disse Indtægter er følgende: Da Kong Christian IV. købte Kærstrup paa Taasinge til sin Søn Valdemar Christian, skete et Magelæg med Kapellaniet for tvende Gaarde, som det ejede. Herfor erholdt det et Boel i Frøbjerg i Baag Herred, der stod for 2 $\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn. Dette svarede i Landgilde 1 Fjerdings Smør, 2 Gæs og 2 Skp. Havre; dernæst et Gadehus, der aarlig svarede 20 Sk., samt to Gaarde i Ullerslev, hvoraf den ene stod for 8 Td. 1 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. og svarede i Landgilde 6 Tdr. Byg, 2 $\frac{1}{2}$ Tdr. Rug, 5 Tdr. Havre, 1 Fede Oxe, 1 Lam, 2 Gæs, 4 Høns og 24 Sk. i Erritzpenge; den anden stod for 5 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn og svarede i Landgilde 3 Tdr. Byg, 1 Foder Oxe, 2 Cæs, 4 Høns og 4 Mk. i Erritzpenge, samt endelig et Gadehus, der svarede 4 Mk. Disse to Gaarde blev efter kongelig Rescript af 22. November 1743 solgte til Admiral Hagedorn, imod at han svarede Kapellanen den aarlige Landegilde og Magistraten i Svendborg for Indfæstning og Herlighed 16 Rdr. 4 Mk. Admiralen udstedte sin Panteforskrivning den 24. Januar 1744, hvori han forpligter sig til aarlig at svare til Kapellanen, der foretrak Landgilden for Renten af Kapitalen af 800 Rdr., 3 Tdr. Byg, 1 Pund Rug og 1 Pund Havre, der udgjorde 9 Tdr. Byg, 2 $\frac{1}{2}$ Td. Rug, 5 Tdr. Havre og endvidere 2 Foderoxer, 1 Boelgalt, 1 Lam, 4 Gæs, 8 Høns og 4 Mk. i Erritzpenge. Herfor pantsatte han begge de købte Gaarde

og Hindemæe Gaard og Gods. Kornvarerne blev altid leverede in natura, men de øvrige Præstationer betaltes med 8 Rdr. og 56 Mk., indtil Indtægten kom under Skolevæsenet, og dette erhvervede en Højesterets Dom over Hindemæes Ejer, hvorved de erholdt de i Forskrivningen nævnte Ydelser leverede in natura, dog saaledes, at der ved de to Foderoxer skal forstaas Foder til to Oxer. Dette gav Anledning til en Forespørgsel i Kancelliet om Proprietæren lige med Fæstere kunde komme tilgode de ved Forordningen af 1. Oktober 1802 nævnte 4 Sk. for Rigsdaleren af Afgiften, og da dette Kollegium fandt denne Paastand ugrundet, kom det til Proces, hvor Godsejeren vandt. Fra 7. Maj 1808 resolverede Kancelliet, at Kommunen i Stedet for in natura maatte betales med Middelprisen af 10 Aars Kapitelstaxt.

I 1804 tillodes ved kongelig Resolution, at der paa Jorden i Frøbjerg maatte udstedes Arvefæsteskode mod, at Besidderen straks udbetalte 200 Rdr., der indsattes i den kongelige Kasse, samt forpligtede sig til aarligt at svare 2 Tdr. Rug og 2 Tdr. Byg i Penge til hvert Aars St. Hansdag efter Middelprisen af 10 Aars Kapitelstakst, der bestemtes hvert 5 Aar. I Henhold til denne Resolution blev den 24. Juni 1804 udstedt Skøde af Byfogden og Kapellanen, da Indtægterne deltes lige mellem begge. Samtidig udstedtes Fæstebrev paa Gadehuset, hvorefter der til Skolevæsenet aarlig svarede 30 Sk. og til Magistraten 8 Mk. og 2 Sk.

1817 fandtes i St. Nikolaj Sogn 155 og i Frue Sogn 231 skolepligtige Børn. I Maj 1813 undervistes af følgende Lærere:

A.) Offentlige Lærere:

1. Degnen Sevel i Frue Sogn,	81 Børn.
2. Degnen Thuge i St. Nikolaj Sogn	56 —
3. Lærer Nielsen for begge Sogne	132 —

Ialt 269 Børn.

Overført 269 Børn.

B.) Private Lærere.

1. Seminarist Faber.	24 Børn
2. Hans Rasmussen, en gammel Skipper	22 „
3. Anders Rasmussen	2 „
4. Frøken Fughl	14 „
5. Madam Broholm	3 „
6. do. Petersen	24 „
7. do. Rasmussen	8 „
8. Fru Gede	14 „

Ialt . . 111 Børn.

C.) Af Forældre ect. 4 Børn.

D.) I Tved Skole 2 Børn.

Summa . . . 386 Børn.

Der undervistes i Fruentimmerpynt, Brodering, Strikning, Syning, Tegning, Fransk, Tysk, Matematik, Geografi, Naturhistorie, Historie, Kristendom, Regning, Skrivning, Læsning, Stavning og at kende Bogstaver. Man ser, at Engelsk ikke findes, mon det skulde være Krigens Skyld.

Efter den af Kirke- og Undervisningsministeriet approberede Plan for Svendborg Borger-skole bestod den i 1869 af Drengborger-skolen og Pigeborger-skolen, hver i sin Bygning. Den første indeholdt 3 Afdelinger, navnlig Friskole, Betalings-skole og 2 i 1853 oprettede Realklasser, den anden bestod af Friskole og 2 Betalingsklasser. 1872 nedlagdes Realklassen, fordi en privat Realskole var oprettet, og de betalende Pige-klasser ved Borger-skolen forsvandt samtidig, saaledes at Skolen kun bestod af Pigernes Skole og Drengenes Skole, delte i en betalende Heldagsafdeling og en ikke betalende Halvdagsafdeling med fri Skolegang i begge Afdelinger.

1882 indrettedes en Forskole paa Hallindskov for Børn fra Øxenbjerg og Hømarken.

Den nuværende Skole i Fruestræde er opført 1875, og indtil 1884 boede Overlæreren paa Skolen; endvidere købtes en Del Grund, saaledes at man havde Adgang ogsaa til Bagergade, fordi man ansaa det for bedst at samle alt ved en eventuel Udvidelse, saa nær som muligt.

I 1893 var Børneantallet 1503, deraf 973 i Borger-skolen og 68 i Hallindskovskolen, Resten i private Skoler; ved dette Aars Udgang bestod Borgerskolens Personale af en Overlærer, 9 fast ansatte Lærere, 8 Lærerinder, 3 Timelærere og 4 Timelærerinder, 1 Lærerinde i Haandgering, 1 Sanglærer, 1 Gymnastiklærer, 1 Gymnastiklærerinde, 1 Skolebetjent og 1 Bud. Udgiften til Skolevæsenet beløb sig i 1889 til 36,533 Kr. 74 Øre.

Imidlertid voksede Byen og med den Børnenes Antal og selvfølgelig ogsaa Skolevæsenet, saaledes at man i Slutningen af 1900 indviede den nye Pigeborgerskole, som blev bygget i Teatergade bag Drengborgerskolen efter Tegning af Arkitekt Hoffmann; den kostede 120,000 Kr. Fra da af indrettedes det saaledes, at Drengene kom til at gaa i den gamle Borgerskole i Fruestræde og Pigerne i den nye.

Men i Aarenes Løb slog heller ikke disse Skoler til, saa man maatte bygge en ny Skole, særlig da Bebyggelsen af de østre Markjorder tog til, og i Foraaret 1913 toges da den nye østre Skole i Brug. Den er bygget paa Fruerstuevej efter Tegning af Arkitekt Gall, og kostede 180,000 Kr.; her er Undervisningen fælles for Dreng og Piger.

Udgifter til Skolevæsenet var i 1915 ialt 135,987 Kr. og 66 Øre. Same Aar undervistes i Skolerne følgende Børneantal:

Drengborgerskolen	540
Pigeborgerskolen	562

Østre Skole	393
Realskolen	215
Frk. Holsts Skole	145
Lehns Skole	185
Haahrs Privatskole	246
Frk. Jensens Skole	71
St. Knuds Skole (katolsk)	23
Frk. Hermansens Skole	23

Enkelte Børn søger Skole uden for Byen. Paa Borger-skolerne findes Lærer- og Børnebogsamlinger; der er Kliniker for Tand- og Skolelægerne og Baderum. Ved Østre Skole er der tillige Skolehaver, og forøvrigt er her gjort alt, hvad man kan fordre, for at gøre Skolerne gode, sunde og lyse.

Ved det offentlige Skolevæsen er ansat 27 Lærere og 24 Lærerinder. Overlærer ved Skolevæsenet var fra den 15. December 1877 til 1910 A. Hammershøj, R. af Dbg., dernæst N. P. Halsten fra den 1. August 1910. Desuden er ved Drengborgerskolen og ved Østre Skole, hvert Sted, en Viceskoleinspektør. I 1915 fandtes i Svendborg ialt 2010 skolepligtige Børn.

Den gamle i 1830 byggede Borgerskole, som indviedes den 10. Juli 1831 i Nærværelse af Fyens Stifts Guvernør, Hans kongelige Højhed Prins Christian Frederik, laa paa Klosterpladsen og nedbrødes, da Banen til Odense anlagdes 1875. Et Fotografi af denne findes paa Lærerværelset paa Drengborgerskolen, og dens Grundstensplade af Messing er paa Museet. Paa den staar: „Aar 1830 den 17. September lagdes Grundstenen til denne Skolebygning, hvis Opførelse har kostet 6380 Rdl. Sedler. Skoledirektionen bestod af Amtmand Sporon og Amtsprovst Wedel, Skoleinspektørerne var Sognepræsterne Heber og Krebs, samt Byfoged Nellemann“. Under Krigen 1864 benyttedes den

til Lazaret, og Skole holdtes da en Tid i Teatret, den nuværende Sangforening.

Borgerskolens Gymnastikhus er fra 1899, og hvad der ikke er almindeligt, i to Etager, idet den øverste er tilføjet senere.

Af private Skoler er der baade Drenges og Pigeskoler. Af disse er vel den i 1844 oprettede Skole i Ørkilsgade den ældste; her undervises baade Drenges og Piger; den er en Art Forberedelsesskole for de andre. Den er oprettet af Frøken Clementine Jørgensen og overtoges i 1885 af Frøken Julie Jensen.

I 1872 byggedes Realskolen i Bagergade, og i den optoges en af daværende kongelig Translatør H. Jørgensen drevet Drengeskole, som havde Lokale i Skattergade; den havde ca. 40 Elever, da den gik op i Realskolen. Bestyrer for Realskolen blev Inspektør fra Borgerdydskolen paa Christianshavn, cand. phil. Johannes Møller. 1909 oprettedes tillige her et Gymnasium i ny sproglig Retning, hvorefter Bestyreren fik Titel af Rektor, og han afløstes i 1914 af cand. mag. A. A. Mossin. Rektor Møller havde været i 42 Aar ved Skolen. Til at begynde med administreredes Skolen af ham alene; der var den Gang 40 Garanter. Da Skolen udvidedes, valgtes en Bestyrelse, der bestaar af tre af Byraadet valgte Medlemmer og tre valgt af Forældrene; disse seks vælger i Forening det syvende Medlem. Da denne Ordning indtraadte, var det en naturlig Følge af de stadig voksende Tilskud fra Kommunen, hvorved denne opnaaede en vis Garanti. Ved Lov af 1903 forandredes Skolens Dimissionsret fra Preliminæreksamen til Realeksamen og Mellemskoleeksamen. 1912 fik Skolen Dimissionsret for Studenter i den nysproglige Retning. Samme Aar havde Skolen 40 Aars Jubilæum. Skolen har desuden Lokaler for de mindre Drenges i den forhenvæ-

rende Pigeskole (Frk. Hansens) i Pjentemøllestræde. I Gymnasiet findes baade Dreng og Piger, som modtager fælles Undervisning.

Frk. Ida Holsts private Pigeskole er oprettet 1880. Først dimiterede den til Præliminæreksamen, senere til Mellem- og Realskoleeksamen; endvidere forberedes Elever til Gymnasiet. 1916 overtoges Skolen af Magnus Lund.

Skolen er bygget 1894 i St. Nikolajgade efter Tegning af Arkitekt Magdahl Nielsen. Før den Tid var den i Fruestræde i Kommunens nuværende Administrationsbygning. Frøken Holst overtog Skolen efter Fru Wimmer.

I 1890 paabegyndte Frk. M. Carstensen en Skole i Bagergade. Den solgtes 1902 til Holger Jørgensen og 1904 til G. Andersen, 1913 overgik den til C Lehn og 1917 til Frousing. Her undervises baade Dreng og Piger, og Skolen har Dimissionsret til Mellem- og Realskoleeksamen.

Haahrs Privatskole i Grubbemøllestræde er oprettet i 1892. Dens første Bestyrer var K. Andersen, som senere er afløst af N. M. Haahr. Skolen er udvidet i 1903 og 1912. Her undervises baade Dreng og Piger, og Skolen bestaar af en 4-aarig Grundskole og en 3-aarig Hovedskole med en afsluttende Undervisning ved Udgangen af 7. Klasse. Derefter fortsættes Undervisningen i 8. og 9. Klasse, hvorfra der afsluttes med Præliminæreksamen. Desuden har Skolen en Afdeling med Forberedelse for Seminarieret.

Af Skoler, som gennem de sidste 100 Aar kendes, men er ophørte, kan nævnes: Fru Julie Petersens Pigeskole, først i Gjerritsgade, dernæst paa Gaasetorvet og sidst paa Lundevejen; den ophævedes 1895 og gik da op i Frk. Holsts.

Kaptajn Jagd har i Fyrerne holdt en privat Drengeskole, Kandidat Rohmann et Stykke Tid i det nittende Aarhundredes Begyndelse en privat Latinskole. Fabers Drengeskole — Kommunens Realskole før 1872 — havde til Huse, hvor nu Museet er; dens Overlærer var cand. phil. N. Schougaard. Endvidere har der været holdt Skoler af Frk. Poulsen, Frk. Leth og Frk. Kalisch, begge Pigeskoler i Børgesens Gaard i Fruestræde.

Frk. Schrøder og Wehage holdt Pigeskole i Klippen ud mod Fruestræde, Frk. Jensen en lignende ved Mølle-dammen, senere Frøknene Hansens i Pjentemøllestræde. Lærer Mortensen havde i Skattergade en mindre Drengeskole, og M. Christensen havde i Skattergade en blandet Skole.

Dermed er Skolerne i Svendborg udførligt gennem-gaaede, og skulde en enkelt være overset, har denne næppe haft større Betydning.

BIBLIOTHEKET.

Svendborg By- og Amtsbibliotek blev oprettet den 1. November 1913 ved Initiativ af Kommunalærer Henrik Jensen og Viceskoleinspektør Lauritz Hansen. Bogsamlingen, som tæller ca. 8000 Bind, foruden en Haandbogsamling og Tidsskrifter, er tilgængelig for Byens og Amtets Beboere. Den opretholdes ved Tilskud fra Stat, Amt, By- og Landsognene, samt private.

Byraadet vælger Bestyrelsen, der bestaar p. t. af Læge Th. Barfoed, Inspektør L. Hansen, Landstingsmand Albert Jensen, Gartner Berend Jensen, Typograf C. W. Jensen, Lærer Henrik Jensen, der er Formand og Bibliotekar, og Lærer J. P. Kristensen.

Bogsamlingens Udvikling leder mod en Omdannelse til Amtsbibliotek, og et Amtsudvalg med dette for Øje er dannet.

Bibliotheket fandtes i Fruestræde 1, i Kommunens Ejendom, er nu flyttet til Skolen i Pjentemøllestræde.

Begtrup meddeler om en Bogsamling og et Bibelselskab, der var oprettet 1808 af en ældre Gartner fra Taasinge, som hed Poulsen; han gav Magistraten sine Bøger, og disse anbragtes i Skolen paa Raadhuset, og Læreren fik Opsyn med dem. Disse Bøger bestod af latinske Forfattere, en stor Bibel med hebræisk og græsk Tekst, samt Beskrivelser over adskillige Byer, historiske Skrifter o. s. v., det var hovedsagelig indkøbt ved Auktioner efter Præster; men da Læreren dels ikke kunde Latin, dels ikke fandt dem anvendelige efter Byens Behov, solgte han Bøgerne og købte Morskabsbøger for at kunne oprette et Læseselskab, hvortil hvert Medlem bidrog 3 Rdr. aarlig; Udenbys kunde laane Bøger mod 3 Sk. for hver Bog om Ugen. For de indkomne Bidrag anskaffedes nye Bøger. 1819 ophævedes dette Selskab og havde da ca. 400 Bind. Efter Begtrups Tilskyndelse skænkedes Bøgerne til Byens Brug til Skoledirektionen.

1814 oprettede Gejstligheden i Sunds og Gudme Herreder en Bogsamling i Svendborg; denne er nu nedlagt. 1817 oprettede Begtrup et Bibelselskab i Forbindelse med et større fra Odense; dets aarlige Bidrag var lidt over 100 Rdr. Senere har der igennem en Aarrække eksisteret en saakaldt borgerlig Læseforening, som for en Del Aar siden er ophævet. Desuden ejer Borgerforeningen et mindre Bibliothek, samt en Læsestue, og noget lignende findes i Sangforeningen.

SVENDBORG AMTS MUSEUM.

Den 1. Februar 1907 mødtes Borgmester Smith, Landinspektør Th. Hvenegaard, Veritasexpert H. Ipsen og Handelsagent Johannes Olsen i Ipsens private Hjem i

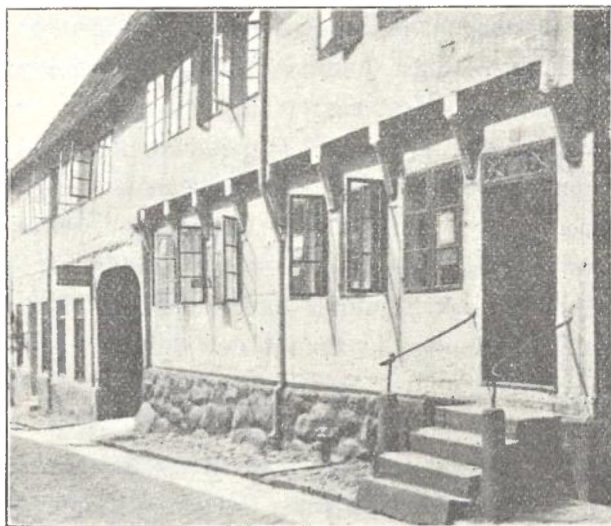
Følge Opfordring fra Olsen til Ipsen om at tage sig af Sagen. Her besluttedes at gøre 'et Forsøg paa at oprette et Museum i Svendborg, og med Tilslutning fra Højskoleforstander Kristensen Randers udsendtes Indbydelse til et større Møde af Mænd fra Land og By i Svendborg Amt. Dette afholdtes den 21. Marts samme Aar i Borgerforeningen. Her nedsattes et Udvalg, som skulde arbejde for et Svendborg Amts Museum med Bibliothek og dertil knyttet historisk Samfund. Et Forslag fra Købmand Reventlov, Marstal, om at søge at erhverve den gamle, paa det Tidspunkt ledige Amtmandsbolig, „Ørkildshus“, til Museumsbygning, vandt stærk Tilslutning.

I et Møde den 4. November meddelte Formanden for det derom nedsatte Udvalg, Baron, Kammerherre Blixen Finecke, at Sagen om Køb af „Ørkildshus“ var opgivet af økonomiske Grunde, og samtidig meddeltes, at Udvalget for Historisk Samfund havde til Hensigt at danne en særskilt Forening, hvorefter det vedtoges at arbejde for Museet uden nogen Sammenslutning med de nævnte Institutioner.

Den 15. November 1907 viste Byraadet sig saa villig at overlade Museet gratis de gamle Kæmnerlokaler oven over Politistationen til foreløbig Opbevaring af Samlingerne.

Den 17. Oktober 1908 afholdtes den første Generalforsamling paa Wandals Hotel, hvor Foreningen „Svendborg Amts Museum“ stiftedes. Formand blev H. Ipsen, Kasserer blev Konsul L. Riber og Johannes Olsen blev Museets Inspektør. Den 21. November 1908 meddelte Bestyrelsesmedlem, Møllebygger Kristensen, at kongelig Bygningsinspektør Magdahl Nielsen havde erklæret, at den gamle Bygning i Fruestræde kunde, naar den blev restaureret, blive en værdifuld og værdig Bygning til

Museet. Imidlertid voksede Samlingerne godt Aar for Aar. 1912 begyndte Forhandlingerne med Byraadet om denne Gaard; dette tilbød Museet Bygningen gratis, hvis man inden 10 Aar lod den restaurere og føre tilbage i sin oprindelige Skikkelse. Dette Tilbud modtog Bestyrelsen med Tak og begyndte at samle Midler til Arbejdet. Ved privat Indsamling indkom ca. 3500 Kr., Amtet har i flere Aar givet Museet et aarligt Tilskud paa 100 Kr., og 600

Museet før Restaurationen.

Kr. modtoges fra Foreningen til gamle Bygningers Bevarelse. Den 19. Juni 1912 tilbød Konsul L. Riber at staa i rentefrit Forskud for det endnu manglende Beløb, og efter dette uegennyttige Tilbud skred man til at restaurere Bygningen efter de af Magdahl Nielsen skænkede Tegninger. Arbejdet lededes af Arkitekt Andreas Jensen. Samtidig lovordnedes Museet under Nationalmuseet paa Foranledning af Museets Inspektør. Efter at Restaureringen var begyndt, kom fra Nationalmuseets anden Afdeling, paa

Forlangende af Kultusministeriet, Magister Chr. A. Jensen, for at undersøge Bygningen, ved hvilken Lejlighed det konstateredes, at Bygningen er opført af den sidste af Slægten „Hvide“, nemlig Frue Anne Hvide. Omtrent samtidig hermed blev der gennem Folketingsmand, Hofjægermester W. Neergaard indgivet et Andragende om et Statstilskud paa 12,000 Kr. Ministeriet stillede den Fordring, at Portbygningen fjernedes af Hensyn til Brandfaren, og at Bygningen fredlystes; og da disse Fordringer var opfyldte, bevilgedes paa Finansloven 1916—17 et Beløb af 3000 Kr., som første Del af en 3-aarig Bevilling paa ialt 9000 Kr. til Bygningens Istandsættelse.

„Anne Hvides Gaard“, der efter mange Omskiftelser (i den har nemlig i Tiden Løb været Privatbolig, Teater, Skole, Forretningslokaler, Posthus o. s. v.) atter er kommet til Ære og Værdighed igen, er en smuk gammel Bindingsværksbygning fra Midten af det 16. Aarhundrede, og de deri anbragte Samlinger tager sig godt ud i dens pyntelige Indre, saa man kan nok paastaa, at næppe nogen bedre Anvendelse kunde blive Byens ældste Bygning til Del. Med sine halvfjerde Hundrede Aar paa Bagen har den oplevet meget, og kunde den tale om svundne Tider, vilde den fortælle os meget. Mest skammelig har man handlet med den, da dens ene Halvdel nedreves og ombyggedes til Borgerforeningens nuværende Facade mod Fruestræde. Under Restaureringen fremkom saa meget, at man kunde se, hvorledes Husets oprindelige Indre havde været. Saaledes gik oprindelig Værelserne tværs gennem Bygningen, Lofterne i Stueetagen havde været malet i brunrøde Farver, Væggene havde været dekoreret i mange Farver med Kalkmalerier, fremstillende Vaabenskjolde, mellem hvilke Skriftsprog var maalede i sorte Farver, et af disse siger: „tenck paa dine Venner og gør godt, siger

Paulus“. Et andet Sted menes Aarstallet 1560 eller 61 at kunne skimtes, maaske Byggeaaret, men desværre er kun lidt tilbage heraf, dog altid tilstrækkeligt til at konstatere Husets omtrent lige Alder og Byggeherre; thi Vaabenskjoldene er i Følge Meddelelse fra Nationalmuseets 2. Afdeling følgende:

„De to Vaaben i Bygningen yder et vægtigt Bidrag til Bygningens Historie. De hører til den navnløse Slægt, som Thiset (Adelige Stamtavler VI, 116) i Mangel af andet har kaldet „Maanestjerne“, samt Slægten Tidemand (Teglmænd). De to Slægter vides ikke at have været indgiftede i hinanden, og Maanestjerne uddøde ca. 1500, hvorfor Skjoldene sikkert maa høre til en Anerække. Og til hvilken, viser en Ligsten i Ulbølle Kirke over Jesper Friis død 1558 og Fru Anne Hvide, hvis første fire Anevaaaben er:

Egern Friis.	Hvide.
Maanestjerne.	Tidemand.

hvortil svarer følgende Stamtavle (Thiset, Stamtavler I. 136. V. 63.)

Christen Friis gift med N. N. Datter af Hans Petersen, til Højsgaard Laaland.	Knud Ottesen Hvide til Rødkilde, gift med Kirsten Tidemand.
--	---

Jesper Friis.	Anne Hvide:
Datter Margrethe, død som 18aarig ung Pige.	

Da dette Ægtepar ikke efterlod Børn, turde det være givet, at Huset er bygget af dem, eller rettere af Fru Anne Hvide i hendes Enkesæde. I Følge Claus Billes Kalenderoptegnelse (Dansk Samlinger 2. 5. 61.) døde Fru Anne Hvide i Svendborg den 13. Marts 1577. Om hende findes i Magasin til den danske Adels Historie, udgivet

af det kongelige danske genealogiske og heraldiske Selskab, første Bind andet Hefte Pag. 109 følgende:

„Anno 1577 den 13. Martii døde Fru Anne Huid Jesper Frisis i Suenborrig emellom 9 och 10 om Aftenen.

Og Pag. 18:

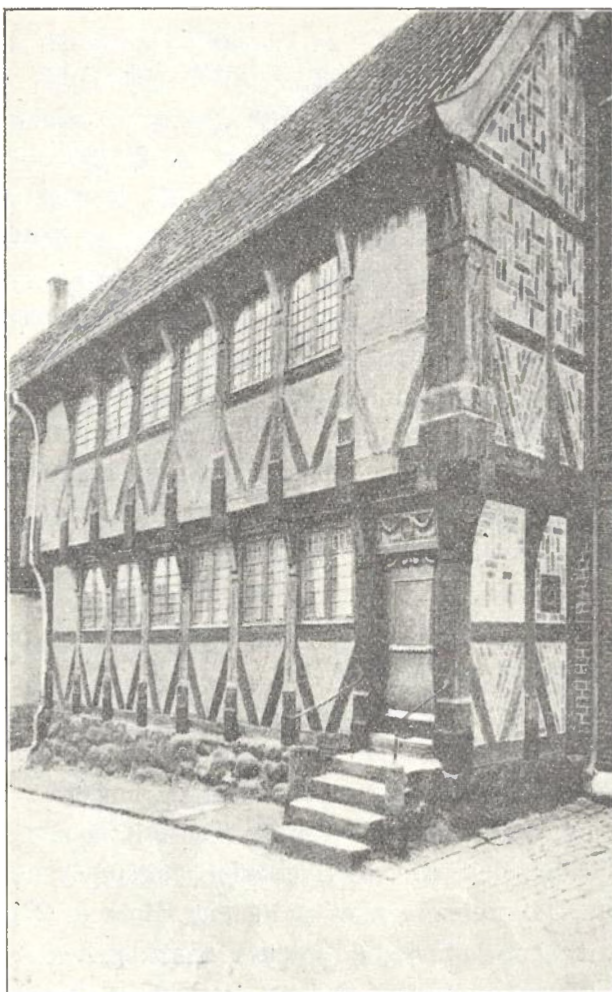
„Anno 1577 den 25 Aprilis bleff Fruer Anne Jesper Frisis begrafuit udi *Wibølle Kirke“.

Det er altsaa den Fru Anne Hvide, der paa en Tomt i Fruestræde i Svendborg (antagelig fra Grevens Fejde) mellem 1557 og 77 har bygget den nu af Svendborg Amts Museum restaurerede Gaard. I Museet ses endnu en Rest af hendes og hendes Mands Anevaabener, og Museet har til Minde om dem, paa Væggen ved Siden af det gamle Kalkmaleri, ladet male deres egne Vaaben. Disse er udførte efter Tegning af afdøde Arkivar Thiset i Kjøbenhavn, og malet af Malermester Askegaard. Endvidere hænger her ogsaa Fotografier af deres Ligstene, og der er det mærkelige, at paa Datterens Ligsten ses hun at vandre i en Allé, bag hvilken atter ses et Slot eller en By med Taarne, noget lignende ses ogsaa paa det gamle Kalkmaleri i Museet.

Kalkmaleriet var oversmurt med Renaissance-Ornamenter, over hvilke atter var ca. 1¼ Tm. Kalkpuds, og endelig havde Væggen været kalket og limfarvet mange Gange og overklistret med Tapeter. Disse Kalkmalerier har kun dækket den øverste Trediedel, rimeligvis har den nederste Del været dækket af Paneler. Enkelte Rester af gamle, senere indbyggede Skillevægge fandtes, og det viste sig, at de var opmurede af Lerklining med iblandet Halm; Lofts- og Gulvbjælker var svære indtil 8 Tommers pommerske Fyrretræsbjælker. Adskillige af de i gule og røde Munkesten murede Fag udvendigt staa ganske urørte;

*W = u.

et enkelt fremstiller et Kors, et andet stiliserer Byens Vaaben, de tre Taarne. Indgangsdøren er en Gave fra Magdahl Nielsen og stammer fra et Hus i Skattergade

Museet efter Restaurationen.

fra Midten af det 18. Aarhundrede. Alle de øvrige Døre fandtes i Bygningen; et Par af dem er meget gamle.

Indvendig er som en Frise malet Byens Historie i Aarstal.

Om Fru Anne Hvides Mand, Jesper Friis, vides følgende: Han var Søn af en fattig Adelsmand fra Aarslev i Fyen; udmærkede sig i Grevens Fejde paa Helsingborg, hvor han 1535 var betroet Skytset af Kong Kristian III, og gjorde det saa grundigt, da han forsvarede sig fra „Kärnan“, at han slog den lybske Flaade, saa den maatte fortrække; han fik senere af Kongen betydelige Forleninger, saaledes Malmøhus 1541–49 og Akershus 1551–56. Ved sit Giftermaal med Arne Hvide fik han Rødkilde.

Museet indviedes og aabnedes den 12. Januar 1916 i Overværelse af Dr. Mackeprang, Direktør for Nationalmuseets 2. Afdeling, Museets tvende Arkitekter, Amtmand, Baron Wedel-Wedellsborg, Borgmester Smith, Medlemmer af Amts- og Byraad, Haandværkerne samt Bestyrelsen.

Dets Bestyrelse var:

Direktør H. Ipsen, Landinspektør Hvenegaard, Konsul L. Riber, Lærer Høgstrøm, Gaardejer P. Knudsen, Kogtved, Møllebygger Kristensen og Dyrlæge Jensen, Kværndrup.

ØVRIGHEDEN I SVENDBORG.

Saa langt tilbage i Tiden, som man kender noget om Byens Øvrighed, bestod denne af tvende Borgmestre og et Antal Raadmænd. Antallet svinger i gamle Dage stadig frem og tilbage, hvis man regner efter dem, der i gamle Dokumenter findes nævnt som Raadmænd. Endvidere hørte til Byens Øvrighed en Byfoged. Først 1750 forandredes dette Forhold, men allerede 1682 indskrænkedes Borgmestrenes Antal til een.

I Middelalderen havde Borgerne en Art Selvstyre, da alle Sager afgjordes af denne Øvrighed, som gennem

lange Tider kaldtes Magistraten. Borgmesteren førte Forsædet. Raadmændene var ofte af Købmandsstanden eller andre ansete Mænd, der var pekuniært velstillede; de maatte ikke udtages blandt Haandværkerne, hvad en Forordning af Kong Erik af Pommern af 1422 udtrykkelig byder. I Kong Hans's Haandfæstning var det forbudt Ud-lændinge at være Borgmestre, Raadmænd, Toldere, Kæm-
nere, Byskrivere og Byfogeder. Byfogden maatte særligt anses som Kongens Foged.

Ofte var flere af ovennævnte Embeder forenede i en og samme Person.

Efterhaanden udvikledes det kommunale Liv; hertil bidrog, at Lovene over hele Landet blev mere og mere ensartede og ikke som gennem hele Middelalderen, hvor hver By havde sine Privilegier og Bestemmelser; saa at den saa at sige havde noget for sig selv. Lange Tider forløb, før man naaede det kommunale Styre, vi nu kender.

Det vilde være interessant, om det var muligt at opstille en Liste over Borgmestrene i Svendborg fra Begyndelsen af; men det lader sig ikke gøre. Den første Gang, der vides, at en saadan nævnes, er vistnok 1385; han hed Gunnar Holm og findes nævnt i et Skøde fra den 26. Juni dette Aar. Efterhaanden som Kilderne flyder rigeligere til Oplysning for os, dukker saa et saa et andet Navn frem; men da Byens ældste Raadstuebøger kun gaar tilbage til 1620, og der er Lakuner i disse, vil det være haabløst at søge Rækkefølgen. Nogle faa Eksempler skal kort omtales. 1456 nævnes Jesse Poulsen som Borgmester, han havde før været Kæmner. 1481 var det en Hans Andersen, som igen omtales 1486 og 99 tilligemed By-skriveren Mikkel Diegen.

Kong Hans's Stadsref befalede, at Foged, Borgmester og Raadmænd i Købstæderne skulde have Fuldmagt til at

skikke og tillade godt Regimente til Stadens Gavn o. s. v.; med andre Ord maatte Magistraten have Tilsyn med mange Ting, som vi slet ikke kender noget til mere. Til Gengæld havde Øvrigheden Beskyttelse mod Overgreb fra Borgernes Side; saaledes var der en Bøde af 40 Mk. for ærekrænkende Beskyldninger mod Øvrigheden. Saa-redes nogle af Raadets Medlemmer, gjaldt det Gernings-mandens Hals og Hovedlod. Samling og Opløb var forbudt, og havde nogen noget at klage over, maatte han henvende sig til Raadet. Fra 1536 til 1620 havde Kongen Eneret til at af- og indsætte Borgmestre.

Raadets Indtægter bestod blandt andet af Embedsjord, Vejning, Eneret til Vinkælder med Detailhandel og Ud-skænkning af Vine, Afgifter af Øl og Vin, som indførtes, endvidere Borgerskabspenge og lignende; mange Steder var Fiskeretten en Indtægt for Raadet ligesom Afgifter af Skøder og Seglpenge. Øvrighedens Indtægter var næppe store, men disse Personer var fritagne for at svare Byskat.

Omkring Midten af det 16. Aarhundrede havde man et Byting, en Art Underret og Raadstueretten, en Slags Landsting, hvorfra man kunde indstævnes direkte til Kongens Retterting; herved opnaaede Købstæderne den saa-kaldte Landstingsret.

Tillige fandtes i Byerne en hel Del Bestillinger under Magistraten, som forlængst er forsvundne, f. Eks. Bysvende, Vægtere, Stodderkonger, Strandfogeder, Dragere, Mark-hyrder, Mestermanen og flere. Raadmænd rykkede som oftest op til at blive Borgmestre, da der som nu ikke udfordredes juridisk Studium. Mange Steder, ogsaa her i Svendborg, var Borgmesteren tillige Byens Tolder eller, som det hed i gamle Dage, Sisemester. I 1584 og 1610 omtales i Svendborg et 24 Mands Nævn; dette valgtes af hele Byens Befolkning eller alene af Borgmesteren, og

det kendes fra Hyldningsakterne. Forhandlinger afholdtes paa Raadstuen i et særskilt Lokale.

Der fandtes en Bylov fra 1572, som forandredes 1619. Den fornyedes hvert Aar, og Begtrup meddeler, at den er forfattet af de tvende Borgmestre, Byfogden og de seks Raadmænd, samt af Bynævnet de ovenfor omtalte 24 Borgere; denne Lov ophævedes igen 1751. Den saa saaledes ud:

„Vi Efterskrevne, Mikkil Enevoldsen og Hans Rikartsen, Borgermestre udi Svendborg, Albrecht von Skønfeldt, Lydlef von Kempen. Kristoffer Sørensen, Henrich Storm, Rasmus Lauritsøn og Erik Hansen, Raadmænd, Mads Steffensen, Byfoged, dernæst Mads Hansen og Bertel Pedersen, Bykæmnere gøre vitterligt for alle, at vi Aar efter Christi Fødsel 1619 den 12. April vare med efterskrevne 24 Danemænd, som ere, Søren Jørgensen, Ole Nielsen, Snedker, Hans Madsen, Skræder, Jens Andersen, Stolemager, Anders Knudsen, Jørgen Jørgensen, Kristoffer Rasmussen, Skræder, Anders Pedersen, Jens Feldbereder, Kaspar Hansen, Rolluf Kiøm, Peder Bøjesen, Hans Nielsen, Jørgen Stefansøn, Klaus Skræder, Anders Jensen, Rasmus Nielsen Jyde, Jens Villadsen, Hans Nielsen, Knivsmed, Rasmus Bøjesen, Kristian Pedersen, Skræder, Jens Sørensen, Niels Hansen og Rasmus Jespersen, Borgere her i Byen, forsamlede paa Svendborg Raadstue paa en almindelig Bystævne og paa Menighedernes Vegne, paa det denne By des bestandigen maa blive ved Magt holden, og onde Sædvaner nedlagt, have vi renoveret, bejaet og samtyket og med nogle Artikler forbedret efterskrevne Vidier og Vilkaar, som vore Formænd, Borgermestre, Raad- og Byfoged og 24 Borgere tilforn i 1572 paa menige Almues Vegne have indgaaet og samtykket, at skulle ved Magt blive og herefter uryggeligen med største Flid at ville holde og efterkomme, som nu herefter følger:

1. Om Byens Jorder.

Hvilke som befindes at have taget noget ind af Byens Jorder, indenbyes eller udenbyes, videre til deres Gaarde eller Hauger, uden Borgemester Raads og Kæmners Minde, skulde det igen udlægge inden Philipi Jacobi Dag den 1. Maj, under deres Faldsmaal, som er 3 Mark til Byen og ligesaameget til Kongen, med mindre det er vitteligt, at det kan beholdes for Leje.

2. Om Mellemgjerder.

Item, hvem som haver Hauger og ikke gjerder sine Mellemgjerder og sine Udgjerder laugfast, saa det kan være hans Naboe uden Skade, da skal den, som Gjerdet ejer, bøde hvis Skade der formedelst hans Forsømmelse afkommer, og desforuden, for saadan han Modtvillighed høde 3 Mark til Byen og tre til Kongen, om paa vorder kjert.

3. Jordskyld.

Enhver, som haver Hauger, indenbyes eller udenbyes, skal udgive sin aarlige Haugeleje eller Jordskyld, til St. Hansdag, eller før om paaæstes, under 3 Mark til Byen og 3 til Kongen.

4. Om rene Gader.

Item, hvilke som ikke holder Gaderne ved Magt slette og rene, hver for sine Fortouge, og udfører sine Møddinger og Skarn efter at Borgermesteren lader dem tilsige, tages der Pant for 3 Mark til Kongen og Byen.

5. Hydsken og Hemmeligheder.

Ingen maa have Hydsken eller Hemmeligheder nærmere Byens Stræder eller sine Naboe end en rom Alen, og jordgravet saa at ingen Ureenligheder til Stræder eller Naboe deraf kommer, meget mindre over Byens Bæk, ej heller nogen udi Byens Bæk, at maa flyde eller paaføre hinanden nogen Ureenlighed, som hidtil alt for meget sket

er. Hvo herimod gjøre og kunne bevises over, bøde 3 Mark til Byen og 3 til Kongen, og sine Naboer, som han flyder og stemmer paa, det som ureenligt er, ligesaameget, saa tit som det saa befindes.

6. Udenbyes Folk og Løsgjænger.

Hvilken Borger, som understaar sig, foruden Borgermester og Raads Villie og Samtykke, at modtage nogen udenbyes Folk udi deres Huse eller Boder, da skulde de have forbrudt til de Huusarme 3 Aars Huusleje, 2 Mark hvis Boder de udi saamaade ulovlig bortlejet haver, og skulde slige Folk som udi saamaade uden Borgemesters og Raads Villie, ere indkomne, udi ligemaade af Byen forvises, og strax rømme, saafremt de ikke vilde straffes som vedbør. Ingen maa huse eller herbergere nogen Løsgjænger, som kommer her til Byen udi den Agt og Mening, at de vilde omløbe og trygle Borgerne over. Men kommer de og vil over Færgestæderne, da ikke længer at herbergere dem end een eller tvende Natstid. Hvo herimod gjør bøde 3 Mark til Byen og 3 til Kongen.

7. Borgernes Advarsel.

Hvilken Borger, som ikke møder naar Borgermester og Raad med Byens Tjener skikker ham Bud, tages deres Pant for 3 Mark. Byens og Kongens om de ere tilstede, naar tilsiges, og ikke have lovligt Forfald.

8. Om Borgere i Porten.

Skal holdes 2 Borgere i hver Port hver Torvedag og de skulde have grangivelig Tilsyn, at ingen kjøber uden Portene eller Maalet, hvis det forsømmer som med rette tilkommer, eller seer igjennem Fingre med nogen Mand, og ikke dette giver tilkjende, han bøde 3 Mark til Byen og Kongen.

9. *Torvedage.*

Hvilke, som understaaer sig paa Torvedage at gaa uden Porten eller Maalet, at kjøbe, staae i Halsjernet i 2 Timer, uden de det anderledens kan forvinde.

10. *Embedsmænds Kjøbmandskab.*

Hver Embedsmand, som er uden Kjøbmandslauget, skal bruge til Embede og Haandværk og intet Kjøbmandskab, under samme Gods Fortabelse som han handler, Halvdelen til Byen og ligesaa til Kongen.

11. *Fiskekjøb i Baade.*

Ingen maa springe i Baadene at kjøbe Fisk, men blive staaende paa Landet til Baadene blive tillagte, hvo herimod gjør have forbrudt hvis de i saamaade kjøbe, Halvdelen til dem det tager og Halvdelen til Hospitalet.

12. *Laan til Udenbyes.*

Ingen maa laane udenbyes Folk Skjeppe, Alen eller Fjerdingkar til at bruge mellem dem selv indbyrdes, som udenbyes ere boende, under 3 Mark til Byen og Kongen.

13. *Sviin i Byen.*

Skulle Borgerne holde deres Sviin udi Skovene og ikke her udi Byen, Kirkegaardene eller paa Vibelt Borgerne til nogen Skade paa deres Hauger eller Græsning udi Holmene, fast mindre understaae sig til nogle Stier udi i Holmene eller paa Vibeltet at lade bygge. Hvo herimod gjør bøde 3 Mark til Byen og saa til Kongen, og skal alligevel være Byens Tjener, naar dem af Borgemester og Raad bliver befalet, flytte og nedbryde Stierne og ei bryde forbi enhvers Vold, Herværk eller Andet.

14. *Skade af Sviin.*

Understaaer sig nogen at holde Sviin, som indbryder i nogen Mands Hauge og gjør Skade, bekomme de nogen

Skade derover, have de det for Hjemgeld. Og dersom nogen befindes paa Kirkegaardene eller i Kirkerne, maa af Kirkeværgerne eller Byens Tjenere optages og skjæres Ørerne af dennem, og være forbrudt til Kongen og Byen.

15. Markjorder.

Skulle alle Mænd, som have Gjerder om Holmene og Øxnébjergsmarken, have deres Gjerder tillukt 14 Dage før Philipi Jacobi Apostolorum Dag eller og før eftersom de derom blive advaret, og fuldgjerdet og laugfast før Philipi Jacobi Dag. Og om Rugmarkerne skulde Gjerderne være gavlet 14 Dage før Allerhelgensdag, fuldgjerdet og laugfast før Allerhelgensdag. Hvilken der ikke gjør, tages deres Pant første Gang for 18 Sk. Byens og Kongens, anden Gang dobbelt, tredje Gang tredobbelt og saa opad, til saalænge de holde deres Gjærder laugfaste og fuldgjerdet.

16. Ulovligt Qvæg i Holmene.

Hvo som med Villie holder sine Heste, Øg, Sviin, Grise, Stude og Studekalve, Faar eller Gjedder i forbedte Koemark mod den menige Mands Villie, skulle for den Brøst og Skade de derved forvolde, forbrudt halv til Kongen og halv til Byen, uden hver som gives Forlov til af Borgemester og Raad, og hvem som vil have Køer i Holmene, han skal gaa til Byeskriveren og lade dennem indskrive og siden til Byesvendene og lade dem brænde, førend de dem i bemeldte Koemark indslaaer, under samme Qvægets Fortabelse til Byen og Kongen, men hvad Qvier er belangende, skal ikke indskrives eller brændes videre end Borgernes hjemfødte, og de, de have havt paa Foder hjemme om Vinteren. Paa det ingen herefter under et hemmelig Skin skal indtage fremmed Qvæg, som ofte er befunden. Hvo herimod gør skal Qvæget være forbrudt til Kongen og Byen.

17. *Græspenge.*

Hvad Græspenge anbelanger, som skal gives af Køer og Qvier, udi Holmene, skal til god Rede udredes, og Betaling skee til St. Knuds Konges Dag; hvilke derimod gjør, og ikke udlægger sine Græspenge, da skal Qvæget indlægges og sættes i Folden, til saalænge de bliver betalte, og hvilke som ikke er i Marketal, han eller hiin maa ingen Køer holde i Holmene under 3 Mark til Byen ogsaa til Kongen, undtagen hvor Adelens Præster eller Præsteenker er anbelangende, saavidt dem af Øvrigheden bliver bevilget at faae i samme Koehauge.

18 *Om Qvægindkomst uafvidende.*

Dersom saa hendes at nogen Mands Qvæg, Høns, hans Sviin eller andet forbudt Qvæg indkommer i forbeholdte Koemark uforvarende, og gjør sin Eed derfor, at det var skeet imod hans Villje eller Samtykke, saa tages hans Pant og Bøder derfor skikkeligt er. Og skulde disse Vilkaar om forbemeldte Qvæg og Gjerder holdes fra Philipi Jacobi Apostolorum Dag til Marie Undfangelses Dag.

19. *Humle.*

Befindes Nogen, som er kommen til Laug-Alder, at plukke Humle af andre Folks Gjerder uden Minde, eller at bryde Staver af nogen Mands Haugegjerder, eller og at plukke samme Gjerder enten i Byen eller udenfor, stande i Halsjern i 3 Timer; men er det umyndige Børn, straffes med Riis.

20. *Qvæg paa Hallenskov.*

Hvem, som vil have Qvæg paa Hallenskov, han skal give Græspenge deraf, eftersom Taxten bliver sat af Borgermester og Raad.

21. *Om Foering.*

Skal alle Mænd være paamindt at ingen maa lægge Foder udi de Huse, som Skorsteen eller Ovn er udi, eller

paa nogle de Steder, som kan være til Frygt og Fare; befindes nogen herimod at gjøre og befindes, naar man gaaer om Ildsteder at skue, skal tages deres Pant 3 Mark til Byen, 3 Mark til Kongen, og alligevel lægge sit Foder paa de Steder, at der kan være uden Frygt og Fare og hver Mand uden Skade.

22. Skorstenene.

Skal hver holde sine Skorstene ved Magt og rene, saa at de ikke udbrænder eller kommer nogen Rædsel, Frygt eller Fare af, under 3 Marks Fortabelse.

23. Brænde og Kul.

Skal ingen Borger sig selv til Fordeel og andre sine Medborgere til Skade, understaae sig til at sælge Ved eller Kul til nogen udenbyes Folk, und 3 Mark til Byen og 3 til Kongen for hver Gang saa befindes.

24. Udæskning.

Ingen Borger maa gaae paa Gaden med Bøsse eller anden Væрге til at udæske deres Medborgere med. Hvo herimod gjør, uagtet han ingen Skade gjør, bøde 3 Mark til Sagvolderen, Byen og Kongen hver saa meget.

25. Skyden.

Skal ingen Borger udi Drukkenskab understaae sig til at skyde ud af deres Vinduer, ei tilstæde sine Gjæster slig Modtvillighed, som vore Medborgere og Naboer kan være til Foragt, Frygt, Rædsel og Fare, at maa gjøre, under 3 Mark til Byen, 3 til Kongen.

26. Taxt og Forordning.

Item skal menige Borgere og Indvaanere være forsigtige udi, saavel som alle andre Haandværksmænd, at rette og holde dem efter den Taxt og Forordning, som Borgemester og Raad, efter Kongens Brev og Befaling haver ladet gjøre og her paa Raadhuset ophænge, under Pine og Straf efter Kongens Brevs Formeldjng.

27. *Hunde og Kjøttere.*

Hvem af Indvaanerne, som holde store Hunde og Kjøttere, der gjøre Borgerne Skade paa deres Faar og Lam, saavel som ogsaa Gudstjenestetid og ofte udi Kirken forhindrer, skal bøde Byen og Kongen hver 3 Mark, om de dennem holder, efter de derom er advaret, og desforuden bøde Skaden, og dersom saadanne Hunde faaer nogen Skade, haver de det for Hjemgeld.

28. *Aadsler i Gaderne.*

Ingen skal fordriste sig til at kaste Aadsel eller andet dødt Tingest her i Gaderne eller Stræderne, inden eller uden for Byen; men det skal udføres og begraves uden for Byen ved en Afside, under deres Faldsmaal, som er 3 Mark til Byen og 3 Mark til Kongen, som deres Pant strax maa tages for.

29. *Delle for Fremmede.*

Ingen Borger skal understaa sig til at bruge nogen Delle eller Forsolling mod sine Medborgere, for nogen Fremmed, thi det er med hans Borgereed. Hvo herimod gjør, have forbrudt sit Borgerskab, vitterlig Gjeld allene undtagen.

30. *Huse at tække.*

Ingen her inden Portene tække deres Huse med Halmtag under deres Faldsmaal.

31. *Ulovlig Skjænken.*

Ingen maa udskjænke Viin, Brændeviin, Mjød eller anden Drik, naar der følges Brudfolk eller Barselskvinder til Kirke, saafremt de ikke derfor vil stande til rette efter Recessen; ligesaa holdes med dem, som sælge og udtappe før Gudstjenesten om Søndage og Helligdage er forrettet.

32. *Om Skat.*

Hvilken Borger ikke villig vil erlægge sin aarlige Byes Skat, Baadsmanspenge eller anden Byens og Kon-

gens Udgift, som med Rette kan tilkomme, maa deres Pant tages, for saavidt Andeel der er taxeret for, desforuden for deres Ulydighed 3 Mark til Byen og 3 Mark til Kongen.

33. Skjeppe- og Fjerdingkar.

Ingen maa bruge nogen Skjeppe eller Fjerdingkar at maale med, uden de er tegnet og brændt med Byens Brænde, under 3 Mark til Byen og 3 Mark til Kongen.

34. Alen.

Ingen maa bruge andre end Sjællands Alen og Vægt udi deres Huse eller udenfor, under den Straf, som Kongens Lov formelder.

34. Kramboder.

Ingen maa udi almindelig Marked tilstæde Kræmmer at bygge uden paa Torve, som af gammel Tid sædvanlig har været, under 10 Daler til Byen og Kongen.

36. Bissekræmmere.

Ingen Bissekræmmer maa omløbe paa Landsbyerne med deres Kram, og der igjen opkjøbe til Forprang, Flesk, Smør, Skind, Huder og andre adskilligt Kjøbmandsware, som er mod Kongens Lov. Hvem herimod befindes, stande derfor til Rette som ulydige Borgere.

37. Høkerie.

Ingen Fremmed maa tilstædes at udhøkre af deres Varer ved Broen med deres egen Maal og Vægt, men skal sælge deres Varer til Borgerne med sjællandsk Maal og Vægt under samme Gods Fortabelse til Byen og Kongen.

38. Udenbyes Markkjøb.

Ingen Borger, deres Tjener eller Bud, maa gaae til Broen med Bønder eller udenbyes Mænd, og der med Gjestepenge at tilkjøbe dem Sild eller andre Varer af Fremmede, som de kan have at sælge; thi det er Borgerne til

Skade og Forhindring paa deres Næring. Hvo herimod gjør, bøde 3 Mark til Byen og til Kongen.

39. *Sabaten.*

Ingen maa om Søndagen eller Helligdage age enten Veed, Korn eller Høe af Marken, eller andre saadanne Gjæringer, som ikke bør at gjøres om Sabaten, under 3 Mark til Byen og 3 Mark til Kongen.

40. *Taxt paa Oxe- og Lammekjød.*

De som slagte Øxne eller Køer at sælge og udhøkre, skal sælge Kjødets med Vægten og skal give for Pundet fra Bartholomæidag til Juul 1. Penge og fra Juul til St. Hansdag 4 Alb efter Aarsens Lejlighed.

41. *Lammekjød.*

Hvad Lammekjød er anbelangende, maa Borgemester og Raad aarligen gjøre Forordning om, hvor dyrt det skal sælges, efter Aaringernes Lejlighed med Lammene sligt kan begive.

Alle disse fornævnte Punkter og Artikler kjendes vi at have indgaaet og bejaet med hverandre paa den menige Almues Vegne fast uryggelig at ville holde og efterkomme, under den Penge og Straf, som foreskrevet staar.

Til Vidnesbyrd have vi trykt vore Signeter herunder.
Datum, Anno, die et foro ut supra.

1682 indskrænkedes Borgmestrenes Antal til 1 og Raadmændenes til 2; men fra 1750 var Byfogden ene Magistrat, og han forbandt i sin Person Dommerembedet, Politimester, Foged og Auktionsdirektør; desuden var han i 1817 iillige Formand for Brandfolkene og det borgerlige Militær; hans aarlige Løn var 100 Rdl. af Byen og 45 Rdl. af Sigts- og Sagefaldskassen, 1 Td. Rug, 1 Td. Byg og 3 Mk. af en Gaard og et Hus i Frøbjerger, 4 Rdl. af en

Kapital i Kongens Kasse 16³/₈ Rdl. af Hindemæe Gaard, foruden Sportler, ialt 800 Rdl., hvad der var maadeligt nok, siger Begtrup.

Blandt Magistratens Indtægter i tidligere Tid var Jord paa Byens Marker og Vænger og 32 Køers fri Græsning samt Hoveri og Herligheden af en Gaard og et Hus i Aunslev. Landgilden var henlagt til St. Nikolaj Kapellani; men Afgiften for Hoveri, Indfæstning og Herligheden til Magistraten.

Efter den sidste Borgermester Rosenbergs Død 1756 ansøgte Byfogden om, at Magistratens Jorder maatte sælges, og Græsningen af Køerne maatte overdrages til Markejerne, for hvilken der fra 1736 var betalt 16 Rdl. aarlig, samt at han maatte faa i fast Løn 100 Rdl. af Byen. I Anledning af denne Ansøgning indhentede han Borgerskabets Mening; men det vilde kun tilstaa ham 80 Rdr., der var den Sum, Jorden kunde udlejes til. Ved Rescript af 25. Juli 1756 bevilgedes han de 100 Rdl. af Byen, lignet paa Grundene. Da dette blev Borgerne bekendt, forsøgte de at faa Indtægterne af Hindemæe til Erstatning for de 20 Rdl., de skulde ud med ekstra; men hertil toges ingen Hensyn. Saaledes var nu Byfogedens Løn til 1807, men dette Aar tillagdes der Embedet 200 Rdl. af Justitskassen.

De to sidste Raadmænd var Hyltoft og Knud Graa.

Efter at Magistraten gik af, fik Byen en Borgerrepræsentation i Følge Forordning af 24 Oktober 1837; med de 6 eligerede Mænd, der dannede et Slags Raad for Byfogden, havde man klaret sig indtil da.

I Følge Lov af 26. Maj 1868 udvidedes Købstædernes Kommunalbestyrelse betydeligt; thi da forlodes helt den gamle Ordning, og i Stedet for kom et af Borgerne valgt Byraad med Byfoged og Politimester, som kongevalgt For-

mand med Titel af Borgmester; dette traadte i Kraft den 1. Januar 1869.

For at give et Begreb om, hvad Magistraten maatte beskæftige sig med i Tiden fra Reformationen til 1620, følger her et Udtog fra de kongelige Registranter og Kancelliets Brevbøger, og man vil da finde mange for vore Øjne mærkelige Foreteelser, og den gamle Vise at „om hundrede Aar er alting glemt“, vil nok ligesom „den politiske Kandestøber“ vise sig at slaa til, det er kun Menneskene og Klæderne, der er andre. Om mange af de følgende „aabne Breve“ og „Befalinger“ maa dog bemærkes, at Svendborg selvfølgelig ikke var den eneste danske By, som modtog saadanne.

Vi begynde da med, at Hans Skriver, der var Borgmester før Reformationen, saavidt det kan ses, har beklædt dette Embede i en længere Aarrække, indtil han i 1535 rømte fra Byen, fordi han havde deltaget i Oprøret.

Den 19. Maj 1544 udtog Borgmester Peder Mogensen et Bytingsvidne angaaende Borger i Svendborg Peder Skriver og dennes Ret til noget Jord, han i nogle Aar havde haft i Hævd og Væрге i Følge et Kongebrev; denne Jord var tidligere en Part af Byens Stræde. Samme Aar og Dag stævnedes en Kvinde Byens Borgmestre, ovennævnte P. M. og hans Kollega, der hed Claus Hugger, for Kongens Retterting for en Gaard, hun gjorde Krav paa.

Den 25. Februar 1551 befalede Kong Chr. III Byens Borgmestre og Raadmænd at holde Bystyngesom i Odense. Samme Aar i Maj fik Borgmester og Raad Befaling til at tage nøjagtig Borgen af en Karl ved Navn Morten Hansen, som var rømt fra Kong Gøstaf af Sverrig og var bleven ham en stor Sum skyldig; han skulde findes i Svendborg, og de skulde holde ham i Forvaring, saa han kunde staa til Rette naar den svenske Konges Fuldmæg-

tige kom. Det synes, som om der har været en Del Besvær med denne Mand; thi den 13. Juni skrev Lensmanden Frantz Brockenhuus, at han skulde undervise Borgm. og Raad om, at forvare Morten Hansen. Den 2. Juli kom igen et kongeligt Brev om samme Morten, fordi den svenske Konges Tjener, Søren Skriver, havde beklaget sig over, at Byfogeden havde ladet Morten undløbe af Fængselet; derfor havde Søren Skriver ladet Byfogeden sætte fast, og Øvrigheden fik nu Befaling til at hjælpe Søren Skriver til sin Ret over for Morten. Imidlertid meddeler et nyt Brev af 23. Juli, at Byfogden paa Tinget havde forligt sig med Søren Skriver, og at han var kvit mod at betale 500 Daler, „da synes os godt at være, at I lade samme Byfoged til Tinget komme, og I lade ham ske saa møget som Ret er, paa det at ingen skal sig ydermere derover beklage, og fattige Folk, som uskyldige ere, maa (maa) selv beholde deres Pendinge“, saadan lød Kongens Resolution. Men denne Morten var ikke nem at have med at gøre, hvad der fremgaar af, at Lensmanden Jakob Brockenhuus den 1. Juli 1552 atter faar Brev fra Kongen om ham, hvori det meddeles, at alt, hvad Morten havde skrevet om de Svendborgs Borgere og andre af Kongens Undersaatter, kunde ses af en indlagt Skrivelse fra Morten. Da Kongen var advaret, at Mortens Fader og Brødre „skulde være udi hans Raad, og vide møget af hans Handel, skal Brockenhuus, som havde dem i sin Tjeneste, tage Borgen af dem, at de blive tilstede, og afskedige Brødrene“. Morten, staar der i Kongens Brev, havde allerede „tilholdet sig noget Folk og er undløben i Søen og har røvet fra Kongens Undersaatter“.

Den 24. April 1551 modtog Borgm. og Raad en Tillaelse for Anders Andersen Borger, hvis Morbroder, Hr. Hans Bertelsen, noget i Forvejen blev ihjelslaget, uden at

Sagen forfulgtes inden seks Uger, som det var Skik og Brug, til nu at forfølge Sagen, som om Gerningen nylig var sket.

I Februar 1557 fik Borgm. og Raad i Aalborg Brev fra Kong Chr. III om, at Borger Hans Jespersen fra Svendborg, af hvem de havde taget Borgen af for noget Kød, „som han skulde have villet føre ud af Riget“, har berettet, at han ikke vilde udføre dette, men derimod bringe det hjem til sit Husbehov, og hvis dette var Tilfældet, skulde de lade ham af Borgen og ingen Uret gøre ham. Samme Aar fik Borgm., Raadmænd og Byfogden Befaling om, at da mange udlændiske Folk rejse gennem Kongens Riger og Lande, uden at man ved, hvem de tilhører, eller hvad deres Bestilling er, maa de herefter ingen af disse lade komme over Færgestederne, med mindre de har Kongens Pasbord, eller man ved, hvad deres Ærinder er. Kom der fremmede Folk, besynderligt udlændiske, skulde Kongen underrettes herom under Strafansvar for Øvrigheden, hvis den undlod at melde det.

Den 7. Februar 1560 befaler Kong Frederik den II. de to Borgm. og Byfogden at laane Kongen fra Svendborg 150 Tinfade, 50 Tintallerkener, 10 Par Lystestager, 16 store Bækkener, 100 Skiveduge (Borrduge), 10 Herresenge med Tilbehør; det skulde sendes hid i god Tid før Fastelavn til Nyborg Slot med 2 Karle og 2 Borgersker, som skulde tage vare paa Godset og være til Stede, brede Dug og have Opsyn med, at intet forkom. Kongen vilde beholde det en kort Tid og erstatte, hvad der bortkom. Den 3. Juli samme Aar skriver Kongen, at da han agter at gøre sin Kammertjener Hans Spiegels Bryllup paa Raadhuset i Odense, skal Svendborg laane ham følgende Sager, ledsaget af 2 agtede Borgere og 2 agtede Borgersker, nemlig: 3 Kjedler hver paa 1 Tønde, 1 Kjedel paa 3 Tønder,

7 Kjedler, hver paa $\frac{1}{2}$ Tønde, 4 Kjedler, hver paa 1 Fjerding, 10 Skiver (Borde) og 20 Skiveduge hertil, 100 Tinfade, 100 Tintallerkener, 25 Saltsirkener, 25 Lysestager, 2 Lysekroner og 5 Trefødder. Den 17. Oktober modtog Byen Brev fra Kongen angaaende hans Rejser og Natteleje, og at alle Skuder og Færger fra Byen skulde møde for at overføre Kongens Folk og Gods fra Korsør til Nyborg.

Den 8. Juli 1561 sendte Kongen Brev om, at da der indløb mange Klager fra Købstæderne over Uenighed blandt Borgerskabet, havde Kongen befalet de nærmest boende Lensmænd at have disse i Forsvar og at paase, at Borgmester, Raadmænd og Byfoged varetog deres Embeder paa rette Maade, og at Borgerne ligesaa skikkede sig vel tilbørligt mod Øvrigheden. Endvidere skulde Lensmændene sørge for, at der indsattes dygtige Mænd til at varetage Embederne. Det befaledes derfor alle at være Lensmændene lydige og at henvende sig med mulige Klager til dem, og Lensmændene skulde da igen sørge for, at hver fik sin Ret. Den 11. December, samme Aar, fik Lensmanden Frantz Brockenhuus Brev om, at Hans Michelsen, Borger i Svendborg, der havde en Eng til Leje af Kronen, havde kastet en Grøft omkring denne og i den Anledning tiltaltes af Lensmanden og Borgmester og Raad, fordi de mente, at han havde ladet grave paa deres Jord; derfor befaledes det Lensmanden at forfølge Sagen, til Kongen selv kom til Svendborg, og forhandle med Borgmester og Raad om at gøre ligesaa. Den 3. Juli 1563 fik Svendborg Magistrat et kongeligt aabent Brev om Sagen med Hans Michelsen, hvori Kongen eftergiver ham det Delemaal, han var ifalden, fordi han ved at indhegne Enghaven med Diger og Grøft, da han ikke havde haft Ris og Tjørn, havde indhegnet noget mere end forhen laa til Haven; han maatte herefter dele og forfølge

sine Sager til Herredsting, Landsting, Byting og andet Sted. Men den 26. Februar 1564 var det galt igen med samme Mand; han var fældet for falsk Vidne, og siden, da Lensmanden Eskild Gøye vilde gaa i Rette med ham, var han bleven fængslet af denne, fordi han hverken vilde gaa i Rette eller sætte Borgen for sig. Gøye faar da Befaling til at føre Sagen i Rette for uvildige Dommere og tage Dom for sig i denne Sag.

Den 4. Juli 1562 stadfæstede Kong Frederik II. Byens Privilegier. Den samme Dag udstedtes Befaling til Eske Gøye saalydende: Da Byfogeden i Svendborg skal have udført 2 Skuder med Ved mod Kongens Forbud, skal Lensmanden, der har Byen i Befaling, begive sig did, undersøge Sagen og, hvis det forholder sig saaledes, tiltale Byfogden“.

Den 11. Marts 1564 tillod Kongen Raadmand i Lybæk Frederik Kneffuit at udføre 18 Læster Havre fra Asnæs og Svendborg. Den 17. Marts stadfæstede Kongen for Rasmus Kaabeløs, Borger i Svendborg, at et Brev, dateret den 21. Februar 1564, hvorved han og hans Hustru Karine Nielsdatter gensidig sikrede hinanden, at den længstlevende skulde beholde beggees Gods. Samme Dag udstedte Kongen et aabent Brev for følgende, hvorved han gav dem deres Mandhelg, borgerlig Ære og Ret igen, da de blev gjorte nederfældige for et Vidnesbyrd, som de havde aflagt med Borgmester og Raad samtidig, imod Hans Michelsen angaaende Albrecht Guldsmeds Hat; de havde optinget til Lensmanden paa Nyborg Slot om denne Sag. Det var Hans Svenske, Christoffer Pederssen, Peder Remmesnider, Anders Remmesnider, Rasmus Jørgensen, Jørgen Olsen, Jørgen Bager, Hans Iffuersen, Anders Huid, Peder Knivsmid, Niels Lauritzen, Jens Stub, Rasmus Jensen, Albert Hanssen, Thomas Holes, Niels Pederssen,

Lauritz Bendtzen, Hans Skinder, Peder Nielsen, Glarmester, Jesper Matzen, Hans Bager, Gregers Pederssen, Peder Anderssen, Jens Snedker, Peder Olssen, Hans Skrædder, Peder Kedelsmed, Rasmus Bødker, Sverkissen, Hans Paaske og Lauritz Bang, alle Borgere af Svendborg.

Den 28. April sendtes til Borgm. og Raadmænd, til Forkyndelse paa Raadhuset, Kongens fornyede Paabud om at tage de i Fejden slaaede Klippinge for gængse og gæve. De skulde vaage over Brevets Overholdelse og lade opsætte en Galge paa Markedet i Byen, hvori enhver, der overtraadte dette Forbud, straks skulde hænges. Det var haarde Betingelser.

Den 15. Juni samme Aar fik Lensmanden Befaling til, efter Christoffer Gadendorphs Tilsigelse, i Forening med nogle Mænd eller Borgermestre og nogle Raadmænd i Svendborg at have Opsigt med det paa Kærstrup overleverede Inventarium og gøre klare Registre herpaa under deres og Gadendorphs Segl; derefter skulde de besigtige Kronens Skove dersteds og Bygningerne paa Gaarden, og sende Jochim Bech skriftlig Beretning derom under deres Segl.

Den 13. Februar 1566 udstedte Kongen et Livsbrev for Rasmus Henriksen paa en Ejendom i Svendborg, kaldet Støfningen, som Hans Michelsen sidst havde i Eje, mod en aarlig Afgift af 1 Fdg. Smør til Nyborg Slot. Han maatte faa Gærdsel af Torn i Kronens Skove til at omgærde Ejendommen med; men den 24. April fik Magistraten Befaling om i Forening med Byfogden at udvurdere Kansler Johan Friis's Fuldmægtig Fyldest i afdøde Hans Michelsen og Hustrus Gods for 1100 Daler, som han skyldte Johan Friis.

Den 27. September 1570 befaledes det Magistraten at levere Brevviseren ved den Claus Jonssen Svend-

borg liggende, i Embden hjemmehørende, Bøjert (et Skib) med Gods, som Jens Kaas's Pinke (et Skib) havde taget fra Claus Jonssen; denne skulde betale dem, hvis de havde haft nogen Bekostning paa Bøjerten. Samme Aar kom der et aabent Brev, som tillod Byfogden i Svendborg, Søren Hansen, at maatte forblive boende i Byen, fri for alle borgerlige Ydelser.

1578 den 19. Juni fik Borgmester og Raad Befaling til at sende Borgmester og 1 Raadmand til Odense, naar Jacob Ulfeldt og Axel Thønnissen tilsagde dem, for at deltage i en Forhandling for Fyn om ensartet Maal og Vægt samt Alen, da der herskede stor Uskikkelighed heri, og den 16. Oktober stadfæstede Kongen den trufne Ordning, saaledes at der skulde gaa 8 Skp. paa 1 Tønde efter Maal af den af Kobber, som findes opbevaret i Odense; den sjællandske vedtoges at gælde ogsaa for Fyn, og endelig Kjøbenhavns Vægt, hvor et Skippund er lig med 20 Lispund, og et Lispund er lig med 12 Skaalpund. Skippundsvægten skulde hænge i Byen og være i Byens Gemme, alle skulde have en Bismer i deres Hus, dog ikke paa mere end 4 Skippund. Enhver, som forsaa sig herimod, havde forbrudt, hvad der maalttes og vejedes, og strafedes for Ulydighed.

Den 18. Januar 1580 befalede Kongen, at alle i Svendborg værende Skuder, skulde sendes til Assens og til det lige overfor liggende Færgested for at overføre Fyrsterne af Holsten med deres Folk og Heste, da de skulde møde til Forsamling i Odense 14 Dage efter Paaske. Svendborgerne skulde blive ved Assens for at føre de høje Herrer tilbage igen. Den 6. Marts befalede Kongen, at en paalidelig Mand skulde sendes til Corfitz Viffert paa Odensegaard med 10 gode Herresenge og alt Tilbehør, ligesaa to af de fornemste Borgersker med alle de

Tinfade, Tintallerkener, Saltsirkener, Lysestager, Duge og Bænkedyner, de kunde skaffe til 25. April, for at hjælpe til med at dække Bordene og varte op, saalænge de Fremmede blev i Odense.

Den 2. September 1583 befalede Kongen at arrestere alle de Rostocker Skibe med Gods, der kom til Svendborg, gøre de letfordærvelige Varer i Penge, lægge de holdbare Varer i god Forvaring og holde Skibe, Gods og Penge i Arrest indtil videre, fordi de Rostockere havde vakt Kongens Uvilje.

Den 19. Maj 1584 modtog Borgmester og Raad Brev fra Kongen om, at han straks efter den 27. Juni tilligemed Dronningen, Raaderne, sine Hoftjenere, Heste og Folk vilde sejle til Nyborg fra Korsør; herfor skulde alle Skuder og Færger sendes did. Kort efter indskærpedes at holde nøje Opsigt med de Fremmede, som kom til Svendborg. Den 28. Juli skrev Kongen til Lensmanden følgende: Efter Beretning havde en Skotte fra Rudkjøbing paa Svendborg Marked ihjelslaaet en anden Skotte fra samme By, medens denne stod i sin Krambod, og efter sin Fængsling havde han bekendt, at den dræbte ikke havde forbrudt sig imod ham, men at Drabet var begaaet i Drukkenskab og Forbistring, ligesom han havde beraabt sig paa, at han baade paa fædrene og mødrene Side var af adelig Stamme; dette vilde Kongen ikke tage for Undskyldning og befalede derfor Lensmanden at tage Dom over ham og lade ham staa sin Ret.

Den 9. Maj 1588 kom der Brev fra Regeringsraadet (under Chr. IV.s Mindreaarighed), at da Rigsraadet og en stor Del af Adelen og nogle fremmede ventedes over til Kongens Begravelse (F. II.) og maaske kom over Nyborg, skulde alle Skuderne fra Svendborg løbe til Nyborg, saa de senest kunde være der den 18. Maj for at overføre de Fremmede.

Den 1. Juli 1590 kom Brev til Morten Brock om, at da Kongen havde erfaret, at Fru Karine Rønnow til Hvidkilde, Jens Bildes Enke, paa Fynbo Landsting har tilfulgt Sandemænd at skulle sværge om Hærværk over Peter Stær, Borger i Svendborg, Søfren Rasmussen, Byfoged, og deres Medfølgere, fordi de havde været i Flok og Følge og havde borttaget en Skude med Ved, som en Borger i Ærøskjøbing ved Navn Jens Christensen havde liggende for Rønnows Skovsmaal og Grund, og at Morten Brock, da Peder Stær (Tolder) i Retten fremlagde Kongens Faders Brev, om at intet Ved maatte udføres af Riget, ligesom Kongens Forbud mod Besøg i ulovlige Havne, ikke har dømt endelig i Sagen, men henviste til Rigsraadets Dom, fordi Brevene ikke efter hans Mening angave, hvorledes der skulde forholdes med de Havne, der laa for Adels Grund. Da Kongen heraf ikke kunde se, at han, som det sømmer sig en kristelig Dommer, er tilbøjelig til at skille de Undersaatter ad, der kom i Rette for ham med Sager, hvori han burde dømme, men i Stedet for opholdt deres Uenighed og Trætte, paalagdes det ham alvorligt paany at afsige Dom med det allerførste.

Den 3. November kom et aabent Brev fra Kongen (Chr. IV.) om, at Oluf Gaas til Vejstrup havde berettet, at hans Gaard var brændt, ved hvilken Lejlighed ogsaa hans Adkomstbreve til samme var gaaet tabt. For at han ingen Skade skulde lide paa sit Arvegods, forbød Kongen alle at rejse Trætte mod Oluf Gaas. Den 6. Januar fik Lensmanden Lauritz Brockenhuus Brev fra Kongen angaaende en Klage fra Borgmester og Raad i Svendborg over en i deres By boende Jørgen Blome; Kongen beordrer Lensmanden til at forsvare dem mod Overlast og Uret fra Jørgen Blomes Side og foreholde ham, at han aldeles aflod

fra sligt, saafremt Kongen ikke skulde gribe til andre Midler for at styre ham.

Senere hen paa Aaret klagede Poul Ucke over en Broder til Jørgen Blome, som boede i Sønderjylland og havde generet Ucke med sine Tilhængere og anmodede om Beskyttelse, hvad han ogsaa fik. Og da man kunde befrygte Overfald ogsaa fra Jørgen, fik Lensmanden Ordre til at kalde ham for sig, foreholde ham Sagen og tage Løfte af ham om at lade Ucke være i Fred.

Den 31. Juli 1590 fik Borgmester og Raad aabent Brev om, at Fru Agnete Skenck, Jørgen Prips Enke, havde berettet, at Peder Abraham fra Svendborg havde dristet sig til med 17 Mand at gaa ind i hendes Sædegaard, „Brudagger“, som hun havde fæstet til Jens Andersen, og med Vold og Magt havde fængslet denne for hendes Bordende, hvilket hun mente, var sket hende til Hovmod, naar hun ikke havde givet Tilladelse hertil; hun begærede og fik et kongeligt Oprejsningsbrev for at forfølge Sagen.

Den 7. December meddeler Christoffer Rosengaard, at i Nakskov var paagrebet en Anders Rasmussen, barnefødt i Odense, der havde bekendt at have slaet falske Markstykker og paa andet Aar var gaaet omkring med disse i Fyn, Langeland og Laaland. Anders Rasmussen havde udlagt Madz Møller i Svendborg som den, der havde lært ham Kunsten; derfor fik Lensmanden Befaling til at fængsle Madz Møller og lade ham sætte paalidelig Borgen for sig, og siden lade ham staa til Rette efter Loven. I Marts berettede Borgmester Mogens Hendriksen i Odense, at han havde fordelt Rasmus Skriver i Svendborg for 5 Pund Rug, $3\frac{1}{2}$ Læst og 1 Pund Byg og $\frac{1}{2}$ Læst Havre, som denne skyldte Mogens Hendriksen paa Odense Skoles Vegne paa 46 Daler nær, der var betalte, og

havde forfulgt Sagen, at Rigens Ret var overgaaet Rasmus Skriver, og da samme siden blev dømt som fredløs og der derfor ikke var noget at faa hos ham, bad Hendriksen om paa Skolens Vegne at faa den Rettighed, som tilkom ham. Lensmanden fik Betaling til at sørge for, at Hendriksen blev fuldstændig tilfredsstillet.

Den 20. Juni kom hele tre aabne Breve, det ene angaaende Udlændinges Ret til Handel med Landbrugsprodukter, det andet var ét Forbud mod, at Fremmede og Udlændinge oplagde den Vin, som de ikke hastigt kunde forhandle, og det tredje var et Forbud mod, at Adelsmænd udgav Sisesedler paa mere Tyskøl, end de selv havde Brug for.

Den 28. September 1596 fik Lensmændene, der havde Byer i Befaling, Brev om, at Kongen i det til Byen udgaaede Brev om Brudeskatten havde paalagt Købstæderne at tilvinde klart Mandtal over, hvorledes enhver Borger var takseret. Det paalagdes derfor at føre nøje Tilsyn, at enhver Borger takseredes efter sin Handel, Vandel og Formue, saa den rige hjalp den fattige. I Oktober samme Aar modtog Lensmanden Brev fra Kongen om, at han havde ladet sig udvurdere i en Gaard, som tilhørte Rasmus Skriver i Svendborg, for, hvad S. skyldte Kongen. Lensmanden fik Ordre til at sælge Gaarden til den højestbydende og aflevere Beløbet til Rentekammeret. Dette kan næppe være sket; thi den 8. Februar 1597 repeteredes Befalingen.

Den 16. April 1598 stadfæstede Kongen Byens Privilegier.

Den 6. November 1600 fik Lensmanden Brev fra Kongen om en Klage fra Borgerne i Svendborg om en Trætte mellem dem og afdøde Ejler Rønnow angaaende en Grøft, som han havde ladet grave paa Byens Grund.

Lensmanden fik Befaling til at undersøge Forholdet, og hvis det da var rigtigt, maatte han lade den dele ind igen.

Den 30. Juni 1603 befalede Kongen Hendrik Below, Predbjørn Gyldenstjerne, Niels Friis, Lauritz Brockenhuus, Hans Lange, Johan Rud og Ebbe Munk at møde paa Aastedet og afsige Dom i en Trætte mellem Jacob Rosenkrantz, Embedsmand paa Nyborg Slot, paa Kronens og Svendborg Borgeres Vegne paa den ene Side, og Erik Hardenberg til Mattrup og hans Medarvinger til Hvidkilde paa den anden Side om en *Sandemændsgang ved Svendborg.

Den 29. August 1606 fik Jacob Ulfeldt Befaling til at sidde i Landsdommerens Sted og dømme i en Sag mellem Borgmester og Raad i Svendborg og Lodsejere til St. Jørgensgaards Hospital angaaende 18 Tdr. Byg. Landsdommeren Ejler Quitzow maatte vige sit Sæde, fordi han var en af Lodsejerne i Hospitalet.

Den 4. Oktober 1609 forbødes det at bruge udenlandsk Smaamønt, fordi den havde saa ringe Værdi.

Den 3. August 1610 befaledes det at sende Borgmesteren og 2 Raadmænd samt 4 fornemme Borgere med Stadens Segl og Fuldmagt af alle Borgerne til fastsat Tid og Sted for paa alles Vegne at erfare, hvad der bliver foregivet om Hyldningen af Kongens Søn, og samtykke i, hvad andre Kongens Undersaatter gøre.

Den 10. Februar 1611 befaledes det at sende Skuder fra Svendborg og Øerne for at møde i Sønderborg den 3. Maj og overføre Hertug Philips Ryttere til Halmstad, og i April næste Aar skulde Svendborg sende Skuder til Hejlingenhafen for at overføre 360 Mand til Kalmar Slot.

Som man af de mange anførte Eksempler kan se, var

*) Sandemænd svore indenfor Herredet i Sager om Markskcl, Ejendomstvister mellem Kirke og Bønder, paa Landsting, Manddrab, Hærværk m. m

det højst forskellige og mærkelige Sager, som den høje Magistrat til Tider maatte tage sig af, foruden de mange dagligdags Ting. For nu ikke at trætte Læseren med flere Eksempler, skal der endnu kun medtages en Affære med en afsat Borgmester Dorph, som havde forødt et Dødsbo. Arvingerne havde klaget herover; der var nedsat en Kommission for at bestemme, hvem der skulde svare til Pengene, da Dorph intet ejede. Kancelliet mente, at Klageren maatte afvente Kommissionens Betænkning; men Struenses Resolution af 1. Februar 1771 lyder saaledes: „Die Cancellley muss dahin sehen, dass die Sache førdesamt zu Ende gebracht wird, und es muss eine Nachlässigkeit in der Aufsicht seyen, wenn dergleichen Defraudations geschehen können. Was für eine Strafe ausser Entzetzung erhält dieser Bürgermeister?“ (Kancelliet maa se hen til, at Sagen snarest bliver bragt til Ende, og der maa være en Efterladenhed i Tilsynet hermed, naar et saadant Bedrageri kan finde Sted. Hvilken Straf foruden Afsættelse faar denne Borgmester?). Antagelig drejer det sig her om en Mand, som har haft Embedet før 1751; thi efter dette Aar findes hans Navn ikke blandt Byfogederne. -

De gamle Raadstueprotokoller er for en stor Del opfyldt af Borgerskabserhvervelser, Godkendelse af Mesterstykker, Læredrenge Indskrivning i de forskellige Fag, og igen deres Udskrivning som Svende o. s. v., Ansættelser af Næringstakster, Ansøgninger om at maatte etablere sig i de forskellige Fag og meget af lignende Art.

Naar der var større Sager paa Færde, indkaldtes Borgerne til Møde paa Raadhuset, saaledes pr. Tromme i 1785 for at høre Næringstaksten, og den 25. August 1794, da Prisen paa Rugbrød sattes til 16 Sk., sigtet Brød til 2 Sk. Den 31. Januar 1800 indkaldtes ligeledes til Raadstuemøde ved Ringning med en Klokke af Raad-

hustjeneren for at overvære Næringstakstens Oplæsning.

I Krigsaarene 1807—14, hvor tilsyneladende alle normale Forhold var ophørte, findes f. Eks. følgende: Den 8. August 1810 fremstod Købmand Ludvig Quist for Byfogden og meddelte, at han førte en Ladning Varer med Jagten „Birgitte“ fra Svendborg til Kjøbenhavn og flere Byer, at Ladningen udelukkende bestod af Varer med Udelukkelse af al engelsk Ejendom eller Frembringelser af engelsk Oprindelse, for at opnaa Tilladelse til at afsejle. Han fik Pas, altsaa Sejltilladelse, og maatte yderligere bevidne og bevise, at Fartøjet var hans eget, og han aflagde sin Salligheds Ed herpaa, i Følge en Forordning af 9. April samme Aar, der gav Ret til indenrigsk Sejlads paa de nævnte Betingelser. Af lignende findes mange Eksempler.

1813 beordres Borgerne til at møde paa Raadhuset og opgive, hvormeget Korn^{de} de havde paa Lager, det var for at overlade det nødvendige til de trængende, noget lignende gentog sig i Aaret 1817.

Alle de nævnte Sager behandledes paa Raadhuset, som laa paa Byens „Axeltorqe“, det nuværende Torv, der først blev anlagt i Følge et Dokument af 29. Juli 1527. Dette Dokument, som findes under Gilder og Lav, fortæller altsaa, at her gjordes Plads til et Torv; dog er det ikke utænkeligt, at det nærmest maa betragtes som en Udvidelse af Torvet. Endvidere fortæller det samme Dokument, at der alt den Gang var et Raadhus; men om dette eller andre tidligere ved vi intet. Derimod ved vi, at i Aarene 1576—86 byggedes et nyt Raadhus, og om dette fortæller Begtrup, som har set det, følgende: Det var en gammel Bygning af Bindingsværk, to Etager høj. Kong Frederik II Navnetræk stod over Porten; det repareredes i Kong Christian VI Tid; ogsaa hans Navne-

træk blev indhugget over Porten. Det var opført af Tømmer fra andre ældre Bygninger, og Begtrup mente, at Materialerne, hvoraf det var opført, stammede fra gamle Klosterbygninger eller muligvis fra Ørkils Slot, thi det var synligt mange Steder paa Stolperne og kunde tillige ses af den gamle Skrift paa disse.

Vinduerne var gamle og blyindfattede, kun halvt gennemsigtige, kun faa kunde aabnes og var bemalede med gamle Præster og Raadmænd. Et af disse gamle Vinduer med 11 malede og indbrændte Ruder med Vaabner af nedenævnte navngivne Personer findes opbevaret i Nationalmuseets 2. Afdeling.

1) 1681. Matz Lucassen.

2) 1681. Ellen Matz Lucassen.

3) 1676. Poul Rasmussen.

4) 1681. Johan Pedersen.

5) 1681. Margrete Pedersdatter.

6) 1681. Pouffel Christensen.

7) 1681. Andreas Hans och Christian Pouffels Sønner.

8) 1681. Karen Andersdatter.

9) 1681. Johan, (Resten af Indskriften mangler, men har uden Tvivl været Pedersen, da Ruden og Vaabnet er det samme som Nr. 4.

10) 1681. Johannes, Niels och Karen Pouffelsønner och Daater, Margrete Hansdatter.

11) 1681. Jørgen Jørgensen Bagger.

Den tolvte Rude mangler.

I den nederste Etage var Bolig for Arrestforvareren med Opgang til øverste Etage. I Porten var Byens Vejerbod, endvidere indeholdt nederste Etage fem Arrester, Vagtstue og en dansk Skole med Bolig for Læreren; ved Bygningen var Gaardsplads og en lille Have. I øverste Etage var den gamle Tingstue, et borgerligt Straffeværelse og en stor Sal, 25 Alen lang og 10 Alen bred, Borg-

mester- og Raadforsamlingsværelse, som paa Begtrups Tid anvendtes til By- og Herredsting. Fra Salen var et Aflukke til Byens Arkiv; dette skal omkring det 19. Aarhundredes Begyndelse have været i en elendig Forfatning. Paa Resens Plan ses det, at Raadhuset har ligget langs Vor Frue Kirkegaard, og paa samme Plan er angivet en Galge, kanske den i 1564 paabudte, og en Pæl, mulig en Gabe-stok. Paa Nationalmuseet opbevares en Livring, en Jernkæde og Brudstykket af en Bøjle, alt Udstyr til en Gabe-stok, fundet i Svendborg, samt en Tømmelskrue af Jern; den skal stamme fra dette Raadhus. Disse uhyggelige Strafferedskaber har Borgerne haft for Øje hver Dag, stadig mindende dem om Retfærdighedens Nærværelse, og man kan vel gaa ud fra, at de har været i Brug af og til.

Paa Kortet fra Frederik V. Atlas ses Raadhuset paa samme Plads, men ingen Torturredskaber. I Mellemtiden har de vel holdt Flyttedag; i hvert Fald er Galgen nok vandret op paa Galgebakken. Paa det Kort, som ledsager Begtrups Bog, ses Raadhuset ligeledes at ligge langs Vor Frue Kirkegaard; tillige findes paa samme Kort Sprøjtehusets Plads angivet; det var opført 1776, og laa omtrent midt paa Torvet, men dog mere over mod nuværende Café „Primula“.

I 1575 paalignedes Svendborg en Skat af 250 Rdl. til Befæstning af Ribe. Kong Frederik II. eftergav imidlertid Byen denne Skat den 24. Marts 1576, fordi Byens nye Raadhus var paabegyndt. Dette Hus stod til Byen i 1830 fik et nyt, det tredje, som omtales. Grundstenen lagdes under stor Højtidelighed Aaret forud. Hele Begivenheden er af Byfogden refereret i den gamle Raadstuebog, og da saavel denne Begivenhed som Indvielsen er meget udførligt omtalt og tillige helt morsom, er den medtaget her. Men forinden kan fortælles, at man i gamle Dage betragtede

Torvet som halvvejs offentlig Losseplads, foruden at det ogsaa skal være anvendt til Tømmerplads; i den Anledning indkaldtes 1818 Ejermændene til de paa Torvet og i Gaardene henliggende Møddinger for Byfogden for at faa disse Uhumskheder fjernede, men alle erklærede, at det var dem komplet umuligt at finde Plads til deres Møddinger i deres egne Gaarde eller andetsteds i Byen end netop paa Torvet.

Endvidere bør omtales Galgebakken og Retterstedet; thi gennem hele Middelalderen og et godt Stykke op mod vor Tid spillede, som bekendt, Tortur og Rettersted en vigtig Rolle i Tilværelsen. De mærkeligste Forhold knyttede sig hertil, og hvad man i vore Dage med en uhyggelig Følelse erfarer fra hin Tid, hørte den Gang med til det daglige Livs Foreteelser. Hertil knyttede sig en uhyre Portion Overtro, der for Alvor havde Tag i Folk, og meget har holdt sig helt op imod vor Tid, om det nogensinde helt kan udryddes. I de Tider hørte Hæntelser ikke til Sjældenheder. Et Liv betød ikke saa meget; Loven var strengere, Eksekutionen betragtede man med andre Øjne end nu, ja den hørte maaske endda delvis med til Adspredelserne; thi gamle Beretninger fortæller om de mange Tilskuere. Bøddelen eller, som han kaldtes, Mestermannen og hans Hjælpere, betragtedes som tilhørende en lavere Kaste; det kan ses i Magister Hugo Matthiessens „Bøddel og Galgenfugl“, der giver et levende Billede af hin Tids Opfattelse af disse Forhold.

I Fyn indtog Bøddelen og hans Selskab en særlig Stol i Kirken, havde deres eget Glas i Kroen og maatte ved Altergang kun drikke Vinen af Kalkens Fod.

Kong Christian den II havde i sin verdslige Lov paa budt, at der i hver dansk Købstad skulde holdes „en Bøddel og Rakker“ under Faldsmaal til Kronen, om det ikke fandt Sted. Det var vel nødvendigt for at holde Folket i Ave.

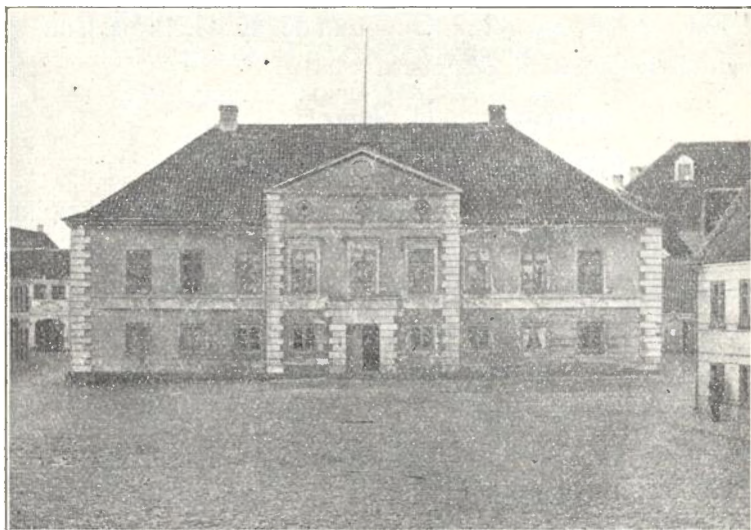
Som allerede omtalt, stod Galgen i sin Tid paa Torvet, men flyttedes senere til Galgebakken, det nuværende Ovinehøj; omtrent ud for den runde Bænk ved Spasere-stien var Retterstedet. Nogle faa Tildragelser vil vi kortelig se paa her.

Den 3. Februar 1584, „da bleff der en guldsmeds svend ret y Suenborrig“; han hed Anders og havde tjent Peder Maler her i Byen før som Læredreng paa Embedet, og han halshuggedes, fordi han „slo en anden Karl ihjel“. Den 31. Januar 1688 fik Magistraten i Svendborg følgende Befaling fra Kong Christian V.: „Vores allernaadigste Villie og Befaling er, at I strax den Anordning gjøre, at den Qvindes Person der i Svendborg, som formedelst hun Barn skal have ombragt, fra Livet er dømt, vorder paa Byens Bekostning, efter den over hende den 23. Januar sidtsleden ergangne Dom, henrettet, hvilket og saaledes herefter skal ske, naar nogen Midæder sammesteds skal rettes, som sig ingen Midler til des Bekostning efterlader. Derved skeer Vor Villie; Befalende Eder Gud“. Det lyder lige haardt nok, at den sølle Synder selv maatte sørge for at bekoste sin Fjernelse fra denne syndige Verden.

Den sidste af disse bedrøvelige Tildragelser foregik i 1853 den 22 Marts, da den saakaldte Ildebrandsdreng henrettedes paa Galgebakken.

Saa lader vi de arme Syndere hvile i Fred, enten de nu har maattet lade Livet paa den ene eller anden Maade, og nævne sluttelig et Selvmord, der fandt Sted i 1584, „wor der en kunstrig Glarmester udy Suenborrig, som stack sig selffuer ihjel med en kniff“, fordi han forligedes ilde med sin Hustru, og Øvrigheden vilde herfor have fængslet ham, „dog leffde hand, effter hand haiffde stungen sig i liffuet, en dag eller saa, oc efter en christen poenitentz

tog sacramentet til sig o. s. v.“ Endnu et gammelt Dokument fortæller os, at et Svendborg Bytingsvidne fra 22. Juni 1551 omtaler, at Claus Holste, kongelig Majestæts Tjener af Sverrige, havde givet Borgmester Jesper Nielsen paa Byens Vegne en fuld, tryk og stadig Orfejde for sig og alle sine, fordi han var bleven fængslet i Svendborg i Anledning af, at han nogle Aar før var kommet for Skade at slaa en Karl ihjel i Svendborg. Et Brev til Byfogeden i Svendborg, Claus Poulsen, tillader Anne Skriversdatter sammesteds at beholde hendes og hendes der for Byen rettede Husbonds Gods mod at betale saavel hendes som Mandens Gæld.

Det gamle Raadhus paa Torvet fra 1830

Heldigvis har vi kun Mindet om hine triste Begivenheder i Navnet Galgebakken tilbage, og det vil med Tiden forsvinde for Benævnelserne Ovinehøj, selv om Galgebakken er mere historisk korrekt.

Grundstensnedlæggelsen til et nyt Raadhus fandt Sted den 28. Maj 1829 i Nærværelse af Hans kongelige Højhed Prins Christian Frederik (C. 8.), som den Gang var Fyns Stifts Guvernør.

H. k. H. boede paa Apotheket i Møllergade; her modtog Købmand H. J. Baagøe Pladen og bar samme paa en rød Fløjelspude med Guldsnore. Købmand E. Brandt bar Murske og Murerbrædtet paa et Sølvfad. Saavel Plade som Murske er af Sølv og opbevares nu i Museet. Paa Pladen staar:

Grundstenen

til Svendborg Raadhus nyt opført H. M. Kong F. VI 22. Regeringsaar, blev lagt den 28 Maj MDGGGXX VIII af Fyens Stifts Guvernør H. K. H. Prins Christian Frederik til Danmark.

Amtmand var H. Sporon.

Byfoged Cancelliraad Nellemann.

Svendborg Bye, Sunds og Gudme Herred, Baroniet Lehn, og Stamhuset Moltkenborg og Thorseng, hvis Arresthus det er, bekostede denne Bygning for henved 12,000 Rdl. Sedler.

„Gud velsigne Arbejdet,
længe leve Kongen“.

Processionen udgik fra Apotheket i Møllergade og aabnedes af det borgerlige Musikkor, Faner og en Afdeling af det borgerlige Militær; derefter kom de eligerede Borgere samt de tvende af disse, der bar Grundstenspladen og Murskeen, saa Byfogden, Byskriveren og Amtmanden, dernæst H. k. Højhed; saa kom Byens Embedsmænd og Honoratiorene samt H. k. H.s Kavallerer og øvrige Fremmede tilstedeværende parvis efter Rang. Den bevægede sig gennem Møllergade til Torvet, hvor Grundstenen skulde nedlægges; ved Ankomsten her opmar-

cherede det borgerlige Militær og gav H. k. Højhed den befalede Honnør med presenteret Gevær, hvorpaa der formedes en Plads, hvor Raadstuen skulde opføres; samtidig salutedes med Kanoner fra en Plads i Nærheden. Det behagede H. k. Højhed at begive sig ind i Pladsens Midte, hvor Amtmand, Byfoged, Byskriver og de eligerede Borgere ogsaa fik Plads. Ligeoverfor befandt sig et Personale af syngende Damer og Herrer, der under Ledsagelse af Instrumenter afsang følgende Sang paa Melodien „Kong Christian lægger ned sit Sværd“.

1.

„Fra Himlens Herre, steg hun ned,
og slukte Tvedragts Ild, som brændte,
paa Jorderig og Lyset tændte,
kun Sandheds Lys, Retfærdighed,
hun fandt, at her i Danmarks Lunde,
sit Tempel trygt hun rejse kunde,
og valgte Danmark til sit Hjem.

2.

Her dybt mit Træ skal fæste Rod,
og ud fra Dannerkongens Throne,
det brede skal sin stolte Krone,
og Fred skal herske ved dets Fod;
thi i dets milde Palmeskygge,
skal Folk og Fyrste samlet bygge,
samdrægtige at holde Ting.

3.

Og synker end det gamle Hus,
der stod i Træets milde Skygge,
skal vore danske Sønner bygge,
et nyt højt paa det sjunknes Grus;
naar Fyrstens Haand dets Grundvold lægger,
da Himlens Forsyn fuldt det dækker,
og skænker sin Velsignelse.“

Derpaa fremtraadte Byfogden og anmodede H. k. Højhed om naadigst at bevidne Byen den Gunst med egen høje Haand at ville nedlægge Grundstenen til Byens ny Raadhus, hvortil Prinsen venligt svarede, „at han gerne gav Byen ogsaa dette Bevis paa sin Velvillie for samme“. Derpaa oplæste Guvernementsekretæren Pladens Inskription, hvorefter H. k. Højhed behagede at træde frem til den sydlige Hjørnesteen, hvori var indhugget en passende Fordybning, i hvilken han indmurede Pladen, assisteret af Murermestrene G. Rasmussen og C. Lange; herpaa behagede det H. k. Højhed at tiltale den forsamlede Mængde saaledes: „Alt længe har denne gode By savnet et til sin Bestemmelse passende Raadhus; Arresterne svarede ejheller til Menneskelighedens eller til den almene Sikkerheds Fordringer. Disse Mangler skulde vorde afhjulpne, i det Hans Majestæt har bifaldet, at Svendborg By og de tilgrænsende Landsogne ved fælles Bistand opfører den Bygning, hvis Grundsten i Dag er lagt, og som skal rejse sig til Hus, saa for Byen og til Gavns for det almindelige. Lader os taknemlige erkjende vor elskede Konges Omhu for sine kære og tro Undersaatter. Lader os paaskønne en retfærdig Øvrigheds nidkære Bestræbelser. Vi bede Gud om Velsignelse til Arbejdet. Vi ønske af Hjertets Fylde længe leve Kongen.“ Saa raabtes Hurra, og der salutedes med Kanoner, hvorpaa følgende Sang blev afsunget paa Melodien „Solen stiger herligt paa sin Bue“.

1.
 „Se Retfærdighed, du Himlens Datter,
 her et Tempel vi dig rejser atter,
 grundlagt med vor Fyrstes Haand;
 men Aarhundreder paany henrinde,
 lad de fjerne Slægter varigt finde,
 at det fyldes af din høje Aand.“

2.

Lad, oh! Himmel, Fred om Templet svæve,
 lad det mod din Hvælving stolt sig hæve,
 kraftigt trodse Tidens Tand;
 sign du dem, som Sandhed eftertragte,
 sign den Haand, som Templets Grundsten lagde,
 sign vor Konge, sign vort Fødeland“.

Amtmanden udbragte et længe leve H. k. H. Prins Christian Frederik til Danmark, som ledsagedes med enstemmig Hurra af den forsamlede Mængde. H. k. Højhed udtalte derpaa følgende: „Lad mig takke dem alle, lad mig bringe enhver Svendborger, enhver god Fynbo mine gode Ønsker, de vorde alle saa lykkelige, som jeg ønsker dem det“. Atter herpaa raabtes Hurra. Derefter marcherede det borgerlige Militær op til Vor Frue Kirke, hvor det tog Opstilling i to Geleder, Processionen begav sig op til Kirken, hvor det behagede H. k. Højhed at overvære Gudstjenesten. Kirken var tæt fyldt af Mennesker; Gudstjenesten forrettedes af Pastor Heber. Efter at denne var til Ende, ledsagedes H. k. Højhed til sit Kvarter paa Apotheket af hele Processionen. Senere paa Dagen gav H. k. Højhed en Diner for dem, som havde ordnet Højtideligheden; hertil var desuden indbudt de to eligerede Borgere, som havde baaret Pladen og Murskeen, endvidere Borgerkaptajn Simonsen, Brandinspektør Vilhjem og Købmand A. Carre. Videre — fortæller Raadstueprotokollen — blev der i Dagens Anledning afholdt et Skovbal i Termeriet, hvor hans kongelige Højheds Gemalinde Prinsesse Caroline Amalie og Prins Frederik var til Stede. Ved denne Lejlighed fremkom en Deputation af Byens Skovejere med Ansøgning om fremtidig at maatte kalde Termeriet „Christiansminde“, og den anden af Byens Lystskove, som hed Rottefælden, for „Ca-

roline Amalielund“ efter henholdsvis Prinsen og Prinsessen, hvad de kongelige Højheder naadigst tillod. Endelig slutter Protokollen med følgende: „Til bestandig Erindring om denne for Svendborg saa glædelige Højtidelighed, og at den til de sildigste Slægter maa kjendes, er ovenstaaende saaledes indført i nærværende Raadstue Protokol, og efter Øvrighedens og Borgerskabets underdanigste Anmodning naadigst undertegnet af H. k. Højhed, Guvernøren“.

Sign.

(Christian Frederik).

„Det følgende Aar den 23. Maj blev det nye Raadhus indviet i Overværelse af H. k. Højhed og høje Gemalinde, der begge naadigst havde bevilget Byen den Gunst at overvære Indvielsen denne Dag, som var D. k. Højheders høje 15 Aars Formælingsdag.

Borgervæbningen var opmarcheret paa Torvet, idet den dannede en ret Vinkel med det nye Raadhus og med Front mod Vor Frue Kirke; Gaderne var bestrøet, med Blomster og Grønt. I Raadhuset var Bytings, Herredstings og Forligelseskommissionens Værelser indrettede til Gemakker for de høje Herskaber. I Raadhussalen forsamledes de, der var nærværende ved Indvielsen; deres Antal var over 300, deriblandt Stiftsamtmænd, Amtmænd, flere af de anseligste Lehns- og Stamhusbesiddere, Embedsmænd og Fremmede fra Odense, Nyborg og Landet, saavel Herrer som Damer. Den øverste Nische i Salen var dekoreret med rødt Damask og her var der anbragt en Forhøjning med Trin, hvorpaa stod to Lænestole til de høje Herskaber. Foran Nischen stod Øvrigheden, lige over for hin stod et med grønt overtrukket Katheder 4 Alen frem i Salen, omkring og foran hvilket en Del Sangere og Sangerinder, i alt 28, tog Plads; langs Salens Sider stod

Herrerne paa den ene og Damerne paa den anden Side i 5 à 6 Rækker, saaledes at Midten af Salen i 4 à 5 Alens Bredde var fri. Saaledes oppebiedes de høje Herskabers Ankomst, og Kl. 12^{1/2} forkyndte Kanonsalut højst-sammes Ankomst paa Byens Grund, og kort efter saa man D. k. Højheder med Følge stige ud af Vognene ved Raadhusets Hovedindgang, hvor de modtoges af Byfoged, Cancelliraad Nellemann og de eligerede Borgere; derpaa førtes de ind i det til Salen stødende for dem bestemte Gemak. Efter nogle Minutters Forløb traadte de høje Herskaber med Følge ind i Salen og førtes af Byfogden gennem Salen til deres Pladser. Der istemtes med fuldt Akkompagnement, indstuderet efter ny hertil komponeret Musik følgende Sang:

1.

Danmarks dejligt Vang og Vænge,
kranst med Bølgen blaa.
Trindt omkring i dine Enge,
Troskabs Minder staa;
ogsaa dette Hus fra Bunden,
dybt, hvor Fyrsten lagde Grunden,
har vi rejst, og stolt dets Tinde,
kneiser til hans Minde.

2.

Thi hvor Danmarks Sønner bygge,
færdes kan og boe,
„Man med Lov maa Landet bygge“,
det er Kongens Tro;
derfor Frederik kjærlig sendte,
Christian, hvis Hjærte brændte,
højt for Ret, at Værket kunde
kraftigt staa fra Grunde.

3.

Venligt smilte Fyrstens Øje,
 som vort Lands Natur.
 Værket steg op mod det Høje,
 kraftigt staar dets Mur,
 Kjærlighed dens Grundsten lagde,
 Kjærlighed det Værk fuldbragte,
 Kjærlighed paa alle Veje,
 staaer som Danskes Eje.

4.

Naar fra Østen over Jorden
 Solen stiger frem,
 gyder ud sit Lys mod Norden,
 Troskabs sande Hjem,
 naar vor Konges Love tale
 højt og klart i disse Sale,
 da skal Dyd og Last fornemme,
 Retfærd her har hjemme.

5.

Og til Rets og Sandheds Ære
 dette Dommerhus
 skal fra nu indviet være,
 oprejst af sit Grus;
 derfor Du, hvis Forsyns Øje
 søger evigt i det Høje,
 i Din Varetægt det tage
 kraftigt alle Dage.

Derefter holdt Byfogden følgende Tale:

„D. k. Højheder ville naadigst tillade, at dette Borger-samfund skønt gennem en uanet Røst nedlægges for D. k. H., den Række af Velgerninger, det modtog af Deres høje Hænder, som i Særdeleshed for den høje Naade at

skænke vor By, Deres Nærværelse paa denne Dag af Aaret, der er Deres Egne, som alle Danske Hjerter saa dyrebar.

D. k. H. har virket heldbringende i alle Administrationens Retninger, intet der griber ind i det offentlige Liv er undgaaet D. k. H. Opmærksomhed, intet der kunde sigte til Opfyldelsen af H. M. Kongens Villie, til Samfundets Vel eller til Udvikling af Sandten for det gode og skønne, være Indretninger, være offentlige Bygninger, være Templet, bærer herom de skønneste og varigste Minder. D. k. H. har indvidere som Rigets første Prins, idet de i hine Hensigter endog med høje Gemalinde oftere har forundt os deres høje Nærværelse, knyttet vore Hjerter med Livets stærkeste Baand til Fædrelandet, til Konge og til det hele Kongehus. Langt flere end Øjeblikket tilsteder at paapege end sige at udvikle, hvor hine af os dybt paaskønnede Velgerninger, og kun ved den seneste i H. M. landsfaderlige Naade grundede og af D. k. Hs. Hænder fremgangne ved dette som ved et Trylleslag fremstaaede Themis Tempel, saa værdigt sit Ophav, og sin Bestemmelse, kun ved denne frugtbringende Velgerning, der alt nu fremkalder Glæde og Fryd blandt os, tør vi i Dag dvæle nogle Øjeblikke. Kun et Aar tilbage og vi maatte endnu se de ulykkelige, hvem Borgersikkerheden bød at tage Vare paa, smægte i skumle, usunde, usikre Fængsler og derfor ofte bebyrdede med Lænker og haarde Jern, hvor ikkun Varetægt behøvedes. Vi maatte se de vigtigste Handlinger, hvorpaa Ære og Frihed, Liv og Formue beraade blandt os, at afgøres inden faldefærdige Mure, som truede med at synke under Vægten af tre Aarhundreder; og vilde Almenheden samles til fælles Fryd, eller til dyrebare Festdage, som tro Undersetter, maatte den atter tye til hine, al Smag og

ædlere Sans tilbagetrængende Levning fra mørkere Tider. Ene D. k. H. overvandt alle de Hindringer, der saa ofte møder det nyttige, det skjønne det nødvendige. Vanskelighederne saaledes hævede traadte det almene Vels Genius, gaaende Haand i Haand med Virksomhed og Velvilie, frem i vor Midte, Kilden aabnedes til Værkets Udførelse. Borger og Landmand bidroge saaledes, det offentlige understøttede, Regeringen fremmede, Landsfaderen samtykkede, og paa denne Maade hævede sig denne Bygning til hvis Indvielse vi ere her festlig forsamlede. Dog tilkommer Takken næst vor allernaadigste Konge, hans Omhu for det heles som for det enkeltes Vel, ligger saa nær paa Hjertet, hvorpaa vi, hans lykkelige Undersaatter, dagligen modtage saa store Beviser, fornemmelig den, der kløgtigen som kraftigen vidste at overvinde disse Vanskeligheder, den naadigste Herre, der vilde, at i dette Guvernement ei nogen ufornöden Lænke maatte bæres, og nu er Lænken falden. De vilde at der, hvor Kongen gennem sine Embedsmænd udøver sin helligste Magt „Retfærdighed“, at der skulde Omgivningen svare saavidt muligt til det store Øjemed, og nu er dette skeet, De vilde og at Borgerglæden skulde forhøjes, idet den forædledes af Smag og Sans for det skjønne, og vi se nu den Bygning hvortil alles Interesse er knyttet, at fremvise et Mynster i ædel Stil, hvor et skjønt Ydre indeslutter et tilsvarende Indre, og ved at fremkalde forædlede Glæder, og Kærlighed den Prins der saaledes vidste at forene det nyttige med skønne. Dette er D. k. H. seneste velgørende Værk mod vor By, og som i Dag fremkalder dobbelt Trang hos hver god Borger, til at udtale sin Tak for dette gennem Aarhundreder virkende Gode, og hvorledes skulde vi yttre disse vore Fortjenstligheds Følelser for vor allernaadigste Konges Velgjerninger, for vores elskede Guvernørs Bestræ-

belser, bringe dermed vor Tak paa en værdigere Maade, end med fælles fremtidig Hi, gaa efter at fortjene H. M. Naade og D. k. H Tilfredshed med det faste Forsæt, hver i sin Kreds at virke til det store Maal, De naadigste Fyrste stedse haver for Øje, sandt og varigt Borgerheld. Vor Tak tolker sig derfor ikke allene i Ord, men vise sig fremtidig med saadanne vore fælles Bestræbelser, dette være hellig Beslutning i dette festlige Øjeblik, og med dybt og indpræget Erindring om dette Forsæt være dette Hus hermed i Dag indviet til sin høje Bestemmelse. Vores Tak til Dem D. k. H. vor Prins Guvernør ei blot i Norden, højt elskede Gemalinde bestaar i det Ønske, at det skjønne og det ædleste stedse lykkeligere maa gaa Haand i Haand gennem Danmarks Enge, at det maa fremmes i hele Riget, saa og i vor lile By, og at D. k. H ogsaa i Fremtiden stundom vil skænke os Deres huldrige Lykke og glædesbringende høje Nærværelse. D. k. H. vilde naadigst læse hver Borger og Borgerindes inderlige Lykønsning paa denne Deres høje Formælings Aarsdag i den Glæde, der er udbredt iblandt os, men som jeg forgæves vilde søge at skildre, og bør derfor slutte med den af alles Hjerter grebne Bøn, længe leve Kongen, længe leve D. k. Højheder, Prins Christian Frederik til Danmark og høje Gemalinde Caroline Amalie, længe og lykkelige“.

Herpaa behagede det H. k. H. selv at svare, „Vi takke hjerteligen for de Følelser og Ønsker, der tilligemed os paa denne for os saa betydningsfulde og kære Dag, at vi med saa megen Tilfredshed tilbringe den i denne Kreds, maa bedst tolke, hvormeget vi paaskøne disse Ytringers Værdi. Glædeligt for os alle er det vist at se H. M. landsfaderlige Hensigter med dette Raadhus Bygning efterkommet, og vi ønske at det, nu indviet, ganske maa svare til sin Bestemmelse, at Retfærdighed stedse

værdigen maa plejes, at Almensikkerhedens Fordringer maa udøves med Menneskekjærlighed og naar ved højtidelige Festligheder denne gode Byes Borgere og Borgerinder samles her med Omegnens Beboere, de fremlyse Borgerenighed og Glæde, og da vilde de som i Dag ihukomme den bedste Konge, som værner om Borgernes Fred og som kun er glad ved at vide sine Undersaatter lykkelige, da vilde de, taknemmelige glade, genlyde Ønsker for Kongens Held, ligesom de nu med mig udraabe, længe leve Kongen^u.

Dette gentoges af Forsamlingen og derefter blev følgende Sang afsunget:

1.

„Tiden skifter, Dage henrinde;
Kærligheds og Retfærds lyse Minde,
ind i Evigheden naar;
dette Hus, et Tempel, højt sig hæver,
som til dem et varigt Offer kræver,
indtil Tidens sidste Time slaer.

2.

Du, som troner højt i Himlens Rige,
lad Din Fred til dette Hus nedstige,
og din Visdoms høje Aand.
Om vor Konge, om hans Hus Du frede,
Din Velsignelse, Du trindtom sprede
over Danmark med Din milde Haand.“

Derefter underholdt de høje Herskaber sig med de tilstedeværende og bevidnede dem deres højeste Tilfredshed med det nye Raadhus. Senere aflagde de kongelige Visit i Byens Skove, Christiansminde og Caroline Amaliegund. Ved Promenaden gennem førstnævnte fulgte Musik i en Baad langs Stranden, og det hertil fra Nyborg ankomne Vagtskib flagede og saluterede.

D. k. H. gav stort Taffel paa det ny Raadhus; hertil var Byens Embedsmænd med Fruer tilsagte og de eligerede Mænd, Hans Jørgen Baagøe, Ernst Brandt, Morten Jørgensen, Peter Baagøe, Jacob Mægaard Krøyer, Anders Højwald, de tvende Skovbestyrere H. Madsen og A. Carre, Borgerkaptajn Simonsen og Branddirektør Vilhjelm. Ved Middagen salutedes for Skaalen for det danske Kongehus. Seminarister fra Skaarup indfandt sig under Taflet og fik Tilladelse til at synge en Sang; under Taflet var der Musik. Efter Taflet steg de kongelige til Vogns, ledsagede af Mængdens Leveraab.

Den næste Aften var der Raadstuebal, og Byen var illuniineret i Anledning af D. k. H. Nærværelse; de ankom Kl. 9 til Ballet; Børn aabnede dette med Sang og Dans, de omgav et „C“ af Blomster. Prinsen begyndte Ballet med en Polonaise med en af Selskabets Damer; herefter fulgte Prinsessen med en af Selskabets Herrer; Ballet varede til Midnat, og efter at de høje Herskabers Skaal var drukket og en Sang afsunget, forlode de Festen, og dermed var Byens ny Raadhus indviet.

Dette Raadhus stod saa til 1882, da det nedreves, og dets Plads lagdes ind til Torvet; det laa modsat det foregaaende tværs over Torvet med Bagsiden ud mod Farver Wiggers Gaard og med Facaden mod Møllergade. Et Fotografi af det findes paa Museet.

Paa dette Raadhus afholdtes gennem Aarene mange Festligheder, og mangan ældre Svendborger vil kunne mindes disse Baller, Middage og Concerter o. s. v. Det opvarmedes med Tørv og Brænde, thi 1843 bortliciteredes 100,000 Stykker Tørv til Raadhuset.

En Svendborger fortæller ganske livligt om en saadan Festaften, hvorledes man klarede sig med Lokalerne. Salen var temmelig stor og den fineste i Byen den Gang;

dens eneste dekorative Prydelse udgjordes af en Samling mindre Kobberstik af de oldenborgske Konger, der hang mellem Vinduerne langs Væggen. Ved Baller brugtes et Par af Arrestforvarerens private Værelser som Garderobe for Herrer og Damer. Bytinget i Stuen med Venteværelse brugtes til Spiselokale, Herredstinget agerede Spillestue, den gamle Gældsarrest bag Salen Dametoilet; selve det høje Byraads Forsamlingslokale blev ved slig Lejlighed profaneret ved at benyttes som Toddy- og Ølstue for Herrerne. Arrestanterne kan umuligt have undgaaet at leve med i Tankerne paa en saadan Aften, naar der var Middag og Bal; kanske de sølle Djævle har betragtet det som Tortur. Sikken Parodi paa Arrester; men den Gang kendte man hverken Blæksprutten eller Klods-Hans.

Paa Torvet findes nu Politi- og Brandstation i samme Bygning; hvor den nu staar, stod før den Tid et mindre Sprøjtehus og en mindre Ejendom; dette maa være flyttet herhen mellem 1776 og 1885, antagelig da Raadhuset 1829 byggedes, Politistationen er opført efter Tegning af Arkitekt Ekersberg; her var oprindelig Kæmnerkontor paa første Sal, indtil det flyttedes til Kommunens Ejendom bag Museet. Ud for Politistationen er i Kirkegaardsmuren anbragt en Vandkumme med Vand fra Vandværket. Kummen er en Gave fra Borgmester L. Schrum; over den er anbragt en Granitsten omvendt konisk med et indhugget „L. S.“

Endelig kom saa det nuværende Raadhus i Vestergade, opført 1880—81 efter Tegning af Arkitekt Lendorf fra Odense. Det toges i Brug af Byraadet den 16. November 1881, ved hvilken Lejlighed Byfogedfuldmægtig Jantzen i Borgmester Schrums Fraværelse bød Raadet Velkommen i de nye Lokaler og mindede om, at det var første Gang, man var samlet der. Den 25. November samme Aar holdt

Amtsraadet sit første Møde paa Raadhuset; dets Indvielse foregik i Stilhed og al Beskedenhed.

Raadhuset er bygget i Forening med Amtet, saaledes at $\frac{7}{10}$ ejes af Amtet og $\frac{3}{10}$ af Byen. Grunden købtes for 26,000 Kr. af Pastor Suhr fra Tved. Her laa et Hus i en dejlig Have, oprindelig bygget som Enkesæde for en Baronesse Bille Brahe. I Bygningen findes Byfogedkontor, Byting, Herredsting med Forværelser, Byraadssal 12 Alen høj, der forøvrigt benyttes meget lidt, fordi der aldrig afholdes Festligheder mere paa Raadhuset; endvidere har der til fornylig været Herredskontor.

Arkiv og Arrestforvarerbolig findes i Kælderen, og i en Sidefløj 19 Arrester med Gaarde, alt indrammet af Raadhushaven.

Raadhuset er forsikret for 95,000 Kr.

I Byraadssalen hænger Malerier af Amtmand Greve Brockenhuus-Schack, Borgmestrene Lund, Schrum, og Schou.

I Januar 1898 skete paa Raadhuset en uhyggelig Gas-eksplotion, hvorved Arrestforvarerens Hustru fik saa svære Brandsaar, at hun kort efter døde.

Paa Pladsen foran Raadhuset er den 12. Juni 1904 afsløret en Broncestatue af Amtmand Greve L. Brockenhuus-Schack, Statuen staar paa en Granitsokkel. Paa For-siden staar:

„Amtmand Greve Brockenhuus-Schack“, og paa Bagsiden:

„Rejst af samtlige Kommuner i Svendborg Amt i Anledning af Grevens 50-aarige Embedsjubilæum den 12. Juni 1903, og 36-aarige Amtmandsgerning i Svendborg Amt“.

Højtideligheden ved Afsløringen var sjældnen, idet Greven overværede samme. Der var Masser af Mennesker; hele Byen flagede, ved Afsløringen var der Sang, Taler og Musik, og Dagen sluttede med en Fællesspisning i

Christiansminde, hvor Greven under Publikums Hyldest kørte langs Strandpromenaden hjem til Ørkilshus.

BYFOGDER HAR FRA 1750 VÆRET:

1.) Mandrup Jørgensen fra 1750 til 1753; da gik han af, men forblev Vejet og Maaler i Svendborg.

2.) Hans Adolph Tauch 1753—64; han havde været Byfoged i Rønne og Herredsfoged i Vester Herred paa Bornholm. Han ejede Klostergaarden.

3.) Peder Kristian Splid, betjente Bytinget en Gang ca. 10. September 1764; døde 1770. Han fremkom med et Forslag til Forbedring af Byens Vandforsyning, der dog ikke naaede at blive udført.

4.) Peter Bech, 1770—1772, havde først været Byskriver.

5.) Søren Jørgensen Møller, 1772—1781.

6.) Johannes Uldahl, 1782—1804, Han var Søn af Byfogden i Assens, blev Vice-Landsdommer i Fyn 1785. Han skal have været en virksom og talentfuld Mand. 1782 foreslog han en bedre Vandforsyning, ligeledes foreslog han en bedre Jordebogs Indretning, dog blev disse Ting ikke gennemførte. Borgerskabet tilstod ham som Formand 40 Rdl. og 61 Sk. aarlig, der udrededes af Sigts- og Sagefaldskassen. I 1789 ordnede han Magelæget mellem Taasinges Ejer og Byen, hvorved Gl. Hestehave blev fredet og Træerne paa Øxenbjerg omhuggedes og Jorden overladt Byen til fri Brug. Han beviste, at begge Ørkils Møller havde 7,883 □ Alen mere Jord, end der kunde tilkomme samme. Han sørgede for, at Købesummen blev betalt for Hallenskov og Hømarkens Træer, at Skovene toges i Fred og erhvervede ved Skovenes Forvaltning paa mindre end 3 Aar en Kapital af 3000 Rdl. Han foreslog Byen at bygge en stor, hollandsk Vejmølle og fik

Rentekammerets Tilladelse hertil; Møllen byggedes og ansattes til 7 Td. Skyld. Han satte Taxt for al Slags Brød, Smør, Kød, Øl, Mjød og Brændevin. Han var tillige den største Lodsejer i Markjorderne og tog virksom Del i deres Udskiftning. Han døde 1807 paa sin Gaard ved Aalborg.

7) Frederik Quist Broersen var Herredsfoged i Sunds og Gudme Herreder, og var kun konstitueret fra 1804 til 1806.

8) Johannes Nellemann fra 1806—1829.

9) Kammerjunker C. J. F. A. v. Moltke, R. af Dbg. fra 1829—1847.

10) Kammerjunker J. C. v. Jessen fra 1847—1859.

11) Overauditor L. W. M. Schrum, R. af Dbg., Dbmd. 1859—1885.

12) Thorkild Peter Lünd, R. af Dbg. 1885—1899.

13) C. L. Schou R. af Dbg. 1899—1903.

14) O. F. Smith fra 1903.

Til Byens Øvrighed regner man jo ogsaa Byraadets Medlemmer, og som saadanne har fra 1869 til 1918 følgende været valgte:

Kongl. Agent Lauritz Jørgen Baagø til $\frac{31}{12}$ 1869.

Købmand Gumme Krøyer Riber til $\frac{31}{12}$ 1869. og fra 1873 til 1882.

Malermester Lauritz Vilhelm Berth til $\frac{31}{12}$ 1869.

Grosserer Hans Jørgen Rasmussen til $\frac{31}{12}$ 1871.

Fabrikant Lars Rasmus Lange til 1872.

Sejlmager Christian Brandt til 1872.

Fabrikant Morten Peter Kisbye til 1872.

Hattefabrikant Jens Mikael Lange til 1874.

Rokkedrejer Erik Lindgaard til 1875.

Skibsbygmester Hans Peter Hansen jun. til 1881.

Købmand Claus Jacob Krøyer til 1890.

Købmand Rudolf Georg Fog, 1871—1875.
 Skibsrheder Adolph Hansen Husom 1870—1887.
 Garver Christian Jacobsen Broch, 1870—1881.
 Amtsvejinspektør Peter Husen, 1871—1884.
 Købmand Jens Peter Baagø, 1873—1894.
 Prokurator Christian Nygaard Gregersen, 1873—1873.
 Distriktslæge Vilhelm David, 1874—1881.
 Landinspektør Niels Peter Sofus Hansen, 1874—1875.
 Overretssagfører Jents Lauritz Knudsen, 1876—1906.
 Læge Georg Bertram Herluf Mølmark, 1882—1911.
 Garver Ove Nikolaj Blom Lerche, 1882—1900.
 Uhrmager Johan Henrik Lieberoth, 1882—1884.
 Købmand Lauritz Bie, 1882—1885.
 Rebslager Jens Christian Jensen, 1884—1900.
 Mægler Niels Jensen, 1885—1890.
 Købmand Poul Wiggers, 1886—1894.
 Branddirektør August Schmidt, 1888—1893.
 Købmand Poul Frederik Vilhelm v. d. Hude, 1891—1901.
 Smedemester Andreas Henrik Gudme, 1891—1903.
 Bankdirektør Jensen, 1894—1900.
 Læderhandler Antoni Hybel Rasmussen, 1894—1903.
 Tømrer Hans Peter Hansen, 1900—1903.
 Lærer Jens Andersen, 1900—1906.
 Redaktør Hans Peter Hansen, 1900—1903.
 Købmand Clemme Andreas Jensen, 1897—1909.
 Købmand, kgl. Agent Fr. Emil Th. Petersen, 1897—1913.
 Landinspektør Lars Thorvald Hvenegaard, 1897—1913.
 Købmand Axel Nielsen, 1901—1903.
 Møllebygger Niels Peter Kristensen, 1902—
 Uhrmager Albert Jensen, 1902—
 Muremester Peter Christian Hansen, 1903—
 Tobaksfabrikant H. A. Halberg, 1903—1909 og fra
 1911—1913.

Skibsbygmester Anders Jensen, 1906—1913.
Købmand Ferdinand Jørgensen, 1906—
Banemester Rasmus Peter Andersen, 1906—1913.
Lærer Jens Peter Kristensen, 1909—1913.
Kontorbestyrer Fritz, August Ludvig Nikolajsen, 1909—
Redaktør Hans Rasmussen Egebjerg, 1909—1913 og
fra 1914 1917.

Forretningsfører Carl Christian Vilhelm Tønnesen 1909—
Lærerinde Frk. Anna Birgitte Redder, 1909—1917.

Skibstømrer Sophus Nielsen, 1909—1913.

Købmand Ludvig Frederik Petersen, 1913—

Købmand Carl Emil Jørgensen, 1913—1917.

Redaktør Jens Peter Andersen, 1913

Kasserer Rasmus Valdemar Rasmussen, 1913—

Fru Anna Cathrine Berg, 1913—1914.

Gartner Niels Berend Jensen, 1913—

Fru Emilie Eleonora Jørgensen, 1913—1917.

Sagfører Johannes Lacoppidan Petersen, 1916—

Læge Thomas Barfoed, 1917—

Arbejdsmand Christian Mikkelsen, 1917—

Maler Hans Rasmussen, 1917—

Kobbersmedemester Carl Haugsted, 1917—

Indtil 1909 valgtes Byraadet i to Halvdele, den større af alle Vælgerne, den mindre af de højstbeskattede, og Valgene gjaldt for 6 Aar ad Gangen; men fra 1909 vælges alle Medlemmerne paa en Gang af alle Vælgerne, og Valget gælder for 4 Aar ad Gangen; samtidig forøgedes Medlemmernes Antal til 15. Valgene foregaar ved hemmelig Afstemning, p. t. er de politiske, og der stemmes efter Listevalg.

Under Øvrigheden sorterede, før som nu, Politiet og Vægterne. Disse sidste er med Tiden gaaet af Mode, og det mere moderne Dag- og Natpoliti er traadt i Stedet. De gamle smukke Vægtervers, som menes forfattede af

Biskop Thomas Kingo, følger her. Selv om de nu har været lidt forskellige i Landets Egne, har de i Hovedsagen været ens. Man har vel ikke en Gang nogen Sikkerhed for, at alle Vers blev sunget; mærkelig nok erindrer ældre Folk altid bedst det Vers, som blev sunget Kl. 10, vel sagtens fordi det hørtes netop ved almindelig Sengetid. Der er et Vers til hver Time.

Kl. 8.

Naar Mørket Jorden binder
og Dagen tager af,
den Tid os da paaminder,
om Dødens mørke Grav.
Lys for os, Jesus sød,
ved hvert et Fjed,
til Gravens Sted,
og giv en salig Død.

Kl. 9.

Nu skrider Dagen under,
og Natten vælder ud;
forlad for Jesu Vunder
vor Synd o! milde Gud!
Beware Kongens Hus,
samt alle Mand,
i dette Land,
for Fjendens Vold og Knus!

Kl. 10.

Om Du vil Tiden vide,
Husbond, Pige, Dreng,
da er det paa de Tide,
man føjer sig i Seng.
Befal dig Herren fri!
vær klog og snild!
vogt Lys og Ild!
Vor Klokke er slagen ti.

Kl. 11.

Gud Fader os bevare,
de store med de smaa!
Hans hellig Engleskare
en Skanse om os slaa!
Selv vogte han Byen vel
vort Hus og Hjem,
har han i Gem,
vor ganske Liv og Sjæl.

Kl. 12.

Det var ved Midnatstide,
vor Frelser han blev født,
til Tvivl al Verden vide,
som ellers var forødt.
Vor Klokke er slagen tolv
med Tunge og Mund
af Hjertens Grund
befal dig Gud i Vold.

Kl. 1.

Hjælp os, o Jesu kære!
vort Kors i Verden her
taalmodig at bære:
der er ej Hjælper fler.
Vor Klokke er slagen et;
ræk os din Haand,
O, Frelsermand,
saa vorder Byrden let.

Kl. 2.

Dig, milde Jesu lille,
som mig til Salighed
i Mørket fødes vilde,
ske Pris i Evighed!
Du værdig Helligaand!
Oplyse mig
evindeligt,
at jeg dig skue kan.

Kl. 3

Nu skrider Natten sorte,
og Dagen stunder til;
Gud lad dem blive borte,
som os bedrøve vil:
Vor Klokke er slagen tre;
O! Fader from,
vend du os om'
Den Naade os bete!

Kl. 4.

Dig, evig Gud, ske Ære
i højen Himmelkor,
som Vægter vilde være
for os, paa Jorden bor.
Det ringer nu af Vagt;
for Natten god,
fald Gud til Fod!
tag Tiden vel i Agt.

Selve Vægterinstitutionen er gammel, men hvornaar Svendborg har faaet sine Vægttere, vides ikke. Det gaar maaske helt tilbage til Middelalderen. I 1737 bestemtes det, at Øvrigheden i Fyns Købstæder skulde antage saa mange Vægttere, som var fornødne og som Byerne kunde holde. De skulde lønnes, Natvægterne med 2 Mk. og 8 Sk. ugentlig om Sommeren og 3 Mk. om Vinteren, medens Taarnvægterne hele Aaret skulde have 3 Mk. Noget højere naaede de op efterhaanden. Men der gik ogsaa mange Aar inden Vægtersystemet endelig ophævedes. Vægterlavet i Svendborg ophævedes den 1. Januar 1868 og afløstes af Politiet. Fra Vægterperioden findes paa Museet en Morgenstjerne samt et Vægterskilt fra Svendborg. Vægteren var udstyret med Morgenstjerne, der ikke maatte komme ud af hans Værge, saa længe han var i Funktion. Dette Redskab er opkaldt efter Planeten Venus

og er først kommet i Brug som Vægternes Vaaben fra ca. 1660. Endnu under Svenskekrigen var det et almindeligt Soldatervaaben. Endvidere var Vægteren udstyret med Kabuds, Skilt, Livrem og Kappe, samt en Haandlygte.

Begtrup meddeler, at paa hans Tid havde Byen tre Vægtere med fast Løn og en Reservevægter uden Løn. Deres Opgave bestod i at vaage over Freden paa Gaden om Natten, at afværge Ildebrand, Mord og Tyveri, tillige lodse natlige Sejlere, som krydsede Gaden uden klart Bestik, i Hus. Det har nemlig ikke altid været helt lovligt at færdes ude om Natten efter en vis Tid uden Lygte; men man kan vel gaa ud fra, at dette Paabud som saamange andre var til for at overtrædes. Endelig skulde de ogsaa tilse, at Tranlamperne, da de indførtes, brændte klart, og hertil udstyredes Vægterne med en Pigkæp for at kunne purre op i Vægen.

Hver Time raabte Vægteren, og hver Gang sang han det til Timen passende Vers; det bekendte Vægterraab, „Hov, Vægter, Klokken er slagen ti“, var vel altsammen nærmest beregnet paa at holde ham vaagen paa sin Post. I en gammel Vægterinstrux fra 13. August 1825 findes følgende: „Den Vægter, der har sin Post i Brogade, hvis Raab begynder ved Perleberg, skal herefter ringe 10 om Aftenen, endvidere skal den Vægter, som raaber i Gjerritsgade, der efter hans Instrux begynder med 1ste Raab ved Springsbæk, 2det Raab ved Peter Juuls Hus, 3die Raab i Kyseborg uden for det Sted, som nu beboes af Snedker Rogen, 4de Raab udfor Gaasestræde, derefter fortsætter denne Vægter sine Raab efter Instruksen, saaledes, at naar den Vægter, der raaber i Gjerritsgade, har raabt paa Broen i Kattesundet, raaber han midt paa Torvet, derefter de bestemte Raab i Fruestræde, saa i Bagergade o. s. v.“ En Vægter lønnedes med 3 Mk. daglig

og 12 Rdl. aarlig til Husleje, hvert andet Aar en ny Kjole, Hue og et Par Støvler, hvilke sidste i det andet Aar forsaaledes. Instrux og Løn fik de hos Brændinspektøren; de anvendtes tillige ved Markeder af Politimesteren til Ordenens Opretholdelse. Vægterens Vaaben, Morgenstjernen, var egentlig et farligt Apparat. hvis det blev brugt, men man maa jo haabe at det sjældent er sket. Det var tillige et særligt Tegn paa hans Værdighed. Endelig var de i Besiddelse af en Fløjte for i paakommende Tilfælde at kunne tilkalde Hjælp. Vægternes Aarvaagenhed var vel ikke altid lige stor; at slibe sig en Skraber i en Port eller andet bekvemt Sted hørte vel med til Nattens Orden, og mange morsomme Fortællinger i den Retning kendes fra de Tider. Endnu omkring 1820 brugte Vægterne den største Kløkke i St. Nikolaj Kirketaarn til at ringe paa og af Vagt med, saavel som i Ildebrandstilfælde.

Der var en egen Hygge i gamle Dage ved disse Vægtere, naar de hver Time sang og raabte omkring i Byen, men for Vægteren har det vel ikke altid været et lige behageligt Hverv at vaage over Byen.

Da den nye Ordning i 1868 indførtes, fik Byen en Overbetjent og fire Natbetjente samt to Dagbetjente. Dette holdt sig til 1880; da kom der en Dagbetjent til. Imidlertid gik Aarene med denne Politistyrke til 1894, da Antallet forøgedes med kun en Dagbetjent, trods Byens betydelige Vækst; men Aarsagen til, at Politistyrken ikke øgedes, ligger maaske for en væsentlig Del i den Hjælp, som Gensdarmene ydede Politiet. Først fra April 1898 ordnedes endelig Forholdene saaledes, at der ansattes en Politiassistent, en Overbetjent og elleve Politibetjente, samt to Reservebetjente; senere er det forandret til kun en Reservebetjent, men to Havnebetjente. Politiet sorterede under Borgmesteren, som tillige var Politimester til 1919.

Politistationen findes fra 1886 paa Torvet, før den Tid var den paa Raadhuset. Paa Politistationen er der, foruden Vagtlokale, Kontor for Assistenten, Opholdslokale for Betjentene, to Arrester og Detentionsrum for berusede Personer. Som Assisterter har fungeret:

Jakob Eckmann fra 1898—1911.

Harald Jørgensen fra $\frac{1}{1}$ 1911— $\frac{1}{10}$ 1911.

Jens Jensen fra 1911.

Under Øvrigheden staar en Del kommunale Bestillingsmænd, og i de sidste 100 Aar er disses Antal forøget, fordi mange den Gang ikke kendte Stillinger er oprettet.

I 1817 fandtes et Raadstuebud og en Politibetjent; den første havde en aarlig Løn af 50 Rdl., den sidste kun 30 Rdl; men de forsynedes hvert andet Aar med en ny Uniform. De anvendtes ogsaa som Stævningmænd. Endvidere havde man en Fangefoged, som tillige var Fattigfoged; han boede husfrit paa Raadhuset, fik 6 Sk. daglig for hver Arrestant. Hertil kom Byens 3 Vægtere og to Forligskommissærer, hvoraf den ene tillige var Byskriver. Borgerskabet repræsenteredes af de seks eligerede Mænd, tre for hvert Sogn, den ene fungerede som Formand, de ansaas som Raadgivere for Byfogeden i Byens Anliggender. Hvis der opstod Vakance, foreslog Byfogeden tre hvoraf Borgerskabet saa valgte den ene; Valget bekræftedes af Amtet. En Brandinspektør, som tillige havde Opsyn med Vandvæsenet, antog Vægterne og udbetalte dem deres Løn. Pengevæsenet varetoges af en Stadskæmner, en Markkæmner og en Kasserer; denne oppebar Lejen af Byens Jord og Feldberedermøllen, og de Udgifter, som lignedes paa Byen efter Grundtakst og Næring.

Fire Takserborgere, hvoraf den ene var Formand. bestemte Næringstaksten, der ansattes i Album og Skilling; den højeste Takst var 6 Sk., den laveste $\frac{1}{4}$ Album. Endnu

maa nævnes fem Fattigforstandere, hvoraf den ene var Kasserer, to Kirkeværger og en Hospitalsværge, to Overformyndere (den ældste havde Regnskabet), to Jordemødre, hvoraf den ene lønnedes af Byen efter Anordningen og var eksamineret paa Fødselsstiftelsen, den anden havde ingen Løn og var kun eksamineret af Stiftsfysikus, en Havnefoged, fire Markmænd, en Hyrde, en Stadsbedemand, en Vejer, Maaler og Vrager, en Distriktslæge, der samtidig var Kirurgus for Sunds Gudme Herreder med tilhørende Øer; han havde i fast Løn 150 Rdl. af Kongens Kasse; desuden to private Læger, en Dyrlæge, en Skorstensfejer, samt Kirkernes og Skolernes Personale.

1842 fandtes endnu 4 Stokkemænd, 2 Rodemestre. Hvert Aars 2. Januar holdtes en Raadstueforsamling, hvor Byfogden udnævnte Byens Bestillingsmænd for det kommende Aar.

1916 fandtes af kommunalt ansatte: Kæmneren, Kommunebogholderen, Inspektøren for Forsørgelsesvæsenet, Sekretæren ved Alderdomsunderstøttelsen, Skoleinspektøren, Overlæreren ved Østre Skole, Viceinspektøren for Drengeborgerskolen, Forstanderinden for Alderdomshjemmet dettes Læge, Kommunelægen, Skolelægen, to Skoletandlæger, Politilægen, to Præster, to Kordegne, to Organister Kirkegaardsinspektøren, som tillige er Sekretær ved de forenede Kirkeinspektioner, Statsingeniøren, der tillige er Bygningsinspektør og Havneingeniør er, cand. polyt. O. Beck, ansat 1897, Havnefogeden, Gasværksbestyreren, første og anden Maskinmester ved Elektricitetsværket, Politiassistenten, Brandinspektøren, Kommuneassistenten, der ogsaa er Snefoged, Vandværksmesteren og hans Assistent, Overlægen paa Sygehuset, Sygehusforvalteren, Sygehusregnskabets Revisor, Desinfektøren, Statsdyrlægen der ogsaa er Slagtehusinspektør, Opsynsmanden ved Slag-

tehuset, den tilsynsførende Forstmand ved Byens Skove, Økonomen paa Fattiggaarden, Skatteopkræveren, Bademestrene ved Strand- og Dampbadene, Arrestforvareren, Raadstuetjeneren, Borgmesterkontorets Bud, Distriktsjordepoderen, og et autoriseret Fæstekontor.

Hertil kommer Kirkernes, Skolernes og Brandvæsenets fast ansatte Folk, Politibetjentene, Skorstensfejerne, Sygehusets og Alderdomshjemmets Personalere, samt Gasværkets og Elektricitetsværkets Personalere og en betydelig Stab af Arbejdere af forskellig Art i Kommunens Tjeneste.

Som man kan se, har der været en mægtig Fremgang i Løbet af de 100 Aar. Med Hensyn til de Udvalg, som Byraadet har, henvises til Byraadsforhandlingerne, der aarlig udgives trykte.

1910 opførtes et Krudthus i Lergraven ved Ovinehøj.

Svendborg Amt er oprettet i Følge en kongelig Resolution af 4. September 1793. Amtmændene har været:

Peter Kristian Schumacker, 1799—1817.

Herman Løvenskjold, 1817—1822.

Gerhard Andreas Faye, $\frac{9}{4}$ 1822— $\frac{22}{6}$ 1822

Kammerjunker Frederik Sporon, 1822—1855.

Hans Helmuth Lüttichau, 1856.

1857 vakant.

Kammerherre Cederfeldt de Simonsen, 1858—1867.

Indtil da var Amtskontoret i Nyborg, men fra 1. November 1867 flyttedes dette, i Følge kongelig Resolution $\frac{25}{8}$ 1865, til Svendborg, hvor Amtmanden siden har boet.

Kammerherre, Greve L. Brockenhuus-Schack, 1867—1905
Han døde den 13. Oktober 1906; den 9 December 1901 udnævntes han til Æresborger i Svendborg.

Kammerherre, Baron J. G. Wedel Wedelsborg, $\frac{1}{4}$ 1905.

1908 overtog Staten Greve Brockenhuus-Schacks Ejendom, Ørkihus, som fast Amtmandsbolig.

Fra 1905 - 08 var Kontoret i St. Annaborg paa Søholmsvej.

Svendborg Amtsstue flyttedes den 1. Juli 1865 fra Nyborg til Svendborg, og Amtsforvalterne har siden da været W. Schaffalitzky de Muckadell, afløst i 1877 af O. Møller til 1886, da Kammerjunker Bylow blev Amtsforvalter; 1897 kom C. Holm, der døde i Embedet, og 1913 udnævntes R. Blum.

Endvidere bor i Svendborg Amtsvejinspektøren, Amdsraadssekretæren og Skolefondskassereren samt Herredsfogden.

Herredsfogderne i Sunds-Gudme Herreder har været følgende:

Sunds Herred.

Lauritz Andersen, 1662

Morten Petersen Skiold (Schild), 1664.

Gudme Herred.

Anders Jensen, 1662.

Hans Hansen, 1674.

Sunds-Gudme Herreder.

Morten Petersen, 1686.

Christen Jørgensen, 1687.

Niels Brinde, 1715.

Christian Leth, 1743.

Adrian Becher, 1763, var vist den første af Herredsfogederne, som boede i Svendborg.

Fr. Quist Brorson, 1800.

Peter Horrebaw Ratenburg, 1808.

Erik Christensen, 1815.

Thomas Thomsen Brun, 1828.

Justitsraad J. Thorup, 1857.

N. Tvede, 1871.

J. L. F. Buchwaldt, 1872.

J. Thiele, 1886

C. A. J. Hastrup, 1907.

Herredskontoret var tidligere paa Raadhuset, men er nu flyttet til Egensevej, hvor Herredsfogden har Embedsbolig.

Svendborg Amt var fra 1660 delt i to Amter, Nyborg Amt, der indbefattede Salling, Sunds, Gudme og Vinding Herreder tilligemed Hindsholms Birk, der regnedes til Salling Herred, og Tranekjær Amt der omfattede Langelands to Herreder. 1799 sloges de sammen til Svendborg Amt. Ærø Herred forenedes først efter Wienerfreden 1864 med Amtet.

I Svendborg bor Maskininspektøren for 10. Kreds, J. Bachmann.

RIGSDAGSVALG.

Svendborg er Valgstedet for Svendborg Amts 3. Valgkreds, og for 6. Landstingskreds' 3. Valgmandskreds. Indtil den nye Valglov i 1918 traadte i Kraft, deltes Valghandlingen i Afstemningen og den offentlige Valghandling, der foregik paa Torvet fra en dertil indrøttet Tribune, populært kaldet „Skafottet“. Afstemningen foretoges paa Raadstuen, medens denne endnu var paa Torvet, derefter i Borgerforeningens store Sal; endvidere benyttede hertil ogsaa Drengborger skolens Lokaler, især efter at hemmelig Afstemning indførtes, thi da krævedes et større Apparat.

De mange i Aarens Løb stærkere og stærkere besøgte Vælgermøder og det stadig stigende Stemmetal har bevirket, at mange Landboere kom til Byen og gav Dagen et livligt Præg; de blev der til ud paa Aftenen for at høre de indløbne Resultater. Nu gaar det mere stille af, idet Kredsen har mistet nogle Landsogne, og Landboerne stemmer i deres respektive Sogne. Ofte er det gaet livligt

til ved Vælgermøderne og paa selve Valgdagen. Deltagelsen har været betydelig; de livligste Valg har været Folketingsvalgene, fordi man der stod over for selve Kandidaterne, som bejlede til Vælgernes Stemmer, hvorimod Landstingsvalgene aldrig har haft saa stor Interesse; her var jo ingen Valgkamp som ved Folketingsvalgene.

Hermed følger en Fortegnelse over de Mænd, som skiftevis har nydt den Ære at repræsentere Kredsen, samt deres Modkandidater og Stemmetallene.

Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling, den 5. Oktober 1848.

Dr. med. J. C. Kolding, 712

Sognefoged N. Rasmussen, 248.

Pastor J. L. Rohmann, 78.

Kancellieraad C. F. Holm trak sig tilbage. Det var det første Valg, der var i Svendborg, som da havde 475 stemmeberettigede i selve Byen.

Valg til selve Folketinget:

4. December 1849.

Premierlieutenant J. C. H. C. Jagd, 622, H.

Seminarielærer J. N. Meier, 431, V.

4. August 1852.

Seminarielærer J. N. Meier, 451, V.

Redaktør Carl Ploug, 367, H.

26. Februar 1853.

Seminarielærer J. N. Mejer, kaaret, V.

Prokurator Vilhjelm trak sig tilbage.

27. Maj 1853.

Gaardfæster J. R. Jakobsen, V, kaaret, men udtraadte den 4. August 1854.

8. September 1854 (Suppleringsvalg).

Redaktør Carl Ploug, kaaret, H.

1. December 1854.
 Redaktør Carl Ploug, kaaret, H
 14. Juni 1855.
 Redaktør Carl Ploug, kaaret, H.
 14. Juni 1858.
 Kammerjunker, Byfoged J. C. Jessen, 461, H.
 Gaardmand N. Madsen, Østeraaby, 226, V.
 14. Juni 1861.
 Kammerherre, Borgmester J. C. Jessen, kaaret, H.
 Gaardmand N. Madsen trak sig tilbage.
 5 Marts 1864.
 Kammerherre, Borgmester J. C. Jessen, 449 H.
 Gaardmand N. Hansen, Brudager, 374, V.
 7. Juni 1864.
 Proprietær L. Mayntz, 672, V.
 Borgmester Jessen, 589, H.
 3. Maj 1865.
 Cand. theol. S. M. Høgsbro, 712, V.
 Borgmester Jessen, 669, H.
 4. Juni 1866.
 Proprietær L. Mayntz, 654, V.
 Skibskaptajn J. L. Boldt fra Sorø, 387, H.
 12. Oktober 1866.
 Assurancebestyrer J. A. Hansen, 702, V.
 Justitsraad, Herredsfoged J. Thorup, 357, H.
 22. September 1869.
 Assurancebestyrer J. A. Hansen, V., kaaret.
 20. September 1872.
 Assurancebestyrer J. A. Hansen, V., kaaret. Fotograf
 J. Koch trak sig tilbage.
 14. November 1872
 Assurancebestyrer J. A. Hansen, 1228, V.
 Amtmand Greve Brockenhuus Schack, 845, H.

25. April 1876.
Assurancebestyrer J. A. Hansen, V., kaaret.
27. Juni 1877, Suppleringsvalg.
Seminarieforstander J. T. A. Tang, 1193, V.
Branddirektør F. A. N. Cramer, 420, H.
3. Januar 1879.
Seminarieforstander J. T. A. Tang, 1051, V.
Overretssagfører A. C. F. Hein, 420, H.
24. Maj 1881.
Seminarieforstander J. T. A. Tang, 1269, V.
Amtmand, Greve Brockenhuus Schack, 1117, H.
27. Juli 1881.
Seminarieforstander J. T. A. Tang, 1395, V.
Amtmand, Greve Brochenhuus Schack, 1168, H.
25. Juni 1884.
Seminarieforstander J. T. A. Tang, kaaret, V.
28. Januar 1887.
Seminarieforstander J. T. A. Tang, 1673, V.
Baron C. F. S. V. Juel Brockdorff, 1192, H.
21. Januar 1890.
Seminarieforstander J. T. A. Tang, 1450, V.
Baron C. F. S. V. Juel Brockdorff, 1367, H.
20. April 1892.
Lærer, Gaardmand P. J. Jørgensen, 1693, V.
Baron C. F. S. V. Juel Brockdorff, 1336, H.
9. April 1895.
Lærer, Gaardmand P. J. Jørgensen, 1691, V.
Forpagter. cand. theol, J. S. Hedemann, 1246, H.
5. April 1898.
Gaardejer Kr. Knop, 1758, V.
Købmand V. Brodersen, 974, H.
3. April 1901.
Gaardejer Kr. Knop, 1891, V.
Proprietær C. Hoffmejer, 991, H.

16. Juni 1903.

Gaardejer Kr. Knop, 1679, V.

Hofjægermester W. Neergaard, 1221, H.

Redaktør H. P. Hansen, 668, S.

25. Maj 1906.

Hofjægermester W. Neergaard, 1404, H.

Gaardejer Kr. Knop, 1393, V.

Redaktør J. Larsen, 996, S.

29. Maj 1909.

Hofjægermester W. Neergaard, 1416, H.

Professor H. Olrik, 1264, V.

Redaktør P. Andersen, 1268, S.

20. Maj 1910.

Hofjægermester W. Neergaard, 1487, H.

Pastor L. J. Laursen, 1441, V.

Redaktør P. Andersen, 1390, S.

20. Maj 1913.

Hofjægermester W. Neergaard, 1532, H.

Redaktør P. Andersen, 1516, S.

Pastor L. J. Laursen, 1453, V.

7. Maj 1915.

Hofjægermester W. Neergaard, 1278, H.

Forsikringsinspektør N. Elgaard, 1252, R.

22. Maj 1918.

Redaktør P. Andersen, 3699, S.

Postmester O. Larsen, 2786, H.

Sagfører Chr. Poulsen, 2594, V.

SVENDBORG HOSPITAL.

Helvig Hardenberg til Arreskov, Enke efter Erik Rosenkrantz til Kærstrup, købte 1586 et stort Stenhus af Borgmester Hans Skriver paa det gamle Klosters Grund, altsaa formodentlig af Byen, og enten hun nu købte eller

ved den Tid allerede ejede andre af Klosterets Bygninger Nord for Klosterkirken, og om der paa disse allerede hvilede Forpligtelse til at modtage Hospitalslemmer, vides ikke, men muligt er det, ligesaavel som enkelte tilbageblevne Munkes Underhold kan have hvilet paa Ejendommen; i alt Fald stiftede hun Svendborg Hospital det nævnte Aar.

Den store Priorgaard forblev i privat Eje under Navn af Klostergaarden; denne har været bekendt for sin skønne Beliggenhed og store Have.

Fru Helvig skilte to Huse og den Grund fra, hvoraf Hospitalet dannedes. Hun begyndte med at udbetale Borgmester og Raad 2000 Daler til de fattige; i Fundatsen af 1586 hedder det, „Gud til Lov, nogle fattige nødtørftige Huusarme til Hjælp og Trøst, har hun stiftet og funderet saa og givet og afhændet fra sig og sine Arvinger til evindelig Ejendom sit Huus og Jord i Svendborg, beliggende udi Klosteret der sammesteds“. Her skulde 6 fattige bo og have Ophold og Underhold, hvortil hun „giver og skjøder og afhænder fra sig og sine Arvinger til dette Hus og Hospital 2000 uforfalskede Daler, hvilke hun selv kender sig at have taget paa Rente af Borgermester og Raad, som nu ere i Svendborg, og som fornævnte Penge have været overantvordede de fattige til Bedste“. Renten, 100 Rdl., skulde aarlig hver Mikkelsdag betales til den af Magistraten beskikkede Forstander, som derfor skulde indkøbe saa meget Rug, Malt, Smør, Flæsk, Fisk, Kul og Brænde, som de fattige behøvede, og gøre Regnskab for Magistraten. Kun forbeholdes Stifterinden Ret for hende og hendes Arvinger til at indlægge i Hospitalet, samt at Kapitalen skulde blive indestaaende hos hende og hendes Arvinger, saalænge Renten rigtig erlægges, og navnlig skulde den, som ejede Kærstrup, tilsvare denne

Rente. I Tilfælde af Rentens Udeblivelse var Borgmester og Raad berettiget til at opsigte Kapitalen og anbringe den et andet Sted.

Naar man læser denne Fundats, siger Biskop Engestoft, kan man være i Tvivl, om den ikke har været gjort tidligere, end der tænkes paa Fattighuset, eller maaske Summen kan anses for Købesum for Klosteret eller et Vederlag for Lemmernes Underhold; men man kan ikke tvivle om, at den hele Stiftelse er beregnet paa Svendborg By, hvis „Husarme“ haves for Øje, og hvis Magistrat uden noget Vederlag bebyrdes med Tilsyn og Bestyrelse og stilles som Værge for Stiftelsen og Kapitalen, som ved andre Byers Fattighospitaler. Ejheller kan man være i Tvivl om, at det er Stifterindens Arvinger, der forbeholdes Ret til Pladserne.

Det var et fuldstændigt udstyret, om end i Henseende til Lemmernes Antal indskrænket Hospital for Husarme, der derved oprettedes. Hvad en aarlig Rente af 100 Rigsdaler den Gang betød, viser sig ved den første Forandring, der skete med Stiftelsen, før den traadte i Kraft.

Svendborg Magistrat begærede af Fru Helvig, at hun i Stedet for Renten vilde levere Varer for Pengene, og i den Anledning samledes de med hende paa Kærstrup Hellig tre Kongers Dag 1587; de mødte var Rasmus Skriver, Borgmester, Raadmændene Mathias Erichsen, Christoffer Guldsmed, Peter Sted, Peter Friis og Hans Friis, Mathias Stub og Hans Clausen, Byens Kæmnerer. Af disse var Christoffer Guldsmed og Hans Friis valgte til Forstandere for Hospitalet, og her udstedtes da et Dokument, hvori de indgik Kontrakt med hende om, at hun forpligtede sig til at levere 14 Ørter Byg til Malt = 21 Tdr. á 21 Daler, 13 Ørter Rug til Mel = 15 Tdr. á 16 Daler 1 Mk., 7 Fjerdinger Smør = 21 Daler, 1 Skippund

Fisk = 10 Daler og 60 Alen Vadmel = 10 Daler og 12 Sk., hvorimod Resten, 27 Daler 4 Sk., skulde udbetales i Penge og anvendes til de fattige.

Saa rigeligt kunde deres Underhold blive, at det er forklarligt, at Magistraten fandt det passende at have to Forstandere.

Byen havde i 200 Aar ikke andet Fattighus, og det var en Forplejningsanstalt af en saadan Anseelse, at Biskop Jakob Madsen, som 1588 besøgte det, kunde betragte det som en passende Maade at forskaffe Latinskolens Rektor og Hører deres Kost her, om der blev lagt noget til dette Kloster, for at det kunde overtage deres Bispising tillige.

Imidlertid havde Fru Helvig forbeholdt sig Fribrev til i sin Levetid at ombytte Naturalpræstationen med Penge igen, og dersom hun ikke selv har gjort det, har nok de senere Ejere af Kærstrup fundet det fordelagtigst for dem selv. Hun døde 1599.

Ved Aaret 1601 bemærkedes den første Overgang mellem Penge og Varer, som Følge af Tildragelserne 1526—40, og den næste følte 1626—30; formodentlig har enten den ene eller anden medvirket hertil; thi i Midten af det 17. Aarhundrede udbetales Penge i Stedet for Naturalier. Fru Helvigs Efterfølgere paa Kærstrup var efter den Rosenkrantzske Familie, Ellen Marsvin, hendes Dattersøn Grev Valdemar, hans Moder Christine Munk og hendes Datter Frøken Helvig (Fru Ebbe Ulfeldt). Denne Besidderinde splittede Godset, og da Kapitalen kom i Fare, indgik Magistraten en ny Overenskomst med hende, idet den tillod hende at stille, „jus patronatus“ til Bregninge og Bjerreby Kirker som særlig Pant for de 2000 Rdl., og i dette Pant staar de endnu. Dette Pant var en Tid adskilt fra Kærstrup og tilhørte Rigsadmiral Bjelke, til hvem kongelige Commisærer efter Ulfeldts Rømning havde overgivet

det; men han solgte det til Admiral Niels Juel, som imidlertid var kommet i Besiddelse af Kærstrup. Niels Juel var ikke Arving efter Stifterinden, og nu burde Kærstrups Besidder have været løst fra dette Forhold til Hospitalet; men Magistraten benyttede ikke Lejligheden, hvorimod den af den nye Lensbesidder fik en Obligation af 11. Marts 1679 for Hospitalets Kapital, som her kaldes 2000 Rdl. in specie, med den udtrykkelige Bestemmelse, at det skulde staa ham frit at besætte de ledige Pladser, og med denne Klausul er Obligationen vedtagen af de efterfølgende Stamusbesiddere. Magistraten har maaske til dels været undskyldt i denne Henseende, da Kongen, som havde inddraget og igen solgte Godset, muligvis havde solgt de to Kirker med paahvilende Gæld og den ganske Rettighed; man skal have beregnet Admiral Juel Kapitalen i Kroner og heraf skulde det saa hidrøre, at Renten siden erlægges med $108\frac{1}{3}$ Rdl i Sølv.

Som Byens eneste Fattighospital modtog det ogsaa andre milde Gaver, thi i Begyndelsen af det 18 Aarhundrede besad det rentebærende Kapitaler af omtrent 200 Slet Dalers Beløb; heraf var de 50 Daler tilfaldet det efter Enke Anna Jørgensens Testament af 1683. Ellen Hansdatter, som indlagdes 1701, skænkede det sin halve Arvelod, 40 Slet Daler; 10 Slet Daler var indkomne efter Biskopens Kendelse for Ægteskab i nærbeslægtede Led; om Restens Oprindelse vides intet. Desuden fik Hospitalet 15 Sletdaler aarlig, der svaredes af 6 Parter Jord, som det ejede.

De aarlige Indkomster kunde ikke slaa til som i Begyndelsen; man maa saa gaa ud fra, at Magistraten paa anden Maade har sørget for det nødvendige, hvis Lemmerne da ikke havde andet at leve af.

Til Bygningens Vedligeholdelse var intet henlagt; dette

har Byen vistnok paataget sig; det ses nemlig af en Indberetning af Sognepræsten ved Vor Frue Kirke 1704, Povel Jakobsen Langeland, at Børgmester og Raadets Forsynlighed gjorde dette upaaklageligen, men de 6 fattige, som boede i tvende Huse, nød godt af Kapitalen. Af Bygningerne var den Gang den ene af Bindingsværk, den anden af Grundmur, men fra 1735 var de i Forfald. Der opstod samme Aar Uenighed om Retten til Indlæggelse, og Oberst Niels Juel indsendte et Andragende til Kongen; dette resulterede i, at saalænge Kapitalen stod hos Taasinges Ejer, skulde denne tilligemed Magistraten udsøge af Svendborg Bys Indbyggere de mest trængende at indlægge i Følge kongelig Rescript af 16. December 1735. Fra den Tid af har Hospitalet meget lidt Historie at fortælle. En ny Bygning blev næppe opført før 1736; maaske Inddelingen i 6 Stuer med hvert sit Køkken skriver sig fra den Tid.

Patronen, som man kaldte Taasinges Besidder, forvaltede Stiftelsen meget frit og disponerede over den oprindelige Rente, og tillige over Renten af Hospitalets opsavede Kapitaler, idet han forøgede Legatportionen og ofte uddelte til 10 i Stedet for 6; han tillod dem at bo, hvor de vilde. Stiftelsen var saagodtsom forvandlet til et Legat.

Byen benyttede de ofte ledige Boliger til dens Fattiglemmer. Patronen udnævnte endog saadanne uden Andel i Pengelegatet. Da Revisionen i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede spurgte om Hjemmel for alt dette, havde man ingen anden Undskyldning end „Generalens Bestemmelse og Behag“; saa ganske var Hospitalets Betydning glemt, at man i den iøvrigt smukke og veltænkte Ordning af Taasinge Fattigvæsen af 1802, for hvilken Generalen stod i Spidsen, stillede Svendborg Hospital som

dette Fattigvæsens første Fattigbolig ved Siden af de to andre Fattighuse, der skulde oprettes paa Øen, og man regnede ligefrem Renterne af de 2000 Kr. til Øens Legater.

Det er først i den nyere Tid, at man igen har stræbt at haandhæve Fundatsens Bestemmelser, at indskrænke Lemmernes Antal til det oprindelige og gøre Opholdet i Hospitalet til Betingelse for at nyde Understøttelsen.

Et af de mærkeligste af de mange Spørgsmaal, som derved fremkom, var det om Hospitalets Kapital selv; ved Pengeforandringen 1813 blev den opsparede Kapital paa 600 Rdl. omskrevet til 125 Rdl.; men Revisor gjorde opmærksom paa, at Hovedkapitalen, 2000 Spec., burde omskrives til 3200 Rdl. Stiftsøvrigheden androg herom; Kancelliet resolverede imidlertid den 19. Juni 1819, at det kunde bero paa Taasinges Ejers Tilbud at udbetale Renten, 108 Rdl. 2 Mk.

Kort før de gamle Klosterbygningers Nedbrydelse i 1875 flyttedes Hospitalet til Lundevej 17 i den Bygning, som har været opført i 1866 til Receptionslokale for fra Søen ankomne Kolerasyge, men som ikke har været benyttet, og til dette Øjemed opnaaedes Samtykke af Justitsministeriet i 1870. Kapitalen er nu 5366 Kr. 50 Øre, der udbetales i Portioner à 28 Kr. til 6 Personer, medens der er 7 Friboliger.

ALDERDOMSHJEMMET.

Den 1. Februar 1913 toges dette i Brug, det er bygget efter Tegning af Arkitekt Magdahl Nielsen, og er bygget i Følge Alderdomslovens Fordringer; det er beliggende til venstre for Vejen til Caroline Amalielund. Det kostede 160,000 Kr. med Inventar; der er Plads til 67 Alumner, 10 paa Sygestuen. Det bestyres af en Forstanderinde med 7 à 8 Piger til Hjælp samt 1 Fyrbøder. Alumnerne

har alt gratis samt en mindre maanedlig Understøttelse. Det er overordentlig praktisk og nydelig indrettet og opfylder alle Tidens Fordringer.

BORGERSTIFTELSEN OG LEGATER.

Den 27. November 1864 stiftedes Borgerstiftelsen i Bagergade; det skete paa et Møde, hvortil Sejlmager Chr. Brandt, Uhrmager Lieberoth, der rejste Sagen, Hattemager J. M. Lange, Skomager J. C. Rasmussen, Karethmager Michelsen og Smedemester E. Huusom havde indbudt. Sagen vandt stor Tilslutning, og Bidrag indsamledes af Indbyderne, der dannede en Komité med Borgmester, Overauditor L. Schrum som Formand.

I 1874 naaede de frivillige Bidrag 17,000 Kr., og ved Skomager Frederik Hansens Testamente tilfaldt der Stiftelsen 35,662 Kr. 93 Øre. Heraf opbevares de 10,000 Kr. som et Fond under Navn af „Skomager Hansens Legat“. Bygningen opførtes 1874 og kostede 40,000 Kr.; den indviedes den 1. Juli 1875. Den rummer 18 Friboliger, 10 dobbelte og 8 enkelte; Beboerne af de første modtage 51 Kr. og Beboerne af Enkeltlejlighederne 35 Kr. aarlig i Legatrener. I Følge den for Stiftelsen oprettede Vedtægt af 11. Maj 1874 skal Bygningen tjene til Fribolig for saadanne, som uden at nyde Understøttelse af Fattigvæsenet i en Alder af over 50 Aar trænger til Hjælp. Ingen Samfundsklasse er udelukket herfra, dog skal der tages Hensyn til Værdighed og Trang og til hæderlig Deltagelse i Kommunens offentlige Liv. Bestyrelsen bestaar af 7 Medlemmer; heraf skal de 2 være Byraadsmedlemmer, der, naar de oprindelige Bidragydere er svundet ind til under 50 Stykker, skal vælge hele Bestyrelsen. Regnskabets Revision skal efter Vedtægten besørges paa Stiftelsens Regning af Byraadet og decideres af dette.

Denne Stiftelse ejer følgende Legater :

Pastor C. E. Suhrs og Hustrus Understøttelseslegat, stiftet 1880 af Mette Andrea Rasmine Kirketerp, Enke efter Sognepræst til Tved Carl Emil Suhr, 4000 Kr. Renterne uddeles til Stiftelsens Beboere ved Juletid.

Et anonymt Legat stiftet 1881. 3000 Kr. Renterne anvendes til Indkøb af Brændsel til Stiftelsens Beboere.

Købmand Rudolph Georg Foghs og Hustru Christine, født Haastrups Legat, stiftet 1881, 5000 Kr. Renterne uddeles i lige Portioner til Beboerne.

Konsul Ph. N. Schytts og Hustru Camilla Schytt, født Meyers Legat, stiftet 1884, 10,000. Renterne uddeles den 28. December i Portioner paa 20 á 30 Kr. til Stiftelsens Beboere.

Gartner Christensens Legat, stiftet af Christen Jacob Christensen, 400 Kr. til Borgerstiftelsen.

Garver Hans Andersens og Hustru Amalie Corfitzens Legat, stiftet 1891 af hans Enke Catharine Amalie, 1000 Kr. Renterne uddeles ved Jul i 8 Portioner á 5 Kr. til de mest trængende i Stiftelsen.

Købmand Kruse Blinkenbergs og Hustrus Legat til Borgerstiftelsen, stiftet 1908, 1000 Kr. for en Familie i Stiftelsen.

Redaktør Maximillian Assams og Hustru, Christiane Marie Lassons Legat, stiftet 1891, 2000 Kr. Renterne uddeles den 24. April og Juleaften i lige Dele til 4 Enker i Stiftelsen.

Teaterejer Worms Legat, stiftet 1896, 1000 Kr., til Borgerstiftelsen.

Det Freudenthalske Legat, stiftet 1901, 1000 Kr. for værdige trængende i Stiftelsen.

Seilmager J. C. Brandts Legat til Minde om 9. Januar, stiftet 1901, 6836 Kr. 12 Øre, til Beboerne i Stiftelsen.

Børneasylet „Børnely“ blev oprettet den 1. Maj 1853 paa en af Byen skænket Grund i Bagergade; men allerede 1842 maa der have bestaaet et Asyl, thi i dette Aar afholdtes en Concert til Fordel for et saadant. Det nuværende er oprettet, dels ved en Kapital paa 2000 Kr. efter Skomager Frederik Hansen, dels ved Bidrag fra Stiftets Kommunefond og endelig ved Gaver. Før denne Tid benyttedes en Ejendom i Bagergade, den saakaldte „Mads Graaes Stiftelse“. Opførelsen af „Børnely“ kostede 7800 Kr. Ibløndt de indkomne Gaver var en fra Amtmand Grev Brockenhuus-Schack og Hustru. Ved Asylet er ansat en Asylmoder og Medhjælperinde. Bestyrelsen bestaar af 4 Mænd og flere Damer, der skiftevis har Opsyn med Asylet. Det ejer følgende Legater:

Købmand R. G. Foghs og Hustrus Legat af 1881 paa 1000 Kr.

Konsul Ph. N. Schytts og Hustrus Legat af 1884, stort 1500 Kr. Renten anvendes til Børnenes Bespising den 28. December og til Hjælp i Sygdomstilfælde og lignende. Desuden faar Asylet aarlig udbetalt af Købmand H. J. Baagøes og Hustrues Understøttelseslegat 200 Kr. og af Frøken Caroline Baagøes Legat 80 Kr., samt fra Varelotteriets Overskud.

Jørgen Hansen Huusoms Legat, stiftet 1903, 2000 Kr., til Børnely.

LEGATER TIL KIRKERNE.

Christoffer von Offenbergs Legat stiftet 1656 af Hofmester Offenberg til Lykkesholm og Hustru Marie Lützow, med et Vænge paa ca. 5 Tønder Land til Klosterkirken. Efter dennes Nedbrydelse er det henlagt til begge Byens Kirker. Knud Knudsens Legat, 40 Slettedaler, til St. Nikolaj Kirke. Bodil Friis Legat, stiftet af Bodil Madsdatter,

Enke efter kongl. Confessionarius, Dr. theol. Peder Jespersen. med 218 Rdl. til Kapellet i St. Nikolaj Kirke og hendes første Mands, Raadmand Povel Boesen, Begravelse.

Luxdorfs Legat, stiftet 1728 af Ellen Marie Luxdorff. Enke efter Oberstlieutenant Ludvig Nicolas von Fuchs, med 10 Slettedaler til Vedligeholdelse af den af hendes Moder til Kirken skænkede Lysekroner i St. Nikolaj Kirke.

Naaman Møllers Legat, stiftet af Organist ved Vor Frue Kirke Naamann Møller, 1767, med 50 Slettedaler til Orgelværkets Vedligeholdelse.

Det Riisbrighske Legat, stiftet 1833 af Viceadmiral Frederik Christian Riisbrigh og Hustru paa 200 Slettedaler, nu 400 Kr. til Vedligeholdelse af deres Gravsted paa Assistensgaard.

Fru Dannemands Legat paa 1000 Kr., stiftet 1860 af Fru Frederikke Benedicte Dannemand, født Ravsted, til Vedligeholdelse af det Ravstedske Gravsted ved St. Nikolaj Kirke til 1920. Af Renten nyder Sognepræsten 20 Kr. for at tilse Gravstedet og holde Regnskab med dette.

Gæstgiver Trochmanns Legat paa 100 Rdl., stiftet 1864 af Johannes Nellemann Trochmann til Vedligeholdelse af hans og Hustrus Gravsteder til 1966; i 1868 brugtes Kapitalen til St. Nikolaj Kirkes Gasbelysning.

Kordegner Schaldemoses Legat, stiftet med 100 Kr. til Vedligeholdelse af hans Gravsted.

Boghandler Busch Enkes Legat, stiftet med 140 Kr. til Kirken, mod at vedligeholde hendes og hendes Mands Gravsted til 1975.

Sejlmager N. Wests og Hustrus Legat, stiftet 1884 med 200 Kr. til St. Nikolaj Kirke, mod at deres Gravsteder vedligeholdes til 1968.

Pastor Emil Warburgs Legat til St. Nikolaj Kirke, stort 2544 Kr. 45 Øre. Renterne er til at fremme Korsangen i Kirken med.

Warburgs Legat stiftet 1888 af Arvingerne efter Pastor Emil Frederik Warburg med 200 Kr. til Kirken, mod at hans Gravsted vedligeholdes til 1988.

Sømand Hans Staacks Legat, stiftet 1894 med 200 Kr. til Kirken til Vedligeholdelse af et Gravsted til 1914.

Pastor Emil Warburgs Legat for trængende Konfirmander i St. Nikolaj Sogn, stort 1300 Kr., stiftet 1885; Renten uddeles af Sognepræsten.

Provst Ludvig Warburgs Legat til Minde om hans Broder, stort 1000 Kr., stiftet 1890. Renten uddeles af Byraadet til to gamle og værdige trængende, som har boet mindst 5 Aar i Sognet.

Henrik Fichs Legat, stiftet 1798 af Bager Fich og Hustru Gjertrud Andersdatter, med to Sølvalterstager, som solgtes 1853 for 325 Rdl., nu 650 Kr., Renten tilfalder Vor Frue Kirke.

ANDRE LEGATER OG STIFTELSE.

Mads Graaes og Hustru Anne Munchs Legat, stiftet 1767, med to Boliger med Jord i Kattesundet til Beboelse for 6 Almuelemer og 100 Rdl. 1838 solgtes Husene og Jorderne, og 1876 restitureredes Legatet af Byraadet med 6000 Kr. Renterne uddeles til 6 trængende Enker eller ugifte Døtre af Borgerstanden. Renterne uddeles de 2 Flyttedage i 6 Portioner à 40 Kr. Giverne skænkede oprindelig et Hus med 3 Boder i Kattesundet med 4 Rdl. Grundtakst i Byens Jorder til en Stiftelse for 6 husarme, men solgtes paa Grund af Brøstfældighed for 1580 Kr., der anvendtes til Køb og Indretning af Byens Fattiggaard i Fruestræde, hvortil Beboerne flyttede. 1869 vedtog man at genoprette Stiftelsen ved at Fattigvæsenets Ejendom i Bagergade, der i Forvejen benyttedes til Asyl, tillige skulde anvendes til Bolig for 9 Enker eller ugifte Døtre af Borgere, og kaldte den Mads Graaes Stiftelse; men da Bygningerne var daarlige, og Asylet trængte til Udvidelse, modtog man

et Tilbud fra Asylbestyreren om, at han mod at faa den hele Grund overdraget, vilde opføre et helt nyt Asyl uden Udgift for Kommunen. Bygningerne solgtes til Nedbrydelse for 520 Kr., der indbetaltes i Kæmnerkassen, og med Ministeriets Samtykke substitueredes den nedlagte Stiftelse.

Brandts Legat, stiftet 1774, eiter Købmand og Kirkeværge Hans Christian Gummesen Brandt, ved hans Søn, Købmand og Kirkeværge Ernst Hansen Brandt, med 200 Kr. Renterne uddeles til en Trængende i Vor Frue Sogn.

Bager Henrik Fichs og Hustrus Legat, stiftet 1798, stort 1400 Kr., hvis Renter uddeles til 2 fattige og trængende Haandværksdreng.

Jytte Kirstine Niensens Legat, stiftet 1800 af Jytte Kirstine Pedersen, Enke efter Købmand Ernst Nielsen, med et Vænge paa 5 Tdr. 1 Skp. Land til Fattigvæsenet. 1848 overdages Vænget til Kommunen til fri Disposition, mod at den aarlig betaler 36 Tdr Byg eller mindst 300 Kr. i 6 Portioner til trængende.

Madam Schiøts Legat, stiftet 1804, stort 500 Kr., til Fattiggassen.

Borrings Legat, stiftet 1805 af Partikulier Herman Wegner Boring med 160 Rdl. til Fattiggassen.

Karen Skalkams Legat, stiftet af hende som Enke efter Købmand Peiter Skalkam, stort 240 Kr., hvis Rente i en Portion uddeltes til en fattig.

Det Wilhjemske Legat, stiftet 1811 af Sagfører Frederik Ditzel Wilhjelm med en aarlig Afgift af Stedet No. 116 à i Skattergade, stort 4400 Kr. Renten og Afgiften uddeles til Stifterens trængende Slægtninge, og dette opfører da hvert tredie Aar som Brudegave, eventuelt til andre trængende i Svendborg.

Skomager og Garver Daniel Møller og Hustrus Legat,

stiftet 1815 af ham og hans Hustru, Anne Magdalene Møller, stort 400 Kr., til Fattiggassen.

Sophie Hansens Legat, stiftet 1826 af Sophie Hoffmann, Enke efter Tobaksfabrikant Hans Hansen, stort 8158 Kr., af hvis Renter 80 Kr. gives til en Enke efter en Sognepræst ved Vor Frue Kirke, 64 Kr. til en Enke efter en Degn ved samme Kirke. Resten til husarme, og 2000 Kr. til en Arbejdsanstalt, hvis Renter skulde oplægges; dette er forlængst anvendt.

Caroline Amalie Stiftelsen, oprettet 1842 af Sadelmager A. Høywald, Maler og Dmbd. Hans Trabolt, Farver P. Poulsen, Murermester, Brandinspektør Jens Rasmussen og Sadelmager P. Hansen. Der tegnedes straks i aarlige Bidrag 300 Kr. og H. M. Dronning Caroline Amalie samtykkede i, at den maatte bære hendes Navn, og skænkede den 400 Kr. Fundatsen blev udfærdiget den 21. November 1842, og efter denne er det Stiftelsens Formaal at understøtte værdige og trængende Haandværksmestre og Fabrikanter, samt disses Enker. Dens Indtægter ved Bidrag fra ca. 150 Medlemmer, har i mange Aar været ca. 300 Kr. aarlig, den ejede 1894 ca. 13,000 Kr. samt følgende Legater:

Konsul Ph. N. Schytts og Hustrus Legat, stiftet 1884, stort 1500 Kr. Renten uddeles i 2 Portioner à 30 Kr. 30 Øre hver 28. December.

Købmand Rudolph Georg Foghs og Hustrus Legat, stiftet 1881, stort 1000 Kr. Renten uddeles i en Portion à 40 Kr.

Bogholder Ewald Lassens Legat, stort 600 Kr., i en Portion à 24 Kr.

1881 skænkedes af en Anonym 500 Kr., Renten uddeles i en Portion à 20 Kr.

Stiftelsen uddeler aarlig 4 Portioner à 30 Kr. og 20 Portioner à 20 Kr., Resten oplægges.

Købmand Ole Maegaards Legat, stiftet 1862, stort 5612 Kr. 63 Øre, som efter Legators Død anvendes til Opførelse af Smaaboliger til trængende af Haandværkerstanden, Kontorister og Skrivere samt til en Arbejdsanstalt.

Hedvig Sofie West, født Kraghs, Legat oprettet af hendes Børn, Sofie Hansen, Pouliue Schytt, f. W., Andreasine Cathrine West og Murermester Carl Ludvig Søren West, til Minde om deres Moder, der var Enke efter Bomuldsvæver Jens West, stiftet 1893. Kapitalen er 30,000 Kr. Halvdelen uddeles af Byraadet i Portioner à 100 Kr., den anden Halvdel til Caroline Amalie Stiftelsen i Portioner à 100 Kr. til trængende Haandværksmestre og deres Enker, fortrinsvis til Stifterens Slægt.

Baagøes Understøttelseslegat, stiftet 1865 af Hans Jørgen Baagøe og Hustru Caroline Sophie Bøje, stort 40,000 Kr., for trængende af begge Køn i Svendborg. Af Renterne heraf er 200 Kr. til Børneasylet, Resten uddeles hver Juleaften og Pinselørdagaften til trængende uden for Fattigvæsenet, fortrinsvis ugifte Damer, som have levet under bedre Vilkaar, i 5 Portioner paa 80 Kr., 10 paa 40 Kr., 10 paa 30 Kr., 15 paa 20 Kr.

Sammes Familielegat paa 40,200 Kr., stiftet 1867. Renterne uddeles til trængende Descendenter af Stifteren i hans to Ægteskaber med Maren Graae og Caroline Sophie Bøje. Hvis den Baagøeske Slægt uddør, skal det inddrages under samme Families Understøttelseslegat.

Frk. Caroline Baagøes Legat for trængende og værdige Fruentimmer, stiftet 1867, stort 40,200 Kr., uddeles i 5 Portioner paa 80 Kr., 10 Portioner paa 60 Kr., Resten paa 40 Kr. til Hans Jørgen Baagøes Descendenter indtil 4de Led, hvorefter Kapitalen overgaar til Svendborg Kommune.

Prins Valdemars Foreningen i Svendborg er stiftet

1868 med det Formaal at understøtte syge, forliste eller aldersvage Skibsførere eller Styrmand, som hører hjemme i Svendborg eller farer med Skibe fra Svendborg, Skibsredere, Mæglere, Navigationslærere og Lodser, 6 Klasser, Professionister, hvis Næringsvej staar i Forbindelse med Søen, og disses Enker og Børn. Kapitalen var 1918 ca. 37,000 Kr. samt følgende Legater:

- a. Konsul Schytts og Hustrus Legat, stiftet 1884, stort 2000 Kr., Renterne uddeles hver 28. December til 4 trængende Skippere og Styrmand i Foreningen.
- b. Smedemester og Skibsrheder Adolph Hansen Huusoms og Hustru Agnete, f. Møllers, Legat, stiftet 1888 af hans Enke, stort 2000 Kr., hvis Renter hver 16. Maj uddeles i tre lige store Portioner til trængende Skippere og Styrmand, som er Medlemmer af Foreningen.
- c. Skibsrheder Jørgen Andersens Legat til Fordel for Sømandsstanden i Svendborg Toldsted, stiftet 1892 af Arvingerne, stort 500 Kr.

Desuden ejer Foreningen et Bøsefond, indsamlet blandt Medlemmerne. Foreningen agter i Forbindelse med Sø-kassen at oprette et Sømandshjem.

Foreningen har i Løbet af 50 Aar udbetalt ca. 70,000 Kr. i Understøttelse.

Hjælpeforeningen i Svendborg er stiftet 1869 med det Formaal at hjælpe og støtte den retskafne trængende i Nødstilfælde. Den stiftedes af Fattiginspektør, Kaptajn Hallas og Kateket Lorentzen og ejer følgende Legater:

- a. Enkefru Sophie Lunds Legat til Fordel for enligtstillede, trængende Kvinder af den arbejdende Klasse i Svendborg, stiftet 1883 af Distriktslæge Vilhelm Julius David, til Minde om hans Søster Sophie Mathilde Lund, f. David, stort 3000 Kr. Renterne uddeles før Jul i Portioner paa 20 Kr. til Kvinder uden for Fattigvæsenet.

b. Købmand Johan Christian Riisbrighs og Hustru Anne Cathrine, f. Grønwalds, Legat, stiftet 1883, stort 500 Kr. Renten uddeles i December til trængende uden for Fattigvæsenet.

Frederik Hansens Konfirmationsudstysrlegat, stiftet 1871, stort 2000 Kr. Renten anvendes til Udstyr af to trængende Konfirmander, en i hvert af Byens Sogne.

Grevinde du Berthiers Brudeudstysrlegat, stiftet 1875 af Grevinde, Enke efter Leon Greve du Berthier, stort 10,768 Kr. 12 Øre. Renterne uddeltes i to lige store Portioner til Udstyring af to fattige Brude, fortrinnsvis af Borger- og Haandværkerstanden.

Leon Greve du Berthiers og Hustru Mathilde Grevinde du Berthiers Legat til værdie trængende i Svendborg, stiftet 1875, stort 18,662 Kr. 36 Øre. Renten udbetales hvert Aars 22. Oktober i 20 lige store Dele i livsvarige Portioner til trængende uden for Fattigvæsenet, Mænd over 50 Aar og Kvinder over 40 Aar.

Sypige Johansine Hansens Legat til Sygeplejens Fremme i Svendborg, stiftet 1879, stort 796 Kr. 13 Øre.

Købmand Johan Riisbrighs og Hustrus Legat, stiftet 1883, stort 5000 Kr.; heraf skal Renten af 100 Kr. oplægges, Resten uddeles i 4 Portioner paa Livstid til Haandværkere, deres Enker og Børn paa over 40 Aar udenfor Fattigvæsenet, fortrinnsvis til Stifterens Slægtninge.

Sammes Legat, stiftet 1883, stort 5,000 Kr. Renten af 1000 Kr. oplægges, Resten uddeles i Portioner paa 100 Kr. paa Livstid til Købmænd, deres Enker og Børn over 40 Aar udenfor Fattigvæsenet; fortrinnsvis til Stifterens Slægtninge.

Smedemester og Skibsrheder Adolp Hansen Huusoms og Hustrus Legat, stiftet 1888, stort 8000 Kr.; Renterne uddeles hver 16. Maj i 7 lige store Portioner til trængende

af den næringsdrivende Klasse udenfor Fattigvæsenet, fortrinsvis til Stifterens Familie i 100 Aar.

Ludvig Svendsens og Hustru Amalie Vilhelmine, f. Schmels Legat, stiftet 1890 af Prokurator Ludvig Bernhard Svendsen i Frederiksberg, til Minde om hans Forældre, Skomagermester i Svendborg Ludvig Svendsen og Hustru, stort 4000 Kr.; Renterne uddeles i 3 livsvarige Portioner paa 50 Kr. til kristelige og værdige trængende, over 45 Aar gamle Kvinder af Borgerklassen udenfor Fattigvæsenet. Stifterens Slægt er berettiget fortrinsvis.

Axel Assams Legat, stiftet 1892 af Bogtrykker i San Francisko Axel Assam, stort 500 Kr.; Renten udbetales 1 á 2 Gange om Aaret til en trængende Konfirmand i St. Nikolaj Sogn.

Konferentsraad Niels de Hofmanns Legat, stiftet 1784 for Stamhuset Hofmannsgave paa 40 Kr. aarlig til fattige, sengeiggende husarne Enker i Svendborg i 4 Portioner á 10 Kr.

Christiane la Cour, f. Trolles, Legat for trængende Enker og ugifte Kvinder af den samme Middelstand i Odense og Svendborg, stiftet 1886 af Christiane Martine Trolle, Enke efter Kommerceraad, Købmand la Cour, stort 100 000 Kr., hvis Renter hvert Aars 16. December uddeles i livsvarige Portioner paa 200 Kr., fortrinsvis til Slægtninge indtil 7de Led, derefter til Kvinder i begge Byer, saaledes at $\frac{1}{4}$ at disse Portioner bortgives til Kvinder i Svendborg.

Stiftelsen Kvindely, hvis Love er dateret den 28. Marts 1898, yder, foruden Understøttelse i Penge, Fribolig for ugifte, enligtstillede Kvinder af Borgere og Embedsmænd samt Bestillingsmænd i Svendborg. Til denne Stiftelse har Svendborg Bank ydet 10,000 Kr.; iøvrigt er den oprettet ved opsparede Beløb af Borgerstiftelsen og Borgerforeningen. Stiftelsen ligger paa Lundevej. Arkitekt var Magdahl Nielsen. Den ejer følgende Legater:

- a.) Enkefru Christiane Fog, f. Haastrups Legat, stiftet 1898, stort 2200 Kr. Renten uddeles i en Portion à 80 Kr.
- b.) Det Freudenthalske Legat, stiftet 1901 for værdige og trængende i Kvindely, stort 1000 Kr., uddeles i 2 Portioner à 20 Kr.
- c.) Frøken Abeline Vilhelmine Brandts Legat, stiftet 1901, stort 3836 Kr. Renten uddeles i 3 Portioner à 40 Kr. til Beboere af Kvindely.
- d.) Købmand Kruuse Blinkenberg og Hustru Kirstine Kruuses Legat stiftet 1908, stort 1000 Kr.; Renten til en Beboerinde af Kvindely
- e.) Svendborg Læseforenings Mindelegat, stiftet 1903, stort 700 Kr. Renten udbetales hvert halve Aar til en Kvinde i Kvindely.

Bogbinder Julius Langes Legat, stiftet 1900, stort 2200 Kr., til Fordel for trængende Haandværkere og deres Enker i Svendborg. En Portion à 80 Kr.

N. Chr. Sørensen og Hustrus Legat, stiftet 1901, stort 2030 Kr., til 4 trængende og værdige Borgere eller Haandværkere i Svendborg.

Sejlmager Jens Christian Brandts og Hustru, Amalie Margrethe Wests og Datters, Frk. Abeline Wilhelmines Legat, stiftet 1901, stort 500 Kr., til Fordel for Syge- og Understøttelseskassen i Svendborg.

Sammes Legat, stiftet 1901, stort 2000 Kr., til Minde om hans Hustrus Fødselsdag den 2. Marts 1821. Uddeles til Skippere og Styr mænd i 2 Portioner.

Frøken Abeline Vilhelmine Brandts Legat, stiftet 1901, stort 4000 Kr., uddeles i 3 Portioner à 53 Kr. og 33 Øre til værdige og trængende, enligt stillede Kvinder af Haandværkerstanden eller Skipper- og Styrmandsstanden.

Sejlmager Jens Christian Brandts og Hustrus samt Dat-

ters Konfirmationslegat, stiftet 1901, stort 2500 Kr., til Konfirmander i St. Nikolaj Sogn.

Læge Emil Hennings og Hustrus f. Christensens Legat til Minde om Herredsfoged i Sunds-Gudme Herreder Erik Christensen og Hustru Sofie, f. Rampe, stiftet 1903, stort 2578 Kr. 70 Øre, til værdige trængende Kvinder i Svendborg og i Herredet.

Poul Abraham Barfoed og Hustru Elisabeth Cathrine f. Barfoeds Legat, stiftet 1904, stort 25,000 Kr., til værdige trængende Indvaanere i Svendborg.

Bagermester N. Jørgensen og Hustru, f. Cathrine Thuges Legat, stiftet 1912, stort 5000 Kr. Renten i 4 Portioner uddeles til gamle Haandværkere eller deres Enker.

Fru Frederikke Augusta Nielsens Legat, stiftet 1913, stort 5000 Kr., til en værdig og trængende Rekonvalescent efter Tuberkulose.

Enkefru Susanne Christensens Legat, stiftet 1914, stort 15,500 Kr., til værdige og trængende Enker med uforsørgede Børn.

Købmand Jørgen Sørensen og Hustru f. Emilie Langes Legat, stiftet 1914, stort 105,000 Kr., for værdige og trængende Købmænd eller deres Enker eller enligt stillede Døtre.

Skibsreder P. Christensens og Hustrus Legat, stiftet 1914, stort 9955 Kr., for værdige og trængende Skippere og Styrmand eller deres Enker i Svendborg.

Købmand Hans Peter Chr. Vilhelms Legat stiftet 1913 stort 600 Kr., for trængende Vejerassistenter i Svendborg.

Købmand Krøyer har ved Firmaets 150 Aars Jubilæum 1917 stiftet et Legat paa 10,000 Kr., der skal deles i 4 Dele og uddeles til Enker eller ugifte Døtre, 1 Portion efter Købmænd, 1 efter Haandværker, 1 efter Søfolk og 1 ubestemt.

Købmandshjemmet paa Lundevej, der ejes af Svendborg Handelsforening, er oprettet paa Grundlag af afdøde Købmand Ole Maegaards Legat, der er frigivet af Byraadet til dette Øjemed, stort 6,500 Kr. Tilskud fra Handelsforeningen er 2,000 Kr. Byggegrunden, der er 3000 □ Alen, skænkedes af Konsul Ludvig Riber og Hustru. Yderligere skænkede velvillige Medlemmer af Handelsforeningen Materiale og kontante Beløb til samlet Værdi af 2,700 Kr., ialt 11,200 Kr. Bygningen er opført efter Tegning af Arkitekt Hoffmann. Hvis Handelsforeningen ophører, overgaar den til Kommunen. Den bestyres af 2 Medlemmer af Byraadet og 3 af Handelsforeningen. Formaålet er at skaffe værdige trængende af Handelsstanden, Kontorister og Skrivere eller disses Enker, Friboliger eller efter Forholdene passende Boliger til billig Leje, idet den hele Byggesum ikke var til Stede ved Opførelsen.

Svendborg Søkasseforening er stiftet 1754 og dens Vedtægter er konfirmerede 1781; nye Love er senere kommet til i 1866—89. Foreningens Formaal er at tilvejebringe Midler til at danne et Fond til at understøtte ulykkelige, skibbrudne Søfolk og at yde Begravelseshjælp og, om muligt, aarlig Understøttelse til trængende Interessenter eller Enker. I Tillægsloven, der vedtoges paa Foranledning af Søkassens daværende mangeaarige fortjente Formand, Skibsfører Peter Christian Jakobsen, foreskrives, at fremtidig ingen nye Medlemmer maa optages i Foreningen, undtagen de daværende Medlemmers Sønner, og at Foreningens Midler, naar Medlemsantallet er naaet ned under 5, skal anvendes til en Stiftelsesbolig for gamle, værdige og trængende Sømænd og deres Enker, hjemmehørende i Svendborg, og at Foreningens Kapital ikke maa angribes til Begravelseshjælp eller Understøttelse. Dette maa ikke

forandres uden Byraadets Samtykke; dette fører Tilsyn med Obligationerne. Formuen andrager ca. 16,000 Kr. Foreningen ejer en Ligvogn til Brug for Borgerne i Svendborg; Taksten for Brugen er vedtaget 1848. I 1894 fik Foreningen Tilladelse til at disponere over et Beløb af 6000 Kr. til i Forening med Prins Valdemars Foreningen at opføre et Hjem for gamle Søfolk og deres Enker.

Foreningen til Opførelse af Boliger for den mindre bemidlede Del af Befolkningen i Svendborg er stiftet 1875 efter Indbydelse af 14 herboende Mænd; dens Formaal var ved Opførelse af passende Huse at afhjælpe den da herskende Trang af Boliger for mindre bemidlede. Efter dens Love kan en Lejer, naar han har nedbragt Købesummen til det halve, faa Skøde paa Huset mod at udstede Obligation for eller tilvejebringe den resterende Del af Købesummen.

Der tegnedes 171 Aktler à 100 Kr., og der opførtes 15 Dobbeltbuse ved Søgaardsvejen og 2 i Ørkilsgade, ialt for 36,000 Kr., der tilvejebragtes ved Laan og Aktiekapitalen. 1893 var af Lejerne afdraget 11,000 Kr., Aktiekapitalen var nede paa 7,200 Kr., Prioritetslaanene var 17,800 Kr.

Bymissionshuset „Bethel“ i Bagergade. I Vor Frue Sogn havde i længere Tid bestaaet en Bymission under Ledelse af Pastor R. Prip. Medlemmerne assisterede Sognepræsten i Menighedsplejen; men da noget lignende indrettedes i St. Nikolaj Sogn 1888, trængtes der til et fast Hjem for Virksomheden, særlig en Forsamlingssal til Møder og til Børnegudstjenester; saa købtes paa Foranledning af Pastor Prip Ejendommen i Bagergade for 15,000 Kr., og her indrettedes en Forsamlingssal, 23 Alen lang og 7 Alen høj, Arbejdsstuer for Drengene og Piger, hvor de kunde sættes under god Paavirkning i deres Fritid fra Skolen, endvidere

Køkken og Plads til Bepisning af fattige Børn om Vinteren, Plads til Udsalg af Bymissionens Haandgernings-sager, Bolig for en Værkfører paa Værkstederne og for en Diakonisse m. m. Ialt kom Bygningen til at koste 21,000 Kr.; heraf er aarlig ved Bidrag fra Garanterne afdraget 1000 Kr. „Bethel“ indviedes af Biskop Stein den 20. August 1889. Bestyrelsen bestaar af to Sognepræster, tre af Bymissionen og to af Garanterne valgte Medlemmer.

Amtmand, Greve Ludvig Brockenhuus-Schack og Grevinde Julie Brockenhuus-Schack, født Molkte, efterlod sig et Legat, stort 50,000 Kr til Fordel for Enker og Døtre af Mænd, som ved deres Død havde Ophold i Svendborg; det bestyres af Amtmanden, Baron Wedel Wedelsborg, Præsten i Vor Frue Sogn og et af Byraadet valgt Medlem; det uddeles i en Portion à 200 Kr., to à 100 Kr., Resten à 40 Kr.

Ved sammes 25 Aars Jubilæum som Amtmand i Svendborg 1892 oprettedes et Legat paa 12,000 Kr., indsamlet ved Gaver, der skænkedes Amtmand, Greve Brockenhuus-Schack; dette bestemte han til blinde og døvstumme i Svendborg Amt.

N. Chr. Sørensen og Hustrus Legat til Svendborg, stort 2000 Kr. Renten uddeles hver Juleaften til 4 trængende af Borger- og Haandværkerstanden. Fundats 1901.

1901 er stiftet en Forening „Børnenes Vel“. Navnet angiver dens Virksomhed; den sorterer under „De danske Plejehjemsforeninger“.

FATTIGVÆSEN.

I Middelalderen var det særligt Helligaandshuse, St. Jørgensgaarde, Klostre og lignende kirkelige Stiftelser, som tog sig af de fattige og svage, gamle Mennesker, der ikke selv formaaede at gaa ud at tigge til Opholdet.

Man maa erindre, at Tiggeri hørte med til Dagens Orden og havde taget frygtelig til, saaledes at det var naaet at blive en sand Plage for Befolkningen. Ved Reformationen ophørte og inddroges Klostrene, og der oprettedes Hospitaler i de gamle Klostre, som i Svendborg. Selvfølgelig var der ikke Tale om et ordnet Fattigvæsen; der bødedes paa Forholdet saa godt, det lod sig gøre.

I 1539 udtaltes det i Kirkeordinansen, at det Gods, som forhen havde tjent til fattige Menneskers Underhold, fremtidig skulde have samme Anvendelse, og en Del af det inddragne Kirkegods og Klostergods henlagdes i den Anledning til Hospitalerne, I samme Ordinans nævnes endnu en Indtægtskilde; thi det tillodes nemlig disse Hospitaler at have en Almissesamler (Termebroder) til Indsamling af Gaver, og hvor han kom frem skulde Præsterne opfordre Folk til at give ham deres Almisser. Dette Forhold ophørte igen senere, vel sagtens fordi Indsamlerne ikke var helt reelle Folk og maaske sørgede mere eller mest for sig selv. Et saadant Hospital stiftedes i Svendborg. Det forbødes at have et saadant Hospital i Forlening, hvad tidligere havde været Tilfældet. Forstanderne var ofte Præster; Indlæggelse skete med Borgmester, Raads og Præsters Samtykke; undertiden krævedes ogsaa Biskopens og Lensmandens Afgørelse; ofte greb Kongen selv ind i Forholdene.

Det var desuden ret almindeligt at benytte Hospitalerne som en Art Forsørgelsesanstalt for Krigsinvaliden. Saaledes bestemte Kong Christian V., at Baadsmænd og Bøsseskytter, der var saarede, fortrinsvis skulde indlægges, naar der var Plads; men denne Bestemmelse hævedes igen 1692.

Ofte optoges fattige og syge for en Gave; men den, der saaledes blev optaget, maatte indsætte Hospitalet som

Arving af sine Ejendele, dog blev saadanne Forhold sjældne og i Christian V.s danske Lov endog forbudt, medmindre at vedkommende Hospital kunde have stor Fordel deraf. Heraf fremgaar, at Opholdet maa have været ret taaleligt eller behageligt. Den Gang fandtes intet anstødeligt i, at alle Lemmerne, baade Mænd og Kvinder, saavel Dag som Nat opholdt sig i samme, hyppigt store Lokale.

De større Anstalter af denne Art havde deres egen Præst, de mindre maatte derimod Sognepræsten flittigt besøge og trøste Beboerne med Guds Ord, mindst en Gang om Ugen; han skulde efterse, at Lemmerne i alle Maader havde det godt, og var det ikke Tilfældet, skulde han paatale det overfor Forstanderen; hjalp det ikke, da til højere Vedkommende. Kosten syntes at have været ret flot; thi som Regel fik Lemmerne daglig to Maaltider med to á tre Retter Mad, Øl uddeltes, og selv om Maden var god, har den vel nok været ensformig. Der vaagedes over, at kun Folk, som havde ført et ordentligt Levnet, optoges; det var forbudt at optage løsagtige Kvinder. Det har vel ikke altid været lige let at opretholde Ordenen; en vis Tvang skulde der til. I Danske Lov var det forbudt Lemmerne „ofte at gaa i Byen, uden alleneste til Kirken“, men særlig var det forbudt at forlade Hospitalet for at tigge. Som Straf for Tiggeri og Dovenskab blev de sat i Halsjern, som dertil var ordineret i Klostergaarden, eller man bortviste dem, hvis Tilfældet var særlig ondartet; hertil krævedes dog Bispens Sanktion; selvfølgelig var det kun en lille Del af Landets fattige, der nød godt af disse Institutioner.

Reformationstidens ledende Mænd havde slaaet til Lyd for en virkelig Forsørgelse af de fattige, selv Luther havde udtalt sig mod det af den katholske Kirke indførte Tiggeri, idet han mente, at Næstekærligheden skulde være Motiv til at hjælpe dem, som trængte.

I Kirkeordinansen af 1539 paalagdes det de nye Biskoper sammen med Lensmanden, Præsterne og Raadet i hver Købstad at indsætte to eller flere „flittige Danmænd“ som Fattigforstandere, og det paalagdes dem at uddele til de fattige eftersom hver havde Behov. En Gang om Aaret skulde Regnskabet aflægges for Provsten, Præsterne og Raadet. Biskopen og den kongelige Lensmand havde Overtilsynet med Fattigvæsenet og Hospitalerne; ofte ansattes Kirkeværgerne som Fattigforstandere. Endvidere skulde Biskopen, Lensmanden, Provsten, Præsterne og Raadet sørge for, at der oprettedes en Fattigkasse i hver Købstad; denne Kasse blev kaldt „fattige Folks Kiste“, den tjente til Opbevaring af de til de fattige bestemte Midler. Ordinansen sagde udtrykkelig, at de fattige fremdeles skulde beholde, hvad der en Gang var dem tillagt af Penge og Gods. Af nye Indtægter nævnedes de ophævede Gilder og religiøse Borgerskabers Gods, ligeledes skulde de Vikarieejendomme, til hvilke ingen Arvinger fandtes, tilfalde Fattigkassen, hvis Kongen ikke forinden havde givet dem bort til andre Formaal.

I Fyns Stift havde de katolske Biskoper overladt Halvdelen af deres Part af Kvægtienden til de fattige omkring i Sognene. Ved Reformationen, da Bispetienden blev til Kongetiende, tillod Kongen fremdeles, at dette maatte vedblive med Undtagelse af Afgift af Lam, som tillagdes Odense Hospital. Dette forandredes saaledes, at inden Udgangen af det 16. Aarhundrede var Hospitalerne de fleste Steder komne i Besiddelse af Kongens Part af Kvægtienden. Endvidere gjorde man Regning paa Gaver til Fattigkassen, og gennem Prædikerne opfordredes Folk hertil. Efter Reformationen kom vel ikke saa mange Gaver ind som forhen, af den simple Grund, at den gamle Tro paa, at Almissen kunde skaffe bedre Adgang til Himmelen,

havde tabt sig; alligevel skænkedes i Tidens Løb mange og store Gaver til de fattige. En almindelig Form for Sjølegaver var faste Ejendomme, der enten bortlejedes eller tjente som Friboliger for de fattige. I Kong Christian III koldingske Reces af 13. December 1558, paalagdes det Kirkeværgerne ved Sognemændenes Hjælp i hvert Sogn at lade opføre „et fattige Folks Hus, og der skal sættes en Blok ved Huset, at godt Folk kan lægge deres Almisse udi, som vil give de Fattige noget for Guds Skyld“. Præsten og Kirkeværgerne fik Nøglen til denne Blok. Alle de ovenfor nævnte Indtægter var ret ubestemte, de indkom kun i Ny og Næ og henlagdes til Fattigvæsenets Kapitaler, der udbetalte Renten.

Kirkeordinansen gjorde Regning paa mere regelmæssige Indtægter til Fattigkassen; der foreskrevs en ugenlig[†] Indsamling. Paa Helligdagene skulde Fattigforstanderne gaa rundt og indsamle Almisser; dette Paabud indskærpedes paa Landemøderne. Provsterne skulde se til, at i det mindste to Forstandere i hvert Sogn gik omkring, besynderlig efter St. Mikkelsdag, og Præsterne skulde minde Sognefolkene om Almisse. Imidlertid overgik det hurtigt til Kirkerne; der opstilledes en Blok ved Indgangen til denne, for at hver Mand kunde se den, endvidere ombares de fattiges Tavle paa Søn- og Helligdage. Denne Skik afløstes af en særlig Offerdag, „Mikkelsofferet“, som var en fynsk Skik. En Del Bøder tilfaldt Fattigkassen, i det Øjemed anbragtes ofte Fattigbøsser ved Tingstederne. I Følge en Forordning af 1623 skulde de, som ved Sværgeren og Banden fortørnede Gud, betale Bøde til Fattigkassen. Fattigforsørgelsen var en religiøs, ingen borgerlig Pligt. Den yæsenligste Forandring paa dette Omraade, som Reformationen førte med sig, var, at der indsattes Lægmænd til Fattigforstandere. Man havde haabet, at Tiggeriet skulde tabe sig.

Ordnungen slog ikke til; der tiggedes fremdeles, og kun et mindre Antal Mennesker opnaaede Understøttelse. Man sørgede for nye Forordninger eller Tiggerbreve, saaledes at det kun tillodes syge og svagelige at gaa om og tigge; arbejdsløse Tiggere skulde forvises til Arbejde og drives af Byen, og vilde de ikke arbejde, fik de Pisk (stubedes) og piskedes af Byen med Ris. 1548 klagedes over de mange Tiggere, der ikke vilde arbejde, og tiggende Børn; det paalagdes derfor Borgmester og Raad at give de værdige trængende Byens Tegn og forvise de uværdige af Byen. Syge, som havde modtaget et saadant Tegn, maatte aflevere det, naar de atter var raske; kun de „Posepilte“, som forsynedes med Tiggertegn — en Hætte, de bar paa Hovedet — havde Lov til at tigge.

Ved et Kongebrev af 8. Januar 1552 skete den Ændring, at hvert Herred skulde underholde sine fattige; Lensmændene fik Opsyn hermed, men var der altfor mange Tiggere i et Sogn, fik Præsterne Tilladelse til at give nogle af dem Tiggerbrev; dette gav Ihændehaveren Lov til at tigge udenfor sit eget Sogn, og havde et Herred lovlig mange Tiggere, fik disse Tiggerbrev til hele Landet hos Lensmanden. Præsterne dannede en Art Ordenspoliti, og saa de gennem Fingere med uværdige Tiggere og gav disse Tegn, havde de forbrudt 10 Mark, Halvdelen til Kirken og Halvdelen til nærmeste Hospital, og hvis en udvist Tigger atter indfandt sig, stod det enhver Mand frit for at indfange ham og lade ham arbejde og trælle. Disse Bestemmelser overholdtes naturligvis ikke, der klagedes stadig over Løsgængeriet.

Den 13. August 1576 modtog Lensmændene og Købstæderne Befaling om for Fremtiden at lade de „Løsgængere, tjenstløse Folk og „Bernhytter“, Dagdrivere, der ingen Besked havde med at fare og ellers var stærke og føre, slaa udi

Jern og forskikke til vort Slot Kjøbenhavn“; der anbragtes de til at arbejde paa Bremerholms Orlogsværft, der var Straffested, ikke alene for Forbrydere, men ogsaa for Løsgængere og Tiggere. I en Forordning af 24. Februar 1636 hedder det, at naar Betlere paagribes, skal de føres i Lænker om Bord i Jagter og Galejer for at trælle sig fri; det vil altsaa sige, at de blev anvendte som Galejslaver. Da der i 1573 var Dyrtid her i Landet, lod Kongen uddele Korn til de fattige i Byerne. Ved et kongeligt aabent Brev af 19. Juni 1582 befalede Kongen to á tre Lensmænd at undersøge Forholdene i Landet med Hensyn til de mange Tiggere. Disse Lensmænd skulde da fremkomme med en „kort og skikkelig Forordning, hvorledes med samme Betlere kan forholdes“. Paa disse Beretninger byggedes saa Kong Frederik II's store Tiggerforordning, der hedder „Forordning og Skik, hvorledes herefter holdes skal med Betlere og Stoddere over al Danmarks Rige, af 27. December 1587“; i denne befales det Øvrigheden og Præsterne at optage Registre over alle værdige trængende og give dem Tegn; men den, som forlader en By for at tigge, havde sit Tegn forbrudt. Det blev forbudt Tiggerne at overfalde fremmede med Tiggeri, naar hine kom til en By. Der tilskikkedes en eller to Stodderfogder i hver By, som skulde have en Bøsse, hvori kunde indsamles til Hjælp og Trøst for fattige. Disse Fogeder fik tillige det Hverv at holde fremmede Tiggere borte fra Byen. Ved Gilder og Festligheder mødte en hel Skare Tiggere for at faa Del i Gildesmeden; denne Skik var meget gammel, maaske fra Hedenskabets Tid.

For Byernes Vedkommende bestemtes det, at alle fremmede Tiggere, efter at være paamindede fra Bytinget og Prædikestolen, skulde forføje sig bort; blev de allige-

vel, skulde de, der var raske og paa nogen Maade kunde tjene Føden, gribes, føres til Kagen og hudstryges samt forvises af Byen. For at forhindre Omløben, forbødes det Skippere og Færgemænd at føre dem fra den ene Landsdel til den anden, og der blev sat strenge Straffe for Overtrædelse heraf. Loven var længe gældende, ofte blev den indskærpet og ofte blev der klaget over den.

Ingen anden Konge forstod som Christian IV. at lægge Beslag paa Løsgængere. Var der Tale om Opførelsen af et Slot eller en Fæstning, saa udgik der Befaling til Lensmændene om at paagripe Løsgængerne og sende dem til Hjælp til Arbejdet; det betragtedes som den mildeste Art af Tvangsarbejde. Kongen erkendte Løsgængernes Ret til ikke at sættes i Jern som Fanger, med mindre der var faldet Dom over dem, og der udbetaltes dem Løn for deres Arbejde. I 1605 lod Kongen opføre et Tugthus i Kjøbenhavn, idet han gik ud fra, at Fangernes Arbejdskraft kunde komme Samfundet til Nytte. Her oplærtes de saa til et Haandværk for at opdrages til nyttige Medlemmer af Samfundet. Senere gik Tugthuset over til at blive slet og ret en Straffeanstalt

Paa lignende Maade oprettedes Børnehuset; her oplærtes forældreløse Børn fra 12-Aars Alderen til et Haandværk Paa 4 Aar var de udlærte, men maatte da tjene i 3 Aar til for saa at melde sig hos en Haandværker; dette var en Slags Tvangsopdragelsesanstalt; den ophævedes 1650.

I Følge samme Konges Forordning af 10. December 1621 skulde Overformynderiet, hvis Forældrene ikke tog sig af Børnene, men lod dem tigge, sætte dem til et Haandværk. De Børn, som Forældrene ikke selv formaaede at underholde i Læretiden, skulde som faderløse Børn og Hittebørn, klædes af den Almisse, Borgerne gav i en der-

til forordnet, tofarvet Tavle, der ombares i Kirkerne. Fattige Børn, der paa denne Maade var sat i Lære, havde som Skolebørnene Privilegium paa at tigge; men Tegn skulde de have, for at Almisse ikke gaves, uden at man vidste til hvem.

Desuden opfordredes til Oprettelse af Børnehuse omkring i Købstæderne for fattige Børn og Hittebørn, for at de kunde faa Kost og Klæder i Læretiden. Endelig bestemtes det, at de indenfor ethvert Lav faldende Bøder ikke skulde anvendes til Øl og Gæstebud, men at en Del skulde tilfalde fattige Enker, faderløse Børn og husarme, som tilhørte Haandværksstanden.

Indenfor de forskellige Lav øvedes en vis Fattigpleje overfor de trængende Lavsbrødre. Som Regel var Haandværkssvendene forpligtede til af deres Løn at indbetale visse Syge-, Fattig- eller Tidepenge i en fælles Kasse, hvoraf Svende, som var syge eller trængende, understøttedes.

Kongen Christian IV. nærrede ikke alene Planer om at indskrænke Tiggeriet, men ogsaa om en ny Ordning af Fattigvæsenet, saaledes at Tiggeriet fuldstændig kunde høre op, og alle, som trængte, kunde modtage Understøttelse i deres Hjem. Desværre øgedes Fattigdommen under Svenskekrigen i 1658–60; alt laa mere eller mindre øde, Hospitalerne maatte indskrænke deres Virksomhed og Tiggeriet tog til i en uhyggelig Grad. I en Forordning af 9. September 1668 blev det forbudt Løsgængere paa Fyn, der plejede at opholde sig hos Hestegildere, Skorstensfejere og deslige Folk, for Fremtiden at „bære eller hos sig have Kaarder, Bøsser, Pistoler og deslige Gevær“. Den, som overtraadte dette, dømtes til Arbejde i Jern paa Bremerholm.

I Tiden 1660 til 1708 kom kun faa nye Bestemmelser

Fattigvæsenet vedrørende, man nøjedes med at indskærpe de gamle.

I Kong Christian V danske Lov fra 1683 gentages de fleste af Kirkeordinansens Bestemmelser paa dette Punkt, og Christian IV Forordninger fra 1619 og 34 findes i det væsentlige optagne heri. Noget Nyt findes dog i denne Lov, nemlig et beskedent Ønske om, at „de som gerne vilde arbejde, ogsaa dertil kunde hjælpes“. For at dette kunde ske, skulde i hvert Stift saa vidt muligt oprettes Børne- og Manufakturhuse, hvor arbejdsløse Folk kunde faa Arbejde i Uld, Hør, Hamp og lignende; disse Anstalter skulde saa tillige være Tvangsarbejdsanstalter for Tiggere. Der blev bare ikke noget ud af det, hvorfor de sendtes til Børnehuset i Kjøbenhavn.

Begtrup fortæller, at Svendborg havde to Fattighuse, et i Kattesundet, der var skænket af Købmand Graa og bestod af 5 Fag Bindingsværk uden Gaardsplads; det havde 3 Værelser for 6 fattige, der her havde fri Bolig. Bygningen var meget forfalden. Der hørte en Indtægt af ca. 34,000 □ Alen Jord til i Øxenbjergmarken og ca. 11,000 □ Alen i Hømarken samt $\frac{1}{300}$ Part i Byens Skove og Tørvemose. Jorden var udlejet for 15 Rdl. aarlig Sølvs, der tilfaldt Fattighuset. Det andet var større, nemlig 9 Fag godt Bindingsværk. Det laa uden for Møllerport paa Nørreviebelt, og havde tidligere været Skovfogedhus. Det skænkedes 1815 af Byens Grundejere til Fattigvæsenet. Der var 8 Værelser og 4 Kogesteder med Plads til 16 Personer. Endvidere var der i et Kammer paa Loftet indrettet Plads til afdøde Lemmers Gods. Til Huset hørte en god Brønd, bekostet af Fattigvæsenet, og en Have paa 1 Skp. Land.

Almisselemmerne var inddelte i 3 Klasser efter Fattigvæsenets Reglement af 5. Juli 1803. Med Fattigvæsenet var forbundet en Spindeanstalt, der modtog Hør og Blaar

til Spinding; dette haspedes paa en Fattigvæsenet tilhørende Haspe og betaltes efter Fjedene i Pundet. Det var indrettet siden Fattigvæsenets Organisation og begyndte med et Fond paa 420 Rdl. Oprindeligt bidrog Borgerne hertil hver med 10 Rdl., og det var Mening, at Pengene skulde tilbagebetales, men i 1813 skænkedes Indskudene til Fattigvæsenet. De fattige understøttedes af Fattigvæsenet foruden at nyde fri Bolig.

Begtrup mente, at der manglede et Tvangshus, hvor dovne og drikkældige kunde anbringes, og omtaler som trykkende for Fattigvæsenet de mange uægte Børn, som den Gang tilførtes fra Landet.

I Følge Reglementet af 1803 bestyredes Forsørgelsen af fem Fattigforstandere, hvoraf den ene var Kasserer, og disse i Forening med Præsterne dannede Fattigkommissionen.

Fattigvæsenets Indtægter var 1817 2306 Rdl. 1 Mk. $14\frac{2}{3}$ Sk., heraf som Borgerbidrag 1411 Rdl. Udgiften beløb sig til 3337 Rdl. 4 Mk. $2\frac{3}{4}$ Sk., der var altsaa en Gæld paa 1031 Rdl. 2 Mk. 4 Sk., som lignedes paa Byens Borgere i 1818. Han meddeler endvidere, at der udvistes megen privat Godgørenhed mod fattige. Fattigvæsenets Kapital var 1817 ialt 2064 Rdl. 5 Mk. Sølv, der stod i 13 Panter.

Omkring Midten af det 19. Aarhundrede fandtes Fattiggaarden i Fruestræde, hvor nu Borgerskolen staar; den var meget brøstfældig og afløstes i 1872 af den nuværende. 1868 insattes en Fattiginspektør. Udgifterne til Fattigvæsenet var i 1869 ca. 20,000 Kr.

Den nuværende Fattiggaard er bygget paa Viebæltet af Arkitekt Eckersberg; den indtager 29,520 \square Al. Grund og kostede med Inventar og Indbo 67,000 Kr.; den kan optage 70 Lemmer. Lemmerne er fordelte i en Forsør-

gelses- og en Arbejdsafdeling. Der er Kapel til Guds-tjeneste, et Lighus, Brændselsrum osv. Den er bygget i en Firkant. I Forhuset er Bolig for Inspektøren og Øko-nomen, samt Portnerrum, Detentionslokale, Baderum, Køk-ken og Kontor. Arbejdsanstalten har en Afdeling for Mænd og en for Kvinder; der arbejdes hovedsagelig med Værk, Krølhaar, Sivfletning, Maattesyning, Blaar- og Haarspin-ding, Stenslagning og Vævning, Forarbejdning af Ildtæn-dere, Flaskehylste, Kokosmaatter og lignende.

Børn anbringes kun midlertidig, til de kan komme i privat Pleje.

I September 1899 brændte delvis Fattiggaardens Stue-hus ved en paasat Brand af et af de mandlige Lemmer.

Fattiginspektørerne har været:

Kaptajn F. Hallas, 1869—82.

Kaptajn O. C. D. Walther, 1882—1900,

Sagfører C. F. M. Schray, 1900—1902.

A. Hybel Rasmussen 1902—1916.

Intendant A. L. Andersen, 1917—

SYGEHUS OG HYGIEJNE

Det ældste, man kender til syge og svages Pleje, er den Pleje og det Underhold, som Graabrødrene paatog sig over for saadanne, men om disses Virksomhed ved man intet andet, end at det hørte med til deres Gerning. I Ordets bogstavelige Forstand kan man ikke kalde saa-danne Forhold for egentlig Sygepleje. Derimod maa man vel betegne det gamle St. Jørgens Hospital som et Syge-hus; thi det var bygget for Middelalderens Syge, de spe-dalske. Denne Sygdom var den Gang en slem Plage, og Barmhertigheden gav sig Udslag paa den Maade, at man byggede et saadant Hospital for disse Stakler uden for Byen; man sørgede for dem ved at afsondre dem. Hvor-

naar det er opført, kan ikke opgives, det antages at være sket i Slutningen af det 13. Aarhundrede; det omtales 1291 og 1295 i Testamenter (se under Graabrødrekirken) og 1332, da Drosten Laurids Jensen skænkede nogle Ejendomme hertil; dette Gods tilkendte Kong Valdemar Atterdag ved Domsbreve af 1372 -74 Hospitalet. Af en Statut fra 1486 fremgaar, at det den Gang havde 8 kar-ske Lemmer (Brødre) til at samle Almisse til de syge og til at pleje dem; det maa have huset en Del, siden 8 var nødvendige hertil.

Saa gaar der et meget langt Tidsrum, i hvilket der ikke foreligger noget om Sygepleje af nogen Art; det skulde da være Omtalen af Badskæernerne, naar disse indkaldtes til Flaadden; de udrettede jo i alt Fald nogen hygiejnisk Tjeneste efter Datidens Begreb. Det er først paa Begtrups Tid, at vi igen hører lidt om Forhold af denne Art. Han anfører, at Karantænevæsenet bestyredes af en Kommission, der bestod af Indrulleringschefen Byfogden, Toldinspektøren, Distriktslægen og en Handlende, men bemærker, „at Gud være lovet“ i hans Embedstid var der ikke Brug for samme, hvilket han mente for en stor Del var Skyld i Mangelen paa udenlandsk Handel. Han fortæller endvidere, at der var en Distriktslæge, som tillige var Kirugus for Sunds og Gudme Herreder med Øerne. Denne Mand havde i fast Løn 150 Rdl. af Kongens Kasse. Desuden havde Byen endnu to praktiserende Læger, den ene hed Ewald, Dr. med. med Prædikats Rang som Stiftsfysikus, og skal have været en meget berømt Øjeoperatør og dygtig Læge; den anden var Kirug. Begtrup siger, at Befolkningen var af en sund og stærk Konstitution, de fleste Sygdomme var Stensmerter og Brystsvaghed; Børnekopper fandtes ikke siden Vaccinationens Indførelse.

Den nugældende Sundhedsvedtægt er udfærdiget af Justitsministeriet af 10. Oktober 1885 og afløste en ældre af 1868, særlig vedrørende smitsomme Sygdomme, men i de senere Love af 1888 og 1892 er dog meget forandret heri.

I 1861 indførtes efter Borgmester Schrums Initiativ til Assistance for Sundhedskommissionen den Ordning, at Byen inddeltes i 11 Distrikter, og at der i hvert af disse var valgt 2 af de anseeligste Borgere, som skulde undersøge Forholdene i deres Distrikt, afgive Beretning om Mangler og fremsætte Forslag om Forbedringer. Hensigten hermed var at vænne Borgerne til de nye Pligter, som Sundhedsvæsenet paabød, fordi man gik ud fra, at Borgerskabet lettere vilde finde sig i Udsættelser fra deres Medborgeres Side end andres, og det viste sig at gøre god Nytte, om end Forholdene ikke var ens, eftersom de forskellige Borgere greb Sagen an paa forskellig Maade.

I Aaret 1874 ansattes ved Sundhedsvæsenet en Assistent, Jørgen Huusom, der fungerede til sin Død; han fik en Vedtægt, hvorved det paalagdes ham at efterse hver Ejendom i Byen mindst en Gang aarlig, især med Hensyn til Bygningernes Indretning, Afløb, Gaardens Brolægning, Drikkevand, Latriner og Møddinger, Antal af Beboere i en Ejendom, Skolelokalernes Rumfang og Indretning, Svinestier, Stalde osv. Hans Løn var til at begynde med 240 Kr.; men fra 1890 var hans samlede Løn 1500 Kr. som Assistent ved Sundhedsvæsenet, ved Vej- og Brolægningsvæsenet og ved Vandværket; hertil kom 150 Kr. som Brandassistent og Sportler som Bygningsinspektør.

Sygehus og Fattiggaard var ved snævre Baand knyttede til hinanden her i Svendborg, saavel i almindelig som i kommunal Bevidsthed, siger Professor Mølmark i en efterladt Beretning om disse Forhold; det fremgaar af,

at de to første Sygehuse i Byen var nøje forbundne med Byens Fattigvæsens Anstalt.

I 1846 byggedes et toetages Sygehus med Plads til 16 à 18 Patienter i den gamle Fattiggaards Have i Fruestræde, hvor nu Borgerskolen staar. Dette byggedes paa blød, fugtig og udrænet Grund. I denne Bygning var ogsaa Bolig for en Økonoma, som tillige var Plejerske for de indlagte syge; Lægeværelset benyttedes som Operationsstue.

Om nogen hensigtssvarende Indretning var der ikke Tale. Adgangen skete gennem en lang, smal Gang i Fattighuset og over dets Gaardsplads. Midtergangen i Bygningen var smal, lang og mørk uden Ventilation; som Klosetter fungerede et sparsomt Antal Natstole, der tømtes i Gaardens Latringruber. Værelserne laa mod Øst og Vest, langs Bygningens Facade mod Springsbæk, der for en Del af sit Løb uden for Byen afgav Drikkevand til de nærmestboende, men som paa sit Løb gennem Byen efterhaanden kom til at fungere som „Rosenaa“, og kunde paa varme Sommerdage paavirke Luften i Sygestuerne paa en meget uheldig Maade ved sin Stank. Man maa forbavses over, at Forholdene holdt sig elendige i saa lang Tid, som faktisk er Tilfældet. Dette Sygehus benyttedes indtil Sydfynske Jernbanes Aabning; da nedreves det for at give Plads til Borgerskolen, hvorefter det flyttedes til Fattiggaardens Husvildeafdeling; det var ubetinget et Tilbageskridt i Stedet for Fremgang, men der hengik hele 16 Aar, før Svendborg fik et virkeligt Sygehus, nogenlunde svarende til Byens Forhold. At det var galt at kombinere Sygehus og Fattiggaard med hinanden, siger sig selv; det virkede i høj Grad afskrækkende paa Folk, som skulde benytte det.

1866 opførtes for 5400 Rdl. en Bygning, bestemt til

Receptionslokale for fra Søen ankommende Kolerasyge; men da Amtsraadet efter Emanationen af Loven af 1. Maj 1868, der paabød slige Lokaler, efter Forhandling med vedkommende Amtsraad og Søkøbstats Kommunalbestyrelse ikke vilde udrede en forholdsmæssig Del af Udgiften hertil, og det aldrig benyttedes, omdannedes det, som andetsteds omtalt, til Hospital. Da man herefter ikke havde det befalede Lokale, maatte Amtsraadet deltage i Opførelsen, og 1874 byggedes der paa et ved Assistents Kirkegaarden liggende Vænge et Epidemihospital for Amtets og Byens Regning efter Forholdet $\frac{3}{4}$ og $\frac{1}{4}$. Det kom til at bestaa af 2 Bygninger, en større med 5 Værelser med ialt 7 Senge, og en mindre til Kolerahus for de fra Søen eventuelt ankommende smittede med 2 Værelser til ialt 4 Patienter. 1889 opførtes tillige en Desinfektionsovn i en særskilt mindre Bygning.

Endelig kom Tiden til Opførelse af et virkeligt Sygehus; men før man naaede saa vidt, behandlede ikke faa Patienter fra Svendborg paa Rudkøbing Sygehus og i andre Byer; kun enligt stillede og Tjenestefolk kom paa Sygehuset paa Fattiggaarden, Resten behandlede i Hjemmene.

I 1890 enedes Amts- og Byraad om, med Benyttelse af den Grund, man allerede ejede ved Kirkegaarden, at opføre for fælles Regning et nyt Sygehus og Epidemilokale. Der købtes ca. $\frac{1}{2}$ Tønde Land af Købmand Krøyer for 25 Øre pr. □ Alen. Udgiften afholdes efter Forholdet $\frac{63}{100}$ og $\frac{37}{100}$ af disse to Institutioner, og Tilskudet til Omkostningerne beregnedes efter Sygedagene. Det kostede 130,000 Kr., og Byens Andel beløb sig til 48,000 Kr. Sygehusets nye Bygninger kom til at bestaa af en toetages Hovedbygning med Kælder og Loftslejlighed og en 1-etages Epidemibygning, forbundet med det gamle Epidemihus. I

Hovedbygningeⁿ, der havde Plads til 33 Patienter, indrettedes Badeværelser, Kontor, Lægeværelse, Værelser for Sygeplejerskerne, Operations-, Instrument-, Forbindings- og Sterilisationsrum, Thekøkkener, Garderøbe og Linnedstue. I Loftsetagen var Plads til 14 Patienter, heraf var to Stuer forbeholdt Hudsygdomme og veneriske Syge; desuden var her Lejlighed for Forvalter, Inventarierum og Varmtvandsbeholder. I Kælderen var Økonomilejlighed, samt Værelser til Husholdersken og Pigerne, Varmeapparat, Dampkedel, Kulrum og Badeværelse for Fnatpatienter. Sygehuset opvarmedes ved Varmluftapparat, hvorimod Operationsstuen og Badeværelserne opvarmedes ved Damp fra en lille Lavtryksmaskine, der samtidig forsynede hele Sygehuset med varmt Vand. I en særlig Bygning var Vaskeri, Tørreløft, Karleværelse og 2 Celler til Sindsyge; endvidere hørte et Lighus til.

Epidemihuset fik Mad fra Hovedbygningen; men havde eget Vaske- og Lighus og eget Køkken, saa at man under særlige Forhold selv kunde besørge Madlavningen.

Sygehuset, hvortil hører en stor og smuk Have, opførtes efter Tegning af Arkitekt Ph. Smidt og toges i Brug den 1. November 1891. Som Sygehuslæge ansattes Læge G. B. H. Mølmark med en Løn af 1000 Kr. og Ekstrabetaling for Operationer. N. J. M. Krarup blev Forvalter med en Løn af 500 Kr. og fri Station; tillige ansattes en Husholderske og 2 Sygeplejersker samt fornøden Betjening. Reglementet approberedes af Ministeriet den 21. November 1891, med et Tillæg om smitsomme Sygdomme den 9. December. I 1893 var her ialt 7892 Sygedage.

Aarene gik, og i 1906 byggedes ved Siden af dette Sygehus et Tuberkulosehospital efter Tegning af Magdahl Nielsen; det opførtes paa en dertil købt Grund, har Plads til 36 Patienter og er fuldt moderne indrettet i to Etager;

i Tagetagen er mod Syd en aaben Liggehal ; saadanne findes ogsaa i Haven.

I 1902 byggedes efter Magdahl Nielsens Tegning en Lægebolig.

Mølmark ledede Sygehuset til sin Død 1911; han var da titulair Professor, R. af Dbg. og Dmbd. Den 1. Oktober 1911 ansattes som Overlæge Dr. med. V. Reinsholm, og kort efter udvidedes Sygehuset med den nye Sydfløj, ligesom hele Bygningen ombyggedes og forbedredes i en betydelig Grad.

Efter denne Forandring, under hvilken Patienterne midlertidig var anbragte paa Alderdomshjemmet, der den Gang ikke var saa optaget som nu, toges det i Brug i September 1913. Nu har det to Operationsrum, Elevator, Lokale til Røntgenfotografering og er i alle Maader indrettet efter Tidens Fordringer. — 1917 var Sygedagenes Antal ca. 46,000. Hele denne Ombygning foretoges ligeledes efter Tegning af Magdahl Nielsen.

1916 udvidedes Lægeboligen og i den nærmeste Fremtid bygges et helt nyt større Epidemisygehus i to Etager efter Arkitekt A. Jensens Tegning.

Personalet bestaar af 1 Overlæge, 3 Reservelæger, 1 Oversygeplejerske, 1 Operationssygeplejerske, 5 faste Sygeplejersker, 18 Elever, 1 Inspektør, 1 Assistent, 20 Piger. 1 Kedelpasser, 3 Portører, 1 Masseur, 1 Dame til Røntgenfotografering. Det har 2 Sygevogne. Der er Plads til 74 Patienter. Tuberkulosehospitalet har Økonomi fælles med Sygehuset.

Som Direktion fungerer et af A.nts- og et af Byraadets Medlemmer. Byraadet vælger tillige en Suppleant. Direktionens Formand var fra Begyndelsen til sin Død Greve Ahlefeldt Laurvigen Bille til Egeskov; for Tiden er det Sagfører Lacoppidan Petersen.

Byens Andel i hele Komplekset udgør nu 172,050 Kr. Paa alle Afdelinger tilsammen kan ialt indlægges 139 Patienter, heraf 4 Sindssyge i en særlig Pavillon.

Af andre Foranstaltninger i Retning af Sygepleje kan nævnes, at under Krigen 1864 oprettedes to Lazaretter, det ene for lettere saarede i Bethel i Bagergade, det andet for haardt saarede i den gamle Borgerkole paa Klosterpladsen.

Pesten har hjemsøgt Svendborg 1348 og 1602, og har naturligvis hærget Befolkningen, og det er sandsynligt, at da Fyn i 1624 igen hjemsøgte af Pest, har den vel nok besøgt Svendborg. 1753—57 havde Svendborg Besøg af Børnekopper og Mæslinger. 1853 plagede Koleraen Byen; der oprettedes et Lazaret ved Færgebroen; det forbødes at spise Frugt andre Steder end i Sælgerens eget Hjem; den 27. September noterede Amtstidenden, at der i alt havde været 194 Tilfælde, heraf døde 84, 100 helbrededes og 10 var endnu syge. Det var den sidste Beretning Bladet bragte om Koleraen; det havde meddelt Antallene af Kolerasyge og Dødsfald hver Uge i Perioden.

Julemærkesanatoriet ved Ørkilshus er bygget 1914 efter Tegning af Arkitekt Clemmesen. Det toges i Brug samme Aar i September; det er opført af Julemærkekomiteen og staar under dennes Tilsyn. Det er et Rekreationshjem for 50 svagelige og sygelige Børn, som ikke har Lungetuberkulose. Det ligger paa den af Byen fra Ørkilshus købte Jord, og denne overlodes Komiteen vederlagsfrit, dog mod, at Komiteen maatte anlægge Vejen samt de fornødne Ledninger af Vand, Gas osv. til Sanatoriet. Overlæge Dr. med. Reinsholm tilser Børnene og Forstanderinde for dette var først Frk. K. Nielsen, fra 1916 Frk. J. Krogh.

Af yderligere Sundhedsforanstaltninger er Badene. For

ca. 50 Aar siden fandtes nogle Badehuse staaende i Havnen mellem Holmen og Hulgade, senere fandtes Badehuse paa Østsiden af Frederiksbøen; disse nedlagdes, da det var for besværligt at komme herover. Ved Færgebroen oprettedes i Halvfjerdserne en Badeanstalt for Herrer, Damer og Børn ved privat Initiativ; den overgik 1910 til Byen; her betales for Adgang til Strandbade. I de senere Aar er oprettet to offentlige Strandbadeanstalter mellem Færgebroen og Gasværket, en for Mænd og en for Kvinder, med gratis Adgang. Den første var oprindelig for Borgerskolen. Endvidere laa ved Øksenbjerg tidligere et Badehus til Afbenyttelse for svage og ubemidlede Kvinder; det var oprettet ved privat Initiativ og benyttedes blandt andet nogle Timer om Dagen af Borgerskolens Piger; det er nu forsvundet. Ved Hestehaven er ogsaa en privat Strandbadeanstalt, ombygget 1918, samt Julemærkesanatoriets Badehus.

1886 oprettedes Dampbadeanstalten paa Terrassen for varme (russiske og romerske) Bade. Den er privat, men støttes af Kommunen; der uddeles gratis Billetter til trængende efter Lægernes Anvisning paa Kæmnerkontoret.

1882 oprettedes en *Sygeplejeforening*, som baade nyder Tilskud af Stat og Kommune til en Diakonisse, der hjælper trængende; hermed fører Kommunen Tilsyn ved et af Byrådet valgt Udvalg.

Svendborg Sygekasse blev oprettet den 1. Juli 1855 af Borgere, væsentligt for at hjælpe Tjenestetyendet under Sygdom, idet Husbonden betalte for sit Tyende i Tjenestetiden. Under Sygdom fik de fri Læge, Medicin, Sygehusbehandling og en mindre Dagpenge. Ved Kassen ansattes 4 Læger med et meget beskedent Honorar.

Den førte i mange Aar en stille Tilværelse, indtil Sygekasseloven af 1892 kom; Kassen fik da Statsanerkendelse den 1. Januar 1893. Derefter har den udviklet sig betyde-

ligt, saaledes at den den 1. Januar 1918 havde ca. 3000 Medlemmer. Nu er Lægevalget frit. I 1898 knyttedes til Kassen en Begravelsessekasse, der bestaar af ca. 500 Medlemmer. Sygekassens Formand var i mange Aar pensioneret Lærer J. Andersen, Dmbd., han afløstes af Redaktør H. P. Hansen, som efterfulgtes af Kontorbestyrer Nikolajsen.

Endvidere har Forsvarsbrødrene en Sygekasse med ca. 1000 Medlemmer; ogsaa hertil hører en Begravelseskasse. Nogle enkelte mindre Sygekasser er af en mere privat Karakter.

Svendborg Begravelsesforening er stiftet den 11. Maj 1861 af Borgere; den optager Medlemmer indtil 50-Aars Alderen og yder Understøttelse ved Dødsfald til Medlemmerne. Siden Oprettelsen er indmeldt c. 800.

I tidligere Tid var der gennem mange Aar en Distriktslæge i Svendborg; den sidste af disse var Læge Angelo Petersen, men fra 1. April 1915 er det forandret, saaledes at dette Embede nu benævnes Kredslægen, og da han bor i Amtets Hovedstad, kaldes han Amtskredslægen. Embedet er besat med Dr. J. C. la Cour.

Som et Led i Foranstaltninger i Retning af forbedret Sundhedsvæsen, kan ogsaa betragtes Kødkontrollen og det offentlige Slagtehus. 1896 oprettedes Kødkontrollen for Svendborgs Vedkommende. Det bestemtes, at alle i Byen slagtede Dyrs Kød, saavel som det Kød, der indførtes fra Landet, skulde synes, forinden det falbødes til Salg i Svendborg. I den Anledning byggedes paa Kvægtorvet en Bygning, hvor Kvæget synedes, og Dyrslæge J. Poulsen ansattes til at udføre dette Hverv. For Kontrolleringen betaltes en Afgift, som i Aarenes Løb voksede til en Sum af ca. 60,000 Kr. Pengene anvendtes til Opførelsen af det nye offentlige Slagtehus i Møllergade efter Arkitekt A. Jensens Tegning; det toges i Brug den 22. August 1917.

Dyrlæge Poulsen passede Kødkontrollen til den 31. December 1916, da hans mangeaarige Medarbejder Dyrlæge, Ritmester Bredahl Møller overtog Stillingen til sin Død kort efter. Dyrlæge Kobbarnagel fører nu Tilsyn baade med Kødkontrol og Slagtehus; Kødkontrollen for Landslagternes Vedkommende er i Bygningen paa Kvægtorvet, for Slagterne fra Svendborg By paa Slagtehuset.

APOTHEKERNE

I Svendborg oprettedes det første Apothek 1738; det var Løveapotheket, og dets Indehaver var Christian Holmsted, Søn af Apoth. Bernh. Holmsted i Nyborg. Han købte det Aar et Hus i Møllergade med 8 Tdr. Land for 367 Rdl., dansk Cours. Her indrettedes Apotheket, og dette beholdt han til 1770, da han solgte det. Fra denne Tid ejer

Apotheket en gammel Malmorter, der vejer 57 Pund; den er signeret D. T. M. og Aars-tallet 1668; det er Aaret for Nyborg Apotheks Oprettelse, saa man maa gaa ud fra, at Holmsted har ført denne Morter med sig. Holmsted opnaaede, som andet Sted meddelt, at blive Postmester i 1756, fordi han ikke kunde leve ene og alene af

Løveapothekets Morter fra 1668.

Apotheket, navnlig da der i Svendborg alt den Gang var en Mand, som havde Privilegium som Vinhandler, og Handelen med Vine var den Gang en af Apothekernes vig-

tigste Indtægter. 1772 fik de Svendborg Handlende en Reprimande, fordi de havde handlet med Specerier, hvad der var forbeholdt Apothekerne, og herover havde den nye Apotheker, Martin Werner, som tiltraadte i 1770, beklaget sig. 1792 købte Carl Adolph Lacoppidan Apotheket for 6000 Rdl., hvilket ikke var nogen svimlende Sum; men Omsætningen maa vel have svaret hertil.

Der kendes en morsom Fortælling om Forholdene fra den Tid. Lacoppidan var en meget ivrig Fisker. Selv naar han var alene med sin Lærling, passede han sit Fiskeri. Naar han nu laa og fiskede fra sin Baad ovre ved Øxenbjerg, og der paa Apotheket indleveredes en Recept, ringede Lærlingen paa en Klokke; saa roede Lacoppidan hjem og ekspederede Recepten.

I 1831 købte H. C. A. Ruge Apotheket. Begtrup skrev, at Byen havde et Apothek, som efter Skiltet over Døren kaldtes Løveapotheket; der holdtes en Pharmaceutikus og som oftest 2 Dreng. En Del af Medicinalvarerne indsamledes i Omegnen. Resten købtes hos Materialisterne i Kjøbenhavn og Lybæk. Apothekerne handlede ogsaa med Vine og Urtekramvarer, saa paa den Tid maa enten Privilegiet for Vinhandelen være ophørt eller overført til Apotheket, og da Byen ingen Gæstgiveri havde, saa mødte Apothekeren ogsaa Rejsende i Logi, ja, selve H. k. H. Prins Christian Frederik (C. 8) og Gemalinde, Prinsesse Caroline Amalie, boede her under deres gentagne Besøg i Svendborg.

Da Ruge havde købt Apotheket, havde Forholdene for et saadant forbedret sig meget; thi han betalte det med 40,000 Rdl.; han byggede det om i 1847; derved fik Møllergade sin nuværende Bredde paa Tullebrinke. Det gamle Hus laa nemlig saa langt ud paa Gaden, at et større Læs Korn ikke kunde passere forbi det.

I December 1869 købte Apotheker G. P. Petersen det, og nu kom det under tidssvarende Drift. I 1897 flyttedes Apotheket op paa Torvet i den af Professor Storck byggede Ejendom, hvor det fremdeles har til Huse. I December 1896 overtoges det af Petersens Søn, H. Petersen, som har drevet det, til det i 1916 solgtes til Apotheker J. L. Lassen.

Efterhaanden som Byen blev større, fik den et Apothek til i 1897, St. Nikolaj paa Hjørnet af Gjerritsgade og Nikolajgade; dette er ubetinget en sjælden smuk og stilfuld Bygning, opført efter Magdahl Nielsens Tegning. Apotheket er et af de ny personlige Privilegier, hvorimod Løveapotheket er af de gamle Privilegier. St. Nikolaj er bygget og oprettet af Apotheker C. Michelsen.

VANDFORSYNINGEN.

Til Svendborgs Berømmelse skrev en Biskop i det 16. Aarhundrede, at Byens Rendestene løb med rindende Vand fra et Bjerg bag Byen, og alle Vegne omtales skønne Væld og Kilder med Beundring og Agtelse; thi de var i mere end en Forstand Byernes Velgørere.

Vand har Byen vist aldrig manglet; thi ganske naturligt har det højere Land bag Byen, afgivet rigeligt til Byens Forsyning. Vandet er godt, omend lidt jernholdigt. (Tvekulsure Jernforilte).

Til at begynde med har de naturlige Vandløb, som passerede Byen, leveret det fornødne Vand til Borgernes Brug, især Springsbæk, som nu nærmest er rørlagt som Kloak. Den kommer ind i Byen fra Søgaardsvej, passerer Vestergade, løber langs Gaasestræde til Bagergade og til Pjentemøllestræde, fortsætter saa gennem Mølle dammen til Stranden. Nu er den omtrent lukket paa hele Strækningen; men i gamle Dage spillede den en betydelig

Rolle; thi herfra forsynedes navnlig St. Nikolaj Sogn med Vand, idet Vandet i aabne Render førtes langs Gjerritsgade over Badstuestræde og Kyseborg til den sydlige Del af Skattergade.

Desuden var der mange Steder Brønde; paa flere af disse er man senere stødt ved Grundgravning.

Af naturlige Kilder i Svendborg bør særlig nævnes Pibekilde i Møllergade; den var tidligere privat Ejendom, men overdroges Byen af Ejerne, mod at Byen skulde vedligeholde Brønden. Dens Vand var noget haardt. Et Interesseskab af Borgere i Brogade anlagde Træledninger fra Kilden til Brogade. Flere Steder var offentlige Brønde; saaledes omtaler Begtrup fem saadanne; foruden en ved Skibsbroen, som var aflaaet, og hvortil Nøglen opbevarede hos Byfogden.

Uden for Møllergade var ligeledes en Kilde, der var righoldig, og som endnu i 1893 forsynede en Del af Ørkilsgade med Trykvand. Paa Terrassen var den bekendte Munkebrønd, som forsynede Klostret med Vand.

Mange Steder paa Gaderne, paa Torvet og i Ejendommene er man ved Gravning stødt paa de gamle Vandrender fra Rendemestrenes Tid. Prøver af disse findes i Museet og viser de forskellige Maader at samle dem paa; et enkelt af disse Stykker bærer Aarstallet 1601. De gamle lukkede Vandrender bestod af paalangs gennemborede Træstammer.

I den 1619 vedtagne Bylov blev det forbudt Borgerne at have Hysken over eller i Byens Bæk; man ser deraf dens Betydning som Led i Vandforsyningen. Vandet fra denne Bæk var dog ikke nær saa godt som Vandet fra Kilderne, ligesom en Del af Vandet i Brøndene, særlig i Byens lavere Del, nærmest var Brakvand.

Alt som Byen voksede kom Trangen til at blive forsynet med sundt Drikkevand mere og mere frem, og

Borgmestrene har flere Gange udarbejdet Forslag herom, men disse blev stadig henlagte, og først i 1853 forhandles paa et Raadstuemøde om denne Sag, men uden Resultat. Paa et nyt-saadant Møde i November 1865 fik Sagen den fornødne Tilslutning, saaledes at man i 1866 kunde begynde at søge efter Vand. Dette Arbejde ledes af Vandinspektør Poulsen fra Københavns Vandværk, medens Assistent Schönheyder borede efter Vand i Fruerskoven, der paa det Tidspunkt tilhørte St. Jørgensgaards Præstegaard. I Fruerskoven stødte man paa tre Kilder, der gav rigeligt og udmærket Vand, og endelig anlagdes i 1867 Vandværket. Vandet fra Kilderne ledes til et Reservoir, og herfra førtes det i et 7 Tommers Jernrør til de store aabne Vandbeholdere i Vestergade udfor Raadhuset; disse laa 75,5 Fod over Havets Overflade, saa at Vandet herfra kunde ledes op i de fleste Ejendomme i Byen. Vandet førtes saa gennem større Rør i Hovedgaderne til Byens forskellige Kvarterer; Byen inddeltes i fire saadanne, og hvert Kvarter kunde afspærres for sig ved forefaldende Reparationer.

Interessenterne i Pibekildeanlægget satte sig imod at modtage Byens Vand; men de idelige Reparationer ved Trærenderne, samt den Omstændighed, at Vandet i Pibekilde sank, førte til, at de efterhaanden indlagde Byens Vand i deres Ejendomme. Endvidere anlagdes til Forskønnelse Springvandet paa Havnepladsen samt et i Mølle dammen. I Byen anbragtes 53 Brandhaner. Udgiften til Anlægget beløb sig til 64,323 Kr. 79 Øre. Vandmængden, som førtes ind til Byen, udgjorde ca. 5000 Tønder i Døgnet, men allerede i 1874 maatte nye Boringer til, 4 endda for at skaffe det fornødne Vand; en ny Ledning anlagdes; den kostede godt 17,000 Kr.. 1875 købte Svendborg Fruerskoven og Høje Bøge for 16,000 Kr.

1880 anlagdes det andet Bassin ved Siden af det første, det kostede 6400 Kr., og næste Aar borede man igen efter mere Vand, og Ledningerne udvidedes med ialt for et Beløb af ca. 3500 Kr. 1883 fortsattes igen med Boringer af et Par nye Kilder, saa der ialt blev 11 saadanne. 1886 oprensedes hele Anlægget. 1891 forsøgtes Boringer paa Købmand Krøyers Mark nord for Grubbemøllestræde, men uden Resultat. De 11 Kilder gav ca. 9000 Tønder Vand i Døgnet. I 1910 foretoges en Forandring, idet et helt nyt Vandværk anlagdes ved Fruerskoven; hertil føjedes en Vandbeholder paa Ovinehøj, hvortil Vandet pumpes op for at ledes ind til Byen. Samtidig nedlagdes de gamle Bassiner ved Raadhuset. Den nyeste Ordning har medført den Fordel, at alle Ejendomme nu kan faa Trykvand i alle Etager; det kunde de ikke til at begynde med, navnlig ikke dem, som laa i Højde med Bassinerne ved Raadhuset. For Tiden giver Vandværket ca. 20,000 Tønder i Døgnet. Senere er anlagt Kildevældet ved St. Nikolaj Kirke.

BELYSNINGEN.

I ældre Tider kendtes ikke til nogen Gadebelysning; i enkelte Byer har der været udhængt en Lygte ved Raadhuset; men om dette har været Tilfældet i Svendborg, vides ikke. Om Natten var Færdselen ikke af nogen Betydning; man erindrer, at Byerne var lukkede om Natten, saa hvis Maanen ikke belyste de stille Gader, var disse bælgmørke. Nattevandrere medbragte selv Haandlygter; disse og Vægternes var nok al den Belysning, Gaden var udsat for; thi først i 1806, fortæller Begtrup, bekoستedes de første nye Lygter, ialt 24 Stykker, til Gaderne; men de naaede endda ikke at komme i Brug, paa Grund af Krigen med England, før i 1820, da lykkedes det at

faa dem opsatte paa bekvemme Steder i Byen, og der skulde endda en Ordre fra Amtet til for at naa saa langt.

Lygterne har været Tranlamper, og de brugtes, til Svendborg i 1856 fik et *Gasværk*; dette kostede 166,000 Kr. at bygge og indrette, det anlagdes paa en for 100 Aar lejet Plads af Stamhuset Thorsengs Jorder ved Sundet, for at opnaa en bekvem Losseplads til Kul.

Senere er Gasværket udvidet, saaledes i 1891—92; de nærmere Forhold om dette Værk ses bedst i Borgmester Lunds Bog.

. I 1869 fandtes 97 Gadelygter, 1893, 170, 1915 var de vokset til 251 Stykker. 1914—15 beløb Udgiften til den offentlige Gadebelysning sig til 21,167 Kr. 23 Øre, i 1915 byggedes den sidste store nye Gasbeholder; den rummer ca. 5,700 Kubikmeter Gas. Havnen havde til 1914—15 ialt 52 Gadelygter; men fra dette Aar oplyses den ved Elektricitet. 1904 byggedes en Villa til Bestyreren af Gasværket.

Forholdsvis sent fik Svendborg elektrisk Lys og Kraft, idet nemlig Elektricitetsværket først anlagdes i Aaret 1906, eller rettere toges i Brug dette Aar, ca. 28. December. Værket er beliggende mellem Teatret og Klædefabriken, og en Passage fra Ramsherred fører til og forbi Værket. Det er allerede udvidet flere Gange, saaledes i 1912 og 1914, ligesom Ledningsnettet stadig forøges, og hvert Aar fører nye Installationer med sig. Fra 1910 faar saaledes Sørup-St. Jørgens Kommune sin Elektricitet fra Svendborg, ligesom en Del af Oplandet nord for Byen fra 1914 ogsaa faar Elektricitet fra Svendborg.

1907—08 var der installeret i Svendborg 456 Lysanlæg, 56 Motorer.

1915—16 var der installeret 1900 Lysanlæg, 184 Motorer.

1908—09 var den samlede Produktion 195,621 K. w. Timer.

1915—16 var den samlede Produktion 916,437 K. w. Timer.

Til Gadebelysning anvendtes kun Elektricitet paa Torvet i den store Kandelaber, paa Klosterpladsen og ved Havnen.

BRANDVÆSENET.

Dettes Historie gaar nok langt tilbage paa sin Vis, idet man, naar Ildsvaadé opstod, har bestræbt sig for at bekæmpe denne; men selve Brandvæsenets Historie eller Beretningerne herom er ikke mange og naar heller ikke langt tilbage.

Den første Gang, man hører Tale om Brandvæsenet, er den 23. Maj 1761; thi da vedtog Borgerskabet, at hvert Sted skulde have en Læder-Brandspand for hver 4 Rdl. Grund, og at enhver, der holdt Heste og Vogne, skulde have en Sluffe med en Vandtønde, der havde at give Møde med Hest og Karl ved Ildebrand; derved opnaaede Byen at faa 304 Læder-Brandspande og 23 Sluffer med Vandtønder.

I 1776 byggedes et Sprøjtehus paa Torvet; samtidig fandtes ialt 3 Sprøjter; disse havde før Sprøjtehuset kom i Brug haft Plads i den ene Ende af det gamle Raad hus; desuden var der en Privatmand, Ole Rye, som for egen Regning holdt en Sprøjte i sin Gaard. 1794 beko-stede Byen en ny Sprøjte med to Slinger, efter først at have købt den private; derved naaede man til at eje 5 Sprøjter; desuden ejede Byen 12 Brandspande, 4 Lygter, 12 Stiger og 24 Brandhager. Stiger og Spande opbeva-redes omkring i Byen, Resten i Sprøjtehuset. Hver af Byens Kirker havde tillige sin egen Stige og Brandhage. Brandkorpset bestod af 268 Mand, der kommanderedes af en Brandinspektør og en Assistent, desuden havde Byfogden i Tilfælde af Ildebrand Kommandoen sammen med Inspektøren.

Begtrup sagde om dette Korps, at det var udmærket godt og aarvaagent. Saasnart Tordenvejr erfores, forsamlende 20 Mand sig straks ved Sprøjtehuset og forblev der med Afløsning hver 12. Time, til Uvejret ophørte. Da Kancellipræsidenten i Aaret 1804 besøgte de fynske Byer, fandt han Svendborg Brandvæsen i en fortræffelig Stand, hvorfor det modtog naadig Forsikring om Exellencens Tilfredshed.

Alle Brandvæsenet vedrørende Omkostninger lignedes paa Bygningernes Assurancesum. Brandinspektøren var uniformeret han; havde Opsyn med Byens Vandledning og de offentlige Poste, hans Gage var 21 Rigsdaler aarlig. Senere kom der flere Officerer, og Uniformerne udviklede sig, en Brandofficer var meget fin; herom vidner de trekantede Hatte med hvide og gule Fjerbuske i Museet; der var en lang Periode, hvor det ansaas for meget fint at blive Brandofficer. 1827 oprettedes et Nedbrydningkorps. Om Svendborg Brandvæsen fortælles fra ældre Tid mange morsomme Anekdoter, der desværre ikke er Plads til her.

I 1856 havde man 6 Sprøjter og 564 Mand. Den gældende Vedtægt for Brandvæsenets Ordning er traadt i Kraft den 1. Januar 1886; herom meddeler Borgmester Lunds Bog, at den gamle Ordning, hvorefter hele Byens tjenestepligtige Mandskab rykkede ud til Ildebrand, viste sig efterhaanden utilfredsstillende, dels fordi der lagdes Beslag paa en unødige Mængde Mennesker og Køretøjer, dels fordi der savnedes den fagmæssige Uddannelse hos Korpsset, og der opnaaedes da retfærdigere Fordeling af de kommunale Byrder i Forhold til Skatteevne ved at Arbejdet udførtes af lønnet Mandskab. Denne nye Ordning vedtoges efter et Forslag af Brandinspektør B. M. Wivel, og Forordningen bestod væsentlig i, at en mindre Ildløs kunde slukkes af det tilkaldte faste

Mandskab, at alle Sprøjteprøver, Vagter og Brandvisitationer skulle udføres af lønnede Folk, og at det almindelige tjenstpligtige, ulønnede Mandskab fik samme Øvelse, at det dog kunde yde Nytte. Der oprettedes et lønnet, indøvet Mandskab, som kunde møde med kort Varsel og hvoraf nogle kunde møde øjeblikkelig ved Udrykning; endvidere tilvejebragtes et rigeligere Antal Befalingsmænd, der ved Deltagelse i det lønnede Mandskabs Øvelser fik saa meget Kendskab til Betjening af Materiellet, at de kunde anvendes ved Brande, naar hele Styrken indkaldtes.

Paa Torvet findes Brandstationen, bygget efter Tegning af Arkitekt Eckersberg; her findes ogsaa Politistation samt Sprøjtehus, opført 1885—86 paa en Del af den Grund, hvor det gamle, faldefærdige Sprøjtehus stod. Der er god Plads til Materiellet, Rensrum med Indretning til Slange-tørring, Vagtstue og Lejligheder til 3 Brandmænd; Endvidere er her Centralstation for Brandalarmerings-Apparatet, hvis Skabe er fordelt omkring i Byen.

Ved Kongebakken staar et mindre Sprøjtehus, hvor en Sprøjte, en Slangevogn og nogle Vandtønder er stationerede.

Hele Materiellet bestaar af 6 kørende Sprøjter paa 4-hjulede Vogne, alle med 2 Cylindre fra $3\frac{1}{2}$ Tomme til 6 Tommers Diameter; hver Sprøjte har ca. 60 Alen kobber-nittede Læder-Trykslanger og fornødne Rekvisitter. Alle Sprøjter er af forældede Konstruktioner; den nyeste er fra 1865, en fra 1794 og nogle endnu ældre. Desuden ejer Brandvæsenet 3 Slangevogne med Vandforsynings-slanger, en kørende Redningsstige, fritstaaende, 21 Alen høj, en Redskabsvogn med Tilbehør, 8 store Vandtønder til Transport af Vand, hvor Vandværket ikke kan virke. Brandstiger og Brandhaner er anbragte mange Steder i Byen.

Den 1. September 1890 forsynedes Korpset med elek-

trisk Alarmeringsapparat. Centralen findes paa Brandstationen. Alarmeringsskabene er anbragte paa saadanne Steder, hvor Omgivelserne anses for brandfarlige, saaledes at enhver Brand i Byen kan være meldt i Løbet af faa Minutter. Samtlige Funktionærer i den lønnede Afdeling har faaet indlagt Alarmapparat; endvidere har Politimesteren, Byfogedkonteret og flere Vognmænd, med hvem der er truffet Aftale om Kørsel med Sprøjter og Vandvogne.

Alarmering af det store Mandskab foregaar ved Trommeslag og Klokkeringning. Markjordernes Brandkorps alarmeredes ved Signalthorn. Tjenestepligt paahviler enhver Mand, der har fast Ophold i Svendborg og er mellem 25 og 45 Aar.

Korpset bestaar af en lønnet Afdeling, Købstædernes Brandkorps og Markjordernes Brandkorps. Der er ansat 1 Brandinspektør, 1 Brandassistent, 1 Brandmester, 2 Sprøjteførere og 24 Brandmænd samt 2 Tamburer, alle lønnede. Det ulønnede Mandskab bestaar af 8 Brandmestre, 24 Sprøjteførere og det tjenstpligtige Mandskab. Paa Markjorderne er 6 Sprøjteførere og Mandskabet.

Der holdes 16 à 18 aarlige Øvelser. Paa Vibeltet findes et Stillads til Øvelse. Korpset er uniformeret med mørkeblaa Frakker med gule Knapper, mørkeblaa Benklæder, Hjælm eller Uniformshue, og Dolk for Befalingsmænd som Komandotegn. Mandskabet med; sort Kittel, Hjælm, Læderbælte med Karabinhage og Oliekappe. Brandinspektørerne har siden den nye Ordning været:

Kobbersmed B. M. Wivel, 1886—95.

Kommuneassistent J. H. Huusom, Dmbd. 1895—1902.

Skomager O. E. Hassing, 1902—

LANDBRUGET.

I ældre Tider drev Svendborgerne, som andre Byers

Beboere, et betydeligt Landbrug. De fleste Gaarde i Byen havde Jord uden for Byportene eller Parter i Markjorderne. Dette er Tid efter anden tildels ophørt paa Grund af Udviklingen i Almindelighed; kun faa af Byens Beboere driver nu egentlig Landbrug. Om end en eller enkelte Købmænd kan have nogle Marker, saa er selve Kreaturholdet forbi inde i Byen. Svineholdet er forbudt paa selve Byens Grund af hygiejniske Grunde. Den intensivere Drift af Mejeriprodukter er helt gaaet over til de egentlige Landmænd, som bor paa Markjorderne, samt til de omliggende Sogne og disses Mejerier, der forsyner Byens Indbyggere med de for Livets Ophold nødvendige Mejeriprodukter.

Endvidere drives paa Byens Markjorder ikke saa faa, endog ret betydelige Gartnerier, der forsyner Byen med Grøntsager, Frugt og lignende, hvorimod Gartnerierne i Byen væsentlig driver Blomsterforretning; Forbruget heraf er med Aarene steget betydeligt.

At Byen i gamle Dage har haft en betydelig Fædrift, kan blandt andet ses af et gammelt Dokument, et Tingsvidne fra 23. Januar 1384, hvorved Peder Friis, Landstingshører i Fyn, og 13 andre Personer bevidnede, at paa denne Dag mødtes paa Fyns Landsting Peder Jacobsen, Borger i Svendborg, og fik et fuldkomment Vidnesbyrd, at Borgerne, som havde Jorder uden for deres Sogne, ikke maatte i Høstens Tid borttage noget Slags Kvæg eller føre det til deres Huse og indsætte det og ej heller indelukke det paa deres Marker i Foldene, undtagen Geder. Et andet Bytingsvidne for Jesse Poulsen, Byens Kæmner, melder om en Løkke mellem Borgerled og Helletofte, hvilken var lagt under Svendborg Fæfod.

Den 1. September 1501 erhvervede ved Sunds Herredstings Vidisse Borgmester i Svendborg Claus Skriver af

Kong Hans's Brev af 16. September Aaret forud, hvorved Kongen forunder Svendborgs Borgere Fædrift i Ørkils Fang, som de fra Arilds Tid havde brugt. Kong Christian III meddelte i sit Brev af 1555 Svendborgerne, at naar Høsten var forbi udi de kongelige og Kronens Marker, som grænsede til Byen, maatte Borgerne dér nyde fri Ævretgræs for deres Kreaturer, uden nogen Afgift herfor.

Da Ørkils Slot og By i 1534 blev ødelagt, og de Jorder, som hørte hertil, efter Reformationen inddroges under Kronen som gejstligt Gods, blev Hømarken, Øxenbjergmarken, Pløje- og Græsholmene udlejede under Benævnelsen Ørkils Fang. I 1566 overlodes de Byen til stadig Leje; først den 2. April 1569 tillodes det Borgerne at pløje dem. Allerede den 10. Juni 1558 tillodes det Borgerne i Svendborg i 3 Aar at lade Ørkils Fang, som Kongen paa nogen Tid havde givet dem til Græsgang og Overdrift, pløje og saa, da Jorderne var meget ufrugtbare. Naar de tre Aar var omme, skulde Jorden igen udlægges til Fællede eller Græsgang, og Korntienden af dem gives til Præsterne og Kirkerne i Svendborg. 2 Dage senere udstedtes Brev for Hans Michelsen, Borger i Svendborg, paa en Eng, kaldet Ørkils Støvning, i Ørkils Fang ved Svendborg mod aarlig at yde 1 Fjerding Smør paa Nyborg Slot. Aaret efter fik han Livsbrev herpaa mod at indhegne Engen. Den 6. Februar 1547 fik Svendborg Ørkils Bys Jorder, altsaa ikke Borgens, undtagen Skoven, som Kongen forbeholdt sig; men af Jorden skulde de betale Landgilde og andre Afgifter, og den 5. December 1549 modtoges et Brev fra Kongen, hvori han skrev, „at vi af synderlig Gunst og paa det, at vore Undersaatter, menige Almue i Svendborg, maa saa meget des bedre blive ved deres Næring og Bjergning, have tilladt, at os elskelige Borgermestre, Raadmænd og menige Borgere i forskrevne

Svendborg maa nyde og beholde al Ørkils By, Fang og Ejendom, som hidtil havde været brugt til de 20 Gaarde i samme By, undtagen af Skoven og de Enge deraf, som nu bruges til Slottet, indtil vi tilsige anderledes derom. Dog skal de ikke bruge samme Ejendom paa anden Maade end til deres Fædrift og Engbjergning, og de skulde ingen Svinestier have derpaa; ligeledes skulde de intet nyde eller bruge af Skoven, enten til Ildebrand eller andet, uden Torn og Underskov til Staver og Gjærdsel, og det kun til samme Fangs Gjærdsel, heller ikke besvære dem med den Hestehave, som ligger i samme Fang og nu er indgærdet, heller ikke skyde Harer, Dyr, Fugle eller andet Vildt. Hvert Aar skulde de aarlig til hver St. Mikkelsdag give deraf 40 Joachimsdalere, at yde paa Nyborg Slot, og være vor Lensmand der lydige paa vore Vegne“.

Den 16. Juni 1578 kom aabent Brev fra Kong Frederik II. om at Fru Gine Brockenhuus, Erik Bildes Enke, fremdeles maatte beholde den Enghave ved Svendborg, hvorpaa det gamle Slot Ørkil stod. Efter Ansøgning af Svendborgerne blev aet den 10. September 1688 forundt de omtalte Jorder Købstadsrettigheder.

Begtrup delte Byens Jorder i tre Dele, de som tilhørte Byen, de private Jorder, der kaldtes Vængerne, og Byens Markjorder, som tilhørte Ejendomme i Byen. -I Følge Grundtaksten af 22. November 1722 udgjorde de ialt 1213 $\frac{1}{6}$ Tønde Land.

De Jorder, som tilhørte Byen, var Almindinger, der fra Oldtiden af havde haft Navn af Vibelter; de laa uden for Byens Porte og anvendtes til Markedspladser, Møddingssteder og lignende. Til disse hørte Bregnedalen, Tyremaalene og Stampevænget; de udlejedes til Fordel for Byens Kasse og var ikke sat i Hartkorn, og de ophænlaa udyrkede ligesom øverste Møllebanke. Begtrup udtalte

Ønsket om, at de maatte blive opdyrkede til Gavn for Byens fattige.

Vængerne var alle de Jorder, der laa uden om Byen imellem Vibelterne. Nogle af dem, maaske alle, var skjødede 1337 af Tyge Vindsen og hans Hustru Fru Arlig, til Svendborg for 40 Mark Sølv. Ved Reformationen kom Byen i Besiddelse af dem, men maatte igen sælge dem for at klare Skatterne. Saaledes meddeler Begtrup, at det sidste Vænge, som solgtes, var Gravervænget eller Gravvænget, det var ca. 2 Tønder Land Eng og havde været udlejet for 5 à 7 Rdl. aarlig. I Følge kongelig Bevilling blev det solgt ved Auktion den 12. Oktober 1759 for 230 Rdl.; men 1815 solgtes det igen for 4000 Rdl. Paa hans Tid var alle Vængerne i privat Eje paa 3 nær, som tilhørte Kirkerne, og han opgiver disse som grænsende op til Kogtved og Pasophusenes Jorder.

Der var ialt 40 Vænger, som var ansatte til 25 Tønder Hartkorn; over dem fandtes ingen Kort, før den ny Matrikuleringskommission lod dem opmaale, og det viste sig da, at de udgjorde ca. 200 Tønder Land. Han fortæller, at man tidligere troede, at endnu flere Jorder havde hørt til Byen, fordi et Trækors paa Vejen til Kogtved mentes at have angivet den gamle Grænse; men han mente, at Korset snarere angav den kongelige Vildtbanes Grænse. De fleste Vænger var i god Stand og Kraft, bedre egnede til Græs end til Korn, fordi nogle var lave og side.

Omkring 1817 betaltes en Tønde Land i Svendborg med 1500 à 2000 Kr. Lejen af Vængerne var 5 Tønder Korn, halvt Rug, halvt Byg, pr. Td. Land. De største Vænger udgjorde 6 Td. Land, de mindste 4 Sk. Der dyrkedes Rug, Hvede og Byg, sjældent Havre og Ærter. Havre ansaas for at være for god til Jorden, og Ærter kunde man den Gang ikke have i Fred.

Markjorderne var inddelte i 6 Marker, nemlig Hallindskov, Ny Hestehave, Hø- og Øxenbjergmarken, Pløje- og Græsholmene. De fire sidste var Jorderne fra Ørkils Slot og By og kaldtes endnu paa Begtrups Tid Ørkils Fang; disse sidste havde Byen faaet dels ved Kjøb, dels som Hævd.

De fleste af disse Jorder var i Oldtiden bevokset med Skov, mener Begtrup, og det er vist rigtigt, at dømme efter alle de Træstammer og Stubbe, man i de sidste Aar er stødt paa ved Tørvegravning i Dronningemaen og i Wiggers' Mose bag Søgaardsvej. Skoven tilhørte Kongerne, og da man ingen Pris satte paa Skovgræs, tog Byen dette i Besiddelse, og paa den Maade fik den Hævd paa Grunden og Underskoven, hvortil regnedes Tjørn, Hassel og Elle. Efterhaanden som Skovene forsvandt, dyrkedes Jorden; paa den Maade skal oprindeligt Hallindskov og ny Hestehave være kommet til Byen, men de stod endnu i hans Tid i Skovskylds Hartkorn.

Den 30. November 1765 solgte Kong Frederik V sine Skove omkring Svendborg for den ubetydelige Sum af 21,890 Rdl, men forbeholdt Svendborg Græsningsretten med Underskoven. Blandt Køberne af Skovene var Kammerherre Niels Juel til Taasinge, Lehn til Hvidkilde og nogle Borgere i Svendborg. Dette Fællesskab, at nogle ejede Træerne andre Grunden, medførte idelig Trætte, især med Juel for sin Skovpart i gl. Hestehave, i hvilken Anledning han har stævnet Byen for Thorseng Birk. Svendborg Byting, Gudme Herreds Ret, og disse Processer skaffede Byen en Udgift af 400 Rdl. Efter hans Død kom den 12. Oktober 1789 et Magelæg istand mellem Taasinges Ejer og Borgmester Uldahl paa Byens Vegne, saaledes at Træerne i Løbet af 5 Aar skulde borttryddes af den halve Grund, og denne da overlades

Byen til frit Brug, hvorimod Skovejerne maatte indhegne den anden Halvdel til Fredskov, hvorefter Byen frafaldt al Ret til Grunden i denne, dog at de Huse og Gaarde, som byggedes i den, skulde anse Vor Frue Kirke i Svendborg som deres rette Sognekirke. 1796 købte samtlige Markejere de Skove, som nogle af Byens Indbyggere havde købt i Hallindskov og Hømarken, og efter at Strøtræerne var borthuggede, bestemtes Fredskovlinien og herved skaffede de sig selv Vederlag for Græsningsrettighederne.

1806 fandt et Magelæg Sted med Hvidkildes Ejer om Byens Græsningsret i Græsholmene efter Lovforordningen af 1805. Ved Magelæget fik Svendborg 162 Tdr. Land ryddet for Skov; efter de samme Regler skaffede Markejerne sig Vederlag for deres Græsningsret i Pløjeholmene og Sofiehaven. Markejerne forbeholdt sig dog Gærdselskoven. Paa den Maade fik man 40 Tdr. Land, og saaledes har Byen erhvervet sig ret betydelige Arealer i Tidens Løb. 1817 udskiftedes Græsholmene.

Efter at Kong Frederik IV havde endt den store nordiske Krig 1720, indrettede han sine Godser paa Fyn til Rytterdistrikter og tilbød Svendborg de Jorder til Købs, som Byen hidtil havde lejet. For at ordne denne Handel udnævnte Kongen Amtmændene i Assens og Nyborg Amter samt Krigs- og Landbrugskommissæren i Fyn som Kommitterede; de skulde tillige forfatte en ny Grundtakst for Byen. Svendborgerne var imidlertid misfornøjede med denne Ansættelse, hvorfor Kommissionens Forhandlinger indankedes for Højesteret. Der faldt Dom 1723, ved hvilken Grundtaksten antoges, og alle Gaarde og Huse i Svendborg fik tillagt Jord i Marken, og maatte saa i Forhold hertil udrede hver sin Del af Købesummen. Der blev ialt 153 Parter, men ved Udskiftningen i 1804 var der

208 Lodsejere, og ved Græs- og Pløjeholmenes ovennævnte Udskiftning havde mange solgt deres Jord, saa der var kun 107 Lodsejere, heraf endda nogle udenbys. Dette Forhold stred mod det kongelige Skøde og Byens Privilegier. Førend Byen købte Jorderne, var de delt i 100 Parter. Svendborg købte dem for den ubetydelige Sum af $833\frac{1}{3}$ Rdl. i Kroner, det var 40 Rdl. for hver Tdr. Hartkorn, som Jorderne var sat for i 1664. De stod nemlig for 20 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. og 2 Alb., men efter den ny Matrikulering blev de sat til 38 Tdr. 2 Skp. og 2 Alb. Det kongelige Skøde, der er udstedt den 28. Marts 1724 befalede, at Jorden ikke mere maatte sælges fra Stederne.

Foruden Købesummen til Kongen, maatte Byen indløse Jorderne fra dem, der havde dem i Brug, samt betale Kommissionens Omkostninger og Højesteretsdommen. Paa denne Maade kostede de ialt 4650 Rdl. 2 Mk. 3 Sk. 4 P., hvilket efter Ligning af Magistraten og de eligerede Mænd af 24. Maj 1723 kom til at udgøre 3 Rbd. 5 Mk. paa hver Rigsdaler af den ny Grundtakst.

Efter Forordningen af 1. Oktober 1802 blev Markjorderne ansatte til 831 Tdr. 5 Skpr. 2 Fdkr., Vængerne til 153 Tdr. 7 Skpr., ialt 985 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdkr. geometrisk Maal, Veje og Grøfter fraregnet.

Markjorderne ligger alle Øst og Nord for Byen og støder op til Skaarup og Tved Søgne; til de yderste Jorder er omtrent en Mil fra Torvet.

Den 16. November 1796 indkaldtes Borgerne til et Raadstuemøde i Anledning af, at Landinspektør, Løjtnant Zølnern var færdig med Øxenbjerg-Markens Inddeling og afleverede Kortene herover; enkelte var misfornøjede, da de mente, at de havde faaet for lidt Jord.

Før Skoven borthuggedes, var Markjorderne ansatte til

600 Høveders Græsning; men siden de blev udskiftede, fødes der et meget større Antal paa dem. Alle de Jorder, som kan dyrkes, udgjorde 1817 1457 Tdr. Land, dog gaar herfra for Veje og Grøfter 321 Tdr. Land.

Af Tørvemoser ejede Byen fem, nemlig Nyedam Møse paa Hallindskov, Langemose i Hømarken og i Græsholmene tre mindre Moser, tilsammen 53 Tdr. Land.

Omkring 1800 kunde der paa Byens Jorder græsse 5 à 600 Kreaturer, siger Wedel i sin indenlandske Rejse. Begtrup fortæller, at foruden ovennævnte til Byen hørende Jorder havde Borgerne — især Handelsklassen siden 1806 købt Parceller i Tved Sogn, ialt ca. 200 Tdr. Land; men ligesom det nægtedes udenbys at bruge Byens Jorder, i hvilken Anledning Byfogden aarlig skulde tilstille Rentekamret et Tingsvidne, syntes han heller ikke, at det var rigtigt at trække Bondejord ind under Byens Avlsbrug, selv om Jorden vandt derved, hvad han forøvrigt mente den gjorde.

Adskillige Borgere havde ogsaa lejet Jord af St. Jørgens Præstegaard, saa Svendborg i Virkeligheden havde et betydeligt Landbrug for ca. 100 Aar tilbage.

I landøkonomisk Tidsskrift af 1839, Ny Række, 1. Bind af J. C. Hald, findes en Afhandling saalydende: „Beretning om et lidet Jordbrug i Fyen“, skrevet af C. F. Birchmøller, dateret „Klostergaarden i Svendborg den 14. September 1837“. Det omhandler det Landbrug, som drevs af Cancelliraad, Branddirektør Theill i Svendborg, der den Gang drev Klostergaardens Jorder, ca. 30 Tdr. Land.

Kreaturholdet i Svendborg Kommune udgjorde 1893 296 Heste, 426 Hornkvæg (356 Køer), 63 Faar, 198 Svin og 12 Geder. Hartkornet udgjorde ca. 185 Tdr. Købstadgrundens Areal var i 1899 1,570,584 □ Alen, noget over 112 Tdr. Land. Markjordernes Areal var ca. 1727 Tdr.

Land. 1903 købte Kommunen Færgegaardsjorderne for 125,000 Kr.; disse er omtrent bebyggede med Villaer i Aaret 1918. Hartkornet er for Bygrundene 20 Tdr 4 Skp. $\frac{3}{4}$ Alb., for Markjorderne 137 Tdr. 2 Fdkr. $1\frac{1}{2}$ Alb. 1896 udgjorde altsaa Byens med Markjorders Areal 1839 Tdr. Land.

SKOVENE.

Om dem skrev Begtrup, at Svendborg var rigeligt forsynet, og man kan tilføje, Gud ske Lov; thi det er altid godt at have Skove i Nærheden af en By, og i saa Henseende kan Svendborg ikke klage. Begtrup omtaler først Hallindskoven, samt Hømarkskoven ved Skaarup Stente og Kobberbroen; hermed menes vist Kobberbæksskoven; de stod den Gang for 12 Tdr. og 2 Skpr. Skovskyld og udgjorde 121 Tdr. Land. Disse Skove købte Byen 1796 for 14,000 Rdl, iberegnet tvende Skovfogedhuse.

Ved straks at sælge Strøtræerne og bestemme Fredskovlinien indbragtes Købesummen, saaledes at Skoven i Løbet af to Aar havde betalt sig. Desuden udrededes de Skatter og Lønninger, der hvilede paa dem tilligemed andre Udgifter, deriblandt en for nogle spanske Søfolks Befordring til Kiel 1798, hvad der kostede 47 Rdl. Alleerede 1799 opviste Skovene en rentebærende Kapital paa 3000 Rdl.

Skovene bestyredes af Byfogden og de seks eligerede Mænd; Byskriveren førte Regnskabet og oppebar herfor aarlig 15 Rdl. Skovkassen ejede et Skrin med tre Laase, hvori dens Obligationer og Penge opbevaredes; Byfogden havde den ene Nøgle, de eligerede Mænd den anden og Byskriveren den tredie. Enhver, som havde Grund i Marken, havde ogsaa Andel i Skoven, der var delt i lige saa mange Parter som Grundtaksten havde Rigsdalere. Skovens Kapital udgjorde ialt 4304 Rdl., og Skovens Ind-

tægter fremkom ved Skovauktioner, hvortil Træerne forud stempledtes af Byfogden og de eligerede Mænd, efter at de først havde raadført sig med Skovfogden; dog tillodes det kun Svendborgere at købe ved Auktionerne. Udgifterne var Skatter og Rigsbankrenter af Skov og Markjord, Gadernes Brolægning, Skovfogdernes og Regnskabsførerens Lønninger; men her maa erindres at der gaves dem, som ejede Gaarde og Huse i Byen uden Grundtakst eller Andel i Byens Marker og Skove, fri brolagt Gade for Skovkassens Regning. Regnskabet sluttedes ved Nytaar og oplæstes den 2. Januar hvert Aar paa Raadhuset.

Byfogden og de eligerede Mænd udnævnte Revisorerne, hvortil toges fire Borgere og to af de eligerede Mænd. At Byfogden fik Del i Skovens Bestyrelse, kom sig af, at Byfoged Uldahl var den største Lødsejer, da Skovene købtes.

Skoven var, meddeler Begtrup, i god Fred, og en Skovfoged havde frit Hus og tre Tønder Land samt 30 Rdl. om Aaret. Der huggedes aarlig hvad man havde Brug for til Skatter og Gadernes Brolægning.

Foruden disse Skove havde tre Mænd i Byen en lille Skov i Pløjeholmene, som kaldtes Rottefælden, og da den laa nærmest Byen, benyttedes den af Svendborgerne til Sommerforlystelser, hvad den, som bekendt, gør den Dag i Dag.

Imidlertid er ogsaa paa dette Omraade indtraadt Forandringer. I 1875 erhvervedes Høje Bøge og Fruerskoven for 16,126 Kr., ved Køb fra St. Jørgens Præstegaard, hvortil de to Skove hørte. Oprindelig købte afdøde Købmand J. P. Baagøe begge Skovene, men transporterede dem til Svendborg Kommune den 9. Juni 1875; Skødet udstedtes den 31. August Aaret efter. I Fruerskoven fandtes de Kilder, som bores 1866, og som forsynede Byen

med Vand, hvorfor Byen tidligere betalte aarlig Afgift til St. Jørgens Præstekald, men da dette stillede Skovene til Auktion, vedtog Byraadet at købe dem begge. Baagøe købte, som sagt, begge Skove og nogle Jorder og overlod Byen dem begge, hvorimod han beholdt Granskoven ved Høje Bøge, der fremdeles ejes af Familien.

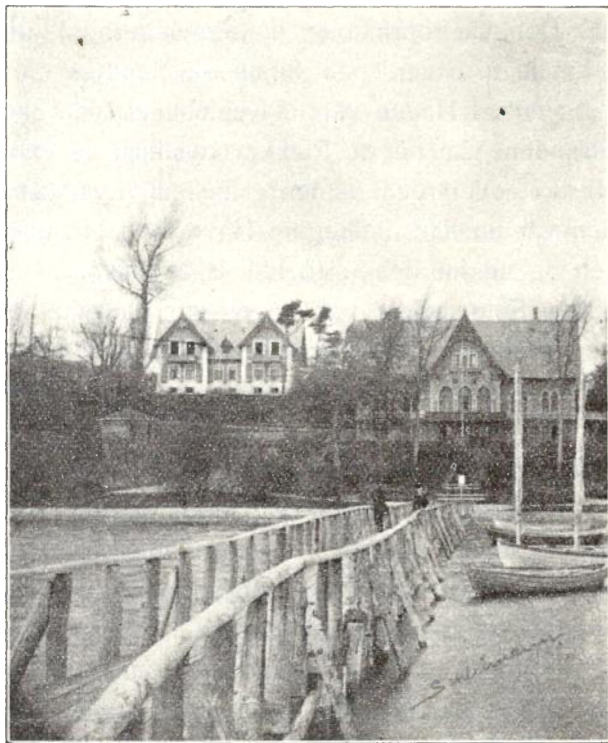
Høje Bøge udgør ca. $13\frac{1}{2}$ Tønde Land og er skyldsæt for 3 Frk. og $1\frac{3}{4}$ Alb. i Hartkorn. Fruerskoven udgør ca. $4\frac{3}{7}$ Td. Land og er skyldsæt for 2 Frk. og $2\frac{1}{4}$ Alb. Hartkorn. I Høje Bøge er senere opført en Restauration, en Dansesal og en Musikpavillon, og Skoven benyttes til Folkefester, Koncerter, Friluftstheater, Møder o. lign.

Christiansminde hed i gamle Dage „Termeriet. Dette mærkelige Navn skal hidrøre fra de franske og spanske Troppers Ophold i 1808 og skal i Følge en gammel Svendborgerindes Forklaring hidrøre fra, at de i de varme Sommerdage badede fra den aabne Strand ved Christiansminde, og paa den lave Grund var Vandet varmt, hvorfor de fremmede Tropper kaldte Badene, de tog, for Thermer. En anden Forklaring til Navnet kan maaske ogsaa være rigtig, nemlig at man i Forstverdenen kalder noget kratbevokset Terrain for „noget slemt Termeri“, men om dette er et ældre eller nyere Udtryk, ved jeg ikke.

Ved Udskiftning af Byens Jorder i 1818 blev det, af en dertil nedsat Komité, bestemt eller fastslaaet, at en Strækning langs Sundet, som den Gang var Krat og gennemstrømmet af Kildevæld, skulde opelskes til Lystskov for Svendborg; i faa Aar blev det ordnet, hvorved Kilderne samledes og reguleredes.

I 1828 eller 29 skete den vigtige Forandring med Byens Skove, at de, der tidligere var betragtede som kommunal Ejendom og bestyredes af Byfogden og de eligerede Mænd, nu erkendtes som privat Ejendom og udleveredes

til Ejerne, der siden kaldtes Skovejerne. Dette gjaldt ogsaa „Termeriet, dog paa den Betingelse, at denne Skov altid skulde holdes som Lystskov for Byen, hvad der udtrykkelig blev foreslaaet i Skovejernes Love. Efterhaanden voksede den til, og ved Fyns Stifts Guvernør. Prins Christian Frederiks Nærværelse fik den Navnet forandret til „Christiansminde“ til Minde om ham. Den bestyredes frendeles som en Skovejerne tilhørende Skov.

Den ældste Anløbsbro ved Christiansminde.

Den Gang anede næppe nogen, hvilken uhyre Betydning den med Tiden skulde faa for Byen. Den kan nu betragtes som et ualmindeligt vigtigt Aktiv for Byen, om ikke maaske direkte, saa indirekte, idet den ved sin skønne

Beliggenhed aarlig drager mange fremmede til Svendborg. Til at begynde med stod der et toetages Hus i Christiansminde, hvor Folk kunde faa Vand paa Maskine og almindelige Drikkevarer; Værten hed Fanø. Adgangen var jo heller ikke saa let som nuomstunder; hvis man ikke roedes over i en Baad, maatte man ad Landevejen over Bellevue, saa det betragtedes ogsaa den Gang som en større Udflugt at tage til Christiansminde.

Af den første Restaurationsbygning ses et Billede paa Museet. Det var oprindelig et Skovløberhus; nederste Etage havde to Stuer, paa første Sal fandtes en større, kaldet „Salen“. I Haven var to Kaglebaner, paa Skrænten mod Stranden var der to Rækker Lysthuse af Hyld, den ene Række over den anden; mellem Lysthusene og Stranden var en lille, indhegnet Have med et Springvand i Midten og ud for denne en lille Baadehavn.

Salonen Sommerlyst var noget mindre end nu; den tilhørte oprindelig et Interessentselskab; men ejes nu af Kommunen. Fugleskydepladsen er, hvor den altid har været.

I 1874 fremkom en Opfordring til Skovejerne om at indrette et mere tidssvarende Beværtningslokale; men da Skovejerne skulde holde Christiansminde som Lystskov, og ingen Indtægt havde af denne, havde de heller ikke Lyst til at bygge en ny Restaurant. Paa en Generalforsamling vedtoges det da at tilbyde Kommunen Skoven som Gave eller til Leje paa 100 Aar for en nominal Leje. Byraadet modtog den som en Gave og fik Indenrigsministeriets Samtykke hertil. Senere opstod der Betænkeligheder hos Skovejerne ved at fuldbyrde Gaven, forinden en Retshandling forelaa, hvorved Kommunen gjorde sin Ret gældende, og ved en Fogedkendelse af 1875 sattes Kommunen i Besiddelse af Skoven.

For at skaffe de fornødne Penge til at bygge en Restaurant for, traadte en Del Borgere sammen og garanterede for et Laan paa 35,000 Kr., og den 26. Januar 1876 blev der indgaaet en Overenskomst mellem Byraadet og Garanterne, hvorved de fik Ret til at opføre Restaurationslokaler med Tilbehør i Skoven, dog ikke over hint Beløb, hvorfor Byraadet paatog sig subsidiær Garanti.

Byraadet betingede sig Ret til at overtage det hele mod at frigøre Garanterne, og Bestyrelsen af Skovene og Restaurationen overdroges en Komité, der kom til at bestaa af 2 Byraadsmedlemmer og 3 Garanter. 1883 overtog Kommunen saavel Gælden som Bestyrelsen af Skoven.

I 1891 købte Kommunen en Gartner Lentz tilhørende Ejendom paa 10,000 □ Alen for 11,500 Kr., nærmest for at undgaa Konkurrence med andre Restaurationer og for at aabne Adgang til et fremtidigt Badehotel.

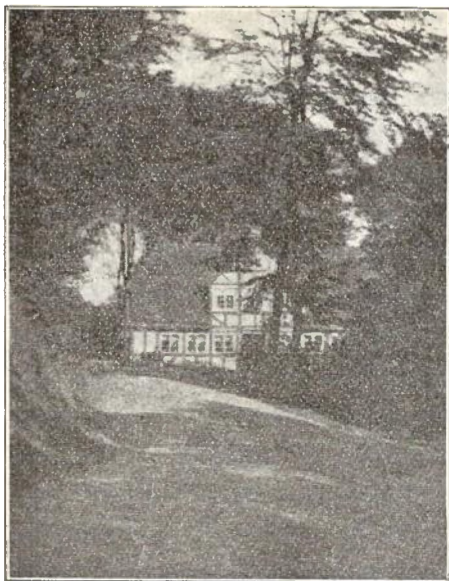
I 1888 opførtes en ny Anløbsbro, der senere er fornyet og udvidet. Denne Bro anløbes af Sydfynske Dampskibsselskabs Dampbaade. Oprindeligt var der et mindre Selskab, som ejede de to første smaa Dampere „Hroar“ og „Helge“, senere kom „Prøven“. Disse havde Eneret til at anløbe Broen, hvilken Ret nu er overført paa ovennævnte Selskab.

Den anden, mindre Bro, „Prinsebroen“, skylder sit Navns Oprindelse samme Prins (Chr. VIII) som Christiansminde.

Begge disse Broer maa anløbes af Baade og Lystfartøjer. 1880 forbødes al Jagt i Christiansminde.

Yderligere er Villaen „Søro“ købt af Kommunen; den har været lejet ud til Fru Frandsens Badehotel.

Skoven Rottefælden hvis Navns Oprindelse det har været mig umuligt at faa Klarhed over, er fra 1829 opkaldt efter Prinsesse Caroline Amalie og hedder „Caroline

Det gamle Skovhus i Caroline Amalielund

Amalielund". Her blev for ca. 30 Aar siden det gamle idylliske Skovfogedhus afløst af en Restaurationsbygning, hvori er indrettet Sommerteater. Bygningen er opført af Arkitekt H. Wandall. Endvidere er senere bygget en Musiktribune og en Dansesal

I 1917 ombyggedes Christiansminde helt og udvidedes ganske betydeligt; den smukke nye Bygning er opført efter Tegning af Arkitekt A. Jensen og turde være et p. t. fuldt moderne Skovetablisement efter alle Tidens Forordringer; det har kostet ca. $\frac{1}{4}$ Million at opføre.

Endvidere ejer de private Skovejere Græsholmeskoven, Skovene store og lille Byhave og Egenappeskoven, samt Kobberbækskoven, Troldeskoven og Tyvekrogen. Hallindskoven og Gl. Hestehave hører ogsaa til Svendborg, men ejes af S. Weber.

Den lille, nu omtrent forsvundne Skov Lunden, som i gamle Dage hørte til St. Jørgens Præstekald, blev i det 19. Aarhundredes Begyndelse stærkt afdrevet af Svendborgerne, som om Vinteren om Natten stjal Træerne, et enkelt Aar endogsaa ca. 250 Stykker. De savede eller huggede dem af et Par Alen over Jorden og transporterede dem over Isen hjem. Den daværende Præst i St. Jørgens, Barfoed, klagede stærkt herover uden at det sy-

nes at have hjulpet.* Den 16. Juni 1868 stiftedes paa Initiativ af afdøde Amtsvejsinspektør Husen en Forskønnelsesforening; den kom til at bestaa af Amtmand Grev Brockenhuus Schack som Formand, Amtsvejsinspektør Husen, Lærer Bårtelsen, Hattefabrikant J. M. Lange, Skibsreder A. Huusom, Bygningsinspektør J. Huusom, Købmand P. Riiber, Hattefabrikant Milling, Skræddermester S. J. Sørensen og Murermester Ludvigsen.

Den vilde arbejde paa Byens Forskønnelse ved Anlæg af Stier, Veje osv. Der tegnedes betydelige Beløb af Borgerne, og Formanden viste flere Gange sin Interesse ved at støtte Foreningen med betydelige Bidrag til Formaalet. Aaret efter begyndtes med at anlægge Stien langs Mølledammen og Dronningemaen over Tyremælene til Grubbemøllestæde og over Galgebakken til Ovinehøj. Endvidere indrettedes Spadsereveje fra fornævnte Stræde til Ravnemøllen, fra nederste Mølle til Øxenbjerg og fra Ørkilsgade til Caroline Amalielund samt flere; de beplantedes alle. Kun faa Byer er saa godt forsynet med skyggefulde Spadserestier som Svendborg.

1880 ophørte Indsamlingen af private Bidrag hos Borgerne; ialt var der indkommen 10,600 Kr. Udgiften overgik til Kæmnerkassen, da Byraadet fra 1870 aarlig bevilgede 400 Kr. til Komiteen mod at den overtog Byens Lystanlæg og dettes aarlige Vedligeholdelse; Tilskudet er gentagne Gange bleven forhøjet. Endelig vedligeholder Kommunen det lille Anlæg paa Ørkils Slotsbanke.

I Aarene 1868--88 er ialt anlagt og beplantet ca. 1 $\frac{1}{8}$ Mil Spadserestier, hvilket har andraget 23,565 Kr. Senere er tilkommet Trekanten paa Lundevej med et lille Springvand, et lignende lille Anlæg ved nordre Havn og Trekanten ved Søgaardsvej.

* Skovskyliden er 33 Td., 5 Skp., 2 Fdk., 2 $\frac{3}{4}$, Alb.

1915 anlagdes en Park i Tyremaalene, der indtil da havde været udlejet som Kolonihaver.

Paa Viebeltet er opstillet forskellige Redskaber til Leg for Børn og anlagt en Legeplads.

Blandt gamle kendte Navne paa Byens Vænger kan nævnes: Visken, Engen, hvor nu Slagtehuset ligger, Falkenberg ved Bregnedalen, Stampemøllevangen ved Søgaardsvej, Tyremaalene i Dronningemaen, Tyvehaverne bag Klædefabrikken (dette Navn skal hidrøre fra Smugleriet i Toldkonsumtionens Tid) og endelig nævnes Jorderne i Nærheden af Skattertaarnet, enkelte Steder som Viebeltet ved Skattertaarnet eller Taarnpladsen og Nørreviebelt for Enden af Møllergade.

GADER OG VEJE.

I Aarenes Løb, og da navnlig i de senere Aar, er der anlagt en Mængde Gader og Veje. Disses Oprindelse og især deres Navne har Betydning, idet de danner et Led af Byens Historie, for de ældre Gaders Vedkommende fordi de fortæller et og andet af almen Interesse, og for de nyere Vedkommende, fordi de med Tiden naa at blive gamle, og det da kan have Interesse ogsaa at kende Navnets Tilblivelse.

Et Par Ord om Gaderne i gamle Dage og Livet paa disse indskydes som et Forsøg paa at give et Billede af Byen den Gang, da et Gadeanlæg ikke udførtes af en saa moderne Institution som et Stadsingeniørkontor. I hin Tid opstod en Gade paa ganske naturlig Vis, naar der var Brug for en Færdselsvej. De gamle Gader samlede sig saa godt som altid om Byens Torv eller udmundede her, hvor der handledes med de til Torvet bragte Varer; thi Torvet søgtes som Byens centrale Sted. Da det nuværende Torv først er anlagt 1527, maa det for-

modes, at en anden, om end mindre Plads, har ageret Torv til dette Tidspunkt, og det kan med nogen Sandsynlighed søges ved eller i Nabolaget af Gaasetorvet, der maaske har været Byens første.

De mindre Stræder, Gyder og Smøger opstod først som Smutveje, hvoraf man betjente sig for Nemheds Skyld. De fandtes overalt i de gamle Byer, og om end deres Tal er svundet ind, er dog mangan saadan gammel Smøge til endnu.

I hine Tider foregik Byens Udvikling kun langsomt; der var ganske simpelt ikke Brug for saa mange Færd-selsveje som nu, og mangan gammel Smøge kan være forsvundet, fordi en saadan var generende for de om-boende, fyldt som den var med al Slags Urenlighed, maaske endda i højere Grad end selve Gaderne, der just ikke har været saa rene som de præsenterer sig i vore Dage.

Vil man vide lidt om Gadernes Tilstand og Forhold i tidligere Tider og danne sig et Billede af Fortidens Sløseri i saa Hensæende, ses dette af Professor Troels Lunds Værk „Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarhundrede“. I hin Tid færdedes, foruden Mennesker, tillige Svin, Fjerkræ og Gadens Ordenspoliti, Hundene, paa Gaden; alt Affald henkastedes paa Gaden og ofte maatte gentagne strenge kongelige Lovbestemmelser og Forbud til for at gore Ende paa dette Uvæsen. Saaledes klagede Kongen ved det 16. Aarhundredes Midte over, at ingen kunde komme frem for Urenlighed i Gaderne i de fynske Byer.

Gaderne var daarligt brolagt, og dette Forhold har for Svendborgs Vedkommende først forbedret sig i de sidste 40 Aars Forløb. Var nu imidlertid Gaderne brolagte, bestod denne af Sten af alle mulige og umulige Former og Størrelser imellem hverandre. Skarn, Aadsler og alle Slags Uhumskheder laa og flød paa Gaden; herom vidner ofte

flere Lag Stenbro over hverandre, idet de underste Lag Tid efter anden forsvandt i Gadesnavset, og Gaden forbedredes da ved, at man, naar ny Brolægning tiltrængtes, lagde denne ovenpaa. Ordrede Husrækker kendtes ikke, Bygningerne laa hulter til bulter mellem hinanden, nogle trængende sig frem, andre fornemt tilbagetrukket; Haver Stakitter, Hegn, Plankeværker og Mure, Baghuse og Ud-huse stødte ud til selve Hovedgaden og dannede de gamle Gaders Idyl. Mange Steder var Rendestenen midt i Gaden; Udløb og Afløb for alt flydende fra Gaarde og Huse forefandtes paa selve Gaden, saa man vil omtrent kunne tænke sig, hvorledes en Gade tog sig ud, meget forskelligt fra, hvad man kender og forstaar ved en Gade nuomstunder. Naar hertil som i Svendborg kommer et bakket Terrain, ingen egentlige Fortove, men uden for Huset en Bænk, hvor Folk om Aftenen paa Trappestene og Terrasser slog en Passiar af forinden de gik til Ro, saa har man omtrent en Gades Udseende i hin fjerne Tid.

Om Dagen kunde det endda gaa an, forvænt var man nu ikke; men om Aftenen og om Natten i de mørke, skumle Gader (Gadelygter kendtes ikke) maa det have været mindre hyggeligt, især i fugtigt og daarligt Vejr, at færdes ude, stadig i Fare for at havne i de mange Søler, som dannede sig i de ujævne Brolægninger; man klarede sig dog i de Tider, og det var vel heller ikke Mode at færdes ude ved Nattetider mere eller senere end højst nødvendigt; det overlodes til de mange herreløse Hunde, Natteravnene og Vægterne. Tilmed var Datiden i Besiddelse af en god Del Overtro, hvor hver knirkende Vejrhanne eller mjavende Kat og hylende Køter betød noget, maaske et Varsel, forhøjede Uhyggen ved at være udendørs i Mørket. Naar endelig Uvejr rasede, og Lynene flammede op, Tordenen buldrede og der opkom Ildebrand, som kunde hæрге en

saadan Bys straatækte Bindingsværkshuse frygteligt, kom Byen i Oprør; Folk stormede i alle Retninger med Brandspande, Sluffer og hvad der nu brugtes til at bekæmpe den farlige Ild med; saa steg sikkert Uhyggen til Højdepunktet, saa man forstaaer saa godt den Inskription, som den gamle Svendborger havde anbragt paa den gamle Landbogaard: „Dette Hus Gud bevare fra Ildsnød og anden Fare“. Og alligevel havde hine Tider og Forhold deres Charme; det er næppe troligt, at en gammel Svendborger fra den Tid, om han kunde staa op af Graven og se vort Svendborg, vilde synes bedre om vore Gader og vore Forhold.

De gamle Bydeles Gader udmærkede sig ikke ved nogen Regelmæssighed; selv om man efterhaanden har rykket ind paa Ejendommene, naar der ombyggedes, for at skaffe bedre Færdselsplads, saa er og bliver det umuligt at rette Gaden helt ud; men netop dette betegner den gamle By, og det er godt det samme, thi saa lever dog Mindet om den gamle Tid videre, uforstyrret af, at Ejendommenes Facader faar et mere moderne Præg, og konstaterer for os, at Svendborg er en gammel By.

Forinden vi tager fat paa Gadenavnene tilføjes her Magister Hugo Matthiessens Ord i hans Bog „Gamle Gader“:

„Skaan derfor disse gamle Stemmer, som midt i Nutidens Rastløshed hvisker om Byens Barndom og kaster et Glimt af Poesi og Skønhed over de mishandlede Gader, værn om denne Arvelod, der som en furet Eg borer sin Rod i Købstadsvæsenets inderste Marv. Mangen Storm har hærget dens Krone; men den Dag i Dag genlyder den af svundne Tidens Røster, og lytter man til, former der sig ud af dette tilsyneladende Kaos klare Linier, Grundtoner, som klinger igen i Bylivets gennem Aarhundreder fornnyede Saga.“

Vi begynder med de ældste Gader, og Svendborg er i det heldige Tilfælde at have en Del, hvis Oprindelse og Navn samtidig fortæller om Byen i Middelalderen, dernæst fortsættes lige op til de aller nyeste.

Badstuestræde er af de mindste, men tillige et af de ældste. Dets Navn hidrører fra Badstue; det nævnes ikke paa Byens gamle Kort, og Gaden eller Strædet er heller ikke afsat paa dem; det har maaske været for ubetydeligt at medtage, og dog stammer Navnet fra Middelalderen. Det maa da formodes, at den Gang Kortene tegnedes, var Badstuen forlængst forsvundet eller gaaet af Mode. Navnet tyder paa, at der i Nærheden af det nuværende Badstuestræde har været en Badstue, et offentligt Sted, som i sin Glansperiode vel har haft stor Søgning; thi i Badstuen foretoges ikke alene Badet, der fremstilledes ved at hælde Vand ud over glødende Stene, hvorved der udvikledes stærk Damp, men tillige besørgede Badskærerne Haar-klipping, Barbering, Frisering, Ligtorneoperation, Saarbe-handling, Kopsætning og Aareladning. Stundom besøgte Badet af begge Køn samtidig, og under Badet indtoges ofte Mad og Drikke, saa man kan gaa ud fra, at der ofte har været levet under ret frie Former. Dette Forhold og muligvis smitsomme Sygdomme er vel Grunden til, at Badstuerne forsvandt. At der i Svendborg har været Badskærere eller Barts-kærere, ses af de mange Befalinger, Svendborg i det 16. Aarhundrede fik om at sende saadanne til Flaaden i Kjøbenhavn. Uden at kende noget til selve Badstuens Historie eller Beliggenhed, er Mindet om denne altsaa bevaret i Strædets Navn. Maaske det ved Grund-gravning i Kvarteret omkring Strædet en skønne Dag kan hænde, at dens Rester bringes for Dagen igen.

Kyseborgstræde kaldes paa Resens Plan for Kyseborg og paa det senere Kort i Frederik V Atlas for Kysebroe-

gade. Navnet har sin Oprindelse, ikke, som mange mener, fra en Borg eller Bastion, men fra det gamle danske Ord Kyse, der betegner en smal Gang, som løb ind mellem Gærder og Hegn, satte dels af Kampesten, dels af flettede Vidier og Kviste om de i Jorden nedrammede Staver af død Slaaentorn. Disse Hegn indesluttede alle de grønne Grunde, Tofter, Kaaljorder, Humle- og Urtegaarde, som Byen gemte, og da en saadan Gang lidt efter lidt bebyggedes og blev til et Stræde, kom det til at hedde Kyseborg, idet Borg slet og ret paa gammelt dansk betyder Bebyggelse.

Hjørnet af Gjerritsgade og Kattesundet i gamle Dage.

Kattesundet hedder i mange gamle danske Byer en smal Gyde, mündende ud ved Stadens gamle Grav eller Mur. Uden Tvivl har der i disse Gyder fordom virkelig løbet et lille Sund, muligvis kun en beskedne Rende, der fra Byens Indre borede sig Vej ud mellem Gaarde og Grunde og skar sig ud tværs gennem Voldlegemet. Et

saarbart Punkt i Fæstningens Ring var dermed skabt, og fuldt forklarligt vilde det være, om man havde søgt at værne Indløbet ved Opførelse af en solid „Kat“, hvorved man i Middelalderen forstod en Opbygning af Tømmer til Anbringelse af Blider og Kasteskyts, i senere Tider en fast Forhøjning af Jord og Sten, som hin „høje Kat“, Christian III lod sætte paa Nakskov Vold, i umiddelbar Nærhed af det Stræde, der den Dag i Dag kaldes Kattesundet.

Det samme, eller lignende Forhold, har været Tilfældet i Kjøbenhavn, Kolding, Æbeltoft, Malmø, Nysted Slesvig, Flensborg, Ekernførde, Haderslev, Lund, Assens, Middelfart, Aalborg, Rønne, Kiel, Roskilde og Horsens, som man ser, i lutter gamle danske Lande. I Malmø omtales i det 16. Aarhundrede „Byens Vandløb i Cattesund“, og baade i Horsens og her i Svendborg har man afdækket Rester af gamle Bolværker i de respektive Kattesunde. I Flensborg fandtes desuden Rester af Baade i Gyden Kattesund.

Tullebrinke staves i et gammelt Dokument fra 1488 Tolebrinke og 1516 Tollebrente. Dets Oprindelse falder temmelig sikkert sammen med Tullebølle's paa Langeland og skyldes det gamle danske Mandsnavn Toli eller Tolli, der gaar meget langt tilbage i Middelalderen. Det kommer hverken af „det yderste Thule“, ejheller af Told eller Toldbod, som lejlighedsvis har været fremsat. Navnet Toli forekommer blandt andet i Hvideslægten, og af den har endda nogle gennem Tiderne boet i Svendborg, uden at det dog kan paavises, at Navnet just stammer fra denne Slægt.

Skattergades Navn kommer fra det nu forsvundne Forsvarstaarn „Skattertaarnet“, der i gamle Dokumenter skrives paa mange Maader, blandt andet Skartre, Skarthe

osv. Hvorfra dette Navn eller Ord atter skriver sig, kan ikke med Bestemthed siges, og da det er det eneste Navn af denne Art her i Landet, er Udtydningen vanskelig; en Forklaring, som maaske kan passe, er, at Navnet kan komme af det tyske Ord „Schiess-Scharter“, der betyder Skydeskaar. Andre mene, at det kommer af Skotter, som skulde have boet i Svendborg i Middelalderen, men det er næppe rigtigt. 1330 stavedes Gaden „Scathegath“.

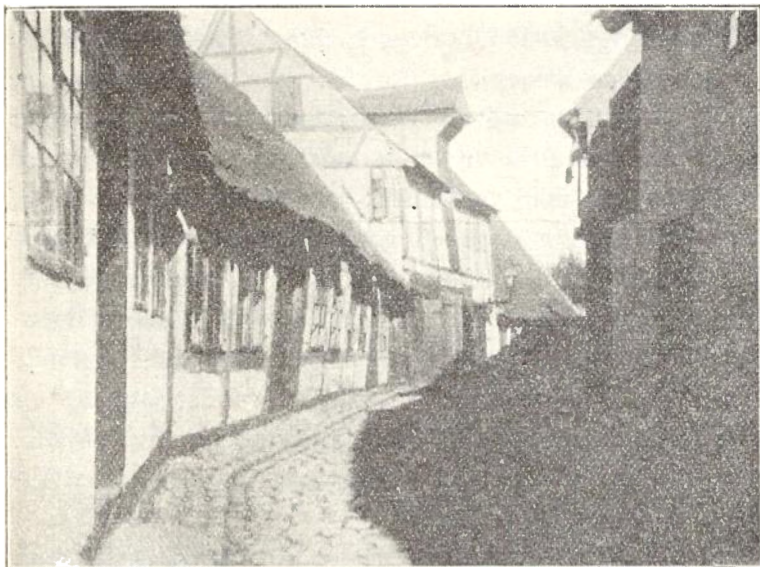
Bagergade kaldes paa Resens Plan Bagergade, men paa Frederik V's Atlas-Kort staves den Bag-Gaden, og dette er det oprindelige Navn; det er ogsaa gammelt og kommer af „Gaden bag om Byen“ eller i dens Udkant, da den jo ogsaa i ældre Tider gik bag om Byen. I saadanne Gader i Byernes Udkanter maatte i Middelalderen Pottemagere, Smede, Klokke- og Grydestøbere ty ud med deres Esser af Hensyn til den store Brandfare, deres Virksomhed i Byernes Indre frembød, thi Husene i Byerne var straatækte og brandfarlige. Dog borede de sig atter ind i Byernes Midte. saaledes at der i det 17. Aarhundrede atter gjordes Anstalter til deres Fordrivelse.

Ramsherred er mange Steder et almindeligt Gadenavn; det betyder „tilfældig“, af det gamle danske Ord „rams“ eller „ramse“, kan ogsaa betyde i Flæng eller lignende; det turde da i gamle Dage have betydet, at her boede en ringere og fattigere Befolkning end i de øvrige Gader, der betragtedes som finere.

Naboløs har Bøgtrup endnu som Gadenavn i Forbindelse med Munkestræde; men Naboløs som Navn er forsvundet, det ses ikke paa de gamle Kort end ikke paa det, som ledsager hans Bog; muligvis har det været et Stykke af den nuværende Terrasse; Navnet betyder nærmest en kort Gade.

Gaasetorvet skylder Gaas elles Gæs sin Oprindelse;

Bering Lisberg fortæller i de danske Byerhverv, at her fandtes fordm Byens første Markedsplads med sin faste Fiskeskammel. Maaske har her været Torv for Gæs, det mener Begtrup, men paa saavel Resens som Frederik V's Kort staar Fisketorvet; det kan have været anvendt paa begge Maader i Tidens Løb.

Gaasestræde. (Et ældre Billede).

Gaasestrædets Navn har samme Oprindelse, muligvis har her været et lille Gadekær, et saakaldt Gaasekær.

Kullinggade hedder paa de gamle Kort Kulle-gade, og Navnet er vistnok opstaaet af det gamle danske Ord Kiulling eller Kylling.

Hulgade staves paa de gamle Kort Hoelgaden; det er ogsaa et gammelt Navn; det tyder paa bakket Terræn, hvad Gaden som bekendt passerer; paa Resens Plan er den ikke længere end som i vore Dage, men paa Frederik V's Kort er den betydelig længere, den naar her helt over eller langs med Klosterpladsen, omtrent til Gaasetor-

vet, uden om Graabrødreklostret, hvor den udmundede omtrent hvor Gaasetorvet støder til Brogade nu.

Gjerritsgade skrives i Grundtaksten fra 1682 Gierridts-gade, hos Resen Gierrisgade; dette er muligvis en Genitivform af Mandsnavnet „Gjert“ (Gjertis Gade), men absolut sikkert er det ikke; .dette Navn kendes kun fra Svendborg som Gadenavn. En anden Forklaring fremsætter den Tanke, at Gaden har hedt Georgsgade, fordi den førte ud til St. Jørgensgaard, og St Jørgen var lig St. Georg, men dette forekommer mig lidet sansynligt.

Grubbemøllestræde er fremkommet af det gamle danske Ord „Grube“, som betegner en Lavning eller lavtliggende Terrain.

Pistolstræder kaldtes i gamle Dage smaa, knækkede Gader, hvad denne jo ogsaa er.

Møllergades Navn staar nok i Forbindelse med, at den førte forbi den gamle Bymølle og Mølledammen. Viebæltet har maaske sit Navn fra det gamle olddanske Ord we = vi, et indviet helligt Sted. Begtrup anfører, at Byerne havde Almindinger, som fra Oldtiden af kaldtes Vibelter.

Kedelsmedstræde eller Kedelmesterstræde, som nok oprindeligt er det rette Navn, kommer vel af, at en eller flere Haandværkere af dette Fag har boet i Gaden. Kils-missestræde, som det menes, at Gaden en Tid har hedt, er kun en i Svendborg Maal ret forklarlig Forandring af det rette Navn.

Skrædderstræde nævnes hos Begtrup; men hvor det har været, ved ingen mere nu. Navnet maa dog være afledt fra Skrædderhaandværket.

St. Pederstræde hed paa Resens Tid, med Respekt at melde, Røven, paa Frederik V.s Kort lidt finere Rehven, og gik lige op til Skibsbroen; det gjorde det endnu 1817, senere er

*) Maaske et fra Holland stammende Personnavn.

det altsaa blevet lukket, og de gamle uhøviske Navne ville forsaavidt passe bedre nu end den Gang.

Torvestræde synes ogsaa at være et Navn af ældre Dato; det omtales hos Begtrup, og paa hans Kort er det afsat, men ikke nævnt, dog er det sikkert nok det samme som i vore Dage; Navnet staar i Forbindelse med Torvet, hvad den korte Gade jo ogsaa gør.

Brogade før Banen kom; efter det første Hus tilhøjre ses Skolestræde.

Brogade staver Resen Brou-gade, senere hos Frederik V Broegade, og da denne Gade vel altid har ført til Byens Havn og Skibsbro, kommer Navnet vel heraf; men kan endelig ogsaa betyde en slet og ret brolagt Gade.

Mellembrogade, er ogsaa nu et forsvundet Gadenavn; det betegnede det Stykke af Møllergade, som findes mellem Brogade og Klosterstræde, vel sagtens fordi det befandt sig mellem de to til Havnen førende Gader; man erindre, at Klosterstræde førte ned over Klosterpladsen og gennem et lille Stræde, Klosterstræde, ind i Brogade der

hvor Banen nu skærer samme; det ses paa det af afdøde Landinspektør Hansen udførte Kort over Svendborg.

Kongebakken og Kongevej har rimeligvis sit Navn fra de gamle kongelige Hærstræder og Kongegader eller Kongeveje, en Benævnelse, som gaar langt tilbage til Middelalderen i Byernes Barndomstider.

Dronningholmsvej har hentet sit Navn fra Dronningeholmen, den fremskudte Halvø i Dronningemaen. I Følge en gammel mundtlig Version skal Dronning Margrethe have kunnet sejle ind til denne Holm, da hun i 1388 besøgte Svendborg, og Navnet skulde da hidrøre fra denne Begivenhed; men om dette er rigtigt, faar staa hen.

Heelgaden kendes heller ikke mere nu; men tidligere hed det nuværende Toldbodstræde saaledes; Navnet Heelgaden er vel faldet bort ved den første Banes Anlægstid, da Toldboden flyttedes fra Havnen til Banens nuværende Pakhus, og Gaden altsaa kom til at løbe lige ned ad Bakken til Toldboden. Ved samme Lejlighed fik Toldbodvej sit Navn.

Munkestræde hed i gamle Dage Klosterstræde; dette Stræde fører, som bekendt, til Terrassen, der er det Stykke Gade mellem Klosterstræde og Munkestræde ud til Klosterpladsen. Her var til 1916 en Trappe over Munkebrønden Udløb midt for Banegaarden; over denne Brønd fandtes ved nævnte Forandring et Jernkors, der nu opbevares i Museet; nu er Trappen ført gennet Landbosparekassens nye Bygnings Hjørnetaarn op til Strædet, og her er anbragt en Tavle til Minde om Klosteret og dets Grundlægger samt et Kildevæld, der fremstiller to Munke, der bærer et Vievandskar paa Ryggen. Om Munkebrønden kan fortælles, at ved Grundens Udgravning til Landbosparekassens Ejendom, stod den saakaldte Munkebrønd i et Hjørne mellem tvende Bygningers Gavle; det viste sig,

at det var en Brønd bredere nedefter; Kampestenene hvilede paa Egetræsrammer ved Brøndens Bund; men lidt nedenfor denne Brønd og under dens Bund fandtes to andre, smallere og dybere Brønde, helt fyldt med Kampesten; disse to Brøndes Bund naaedes ikke ved Arbejdet; i den øverste Brønd var kun lidt Vand, i de to andre intet.

Klosterstræde hed i gamle Dage Store Klosterstræde, og Skolestræde hed et lille smalt Stræde, som førte fra Brogade til Klosteret og Skolen, omtrent hvor Banelegemet nu findes.

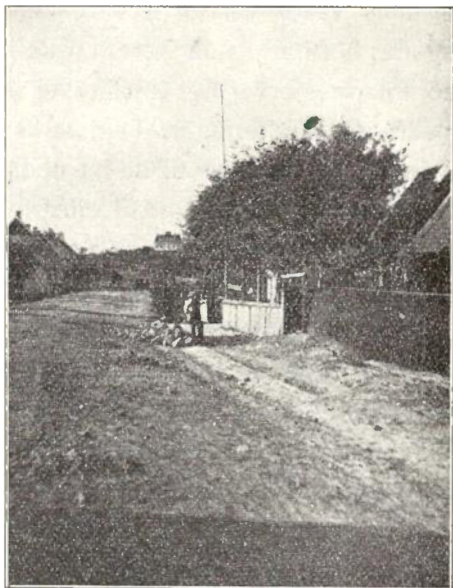
Fruestræde hed paa de gamle Kort Fruens Stræde; dette Navn har sin Oprindelse fra Kirken, som Gaden fører forbi; tillige ses paa de gamle Kort, at der i tidligere Tid ingen Bygninger var fra Trappen hen til Torvet. Det samme var Tilfældet paa Bakkens anden Side mod Møllergade; først omtrent ved Conditor Søndergaards Ejendom begyndte Husrækken atter.

Frue Kirkestræde, Kirkestræde, St. Nikolaj Kirkestræde og St. Nikolajgade, hvilken sidste jo er ganske ny, skylder Kirkernes Nærhed deres Navne. Muligvis er dette ogsaa Tilfældet med Korsgade; men dette Navn kan da ogsaa komme af, at den dannede et taurisk Kors med Gjerritsgade og Brogade. Begtrup nævner lille Kirkestræde og lille Klosterstræde; de kendes heller ikke mere, antagelig er det sidste det tidligere omtalte Skolestræde, der nu kaldes Jernbanegade.

Klosterpladsen, hvor fordem Klosteret stod, minder om dette; her er for nylig opsat tilhuggede Granitsten, hvoraf en bærer Pladsens Navn. Denne Plads kaldes ofte i daglig Tale Banepladsen af ret nærliggende Grunde.

Holmestræde omtales i Toldvæsenets gamle Strandprotokol og maa antagelig have været en nu forsvunden

Gyde, som førte fra Dronningemaen eller Bækken langs denne. Igennem dette Stræde smugledes i gamle Dage mange Varer ind til Byen; det har været i Nærheden af, noget Vest for „Concordia“.

Gl. Billede af Vestergade fra Raadhuspladsen. Ovnehøj i Baggrunden.

Vestergades Navn er vel en Følge af, at Gaden fører vester ud af Byen, eller at det var den vestre Gade.

Langestræde er i ganske ny Tid døbt om til Valdemarsgade; det gamle Navn kom af Gaden Længde, det nye er til Minde om Kong Valdemar Sejr.

Pjentemøllestrædes Navn stammer

fra den nu nedrevne Pjentemølle, over hvis Grund Gaden nu gaar ned mod Spadserestien ved Dronningemaen. Ved denne Sti findes tre smaa Træbroer, som fører over Bækken, den ene op til Pjentemøllestræde, den anden til den hvide By, og den tredie op til Vejen forbi Fattiggården.

Ørkilgades Navn er afledt af Ørkil Slotsruin, og dette er ogsaa nok en Benævnelse for Gaden, som ikke er helt ny.

I et Dokument fra 1539 tales om Byens Stræde, det vides ikke mere bestemt hvor det har været.

Efter at nu de gamle Gadenavne er gennemgaaede og forklarede saa godt, som det har været muligt, kommer Raden til en kort Omtale af de nyere Gade- og Vejnavne,

eller rettere dem, som ligger uden for den ældre By.

Saaledes Havnegade, som gaar til Havnen, Skolegade forbi den nye Pigeborgerskole, og Teatergade forbi Teatret. Tvende Veje hedder Reberbanen, en som gaar over Viebæltet, fordi der paa dens Plads var en Reberbane, en anden Nord for Ørkilsgade; her har ogsaa været en Reberbane. Disse, tilligemed Glarmestervej og Gartnervej, har deres Navne af de respektive Haandteringer. Teglværksvej hedder saaledes, fordi den tidligere førte til et nu nedlagt Teglværk, Lundevej førte i fordums Dage til eller forbi Lunden, Egensevej til Landsbyen af dette Navn, Søgaardsvej til den gamle Søgaard, Vilhelmskildevej, fordi den løber langs Villaen af samme Navn, Øxenbjergvej ved Øxenbjerg og Søholmsvej forbi Ejendommen af dette Navn.

Ny Nyborgvej, Gl. Nyborgvej, Nordre Havnevej og Nordvestvej behøver ingen Forklaring. Færgevej har sit Navn af, at den fører til Færgen til Taasinge. Overgades Navn kommer vel af, at den gaar op ad mod Kongebakken.

St. Annevej, St. Hansvej og St. Knudsvej er opkaldt efter de gamle Gilder i Svendborg og til Minde om disse.

Baagøes Allé, Ole Mægaardsvej, Graaesvej, Begtruppsvej, Wiggersvej, Lindegaardsvej, Albechsvej, Lerchesvej, Huusomsvej, Mølmarksvej og Jessens Mole er alle opkaldte efter bekendte afdøde Svendborgere. Mølmarksvej hed tidligere Vejrmøllevej, vel nok fordi her stod Byens første hollandske Mølle, som forøvrigt står der endnu.

Herluf Trollesvej, Otto Rudsvej, Niels Juelsvej og Willemoesvej er af Byraadet valgte Navne til Minde om danske Søhelte, og det er ganske rimeligt, da Svendborg altid har været en søfarende By.

Ahlefeldtsvej er opkaldt efter afdøde Grev Ahlefeldt til Egeskov, fordi han i en Aarrække var Formand for Sygehusets Direktion.

Margrethesvej, Marievej, Nannasvej og Ragnhildsvej skyldes sikkert, at de, som har givet Vejene Navne og til-lige har anlagt samme, har villet knytte Mindet om dem kære Personer til Vejene.

Kildevejs Navn kommer af, at den fører til Fruerskoven med Byens Kilder. Vinkelvej danner en Vinkel, og Christiansvej fører forbi Møllen af dette Navn.

Frederiksgade er vistnok et gammelt Kongenavn her er bragt i Anvendelse.

Dannebrogvej, Odinsvej, Thorsvej og Gormsvej er gode, gamle, nationale Navne.

Kastaniealléens Navn stammer fra, at her tidligere gik en Spadseresti til Christiansminde, beplantet med Kastanie-træer; det meste af denne forsvandt ved Svendborg—Nyborgbanens Anlæg.

Bregnedalsvejs Navn kommer af, at Vejen løber gennem en Dal, der tidligere var bevokset med Bregner og hed Bregnedalen, Enghavevej gennem Enghaverne. Strandvejen løber parallelt med Stranden ud til Villakvarteret Lunden. Porthusvej ved Græsholmsskovens Porthus, Græsholmsvej, Tved Skovhavevej, Hestehavevej, Tvedvej, Christiansmindevej og Østre Skolevej behøver ingen Forklaring. Rødeledsvej, der gaar ud til det røde Led ved Græsholmskoven, er opkaldt efter dette; Mellemsvej og Tværvej har heller ikke Forklaring nødvendig. Caroline Amalievej fører til Skoven Caroline Amalielund. Nyborgvej, som ligner de to tidligere omtalte Veje af omtrent samme Navn, gaar fra Nordre Havnevej til Ny Nyborgvej; disse Vejnavne forveksles ofte paa Grund af Ligheden.

Fruerstuevejs Navn er af nyere Oprindelse, men kommer af det gamle Navn Fruer Banken, det nuværende Bellevue, samt nogle Marker ved Vejen, der i gamle Dage hed Fruer StueSkiften, og saa vidt vides, har tilhørt Vor Fru Kirke i ældre

Tid. Gamle Skaarupvej og Hallindskovvej behøver ingen nærmere Forklaring, hvorimod Egenappevejs Navn kommer af, at Vejen ender blindt i en Knude, som hedder Egenappen.

Kobberbæksvej staves paa ældre Kort Kaabebæksvej; Navnet stammer eller er hentet fra Kobberbækken; men hvorfra Ordet „Kobber“ stammer, eller hvad det betyder, er en Gaade. Maaske fordi Vandet har farvet rustrødt. Det findes flere Steder i Landet, uden at man kender, hvorfra det hidrører. Trappebæksvej kommer af Trappebækken. Slotsvængevej har sit Navn, fordi Vejen løber ind over Ørkils Slots gamle Vænger.

Bagvej er paa en Maade i Slægt med Navnet Bagergade; man ser altsaa den samme Opfattelse af Navnet i gammel og nyere Tid. Galgebakkevejens Navn hidrører fra, at Vejen gaar op over det gamle Rettersted Galgebakken, det nuværende Ovinehøj. Ottehulsvej er et gammelt Navn for en Plads eller Grusgrav, der hed saaledes.

Rødkildemøllevej er ogsaa gaaet ud som Navn, men skyldes, at den gamle Grubbemølle tidligere hed Rødkildemølle, da Vandet i dens Dam farver rustrødt, og Vejen er senere døbt Grubbemøllevej. Marslevvej hidrører fra en Gaard, der laa ved Vejen og hed Marslevgaard. Linkenkærvej stammer fra det i Nærheden værende Kær af dette Navn. Trekanten ved Lundevejen er vel ikke officielt Navn, men Pladsen er trekantet; her stod tidligere en Del Piletræer, som ryddedes, da Grev Brockenhuus-Schack anlagde og forærede det lille indhegnede Anlæg til Byen.

For ganske nylig har Byraadet vedtaget følgende Navne: Grev Sckachsvej, den nye Vej som er anlagt over Ørkilshus' Jorder, og Tværvejen herfra til Caroline Amalielund-Skovbrynet, Stien langs Grubbemøllebækken i Dronningemaen, Møllesti, Stien langs Banen mellem Skattergade og Valdemarsgade, Gravvænget, til Minde

om Gravvænget, Stien fra Graaesvej ovenom Alderdomshjemmet til Grev Schachsvej, Graaes Sti, Stien fra Fruerstuevej til Glarmestervej, Sanddals Sti; dette Navn stammer fra gamle Kort over Byen, hvor Navnet Sanddal findes, Vinklen af Glarmestervej til Gl. Skaarupvej Sanddalsvej, Vejen øst for Klampenborghuset for Klampenborgvej. Stien fra Gl. Skaarupvej i Nærheden af den gamle Hallindskov Skole, Kallehavesti, dette Navn findes ogsaa paa ældre Kort.

Som Rosinen i Pølseenden bør nævnes Kærlighedsstien fra Lundevej til Strandvej; selv om Navnet maaske ikke var officielt, bar den det med Rette; den er nemlig kun belyst af den hulde Maane, og det har til Dato været mere end nok til de elskende Par, som i Aarenes Løb har passeret denne; nu er den døbt om til Sygehussti.

Paa de gamle her nævnte Kort hører Byen op ved Mølledammen, og paa Kortene er her tegnet en Bro. Begtrup meddeler, at endnu paa hans Tid fandtes tre smaa Broer i Byen; disse førte over Springsbæk, og en fjerde ved nederste Mølle. Han omtaler ikke Broen i Kattesundet, der dog endnu var til efter hans Tid; det kan være, han har anset den for ubetydelig at omtale, da den kun førte over en Rende og ingen Bæk.

Partiet mellem Fattiggaarden og Bagergade, der udgøres af St. Annevej og St. Knudsvej, kaldes ofte i daglig Tale „den hvide By“, fordi alle Husene paa disse Veje er hvide. Et andet Udtryk, som snart er ude af Sagaen, men antagelig er fremkaldt af Folkevittigheden, er den „beskidte Del af Byen“; det er den nordlige Ende af Møllergade, og stammer maaske fra de mange Garverier her.

Efter at man nu er kommet gennem Læsningen af de mange Gade og Vejnavne, som for Tiden findes i Svendborg, vil man uvilkaarlig forbavses over deres Antal. De fleste, navnlig Vejnavne, er af nyere Dato, da en Mængde

Veje i Byens ydre Periferi i de senere Aar er blevet delvis bebyggede, og fra deres ukendte Tilværelse er kommet til Ære og Værdighed, et Bevis paa Byens Udvikling i den nyere Tid.

I Gaderne er nu nedlagt Vand- og Gasledninger, Kabler for Telefon og elektrisk Lys og Kraft samt Kloaker; disse mange Arbejder er udført Tid efter anden i de senere Aar. Af brolagte Gader findes ca. $5\frac{1}{4}$ Kilometer, og de makadamiserede Vejes Længde er ca. 23 Kilometer.

Før 1871 havde Svendborg ingen Kloaker. Spildevand og Overfladevand havde frit Løb til de lavere Dele af Gaderne; f. Eks. løb midt igennem Brogade en Rendesten, som modtog Afløb fra Gjerritsgade og alle tilstødende Ejendomme. Om Vinteren, naar Vandet frøs, var det omtrent umuligt at passere Gaden for Is, og Ejerne i Gaden kunde næppe nok lukke deres Porte op for Isen, som hævede sig efterhaanden, som Spildevandet frøs i Lag paa Lag. Forholdene var saa daarlige, som tænkes kunde. Den første Kloakledning, der anlagdes, gik fra Korsgade gennem Brogade, over Gaasetorvet, gennem St. Pedersstræde til Stranden; den anlagdes af 10 Tommers Drænsrør i en Dybde af $2\frac{1}{2}$ Alen i Gaden, men mindre dybt nedad mod Stranden. Denne Ledning kostede 3,300 Kr. og havde en Længde af ca. 650 Alen; men der var stadig Bryderi med den, da den idelig maatte oprensnes. I 1875 maatte den tages op, og en ny Ledning af 18 Tommers Rør nedlagdes, hvilket kostede 9,190 Kr. Samme Aar anlagdes en ny Ledning fra Korsgade gennem Møllergade til Mølledammen med en Sideledning fra Fruestræde, og en mindre Ledning førtes gennem Kullinggaden. De efterfølgende Aar fortsattes med ny Anlæg af Kloaker, indtil saa godt som hele Byen har faaet Kloakanlæg. I Aarene 1875—93 lagdes 12,737 Alen, som kostede ca. 50,000 Kr. Mange Steder er anbragt Rensebrønde, der efterses ugentlig.

Til at begynde med lagdes Kloakledningerne ikke ret dybt, ofte kun $1\frac{3}{4}$ à 2 Alen under Gadens Overflade, fordi der den Gang kun fandtes faa Kældere; men som de ældre Ejendomme maatte vige for nye, har man sænket de fleste Kloaker betydeligt, og tillige er der nedlagt større Rør, dels glasserede, dels Cementrør. Ved Nedløbene er anbragt Vandlaase for at forhindre Lugten fra Kloakerne i at naa til Gadens Overflade. Dette Arbejde har i Aarenes Løb krævet ret betydelige Beløb. En god Oversigt over disse Forhold faas af Borgmester Lunds Bog om Svendborg til 1893; men senere er det hele System udvidet og forbedret meget betydeligt.

GAMLE GAARDE OG HUSE.

Hvorledes de ældste Huse eller Bygninger i Svendborg har set ud, kan man egentlig ikke vide; de er forlængst forsvundne, men brændt Lerklining fra Klostergaardens Grund fortæller imidlertid, at der har været saadanne lerklinede Huse eller Hytter. Endvidere ved man, at Straatag var brugeligt, endda nær op mod vor Tid; men Straatagene forsvandt paa Grund af den dermed forbundne Brandfare. Paa en Raadstueforsamling i Juni 1805 vedtoges, at alle Straatage, hvor Ildsteder fandtes, skulde fjernes inden 3 Aar, og paa Huse uden Ildsteder inden 10 Aar; samtidig vedtoges det at fjerne alle Gærder af Torn inden 2 Aar, levende Torn undtaget. Kong Christian III skrev den 13. September 1547 til Borgmester og Raadmænd og menige Borgere i Svendborg og gav dem Udsættelse med Hensyn til den tidligere paabudte Afløsning af Straatage med Sten- tage; heraf ses altsaa, at der maa have gaaet et Forbud mod Straatage forud.

Mangen gammel Ejendom er i tidligere Tid forsvunden ved Ildsvaade; det fortæller de mange Brandlag os, som af og til træffes i Grundene. Forøvrigt forskaanedes Byen

for større Brande indtil 1749, da store Dele af Byens sydlige Del brændte, nemlig Kullinggade og Skattergade. Til disse Ejendommers Genopførelse skænkede Kong Frederik V en Brandhjælp paa 500 Rbdl.

Af en Meddelelse fra 28. August 1808 i den Hempelske Avis fra Odense, hvori findes en Fortegnelse over Bidragyderne til de brandlidte i Svindinge Præstegaard (blandt hine findes mange Svendborgere), set det, at det var Skik og Brug at yde privat Hjælp tidligere, ligesaavel som nu, naar saadanne Ulykker indtraf.

De gamle Gaarde og Huse laa langt fra i Flugt med hinanden. I ældre Tider udgjorde Gaardene ofte fire Længer, ligesom paa Landet med Portindkørsel; selve Hovedbygningen laa ikke altid ud til Gaden, men tværtimod ofte skjult inde i Gaarden. Bag denne fandtes saa Haven, som i Almindelighed naaede Strædet eller Gaden bagved.

Der tales i de gamle Dokumenter ofte om Boder. Derved forstodes den Gang mindre Huse uden egentlig Gaardsplads; de laa ud til Gaden foran en større Gaard og beboedes af og udlejedes til Fattigfolk; paa den Maade havde Byen og Gaarden et landligt Præg over sig. Selve Grundene var store i Forhold til Nutidens, man havde Plads nok den Gang. Efterhaanden byggedes alle Ejendomme af Bindingsværk. Saaledes fortæller Begtrup, at i 1820 var der i Svendborg kun fire grundmurede Huse, og disse havde endda kun Grundmur i Facaderne mod Gaden; men samtidig var der 347 Bindingsværks Vaaningshuse, deraf endda 320 med Tegltag og 21 med Straatag; disse sidste brugtes nærmest til Lader og Stalde. Byen havde 427 Arnesteder tækket med Tegl. Samtlige Gaarde og Huse var forsikrede for 262,000 Rdl. Sølv i Købstædernes Brandkasse. Disse Bindingsværksbygninger er omtrent forsvundne; men en Del findes dog bevarede, selv om Facaden skjules

af Cement, Kalk og Maling, saa man ikke ser Bindingsværket.

Købmand E. G. Brandts Gaard i gamle Dage. Efter en Tegning.

Til de gamle Ejendomme hørte mange Ting, som nu er borte; saaledes var der uden for adskillige et terrasseformet Fortov med Haveanlæg og Bænke, hvor Familien passerede med Naboerne om Aftenen. Adskillige Bygninger havde Bislag; det sidste af disse fandtes ved Købmand Ludvig Petersens Gaard før Ombygningen. I alt Fald i Gjerritsgade har i tidligere Tid flere Ejendomme været bygget paa den gamle Hansafacon, om ikke just med Gavlen mod Gaden saa dog saaledes, at Huset aftog i Bredde bagud mod Gaarden; dette ses f. Eks. meget almindeligt endnu i Flensborg; en saadan bygget Ejendom set fra Gaarden, saa ret malerisk ud; nu findes de ikke mere. Karnapper var der mange af; saaledes havde Gjerritsgade No. 50 en Karnap, der forsvandt ved Ombygningen; en lignende fandtes paa den gamle Barfoedske Gaard i Gjerritsgade. I Bagergade findes endnu hele tre paa Rad, nemlig No. 1, 3, 5, og flere, som fandtes i Møllergade, er nu forsvundne. De øvre Etager sprang ofte lidt frem for de nederste. Svalegange har der været paa flere Ejendomme; nu er alt forlængst ude af Verden.

Enkelte Huse var indvendigt beklædt med Panel; kun et enkelt Sted ses det endnu, nemlig hos Feldbereder P. Petersen i Møllergade.

Mangen gammel Ejendom var indhegnet af pyntelig Bindingsværksmur med udmurede eller lerklinede Tavler ; det fandtes endnu i 1917 i Fruestræde og paa enkelte andre Steder.

I det hele taget har Svendborg nok været noget af en malerisk By, da Bindingsværksbygningerne stode i deres Velmagt. Den Skildring, H. C. Andersen gav af Svendborg i Romanen „Kun en Spillemand“, passer ikke mere. Dette Bindingsværk var virkelig smukt, forsynet, som det ofte var, med Udskæring, Porthamre med Navn og Aarstal og andre Inskriptioner, hvoraf følgende er bevarede:

Gjerritsgade 27. Porthammer uden Aarstal:

„Saa staa i Herrens Navn, til du er træt af Alder, Vel-signelse og Fred udi din Gemme bo, gid Guds frygt blive det, hvortil de Hjerter falder, som under dette Tag faar Bolig Skjul og Roe.“

Iøvrigt er det et meget gammelt Hus, som burde restaureres, muligt endda et af de ældste.

En Portbjælke i Museet, fra Toldbodstræde:

„Haabe paa Herren og gjør Gaat, lif i Landet og nære Dig rædelige for Lys i Dig Herren hand skal gifve hvad dit Hjerte begerer. P. S. 37. MD. (1500).“

En anden i Museet opbevaret Portbjælke:

„I. I. S. 1668. A. H. D.“

En ligeledes i Museet opbevaret Portbjælke:

„Poul Friederich Flindt. Maren Flindtes. 1793.“

Over Indgangsdøren i Møllergade No. 35:

C. K. S. G.	} Ebenezer }	B. N. D. B.
Anno.		1756.

I øverste Ørkils Mølle findes indmuret en Egebjælke, som synes tidligere at have været Dør- eller Porthammer; den er skaaret følgende paa den udvendige Side:

„Herre min Gud hør paa dine Børn, som dine Tjenere

beder, at dine Øjne maa altid være aabne over dette Hus Nat og Dag. 1. Kong. Bog, 8. Kap., 28. V. Aar 1744.“

Og paa Bjælkens indvendige Side staar:

„Hans Andersen Skytte lod dette Hus bygge til sin Søn Corfedtz Hansen og hans Hustru, Lisbet Margrete, Anno 1701.“

Bagergade Nr. 1 over Døren:

„M. C. F. 17, Soli Deo gloria 75. C. A. S.“ (Gud alene Æren).

I Kullinggade Nr. 20 i en indmuret Bjælke:

„17 Soli Deo gloria. 95“.

Over Porten Korsgade Nr. 1:

„Anno 1778, Mogenshus, Anno 1895.“

Brogade 11, indvendig over Porten:

A. Albiery. H. M. Torbiorns.

Byget (Nr. 74) 1791.

I Møllergade 44, indvendig mod Gaarden, over et Kældervindue var indmuret en Porthammer, som nu er fjernet:

„N. R. Si deus pro nobis quis contra nos. J. T. T.

(Hvis Gud er med os, hvo kan da være mod os.)

Bygt Aar 1764, da 10. Julius.“

Paa Landbogaarden sidder i Frontespicen en Sandsten, halvrund udhulet, den sad før Ombygningen i Gavlen af den gamle Gaard; men er nu kommet meget for højt til Vejrs og kan knap nok ses; der staar:

„Dette Hus Gud bevare for lldsnød og anden Fare; bygget 1756.“

Endvidere er der paa Stenen en Sol og en Maane samt flere Stjerner, tillige to Engle, som blæser i Trompet eller Basuner; alle Figurene er ophøjede og forgyldte.

Den gamle Landbogaard.

Igennem Aarene har der selvfølgelig fundet mangen Handel Sted med Ejendommene; disse er vandrede fra Haand til Haand, kun ganske enkelte er forblevne i en Slægts Eje i flere Generationer; af saadanne kan nævnes Baagøe & Ribers Gaard i Møllergade, som vel nok er den, der længst har været i en Slægts Eje. Den er grundlagt 1747 som Købmandsforretning. Dernæst H. J. Krøyers Enkes Gaard; denne er grundlagt 1867 af Gomme Krøyer; begge disse Forretninger har uafbrudt været i de paa-gældende Familiers Eje i de mange Aar til Dato.

Allerede saa langt tilbage som 1435, den 10. August, pantsætter Borger Knud Nielsen sin Gaard i Bagerstræde for 70 Mark lybsk til en Peder Andersen. Den 23. Oktober 1469 skøder Broder Gregers paa egne og sin Moders Vegne, Johanne Hors, til Raadmand Nis Mogensen en Gaard i Svendborg, og et Herredstingsvidne for Anders Petersen af Egebjerg angaaende Ejendomsretten til den Gaard i Svendborg, Jes Jude iboer, som havde tilhørt

hans Farfader Claus Nielsen. Den 13. Juni 1470 findes et lignenede for samme Mand om, at de Ord og Ærinde, som Mikkel Grydestøber, Peder Clausen, Jens Knivsmed og Nis Clausen havde tilsammen i den Stue, som Jes Jude nu boer udi (om den samme Gaard), ikke kom til endelig Slutning.

Den 5. Juli 1474 bevidner Magistraten, at Borger Lars Jensen med flere har tilskødet Hr. Hans Laurenzen, Præst i Kirkeby, deres Parter i en Gaard. Den 22. September 1477 udstedtes et Bytingsvidne for beskeden Mand Hans Skov angaaende en Gaard i Svendborg, som nævnte Præst havde tilskødet ham.

Den 7. 1501 Januar pantsatte Hans Mortensen til Raadmand Knud Jensen for 80 Mark sin Anpart i sin fædrene Gaard at indløse inden førstkommende Mikkelsdag.

Saadanne Eksempler er der mange af, hvorfor der her kun tages nogle i Flæng, dels fordi de taler om Byen og nævner Borgere ved Navn, dels fordi de i sig selv er interessante.

I August 1530 tilskødes Jep Thomsen den af Jens Skinder beboede Gaard i Bagergade, og samme Aar testamenterede Niels Dunst, Niels Fynbo, Borger i Svendborg, der var gift med hans Datter Johanne, den Gaard, Fynbo boede i; men 1541 udstedtes et nyt Tingsvidne for Niels Fynbo, at Knud Olsen i Gultved Holme gav Afkald paa den Rettighed, han paa sin Hustrus Vegne kunde have efter Dunst og Gjertrud Dunst i den Gaard, Fynbo boede i. Den 18. Marts 1546 tilskriver Frantz Brockenhuus, Lensmand paa Nyborg Slot, Borgmester og Raad og beder dem unde Rasmus Jespersen en Grund ved den nye Skibsbro. 1550 foreligger et Bytingsvidne, at Jørgen Jepsen fra Aalborg har tilskødet Borger i Svendborg Jørgen Matzen al sin Part, Del og Rettighed i sin fæd-

rene Gaard i Geerrijs Gade. 1560 skøder Hans Sadelmager Rasmus Lauritzen sin iboede Gaard oven Pibe Kilde. 1639 skøder Borger Lauritz Justesen til Caspar Anderse nen Have udenfor Skatterport.

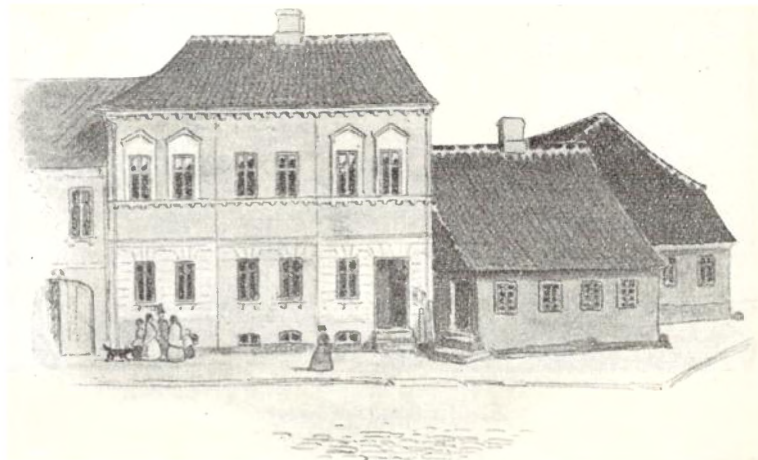
Omkring 1820 blev en god Købmandsgaard i Svendborg betalt med indtil 20,000 Rdl. og et Hus med ca. 8000 Rdl. Senere, da Pengenes Værdi steg, faldt Ejendommene til ca. det halve. Til hver Rigsdalers Grund, en Ejendom var vurderet til, regnedes en Tønde Land i Marken til 10,000 □ Alen, og en Part i Skov og Tørvemose i Forhold hertil. De største Gaarde stod i en Grundtakst af 24, de mindre til 8 og Husene fra 1 til 6 Rdl.

Endnu et Par Eksempler paa Forhold og Omtale af gamle Ejendomme i Svendborg. Den 21. Oktober 1538 fik Peder Villumsen, Borger i Svendborg, og Hans Hustru, Karen Hack, med deres Arvinger Brev paa at maatte „forfylde og udpele“ 4 Alen lang i Nør (Nord) og saa vidt i Bredde, som det Hus er, han har ved Mølledammen, dog at det ikke er Byen for meget til Skade og Brøst. 1539 den 9. Juli fik Peder Skrifver Ejendomsret paa en Jord, der ligger sønden næst ved Thor Skrifvers Have i Holgade, og norden til Graabrødre Kloster, og som er i Bredde oven til og mod Bys Stræde 31 Alen og neden til imod Stranden 36 Alen og i Længden fra Bys Stræde og ned i Stranden 156 Alen uden Leje og Afgift. Den 21. April 1540 fik Christoffer Nielsen Ejendomsret paa en Gaard i Skattergade, som Hr. Peder Aassum, fordum Prior i St. Hans Kloster i Odense, havde forbrudt til Kronen, mod at betale til Byen og Kongen som andre Borgere gøre.

Den 20. Februar 1550 fik Marine, Hans Skrifvers Borgerske i Svendborg, Stadfæstelse paa et beseglet Pergamentsbrev, udgivet af Borgermester og Raad, hvorved de tillader, at han, hans Hustru og begges Arvinger maa be-

holde til evig Ejendom en Gaard, som laa paa Hjørnet neden for Fiskeskammelen, som han selv ibor, i Nør til Knud Lemickes Gaard, og i Øster til den Gaard, Thor Skrifver ibor, dog skulde de aarlig give heraf 2 Mark danske til Kompagniet i Svendborg, og 2 Mark til det Vikarie, som laa til St. Knuds Alter i Vor Frue Kirke.

Wedel siger følgende om Svendborg i sin indenlandske Rejse: „Der er ikke meget seværdigt — da Gaderne er ujævne og krumme, mange Steder stejle. De fleste Huse er gamle og agtværdige, fordi Ildsvaade saa længe har sparet dem; dog er der nogle nye og smukke Gaarde, udspækkede med Glas, der glimrer og gnistrer mod Solen. Torvet er stort, og deromkring er nogle kønne Boliger. Kirkerne ganske skikkelige af Anseelse, naar de noget udspækkedes og afpudsedes. — Saa smuk som Svendborg er at se til udenfra, saa ønskede jeg dog ikke at bo der

H. J. Krøyers Hjørne før Ombygningen.

inde i Byen, uden at jeg var enten Handlende eller Sømand; thi som Videnskabsdyrker er Atmosfæren mig for tung i den lave Beliggenhed, hellere om galt skulde være tog jeg Bopæl paa Bregninge Taarn“.

Det var just ikke nogen særlig smigrende Beskrivelse af Svendborg.

Den gamle Gaard i Møllergade, som i mange Aar har tilhørt Martin Qvist, har oprindeligt været en Skovridergaard, vistnok under Hvidkilde. I „de danske Klostre i Middelalderen“ af Daugaard findes om Svendborg en Anmærkning om, at i Vor Frue Sogn findes en Gaard, kaldet „Klostergaarden“. Om der i forrige Tider ogsaa har været et Kloster, siger Forfatteren, kan ikke siges forvist. Dette er ikke den gamle, nu nedrevne Klostergaard, thi den omtales særskilt; jeg kender ikke andre Klostergaarde end den nu nedrevne, ejheller andre Klostre end Fransiscaner-

Den Bille-Braheske Ejendom, hvor Raadhuset nu er bygget.

klostret; men det kan jo være, at en eller anden Gaard; nogen Tid kan have tilhørt Klosteret og derved faaet dette Navn, ligesom den nuværende nye Ejendom, der tilhører Købmand Ferdinand Jørgensen, er opkaldt til Minde om den gamle Klostergaard. I en Beretning fra Krigen 1658—60 tales om en Herregaard, kaldet „Torvet“, der

efter Krigen var ganske ruineret; men hvor den stod, vides ikke.

1910 var Husenes Antal 1710, heraf 540 paa Markjorderne; den 1. April 1916 var Brandforsikringssummen 22,361,710 Kr.

Af Ejendomme, som har haft stor Betydning for Byen i gamle Dage, maa nævnes Byens Møller. Disse var til at begynde med udelukkende Vandmøller, først for ca. godt 100 Aar siden fik Svendborg den første hollandske Vindmølle. Paa Resens Plan ses kun angivet de to Ørkilsmøller, overste og nederste, og strengt taget hører de jo ikke med til Svendborg, da de ligger i et Enklave, som hører under Tved Sogn. De har allerede i Middelalderen haft Betydning for Byen. De modtog Vandkraften fra de to Bække Kobberbækken og Trappebækken, og opsamlede Vandet i de ovenfor opstemmede Damme. Afløbet passerer derefter Møllerrenden og falder ud i Havnen, hvor Hudes Plads laa i gamle Dage. Begge Møller tilhørte Hvidkilde, og er forøvrigt de eneste Bygninger, som blev tilbage af Ørkils By efter Grevens Fejde. Der findes et Bytingsvidne, som angaar begge Møllers ulovlige Benyttelse af Ørkils Haver; dette er dateret den 23. Juni 1550. Et andet Dokument fra 1546 meddeler, at Hr. Rasmus Hansen i Svendborg fik et Livsbrev paa Skovmøllen i Sunds, der efter hans Død atter uhindret skulde tilfalde Kronen, og at han i 1550 fik „af synderlig Gunst“ Lov til at oppebære 9 Ørtug Mel af Svendborg Mølle i hans Levetid.

Omkring 1820 havde Byen fire Kornmøller; de tre var Vandmøller, og kun den ene var Vindmølle. Men disse, plus de to Ørkils Møller, var endda ikke i Stand til at bestride Byens Maling, hvorfor Svendborgerne nødsagedes til at søge Landsbymøllerne for at faa deres Korn sigtet. Disse Møller var den gamle i 1899 nedbrudte Pinde- eller

Pjntemølle, der var anlagt 1546 af Præsten Hans Gaas; den fik sit Vand fra Springsbæk, og fra denne Mølle førte en lille Vandrende ned til et mindre Hjul i Farver Kisbyes Ejendom i Møllergade, hvor Kraften var overført til en Overskæremaskine. Pjntemøllens Vandhjul var meget stort, $8\frac{3}{4}$ Alen i Diameter, et ret betydeligt Hjul; til Sammenligning kan anføres, at nederste Ørkils Møllens Vandhjul kun er $4\frac{3}{4}$ Alen. Afløbet skete til Mølledammen, og herfra fik den nu nedlagte Bymølle sin Vandkraft. Denne Mølle var ældre end Pjntemøllen, hvad der kan ses af, at da den sidste var anlagt, klagede Bymølleren over, at den anden tog Vandet fra hans Mølle. Bymøllen var en Fæstemølle under Hvidkilde, og dens Møllenskyld var 12 Tønder. Pjntemøllen havde ingen Møllenskyld. Saa var der Rødkildemølle, den senere Grubbemølle; den fik sit Vand fra Kilder i Bakken; ogsaa den er nedlagt; dens Møllenskyld var 2 Skæpper. Omkring 1858 byggedes til denne Mølle en Vindmølle over for den nuværende Fattiggaard; men den er nu nedlagt, Hatten og Vingerne er tagne af, og Bygningen anvendes paa anden Maade.

Der fortælles om de gamle Møller, at de i Toldkonsumtionens Tid, da Toldvæsenet havde Opsyn med dem, var indrettede saadan, at naar Toldvæsenet havde lukket for Møllen og forladt samme, havde Møllerne anbragt en Reservelem, saa de kunde male væk, uden at det opdagedes.

Endvidere fortæller Begtrup, at Byen havde to Stampemøller; den ene ejedes af Byen og svarede aarlig en Afgift paa 20 Rdl., den anden ejede Feldberederne; men hvor de fandtes, meddeler han ikke noget om, kun siger han, at den ene laa paa en Grund, som Byen ejede (mon det ikke var den gamle Stampemølle i Christiansminde), og den anden maa have været den nu nedlagte Dronningholmsmølle, der ogsaa kaldtes Ravnemøllen, fordi en Garver

Ravn har ejet samme; begge var de Vandmøller. Graaes Mølle var ogsaa en Vandmølle; dens Dam er nu forsvundet; til denne hørte den ovenfor paa Bakken værende Vindmølle, som endnu bærer dette Navn.

Saa skriver Begtrup om en Vejrmølle, der hævde en Møllenskyld af 7 Tønder, men meddeler intet om hvor den var. Det er sikkert den bekendte Vindmølle paa Kongebakken, som nu hedder Christiansmøllen; den har flere Gange skiftet Navn, idet den først hed Klingenbergsmølle, senere Mølmarksmølle. Antagelig er det den Mølle, som opførtes paa Foranledning af Byfoged Uldahl.

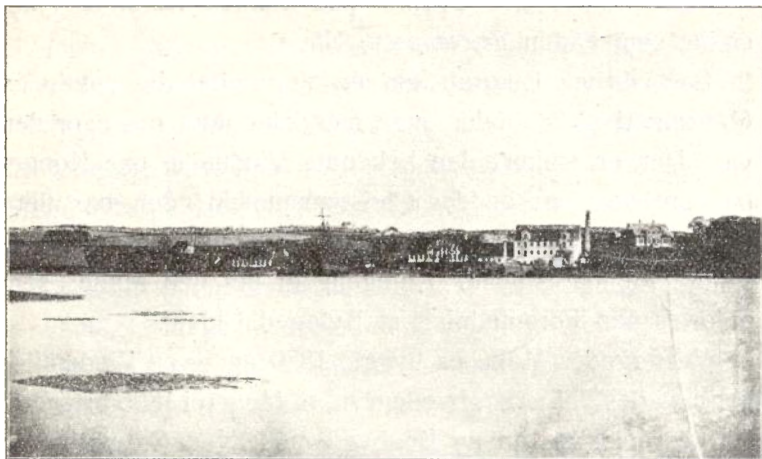
Vestergades Mølle er bygget 1850 og er en Vindmølle; her maledes tillige Boghvedegryn, til Møllen i 1895 brændte, og der anlagdes en ny Boghvedemølle ved Øxenbjerg af aidøde Møller Th. Petersen, som senere udvidede den til ogsaa at male Havregryn. Det har forøvrigt i lange Tider været den eneste Mølle her i Landet, som malede Boghvedegryn.

Paa det Sted, hvor Svineslagteriet nu findes, stod i ældre Tid en Vindmølle, en Stubmølle, der oprindelig skal have haft 6 Vinger. Et Billede af denne Plads (et Maleri af Thorenfeldt) findes i Museet; det er malet 1860, men da havde den kun 4 Vinger.

Som den sidste af de gamle Møller kommer saa Oliemøllen, der laa ved Marievej mellem Vestergade og Bryghuset; den var ogsaa en Vandmølle. Omkring 1820 var den ikke til; thi Begtrup siger udtrykkelig, at Byen savnede en saadan; den maa altsaa være opført senere. I Aarene 1858–59 er Christians-, Vestergades og Oliemøllen alle tre brændte; men atter opførte.

For Tiden har Svendborg to Dampmøller, nemlig Svendborg Dampmølle, der drives af et Aktieselskab, den er oprettet 1875, og Øxenbjerg Dampmølle, der er bygget af

Skibsbygger Troensegaard, som først havde Skibsværft her og 1879 opførte Møllen som Dampmølle. For nogle

Øksenberg-Møllen og Værft, Skibene løb ud i Retning af Christiansminde. Aar siden indrettedes den til Motorkraft. Begge disse Møller maler Hvedemel og sender aarlig betydelige Mængder Mel ud i Landet.

HANDELEN.

Svendborgs gode Beliggenhed i et stort og godt Op-land, baade Nord om Byen saavel som de mange Øer Syd for, har i umindelige Tider bidraget til Handel og Om-sætning for Byens Indbyggere.

Allerede i Middelalderen ser man, at Handelen for en Del er gaaet mod Syd over Hertugdømmerne og de nord-tyske Hansastæder; især Lybæk har staaet i Forbindelse med Svendborg. Den korte Vej, saa vel som de Forhold, hvori Byen stod i Middelalderen over for de holstenske Grever og af og til ogsaa til Hansaforbundet, har vel øget Forbindelsen med disse.

Købmænd fra Hansaforbundets Stæder, de saakaldte Pebersvende, opnaaede Tilladelse til at nedsætte sig her

i Landet i alle Købstæderne i den Tid, og de opnaede mange Fordele i Tidens Løb. Saaledes fik de Nedsættelse eller fritoges helt for Borgernes Byrder, endog Fritagelse for den sædvanlige Told; men Detailhandelen og den direkte Handel med Folk paa Landet var dem nægtet; de var endvidere fri for Strandretten, for Kongens Arveret og havde Ret til at bære Vaaben. De fritoges for Fængsling ved smaa Forseelser og Gæstesager og maatte toldfrit føre Silden gennem Sunde og Bælter. De udførte salt Sild, Flæsk, Fedevarer og Smør samt Heste og Hornkvæg, ligeledes passede de paa, at Sildetønderne havde en bestemt Sførrelse, Tykkelse o. s. v.

I Svendborg har aldrig været noget hanseatisk Kontor eller Filial af et saadant; men ikke destomindre finder vi i 1289 en Borger i Lybæk, som i sit Testamente kalder sig „Godeke de Swineborch“; der var endda baade en senior og en junior, saa vidt man kan se. I en Fortegnelse fra Lybæk fra 1292 over dem, som skulde stille Stridsheste ect., nævnes: „Frates de Moledino et Swineborg“ (Brødrene fra Møln og Svendborg), antagelig Graabrødrene.

Saadanne Forhold peger paa Forbindelse imellem de to Byer i ældre Tider.

Et andet Forhold fra langt nyere Tid peger i samme Retning; thi i Museet findes en Gravsten (Sandsten) fra det 17. Aarhundrede med saalydende Indskrift: Her Under Hviler Erlig Og Velagt Mand Hans Rode. Født I Lübeck Aar 1620. D. 2. August Borger Udi Suendborg 1654. Som døde 1660. Den 2. Juny. S. Aar. Og Hans Kjære Hustru Erlig Og Gudfrygti Qvinde Maren Nielsdatter. Født I Suendborg 1621. D. 4. April. Som Døde 16 . . .“ (Resten ulæselig).

Under Gilder og Lav, der omtales særskilt, er ogsaa det gamle Købmandsgilde, St. Anne Gilde; det er paa

en Maade en Forløber for de nuværende Handelsforeninger. Dette Gilde er kendt nok ; men hvad sikkert kun faa Svendborgere aner, er, at i Middelalderen deltog Svendborg i Sildefangsten og Handelen ved Skanør og Falsterbo ; saaledes havde man et Leje, som hed „Svendborglejet“ ; det laa i Hølbugten og omtales allerede omkring ca. 1300. Denne Fangst fandt Sted i Maanederne August, September og Oktober, idet Fiskeriet begyndte den 24. August, St. Bartholomæi Dag, og ophørte den 9. Oktober, St. Dionysii Dag ; men Handelen fortsattes til November.

Den 31. Maj 1526 fik Svendborg Borgere af Kong Frederik I. Brev paa, „at de og deres Efterkommerø skulde nyde og bruge til evig Tid den Fid (Fed) og det Fiskerleje ved Falsterbo, der laa næst Øst for Kjøbenhavns og nord for Erkebispens og Kalleborgs Lejer, i Vidde og Bredde, som dem anvist, og de skulde deraf aarlig svare som andre Borgere i Riget, der havde Fed“.

Omkring 1500 klagedes gentagne Gange over de tyske Pebersvendes Handel paa de mindre Øer. Antagelig har Forleninger og Pantsættelser, blandt andre til de holstenske Grever Johan og Gerhard, haft Indflydelse paa Handelsforholdene mod Syd.

Paa Kong Valdemar Atterdags Tid handledes med de nordtyske Byer, hvortil Landets Produkter sendtes og solgtes, og fra dem indførtes hertil tysk Øl, vævede Stoffer, Jernvarer, Staal og Salt. Omkring Midten af det 15. Aarhundrede var baade Skippere og Købmænd Medlemmer af St. Anne-Gildet. Ved Grundgravning i Svendborg er ofte fremkommet Skaar af haardbrændte Lærvarer, som viser, at de er indførte fra Tyskland i dette Tidsrum.

Der var naturligvis ofte Vrøvl med Handelen ; Forprang fandt Sted og lignende. Saaledes skriver Kong Christian III. den 5. April 1543 til Svendborg Magistrat om at ud-

levere en Baad, ladet med Havre, som nogle Svendborgere havde taget „udi Fru Susanne Bøllers Havn for Nakkebølle“. Denne Skrivelse besørgedes af Lensmanden paa Nyborg Slot, Mikkil Brockenhuus til Brangstrup; han lod den gaa videre til Borgmester Hans Skriver i Svendborg. Det var nogle Ærøboere, der havde købt 1½ Læst Havre af Fru Susanne, og denne Havre indskibede hun i Aastrup Sogn, Salling Herred, som hendes Forfædre havde gjort. Kongen bad nu Borgmesteren om at unde hende Skibet og Havren igen eller, hvis Hans Skriver ikke vilde det, saa dog give hende det tilbage som et Laan; hun vilde da „stande“ til Rette for Kongen, naar han kom til Fyn.

I 1545 udstedtes af Kong Christian III til Byfogden i Svendborg Brev om følgende: Da Kongen havde erfaret, hedder det, hvorlunde mange inden- og udenlandske Købmænd indkøbte levende Øxne og lade dem slagte, salte og føre ud af Riget, saa der vordes stor Dyrtilid derpaa, hvorover Undersaatterne haardeligen havde klaget, saa skulde Byfogden paase, at der ikke fra noget af de Fiskerlejer, hvormed han havde Tilsyn, udførtes mere saltet Kød af noget Skib end til dets egen Proviant.

1560 klagede Svendborgerne atter over de tyske Pebersvendes Udsendinge fra Hansastædernes Handeiskontorer og andre, som drev Handel paa de mindre Øer og Taasinge. Senere hen gik det tilsyneladende bedre, da Øernes Beboere søgte ind til Svendborg, der besøgte af de tyske Pebersvende; men den 6. Maj 1594 beklagede Borgmester og Raadmænd sig over det af Carsten Beyer af Flensborg formentlig drevne Landprang.

I det 15. Aarhundrede opnaaede Svendborg Eneret paa Handelen i 2 Miles Omkreds; her dannedes altsaa et Læbælte, der først er ophævet for faa Aar siden.

I det 17. Aarhundrede var det særlig Hamborg, der drev Handel med Danmark, og især støttedes Hamborg af sine Pengekræfter, fordi den allerede 1619 havde oprettet en Girobank. Den danske Regering gjorde sig betydelige Anstrengelser for at Købmændene kunde konkurrere og for i det hele taget at fremme Handel og Industri, men kunde dog ikke hamle op med den gamle Hansastad.

I det 18. Aarhundrede handledes med Hamborg, dels over Land, dels over Kiel og Lybæk. Der indførtes her til Landet Fabriks- og Manufakturvarer, Vin, Brændevin, Frugter, Drogerier, Krydderier, Tobak, Sukker, Kaffe, Guld- og Sølvvarer, Bomuldstøjer, Kattuner og Jernvarer, og der udførtes Fisk, Korn, Træ og andre af Landets Produkter. Hansakøbmændene handlede mest for egen Regning med eget Skib; noget af denne Omsætning er vel nok passeret gennem Svendborg.

At der imidlertid ogsaa har været Perioder, hvor det har været mindre godt med Handelen, kan man se af et Brev, som Kong Christian IV den 6. Februar 1604 sendte til Svendborg; han skrev nemlig, da han erfarer, „at den gemene Haandtering og Købmandshandel i Købstæderne forringes Aar for Aar i højere Grad end i andre velordnede Stæder, hvilket med Tiden vil foraarsage stor Armod blandt Borgerne, og da Kongen intet hellere vil se, som en kristen Øvrighed, end at Byens Haandtering og Næring daglig formeres, skulde de af hver By udnævne en Borgmester og en forstandig Købmand og sende dem til Bogense til 6. Marts. Kongen vil da sende Fuldmægtige did, der i Forening med dem skulde overveje, hvorledes disse Forhold kunde forbedres.“

I de gamle Beretninger anføres og omtales stadig Handelen med Kreaturer og Fedevare; dette har holdt sig gennem Tiderne helt op til vore Dage; f. Eks. udførtes fra

Svendborg til Lybæk og Kiel lige til 1888 pr. Dampere mange Svin; men dette standsede, fordi her i Landet udbrød Svinedifteritis, og Tyskland lukkede for Indførselen. Endvidere udførtes omtrent i de samme Aar en Del levende Kreaturer til England med det lollandsk-engelske Dampskibsselskabs Skibe „Storebelt“ og „Lolland“; men ogsaa dette ophørte paa Grund af Sygdom blandt Kreaturerne. Nu forsendes Flæsket til England.

I det 18. Aarhundrede var Byen Hovedudførselsstedet for Fyn.

Den 2. Juli 1782 tegnede sig paa Raadhuset Købmændene for Aktier i det octroierede forenede Handels og Kanal Kompagni; der tegnedes ialt 227 Daler, højest stod Købmand Gomme Krøyer med 25 Daler.

Selvfølgelig har de mange Krige skadet Handelen; men det gør saadanne Forhold altid; det bedste Eksempel herpaa har man i den allerseneste Tid under den store Verdenskrig; men som Handelen hver Gang er kommet igen, maa man jo haabe, at den atter vil gøre det i Fremtiden.

Wedel omtaler i 1804, at Handelen var betydelig, mest med Fedevarer; han taler om flere Købmandspladser i Svendborg, med Æplag af Varer, der kunde taale at ligge ude i det fri, ligesom der var mange Butikker i Byen.

I 1806—07 fik Købmændene betalt deres Korn, der solgtes i Preussen, med Guld pr. Læst Drægtighed. Guldet solgtes igen til Købmanden Jøden Meyer. Bønder og Herremænd vragede i de Aar Sølv og vilde hellere have Sedler; faa Aar efter vendte Bladet sig imidlertid. 1807—14 tillodes det solide Købmænd at udstede Pengesedler.

Den nu brugelige Avertering med Handelsvarer kendtes saa godt som ikke; først omkring ca. 1800 begyndte man herpaa, og da Byen først i 1842 fik sin egen Avis,

maatte man ty til Bladene, som trykkedes i Odense. Et Par Eksempler herpaa er ganske morsomme. Saaledes ses i den Hempelske Avis fra den 28 Marts 1809:

„Jeg er nu atter forsynet med heglet og uheglet Hør og dito Blaar, spundet Hørgarn af middel Finhed, rød gammel og ung Vin, gammel Rom, Risengryn, Sago, Stivelse, Aulon, Sukkere og Sirup, ægte hollandsk Tobak, fine Skrivepapirer, Lyneborg Salt, fine og mid-delfine Cambris, smukke Sirtser og Kattuner med mere, som overlades til de billigste Priser, som muligt er.

Svendborg, den 25. Marts 1809.

H. E. Brandt.“

Den 18. Maj 1809 averteres følgende:

„Hos undertegnede er endnu at faae et lidet Parti bedste røde Kløverfrøe til 28 Mark Lispundet, som ogsaa godt Havefrøe, hvoriblandt af de store spanske Løg.

Hans Caspar Brandt.“

„Hos mig er at bekomme Maastrickter Solle Læder og anden Sort stærkt Solle Læder, brun Tran i Tønder, Kridt, hollandsk Tobak, Citronsaft i Anker eller i Pot-ter, Vitriol og forskjellige Specerie Varer. Alt til billige Priser“.

Joseph Meyer
i Svendborg.

Dette viser os Forholdene under Krigen med England, hvor mange Varer savnedes periodevis; det ligner forsaavidt, hvad vi oplever; det er omtrent de samme Varer, vi savnede som en Følge af Blokaden.

I en Omtale fra 1776 af Svendborg angaaende Handelen siges, at den væsentlig foregik til og fra Hovedstaden, hvortil Landbrugsprodukterne afskibedes, og Svendborg fik andre Varer igen. Der omtales blandt andet, „at omendskønt der er en Mængde fattige i Svendborg, saa

er de dog saa utrolig lade, at de hellere vil betle end f. Eks. fiske“.

Begtrup fortæller, at der fandtes ingen Handelsprivilegier; men derimod var der et andet Onde, der svækkede Handelen betydelig; nemlig Handelen med Kontrabande og Smughandelen, der dreves af Egnens Kyst- og Øboer. Han anfører, at tyske Rejsende ofte besøgte Svendborg for at sælge Varer, men at saa godt som alt, hvad der købtes paa denne Maade, var maadeligt Gods, naar da de engelske Fabriksvarer undtages. Ergo oplever man egentlig ikke noget Nyt pro tempora, den gamle Historie gentager sig blot.

Fra 1817 udførtes Korn og Brændevin for egen Regning med Skibe, der sejlede paa Kiel, Holland og England. I 1822 klages over en sløj Handelsstand, som hverken kan Sprog, Handelsvidenskab eller Geografi, ej heller kender til Veksler eller Bogholderi osv. Den Gang var alle Forretningerne blandede; Købmændene dreve Landbrug, Bryggeri og Brænderi, havde deres egne Skibe og handlede med alle Slags Varer. Mangen ældre Svendborger vil endnu kunne erindre de gamle Butikker med Skænkestuer, hvor man om Aftenen skilte Butikken fra Skænkestuen ved at anbringe en Række Skodder langs Disken, hvorved der lukkedes for den egentlige Butik. Disse Forhold har, som bekendt, ændret sig, idet saa godt som alle Forretninger i vor Tid mere og mere specialisere sig, og de ovenfor omtalte Forhold er en Saga blot. Handelen gaar hurtigere, Omsætningen er større i vor Elektricitetens og Dampens Tid.

Begtrup opgjorde alle de Handlende til ialt 46 Familier og anfører, at ingen holdt Krambodssvende eller Dreng, men Familien besørgede selv Forretningen. Konen passede selv Butikken, og var hun af en eller anden

Aarsag forhindret deri, da brugte de et Fruentimmer til Hjælp. Endvidere siger han, at længe før Plakaten af 25. Juli 1815 udkom, dreves meget Landprang med Landets Produkter. Enhver Købmand havde gerne to eller tre Prangere af Bønder, der gennemstrefede Landet i alle Retninger for at opkøbe Smør, Korn og andre Varer.

Fortegnelse der viser, hvad der i Aaret 1817 udførtes fra Svendborg:

Rug	4009	$\frac{1}{2}$ -Tdr.	á	18 Rdl.	=	72,171 Rdl.
Hvede	365	—	—	24 —	=	8,760 —
Byg	6269	—	—	$12\frac{1}{2}$ -	=	78,398 $\frac{1}{2}$ -
Havre	23637	—	—	$7\frac{1}{2}$ -	=	171,338 —
Ærter	73	—	—	16 —	=	1,168 —
Vikker	52	—	—	16 —	=	832 —
Boghvede	32	—	—	16 —	=	512 —
Kartofler	217	—	—	6 —	=	1,302 —
Heire	5	—	—	6 —	=	30 —
Friske Frugter	563	—	—	20 —	=	13,260 -
Kløverfrøe	26	Skp.	à	200 —	=	5,200 —
Bøgebrænde	2506	Favne	à	20 —	=	50,120 —
Bankebygsgryn	32	Tdr.	à	20 —	=	640 —
Rugmel	77	—	á	20 —	=	1,540 —
Kornbrændevin	5814	Potter	à	1 —	=	5,814 —
Raa Egebark	12	Læs	à	10 —	=	120 —
Renset Egebark	60	Skp. 4 Lpd. 6 Pd.	à	120 —	=	7,214 -
Klude til Papir	33	Skp. 4 Lpd. 5 Pd.	à	60 —	=	1,992 -
Ro- og Linolie	292	Ahmer	à	320 —	=	93,440 —
Oliekager	121,080	Stk.	à	120 Rdl. pr. 1000	=	14,530 —
Kalkuld	3	Skp. 4 Lpd. 1 Pd.	à	200 Rdl.	=	195 —
Tørrede Qvæghuder	3	Lpd. 4 Pd.	à	60 —	=	641 —
Tørrede, klippede Lammeskind						
		4 Skp. 13 Lpd.	à	100 —	=	530 —

Tørrede Kalveskind

	7 Skp. 12 Lpd. 12 Pd. á 200	— =	1,526	—
Smør	2545 Tdr. á 200	— =	509,000	—
Ost	87 Skp. 1 Lpd. 7 Pd. á 40	— =	3,501	
Flæsk mest røget				
	206 Skp. 14 Lpd. 14 Pd. á 150	— =	30,991 $\frac{1}{2}$	-
Talg	2 Skp. 11 Lpd. 13 Pd. á 150	— =	403 $\frac{1}{2}$	-
Saltet Oxekød	8 Skp. 2 Lpd. á 120	— =	1,020	—
Saltet Lammekød				
	9 Skp. 4 Lpd. 3 Pd. á 200	=	1,842	—
Garvede Huder				
	7 Skp. 8 Lpd. 12 Pd. á 640	— =	5,032	—
Garvede Kalveskind				
	3 Skp. 3 Lpd. 2 Pd. á 600	— =	1,984	—
Lammeskind	2 Skp. 15 Lpd. 15 Pd. á 320	— =	1,215	—
Hareskind	141 Stk. á 2	— =	282	—
Ræveskind	28 Stk. á 4	— =	112	—
Æg	143 Ol á 1	— =	143	—
Pennefjedre	12 Lpd. 8 Pd. á 300	— =	400	—
Honning	2 Skp. 7 Lpd. 4 Pd. á 300	— =	711	—
Umbrá	384 Pd. á 1	=	384	—
		Ialt	1,718,259	Rdl.

Til Brændevinsbrænding brugtes 14,000 Tdr. Korn og 336 Læster Stenkul samt 1,400 Favne Brænde; det opgives at have udgjort ca. $\frac{1}{4}$ Del af hele Fyns Produktion.

Korn og Brændevin solgtes til Norge, Holland og England, Klude til Holland og Skind til Lybæk. Begtrup siger, at Fallitter kendtes ikke i Svendborg. Paa hans Tid holdtes 3 Markeder: et i Juli med Kramvarer, et i September og et i November med Kvæg og Fedevarer, desuden Hestemarked hver Fredag i Fasten, men fra 1820 indskrænkedes de til 3 ialt; endvidere holdtes i September et med Lam og Gæs.

Torvedagene var bestemt af Kong Christian IV til hver Lørdag; men i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede var de uden Betydning; trods det, at f. Eks. Byfoged Uldahl gjorde alt for at fremme dem, blev de dog ikke til noget. I vore Dage er Torvehandelen ret betydelig, hvorimod Glansen er gaaet af Markederne, kun Gøglet er tilbage, naar man da undtager Kreatur- og Hestemarkederne. Svendborg har nu Torvedag hver Onsdag og Lørdag, Marked hver Onsdag med Kreaturer samt 9 Markeder med Heste og Kreaturer aarlig.

1892 opførtes en Kvægstald efter Arkitekt Hofmans Tegning mellem Banegaarden og Havnens, hvor Marked med Kreaturer finder Sted hver Onsdag; de større Markeder afholdes paa Viebeltet.

For Tiden foregaar en betydelig aarlig Omsætning i Svendborg. Udførselen af Landbrugets Produkter og Indførselen af Varer af alle Arter har antaget ret betydelige Dimensioner, indtil Krigen lagde sin kolde Haand ogsaa paa disse Forhold. De hurtigere og bedre Forbindelser, som Dampkraften, i Form af Baner og Dampskibe, har skabt, har her som andre Steder bidraget mægtigt til dette. Sluttelig spiller den Omsætning, som det med Aarene stærkt tiltagende Besøg af Fremmede og Turister har skabt, selvsagt ogsaa en Rolle for Byens Handlende.

For Tiden findes i Svendborg tvende Foreninger knyttede til Handelsstanden. Den første og ældste er Svendborg Handelsforening, der stiftedes den 17. Oktober 1878 af Byens Købmænd. Dens første Bestyrelse bestod af Købmændene P. Wiggers som Formand, H. Frantsen, S. Riber, F. F. Krull og J. Sørensen. Den fik Lokale paa Wandalls Hotel, hvorfra den fornylig er flyttet til Hotel Svendborg. 1898 afløstes Formanden af Købmand, Konsul Ingvar Petersen og denne igen 1915 af Købmand, Konsul Ludvig

Riber. Den hører til Centralforeningen af de fynske Handelsforeninger og har gennem Aarene beskæftiget sig med alle Handelen vedrørende Spørgsmaal. Endvidere støtter den den af kongelig Translatør H. Jørgensen og daværende Bogholder ved Svendborg Dampmølle Bang samt Kordegn Dahlbom i 1878 oprettede Handelsskole. Aaret efter Skolens Oprettelse overtog Foreningen Skolen, dog saaledes at Skolen vedblivende drives for Lærernes Regning. Da Bang i 1891 flyttede fra Byen, indtraadte kongelig Translatør M. Petersen i hans Sted. I 1892 kom den ind under Provins-handelsforeningens Aftenskoler med Statskontrol. Den har gratis Lokale, Lys og Varme i Kommunens Borgerskole.

Den anden Forening, Kolonialhandlerforeningen, er stiftet den 15. September 1892 af 20 Detailhandlere og hed oprindelig Svendborg Detailhandlerforening. Dens første Formand var Kbmd. S. Hansen. Den ejer et Understøttelsesfond for trængende Medlemmer og deres Hustruer. Foreningens Formue er ca. 7000 Kr.; der udbetales aarlig ca. 3 à 400 Kr. i Understøttelse. M. Petersen blev Foreningens næste Formand og han afløstes af Købmand N. P. Petersen, Skattergade.

Af gamle Forretninger bør følgende omtales, fordi de er de ældste. Den ældste er Firmaet Baagøe & Riber, der er grundlagt 1747 af R. P. Brandt, f. 1718, d. 1790 og fortsat af hans Enke, Karen Sørensatter, f. 1725, d. 1811, i et Aarstid; 1771 giftede hun sig med Forretningens Skipper, Peiter Schalkam, f. 1740 død 1807; han overtog Forretningen. I 1807 overdroges den af Karen Peiters (saaledes kaldtes hun efter sit Giftermaal med Schalkam) Dattersøn, H. J. Baagøe, f. 1783, d. 1867, som i 1856 afstod den til sin Søn, J. P. Baagøe, f. 1828, d. 1902; den nuværende Indehaver, J. P. Baagøes Svigersøn, Konsul L. M. Riber, f. 1850, overtog den halve Del i 1886 og

Røsten i 1896; Brænderiet nedlagdes 1890, Avlingen 1908. Som Deltager i Forretningen er optaget Konsul Ribers Søn, Løjtnant J. P. Baagøe Riber.

H. J. Krøyers Enke, grundlagt den 3. Marts 1767 af Gomme Krøyer og derefter fortsat af hans Søn, Hans Jakob Krøyer, der døde 1842, hvorefter hans Enke, Maren Margrethe, f. Clausen, fortsatte Forretningen nogle Aar til 1848; da overdrog hun den til sin Søn, Claus Jakob Krøyer, der døde 1893, og hvis Søn, H. J. Køyer, overtog Forretningen paa dette Tidspunkt.

L. J. Baagøe er grundlagt af Agent L. J. Baagøe i 1833; denne døde 1874, men allerede 1869 optoges hans Søn, Chr. Baagøe, i Firmaet. Senere er Løjtnant E. Baagøe optaget i Firmaet.

Dette er de ældste, men om mange flere Forretninger gælder det samme, som om Fabriker og Håndværkere, at de har bidraget til at skabe Fremgang for Svendborg hver især.

BANKER OG SPAREKASSER.

Det ældste Pengeinstitut i Svendborg er „Sparekassen for Svendborg og Omegn“; den er stiftet den 2. September 1852 af Godsejer A. Dons, Hesselager, C. J. Krøyer, C. Barfoed, H. P. Hansen, Holmdrup og R. Simonsen, Bjerreby. Den første Bogholder var Kæmner la Cour. Kort efter Starten opnaaede den Fritagelse for; at Indskuddene kunde belægges med Arrest; dernæst fik den Ret til uden forudgaaet Søgmaal og Dom at lade uindløste, haandfaaede Panter bortsælge ved Auktion efter forudgaaende Bekendtgørelse, ligesom den fik Ret til at betinge sig 5% Rente for Udlaan. Den 29. Oktober 1852 aabnedes Sparekassen; Kontoret var paa la Cours Bopæl i Gjerritsgade og var aabent hver Onsdag til at begynde

med. Det første Beløb som indsattes var paa 70 Rdl., og paa den første Kontordag indsattes ialt 473 Rdl. 48 Sk. Det første Aar var der 459 Sparere, og ved Aarets Udgang havde de ialt tilgode 79,062 Rdl. 21 Sk. Reservekapitalen var 529 Rdl. 25 Sk. 1916 var Indskudssaldoen ca. 9 Mill. Kr. paa 12,312 Conti, Reservefondet udgjorde 237,154 Kr. 36 Øre. I 1852 udlaaentes 67,396 Kr. 05 Øre. Den 27. Maj 1853 flyttedes til No. 4 i Gjerritsgade. 1866 udvidedes Lokalerne. 1876 købtes en Grund paa Torvet og her opførtes den nye Bygning efter Arkitekt Lendorffs Tegning og toges i Brug i Oktober 1878.

Landbosparekassen for Fyn oprettedes 1869 med Hovedkontor i Nyborg og Filial i Svendborg. Denne lededes af Amtsfuldmægtig Bach i hans Fritid i hans Hjem. Senere fik den Lokale i Tømrermester Chr. Rasmussens Ejendom i Skattergade, 1895 flyttedes den til sin egen Ejendom paa Gaasetorvet, og endelig 1917 opførtes den nye Bygning paa Klosterpladsen efter Tegning af Arkitekt A. Jensen. Den 1. April 1917 fratraadte Bach Ledelsen, der nu har Branddirektør H. P. Nielsen som Tilsynsførende. 1916 var Sparernes Tilgodehavende 29,957,443 Kr. 79 Øre, en mægtig Fremgang, naar man ser, at det første Aar var Indskudene 273,500 Kr.

Det besluttedes at oprette en Bank i Svendborg paa et Møde den 22. Januar 1872 med en Aktiekapital af 200,000 Kr., denne udvides 1877 med 50,000 Kr., 1883 med 150,000 Kr., 1903 med 200,000 Kr. og endelig 1909 med 400,000 Kr.

Bankens Totalomsætning det første Aar var 7,533,797 Kr. 79 Øre, i 1917—17 321,725,008 Kr. 83 Øre, og første Halvaar 1917 193,374,502 Kr. 40 Øre.

Til Formand for Repræsentantskabet valgtes Amtmand, Greve Brockenhuus-Schack; i 1907 afløstes han af Kammerherre H. Sehested, og samme Aar afløstes denne igen af

Amtmand, Kammerherre, Baron F. Wedel Wedelsborg. Til Direktion valgtes i 1872 Konsul Ph. A. Schytt, Købmand J. P. Baagøe og Købmand R. G. Fog Bankdirektør fra Begyndelsen til Dato har C. J. Jensen været; senere er optaget som Bankdirektør R. Lollesgaard. Først havde Banken Lokale i Vor Frue Præstegaard i Ramsherred, de senere Aar i sin nuværende Bygning, der i 1917–19 ombyggedes og udvidedes efter Tegning af Arkitekt A. Jensen.

Svendborg Handels- og Landbrugsbank er oprettet den 8. Juli 1898 med en Aktiekapital af 200,000 Kr., der er udvidet 1906 til 500,000 og 1914 til 1 Million og atter 1916 til 2 Millioner Kr.

Formand for Repræsentantskabet var Konsul L. v. d. Hude, der afløstes af Sagfører Lacoppidan Petersen ved Hudes Død. Bankdirektør er C. Mende. Bankens første Lokale var i St. Nikolaj Apothek; men herfra flyttedes i December 1903 til Klostergaarden, hvor Lokalerne atter er udvidet i 1914.

Omsætningen det første Aar ca. 32 Millioner Kr. og i 1917 ca. 485 Millioner Kr.

HAVN OG SKIBSBRO.

Svendborg Havn har bidraget væsentlig til Handel og Omsætning, idet de gode og lette Forhold, at man ad Søvejen baade kan ud- og indføre Varer, har stor Betydning; navnlig i gamle Dage, hvor der ingen Baner fandtes, var dette af Betydning for en By, og Svendborg har i saa Henseende en gunstig Beliggenhed.

Til at begynde med har Havnen kun været lille, hvis man overhovedet kan tale om en saadan. Oprindeligt har der været Diger eller lave Bolværker mod Søen; de har staaet paa andre Steder, end hvor de nu findes; thi i Tidens Løb har Byen indvundet betydelige Arealer ud mod Søen. De første Bolværker, eller hvad de nu kan

kaldes, var nærmest anlagte som Baadehavne; Fartøjernes Dybtgaaende var ikke stort. Kommandør Tuxen angiver de nordiske Vikinge- og Langskibes Dybtgaaende til ca. 2—4 Fod. En saadan Baadehavn var bygget som en smal Rende med Inddæmning langs Siderne, hvor Fartøjer og Baade kunne ligge i Læ for Søen. Paa den Plads, hvor Landbosparekassens Ejendom nu er opført, fandtes i Grunden tydelige Rester af Jollebroer, byggede paa samme Maade, som nu omstunder, idet fire Rækker Egepæle stod to og to nedrammede i Blaaleret, saaledes, at der mellem de to Broer har været Plads til mindre Fartøjer; de gik ud mod Klosterpladsen, hvor der temmelig sikkert har været Vand. Efterhaanden som Tiden er gaaet, er der fyldt ud mod Søen, saaledes at hele det lave Parti af St. Nikolaj Sogn er mere eller mindre opfyldt Terrain, og i Middelalderen har Søen eller den daværende Havn naaet forholdsvis langt op i den nuværende By, helt op forbi St. Nikolaj Kirke. Sandsynligvis har der været smalle Render eller Kanaler, hvori Baade og mindre Fartøjer har kunnet færdes; det viser de mange Bolværksrester, som Tid efter anden er opgravede flere Steder, saaledes i Brogade og Korsgade, hvor der er fundet Bolværker med Brohammere og Fortøjningsringe fra ældgamle Tider, f. Eks. i Gjerritsgades nordlige Side, i Kattesundet, i Møllergade ud for G. R. Berg, i Korsgade tværs over Gaden, hvor det ene Bolværk endda stod bag ved det andet i flere Rækker. Fyldens Dybde er ret anseelig, 8—10—11 Fod og mere paa sine Steder. Hertil maa bemærkes, at Vandstanden i Sundet tidligere har været noget højere end nu. Det synes, som om Havnen og dermed Byens Adgang til Søen i en Periode af Middelalderen har været beskyttet mod Sundet af en Pallisaderække eller Stakit (se herom under Byens Volde og Grave).

1546 omtales den nye Skibsbro, da der ansøges om at skaffe en Plads ved samme, og 1581 eftergav Kong Frederik II Byens Afgift af Ørkils Mark som Hjælp til Istand-sættelse af Byens Skibsbro. Disse to Aarstal er de første Gange, man hører noget om Byens Skibsbro direkte

Paa Resens Kort ses Skibsbroen som en lige Bro paa Pæle ud for Brogade; paa samme Kort ses en lignende, men mindre Bro ved Taasinge Færgested, ved den første er tegnet ikke mindre end 5 tremastede Skibe. Paa Frederik V Kort ses en lignende Bro; den synes dog at være rykket noget nærmere ud mod Vandet; paa dette Kort ses ingen Bro ved Færgestedet. Paa disse Kort er Skibsbroen anbragt kun nogle faa Huse eller Ejendomme fra Gaasetorvet, og hvis dette Forhold blot er nogenlunde rigtig, vil det sige, at hele Partiet omtrent fra Gaasetorvet til Søen er fyldt op. 1776 omtales i Odense Adresse-Avis' Contoirs Efterretninger Havnen som rummelig, og at ikke nogen Købstad paa Fyen har en bedre, da Skibene ikke i ondt Vejr kan tage Skade. Samme fortæller videre, at Havnen er en Vig, som Havet har skaaret ind i Landet og som gøres sikker ved den liden Holm udenfor. Dette kan nærmest passe paa Havnen ved Dampmøllen og Baagøes Plads og passer med det Kort, som findes hos Begtrup, der viser, at Havnen danner en Bugt ind mod Byen Syd fra og beskyttes mod Nord af selve Skibsbroen, paa den anden Side af Koholmen, en Sandgrund. For ca. 70 Aar siden kunde man ved almindelig Højvande sejle med Baade over hele denne Grund, den nuværende Frederikso; saa meget har Forholdene forandret sig i den Tid.

Endvidere fortæller Begtrup, at Nord for Broen var der Pæle til Fortøjning af Skibe, og ud for Broen var der ligeledes Pæle til samme Brug, men ogsaa for at kunne varpe Fartøjerne ud i Strømmen. Skibe, der ikke stak dybere

end 10 Fod, kunde fortøje ved Broen. Havnen kunde rumme ca. 60 Skibe. Rheden regnedes fra Hestehaveodden til Færgebroen og rummede 200 Skibe, hvad man saa i 1807—14 under Krigen med England. Skibsbroens Areal udgjorde 12,735 □ Alen, og var fra Nord til Syd 133 Alen, fra Øst til Vest 93 Alen. Den var anlagt ca. 40 Aar før 1818, og til dette Arbejde havde Øboerne tilført Sten og Grus til Fyld mod at fritages for Bropenge, naar de ind- og udskibede deres Varer. Det kan se ud som dette Anlæg er Foranledningen til ovennævnte Odense Blads Omtale af Havnen og Skibsbroen i Svendborg 1776.

I Wedels indenlandske Rejse 1804 fortælles om Havnen, at der herfra eksporteredes Varer gennem den slesvigholstenske Kanal, navnlig Frugt og Korn, og at der fra de fynske Byer i 1800 passerede 14 Skibe gennem Kanalen, at der i Svendborg Havn altid var Travlhed med Losning og Ladning, samt at Skibsbroen ikke just var stor, men stærk, god, skøn og sikker, at mange Købmænd ejede Fartøjer paa 20 à 30 Læster store og endda derover, og at der var et anseligt Skibsbyggeri.

I Slutningen af det 18. Aarhundrede indfandt Søormene (Pæleormene) sig; de gjorde megen Skade paa Bolværket. I Aaret 1800 fandtes en mindre Træbro ved Havnen. I 1818 blev den nordre Side af Bolværket udvidet 2 Alen mod Søen, og kort efter skulde det øvrige gøres i Stand, og Begtrup tilføjer, at næppe nogen anden Købstad har en bedre Havn og Skibsbro. Ved Bolværket var svære Egepæle med Fortøjningsringe, der ogsaa blev brugt til Kølhaling. Ved den søndre Side var et Slæbested, hvorfra Fade og svært Gods kunde ind- og udskibes. Ved den nordre Side var bygget et grundmuret Hus med Skorsten til at koge Beg og Tjære i.

Der var ansat en Havnefoged med en aarlig Løn af

100 Rigsdaler og nogle Sportler. Afgiften var 8 Sk. pr. Læst af egne og 12 Sk. pr. Læst af fremmede Skibe. I 1817 var Havnens Indtægt 4276 Rdl. 56 Sk., dens Udgift 408 Rdl. 92 Sk.

Den Havn, han omtaler, er kun lille at se til paa hans Kort og bestaar nærmest af Partiet ud for Brogade mod Syd og mod Nord til lige forbi den nuværende Havnefogedbolig, hvor Havnen skød sig ind mod Byen, bagom Brogade, hen mod Klosterets Grund omtrent til Petersborg, og lige overfor mod Nord dannede Klosterets Grund en lille Halvø. Adskillige Ejendomme i Brogades nordre Side havde her Adgang til Vandet gennem deres Haver.

I 1851 blev Broen gjort noget bredere, og i 1854 byggedes en ca. 120 Alen lang og 14 Alen bred, aaben Dampskibsbro ud til dybt Vand. Denne Bro, der bøjede mod Øst over mod Holmen, toges i Brug 15. August; den havde kostet 10,000 Rdl. og byggedes af Skibsbygmester H. Hansen af Svendborg. Den blev en yndet Promenadeplads for Svendborgerne; navnlig trak mange Folk derved, naar Kanonskud fra Holmen meldte Dampernes Ankomst.

I 1866 nedreves en Gaard i Møllergade, og herved fremkom Havnegade; der byggedes et Bolværk ud for denne Gade, og denne Havn kaldtes Nyhavn. Mellem denne og den gamle Havn var intet Bolværk; thi her var en Bugt, der naaede hen mod Hulgade, og de Nord for Hulgade værende Haver havde alle direkte Adgang til Stranden. Fra Hulgade ved Frants Væver færgedes man den Gang i Baade over til Christiansminde. I Museet findes et Maleri af Havnen i 1864, set mod Nord; dette viser tydeligt de to Havne, den gamle og Nyhavn.

I Anledning af den første Banes Anlæg i 1875 foretoges store Forandringer ved Havnen; hele Partiet mellem Nyhavn og den gamle Havn opfyldtes og her anlagdes Jes-

sens Mole; samtidig fjernedes den lange Dampskibsbro helt og den nuværende ved det forenede Dampskibsselskabs Pakhus byggedes om. Ved den Lejlighed optoges Levninger af Skibsskrog, som Translatør H. Jørgensen antog maaske kunde stamme fra Dronning Margrethes Tid, da hun i 1389 skal have ladet Havnen spærre med sænkede Fartøjer; men om dette kan passe, faar staa hen. Senere, i 1895, er Bolværket ved Pakhuset udvidet og ombygget.

I Aarene 1891—93 byggedes Bolværket forbi den nuværende Toldbod, og i de samme Aar byggedes ved nordre Havn et 660 Fod langt Bolværk, og endelig tilføjedes Bolværket ved Østre Havn 1898—1900. Der forestaar nu igen betydelige Forandringer og Udvidelser, blandt andet Anlæg af en fast Bro til Holmen udfor Frederiksgade. Frederikssøen, der i gamle Dage kaldtes Koholmen, var den Gang kun en Grund og er altsaa paa knap 100 Aar vokset til en ikke saa lille Ø, der afgiver Plads til Skibsbyggerier, og den vil vel forhaabentlig med Aarene komme til at gøre endnu mere Nytte og afgive endnu mere Plads til andre Virksomheder.

Ved de nye Arealers Inddæmning og Anlæg har adskillige Svendborgere skrublet over, hvortil de mange Pladser skulde anvendes; de er nu alle optagne.

Naar man skal beskrive Havnen, som den var i 1917, da kan man begynde ved Roklubbens Baadepark, hvis Bolværk er Havnens; Bolværket fortsætter sig da forbi Øxenbjerg Mølle og Skibsværft samt Havregryns møllen, hvor der er en mindre Havn, gaar da over mod Frederikssøen, og danner her et Havnehoved, bøjer atter mod Vest og løber herfra i omtrent lige Linie til Toldboden, kun afbrudt af Kølhølepladsen ved den gamle Møllende, som tre Broer fører over. Ud for Toldboden er en mindre Baadepark

for Fiske- og Sandbaade med en lavere Jollebro; saa drejer Bolværket atter mod Syd, løber forbi Vejerboden til Dampskibsbroen for Sunddamperne. Her er igen en mindre Jollehavn med en lavere Bro til de mindre Dampere. Atter drejer Bolværket mod Øst et kort Stykke, løber herfra i sydlig Retning forbi Dampskibspakhuset, hvor der findes et Havnehoved, drejer saa omtrent mod Nordvest, atter mod Vest, derpaa mod Syd, og her er en mindre Baadehavn og lavere Bro ved Dampmøllen. Fra Dampmøllen af er alle Bolværkerne private lige til Gasværket, hvis Bro tilhører Byen; fra Gasværket til Færgebroen er ingen Bolværk. Bolværket ved Færgebroen hører under Færgevæsenet; men Syd for Færgebroen er for faa Aar siden slaet et Bolværk, der danner en Lystbaadehavn; denne er lukket mod Land med et Jernstakit, saa til denne Havn haves kun Adgang af de Fartøjsejere, som har lejet sig en Baadeplads her.

Alle øvrige Bolværker samt Kanalens i Villakvarteret Lunden er private.

Fra Roklubbens Baadehus til Møllerenden hedder det Østre Havn, herfra til Toldboden Nordre Havn; den lille Baadehavn, som tidligere hed Nyhavn, burde hedde det fremdeles. Fra Toldboden til Sunddamperne hedder det Jessens Mole, og Dampskibsbroen Søndre Havn. De private Bolværker f. Eks. Baagøe & Ribers og Dampmøllens betale alle fra 1880 de samme Havneafgifter som andre, mod at Byen holder Opmudringen udfor disse vedlige; samme Aar approberedes af Indenrigsministeriet, at Havnen regnes fra Færgebroen til Øxenbjerg. En gammel Brotakst fra 1853, malet paa en stor Trætavle, opbevares nu i Museet; den er forlængst afløst af nyere trykte, men den er ganske morsom at læse.

I 1814 var der Højvande, der naaede helt op i Kulling-

gade. Dette har forøvrigt gentaget sig flere Gange, men det værste af disse var dog sikkert Stormfloden den 12. og 13. November 1872; thi da naaede Vandet Gaasertorvet og anrettede, som overalt, megen Skade. Siden er det højeste, det har været, Stormfloden Nytaarsaften og Dag 1904; da flød hele Skibsbroen under Vand, som naaede til Hotel Phønix; blandt andet maatte Damperne til Langeland anløbe Gasværksbroen, hvor Passagerer og Gods transporteredes i Land op over Cokesbunkerne.

Paa søndre Havneplads findes et lille Anlæg med Springvand, en Kopi af Bissens Svane i Rosenborg Have. Paa Trekanten ved Havnen tilhøjre for Frederiksgade stod i en Aarrække en Ventesal med Billetkontor til Sunddamperne; denne er flyttet til Viebeltet og benyttes nu af Boldspillerne.

I 1848 anlagdes en Ophalingsbedding paa Frederikssøen, og den 8. April samme Aar løb det første Skib af Stabelen her; det var en Skonnert af samme Navn som Øen. Denne Bedding, der fornyedes 1910, drives nu ved Dampkraft (Spil) i Modsætning til Haandkraft (Gangspil) som ved den første Bedding.

Havnen har en fast Kran ved Toldboden, dens Bæreevne er 1500 kg., endvidere ejer Havnen en Del forskellige Redskaber til Udleje for de Fartøjer, som har Brug for disse, ligesom en Dykkerdragt til Benyttelse ved Bolværksreparationer. Arbejdernes Opholdslokale i Havnen tilhører ogsaa Havnen.

Havnens Indtægter har beløbet sig til ca. 80 à 90,000 Kr. aarlig.

Ved Jessens Mole er 12 Fod Vand, Nordre Havn er uddybet til 17 Fod, Østre Havn har 22 Fod og ved Dampskibsbroen er 21 Fod Vand.

Besejlingen af Havnen om Natten foregaar østfra, hvor

der er Ledefyr paa Taasinge, Thurø og flere Steder. Havnen har et rødt Fyr paa søndre Havnehoved og et grønt Fyr paa Frederiksbøen. Der er faste Lodser i Svendborg, ligesaa i Troense og Strandhuse. De lodser i Sundet til alle Byer ved Lillebælt, paa Øerne og i Storebælt til Korsør og hører under vestre Lodsdistrikt. I 1808 ses Overlodsens Bluhme at have advaret mod ulovligt Lodseri i Sundet ved en Annonce; herom i Hempels Avis fra Odense; han var Overlods for Fyns Stift og boede i Svendborg.

Stadsingeniøren er tillige Havneingeniør. Bestillingen som Havnekasserer er henlagt under Kæmnerkontoret siden 1913; indtil da var der en særlig Havnekasserer.

Havnen har en Havnefoged, som fører Tilsyn med Ordenen i Havnen; han har en Arbejdsmand til Assistance. Havnefogedboligen er beliggende omtrent ud for Broen for Sunddamperne; her er tillige Havnefogdens Kontor.

SØFARTEN.

Gennem alle Tidsaldr har Svendborgerne været knyttede til Søen; de har sikkert baade ernæret sig af Fiskeri og Søfart, og Byens Sømænd har baaret dens Navn viden om Lande, ligesaavel som vi ved, at Sømænd fra Svendborg har færdedes paa alle Have paa Jordkloden, afgivet deres Part af Mandskab til Danmarks Flaade og deltaget i dens Kampe baade nær og fjern. Hvis det var muligt at samle Beretninger om de Svendborg Sømænds Færd omkring paa Jorden, kunde det give Stof til meget underholdende Læsning; men det er kun lidet, der findes optegnet herom. Et ganske enkelt Træk om, hvorledes det kan gaa en Sømænd, skal her medtages. I Museet findes en Bog, ført af en Svendborger, der deltog i et Togt med Korvetten „Diana“, som afgik fra Kjøbenhavn i 1807. Det var Styrmand P. Riber, der tillige med flere Svendborgere

sejlede med dette Skib. Det kom til Cartagena i Spanien, hvor det senere toges af Engelskmændene, og hvorfra Mandskabet efter mange Oplevelser endelig efter Freden i 1814 vendte hjem. Rørende smukt tolker han her sin Kærlighed til Danmark baade paa Vers og i almindelige Sætninger under de mange Aars Ophold i Spanien, ligesom han med Vemod mindes den 26. September 1809, da Skibet strøg sit Flag og overgaves til Fjenden, men ogsaa sit lange Ophold som Fange i Cartagena, hvor han for Resten blev behandlet godt, mindes han med Taknemmelighed mod Cartagenas Indbyggere.

Eftersom Søfarten har spillet en saa betydelig Rolle for Svendborg, er det kun lidt man kender herom fra ældre Tid; det er først helt op mod vore Dage, at man hører noget om den.

Svendborg var blandt de Byer, som den 18. Januar 1563 fik følgende Befaling af Kong Frederik II: „Da Kongens Undersaatter hidtil er løbne gennem Øresund uden at stryge Sejlene, give sig tilkende for Tolderen i Helsingør, har dette medført, at Fremmede gør det samme for at slippe for Told, ved at lade som de er Kongens Undersaatter. Derfor befales det alle Kongens Undersaatter at stryge Sejl for Kongens Slot, stoppe der og fremvise deres Søbrev og Certifikation for Tolderen.“ Den 2. Marts kom der Befaling til at gøre det samme for Tolderen i Nyborg, naar de sejlede gennem Storebælt.

Ellers hører man mest kun til Fartøjerne fra Svendborg, naar de skulde møde ved de forskellige Færgesteder for at overføre Tropper og lignende.

1760 var der i Svendborg hjemmehørende 32 Skibe foruden Baade og Fartøjer til Fiskeri; i 1808 var der 40 Skibe, deriblandt et Fregatskib paa 129 Læster og en Brig paa 64 Læster. Under Krigen 1807—14 mistede Svendborgerne 3 Skibe.

Begtrup fortæller, at ikke alle Skipperne boede i Svendborg, men maatte dog vinde Borgerskab i Byen for at opnaa Ret til af føre Byens Skibe. Kun 10 Skippere boede i selve Byen, dog var Størstedelen af de uden for Byen boende Sætteskipperere. Han anfører endvidere, at i 1817 fandtes i Hovedrullen 47, i Ekstrarullen 32 og i Ungdomsrullen 57, ialt 136 Mand. Ialt var 268 Søfolk hjemmehørende i Tolddistriktet. Kun ganske faa Søfolk sejlede med fremmede Skibe; under Krigen 1807—14 blev de alle i indenrigs Fart. Der var ca. 80 à 100 hjemmehørende Fartøjer i Svendborg Tolddistrikt. Mange Skippere drev tillige Høkerhandel, og om Vinteren tog de tilfældigt Arbejde, ligesom de ældre Søfolk sejlede med Sand og Ballast.

1817 fore alle Jagterne paa Kjøbenhavn, Lybæk og Holsten. Omkring 1820 ankom det første Dampskib til Svendborg, det var en lille halvaaben Baad, „Kaledonia“, der førtes til Danmark af den fra Slaget paa Reden 1801 bekendte Kommandørkaptejn Michael Bille.

I 1842 den 20. Marts ankom Dampskibet „Dronning Caroline Amalie“ og begyndte regelmæssige Farter mellem Kjøbenhavn—Svendborg—Flensborg. Broen var fyldt af Tilskuere, der nød det den Gang endnu sjeldne Syn, og i „Amtstidende“ anførtes i lange Tider de ankomne og afgaaende Rejsende. Samme Aar oprettedes nok en Dampskibsroute mellem Kiel—Svendborg—Korsør med Jerndampskibet „Løven“, og i 1843 sattes Dampskibet „Chr. VIII“ i samme Fart som „Caroline Amalie“. En Billet fra Svendborg til Kjøbenhavn kostede paa 1. Plads 6 Rdl. 2 Mk., paa 2. Plads 4 Rdl. 2 Mk. og paa 3. Plads 2 Rdl. 2 Mk.

Disse Dampskibe kunde ikke lægge til ved Bolværket; der var ikke dybt nok, saa Passagerne maatte færges ud i Baade; deres Ankomst averteredes ved Kanonskud fra

Holmen. Først da den lange Træbro i 1851 blev bygget, hørte dette op. Efterhaanden tiltog Dampskibstrafikken. Der kom Forbindelser med Kjøbenhavn, Kiel, Lybæk, England, Nakskov, Aarhus, Flensborg, Sønderborg, Korsør, Nyborg, Kolding, Faaborg, Assens og de mindre Øer. Ikke alle Ruter har holdt sig gennem Tiderne, ogsaa disse er underkastet Tidens Forandring, men til Krigen 1914 udbrød, var der ugentlig Forbindelse med Lybæk, Nakskov, Aarhus og England samt Kjøbenhavn.

I 1897 var der hjemmehørende i Svendborg Tolddistrikt 337 Sejlskibe og 17 Dampskibe med tilsammen 20,717 Tons Drægtighed. Samme Aar indkom 2611 og udgik 3010 Fartøjer. Saa godt som alle søfarende Nationer har vist deres Flag i Svendborg Havn, endda saa sjældne som Ungarn. Af fremmede Fartøjer er det mest svenske, norske, finske russiske, tyske engelske og hollandske, som ses i Havnen, men foruden dem, som laster og lader i Svendborg, passerer mange Skibe, særlig mindre, Sundet paa Gennemfart, navnlig siden „Kejser Wilhelmkanalen“s Aabning for Trafikken. Lystfartøjer af alle Nationer og alle Arter har aflagt Svendborg Besøg, ja, endog Schweitz har været repræsenteret i Havnen, og kongelig dansk Jagtklub har gennem Aarene afholdt adskillige Kapsejladser paa Lunkebugt, ligesom den stedlige Svendborgssunds Sejlsklub holder aarlige Kapsejladser. I de senere Aar er ogsaa Motorbaadenes Antal taget betydeligt til.

Selvfølgelig har der været og er der mange private Skibsrederier, mest af Sejlskibe, nogle endda ret store. De fleste i Svendborg hjemmehørende Sejlskibe befare Nord- og Østersøen; men adskillige vover sig dog ogsaa ud paa længere Farter til de varmere Zoner. Mange Svendborgere har tjent Brødet ved Søfarten og de dermed beslægtede Erhverv.

Sydfynske Dampskibsselskab, som opstod samtidig med Anlægget af Sydfynske Jernbane, har siden besørget Sundtrafikken til Øerne med Undtagelse af Ærøskøbing og Thurø, der have deres egne Dampbaade.

Sydfynske Dampskibsselskab startedes af en Del Mænd i Odense og Svendborg, der fik den Tanke i Forbindelse med Banen at knytte en Dampskibsforbindelse mellem Svendborg, Nakskov og Lybæk og mellem Svendborg og Kiel. Det var særlig Købmand V. Maegaard og Kancelliraad Borch fra Odense samt Fabrikant L. Lange og Købmand P. Wiggers i Svendborg, der satte denne Sag i Scene. Selskabet stiftedes den 20. Juni 1875 med Mægaard som Formand, og i Kiel bestiltes et Skib, S/S. Thor, som afleveredes i 1876.

Til at begynde med var det ikke noget lukrativt Foretagende; men Skibet tilførte dog Banen en Del Passagerer, ligesom det medførte en betydelig Godsmængde fra Lybæk og Hamborg, især til Odense. Tiden gik, og i Begyndelsen af 1884 begyndte der at blive Røre inden for Selskabet. Den daværende Driftsinspektør ved Sydfynske Jernbane, J. Olsen, havde allerede i en Del Aar været Selskabets Forretningsfører, og derved havde han indset, at der med Svendborg som Udgangspunkt var betydelige Muligheder til Stede for Selskabets Udvidelse, og sammen med Selskabets Formand, Etatsraad Lotze af Odense, og Bestyrelsen rejste han en Bevægelse, der resulterede i, at Selskabet den 1. Maj 1884 udvidedes ved Overtagelse af S/S. „Faaborg“, der sejlede paa Ruten Svendborg—Faaborg—Kiel, S/S. „Svendborgsund“ og S/S. „Thorseng“, der besørgede Ruten Svendborg—Rudkjøbing—Marstal. Endvidere købtes fra Lybæk S/S. „Mjølner“, der indsattes paa Ruten Spodsbjerg—Nakskov med Vognforbindelse over Langeland. I Efteraaret 1885 overtog Selskabet Postfor-

bindelsen Svendborg—Rudkjøbing—Marstal og købte S/S. „Rolf“. 1895 forøgedes Flaaden med S/S „Rut“. 1897 overdroges Postruten Korsør—Lohals—Rudkjøbing til Selskabet, og i den Anledning anskaffedes S/S. „Tranekær“. 1899 byggedes S/S. „Sif“. 1900 overtoges Sundfarten paa Christiansminde ved Køb af de smaa Skibe „Hroar“ og „Prøven“; den sidste solgtes dog samme Aar tilligemed „Svendborgsund“. 1901 udgik „Thor“ til et selvstændigt Selskab, som har fortsat Ruten, til Krigen 1914 udbrød. 1904 forøgedes Flaaden med S/S. „A. L. B.“ 1905 overtoges Kystfarten paa Langeland og dermed S/S. „Rudkjøbing“ og „Ørkilshus“; det sidste solgtes. 1906 byggedes S/S. „Brockenhuus-Schack“, samme Aar solgtes „Thorseng“. 1907 byggedes et nyt S/S. „Svendborgsund“, og „Mjølnér“ og „Rolf“ solgtes. 1910 forøgedes Flaaden med Motorskibet „Isabella“, og endelig 1911 byggedes S/S. „Agnete“; samme Aar oprettedes Forbindelsen mellem Bandholm og Øerne i Smaalandsøhavet. Ved Etatsraad Lotzes Død i 1894 blev Greve Ahlefeldt Laurvigén Bille Formand, dernæst Sagfører H. Harder af Rudkjøbing, saa Købmand P. Wiggers og sidst Direktør J. L. Holst. Fra 1889 har Købmand L. Bønnelykke og fra 1898 Expert H. Ipsen været Selskabets Forretningsfører, og ved sidstnævntes Død 1917 overtoges Stillingen af Kaptajn fra Marinen V. Lambroe.

Fiskeri i større Omfang drives ikke fra Svendborg udover Aaleruser langs Kysten, men derimod af Egnens Fiskerbefolkning, som afhænder Fangsten til Fiskehandlerne og Fiskeeksportørerne i Svendborg, der enten bringer Fangsten til Torvs eller forsender samme; der er i selve Svendborg 3 à 4 Fiskerøgerier. Storfiskeri til Havs har været forsøgt i Firserne af Købmand J. P. Baagøe med en Skonnert under Island, men det faldt uheldigt ud. Senere har et

privat Selskab i nogle Aar forsøgt Sildefangst i Nordhavet mellem Færøerne og Island med en Trawdamp, men heller ikke med heldigt Resultat.

NAVIGATIONSSKOLEN.

Det første, man hører om Undervisning i Navigation, er at Begtrup skriver, at en Navigationsskole ikke fandtes i Svendborg; men en saadan kunde ventes, naar en Gang Undervisningsanstalterne forbedredes og organiseredes. Nogen privat Undervisning havde der dog været for Søfolk om Vinteren allerede den Gang i henved 100 Aar. Borgmester Lunds Bog meddeler, af fra cå. 1820—33 underviste Skipper Christian Jakobsen og senere hans Søn, P. C. Jakobsen, hver Vinter Søfolk privat i Navigation; men før de kunde indstille sig til Navigationseksamen, maatte de deltage i et Kursus paa en af Skolerne i Kjøbenhavn, hvor Eksamen foregik.

Først i December 1848 forelagde Borgerrepræsentationens Formand, Købmand A. Lacoppidan, et Forslag til Oprettelse af en Navigationsskole i Svendborg.

Den 11. September 1849 forelagde Byfoged Chr. v. Jessen en Skrivelse fra Marineministeriet, hvori det meddeles, „at der kan afholdes Navigationseksamen een Gang aarlig i Svendborg, naar Kommunen, idet den besørger oprettet en Navigationsskole, tillige garanterer dennes Bestaaen ved at afgive frit Skolelokale, Inventarium og Instrumenter samt Lærernes Løn og Bøger, hvorhos Skolen vil tilfalde de samme Gebyrer, som i Plakat af 20. Maj 1842 er bestemte for Aalborg Navigationsskole, nemlig 15½ Kr. af hver Elev, som tager Eksamen ved Skolen, eller som derfra dimitteres til en anden Skole for at tage Eksamen“. Marineministeren, Kommandør Lütchen, anslog Anskaffelsen af Instrumenter til 900 Kr., som forud maatte udredes, Udgift til

Lærernes Lønninger, Bøger, Instrumenter etc. til 1680 Kr. aarlig. Dette anbefalede Byfogden til Borgerrepræsentationens Velvillie, da han ansaa Kommunens Risiko for lille, idet Udgiften væsentlig vilde dækkes af Skolepengene og Eksamensgebyrerne. Det turde Borgerrepræsentationen dog ikke indlade sig paa, men foreslog at formaa Svendborg Søassuranceforening til at støtte Sagen, og den 12. Oktober 1849 gav denne Forening sin Tilslutning ved at give 900 Kr. til Skolen; denne Sum forøgedes den 17. Marts 1851 til 1600 Kr. for at faa Skolen i Gang.

Udnævnelse af Skole-Kommissionen findes i en Skrivelse fra Byfogden af 8. Januar 1850. Ministeriet havde intet imod, at Skole-Kommissionen kom til at bestaa af 5 Medlemmer, nemlig 3 Interessenter af Søassuranceforeningen for Svendborg-Taasinge-Rudkjøbing, dog skulde de være bosiddende i Svendborg, og 2 Medlemmer af Borgerrepræsentationen. Disse Kommissions-Medlemmer valgtes af Kommunalbestyrelsen, og deres Funktionstid fastsattes til 6 Aar for Borgerrepræsentanterne og 3 Aar for de øvrige. Endvidere paataltes, at tre af Kommissionens Medlemmer stedste skulde være Skippere eller Skibsredere. Denne Ordning var betinget af Søassicurancens Garanti, og Ministeriet forbeholdt sig Ret til at træffe anden Bestemmelse efter Forløbet af 3 Aar. Indberetning til Ministeriet skulde aarlig foreligge fra Kommissionen.

Borgerrepræsentationen valgte Købmand A. Lacoppidan og Sejлмагer West og Søassicurancen Prokurator N. Jensen, Skipperne H. Mølmark og P. Møller fra 1. Januar 1850 at regne, og den 14. samme Maaned afholdtes det første Møde om Sagen. Lacoppidan blev Formand og valgt til at forhandle med Navigationsdirektør Seidlin, men enedes om paa Grund af Krigen at lade Sagen hvile. Imidlertid arbejdedes der saa smaat videre paa at faa alt

i Orden, og endelig valgtes Marineløjtnant A. O. Tuxen, som undertegnede en Kontrakt saalydende:

1.

Enhver af Skolens Elever erlægger 16 Kr. maanedlig, som Hr. Tuxen oppebærer og deraf indbetaler 4 Kr. maanedlig til Kommissionen, rettere Søassurancen. Saafremt de resterende 12 Kr. maanedlig ikke beløbe sig til 1200 Kr. aarlig, da tilsvarende Søassurancen det manglende; hvad der derimod maatte indkomme herudover, bliver Hr. Tuxens.

2.

Søassurancen betaler passende Skolelokale, Lys, Varme, Inventarium og Instrumenter. For disse er Hr. Tuxen ansvarlig.

3.

Bliver Elevantallet større end Hr. Tuxen selv kan undervise, maa han antage og selv lønne en Hjælpelærer.

4.

Denne Kontrakt kan opsiges med 1 Aars Varsel fra en af Siderne.

Det besluttedes, at Skolen skulde begynde den 1. November 1852. Lokale lejedes hos Sadelmager Rützau i Gjerritsgade, Inventar og Instrumenter anskaffedes, og dermed begyndte Skolen. Ingen anede den Gang, at der i Aarenes Løb skulde udgaa saa mange Styrmande, som der er uddannet ved Skolen, ejheller at Skolens Forstander i saa lang en. Aarrække skulde blive Skolens Leder. Faa Dage før Skolen begyndte kom Meddelelse fra Marineministeriet, at Styrmandseksamen kunde afholdes i Svendborg, naar der 14 Dage før nærmere fastsat Tid var anmeldt 1 eller flere Elever. Skolen begyndte med 5 Elever, og i April 1853 afholdtes den første Eksamen 1855 udløb Garantien. Skolen havde da en Gæld til Søassurancen paa 1300 Kr.; dennes Garanti forlængedes med

to Aar, og samtidig valgtes en ny Kommission, bestaaende af Købmand Chr. Barfoed og Sejlmager Brandt af Borgerrepræsentationen samt Skibsrederne P. Baagøe, Chr. Rasmussen og Rebslager J. Jensen af Søassurancen. Den 1. September 1857 var Udlægget fra Søassurancen betalt tilbage; hermed ophørte dennes Kontrol, og Forstanderen overtog for egen Regning Skolen, men beholdt dog Kommissionen som en Art Protektorat. I en Protokol om Skolens Forhold omtaler Hr. Tuxen med megen Veneration Købmand Chr. Barfoed, som særlig interesserede sig for Skolens Ve og Vel.

Forøvrigt gik Skolen godt fremad; saaledes købtes i 1863 for opsparede Eksamensgebyrer en Byggegrund paa 3000 □ Alen ved Færgevej; denne Grund tilskødedes „at skulle være og forblive Svendborg Navigationsskoles lovlige Ejendom“. Efter 1864, da Søfolkene ophørte med at besøge Skolerne i Tønningen og Flensborg, steg Skolens Elevantal. 1864–65 opførtes den Bygning, som til Dato har huset Svendborg Navigationsskole; den kostede 18,000 Kr. at opføre; heraf skaffedes de 12,000 Kr. ved et Laan i Sparekassen, for hvilket Laan Kommunen gav Kaution. 1878 blev der truffet en Overenskomst med Byraadet for at sikre Bygningen som Navigationsskole. I den Anledning vedtoges det, at Byraadet skulde vælge et Udvalg paa tre Byraadsmedlemmer, der skulde tage sig af Skolens Vedligeholdelse, idet Kommunen overtog Bygningen med Inventar og Gæld, der forrentes med Afdrag, ialt 5 0/0; dette Forhold opprobredes af Marineministeriet den 23. Januar 1879.

Ved at gennemlæse Skolens Protokol eller, om man vil, dens Historie til 1902, der er nedskrevet af Forstanderen, Løjtnant A. O. Tuxen, faar man et Billede af den rørende Kærlighed, hvormed han omfattede sin Gærning ved Na-

vigationsskolen. Han hædredes ved Skolens 25 Aars Jubilæum med Ridderkorset og ved 50 Aars Jubilæet med Sølvkorset.

Igennem de mange Aar har følgende Antal Elever taget Eksaminer ved Skolen i:

1. Afdeling	1402.
2. Afdeling	405, Navigation.
„	279, Geografi & Vejlære.
„	286, Søret & Handelsvidenskab.
„	106, Dansk.
„	468, Maskinlære.

Ialt . . . 3107

Den 1. November 1902 overtoges Skolen af Løjtnant Tuxens Søn, Aage Volmer Tuxen, der har fortsat den, og i 1912 tilføjet en Afdeling for Radiotelegrafister. Der er oprettet en fuldstændig Marconistation i Svendborg, der staar i Forbindelse med Fregatten „Jylland“, hvor en lignende er installeret om Bord.

I 1906 opførtes Sømåndshøjskolen efter Tegning af Arkitekt V. C. Kofoed i Nærheden af Caroline Amaliegade med Udsigt over hele Byen, Sundet og Havnen. Denne Skoles Opgave er at danne en Folkehøjskole og Forskole for unge Sømænd og være Hjem for Søfolk. I 1915 udvidedes den med en ny Bygning, hvori findes Gymnastiksal, Bibliothek og Forstanderbolig. Skolen er oprettet af den kristelige Sømændsforening for Danmark „Broderkredsen paa Havet“; samme Aar fik Skolen som Gave den gamle Grønlandsfarer Briggen „Hvalfisken“, der anvendes som Øvelsesskib og ligger fortøjet udfor Nyhavn. Forstander er V. Rasch.

Udskrivningskontor og Mønstringskontor er forenet til et Kontor og har været saaledes siden det flyttedes til Svendborg. Endvidere sorterer der en Forhyringsagent

under samme Kontor; denne er autoriseret i Følge Loven herom fra Halvfemserne.

I Svendborg er fire edsvorne Mæglere, og Mæglerartiklerne er fra 21. Oktober 1840, da de udstedtes ved Rescript.

Saa har Svendborg en Assurancekasse for Søfolks Ejendele medens de er ude at sejle; denne Kasse er oprettet den 10. Februar 1884 og ejer ca. 17,000 Kr.; den har udbetalt mangen Erstatning efter Forlis af Fartøjer.

Den 17. Januar 1842 stiftedes Svendborg Søassurance. Paa det Tidspunkt var det ikke almindeligt at forsikre Skibe, dels fordi det var meget dyrt, dels fordi saadanne Forsikringer endnu ikke i sin Helhed var særligt udviklet. Her i Landet var saaledes kun det kongelig Octroierede, der fik sin Octroi den 1. Juli 1746; derimod fandtes saadanne Selskaber i Udlandet f. Eks. i Hamborg og London.

Af gamle Forhandlinger kan det ses, at nogle Mænd allerede i 1838 havde ansøgt det kongelige Kancelli om Stadfæstelse af Love for en lokal Forening for Svendborg, og at Kancelliet havde meddelt, at disse Lovforslag ikke egnede sig til Konfirmation.

Svendborg Søassurance-Forening for Svendborg, Taasinge og Rudkjøbing stiftedes af 30 Mænd fra de nævnte Pladser. De første Love er ikke opbevarede; men Gensidighedsprincippet har været, som det er endnu, det, hvorpaa Assurancen er bygget.

1843 besværede det kongelige Octroierede sig herover til det kongelige Kancelli, da det mente, at det nye Selskab gjorde Indgreb i dets Privilegium. Kancelliet tog ikke Hensyn hertil, hvorfor det kongelige Octroierede meddelte i et Brev af 13. Marts 1843, at hvis det nye Selskab ikke inden en Maaned ophævedes, vilde der blive anlagt Sag imod det. Herom førtes nu Forhandlinger; man indgav

et Bønsskrift til Kongen, som menes ikke at være forelagt ham, og i Følge et lignende ansøgte den 17. Oktober 1843 hos H. k. H. Kronprinsen, Fyns Stifts Guvernør, (F. VII.) om Konfirmation af Foreningens Love. Gennem Amtet svarede og forespurgtes, om hvilke Forandringer Foreningen kunde foretage i sine Love; men Resultatet blev, at Kancelliet i Januar 1844 ved Skrivelse erklærede intet at kunne foretage sig, da det var i Strid med den kongelige Octroi af 1746 § 1.

Det kongelige Octroierede anlagde da Sag mod Foreningens Bestyrelse ved Svendborg Byting for uberettiget Indgreb i dets Privilegium; Søassurancen tabte Sagen ved Dom af 14. Marts 1845, i Følge hvilken det skulde ophæves som uberettiget til at befatte sig med Assurance af Skibe; men forøvrigt afvistes Sagen, og Selskabet maatte betale 20 Rdl. i Sølv for Processens Omkostninger.

Dommen appelleredes til Overretten, der frifandt Selskabet, og Omkostningerne for begge Retter ophævedes, Herpaa appellerede det kongelige Octroierede til Højesteret, og den 27. Januar 1847 faldt Dommen, der lød som Underrettens. Paa dette Tidspunkt var Foreningens Status god; men Foreningen ophævedes, og det vedtoges at skænke 1000 Rdl. af dens Midler til Landets Forsvar. Den 13. April 1849 sendtes til Krigsministeriet 500 Rdl. som Bidrag til et nyt Orlogsskib i Stedet for „Chr. 8.“, der var sprunget i Luften; de andre 500 Rdl. indsendtes til Indkøb af en Officershest. Ved Grundlovens Ikrafttræden opløstes mange gamle Privilegier, og den 10. Februar 1849 indsendtes et Andragende gennem Rigsdagmand Dr. Colding om at tale den ophævede Forenings Sag, og den 27. April 1850 blev det ved Ministeriets Resolution tilkendegivet, at Foreningen maatte bestaa. Den 31.

Maj 1850 indvarsledes saa til et Møde af de gamle Interessenter om at fortsætte Virksomheden.

Nu gik det jævnt fremad for Foreningen; men i 1895 begyndte man at bygge større Skibe, og da man hidtil kun havde tegnet Forsikring som Maksimum af 30,000 Kr., og da det blev for kostbart at tegne Assurancer i fremmede Selskaber, stiftedes den 17. Februar 1900 en uafhængig Forening, som Svendborg Søassurances 2. Afdeling, hvori de større Skibe kunde tegne indtil 10,000 Kr. Forsikringssummen har i de senere Aar været fra 2 til 3½ Millioner Kr., alt som Aarene har været; men iøvrigt henvises til Foreningens 50 Aars Jubilæumsskrift om alt nærmere vedrørende denne.

SKIBSBYGGERIET.

Med Hensyn til Skibsbyggeriet da er det saadan, at man udover, hvad der er passeret i de sidste 100 Aar, ikke ved noget egentligt. Det er sikkert rigtigt, at der har været bygget Fartøjer i og ved Svendborg gennem alle Tider; herom vidner blandt andet de tydelige Spor, man ved Grundenes Udgravning til Vinhuset og Landbosparekassens Ejendomme er stødt paa. De bekendte bredgattede Jagter fra Ærø skal oprindelig, hvad Formen eller Typen angaar, være hentede fra Troense eller Svendborg, Typen er gammel og minder noget om de gamle Orlogsskibe med de høje Kasteller for og agter. Senere vides, fra det 16. Aarhundredes Midte, at Byen byggede Skibe paa Kongens Befaling til Orlogsbrug.

Begtrup anfører, at Svendborg har god Grund til at være stolt af sine Skibsbyggerier, fordi denne Industri sætter mange Hænder i Arbejde og Kapitaler i Omløb; han har en Oversigt over, hvor meget der blev bygget 1807—14, den udviser:

1807,	7 Skibe,	240 Læster.
1808,	3 —	33 —
1809,	13 —	194 ¹ / ₂ —
1810,	21 —	150 —
1811,	26 —	296 ¹ / ₂ —
1812,	24 —	199 —
1813,	16 —	169 ¹ / ₂ —
1814,	20 —	228 ¹ / ₂ —

Ialt 130 Skibe, 1,511 Læsters Drægtighed.

Desuden byggedes i samme Tidsrum 45 Kanonbaade, 3 Kanonjoller, 15 Kaperslupper samt endnu 10 andre kongelige Fartøjer og Orlogsbriggen „Bornholm“ paa 20 Kanoner; den løb af Stabelen den 28. August 1811, og var af Størrelse som en Fregat. Disse Fartøjer indbrændtes ikke, ligesom Drægtigheden heller ikke er opgivet; men Antallet bliver i de otte Aar 204. Skibsbyggeriet har den Gang som nu afgivet Arbejde til Smede, Sejlmagere, Blok-kedrejere, Rebslagere, Malere o. s. v.

Begtrup omtaler de daværende Skibsbyggere og nævner som Nr. 1 Lars Nielsen Møller, der havde den bedste Plads og leverede fortrinligt Arbejde og i Løbet af 20 Aar arbejdede sig op til fra trange Kaar at blive Ejer af en betydelig Formue. Han var den eneste, der efter Krigen med England fortsatte med Skibsbygning, ligesom han ejede flere Skibe som han holdt i Fragt for egen Regning. Han arbejdede ikke efter Tegning, men efter Øjet.

Det næststørste Skibsbyggeri var Købmand Chr. Qvists; ogsaa han byggede adskillige Skibe, hans Værft laa paa nuværende Baagøes Plads. Endvidere var der en Broder til Møller, Rasmus Møller, der byggede en Del Skibé. Desuden byggedes Skibe af Borgere og Købmændene, Poul Knudsen, Krøyer, Juel, Hans og Jørgen Larsen; men disse ophørte alle efter Krigen. Den 21. Februar 1842 løb paa

Niels Møllers Værft det største indtil da byggede Skib af Stabelen, det var paa ca. 100 Commercialæster.

Der er nu Ring Andersens Værft paa Holmen, der er grundlagt den 15. Marts 1867 af Skibsbygmester Jørgen Ring Andersen, f. 1842, d. 1901. Dette fortsættes af hans Søn, Johannes Ring Andersen, der den 15. Marts 1907 tillige anlagde et Staalskibsværft, som i 1916 overgik til Aktieselskabet „Svendborg Skibsværft og Maskinbyggeri“. Ring Andersens Værft har sat 130 Træskibe og 20 Jernskibe i Vandet.

Det nuværende af Hvilsom købte Værft ved Øxenbjerg dreves i mange Aar af A. Jensen; dette er anlagt af Troensegaard og er en Art Fortsættelse af det Møllerske Værft.

Dette er i det væsentligste hvad man ved om Skibsbyggerierne i Svendborg. Hertil kan føjes Baadebyggeriet paa Holmen, de mange Skibsbyggerier paa Thurø og Taasinge, og sidst tager vi S Webers Værft ved Hestehaven. Dette har i ca. 50 Aar bygget Fartøjer, Størstedelen Lystfartøjer; særlig fra Firserne og fremefter er herfra udgaet mange smukke og gode Lystbaade. Her oplægges hver Vinter en anelig Del Lystfartøjer fra hele Landet, og Værftet er paa det Omraade i Aarenes Løb blevet kendt ogsaa uden for Danmarks Grænses.

VEJERVÆSENET.

Til Havn, Handel og Søfart knytter sig paa en Maade ogsaa Vejervæsenet. Det første, vi kender til dette, er, at Begtrup meddeler, at i det gamle Raadhus fra Kong Frederik den IIs Tid fandtes i nederste Etage Byens Vejerbod, eller den holdtes i hvert Fald her. Men i den gamle Bylov af 1572 og 1619 findes, som det vil ses §§ 33 og 34, at ingen „maatte benytte Skjeppe og Fjerdingkar uden

at disse var mærkede med Byens Brændemærke“, altsaa paa en Maade justerede, og ingen maatte bruge andet Alenmaal end Sjællands Alen og Vægt. Der var endog betydelig Straf herfor, naar man ikke holdt sig Loven efterrettelig. 1578 fik Svendborgerne Ordre til at møde i Odense for at faa gennemført ensartet Maal og Vægt (se under Magistraten).

Begtrup fortæller endvidere, at der paa hans Tid fandtes en Vejer, Maaler og Vrager, som beskikkedes af Magistraten; han har ikke været kongelig ansat som nu. Bestillingen har tidligere været beklædt af Byfogden, i alt Fald omkring 1750.

I Følge aabent Brev af 3. August 1670 og Forordningen af 5. Maj 1683 samt kongelig Resolution af 19. September 1857 og 24. April 1873 kan i hver Kødstad beskikkes en kongelig Vejer og Maaler, der ikke maa drive anden Næring, og der maa kun være en i hver By. Den første af disse indstilledes af Byraadet i December 1871, og det blev Skræddermester S. J. Sørensen, som beholdt Embedet til sin Død 1894; derpaa konstitueredes Mægler Christensen til 1895, da Dampskibsekspeditor P. H. Schreiner udnævntes; han døde 1907 og afløstes af Købmand C. A. Jensen.

Vejerboden ligger ved Havnen og ejes af denne; her er Kontor, Vægthus osv. Endvidere er ved Toldboden bygget et Vægthus med Brovægt for Vogne, og paa nordre Havneplads et lignende til Vejning af Banevogne.

I mange Aar havde Svendborg kun et Konsulat, hvad der vel nok hidrørte fra, at der i Nyborg var adskillige Konsuler, maaske fordi Fartøjerne i gamle Dage maatte stoppe her paa Grund af Øresundstolden. I en lang Aarrække var saaledes Konsul Hude svensk-norsk samt portugisisk Konsul, og endelig havde han et tysk og et

russisk Konsularagentur. Efter Norges Adskillelse fra Sverige 1905 fik Norge sit eget Vicekonsulat, der overdroges Købmand Ludvig Riber.

Sverrigs Konsulat beholdt Hude til sin Død, hvorefter Direktør V. Hansen fik dette. Senere kom et engelsk Vicekonsulat, som Købmand Ingvard Petersen havde til han i 1917 flyttede fra Svendborg, hvorefter Købmand Axel Nielsen er bleven engelsk Vicekonsul.

Mægler Theill har det tyske Konsularagentur, hvorimod det russiske delvis er ophævet under Verdenskrigen. Det portugisiske er ophørt med Hude. Mærkelig nok findes ingen hollandsk Konsul, da dog mange Fartøjer fra dette Land besøger Svendborg eller passerer Sundet.

TOLD OG KONSUMTIONEN.

Tolden, der saavel i gamle Dage som i vor Tid spiller saa betydelig en Rolle, er en her i Landet meget gammel Afgift, ja, der er næppe noget Land, hvor Tolden som lovbestemt, offentlig Tyngde er af ældre Dato end i Danmark. De eneste, som tidligere i alt Fald en Tid var fritagne for Toldafgiften undtagen Told af Øxne, var Adelen; denne Frihed ophævedes ved Suverænitetens Indførelse 1660.

Allerede af Kong Valdemar II's Jordebog af 1231 ses, at Kongen oppebar Heste- og Salttold; dette kaldtes med et latinsk Ord for „thelonium“. Forøvrigt menes, at allerede Hertug Knud Lavard og muligt endog Kong Harald Blaa-tand har oppebaaret lignende Afgifter som Told.

De ældste Lovbestemmelser om Told, man kender, skriver sig fra Midten af det 12. Aarhundrede.

Oprindelig har Tolden maaske været en kommunal Afgift og har saa senere udviklet sig til en almindelig offentlig Afgift.

Told omtales i Kong Christoffer II's Haandfæstning af

1320 og gentager sig saa frem i Tiden; men først Kong Christiern II's verdslige Lov har noget udførligt om egentlig Told. Saaledes siges i Kapitel 49, at ingen maa føre Korn af Riget, og det samme gjaldt Heste, men disse var dog afgiftsfri, hvis nogen red paa dem. Der fastsattes endda Dødsstraf, hvis nogen ulovligt opkrævede Told. I Kapitel 130, som indeholder Tolden paa Vin, ses f. Eks., at en Pibe Malvasier, Alikante eller Muscateller kostede i Told 1 rhinsk Gylden, en Ahme rhinsk Vin derimod kun 1 Mark, 1 Fad Ernst Øl, Momme eller Prying 1 Mark og ligesaa meget for 1 Tønde Hamborger Øl o. s. v.

Kapitel 131 siger, at naar andre fremmede Drikkevarer ankommer, „da skal de zises, som man kan tænke, at det er godt til, lige med hvad foreskrevet er“. Endvidere havde denne Toldlov ogsaa Bestemmelser om Udførselstold. I Kong Christian III's Reces af 1558 tillodes det Adelen at udføre Øxne til Udlandet, hvorimod det i samme Reces forbødes alle andre at udføre Træved og Brænde, fordi Landets Indbyggere havde klaget over Mangel paa Brændsel og Træ til Plove og Huse m. m.

I Kong Frederik II's Haandfæstning gentoges Adelen Ret til Udførsel af Øksne, og der garanteredes Adelen Toldfrihed i alt andet, saaledes at den havde Ret til at handle med udenlandske Købmænd. I samme Konges aabne Brev af 5. Juni 1562 var det strenge Bud, „at enhver, som udfører forbudte Varer af Riget, skal straffes med Konfiskation af Gods og Skib“. I Kong Christian IV's Forordning og Toldrulle af 3. Februar 1625 tales om Smaatolden i hans Riger og Lande; det maa vel have været den almindelige Told, her menes, i Modsætning til den betydelig vigtigere og større Øresundstold. Igennem hele den her omtalte Periode kom mange Bestemmelser

og Forbud, som det er for omstændeligt at medtage, selv om de i og for sig er interessante nok.

Kong Frederik III udstedte den 14. Maj 1651 en ny Toldordinants, vel nok den indtil da udførligste Toldlov; men Kongens Forordning om Tolden af 1. Maj 1672 anses for at danne Grundlaget for Toldvæsenets Ordning i Danmark, og med denne fulgte blandt andet en Fortegnelse over de Steder i Danmark, „hvor Told herefter skal opberges“, og deriblandt er Svendborg. Byen havde alt den Gang i lange Tider haft en Tolder eller Sisemester, som det hed i gamle Dage, hvad der fremgaar af Fortegnelsen over Toldvæsenets øverste Embedsmænd i Svendborg, der er anførte til Slut.

Selvfølge lig kom der i Tidens Løb stadig Rettelser og Tilføjelser til Tolden, indtil Kong Frederik V den 17. Maj 1762 udgav en ny Forordning om Tolden, og her bliver alle Bestemmelser udførligere, samt endelig om Accisen, der ved denne Lejlighed gik over til at være en kommunal Afgift fra at have haft Karakter af Told, og dermed indførtes Konsumtionen, der holdt sig omtrent 100 Aar, til den bortfaldt ved Loven af 1850.

Ved Plakaten af 31. Maj 1793 indførtes Bestemmelsen om Kreditoplag, og endelig den 1. Februar 1797 kom en ny Forordning, som i det væsentlige har været Grundlaget for vor nuværende Toldlov.

Toldvæsenets Personale, navnlig de lavere Stillinger, var i gamle Dage slet lønnede, og Folk af alle mulige og umulige Stillinger ansattes i Etatens forskellige Embeder; om et egentlig Avancement kunde der næppe være Tale. Hertil kommer, at det ret ofte var en meget anstrengende Tjeneste, der paalagdes det underordnede Personale med Opsyn baade Dag og Nat i Brænderier, paa Møllerne, eller hvor de nu havde Tjeneste.

Konsumtionen indførtes i sin Tid for at skaffe Penge; det var en Art Krigsskat og fremkom kort før den skaanske Krig, fordi Landet havde Brug for 3 Ting, nemlig Penge, Penge og atter Penge, og den bibeholdtes maaske længere end oprindeligt tænkt. Bestemmelsen om Ophævelse af Konsumtionstolden stadfæstedes nemlig først den 7. Februar 1851.

Af gamle Toldforordninger, hvorom Svendborg har faaet særlig Meddelelse, kan nævnes:

Den 15. Marts 1558 kom Bestemmelse om den Told, der skulde svares af fremmede Skibe og Gods, og den 7. Marts fik Byen Brev med Ret til at indføre tysk Øl baade „af indenrigske og udlændiske“, foranlediget ved haarde Klager fra mange Købmænd over, at dette hidtil havde været dem forment. Kronens Told, tilføjes der, dog uforkrænket. Den 2. Marts 1563 befales det at tage 1 Mk. i Sise af hver Tønde Rostocker, Sundisk, Barst, Wismar og Kolbergs Øl, af andet tysk Øl skulde der derimod svares 1 $\frac{1}{2}$ Mark.

Den 14. Marts 1567 fik Tolderen Oluf Bang Befaling til at tage $\frac{1}{2}$ Daler i Sise af hver Tønde tysk Øl, og der nævnes Rostocker, Wismar og Sundisk Øl (Stralsund). Den 23. Maj 1573 fik Svendborg Befaling til at svare 1 gammel Daler i Told af hver Okse, Ko, Hest, Øg, Føl eller Fole, som udførtes med Skibe eller dreves over Land, og sørge for, at den, som oppebar Kronens Rettighed i Byen, rettede sig herefter, og selv maatte have Opsyn med, at intet udførtes, før Kongens Rettighed var sket Fyldest.

Den 27. Juni 1574 udgik Befaling til at indsætte enten Byfogden eller en anden trofast Dannemand af Borgerne til at oppebære Kronens Told med 1 Daler af hver af de tidligere nævnte Dyr og gøre Regnskab herfor;

Øksne maatte kun udføres gennem de almindelige Toldsteder. I 1573 udsendte Kongen et Brev, hvori han forbød at gøre Tilførsel til Rostock eller at drive Handel paa denne By, hvilket skulde forkyndes for Borgerne; men den 22. Oktober 1575 fik Sisemesteren Befaling til at tage den sædvanlige Sise af det Rostocker Øl, som Gabriel Bruchwandt, der var mecklenborgsk Rentemester, indførte, da den ham givne Tilladelse til i et Aar at indføre 100 Læster Øl var udløben og Kongen ikke længere vilde unde ham denne Frihed.

I 1584 kom et aabent Brev, hvorved Borgmesteren i Svendborg, Rasmus Skrivers aarlige Afgift af Kronens Korntiende af Strynø Sogn indtil videre nedsattes fra 6 Td. 6 Skp. Byg til 4 Td. Byg, da han tillige var beskikket til at være Tolder i Svendborg og formedelst denne Bestilling maatte forsømme sin egen Næring meget.

Den 10. September 1587 fik Sisemesteren Brev om, at Kongen paa Hertug Ulrik af Mecklenborgs Forbøn havde bevilget, at hans Undersaatter i Wismar indtil videre kun skulde give 24 Sk. i Sise af hver Tønde Wismarøl, som de indførte her i Riget, men af det Wismarøl, som andre indførte, skulde der svares den sædvanlige Sise.

1588 forbødes Udførsel af Heste, der var over tre Aar gamle. Den 27. Februar 1594 skrev Kongen, at da han havde erfaret, at nogle Borgere i Sønderborg og nogle Indbyggere paa Als Sommeren forud havde understaaet sig til at udføre nogle Græsøksne og Heste fra nogle usædvanlige Steder mellem Svendborg og Faaborg, og aldeles ingen Told havde svaret heraf, og da det kunde befrygtes, at saadant vilde gentage sig, skulde der undersøges, hvor saadant var sket, og hvem der havde udført Dyrene; hine skulde da tiltales for Retten. Derefter

skulde der beskikkes Havnefogeder paa disse Steder for at føre Tilsyn med, at Kronen ikke i nogen Maade kom tillkort paa sine Rettigheder, og at dem, som forsaa sig herimod, skulde straffes. Den 25. Juni 1593 kom der Brev af følgende Indhold. Da Rasmus Skriver, forhen Borgmester og Sisemester i Svendborg, var bleven Kronen en Sum Penge skyldig, havde Lensmanden paa Kronens Vegne taget hans Gaard og øvrige Ejendele. Men imidlertid havde Mouritz Podebusk til Kiørup berettet, at Rasmus Skriver ogsaa skyldte ham mange Penge, og at Skrivers Gaard var pantsat til Podebusk, og tillige havde Kongen erfaret, at Skriver ogsaa skyldte almindeligt Hospital i Odense Penge. For at alle skulde ske Ret, skulde Lensmanden, Lauritz Brockenhuus. undersøge hvad Rasmus Skriver skyldte enhver, lade Gaarden og Godset taksere, og ordne det, saa at enhver kunde faa noget af sit Tilgodehavende. Den 28. Juli 1595 skrev Kongen til Christoffer Walkendorff om at lade Rasmus Skriver optage i almindeligt Hospital i Odense paa Grund af Alder og Sygdom og hans lange Tjeneste; der skulde han have til sit Underhold som andre i Hospitalet. I 1547 havde Borgerne nægtet at betale den nye Sise paa tysk Øl samt Øksnetolden; men mere herom vides vistnok ikke.

Den 21. April 1623 skrev Kong Christian IV til Borgmester og Raadmænd i Svendborg og befalede dem at lade optage Fortegnelse over de hos de Handlende herørende Manufakturvarer, som ikke maatte indføres, til Kontrol med, at saadanne ikke indsmugles. Den 12. Januar 1667 sattes Tolden paa tysk Øl til 1½ Rdl. pr. Tønde, men til 3 Rdl. for et Fad Zerbster Øl eller Momme.

Toldkonsumtionen var ensbetydende med, at af alle Varer, der indførtes til en By, baade fra Sø og Land, maatte der svares en Afgift; denne kaldtes Konsumtions-

told og opkrævedes af Toldvæsenet. I den Anledning var enhver By omgivet af en Toldgrænse, og denne kaldtes eller rettere dannede en Demarkationslinie uden om Byen. Ved alle til en By førende Veje laa indenfor Portene en mindre Toldbod, „Acciseboden“, hvor Eftersynet fandt Sted og Konsumtionen var at erlægge. Under disse Forhold florerede Smugleriet over en lav Sko; man søgte at snyde Toldvæsenet paa alle mulige Maader. Borger-skabet satte ligefrem en Ære i at kunde snyde Toldvæse-net. Der er en Fortælling om en Svendborg-Købmand, endda en velhavende Mand, der fra sine egne Skibe smuglede Varer i Land om Middagen eller om Natten, naar Toldvæsenet havde forladt Skibene, ikke saa meget for Afgiftens Skyld som for den Tilfredsstillelse at have snydt Toldvæsenet. Toldpersonalet var jo sløjt lønnet, saa at en Ekstraskilling af og til vel ikke var utænkelig som Bestikkelse. Enkelte af Toldbetjentenes Koner maatte her i Byen gaa ud og vaske for Folk for at faa det nød-vendige til Livets Ophold. At fortælle alle de morsomme Smuglerhistorier er for vidtløftigt. Det var jo ganske umuligt for Toldbetjentene at passe, at ingen Kontrabande ad Omveje førtes ind i Byen.

En morsom Tildragelse af de mange skal dog medta-ges. Saaledes benyttede engang en Dreng sig af at trans-portere en stor Ost om Aftenen gennem Porten i Gjerrits-gade, ved at spadserere forbi Toldboden med Hænderne i Lommen, medens Osten trillede bagefter ham i en lang Snor, fortøjet i en Pind, der gik tværs igennem Osten. Toldbetjenten, som sad idenfor Vinduet, kunde jo ikke se, at Drengen bar noget, da han gik forbi. Om en Toldbe-tjent fortaltes, at han skal have sagt: „Giver I mig en Mark, lukker jeg et Øje, giver I mig 2 Mark, kan jeg slet ikke se; men giver I mig en Rigsdaler, kan jeg hverken høre eller se“.

Af de gamle Acciseboder var kun fire tilbage, nemlig en i Ørkiilsgade, nylig nedrevet, en i Skattergade 45, der nu er forlænget med tre Fag, en i Møllergade 77, og den i Bagergade paa Hjørnet af Kedelsmedstræde, hvor Købmand Chr. Andersen bor; men denne er ombygget noget senere. Dette Hus er Familien Wessels gamle Hjem.

Vi kan begynde med Brogade og følge Demarkationslinien hele Vejen rundt. For Enden af Brogade var altsaa en Port. Toldboden var her selve Hovedtoldboden, der stod udfor Dampmøllens Kontorbygning. Den var at se til ganske som Havnefogedboligen (et Fotografi af denne Toldbod hænger i Museet). Den havde i Gavlen ud mod Havnen en Port; thi her var et Slæbested, hvorfra de fra Lybæk kommende Jagter lossede deres Varer direkte op i Toldboden. Saa kommer den næste Port i Skattergade ud for Konsul Ribers Villa; det var Byens Adgang fra Taasinge og Færgestedet. Dernæst følges Valdemarsgade til den tredje Bod, der har staaet omtrent over for Wandalls Hotel, saaledes at L. J. Baagøes Ejendom var uden for Porten. Dernæst ad Vestergade gennem Kedelsmedstræde til Hjørnet af Bagergade; her stod den fjerde, men den er vistnok flyttet flere Gange, idet den til at begynde med stod omtrent ved Pjentemøllestræde og kaldtes Pindeport, dernæst omtrent midtvejs mellem Møllen og ovennævnte Hjørne i No. 24, indtil den endelig havnede paa førstomtatte Hjørne. Endelig kom den femte og sidste Bod, det Hus, der nu ejes af Beslagsmed Bonnesen i Møllergade; men ogsaa denne Bod er flyttet flere Gange; det angives, at den oprindelig har staaet lige neden for Mølleedammen, saa i No. 77, dernæst i Ørkiilsgade 5 og endelig paa Hjørnet af Møller- og Ørkiilsgade.

Alle Portene var af Egetræ og var Gitterporte; de lukkedes om Aftenen, og efter at dette var sket, afpa-

trouillerede Toldvæsenet det mellemliggende Terrain, hvad der ikke var saa vanskeligt; thi mellem de nævnte Acciseboder førte ingen Veje ind i Byen, og der var langs Valdemarsgade, Vestergade, Kedelsmedstræde og gennem hele Partiet fra sidste Stræde til hen mod Møllergade, hvor den naar Ørkilsgade, næsten ingen beboede Ejendomme i gamle Dage. Adgangen til Byen uden for de tre nævnte Veje var ikke nem; der var lukket for alle Haver med Stakitter og Plankeværker, og Bækken langs Dronningemaen saavel som det gennem Gaasestræde bidrog til at vanskeliggøre Adgangen, Det mellem Portene eller, rettere udenfor og mellem disse, liggende Terrain var da Demarkationslinien. Langs Havnen og Stranden kunde Linien nemt overses; den eneste Adgang til Byen herfra var ad Brogade, og desuden var Havnen jo kun lille imod nu.

Af en gammel Protokol, der endnu er til, fra Strandporten, er følgende taget; det belyser de for os mærkelige og aparte Forhold i gamle Dage, og man kan deraf danne sig et Billede af de Besværligheder og Gener, Toldkonsumtionen medførte.

I Følge et Cirkulaire af „1781 skulde Vildt, som indførtes, være forsynet med Attest fra den jagtberettigede; ellers blev det konfiskeret. 1797 udstedtes Ordre til, at Betjentene i Portene skulde passe godt paa og melde alt, hvad der kunde tjene til at afhjælpe Uorden paa deres Post. Tog nogen Del i de forbudne Varers Indsmugling eller i Told- eller Konsumtionssvig, var hans Embede forbrudt. Ved Eftersyn, som Toldforordningen befalede, burde dette ske med Nøjagtighed, men tillige med Skønsomhed og Høflighed. Især blev derpaa at agte, naar Rejsende til Postkontoret ankom, i hvilken Anledning det bemærkedes, at det ved Cirkulaire af 1811 var gjort Opsynsbetjentene ved Portene til ufravigelig Pligt, at der,

saa snart Rejsende ved Posthornet eller paa anden Maade tilkendegav deres Nærværelse, da maatte Toldbetjenten ufortøvet begive sig til Vognen for at ekspedere Vedkommende, hvorfor han dog ej maatte spørge om de indpasserendes Navne, naar ej Omstændighederne udtrykkelig forlangte det. I Tilfælde af, at disse havde deres Vogne saaledes bepakkede, at Eftersyn ved eller i Postkontoret vanskeligt kunde finde Sted, skulde den kongelige Over- eller Underbetjent, naar det forlangtes, medfølge for ved Aflæsningen at foretage Eftersynet. Betjentene maatte holde et vaagent Øje med alt det passerende for at indberette dette. Med det befalede Brændemærke paa det ene Horn kunde det i Byen hjemmehørende Hornkvæg frit inddrives; men udførtes det af Byen saaledes, at der for Konsumtionens Godtgørelse vorder forlangt, skulde Mærket, som findes paa det højre Horn eller Fod (naar Kvæget var kullet), i det samme beviste, at Indførselskonsumtionen deraf var erlagt, undersøges forinden Udførselen fandt Sted, hvilket udtrykkelig maatte bemærkes i Udførselsattesten“. Det var en omstændelig Historie, naar man erindrer, at Borgerne den Gang havde et ret betydeligt Kreaturhold og om Sommeren ofte drev Kvæget ud og ind hver Dag.

I 1817 krævedes 12 Sk. Sølv pr. Læs Havre, Ærter eller Vikker foruden Tillægsafgiften i Konsumtion.

Den 11. April 1829 kom følgende Resolution fra General-Toldkammer- og Kommerce Kollegiet angaaende Konsumtionslinien om Svendborg:

1.
„a) Om Byens nordlige Side:

Vejen til nederste Ørkilsmølle fra Møllerport af og indtil Hegnet imellem Farver Tops og Rasmus Møllers Vænger.

b) Om Byens østlige Side:

1. bemeldte Hegn mellem Farver Tops og Rasmus Møllers Vænger fra Vejen til nederste Mølle af, og ned til Fjorden.
2. fra sidstnævnte Hegn nede ved Fjorden tværs over samme og til Skibsbroen, saaledes at de store Skibsfartfortøjningspæle afgiver Linien, fremdeles fra Baadehavnen paa Broens søndre Side og indtil Hegnet mellem Købmand H. J. Baagøe og Færgemand Schultz Enkes Vænger i hvilken Strækning ligeledes de store Skibsfartfortøjningspæle angiver Linien.

c) Om Byens vestlige Side udgøres Konsumtionslinien af de nedenfor nævnte Veje.

II.

Virkningen af Konsumtionslinien er denne, at det anses som iværksat Indsmugling, naar nogen antræffes at føre uberettigede told- og konsumtionsbare Varer eller Kreaturer over Linien paa andre Steder end ad de til saadanne Færdsel tilladte Veje, der fører til Portene, hvor Opsynsbetjente ere ansatte.

III.

De til Vare- og Kreaturførsel alene tilladte Veje og Adgange ere:

1. Til Skatterport, Varer fra Thorsengbroen.
2. Til Gjerritsgades Port, Langestræde, Kogtvedvejen samt Faaborg og Odense Landeveje, hvortil støder det saakaldte Kje!d-Smeds-Stræde. Igennem dette Stræde er Vare- og Kreaturtilførsel ikkun tilladt fra Solens Opgang til dens Nedgang under Straf o. s. v., dog er Passagen stedse fri fra Landevejen til de ved Enden af dette Stræde beliggende Huse.

3. Til Bagerport, Faaborg og Odense Landeveje hvortil støder :
 - a. fornævnte Kjeld-Smed-Stræde og
 - b. Holmestræde, hvorfra Vejen gaar til Grubbemøllen.
4. Til Møllerport, Vejen fra Grubbemøllen, Nyborg Landevej og Vejen til Ørkils Møller.
5. Ved Stranden skulde alle ankomme Fartøjer og Baade, hvad enten de førte Varer eller var tomme, anløbe Skibsbroen under Straf osv., og ikke anlægge ved noget andet Sted udenfor den ovenfor beskrevne Linie, førend de af Toldopsynet var undersøgt.
6. Det bemærkedes endeligen, at de af Justitsraad Haste og Kammerraad Møller fortiden beboede Gaarde med deres Haver, samt Assistentskirkegaarden (nuværende) ansaas at være indenfor Linien.

IV.

Disse Bestemmelser traadte i Kraft 14. Dage efter sidste Kundgørelse i Stiftets Aviser, i hvilke 14 Dage enhver kunde vorde Konsumtionslinien og de tilladte Veje paaviste, naar man meldte sig hos Toldinspektøren i Svendborg fra Kl. 7 til 8 Formiddag“.

Vilde man belæres, maatte man altsaa staa tidlig op.

Den 26. Juli 1833 „indskærpedes det de Betjente, der havde løs Post, i Særdeleshed den, som havde Post paa Bymøllen, af og til at inspicere saavel paa bemeldte Mølle, som og at henvende Opmærksomheden paa om ikke formalede Kornvarer uden Seddel fraførtes samme, især fra den Tid om Aftenen, Betjentene havde forladt Møllen“. Endvidere skulde Betjentene møde paa Møllen ogsaa om Søndagen og blive til Kl. 9 Formiddag. I 1834 udstedtes Instruks om, at de etablerede Dagvognes Passagerer fritoges for Eftersyn i Portene, men derimod skulde de efterses, hvor de toge ind.

Endvidere fik Toldbetjentene Ordre til Onsdag Eftermiddag Kl. 7 at møde for at modtage Dagvognen fra Nyborg, og om Søndagen Kl. 2 fra Odense ved de respektive Porte og ledsage Vognene til Gæstgiver Lacoppidan (nu Wandalls Hotel), hvor Passagererne aftraadte og hvor deres Gods skulde efterses.

Den 14. Februar 1836 beordredes, „at der paa Byens Møller skulde paaheftes enhver til Møllen ankommen Sæk med Kornvarer en Seddel, der angav dens Ejer, Kornsorten, Brutto-Vægt og Bestemmelsen med Varen“. I 1837 befalede Generalpostdirektøren Svendborg Vognmandslav og dets Postkørere, naar de ankom med Dagvognen til Stationens Porte, saafremt Vognen ikke var fuldt belastet, uvægerlig at give Toldbetjenten Plads paa samme fra Porten til Aftrædelsesstedet, hvor Visitationen af Rejsegods altid burde ske, og saafremt Pladserne paa Vognen var optagne, da at køre saa langsomt til Aftrædelsesstedet, at Toldbetjenten kunde følge med Vognen. I 1832 inddroges Kedelsmedstræde under Konsumtionen, men 1842 blev det igen anset som fri Vej for Kørende, Gaaende og Ridende, selv om de medførte Varer, men Konsumtionslinien forblev uforandret.

I 1843 befales det at udlevere Brændevinsredskaber, og naar saadanne indførtes fra Landet, skulde de ledsages af en Toldbetjent fra Porten til Toldboden og afleveres der. Der indleveredes til 12. April 67 Sæt ulovligt Brændevinstøj, deraf var 24 fra Taasinge og 2 fra Thurø. Hvis Folk frivilligt inden 1. Maj afleverede saadanne Redskaber, betaltes de med 38 Sk. pr. Pd. Kobber af Toldvæsenet og man undgik Tiltale og Straf. Samme Aar udkom en meget streng Instruks om Indsmugling af Brændevin. I 1844 inskærpes streng Aarvaagenhed overfor Smugleri, og det befales særligt at passe paa, hvor

sligt lettest kunde finde Sted, og Betjentene fik Ordre til at patrouillere to og to om Natten langs hele Linien, dog ikke langs Dronningemaen, da den kunde overses af de ved Møllerne posterede Betjente. Næste Aar kom Instruks om Forprang med Varer og Anholdelse af Vedkommende; her drejede det sig vist nok særlig om Kirsebærbrændevin fra Hertugdømmerne. Endvidere fik en Hans Rasmusen Lov til at male Boghvede paa en Haandkværn i hans Sted i Møllergade, naar Toldvæsenet førte Opsyn dermed.

1846 udstedte Politimesteren Ordre til, at Toldbetjentene skulde visitere de Rejsendes Pas og tillige paase, at Rejsegodset udleveredes til den rette Ejer; endvidere beordredes, at Mælk, malket af Byens Indbyggere i de med Toldvæsenets Mærke forsynede Kar, kunde passere Konsumtionslinien frit, men dog maatte de indgaaende Mælkébøtter efterses paa passende Maade, og sluttelig tillodes det dette Aar at indføre Hestekød frit.

I 1848, den 21. Februar, kom Ordre til, at de udenfor Byens Porte boende to Købmænd, L. J. Baagøe og Quist, ikke maatte indføre Varer i Byen uden at betale Afgiften. Formodentlig har disse klaget, thi den 12. Marts 1849 ophævedes dette Forbud, og det tillodes Baagøe at have Creditoplag i den By, hvor han havde sit Borgerskab.

Endelig den 31. Maj 1851, da Konsumtionen ophørte, udstedte Toldinspektøren, Kaptajn Dichmann, efternævnte Instruks, og da han havde fungeret baade før og efter denne Begivenhed, er den af Interesse, da man nemlig tydelig føler hele Omkalfaktringen i Forholdene og forsaavidt gaar ind i en ny Periode; den lyder:

„Fra i Morgen, den 1. Juni, møder de ved Toldstedet ansatte Toldassistenter paa Toldboden og forbliver der den befalede Tid om Dagen, saalænge Forretningerne fordre deres Nærværelse. Ingen af Toldassisten-

terne kan forlade Toldboden i Forretningstiden uden Toldinspektørens Tilladelse. Indtil videre fordeles Toldassistenterne til Forretningerne saaledes:

1. Toldbodpakhuset og Vejerboden, Toldassistent Lund.
2. Posten ved Havnebroen og ved Krydsjollen, Toldassistent Beldring.
3. Modtagelsen og Eftersynet af det med Pakkeposten ankomne Gods paa Posthuset, skiftevis hver en Uge, Toldassistent Lund og Beldringe.
4. De øvrige 4 Toldassistenter tage fast Post, skiftevis efter enhver Ansættelsesdatum, en Uge ad Gangen i Toldbodbygningens Assistentkontor saavel Dag som Nat.
5. Rorsbetjent Jensen besøger herefter paa Posthuset de af Toldkammeret og Inspektøren ekspederede kongelige Tjenestebreve og Pakker.
6. Brænderiernes Inquisition er overdraget som hidtil og paa samme Maade Hr. Toldkontrollør Aarøe i Forening med en af Toldassistenterne.
7. Indtil de to nye her ansatte Toldassistenter ankomme, har to af de aftrædende Toldbetjente daglig at møde paa Toldboden for at assistere ved Tjenesteforretningerne“.

Det synes at se ud til, at det har voldet noget Besvær at indordne sig i den nye Tingenes Tilstand i Stedet for det gamle Posekiggeri. Foruden de i Instruksen nævnte Toldbetjente, der nu var avancerede til at kaldes Toldassistenter, var der i Svendborg to, endnu af mange Svendborgere kendte Navne, nemlig Wessel og Westermann.

Begtrup fortæller om Toldvæsenet, altsaa for ca. 100 Aar siden, at der var en Told- og Komsumtionsinspektør, hvis aarlige Løn var 150 Rdl. Sølv, en Told- og Konsum-

tionskasserer og en Overbetjent eller Kontrollør; den aarlige Løn var 100 Rdl. Sølv for hver af disse to; desuden fik Inspektøren Godtgørelse for Kontorhold, Pakhusleje for konfiskerede Varer m. m. Tolv Underbetjente fik 7 Mk. Sølv om Ugen, en af disse var tillige Rorskarl og en Patrouillebetjent. Resten fordeltes ved Portene, Møllerne, Brænderierne, Havnen og Kontoret. Foruden den faste Løn fik hele Personalet 14 pCt. af Told og Konsumtionbeløbet efter at Tillægsafgiften og Konsumtionen for udførte Varer var fradraget.

Disse 14 pCt. deltes i 25 lige store Parter; Inspektøren fik de 12, Kassereren 8, Overbetjenten 3, de øvrige 2 Parter fik Resten til Deling, med Undtagelse af Rorsbetjenten; endvidere havde Kassereren 4 pCt. af Havnepingene.

Konsumtionen udgjorde i 1817:

Malerværket og Brændevinsafgift	26,202 Rdl. 7 Mk. 9 Sk.
Post Konsumtionen.....	5,925 „ 4 „ 14 ¹ / ₂ „
Af Byggernes personlige Konsumtion (se Begtrup).....	525 „ 3 „ 10 ¹ / ₂ „
Levende Kvæg samt Milepenge..	643 „ 3 „ 1 ¹ / ₂ „
	<hr/>
	Ialt 33,296 Rdl. 5 Mk. 2 ¹ / ₂ Sk.

Tolden udgjorde i 1817:

I rede Sølv beregnet til 5 Rbdl.

R. V. paa Specien.....	11,843 Rdl. 3 Mk. 0 Sk.
Sedler og Tegn.....	1,366 „ 2 „ 6 ¹ / ₂ „
	<hr/>
	Ialt 13,209 Rdl. 5 Mk. 6 ¹ / ₂ Sk.

Samlet Sum 46,506 Rdl. 4 Mk. 9 Sk.

Og Begtrup tilføjer „og dette er et Bidrag til Statsindtægterne, større end det, de fleste Købstæder i Riget kan rose sig af paa lignende Maade at yde“.

Toldboden var ved Dampmøllen, men forsvandt da Banen i 1875—76 kom, og flyttedes da op i Banens nuenærende Pakhus' søndre Ende, hvor der var Kontor, Vejerbod og Varehus indtil den nye Toldbod ved Havnen den 23. Marts 1901 toges i Brug; denne er opført efter Tegning af kongelig Bygningsinspektør V. Petersen fra Odense.

Toldindtægterne i Svendborg udgjorde fra 1890 til 1903 ca. 380,000 til 450,000 Kr., men fra den nye Toldlovs Indførelse sank disse, saaledes at de senere have bevæget sig mellem 225,000—270,000 Kr. aarlig.

Ved Svendborg Toldsted er ansat 1 Toldforvalter, 2 Kontrollører, 9 Assistenten i Opsynet, 2 Strandkontrollører, 1 Afløsningsassistent, 1 Afløsningsmedhjælper, 1 Kontorassistent, 4 Kontorister, 1 Overrorsbetjent, 3 Rorsbetjente, 2 Rorsbetjente paa Kysten, 2 Pakhusarbejdere og 2 Toldopsynsmænd paa Kysten.

TOLDERNE I SVENDBORG.

1. Oluf Bang, 1567—72.
2. Rasmus Henriksen, 1572—88.
3. Peder Stær (Stæhr, Staer, Ster, Stæar, Stercke?), 1588—98.
4. Poul Pedersen 1599—1614.
5. Svend Strom, 1614—
6. Christen Pedersen Heldvad, nævnes 3. Maj 1647.
7. Johan Pedersen Struck, 1661—84.
8. Jørgen Sørensen 1684—1702.
9. Johannes Nielsen Friis, 1702—1734.
10. Johan Frederik Stregel (Streichel) 1734—1763.
11. Claus Porelius Bigum, 1763—1773.
12. Nicolaj Normanny, 1773—1785.
13. Laurits Laurberg, 1785—1797 (se Kassererne).

Toldinspektører.

14. Simon Peter Groth, 1797—1799.
 15. Jens Peter Boye, 1799—1809.
 16. Peder Harrebow Haste, 1809—1831.
 17. Johan Jacob Gram Blom, 1831—1832.
 18. Frederik Christian Dichmann, 1832—1851.
 19. C. C. Voigt, Etatsraad, 1851—1878.
 20. Niels Peter Nielsen, 1878—1882.
 21. Jens Peter Johannes Theodor Voldby Lejmann, 1882—1893.
 22. Fritz Marius Tofte, 1893—1911.
 23. Hans Christian Porsdal, 1911—1919
- Desuden har der været følgende Toldkasserere:
1. Laurits Laurberg, 1797—1815.
 2. Niels Chr. Møller, 1815—1831.
 3. Gregers Christian Frederik Krogh, 1831—1842.
 4. Frederik Vilhelm Warhuus, 1842—1869.
 5. Christian Carl Voigt, 1869—1878, idet han tillige var Toldinspektør.

POSTVÆSENET.

Paa hvilket Tidspunkt Svendborg fik sit første Posthus, kendes ikke; men saavidt man ved, forekommer de første Spor til et saadant Posthus i Svendborg og en ordnet Postforbindelse, da Postordningen af 25. December 1694 fremkom, idet de fynske Postruter anføres saaledes. Fra Odense til Kjerteminde og Faaborg, fra Nyborg til Svendborg. Begge disse Ruter udgik fra Hovedpostruten Kjøbenhavn—Hamborg og var altsaa Biposter og Kontorerne Bipostkontorer, og dette vedblev Svendborg at være lige til den 1. Januar 1804; thi da forandredes det ved kongelig Resolution af 4. November 1803 til at være Hovedpostkontor, efterat Postmesteren var død; han havde haft Ruten Nyborg—Svendborg og Retur i Entreprise.

Et ordnet Postvæsen skriver sig altsaa fra Kong Christian IV.s Tid. Det bestyredes da og Indtægterne oppebæres af P. Klingenberg, som solgte Rettighederne til Grev Gyldenstjerne, der 1711 igen afhændede dem til Kong Frederik IV., fra hvilken Tid Postvæsenet har været et Regale, det vil sige en Kongen eller Staten forbeholdt Ret.

Allerede Kong Christian II. forsøgte at oprette et Postvæsen, idet der i hver Købstad beskikkedes 2 à 3 Løbere til at løbe med Breve, og som for hver Mil, de løb, fik 2 Sk. af den, som udsendte Løberen; senere igen fandtes kun Regeringens egen Post. Kong Christian II. udstedte Lov om Vognmandslav i Købstæderne. Disse Lav skulde besørge de Rejsende befordret; men det holdt sig ikke ret længe; det synes dog vedblivende at have været en Pligt for Købstæderne at befordre Rejsende og have Herberg for dem. Den 20. Marts 1555 befalede Kong Christian III. Købstæderne, at de ikke skulde besørge andre Rejsende eller give Herberg for nogen; kun naar Kongen, Dronningen eller Hertug Frederik drog igennem, eller naar en eller anden passerede, der var forsynet med Kongens Pasbord, egenhændigt underskrevet af Kongen.

Saalænge Befordringsvæsenet var i den Tilstand, siger det sig selv, at kun faa rejste; hertil kom endelig Landevejens Usikkerhed i Henseende til Liv og Gods for den Rejsende. De eneste, som foretog nogenlunde regelmæssige Rejser, var Købmændene, der da ofte benyttedes som Postbude saavel til Ind- som Udland. Adelen havde deres egne Løbere, der befordrede dens Breve.

Under Kongerne Frederik II. og Christian IV. kom Enspændere i Brug til Besørgelse af Breve; de besørgede Regeringens Breve; men i Indlandet besørgedes Breve dog ogsaa af Postriddere eller Kancellibude for Regeringen. Senere paalagdes det Lensmændene at holde saakaldte Postklippere til at befordre Kongens Post.

Først 1623—53 oprettedes Postvæsenet, og man ved, at af det Beløb, de forskellige Byer skulde svare til Postbudenes Underhold, skulde Svendborg svare 20 Kurantdalere; i 1633 nedsattes Beløbet til 15 Kurantdalere. I de Byer, hvor ingen Postmester fandtes, skulde Værten i det Logi, som Borgmesteren og Raadet i hver Købstad skulde anvise for Budene, varetage Forretningerne. Han var pligtig til at modtage Breve af Publikum til Afsendelse med Budene og fik herfor en Trediedel af Betalingen (af Portoen). Han var tillige fritaget for at svare Skat og borgerlig Tynge, saafremt han ikke drev anden borgerlig Næring; paa samme Maade skulde han af Budene modtage de ankomne Breve, der forsendtes videre i Egnen, hvorimod Breve til Borgerne i selve Byen afleveredes til Adressaten.

Den 25. December 1694 oprettedes altsaa Biposten Nyborg—Svendborg. Taksten for Breve fra By til By var 4 Sk. for 4 Mil og 5 Sk. for 5 Mil, 10 Mil kostede 6 Sk. Der kom samtidigt et Reglement om, at Folk havde at opføre sig høfligt overfor Postmesteren, der i modsat Fald kunde arrestere vedkommende. Postmesteren i Svendborg oppebar til at begynde med ingen fast Løn, fordi det var en delvis privat Entreprise og en Bipoststation.

I en gammel Forordning fra Kong Christian IV af 24. December 1624 staar Pag 3.

„Andre Tider skal Postmesteren lade sig hjemme befinde, oc till en Dørtale lade udhenge en hvid Hest med en blaa Rytter paa“.

Posthornets Oprindelse skyldes vistnok tyske Slagtere, som i Middelalderen kørte fra By til By og førte Brevpost med sig; de skal da have averteret deres Ankomst ved at blæse i Horn.

I Aaret 1711 betaltes til ridende Poster i Fyn 470 Rigsdaler. 1771 afhentedes Posten en Gang ugentlig i Nyborg,

hvor det egentlige Posthus var, og over Svendborg til Rudkjøbing og Taasinge to Gange ugentlig. Samme Aar svarede til Postkassen 20 Rigsdaler af Ruten Nyborg—Svendborg. I 1763 var Taksten paa Fyn for 1 Postvogn med 2 Heste om Sommeren 2 Mark pr. Mil, men om Vinteren 2 Mk. og 8 Sk. pr. Mil, og et Par Forspandsheste om Sommeren 2 Mk. 8 Sk., om Vinteren 3 Mk. 2 Sk. 1803 var Postmesterens Løn i Svendborg 100 Rigsdaler aarlig, til Skrivemateriale 10 Rdl., i Vejerpenge 30 Rdl., Avispenge 45 Rdl., ialt 185 Rdl.

1807 gik der ridende Post fra Nyborg til Svendborg en Gang ugentlig og kørende en Gang; men mellem Svendborg og Faaborg to Gange, ligeledes ridende Post, og ligesaa imellem Svendborg og Rudkjøbing.

Under Krigen 1807—14 led Postbesørgelsen af stadige Afbæk. Posten til England gik under disse Forhold over Tønning, og til Norge over Fladstrand (Frederikshavn); men Penge maatte ikke forsendes til Norge fra 1808. I 1809 dirigeredes Posten over Odense. Ved Udgangen af 1814 var følgende Poster i Gang:

Nyborg—Svendborg, Brev- og Pakkepost 1 Gang ugentlig, Brevpost 1 Gang ugentlig.

Svendborg—Faaborg, Brevpost 2 Gange ugentlig.

Svendborg—Rudkjøbing, Brev- og Pakkepost 1 Gang ugentlig, Brevpost 1 Gang ugentlig.

Svendborg—Ærøeskjøbing, Brev- og Pakkepost 1 Gang ugentlig, Brevpost 1 Gang ugentlig.

Men den Gang var Svendborg allerede ophøjet til at være en Hovedpoststation.

En Sammenligning mellem Prisforholdene 1807—14 er ganske interessant:

	1807	1814
1 Vognmandsvogn	130 Rdl.	500 Rdl.

1 Par Heste	120 Rdl.	7 à 800 Rdl.
1 Seletøj	14 „	80 Rdl.
2 Hestesko	48 Sk.	1 Mk. 32 Sk.
1 Hjulfælg	10 „	72 Sk.
1 Tønde Havre	2 Rdl.	7 Rdl.
1 Lispund Hø	12 Sk.	48 Sk.
1 Lispund Halm	10 Sk.	40 Sk.
1 Tønde Tjære	6 Rdl.	42 Rdl.
1 Frokost	2 Mk.	1 „
1 Middag	2 Mk. 8 Sk.	1 à 2 Rdl.
1 Aftensmad	2 Mk.	1 Rdl.
1 Thevand	1 Mk.	3 à 4 Mk
1 Sopken	2 à 4 Sk.	8 à 12 Sk.
1 Fl. Øl	2 à 4 Sk.	1 Mk.
Smørrebrød	8 Sk.	1 Mk. 8 Sk.

Det ligner omtrent, hvad der opleves nuomstunder.

1834 oprettedes Postforbindelsen over Langeland til Nakskov.

Begtrup meddeler om Befordringsvæsenet, at et egentligt Vognmandslav havde Svendborg ikke, da der i Fredstid kun kom meget faa Rejsende til Byen; men under Krigen 1807—14, da Transporten til Holsten gik over Svendborg, blev der af Generalpostamtet oprettet et tvungent Vognmandslav af de blandt Borgerne, der med mere end 6 Tønder Land i Marken holdt Heste og Vogne, og det bestemtes, at disse Byens største Jordejere skulde befordre Rejsende med Afløsning hvert tredie Aar, saaledes at de 20 største skulde begynde med de 3 første Aar, andre 20 i de næste 3 Aar osv.

Endvidere meddeler han, at Postmesteren var Opsynsmand ved Befordringen, og han tilsagde efter Tur paa Omgang. Den meste Befordring foregik paa de Tider til Odense, Nyborg, Faaborg og i Byens egen Omegn; men kun til de to første Steder regnedes det for lange Ture.

De rejsendes Overførsel til Øerne foregik pr. Færge, det vil sige Færgebaad. Færgemanden boede ligesom nu paa den Taasinges Ejer tilhørende Færgegaard ved Taasingebroen; han holdt den Gang en stor og en lille Baad; til Heste og Vogne maatte hentes et større Fartøj hos Færgemanden paa den modsatte Side af Sundet. Her var paa et Brædt opslaaet den af Generalpostamtet reglementerede Betaling for Overfarten, og den var pro persona 2 Sk. om Sommeren og 3 Sk. om Vinteren, og for en Baad alene om Sommeren 20 Sk. men om Vinteren det dobdelte. Taasinges Ejer bortfæstede Færgegaardene ved Auktion, og den aarlige Afgift var 30 Rdl., men saa maatte Færgemændene overføre Taasinges Ejer, Birkedommeren og Herskabets Folk gratis, samt de øvrige Beboere af Øen for halv Takst. Om Lørdagen overførtes disse dog ogsaa frit af Hensyn til Torvet i Svendborg. Først i 1873 kom her en Dampfærge (Hjulfærge), „Fritz Juel“, som siden har sejlet mellem Færgestederne, i de senere Aar oftere end til at begynde med. Desuden er der en Motorfærge, der anvendes, naar Færgen er ude af Fart, samt Færgebaadene.

1830 sejlede Posten mellem Svendborg og Ærø to Gange om Ugen pr. Baad, nu derimod udføres Farten baade til Ærø (fra 1875), Drejø, Thurø, Skarø, Strynø og Langeland af Dampskibe. Damperne til Langeland anløber Troense for Postens Skyld; kun i strenge Vintre sker Postfarten til Langeland over Taasinge og Siø med Vogne og Isbaade eller Slæder, og det har hændt sig, at Posten til Ærø maatte samme Vej og over Ristinge paa Langeland.

1834 kom en Dagvogn i Gang med Post hver Onsdag Kl. 7 Eftm. fra Nyborg og hver Søndag Kl. 2 Eftm. fra Odense. Forholdene var smaa, og hverken de Rejsendes

Antal eller Forsendelserne var da naaet en saadan Højde som nu. Naar Postvognene ankom eller afgik, averterede Postillonen dette ved at blæse i Hornet; dette holdt sig endog meget langt op i vore Dage, idet der, indtil Banen over Hesselager til Nyborg kom i Drift, hver Nat Kl. 12 afgik en Deligence fra Svendborg til Nyborg og en lignende ankom; disse ledsagedes af en med Hirschfænger bevæbnet Konduktør, der sad paa Bukken ved Siden af Kusken; idet Vognen sattes i Gang, blæste Postillonen i Hornet. Endvidere var der Deligencen til Troense og Deligencen over Vester-Skjerninge til Faaborg, populært kaldet „Jeppesens Tog“; denne forsvandt efter Banen til Faaborgs Aabning for Driften i Efteraaret 1916.

Postmesteren havde endnu i 1817 kun en lille Indtægt; noget bødede dog herpaa, fortæller Begtrup, Bærepenge for Breve, der udgjorde 4 Sk., og Ekspeditionen af de omliggende Herregaardes Poster. Posten fra Kjøbenhavn og Hamborg ankom i 1817 om Mandagen over Nyborg, om Torsdagen kom Kjøbenhavnsposten alene samme Vej, og Hamborgposten tillige om Fredagen over Faaborg, alle pr. Vogn. Post afgik til Nyborg Tirsdag og Lørdag Aften, til Langeland Mandag og Fredag, til Faaborg Torsdag. Pakkeposten til Nyborg afgik Lørdag og ankom Mandag. Indleveringsfristen var indrettet med rum Tid for Øje, f. Eks. maatte Post til Langeland indleveres Aftenen forud, senest Kl. 8. Posten til Nyborg om Tirsdagen kørte i Postkariol, om Lørdagen i Vogn.

1844 havde Postmesterens Løn bedret sig noget, han fik da 1400 Rdl. og 400 Rdl. i Kontorholdsgodtgørelse. 1845 udvidedes Forbindelsen til 3 Gange hver Uge enten over Nyborg eller Odense; heraf var den ene Post baade Brev- og Pakkepost.

Som Sammenligning med, hvad der nu rejses, kan an-

føres, at i 1833 var Antallet af Rejsende i Danmark pr. Postbefordring 8290, men allerede i Aaret 1846 var det steget til 64,764.

Man kender ikke Postmestrene i Svendborg før 1711; men da Staten dette Aar overtog Postvæsenet var

1) Borgmester Mads Tønnesen Rosenberg Postmester, uden at opnaa kongelig Stadfæstelse paa denne Stilling. Han var bleven Raadmand den 28. November 1711 i Svendborg og den 24. Oktober 1732 Borgmester; den 10. August 1742 tillige Byfoged; denne Stilling opgav han 1750, hvorimod han vedblev at være Postmester til sin Død 1756. Dernæst kom

2) Christian Holmsted, der 1747 søgte Ekspetence paa Postmesterembedet. Han var Apotheker i Svendborg, men erklærede, at han ikke kunde leve af, hvad Apothekernæringen indbragte ham. Han tilbød at betale 20 Rdl. aarlig i Recognition, og Generalpostamtet indstillede, at man vedtog Tilbudet, idet man udtalte, at „det ikke alene er til Svendborg Bys og Indvaandere der i Egnen til deres Nytte i paakommende Sygdom og hastig svag Tilfælde, at Apotheket i vedbørlig Stand kan holdes og vedblive, men at endog Deres Majestæts Generalpostkasse derved nød en liden aarlig Indtægt, som den forhen ikke haver haft“, og den 1. April 1756 fulgte han da Rosenberg i Embedet, som han beklædte til sin Død den 16. April 1774.

3) Han efterfulgtes i Embedet af Adrian Becker (Bekker). Denne var født i Kjøbenhavn 1719. Hans Fader var Tønnes Becker, Tømmerhandler, senere Købmand en gros og til sin Død en af Hovedstadens 32 eligerede Mænd. Adrian blev Student 1735, tog to Aar efter den saakaldte Baccalaureusgrad, studerede i 3 Aar ved Universiteterne i Rostock og Königsberg, derpaa i Kjøbenhavn, og det var

hans Hensigt at tage theologisk Attestats, idet det først ledigblivende Præstekald i Ørslev, Snoldelev eller Kongslunde var lovet ham. Hans Mindreaarighed til Præstekald og hans Rejselyst og Kærlighed til den militære Stand førte ham imidlertid bort fra Theologien, og den 27. Marts 1741 modtog han Udnævnelse til Regimentskvartermester og Auditør ved det fynske Nationalregiment, med hvilket han i engelsk Sold deltog i Indrykningen i Hannover mod Franskændene. I 1743 modtog han Tilbud om at blive Kaptajnløjtnant, men afslog det og fik 11. November 1746 Titel af Kancelliraad. Den 22. April 1763 blev han Herredsfoged og Skriver i Sunds-Gudme Herreder og boede derefter i Svendborg, og den 17. Juli 1794 udnævntes han til Postmester i Svendborg. 1777 blev han Justitsraad. Han døde den 23. Januar 1803.

4) Daentzer afløste ham fra den 4. Januar 1803 til 1805.

5) Derpaa kom Kommandersergent Johan Ferdinand Lessøe fra den 5. Juli 1805 til 4. Januar 1806; men han døde før han naaede at overtage Embedet.

6) Landeværnsløjtenant Fr. Grebys, kaldet Syberg, bestred saa Embedet fra 1815, han havde været Vagtmester ved Husarerne.

7) Fra den 10. Maj 1834 var Kancelliraad Niels Tingberg Thomsen Postmester; han blev suspenderet 1843; derpaa var Embedet konstitueret til

8) den 5. Maj 1843 da Kammerjunker, Major von Holstein, R. af Dbg., overtog det.

9) Den 15. April 1853 udnævntes Major Hans Peter v. Bjerg, R. af Dbg.

10) Den 3. Januar 1857 kom Johan Siegfried Julius v. Kopp, R. af Dbg.

11) Den 10. Marts 1869 udnævntes V. D. C. V. Herholdt, der afløstes af

12) Løjtenant A. T. O. Thomsen, R. af Dbg. og Dmbd.,
den 1. Juli 1889,

13) og denne afløstes 1909 af Intendant Vilhelm Theodor Carstensen, R. af Dbg., som Postmester i Svendborg.

Det første Posthus, man kender, var det gamle, senere ombyggede Apothek i Møllergade; dernæst havde det en Tid hjemme i Fruestræde, saa i Kyseborg, det nuværende Hjørne af Kyseborg og Nikolajgade hvor Kristelig Forening for unge Mænd p. T. findes; herfra flyttedes det til Hjørnet af Valdemarsgade og Gjerritsgade i Wandalls Hotel, og da Bønen kom, fik Posthuset Plads i den sydlige Ende af Banegaarden, hvor det findes endnu, og hvor der i 1916 tilbyggedes det nuværende smukke Posthus efter Tegning af kongelig Bygningsinspektør Arkitekt V. Petersen fra Odense.

Frimærker til Frankering af Breve indførtes her i Landet i Aaret 1851.

1875—76 udgjorde de ankomne Breves Antal 250,689 samt 33,845 Pakker; det var den Gang naaet til at blive det 14. største Posthus i Danmark med Hensyn til Forsendelsernes Antal. Senere er Postforsendelserne steget meget betydeligt, og hele denne Trafik besørges af 1 Postmester, 1 Postkontrollør, 10 Postekspedienter, 1 Kontorist, 3 Overpostbude, 14 røde Postbude, 10 blaa Postbude, 1 kørende Post til Bjerreby paa Taasinge, 3 Postførere til Thurø, Skarø og Hjortø, 1 Reservebud og 1 Hjælpebud. Gennem Svendborg Postkontor er i Aaret 1916—17 passeret følgende Forsendelser:

	Ankomne.	Afgaaede.
Breve	1,939,726	1,609,946
Anbefalede Forsendelser	19,475	18,655
Pengebreve	14,465	13,221
Pakker	111,318	91,502

Optrækninger	86,106	46,384
Ekspresforsendelser	1,525	
Indbetalte Postanvisninger	146,136 til Beløb	8,363,485 Kr.
Udbetalte do.	113,622 „ „	6,374,133 „
Ankomne Aviser og Blade	57,277 Ekspl. i No.	1,913,884 Stk.
Afsendte Aviser og Blade	31,429 Ekspl. i No.	1,531,348 Stk.
Frimærkesalget udgjorde	192,910	Kr.

To Postvogne i Byen, 45 Landpostbude, 8 Brevsamlere og 8 Postekspeditioner hører til Svendborg Postdistrikt.

TELEGRAF OG TELEFON.

Telegrafanlægget opstod i Svendborg i sit Net; til at begynde med var det et kommunalt Aktieselskab, og Koncessionen hertil udstedtes den 12. Oktober 1856. Den første Linie anlagdes af Kaptajn Jagd og var færdig den 31. December 1856. Linien var fra Nyborg til Svendborg. Næste Ledning byggedes samme Aar til Rudkjøbing, Marstal og Ærøeskjøbing; denne var færdig den 27. April.

Selskabets Linier overtoges af Staten 1870—71. Paa det Tidspunkt var Telegrafist H. S. Andersen Leder af Stationen i Svendborg. Telegrafstationen var paa Raadhuset, og i Begyndelsen var der ikke mere at bestille, end at Andersen, som havde en Del privat Arbejde hos Borgerne, kun var nogle faa Timer om Dagen paa Stationen; indleveredes Telegrammer uden for den Tid, maatte han hentes i Byen, hvor han nu var, for at afsende Telegrammet. Da Banegaarden var færdig, flyttedes Stationen herved, hvor den efter adskillige Forandringer er endnu. Senere er der bygget flere Ledninger, saaledes at der for Tiden er 2 Hovedlinier til Nyborg og Kjøbenhavn og 10 Svendborg—Faaborg—Fredericia. Fra 1897 kom Statstelefon over Odense; der er nu 4 Linjer fra Svendborg over

Odense, 2 over Nyborg til København og 2 over Faaborg til Fredericia. Endvidere er der 2 Telegraflinier til Ærø over Rudkjøbing og 2 over Rudkjøbing til Lolland samt 1 Linie til Rudkjøbing; endvidere Telegraf over Troense til Thurø, samt Telefon til Taasinge, der sorterer under Stationen i Svendborg. Personalet i Svendborg bestaar af 1 Telegrafbestyrer, 1 Overtelegrafist, 15 Telegrafister, 3 ekstra Medhjælpere, 1 Linieopsynsmand, 1 fast Arbejder og 6 Bude.

1871 blev R. F. Bodenhoff Telegrafbestyrer, 1887 afløstes han af Premierløjtnant P. A. Poulsen; denne afløstes af V. V. Aagaard; 1889 kom S. A. G. Fauerschou, der fungerede til 1905, og fra den 1. Marts 1906 overtoges Stillingen af H. J. Fæster.

Den første Telefonledning i Svendborg anlagdes som en privat Telefon i 1880–81 af Telegrafingeniør Mulvad mellem Købmændene Krøyer, Bie og Sparekassen, den næste i 1884 af Stationsforstander R. N. Fryd fra Bane-gaarden til Driftsinspektør J. Olsens Privatbolig „Vilhelmskilde“ paa Lundevej. 1885 anlagde Fryd den første offentlige Telefon i Svendborg; hele Anlægget havde til at begynde med kun 25 Abonnenter og Centralstation paa Loftet i Sparekassen. Dette Selskab startedes med en Aktiekapital paa 15,000 Kr., væsentlig paa Initiativ af Købmand F. F. Krull, Sagfører J. L. Knudsen og Hotelejer H. Wandall. Taksten for Telefonen var sat til 75 Kr. aarlig. Efterhaanden udvidedes Nettet, og der opnaaedes Ledningsforbindelse med Ringe og Odense, samt Forbindelse med det „Sydfynske Telefonselskab“. I 1895 forenede de fynske Telefonselskaber sig til et Aktieselskab, „Fyns Telefonselskab“, med Hovedsæde i Odense og med et Bestyrelsesmedlem fra hver af de fynske Byer. Dette traadte i Kraft den 1. Januar 1896. I Følge Lov af 11. Maj 1897

tillodes det ikke mere at anlægge Telefon og Telegrafer, da Staten fik Eneret herpaa. Efter en Del Betænkkeligheder lykkedes det at ordne Sagen saaledes, at Amts- og Byraad dannede et kommunalt Telefonselskab for Fyn; dette Selskab fik Navnet Fyns kommunale Telefonselskab og den 6. Februar 1900 approberedes dets Love.

Senere indgik ogsaa Ledningen til de mindre Øer, og Statens Centralstation i Troense kom i direkte Forbindelse med Svendborg Centralstation. Imidlertid var Centralstationen flyttet til Klosterpladsen i egen Bygning, der i 1903 blev forhøjet med et svært Jernstativ i flere Etager; men selve Lokalerne blev for smaa, og derfor flyttedes Centralstationen 28. Decbr. 1911 ind i Svendborg Banks Ejendom paa første Sal, hvor der er indrettet rummelige og smukke Lokaler til Centralstationen og Personalet. Endvidere nedlagdes for en Del Aar siden en meget betydelig Del af Byens Telefonledninger i Gaderne i Kabler 1911—13. Personalet bestaar for Tiden paa Svendborg Centralstation af 2 Overtelphonistinder, 18 faste Telphonistinder og 7 Reservetelphonistinder, 1 Telphontekniker, 1 Assistent og 8 faste Arbejdere. Der var 1. Januar 1918 965 Telphonabonnenter.

JERNBANER.

Da Svendborg endelig fik den første Bane til Odense, var det foruden at være noget nyt for Befolkningen tillige af en overvældende Betydning for Byen; thi Banegaarden byggedes paa den gamle Klosterplads, og selve Banegemet førtes over tre Gader, Langestæde, Skattergade og Brogade. Huse nedbrødes, Pladser opfyldtes, blandt andet fra Toldbodvej helt ned til Havnen; hele Terrainet forandredes omkring Banens Plads, nyt Liv opstod paa den gamle Plads, Havnen udvidedes med Jessens Mole,

og det bag denne liggende Terrain toges i Brug. Det var en meget stor Forandring, der fandt Sted ved denne Lejlighed; mange Borgere skumlede vel over, hvad det skulde ende med, ganske som man fremdeles hører om alt nyt og ubekendt.

Banen anlagdes og byggedes i Aarene 1874—76 og indviedes den 12. Juli 1876 paa St. Knuds Markedsdag i Odense, en særlig travl Dag for Banepersonalet. Som Stationsforstander ansattes den den Gang i Svendborg kendte Oberst Chr. v. Saabye, R. af Dbg, og Dmbd; i denne Stilling forblev han til han den 1. Oktober 1889 afløstes af Stationsforstander R. N. Fryd. Banegaarden er bygget af Arkitekt N. P. C. Holsøe og er i 1916 om- og tilbygget samt udvidet betydeligt, hvad der næppe just har forskønnet den.

Den næste Baneudvidelse var den direkte Bane fra Svendborg til Nyborg; den aabnedes i Sommeren 1897 for Trafiken. Ogsaa ved denne Banes Anlæg forandredes mange Forhold; saaledes førtes den, efter at have genneskåret Øksenbjergbakken omtrent paa langs, henover Kastaniealléen, og Terrainet mellem Nordre og Østre Havn ind mod Ørkilsgade opfyldtes. Banegaarden, som ligger i Frederiksgade, er tegnet af Arkitekt H. Wench; den agerer nu Ilgodsekspektion. Banens Driftsbestyrer, Ammentorp, boede i Svendborg til den overtoges af Sydfynske Jernbaneselskab i Aaret 1902. Endelig byggedes den tredje Bane, der toges i Brug 24. November 1916, til Faaborg over Vester-Skjærninge. Ogsaa dens Anlæg forandrede mange Forhold; for det første førtes en Tunnel under Banen over til en ny anlagt Perron, der er anlagt parallelt med den gamle, dernæst udvidedes Banelegemet langs Banen til Odense sydefter et Stykke med Dobbeltspor.

Alle tre Baner er hver for sig private Selskaber, men

drives af Sydfynske Jernbaners Direktion. Svendborg Kommune ejer for 80,000 Kr. Aktier i Svendborg—Odense Banen, for 266,400 Kr. i Svendborg - Nyborg og i Svendborg—Faaborg Banen 110,000 Kr.

Banen til Odense er 46,8 km., til Nyborg 36,9 km., til Faaborg 26,4 km. lange.

I Svendborg boede i 1918 følgende Funktionærer: 1 Trafikinspektør, 1 Fuldmægtig, 1 Stationsforstander, 3 Overassistenter, 14 Assistenten, 1 Elev, 4 Overportører, 22 Portører, 6 Stationsarbejdere, 4 Togførere, 7 Konduktører, 1 Banemester, 1 Baneformand, 8 Banearbejdere, 1 Murerformand, 1 Tømmerformand, 1 Telegraformand, 5 Lokomotivførere, 7 Fyrbødere, 1 Vognsmører, 6 Pudser, et ganske betydeligt Antal Mennesker, hvilket bedst viser os Fremgangen for Trafikkens Vedkommende; thi ved Banens Aabning boede i Svendborg c. $\frac{1}{10}$ saamange ansatte.

MIDDELALDERLIGE GILDER OG LAV.

I Svendborg fandtes i Middelalderen adskillige Gilder og Lav, og deres Historie, for saa vidt man kender noget herom, giver et Billede af mange Forhold i Svendborg gennem denne Periode.

Gilder og Lav var de eneste Foreninger i Byerne i de Tider og spillede en betydelig Rolle i hele Bylivet gennem Middelalderen. Uden for Byerne fandtes ingen egentlige Haandværkere den Gang. Foreningslivet formede sig ikke som nu, hvor man bogstavelig talt drukner i Foreninger. Her vil vi først behandle de middelalderlige Gilder for senere at fortælle, hvad vi kender om Lavenes Fortsættelse til deres Ophævelse, og slutte med Haandværkernes Forhold i nyere Tid.

Haandværkerne havde en Art Eneret til det respektive Haandværks Udøvelse; hin opstod i det 14de Aar-

hundrede for at naa at trænge igennem i det 15. Aarhundrede. Der var kun faa Mestre i hver By, og de havde hver for sig kun faa Svende og Dreng. De sluttede sig til de gamle alt bestaaende Gilder „St. Knuds“ og „St. Eriks“, hvis oprindelige Opgave var at give Sikkerhed for Liv og Lemmer, for ved enhver Gildesbroders Drab at paabyde Hævn. Dernæst kommer den store Række til bestemte Helgener indviede Gilder, der ydede baade selskabelig, timelig og aandelig Hjælp.

Baade Mænd og Hustruer, Sønner og Døtre eller Søstre, ja ofte hele Husstanden, var Medlemmer af Gildet. Svendene fandtes der ogsaa, for det meste i Følge med deres Mestre, men ogsaa undertiden paa egen Haand. Man maa dog ikke tro, at der i disse smaa Samfund altid levedes et idyllisk Liv, siger Professor C. Nyrop, fra hvis udmærkede Bøger om disse Forhold denne Afdeling for det væsentligste er udarbejdet.

Haandværkerne synes ikke at have været betragtede som et ganske ufarligt Element; de bar jo Vaaben og forstod vel ogsaa at bruge dem. Derfor staar i Lavskraerne den Bestemmelse, at Medlemmerne ikke maatte bære Vaaben med ind i Forsamlingerne. Haandværkerne var i høj Grad jævne og barnlige. De brugte Hættekapper og mødte med Hætten op over Hovedet, til Gengæld ofte uden Bukser og Hoser. De gamle i Lavet sad paa den faste Bænk ved Husets Gavl, der ogsaa forbeholdtes Lavets Gæster, medens de unge sade paa den løse Bænk (Forsædet) ved Bordets anden Side. Enhver skulde drikke med sin Sidemand nedefter og ikke tværs over Bordet. Der var en Række Regler at iagttage, der viser os Samfundets jævne, sociale Tilstand. Det indskærpedes at give Oldermannen Ordlyd, naar han talte, det var forbudt at tiltale hinanden med usømmelige Ord, at drage hinanden i Haarct,

at give Kindheste, at overgyde hinanden med Øl, at spy af formegen Drik, at gøre sit Sæde urent o. s. v.

Der trængtes til Tugt og Orden, og som den øverste Tugtemester stod Kirken. Den var Tidens store Opdrager, og gennem Helgengilderne stod den i nær Forbindelse med Gilder og Lav.

Dagen efter enhver almindelig Lavsdrik fulgte en højtidelig Messe til Nytte og Salighed for de afdøde og endnu levende Lavsmedlemmers Sjæle. Ved en saadan Messe ofredes der, og Gudstjenesten fandt ofte Sted ved Lavets eget Alter i en af Byens Kirker, til hvilket de selv kaldte en Præst. I alle Skraaerne (Lovene) forlangtes desuden, at der skulde vaages over en afdød Broders eller Søsters Lig, at det var Pligt at følge Liget til Kirken og Graven og ved Begravelsen at yde en vis Pengehjælp (Ligskud) til den afdødes Efterladte.

Ved andre Lejligheder ydedes ogsaa de levende Brødre og Søstre Hjælp. Blandt Guldsmedene, Remsniderne og Malerne i Svendborg gjaldt den Regel, at hvis nogen Broder eller Søster blev saa fattig, at de ikke kunde ernære sig af Embedet (Haandværket) og ikke kunde opretholde deres Lav, da skulde de nyde af Lavet frit og dertil af dets Bøsse hvert Aar 12 Alen Vadmel til en Klædning. Det var den kirkelige Indflydelse, der her gjorde sig gældende; alle skulde være lige store eller lige smaa, den ene ikke overfløje den anden; derfor maatte en Mester kun holde et vist Antal Svende.

Ofte var det galt med Lønnen; mange Rivninger mellem Mestre og Svende har sikkert fundet Sted; det tyder de mange Bestemmelser paa, der gaar ud paa, at en Svend kunde løbe med sin Løn, eller at en Mester kunde undlade at betale sin Svend den skyldige Løn. Svendene var nemlig Mesterens Tyende (Hion). Saaledes var Sven-

dene ofte fæstede paa længere Tid fra Fæstedag til Fæstedag. Hverken angaaende Løn eller Arbejdstid findes noget i Skraaerne, det forekommer først langt senere.

Ikke alle Lavs Love var ens; men vi nødes her til at betragte dem i Almindelighed for at give et Indblik i de gamle Lavsskraaer; disse Forhold omtales meget udførligt i Professor C. Nyrops fortrinlige Værker om vore gamle Gilder og Lav.

Idet vi nu gaar over til at omtale, hvad vi ved om de gamle middelalderlige Gilder og Lavsskraaer i Svendborg, kan det synes mærkeligt, at der begyndes med noget saa fjernt, som St. Knudsgildet i Flensborg. Grunden hertil er den, at ca. 1190 tog Kong Knud VI alle St. Knuds Gildesbrødre under sin Beskyttelse, og man maa formode, at det ogsaa strakte sig til St. Knudsgilderne paa Fyn og dermed Svendborg, og da disse Gilder var de ældste og betydeligste, er det af Interesse at erfare, hvordan en saadan Beskyttelse saa ud paa det da brugelige Sprog:

„Kanutus, mæth gwths nathe Koning alle Danæ, alle Knvts gilde brøther hyælsom ogh san fryth. Wi gøør alle mææn witlicth, thær ær i sænte Knuts gilde, at wy taghem them allæ vnder wort wærn ogh wor fryth, sosvm them thæ ws daghlig thyene; hwosum ether forwræter æller vræt gør, thet wile wy hæven mæth wort konyngligh swærth“.

Oversat paa moderne Dansk vil det lyde saaledes:
„Knud af Guds Naade, Konge over alle Danske, alle Knuds Brødre byde Vi Vor Hilsen og sande Fred. Vi gør vitterligt for alle Mænd, der er i St. Knuds Gildet, at Vi tage dem alle under vort Værn og Vor Fred, især dem som os daglig tjene; naar de ikke foruretter eller gør nogen Uret, det vil Vi hævne med Vort kongelige Sværd“.

De gamle Dokumenter, der endnu eksisterer, og som angaar Svendborgs Gilder, findes opbevarede i Arkiverne. Saaledes opbevares i Rigsarkivet et Brev, dateret den 3. Maj 1337, hvori Byen forpligter sig til ved Byens St. Knudsgilde, paa den Maade, som fra gammel Tid har været Skik i dette Gilde, at ville holde Aarstid i Vor Frue Kirke for Tyge Vindsen og hans Hustru efter deres Død. Brevet er udfærdiget paa Latin. Den 14. August 1417 fornyer Biskop Johannes III. Ovesen af Odense til Fred og Frelse for alle Brødre og Søstre i St. Knudsgildet i Svendborg et Vikarie med daglig Messetjeneste i Byens Vor Frue Kirke i dyb Ærbødighed for blandt andet den hellige Martyr Kong Knud. Dokumentet findes i Rigsarkivet.

Et andet Sted findes omtalt, at samme Bisp var i Svendborg den 20. Juni ved Udstedelse af et Kongebrev paa et i Svendborg afholdt Retterthing dette Aar.

I samme Arkiv opbevares ligeledes et Privilegium af 26. Februar 1477 for Svendborg, hvori det paabødes bl. a. at Borgmesteren eller nogen af Byens Raad skulde være til Stede i St. Hjælpers Gilde, naar der i dette Gilde foretoges Sager, som angik Kongen, Kronen og Byen, og det lød saaledes:

„Wi Christiern med guds naade Danmarckes, Sweriges, Norges, Wendes och Gothes Konning, hertogh i Slezwig och Hertug i Holsten, Stormarn och Dytmerschienn, greffue udi Oldenborg och Delmenhorst, gjøre alle witterligt at.o. s. v.

Och haffue wii forstaaet, at de haffue optaget et gilde, szom kaldes sancti Hjælpers gilde, huilcket er osz, byenn schadelig i szaa maade, at wor borgemester eller nogen af raadet mue ej dermed offveruehrre (overvære) at høre och offueruerre szaadann szager, szom der forhandles, som osz, cronen och byen er paarørendes, thi

wilde wii, at szaadannt gilde schalt ei herefter opholdes vdenn (uden) noger af raadet ehr der inne med for szaa-dan szager schyld, szom før ehr rørdt. Forbiudendes alle, eder och huer (hver) serdeles i Suenborg herimod i nogher maade at gjøre eller gjøre lade, vnder (under) wor kongelige heffnn och wrede. Datum in ciuitate nostra Ottonia feina quarta quator temporum in quadregesima anno domini 1477^a.

(Det er Tamperdag i Fasten 1477, Onsdagen den 26. Februar, og udstedt i vor By Odense).

I Landsarkivet i Odense findes et Dokument vedrørende et Raadstuevidne fra Svendborg, der oplyser Forholdene vedrørende Byens St. Knudsgilde, dateret den 1. Marts 1499, det lyder saaledes:

„Wi effterschreffne Hans Andersz (øn) borgemester i Suenborrig, Bild Persz (øn) vebner, Claus Scriffuer, Jep Engel, Eggert Friis, Matz Remp, Oluff Kerurt, Jep Kortzsz (øn), Knud Jentz (øn), raadmend, och Michel Diegen byschriffuer ibidem gjørre vitterlig at aar effter gudz byrd (Fødsel) mcdxcix (1499) den fredag nest efftær s(ancti) Matthie apostolidag var skicket for os paa Suenborrig raadhus for raad oc for rette oc for danne-mend flere, som der da neruerrindis (nærværende) vaare, hederlige Mand her Hans Rød oc var begerrindis for gudz skyld oc for retfærdighet skyld at vide effter vore bys bøger, huor mange bode (boder) der var ett stund mellem den gaard Hans Porsz (øn) nu iboer, oc det hiørne huus, Anders Kremer nu iboer. Da kunde wi ey andit kiende eller finde udi vore bys bøger, end udi [xxx aar oc mere da haffuer der verrit jiiij (3), bode mellem foreschreffne Hans Persz (øn) s gaard og byggested oc det hiørnehuus, som Anders Kremer nu iboer, føre her Matz Olderup lod bryde de jii (2) boder aff oc lod

bygge det huus op igen, som Anders Skomager nu iboer. Item vindit Matz Remp for os paa sin gode Tro, sel oc sandings ord, at den tiid Tord Eschildsz (øn) oc hand de vaare lensmænd til s. (ancti) Knutz gille i Suenborrig, da var her Matz Olderup skraaprest til forscreffne gilde, oc bar hand oppe renthen oc huusleyen aff forscreffne iiii (4) boder paa s. (anct) Knutz vegne. Item vindit Gircke Skinder for os paa sin gode tro, selv oc sandhedz ord, at det er xii (12) oc x aar siden, hand bode i s (ancti) Knutz bod oc mere, som Søren (Søren) Jude nu bor oc leyde (lejede) hand hende aff her Matz Olderup oc gaff hannem huuslyen paa s (ant) Knudz vegne, oc da boede der Matz Juncker, som skøtte det jordegods til s. (ancti) Canuti Alter norden nest op til hannem, som forscreffne her Matz lod siden bygge et huus. Item vindit Hans Jensz (øn) oc Jes Jude met flere gamle dannemend paa Suenborgs raadhuuses for os paa deris gode tro, sel oc sandhedz ord, at det dem fuld vitterligt er, at der vaar iiii (4) boder imellum den gaar (d), Hans Persz (øn) nu iboer, oc det hørne huus, Henrick Lege fordom aathe (havde), oc her Matz Olderup bar huusleyen oppe paa s. (ancti) Knutz vegne aff dem alle fire. Item vindit oc forscreffne Matz Remp, Hans Jensz (øn), Jes Jude oc Gyrke Skinder, at den jord, her Matz Olderup lod bygge forskreffne huus oppaa, hun hør met rette til s. (ancti) Kanuti Alter i vor frue Kirke i Suenborrig, oc det vilde de vinde i helgens ee (d) alle ord oc artickle, som forscreffuit staar, om behoff gjørris. At saa er vindit for os oc gangit oc farit, til vindisbyrd trycke wi vore indzegle for dette breff. Datum et actum vt supra“.

St. Gertrudsgildet i Svendborg skødede til en af Gildets Brødre den Ejendom, som hørte til dette Gildes Alter i

Byens St. Nikolaj Kirke imod en aarlig Afgift til Oprettelsen af Gudstjenesten ved dette Alter; det skete den 2. April 1532, og dette Dokument viser en nøje Forbindelse mellem Byens Øvrighed og Gildet; det lyder saaledes:

„Wii effterscreffne Jesper Hansz (øn), raadmand udi Suenborrig oc oldermand i sancte Gertrudz lau oc gilde ibidem, Hans Scriffuer borgemester, Per Bang, Matz Persz (øn), raadmand, Laurits Nielsz (øn) byfogit, Claus Bang, Hans Engel oc Markus Matzen, lensmand, met menige gildbrødre vdi forneffnde lau oc gilde, deris frii villie oc samtycke, gjørre vitterlig alle met dette vort obne breff, at wi met samdirectelig hu oc villie haffue vnt oc tillat oc met dette vort obne breff vnde oc tillade, at denne breffuiszer oc fornumstig dannemand Strangi Maugsz (øn), raadmand oc gildbroder vdi forneffnde gilde, oc alle hans aruinge (arvinge) til evig tiid, moe oc skulde haffue, nyde, bruge oc beholde all den deel, rettighed oc eyedom, som hør til sancte Gertrudz altere, thed nørre i s (ancti) ti Nicolaj Kirke her udi Suenborrig, udi thend gaard oc grund, som Hans Ræff aff døde gud hans sæll naade, liggendis imellum bo(d)erne, som Marquard Matzen nu udi boder (1), baade vdi husene oc jord, vdi lenden oc bredden, bygd oc wbygd, intet vndertagit vdi nogen maade. Oc skal forneffnde Strangi Maugsz (øn) oc hans arffuinge haffue fuldmacht i oc aff at sette vdi forneffnde gord oc eyedom effter hans oc arffuigenis villie oc samtycke, dog met saa skell oc vilkor, at forneffnde Strangi Maugsz (øn) oc hans arffuinge skulle bygge og forbedre samme gord oc eyedom oc giffue ther aff huert aar til gode rede fire marck danske penninge til forneffnde altere at holde gudztieniste oppe met, ij (2) marck om posken oc ij marck om sancti Michels dag, uden at hinder oc hielperede udi noger

maade. Item bepligte wi os oc vore efterkommere vdi forneffnde lau oc gilde til euig tiid at hemle, frii, frelse ob fuldkommelig tilstaa forneffnde Strangi Maugsz (øn) oc hans arffuinge forskreffne rettighed oc eyedom for huermandz hinder, gensigelse eller tiltal, som ther paa kand tale, vden for aarlige byskat, som der pleyer aff at gaa met rette, imen disse iij (4) marck redelig vdkommer huert aar, som før er sagt. At wi saa tilstaa, at saa skal verre oc holdis udi alle maade, som forscriffuit staa, til vdermere vindisbyrd oc bedre foruaring lade wi met villie og vidskaff vore indzegle henge neden dette breff. Datum Suenburgie 4te feria passe domini 1532,“ det var første Paaskedag.

Alle Segl, som hænger ved disse gamle Dokumenter, er svære Vokssegl, omtrent en halv Tomme tykke; de er anbragte i saakaldte Seglremme, det vil sige, at da Dokumenterne er skrevne paa ægte Pergament, altsaa til dette Brug særlig beredt Lammeskind, saa er der stukket en smal Strimmel af Pergament igennem Dokumentets nederste ombøjede Kant, og paa disse Remme sidder Seglene. Flere af dem fremviser Vaaben, andre Bomærker, og en hel Del, som ingen Signeter har haft, har blot trykket en Finger i Vokset; disse Fingeraftryk ses ganske tydeligt den Dag i Dag. Desværre mangler mange Segl, som i Tidens Løb er gaaet tabt.

Kalentegildet i Svendborg var nærmest et gejstligt Gilde. Den 4. Marts 1425 tilskødede det Svendborg By et Grundstykke ved Høje Bøge. Dokumentet findes i Rigsarkivet. Man ved heller ikke, til hvem af Helgenerne dette Gilde har været viet. Dokumentets Indhold følger her oversat paa nyere dansk.

„Alle Mænd, som høre eller se dette Brev oplæst, hilser jeg Eric Jensen, Præst ved Vor Frue Kirke

„Swineborgh“ og oldermand i „Kaland's Gilde“ evindelig med Gud og kundgør, at jeg med Kalante Brødrenes Raad og Villie har skjødet, opladt og afhændet med dette aabne Brev hæderlige Mænd, Borgmester, Raadmænd og ganske Almuen i „Swineborgh“ en vort Kalente og fornævnte Alters Jord liggende ved „Høye-bøghe“ til evindelig Eje en deres Bys Jord, vesten næst efter den Gaard, som „Claus Brøyerer“ nu boer i og saa til Omløbet.“

„Til Vidnesbyrd om denne Sag er mit Segl sammen med Seglene af de ansete Mænd Hr. Johannes Clementis, Præst i Kirkeby og Absalon Krughelund, Borger i Svendborg og Oldermand i Gilderne er vedhængt nærværende, skrevet i det Herrens Aar 1425 paa St. Lucie Dag (Pave og Martyr) c. 4. Marts“.

Dernæst følger et Mageskifte mellem Henning Walkendorf til Glorup og Colloquii Gildet i Svendborg. Dette Gilde var ogsaa et gejstlig Gilde; det var et Pergamentsbrev, som Mester Hans Gaas fremlagde som Bevis for, at han og de andre Dannemænd, som var Gildebrødre i Colloquii Gilde, med Rette ejede den paagældende Gaard. Saavel Gildets Navn som de øvrige anførte Forhold taler for, at Gildet omfattede Gejstligheden i Sunds Herred. Det er dateret den 26. Februar 1515 og gengives her efter Sunds Herreds Liber Copiarum:

„Jeg Henning Walkendorf i Glorup gjør vitterligt med dette mit obne Breff, at jeg met min kiere høstruis raad oc samtycke haffuer gjortt ett venligt og kierligt mageskifte met allermænd oc gildbrødre i Colloquii gille i Suenborrig til euindelige eye i saa maade, at forscreffne allermænd oc gildbrødre, skulle haffue en gaard aff meg i Stubendrup (Staagerup) som Morten Andersøn nu iboer, oc skyller aarligen til Landgilde iij (3) ørtug byg,

en skieppe smør oc en Marck oc at holle ett fønød, mett alt sin rette tilligelse. Oc derimod skall jeg haffue igen en Gaard liggendis i Øxendrup, som Michel Screder nu iboer oc skyller ett pund byg, 1 Sk. graat met andre bede, og for hues (hvis) at den gaard i Stubendrup er bedre, der erre vi forente (enige) om; oc jeg oc min høstru skulle verre gildsysken i forscreffne Colloquii gilde. Thi tilbiuder (tilbyder) jeg meg oc mine arffuinge at frii hemle oc fuldkommelige tilstaa forcreffne allermannd oc gildbrødre til forscreffne gilde, som forscreffuit staar, med all sin rette tilligelse, som er ager, eng, skou, oc marck, vott oc tiurt (tørt), intet undertagit, huad (hvad) der hellt er eller neffnis kand. Item skete det oc saa, gud forbiude, at forscreffne gaard eller nogit aff hans rette tilligelse vorde forscreffne allermannd eller gildbrødre til forscreffne Colloq(ui)i gilde affuonden met nogen rettergang, da tilplicter jeg mig oc mine arffuinge at vederlegge forscreffne allermannd oc gildbrødre eller deris efterkommere til forscreffne Colloquii gilde met en saa god en gaard aff rente oc saa vel beleylig inden sex vger (uger) der nest effter oc holle forscreffne gilde oc gildbrødre vden all skade. Till vindisbyrd henger jeg mit indsegel nedenfor dette mit obne breff, som giffuit er i Glorup den mandag nest effter sanctii Matthie oc kierlig tilbedendis erlig oc velbyrdige mand, som er mester Ørick Bild, canick i Aarers, Markus Hansøn i Øxendrup, Per Olson Euenskoff, at de oc ville besegle dette mit obne breff met meg, som giffuit oc scriffuit er, som forscriffuit staar, anno domini md. XV“.

Dernæst de verdslige Gilder. Her foreligger da den 25. Juli 1444 en Gildeskraa, vedtaget og forfattet for det af Købmændene i Svendborg stiftede „St. Annegilde“,

der stadfæstedes af Byens Borgmester og Raad. Skraaen findes paa Universitetsbibliotheket i den Arnamagnæanske Samling. Den er skrevet paa gammelt Dansk, men er her gengivet paa det nu brugelige Dansk for lettere at kunne læses:

„I Guds Navn, Amen! Gud, der er i Himmerig, den hellige Trefoldighed, Gud Fader, Guds Søn, Gud den Helligaand, trende Personer og en sand Gud til Lov og til Ære og til Værdighed, Jomfru Maria og den hellige St Anna, da have Købmændene i Svendborg stiftet et Kompagni, som kaldes „St. Anne“ Lav og er begyndt efter Guds Fødsels Aar 1444 paa St. Jeps Dag ca. 25. Juli.

1.

Item først hvo, som vil broder eller søster være i dette lav, han eller hun, de skulde have med dem sandhed og troskab og være ærlige.

2.

Ligeledes naar nogen bedes til broderskab eller søsterskab i dette lav, da skal de stilles for stolen ved faste stævne, da skal vor skaffer udnævne otte brødre i gaarden, og de skulde ransage hans eller hendes forhold og rygte, hvis de da tages for gode, da skal hele gildet hermed lade sig nøje (være tilfreds) ect.

3.

Ligeledes hvis nogen bedes til broder eller søsterskab i dette lav, har han eller hun noget imod vore brødre eller søstre, og er det ikke forligt, og vil nogen af vore brødre eller søstre sige noget herimod, da kan hverken han eller hun komme i dette lav, før der er opnaaet forlig.

4.

Ligeledes hvo som bliver broder eller søster i dette

lav, da skal hver gang gives som indgang fire grote og to mark voks og to skaale, dette skal gives inden jævndøgn efter indgangen (grot, forældet tysk Bremermynt).

5.

Ligeledes hvo som bliver broder eller søster i dette lav, de skulde gøres bekendt med loven før deres indgang osv.

6.

Ligeledes vore brødre og søstre skulde i almindelighed komme sammen tre gange om aaret, den ene gang St. Jeps dag, den anden gang St. Anne dag, den tredje gang Vor Frues dag Kyndelmisse, hvis disse dage træffe paa en køddag, men kommer de paa en faste dag, da skal de holdes en anden dag efter deres mening, som da bedst kan benyttes.

7.

Ligeledes hvis fire af vore brødre eller søstre skal gøre et godt gilde for os, naar det tilkommer dem i følge loven, at de bliver tilsagt, og de skal da give os følgende kost, røget skinke og fersk kokød, og vildt steg af faar og smør og ost og bagerbrød og hvedebrød, af alt dette skal de give os rigeligt og det skal være godt, og dertil fire tønder godt humle Øl, og kul og lys efter aarets tid naar det behøves, og blomster og græs som det hører sig til.

8.

Ligeledes var det saa, at hvis der fandtes svindel paa nogen maade, da skulde lensmændene holde et faste stævne og da skal otte brødre udnævnes i lavet, og hvis de da kan finde skjellig grund, at der var brøst eller forsyndelse fra dem som gav kosten, da bødes der en tønde øl til straf og ingen naade.

9.

Ligeledes den som gør gilde for os, og hvis han da

giver flere retter, end der er vedtaget, han skal betale en tønde øl til straf.

10.

Ligeledes hvem som gør gilde, de maa byde fire gæster med, det har de lov til, men byder de flere med, da bødes med en tønde øl for hver gæst.

11.

Ligeledes hvert mandskab skal medtage et bud, ihvort gilde gøres, og hvis de selv have disse, men hvis nogen af vore brødre eller søstre undlader at medtage dette bud naar der gøres gilde, hvo dette gør, han skal bøde en tønde øl til straf, og hvor mange bud eller børn, broder eller søster end have, da skal de alle blive hjemme uden en; og den som tager flere bud eller børn med sig, han skal bøde en tønde øl til straf for hver, undtagen en søster med sit diende Barn, dette maa hun tage med.

12.

Ligeledes hvilken mands bud der sætter sig til bords, før vores skaffer dem anviser, den der selv tager sig en plads, skal bøde en tønde øl til straf.

13.

Ligeledes den søster eller broder som tager til sig over naturens maade, saa at de maa spy deraf i gildeshuset eller gaarden i nærværelse af tvende brødre som vidner, den som gør dette eller har indbúdt dem, bøder en tønde øl til straf for saadan uhøviskhed.

14.

Ligeledes naar vor tønde er anboret, og hvo som tapper af denne uden skafferens tilladelse, bøder en halv tønde øl til straf.

15.

Ligeledes hvo som spilder vort øl med forsæt eller slaar vore skaale itu med villie, skal bøde en tønde øl til straf.

16.

Ligeledes sigtes nogen mand herfra eller fra et andet lav udi vort lav, han bøde som ret er, eller værge sig paa tredie haand med vore brødre, om en broder finder ham med værge.

17.

Ligeledes er han lavet i nogen maade selvkrævende, da værge han sig som ret er.

18.

Ligeledes dagen efter St. Anne dag, da skulde alle vore brødre og søstre komme der, naar vor gildes messe holdes og bede for vore brødre og søstre som ere døde. og for alle kristne sjæle, og hver offre sit offer, hvo som ej gør det, han bøde en grot til straf, om han eller hun dagen forud har været til maaltidet.

19.

Ligeledes hvis nogen af vore brødre eller søstre dør, da skal hvert mandskab sende et bud til vagt, og hvor degn skal dem lovlig tilsvare, hvo det ej gør og udebliver efter lovlig tilsigelse; men er uden lovlig forfald, han bøder to grot — til straf.

20.

Ligeledes naar de bæres til Kirken, da skal alle brødre og søstre følge dem til Kirken og graven, hvo, som ikke gør dette, bøder 2 grot til straf han bliver hjemme.

21.

Ligeledes hvert mandskab skal give 2 penning til ligskud, hvo det ej gør før graven tilkastes, han bøder 1 grot til straf.

22.

Ligeledes alle brødre og søstre i dette lav skulle være hverandre behjælpelige og trøste inde og ude, og gøre med hverandre som i kærlighed, som de vilde have andre skal gøre mod dem.

23.

Ligeledes var det saa, at hvis nogen af vore brødre slaar hverandre eller saarer dem i vort gildeshus eller gildesgaard, naar der er gilde eller festlighed drikkes eller naar de gaar hjem, hvo det gør, han skal aldrig mere faa lov at komme i vort lav, og hans forlovere skal alligevel opfylde hans rettigheder og pligter, som er hans pligt i lavet.

24.

Ligeledes hvo som slaar sin gildesbroder inderlands eller udenlands eller saarer ham i gildeshus eller naar han gaar hjem fra gildet, da maa han ikke komme i vort lav, før han har ordnet sit mellemværende med sin gildesbroder og han skal bøde en tønne øl til straf, medmindre han har gjort det i nødværge.

25.

Ligeledes hvem som giver sin gildesbroder eller søster ukvemme ord eller lastelig tale, som berører hans eller hendes ære, i gildets hus eller gaard, hvo som gør dette, han skal udelukkes af lavet aar og dag, og bøde den højeste straf.

26.

Ligeledes hvilken gildesbroder eller gildessøster som giver en anden gildesbroder eller søster ubekvemme ord eller lastelig tale i gildets gaard eller udenfor i nærværelse af tvende brødre som vidner, hvo som gør det, skal bøde en tønne øl til straf.

27.

Ligeledes hvis nogen sætter sig tilbords med sit væрге, skal han bøde en halv tønne øl til Straf.

28.

Ligeledes hvo som indbyder en gæst, og bænker ham, før han har vore skafferes tilladelse, hvo som gør det, skal bøde en tønne øl til straf.

29.

Ligeledes den som vil være købmand i denne by eller skipper, han skal vinde købmandslavet for sig, og gøre som andre brødre have gjort før.

30.

Ligeledes hvilke af vore brødre som sejle til tyskland og tage landsmænds varer eller deres penge at købe for, vor by til skade, hvo som gør det, skal bøde en tønde øl til straf, hver gang han gør det.

31.

Ligeledes anden Kyndelmisse dag, skulde alle brødrene komme sammen, som før om dagen til spisning. og vorde enige om deres sejlads og køb og salg paa gode skjellige vilkaar, og den som dette bryder, han skal bøde en en tønde øl saa tit som han gør det

32.

Ligeledes hvo som ikke kommer til nattestævne naar han advares, bøder en grot til straf.

33.

Ligeledes hvilken broder eller søster som ej ere hverandre behjælpelige, og bistaar i skjellighed indenlands og udenlands og klages der til os derover, og kan han ikke gøre sig fri herfor, han bøder en tønde øl til straf.

34.

Ligeledes hvilke af vore brødre der skylder noget til andre, han skal dele med ham paa købmandsstævne, enten det drejer sig om hus eller Jord, det deler de med hverandre, hvor de kan, hvo andet deler udenfor lavet, bøder en tønde øl til straf hver gang.

35.

Ligeledes hvo som vil søge hævn over en anden i dette lav, han skal dele som gildets ret er og fuldkommen paa det samlede stævne, og lade indkalde til stævne hvor

han er, kendes ved gælden for stolen, da skal man undersøge begges gæld, som er imellem dem, ved den anden stol derefter, og gør han det ikke, da bøder han 2 grote til straf.

36.

Ligeledes hvis nogen broder eller søster sigtes for straf, da skal man indkræve denne straf, men vil han dog ikke betale godvillig, da skal han bøde det dobbelte, gør han det endda ikke da trefold, og gør han det endnu ikke skal alle brødrene betale det selv, og dermed er han ude af dette lav, og husfruen straffes for husbonden i dette tilfælde.

37.

Ligeledes ved nogen af vore brødre at en broder er skellaftich? og fører han det ej for stolen, naar de kommer paa vort stævne, og tier han dermed, hvem det end er, skal han bøde en tønde øl til straf.

38.

Ligeledes hvo som siger god for en anden, skal holde dette, enten han gaar fra os eller han bliver sat ud.

39.

Ligeledes den som indbyder en gæst i dette lav, han svarer for hans øl gæld, og svarer for og betaler hans brøde i dette lav.

Alle disse foreskrevne Artikler som er sagt og skrevne, dem stadfæste vi Borgermester og Raadmænd udi Swineborgh, vi og vore Efterkommere, at dette skal fuldkomment holdes udi alle Maader, som skrevet er, men er det saa, at nogen Mand ikke vil holde dette, men handler derimod, da tilbyde vi nævnte Borgemester og Raadmænd i nævnte Sted og vore Efterkommere, at være dem behjælpelige dermed, at straffe dem og formene dem som fornævnte Købmænd Uret gøre, og vi give dem Fuldmagt med Fog-

dens Hjælp, selv at formene dem, naar det findes fornødent.

Til ydermere Bevis og Stadfæstelse, af dette skal holdes, da have vi med Samtykke vedtaget at hænge vor Byes Segl med Villie og Viden neden under dette Brev og denne Skraa.

Gildets Signet fra 1608 findes i Museet.

Den 26. Februar 1477 stadfæstede Kong Christian I den af Svendborg Borgmester og Raad alt stadfæstede Skraa for det af Købmændene stiftede St. Anne Gilde og Lav. Denne falder i det væsentlige sammen med den ovenfor anførte, dog er i denne Ordet „lensmæn“ blevet til Købmænd. Kongens Stadfæstelse samt den Skraa, hvorom det drejer sig, findes i Universitetsbibliotheket, og tager sig saaledes ud:

„Wi Christiern meth gudz nade Danmarcks, Sweriges, Norges, Vendes og Gothes Koningh, hertugh i Sleeswiigh oc i Holsten, Stormarn oc Ditmersken hertug, greffwe i Oldenborgh oc Delmenhorst, gøre alle witherlicht, at Købmen i wor og kronens Købsteedh Swineborgh haffwe nv (u) hafft her for oss en skraa, besegleth meth bys indsegle sammestedz, hwilken borgemestere og raadh stadfesth oc fuldbwrdt (fuldbyrdt) haffwe oc liwdendes (lydende) at forscreffne Købmen gud i himmerighe, the helghe trefolldtiugkheedt till loff oc jomfrw (u) Maria os frw sancta Anne til ære oc hedher haffde stickteth (stiftet) eth kompagnii, som kaldes sancte Anne gildhe, meth swodanne widhe (Love) oc wilkor, som her effther screffwet staar“.

Herpaa følger saa Skraaens Paragraffer, som er indskrænket til 35 og saa:

„Hwilkith gildhe og skraa wii aff wor syndherlighe

gwnst (Gunst) og nadhe, vppa thet at gudztieneste
maa thes ydermere øges oc vpholdes ther aff, haffwe
them stadfesth oc fw(l)burdh oc meth thette wort obne
breff stadfesthe oc fuldbwrde meth alle theres articulis,
ordh oc wilkoer, som the vtwise inholde, som forschreff-
wet staar. Thi forbiwdte wii alle, ehwo the helst ere
eller wære kwnne (kunde), wore fogethe oc embitzmen,
borgermestere oc raadmen i forschreffne Swineborgh oc
serdeles gildbrødhre oc gildsystræ her omodh, thenne
skrow oc wilkooer nogher hindher at gøre eller gøre
ladhe vdi nogre mode vnder wor hyllesth og nadhe.
Datum in ciuitate nostra ottoniensi feria quarta quatuor-
temporum in quadregesima nostra sub secreto presenti-
bus inferius appenso anno domini mcdlxx septimo.

Ad relationem domini Nicolai Rønnow marscalci regni
Dacie

(Skrevet i vor By Odense den 26. Februar under
vor Haand og Segl vedhængende, signeret af Hr. Ni-
colaj Rønnow, Danmarks Riges Marsk).

Den 9. Oktober 1503 skødedes i Følge et Bytings-
vidne en Halvgaard i Møllergade til St. Anne Lav. Dette
Dokument findes i Landsarkivet i Odense. Endvidere fin-
des sammesteds to andre Pergamentsbreve, som angaar
dette Lav. Ved det ene, af 18. Maj 1502, overdrog Knud
Bysvend og Hustru Gildet deres Hus for deres Sjæles
„bestannylse“; det andet er et Bytingsvidne af 25 Juni
1526, hvorefter Skomager Jens Madsen og Hustru skø-
dede til St. Anne Lav og Alter deres Ejendom. Lavets
Oldermand var den Gang Raadmand Matthias Perssøn.
Dokumentet af 9. Oktober 1503 ser saaledes ud:

Wii effterschreffne Hans Krog, biffoget i Swineborrich,
Jep Engel, Hans Perssøn radmen, Hans Bricison foged
paa Ørchel, Claus Werkmester, Gregorius Albertzsøn

burghere gøre widerlicht met thette wort obne breff der
 effther gudz biurd (Fødsel) md3^o then mandag nest eff-
 ter sancti Birgitte vidne daw tha war skeket for oss po
 Swinborgis biting beskeden man Nis Esbernzøn, rad-
 men oc allerman i santce Anne law, huilken ther bed-
 des oc fech eth folt tings vithne aff viij (8) trofaste dan-
 demen som vore. Velates Perszøn, Hans Perszøn, An-
 ders Bager, Anders Perszøn, Jep Glarmester, Jep Stey,
 Hans Reff oc Jep Laurissøn, huilke forscreffne viij (8)
 men alle sandrectelige vithnet for oss paa theres gode
 tro oc saningens ordh, thet de samme daw hørte och
 sowe (saa), thet Oluff Keryrth radmen ibidem stooch
 her indhen iiij (4) stode (Skokke) met sin frii villie
 skøtte, vntthe oc oppelodh fra seg oc sine arfinge oc
 til forscreffne Nis Esbernzøn po sancte Anne alteres
 vegne, som køffmanne kompany oppeholle, sindh halluff
 (halve) gord oc grundh, som han sielff nw yboer i Mølle-
 gade ligendes mellum Nis Edher oc Jess Girckesøn,
 som the nw ybo, met all forscreffne i ($\frac{1}{2}$) gordz rette
 tilligelse wdii hwss, i jordh, i lengen, i bredhen, inthet
 vndertaget vdhen then kircke jordh østhen neder i gordhen
 och then jordh, som ligger til then lille boligh nordhen
 oppe, til forscreffne althere ath haffue, nyde, brvghe
 och beholle til ewindelige eye, eghe skullendis til gudz
 tienesthe met so skel, ath ther skal holles aff forscreff-
 ne $j\frac{1}{2}$ gordh en messe huer vghe (Uge) gud til loff oc
 sancte Anne til ewigh tiidh, och skal allermen oc lens-
 men i forscreffne sancte Anne law i køffmanne kompany
 then forscreffne messe ladhe holle oc oppebere huss-
 lejen ther til aff forscreffne halluff gordh, som the ville
 sware for gudh; oc er thet so, ath then messe icke hol-
 les, som forescrffu(e)t staar, tha skal Oluff Keryrth neste
 frender macht haffue ath legge hende andersthet til eth

altere, so hwn holles kandh, oc skal forscreffne Oluf Keryrth oc hans hustrv Marine haffue forscreffne $j^{1/2}$ gordh quith oc frii theres leffs tiidh oc sidhen quith oc frii ighen til forscreffne altere, oc vel ther' noget aff Oluff Keryrth oc neste frender haffue forscreffne $j^{1/2}$ gord i leye efther theres d'odh, tha skulle the vere hanum næsth for skelighet. Item tilplichthet Oluff Keryrth segh oc sine arffinge af frii frelse, hem (ble) (och) follelige tilstaa forscreffne sancte Anne altere forscreffne $j^{1/2}$ gordh, som forscreffuet staa, for hwer mantz tiltall vdhen for aarl(i)g jordskyld oc (s)kath, oc vor forscreffne $j^{1/2}$ gordh lowlighe logbuden iij (3) samfelte tingh. Til vithnesburdh, ath so er vithnet for oss, (thet vithne) wii forscreffne met vore indsegle hengendes nedhen fore thette worth obne breff“.

Dernæst følger Artiklerne for Svendborgs Guldsmede, Remsnidere og Sværdfegere, tilladte af Byens Borgmestre og Raad. Skraaen er fra ca. 1450 og findes i Rigsarkivet, den lyder som følger, og den gengives her, som den er skrevet, for at vise, hvorledes man den Gang formaaede at skrive.

„Oc sigher Daudid propheta i psalteren, hwor goth ock hwor gledeligh thet er, brødre samem at boo. Vdii tesse ordh rører propheten twindhe handhe stycke. Thet første hand sigher, ath thet er goth, ther meth rører hand thette brødreskabs gode omgengellsse i thette neruerendis leffneth; thet anneth, hand sigher, ath thet er gledelicht, ther meth rører hand then ewinneligh glede og frøgd, som the fanghe, ther brøderskapp meth widhæ och vederlagh holde, ock for vden endhe. Paa tesse ordh haffde tenckt hederlige men och skellige aff guldsmede, remsneder och swerfejer æmbith i Swineburgh, hwilke som steffthede eth hederlicht giilde och samsæde i guts

heder ock i herræ sancti Johannis baptiste heder; ock ther effther, som sighes, ath inthet giilde kan staa vden wiidhæ ock vederlagh, tha lodhæ thee dicte thenne skraa vnder sodane wilkoor ock stadfesellse, saa som her effther fyllier, meth borghmesters ock raads tilladelssz i Swineburgh.

1.

Item første artikell er thet, om nogre will wort embit øffwe eller vitnæ, swosom æreguldsmede, rimsnedere ock swerfeyere; thee skulle være æchte ock rætte; hwo thette lagh kand wintne aff allerman ock alle brødre, hand giffue en tønne øll; ij (2) marck vox och viij (8) sk. till wor byssæ til sindh igangh och en skool saa goth som en sk., vden thet er guldsmede børn, remsnedere børn eller swerfeyere børn, thee være frii for thenne forneffnde tonne øll.

2.

Item hwo som gerdh scall gøre, han gøre two gerdhe inden aar ock dagh, som broder haffuer tilforen gjord, och giffue till, hwer gerdh two tønner øll, salthe bøster (Skin-ker) och two forske rether, osth ock smøør, bagerbrød ock hwedebrød, alle tesse til øffringendis.

3.

Item till wore gerdhæ scall hwer broder ock søster sidthæ, som thee ære igangen vdi giildeth; hwo segh thed offner høfferder ock setter segh ander sted, hand eller hwn bøde en halff tønne øll till widhæ.

4.

Item hwo som gerdh gør, han scall ey flere gestæ biwde end till tw (to) fadk maadh, ock hwer broder komæ siælfv fjerde aff synd egnæ hien; tager nogher laanæ boodh meth segh, bøde ii (2) grate for hver.

5.

Item wor allerman, hwo hand er sidde øffuerst til bords.

6.

Item wor stolbroder scall køffu alle køffu tonner och hæve wor tonne.

7.

Item wor dieghen scall skencke alle køffue tonner foo wii nogeth friith øøll, thet scall hand sielf køffue ock skencke, som thet indlegger.

8.

Naar brødre eller søstre ære i laghe forfaall, ther gerdh gøres, komer theris bwth, tha sculle the gernæ haffue lagis rette.

9.

Item hvilken brodher, som kende dreng h tagher, hand holdhe wuith i sex wger, holder hand hannum lenger, tha gjøre hans kende tonne sex vger ther effther nest komendis, som er en tonne Øl ok viij (8) sk. i wor byssæ ock ther mæth wære guith.

10.

Item gør gildbroder anden saar vdi wor gildes hws eller giildes gardh, bøde en tonne øll til wiidhæ.

11.

Item om nogen broder eller søster aff oss giffuer anden fulæ ord eller lastelig taalæ, bøde en tonne øll til wiide hand eller hwn.

12.

Item sæchtes noger broder i wort lagh for nogen sagh ock hand ey kennes, wærie segh sielff tredie aff wore egne brødre.

13.

Item gaar heer ey anden logh aff thette lagh, vden thet rører broders eller søsters mandhellind paa.

14.

Item worde brødre till moret ot taghæ lodh, ock borthe thee thenum, vden thee ære i laghe forfaalt, bøde et tonne øll till wiidhe.

15.

Item om noger broder eller søster døør aff thette lagh tha skulle brødre ock søstre woghæ offuer thenu moch fylghederis liigh till graffu. Ock hwert mandskapp skydhe ij (2) penningh till liigskoeth, førendh graffuen tillskydes. Hwo thet ey gør, bøde en grot till widhe, uden hand ær i laghæ forfall.

16.

Item hvilken broder eller søster anden skyldugh ær, hand eller hwn sculle først delæ thennum meth wor gildes lagh; hwo som segh lader vdsøge for syn widerligh giald aff fortradenskapp aff wort giilde, will hand eller hwn teth witne ighen, witne thet meth en tonne øll.

17.

Item om noger gildbrøder eller søstre, som ære guldsmeder, remsmeder eller swerfeyer, worder saa fatigh, ath hand eller hwn kunne thennem ey fødde aff theris embeth och ey kunnæ theris laag vpholde, tog scall hand eller hwn nydhe siith laag och ther till haffwe aff wor byssæ till kleningh hwerth aar, men thee leffue, tollff alne vadmell.

18.

Item scullæ wii søge laghe gildsteffne twinde tiider om aareth, som ær sanctii Johannis baptiste dagh mithsomer ock sancti Johannis apostoli et evangeliste dag vdi iwll (Jul), hwo som ey steffne søgher tesse twinde tiider, bøde en grot til wide, vden han er i lage forfall.

19.

Item hwo som ey komer til natworen steffne, nar hand tilsighes aff læænsmen eller aff hans budh, bøde en hwid till widæ, uden hand er i lagen forfall.

20.

Item om nogher broder døør aff thette lag, och hans hostrv leffwer v(er) diighen, oc hwn fanger en anden man, ther broder meth oss will worde aff woræ æmbede, tha scall hand nydhæ syn hostrv ath, gøre oss en gerdh och giffue ij (2) marck vox oc en skoll saa goth som J. sk.

21.

Item hwo som synæ tiidhæ penningh ey redeligh vd-
legger om mitsomer, bøde en grot till vidke, vden hand
er i laghæ forfall.

22.

Item om nogher man eller swendh worder till wor by
kommendis och will vorth embitt brwge, som ære guld-
smedere, remsnedere och swerfejere, han scal goo ii wort
lagh ock gøre, som forscreffuet staar udi thenne skraa.

23.

Item hwilken brodher, som gest byder, befalæ hans
øll ock swore hans brøde.

24.

Item worder noget broder secthet for widhe, thet scall
hand sielf indlegghe then samæ dagh; will hand thet ey
betalæ, tha sculle alle brødre thet befalæ, ock ey siden
være wort lag nermere, en alle brødre will hanum haffue.

25.

Item hwo som till lææns man worder keest ock ey wel
wære, bøde en halff tonne øll for hwer gangh.

26.

Item hwilken broder som siisth gaar i wort giilde, hand
scall wore woore brødre samen, naar alleman hanum til-
sigher, saa lenghæ ath anden komer ock frier hanum;
voræ thet saa, ath then søvnæ broder aff by flycther eller
døde, tha scall then brother i gildeth nest fore hanum
gjøre then tjeneste som forscreffuet staar.

27.

Item alle vore brødre och søstre, som wort lag ken-
dis, the sculde søghe wore fastelaghens dricke; hwo thet
ey gør, hand bøde hallff saa møgeth som som broder, aa
benckæ siibder oc dricker, uden hand er i laghe forfalld.

28.

Item hwilken broder syn hostrv mester ock en anden

ighen foor, hand scall vdii wort lag giffue, for hindhes igangh giffue ij (2) tonner øll, en skooll saa god som J. sk. ock siden nyde sæde, som anden hostrv haffde

29.

Item hwilken gildbroder, som skylling haffuer till anden i sanccti Johannis lagh ock ey will pleyæ retth eller hende reth oc goor offuerhørigh aff steffne ock will ey bliffue wiith brødre, bøde en tonne øll til widæ.

30.

Item skete thet saa, at brødre eller lææns mændh gaa om at panthe paa lagsens wegne, hwo thennum nechter panth, bøde en marck vox till lageth for hwer sindhæ.

31.

Item nar ottæ brødre worder melth i garden om nogher ærinde, tha skulle brødre haffue wor skraas macht bode till myndæ ock till retthæ.

32.

Item vden fogeth wor nadighe herris ock bysz saghæ faalld, i hwilkæ modhæ som thet fallæ kand.

Paa thet ath saa skall holdis meth ordh och article, som forscriffuet star, tha henghæ wii wor bysz indsegle neden fore thenne skraa“.

Denne Skraa ligner i meget St. Anne Lavs. Paa et noget tidligere Tidspunkt omtales dette Lav ogsaa at have haft Malerne med; de maa vel saa være gaaet ud, og har maaske selv dannet et Lav; thi ellers vilde de jo være omtalt heri Skraaen, hvad de ikke er.

Den 9. November 1481 udstedtes Brev paa en Messe ved det af Guldsmedenes og Remsnidernes Gilde i Svendborg opholdte St. Hans Alter i Byens Vor Frue Kirke; dette findes paa Landsarkivet i Odense og lyder saaledes:

„Jegh Nis Hay, radman i Swennebvrgh gør witterligh, at jech met myn kære hostrves Karine Jeppsdotthers fry

willie, samtyckæ och fwlbjurdh haffue wndh och gyffuet och met thette wort opne breff till ewynneligh eye wndhæ och gyffuæ til sancti Johannis baptiste alteræ och gyllæ, som gwldsmeedæ och rymnedher oppe holler wdi wor frvæ kyrkæ i Swennebvrgh, som er fem synnæ tyvæ mark och viij (8) mark och xx i thet panthæ gotz som jegh haffuer af Hærindhæ kyrkæ, hwilketh gotz som lyggyndes er wti Agædropp aff thet gotz, som gudh haffuer megh forleeth poo jordhet, for begges wore syæles bestandh och sålighed skyld och for Marinæ Hays, myn kære hostroes syel, hwilken gudh nadhæ, och for alle crystnæ syælæ, met sodan wilkor och forordh, ath hwadh then forscreffne swm renthæ och skyllæ kan, met annen renthæ, som til sancti Johannis baptiste altere aff andræ danne men til fornæ stychet och gyffuet er och æn gyffues moo heer effther aff goth folk, skal holdees til ewygh tidh hwer wghe sex messer, och skal i alle the sex messer lesses en collecta for alle the, som haffuer hjolpet til sancti Hans alteræ och gyllæ, och skal jegh forscreffne Nis Hay och myn kære hostrw fwlth macht haffue i wor liffs tidh til forscreffne alteræ thet at forsee och forlææ, medhen lyffue, en høwesck och beeqwem presth, hwem oss teckes, then ther gutz tiennistæ for forscreffne sancti Hans baptiste altere gøre och holle skal sex daghe om hwer wgæ, som forscreffueth stoer.

Item ware thet ock soo, at gwgdh forbywde, then presth nogher merkæligh forsømmelsæ heer imodh giordæ och blyffuæ at wareth en synnæ och annen synnæ och tredyæ synnæ och ey wille tha raadæ boedh oppoo then forsømmelsæ, tha skulle allermen och alle gyllebrødre i forscreffne gylle fwlth macht haffue at skyckæ en annen danne man till, ther then tiennistæ wil holle, som forscreffuith stoer.

Item och nar guth thet soo forseet haffuer, at vi dødhæ och affgangnæ ære, tha skulle allermen och gildebrødræ i forscreffne sancti Hans baptiste gyllæ met Hans Gwldsmetz radh och samtyckæ ther effther fremdeles fwltdt macht haffue thet at forlææ och forsee, hvem then tha besth tyckes och forscreffne altere ydhemære at forstandhæ, som the will andhswaræ for guth.

Item ware thet och soo, at gudh forbywdhæ, nogher wille dyerwes forscreffne macht och fryhedh at forkrenckæ i nogher modhæ modh thette wort opne breff, tha skulde forscreffne allermen og gyldbrødræ fvlth macht haffuæ forscreffne swm gwldh och penninghe ighen at annamme fraa forscreffne sancti Johannis baptiste altere och stycthæ ther anner stedh wti Swenneborgh gutz tiennistæ, hwad them tha besth teckes.

Item forbywdhæ wi alle wore arffwynghe och alle andræ, i hvo the helsth æræ, noghith at bewære segh met forscreffne swm peninghe och renthæ til forscreffne sancti Johannis baptiste alteræ andherligs, æn som thette worth opne breff indhæ holler, wndher gutz høggestæ heffn och wndher theres syels forfarelsæ.

Item hvo som cappellan er til forscreffne sancti Hans alt(e)re, tha skal han haffue en aff the nøglæ, som til thet skryn hører, som Alterens breff indæliggæ.

Tiil ydhermere wyntnesbyrd och bædræ forwaringh poo alle forscreffne artiklæ, at met gutz hielp soo skal holles i sandhedt, som forscreffeth stoer, tha hengher jegh Nis Hay myt indzegel nedhen for thette myth opne breff met myn fry willie, widskaff och i myn fwillæ welmacht met fleræ hedherligh mentz, som jegh haffuer bedhith ther til, som er her Jens Ostretsøn, sognepresth til Oldropp, her Hans Laurensøn, sognepresth til Kyrchæby, Hans Andherssøn, borgmester i Swynborgk, Nis Maghnussøn, rad-

man i samme stet, och Morthin Skeyer, borgher och byman i Swynborgh Screffuet i Swynborgh aar effther gutz byrdh mcdxxxj then fredagh nesth for sancti Martinii dagh". (Dette var en Søndag).

Den 29. Juli 1527 køber Svendborg By, som var repræsenteret ved Borgmester og Raad samt fire Lav af St. Hans Alter i Byens Vor Frue Kirke, en Gaard. Brevet er opbevaret i Odense Landsarkiv:

„Wi efftherscreffne Hans Schriffwer fwldmyndig borgmesther vdii Swineborg her Anders Ingwordson werdighe fathers mett gwd biscop Jens Andersson (s) Official os prowest ibidem. Mattis Mandt, Per Gwldsmidt, Per Bang, Hens Andersson, Per Skonungh, Claus Ericsson, Strangy Mavghenson, Morthen Hanne, Hans Nielsson, radment, Ma(t)s Persson oc fwldmyndig olderman offwer kjøbmendelageth ibidem Knwdt Bernicke, Albredt Tugisson, Swinborges kiemmener, Niels Matzenn myndigh aldermandth wdoffwer Skomagher lagheth, Jyrghen Kielde-smidt myndig aldermandt aff smedelageth, Hans Lercke myndig aldermand aff schredherlageth oc mennighe indbyghere oc almwe aff Swinborg, bekende, beplicte oc tilbiude woss oc wore effther kommer arffwinge indbiggher oc almwe ewighe oc ewindelighenn allt giffwe tiil sancte Hans Baptiste Alther wtii wor frwe kircke ibidem entthen forscreffne alters vicario capellan eller forscreffne altherss werie, szom forscreffne alther wtii were oc forsvor haffwer, orlighee aar feem marck rede peninghe, hwilke peninghe forscreffne Swinborges kiemmener skwlle wdgiffwe tiil gode rede twende tidher om aareth aff forscreffne byes renthe oc indgieltd, halfftredie marck om sancte Michels dag og iij ($2\frac{1}{2}$) marck om poske, for then gordt oc eyndom. szom wii haffwe annameth fran sancte Hans alther oc alther werie welwillighen, szom

forscreffne althers breff ther paa wdwiszer oc indeholder wtii breten og i lenghen lighendes syndhen nest radhwsset, hwilkeen gordt medt aldt syn bygningh oc eyndom skall affbrides oc wdleges tiil mennige bestee oc byiss bestandt att were oc bliffwe tiill eth ewigt axeltorge oc ald-mindeligt marcketh szaa well for indhenbiis indbigghere szom wdenbiis oc tiisligher for landferinge for wdhen marckett szaa well szom i almyndeligt marckett, szom her effther kommendes worder. Skede oc szaa, thet gwdt forbywde, att thisze forscreffne peninghe oc rente icke wdkomme, tiill gode reede aar effter aar, szom forscriffwet staar, oc then gwdt~~x~~ tieniste skwlde formynskees for thens sielle, szom forscreffne gordh oc grwndt haffwe giiffweth tiil forscreffne alther, thaa tilpliche oc bebyrde wii wore efftherkommere borgmester oc raadt oc meninghe byes indbiggher oc almwe att holde forscreffne sancte Hans alther aldeles udhen skadhe oc opbige forscreffne alther syn gordh wdii bredhen oc y lenghen effther forscreffne althers breffs lidel-sze, szom ther paa er. Atth alle thisze ordt, artickler pwncthe skwlle fast oc wbridlighen holdes ewindelighen, tha haffue wii forscreffne borgmesteroc raadt meht menige Swinborges indbiggher oc almwe fwldkommelgen oc indrecteligen paa, willie oc samticke hengt wor byes oc stadz indsejel nedhen for thette breff mett forscreffne werdige fadher officialis indzegel oc mett alle wores indszegler oc forscreffne lages indzegler. Giffwet oc schriffwet i Swinborgh sancti Olai konges dagh (²⁹/7) aar effther gudtz byrdt twyndhe femhwdredh xxvij. (1527).

Af Medlemsfortegnelsen fra andre danske middelalderlige Gilder findes følgende fra Svendborg, optagne i de respektive Gilder.

1467 findes i Aalborgs Guds Legems Lavs Medlemsfortegnelse opført „Per Lundh aff Swinborigh i Føn“, og i en lignende Fortegnelse fra Vor Frues Gilde i Flensborg (Købmænd) 1484 ses „Peter Niclausson van Swynborg“ at være opført, og af St. Laurenti Gilde i Flensborg har i samme Aar to Svendborgere været Medlemmer, nemlig

Las Jwl (u)	}	van
Peter Magenson	}	Swynborg.

Af et Brev fra 1499 ses det, at i St. Knuds Gilde i Svendborg fungerede samtidig to som „lensmænd“ i Svendborg, medens en gejstlig Mand var Skraapræst for Gildet og oppebar Renten og Huslejen for fire Boder paa St. Knuds Vegne, idet han vistnok tillige forrettede Præstetjenesten ved det med Gildet nøje forbundne St. Knuds Alter i Vor Frue Kirke i Svendborg.

I Begyndelsen af det 16. Aarhundrede synes en Hr. Hans Rød at have haft denne Stilling, og 1541 var det Hr. Jep Skytte.

I Marts 1544 fik Frantz Brockenhuus følgende Brev fra Kong Christian III: „Da Jesper Matzen, Skomager i Svendborg har klaget over, at Skomagerne der havde taget hans Læder fra ham, fordi han ikke vilde give dem saa stort et Gilde, som de vilde have, skulde Brockenhuus kalde Sagen for sig og mage det saa, at Jesper Matzen ikke besværedes“.

I 1422 forbødes i Kong Erik af Pommerns Lov, at Haandværkere udnævntes til Borgmestre og Raadmænd; men 1526 fik disse dog Lov hertil, naar de havde nedlagt deres respektive Haandværk, Den 6. Maj 1529 stadfæstede Oldermændene for Kalentebrødene overfor Borgmester Hans Skriver, at de undte ham et Kalente Alteret tilhørende Hus og en Gaard i Svendborg, som laa tværs nordover Gaden fra Fiskeskammelen paa det Hjørne paa

venstre Haand, naar man gik ned fra Vor Frue Sogh til Graabrødre Klosteret, og som Hans Marquordsen, Overskærer, beboede. Han, hans Husfrue og deres Børn og Arvinger skulde beholde det til evig Tid, mod aarlig at give Alteret 4 Mark danske. Og den 7. August 1529 fik Clement Tolder i Kjøbenhavn Ejendomsbrev paa den Retighed, der maatte være tilfaldet Kongen i det samme Hus; dette laa mellem Knudt Lemmeche og Morten Buchs Ejendomme. Kongerne Frederik II og Christian IV udskev ofte Haandværkere fra Byerne. Den 11. Juni 1584 fordredes saaledes fra Svendborg alle Muremestre og Murerkarle til Arbejde paa Kronborg Slot, hvor de havde at melde sig til Embedsmand Gert Rantzau, og 1614 udskeves 1 Murkarl, 3 Pligtkarle, 1 Hustømrer og 1 Skibstømmermand. Aaret efter forlangtes 1 Hustømrer, 1 Muremester og 6 Pligtkarle.

1562—70 træffes Svendborgere i Skjelskør; her solgte de Lerpotter. Det maa vel have været Pottemagere; thi disse har i de gamle Grunde efterladt sig tydelige Spor, hvad man kan se i Museet i de udstillede Kakler af Leer, hvis Ornamentation er ren svendborgsk. Paa Kaklerne ses en Kvinde, som renses Fisk ved et Bord; nedenunder staar Ordet „Aqua“, der betyder Vand.

Det interessanteste af Haandværker-Arbejder fra Middelalderen, forfærdigede i Svendborg, turde være de ti Røgelseskar med Runeinscription, alle af Bronze; Formen er omtrent ens. Heraf er de ni i Nationalmuseet, det 10. i privat Eje (Orebygaard paa Lolland). De er alle støbte af Mester Jacob Rød af Svendborg mellem 1275 og 1300. Disse Kar fortæller os, at en Mester af dette Fag har været bosiddende den Gang i Svendborg. Indskrifterne har været ristede af forskellige Runeristere. Her skal anføres hvert af de ti Røgelseskar for sig, og vi begynder

med det, hvoraf Nationalmuseet har skænket Museet her en Kopi, nemlig:

a) Røgelseskarret fra Hesselager Kirke, hvis Indskrift lyder:

„Mester Jacob fra Svendborg gjorde mig. Jesus Krist“. Paa ældre Dansk:

Mæstær Jakop Rød af Swinæburg gørdæ mik. Jesus Krist“.

b) Røgelseskarret fra Ulbølle:

„Mester Jacob Rød gjorde mig. Han giver mig til den hellige, mægtige Krist (til Frelse) for (sin) kære Hustru Meretes Sjæl. Gud signe den, som gjorde mig! Hil Maria, fuld af Naade: Herren være med dig; vel-signet være du blandt Kvinder“.

Paa ældre Dansk og Latin:

„Mæstær Jakop Rød gørdæ mik, Hann gifær mik thænn hæl (gæ) rik (æ) Krist fyr kær (æ) husfrø Mæ-rutæ siol. Gud signæ thænn mik gørdæ! Ave Maria, gratia plena: Dominus tecum; benedicta tu in mulieri-bus!“

- c) Røgelseskarret fra Heden Kirke:
 „Mester Rød (gjorde Karret). Imorgen skal jeg gives den hele Dag, og saaledes skal jeg virke hver evige Dag“.
 Paa ældre Dansk og Latin:
 „Mæstær Rød. Cras dabor toto die, sicque ago quotidie“.
- d) Røgelseskarret fra Ollerup:
 „Mester Jacob gjorde mig. Toke købte mig, Maria!“
 Paa ældre Dansk og Latin:
 „magistær iakobus me fecit, toke køptæ mik, maria!“
- e) Røgelseskarret fra Faaborg:
 „(Kobber)smed Mester Jacob Rød gjorde mig. Gud signe (ham)!“
 Paa ældre Dansk og Latin:
 „magistær iakobus ruffus fabær m(e) fecith, guth si“.
- f) Røgelseskarret fra Lunde:
 „(Kobber)smed Mester Jacob Rød gjorde mig“.
 Paa ældre Dansk og Latin:
 „magistær iacobus ruffus fabær me fecit“.
- g) Røgelseskarret fra Bøstrup paa Langeland:
 „Mester Jacob Rød gjorde mig. Kristus“.
 Paa ældre Dansk og Latin:
 „magistær iakobus ruffus me fecith.“
- h) Røgelseskarret fra Hundstrup:
 „Mester Rød“.
 Paa ældre Dansk:
 „magistær røth“.
- i) Røgelseskarret fra Stenstrup:
 „Jacob Rødfarvet gjorde mig“.
 Paa ældre Fynsk:
 „Mik Jækop rølyt goræ“.

j) Røgelseskarret fra Kullerup:

„Jesus Krist“.

Paa ældre Dansk:

„gesus krt“.

Man ser altsaa, at Mester Jacob Røds Arbejder har fundet Vej ud til Omegnens Kirker; men hvor hans Værksted har været, ved vi ikke; kanske dette kommer for en Dag ved Lejlighed.

Det forekommer mig, at naar man læser det Dokument af 1527 om Byens „Axeltorge“, da synes det at fremgaa af dette, at man ligesom havde en Anelse om, at „ewigh“ og „ewindeligh“ i Menneskers Forstaaelse eller med Menneskers Garanti ikke skulde forstaas altfor bogstaveligt; man havde vel en Forudfølelse af det, der vilde komme, og den Forandring, som Reformationen førte med sig i alle Forhold, forandrede ogsaa de gamle Gilder og Lavs Forhold en Del; thi indtil Reformationen havde de haft et i høj Grad gejstligt Tilsnit, som forsvandt, saa Lavene bleve mere og mere verdslige.

SENERE LAVSFORHOLD.

Naar i Lavsforsamlingen Lavets Lade var aabnet, og Oldemanden havde „klappet op“, som det hed, herskede Lavet med en særlig Magt; det kan paavises her i Landet fra ca. 1600. Efterhaanden udviklede disse Lav sig til at beherske vedkommende Haandværk komplet. Mange Skikke indførtes, f. Eks. gjaldt det for Svendene om paa deres Vandring at kunne godtgøre, at de tilhørte Lavet, ved Hilsenen (Gruss), ved at banke paa en Dør, m. m., og kun den, der iagttog disse Formler, var en rigtig Svend (Zünftig). „Zünftigheden“ forlenedes ham ved, at han optoges i Svendenes Broderskab ved en Række Cereemonier, der efterhaanden udartede paa en urimelig Maade.

Svenden skyldte som Tyende Mesteren hele sin Tid; han boede i Mesterens Hus. Tiden kendte ikke til Svendestykke, men til Mesterstykke, og Forholdet mellem Dreng og Svend var meget flydende.

For at blive Mester krævedes først at blive Dreng, og for at opnaa dette skulde han være ægte født. Ved en Drengs Indskrivning fordredes ofte en lille Forfriskelse for at omgive Akten med en højtidelig og festlig Glans.

Efterhaanden gik Drengen umærkeligt over til at være Svend, og dog var en Svend et helt andet Væsen end en Dreng; han kunde gøre Fordringer, som kunde holdes nede, og Tidens Skraaer viser, at Mestrene var sig dette bevidste.

I flere Lav var det forbudt Mesteren at gaa i Kompagni med sin Svend uden med Borgmester og Raads Tilladelse. Man vilde forebygge, at Svenden skulde faa Lejlighed til at føle sig for selvstændig, og at han ikke skulde tjene sig for meget.

For at blive Mester skulde han som Svend have tjent en vis Tid i en By, tillige skulde han eje visse Værdier i Redskaber og Penge. Desuden skulde han, for at opnaa Mesterværdigheden, give et Festmaal af meget forskellig Størrelse, og medens Mesterstykket udviklede sig, skulde Skuemestrene, som overværede Arbejdet, ogsaa beværttes. Naar endelig Mesterstykket var præsenteret færdigt, og naar Beviserne var fremlagte for at vedkommende var ægte og ret født, naar han havde sat Borgen for den Kost, han skulde give inden 14 Dage, gik Oldermændene med ham for Raadet og bad om Borgerskab til ham, idet han erklærede, at han var fuldt værdig til at blive Medlem af det ærlige respektive Lav.

Nogle Steder var det Skik, at Lavet skulde æskes tre Gange af den, der vilde være Mester; men det nedsattes

til to Gange, hvis vedkommende Svend ægtede en af Lavets Døtre eller Enker, altsaa en Mesterdatter eller en Mesterenke, og endnu større Hensyn toges til en Søn af en Mester. Det synes, som om Svendene lidt efter lidt er traadt eller trængt ud af de egentlige Lav og selv har dannet Broderskaber.

I Lavene optraadte som Lavenes Embeds- og Bestillingsmænd: Oldermænd, Stolbrødre, Skaffere, Forstandere og Skraapræster samt Lensmænd og Degne; Skafferne blev senere til Oldgeseller.

Svendebroderskaberne var byggede som Lavene og havde et kirkeligt Tilsnit. Kun i en Retning gik de videre, nemlig at der skulde vaæges over syge Brødre, og havde disse intet at leve af, skulde der udbetales dem en vis Pengesum af Broderskabets Bøsse, dog kun som Laan; men døde den saaledes hjulpne Broder, og hans Efterladenskaber ikke kunde dække Gælden, „da skal de være gjort i Guds Hæder“. Det ser altsaa ud til, at der har været nok saa meget Sammenhold mellem Svendene som mellem Mestrene; men de fordrede, at enhver til en By ankommen Svend skulde blive Broder inden en vis Frist.

Som Modsætning til dette Sammenhold kan det paa-vises, at Svendenes Samfund synes at have været baade livligere og voldsommere end Mestrenes. Der har været en betydelig Samvirken mellem Mestrenes og Svendenes Broderskaber.

Forøvrigt er Lavene blevne opløste flere Gange; men hver Gang kom de igen, væsentlig i deres gamle Skikkelse. Saaledes befalede 1526 Kong Frederik I og 1613 Kong Christian IV, at man skulde fratage dem deres Lavsskraaer og opbevare disse; men allerede den 10. December 1621 indsattes Lavene igen, og nye Lavsskraaer forfattedes med Borgmestre og Raads Betænkning.

Det gik nu op og ned for Haandværkerne. I 1661 ned-sattes en Kommission for at undersøge, om Lavene burde bestaa eller ej. Man kom til det Resultat, at de burde fortsætte, dog arbejdedes gennem lange Tider fremdeles paa deres Fjernelse.

Den 1. Oktober 1835 mødte paa Stænderforsamlingen i Roskilde bl. a. Agent L. P. Voigt fra Faaborg med en Petition fra Svendborg og Faaborg Indbyggere, hvori der androges om at hindre Købstædernes yderligere Forfald ved en Revision af Anordningen for Næringsbruget paa Landet. Den forkastedes med 33 Stemmer mod 26. Kancelliraad Hempel fra Odense anmodede om, hvis Lavene ophævedes, at Haandværkerstanden da maatte faa Love til deres Tarv; men der faldt den Gang vægtige Udtalelser om at bevare Lavene, og der skete ikke noget. 1794 var der allerede nedsat en Kommission, der i 1800 fremkom med nye Bestemmelser om Forholdene mellem Mestre og Svende paa et mere retfærdigt Grundlag.

Da den 29. December 1857 alle Lav ophævedes ved Lov og opløstes i 1862, skete det bedrøvelige, at alle eller dog mange Lavssager kom til Auktion eller Salg og spredtes for alle Vinde; det er maaske forstaaeligt, at man skilte sig af med de gamle Sager, da man ingen Brug havde for disse mere, men alligevel beklageligt.

Fra Lavenes Ophævelse til Dato er der sket saa væsentlige Forandringer, at et Par Ord herom maa være paa sin Plads. Mange Fag er siden gaaet ind, adskillige reduceret til rene Ubetydeligheder mod, hvad de fordem havde været.

Af de forsvundne, som har været i Svendborg eller i alt Fald har udøvet dette Haandværk i Byen for 100 Aar siden, kan nævnes: Rendemestre, Kandestøbere, Kartemagere og Knapmagere, og af dem, som er svundne ind,

kan nævnes: Vævere, Farvere, Kobbersmede, Brændevinsbrændere, Handskemagere, Hattemagere, Pottemagere, Rebslagere. Endda flere af de her nævnte Fag er gaaet helt og holdent over til at blive Fabriksvirksomhed. Faget er altsaa ikke egentlig forsvundet, men som Haandværk er det ikke mere til; det fortsættes under andre Former. Samtidig er nye Fag opstaaet; saaledes er jo nu en Gang Forandringens Lov, der ogsaa her gør sig gældende.

Under disse forandrede Forhold siger det sig selv, at Forholdet mellem Mestre og Svende ogsaa er blevet et andet. Efterhaanden har hver Part for sig dannet sine egne Organisationer, idet Arbejdsgiverne har dannet deres Foreninger og Arbejderne deres Fagforeninger.

Paa Begrups Tid fandtes i Svendborg følgende Haandværkere: Bagere, Barberer, Blokkedrejere, Bogbindere, Brændevinsbrændere, Bryggere, Bødkere, Drejere, Farvere, Feldberedere, Færgemænd, Garvere, Gjortlere, Glarmestre, Grov- og Klejnsmede, Guldsmede, Handskemagere, Hattemagere, Hjulmænd, Kandestøbere, Kartemagere, Knapmagere, Kobbersmede, Malere, Murere, Møllere, Pottemagere, Rendemestre, Rebslagere, Sadelmagere, Sand- og Ballastgravere, Sejlmagere, Skibsbyggere, Skomagere, Skorstensfejere, Skrædere, Slagtere, Snedkere, Stolemagere, Tobaksspindere, Tømrere, Uhrmagere, Vogmænd og Vævere, og i en Fortegnelse fra 1847 omtales yderligere: Hørsvingere, Instrumentmagere, Orgelbyggere, Lysestøbere, Naalemagere og Oliemøllere.

De 46 Fag, som Begtrup har, beskæftigede ialt den Gang 538 Mennesker, Mestre iberegnet.

I 1917, altsaa 100 Aar senere, var der i Svendborg ca. 2400 organiserede Arbejdere foruden Mestre, Værkførere o. s. v.; dette viser bedst Forskellen.

Af de under Arbejdsgiverforeningen hørende Foreninger findes: Billedskærere, Bladudgivere, Cementfabriker, Tobaksfabriker, Installatører, Jernindustrien, Gas- og Vandmestre. Glarmestre, Entreprenører, Malermestre, Murermestre, Importører, Sadelmagere og Tapetserere, Skomagere, Skrædere, Snedkere, Tekstilfabriker, Tømrmestre, Lervarefabriker, Vognmænd, Skindfabriker; flere Fag hører ikke her ind under, men stod udenfor. Samtidig fandtes følgende Fagforeninger: Arbejds mænd, Bagere og Konditorer, Barberer og Frisører, Blikkenslagere, Bogtrykkere, Bryggeriarbejdere, Bødkere, Jern- og Maskinarbejdere, Elektrikere, Formere, Handels- og Kontormedhjælpere, Hvidgarvere, Kedel- og Maskinpassere, Malere, Murere, Møllere, Rebslagere, Sadelmagere og Tapetserere, Skibstømrere, Skomagere, Skraatobaksarbejdere, Skrædere, Slagtere og Kødindustriarbejdere, Snedkere, Tekstilarbejdere, Tobaksarbejdere, Træindustriarbejdere, Tømrere; men ogsaa her findes Fag uden for de samvirkende Fagforeninger; der fandtes ca. 375 selvstændig arbejdende Personer i de mange forskellige Haandværk.

Fra Lavenes Dage hidsættes følgende interessante Optegnelser, som fortæller i korte Træk om Livet inden for de gamle Lav i Svendborg. Saaledes klagede Bagerlavet 1773 over, at der gjordes Bagerne Afbræk i Næringen, fordi Landbagerne solgte Brød i Byen, og 1774 søgte en Bager i Svendborg om Ret til at bage Rugbrød. Samme Aar klagede Bagerlavet over, at en Korporal bagte og solgte Brød til det fyenske Rytterregiment, der garnisonerede i Byen. 1777 klagede Oldermændene over, at adskillige løb om og solgte Bågværk; dette blev saa forbudt i Følge Lavets Love og Ret. Samme Aar ansøgte Oldermændene om Fritagelse for at antage en Bagerenke til Lavet, fordi hun havde været straffet. Aaret forud kla-

gede de Rudkjøbing Bagere over Svendborg Bagere, fordi de solgte Bagværk i Rudkjøbing.

1774 klagede samtlige Skomagermestre over deres Oldemand til Amtmanden, og de fik Medhold, hvorefter han afsattes; men 1776 klagedes over Skomagerlavet, da dette havde holdt en Rekrut tilbage. 1780 klagede Skomagerne over deres Skat og over for stor Udførsel af Huder.

1775 ansøgte Væverne om at danne Lav i Svendborg, men fik til Svar, at de kunde indtræde i Lavet i Odense, hvad imidlertid kun en gjorde; denne beklagede sig senere over Fuskerne i Faget, der gjorde Væverne stor Skade.

1776 klagede Nyborg Bødkerlav over Lavet i Svendborg, fordi dettes Medlemmer havde molesteret en Svend, der arbejdede i Nyborg. Et Par Aar før havde Svendborg Lavet klaget over, at flere Borgere havde indført Bødkerarbejde paa Landet, tiltrods for, at det i 1773 ved Trommeslag var forbudt at indføre sligt.

1774 ansøgte en Snedker om at maatte indtræde i Lavet uden at gøre Mesterstykke; men det nægtedes ham.

I samme Aar fremkom Pottemagerne med en Klage over Indførsel af Gryder og Potter fra Landet; men Klagen afvistes med den Motivering, at de daarligt nok kunde bestride Forbruget af disse Varer.

1779 bestemtes, at Vognmandslavet skulde reduceres fra 7 til 6 Vognmænd, og at Lavet ikke maatte bestaa af flere. Aaret forud havde Lavet indsendt en Klage over de Odense Vognmænds Ret til Returfragt; denne Klage afvistes, hvorimod Amtet bestemte, at Vognmændene fra Odense ikke maatte paatage sig Kørsel fra Svendborg til Faaborg, Nyborg og Assens.

1778 klagede Feldbereder-, Handskemager- og Skomagerlavene over Forprang med Huder.

1780 beklagede Smedene sig over, at en Mester fra Kjerteminde havde nedsat sig i Byen.

Snedkerne i Svendborg er i Besiddelse af en gammel Lavsprotokol, der begynder saaledes:

„Den 12. Juli 1748 har vor allernaadigste Konge forundt os samtlige Lavs Mestre her i Svendborg vores Privilegium og Behøvlings Ret, som vi samtlige Mestre i denne Laugs Protokol og Laugs Bog have indført“.

Bogen er autoriseret den 15. Juni 1752 af Borgmester Mandrup Jørgensen, hvorimod Lavsretten er udstedt 1748 paa Fredensborg Slot af Kong Frederik V. Kongens Skrivelse lyder saaledes:

„Wi F. 5 af Guds Naade o. s. v. gøre alle vitterligt at Snedkerne udi vor Købstad Svendborg i Fyen, allerunderdanigst have anholdet at danne Lavs efter Lavs Artiklerne formeldte af 2. November 1682, allerunderdanigst maatte forundes, da paa det en god Skik og Orden, saavel imellem Mestrene selv, som deres Svende og Dreng kunde vedlige holde, saa har vi paa saadan Maade, deres allerunderdanigste Ansøgning. og os elskelige vores Debuterede udi vores General Land Økonomie og Commerce Collegio deres derom gjorde Forestilling; bevilget, saasom vi og hermed allernaaddigst bevilge og tillade, at fornævnte Snedkere maa nyde og fremdeles her efter have Lav og Lavsrettighed; til hvilken Ende de i alle Maader allerunderdanigst have at holde sig efterrettelige de for Snedkerne i Almindelighed allernaadigst udgivne Lavs Artikler af 4. November 1682, samt andre betræffende Lavene allernaadigst gjorde Anordninger hvorefter alle og enhver Vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette, ej gørendes herimod nogen hinder eller Forfang, under vor Hyldest og Naade givet

paa vort Slot Fredensborg, den 12. Juli 1748. Under vor kongelige Haand og Segl.

F. Rex.

Hermed fulgte et langt Brev, hvori Kongen meddeler, at da det maa anses for nyttigt at lade en Svend behøve, for at han kan rejse udenlands, især til Tyskland for at uddanne sig yderligere i sit Fag, har han bevilget Snedkerne i Svendborg at danne Lav; men samtidig paatales det, at der ikke under disse Ceremonier maa udføres noget forargeligt. Det ses af Protokollen, at hvert andet Aar mødte Lavet paa Raadstuen for at faa en ny Oldermann ansat; en saadan fungerede altsaa kun to Aar ad Gangen. Endvidere viser den gamle Protokol, at Lavet mødte paa Raadstuen for at faa optaget nye Mestre, Forfremmelse af Drengene til Svende og Svende til Mestre hver Gang dette foregik igennem ca. 100 Aar. Ogsaa Stridigheder bragtes for Byfogden af Lavet, Indgreb fra andre Lav i Snedkernes Profession paaankedes, og Byfogden maatte saa ordne disse Sager. Protokollen slutter 1860.

Formularen til Behøvlingen (der er ikke bevaret mange af den Slags, hvis der overhovedet findes flere), er indført i Protokollen og ser saaledes ud:

1.

Den eller de Snedker Drengene, som have udlært og er udskrevne af Lære, og saaledes af Lære løst givne Drengene, som agter at rejse paa Professionen paa fremmede Steder og vil anses for at være en rigtig Ambtsvend, haver at anmelde sig hos Lavsoldermanden i det mindste fire Uger førend Behøvlings Dagen, med Begæring til samme paa Lavets Vegne, at han maa antages og behøvelses efter Haandværket gemæsz.

2.

Hvorpaa Oldermænden lader Lavet samle, og med øvrige Mestres Samtykke determinere Dagen, dog at den hverken bliver Helligdag eller efter fornævnte fire Ugers Forløb.

3.

Til hvilken Forretning da ogsaa udskrives af Lavet fire forfarne og behøvlede rigtige Lavssvende, som den berammede Dag indfinder sig i Oldermændens Hus.

4.

Imidlertid holder Oldermænden sluttelig et Værelse parat, som Behøvlingen gaar for sig udi med Behøvler Bænken opsat, og andre Snedker Instrumenter tilhørende af Høvle, Save, Vintre, Rubanke, Brinkmaade, Biløxe og Cirkler (Passer), der alt er af bart Træ gjort og uden Jern indrettet.

5.

Bemeldte berammede Dag, maa og være Byfogden forud bekendtgjort og hans Tilstaaelse indhentet af Oldermænden om han da har Lejlighed til at overvære; thi i Mangel deraf opsættes Behøvlingen til en anden Dag, saa som Byfogden i Følge den kongelige Bevilling skal være til Stede.

6.

Naar Oldermænden vorder haver Byfogdens Tilstaaelse herom og Lavets Mestre samt Svende desuden, med ny Aftenvarsel fra ham er inviteret, indfinder sig hos Mestren til det berammede Klokkeslet, under den Lavs Artikel normerede Mulkt for Udeblivelse, dog Byfogden herunder ikke forstanden, som haver Magt, i sit paakommende lovlige Forfalds Tilfælde, at skikke enten sin egen Birk Fuldmægtig, eller og en anden kongelig Betjentere, som han dertil kan formaa, paa sine Vegne at være nærværende.

7.

Hvor der efter at Laden er aabnet for samtlige Lavets Medlemmer fremtræder til Bordet en af de efter 3die Post udmeldte Svende, som med tilbørlig Færdighed og Honor fremsætter en liden Tale paa tysk, af det Indhold at denne unge Buurs N. N. født det eller det Sted, indtraadt i Lære N. Dag i Snedker Lære hos N. N. Mester i N. N. Stad udi et kongeligt eller privilegeret Lavs Ambt, været en flittig, agtsom, lydig og hurtig Læredreng, saa at han har opfyldt de kongelige allernaadigste Lavs Artikler af N. N. Dato rigtig udstanden sin Lære, og bleven habil til at arbejde som Svend, ja af Lære løsgiven og af Lavet udskreven N. Dato samt den oprettede Kontrakt af N. Dato paa sit behørigte stemplet Papir, med Paategning extraheret den her med forevises item da kun denne Buurs kan komme inden eller verserer sig paa fremmede Steder udi Professionen Øvelse, med mindre han sig først haver underkastet Haandværkets Behøvling gemæsz efterdi ingen ubehøvede Personer anses og agtes lidet eller antages, altsaa haver han været begærende ligesom jeg N. N. og her endnu paa hans Vegne begærer det ham strax til sin Befordring maa vorde behøvlet.

8.

Oldermanden rejser sig da fra Bordet og med lige Færdighed giver Gensvar paa tysk, indrettet i en kort Tale ungefær af denne Indhold. Efter disse Omstændigheder som mig af Lavet fuldkommen er bekendt tilstaas Buursen N. N. til sin videre Buursfærd Befordring at maa vorde behøvlet, farer fort derfor hermed.

9.

Den anden efter 3die Post udmeldte 3die Svend forsøger sig da tillige med den 4de Svend til Buursen, og med adskillige latterlige Ord, som dog ej tilstedes, enten

syndige eller forargerlige vinder efter Forseelsens Beskaffenhed gør Følgeskab indtil Behøvlingsbordet efter 4de Post.

10.

Sammesteds bliver Buursen af disse fire Venner opsat paa Bænken og i Nærværelse af Byfogden eller den som paa hans Vegne samt nogle af Mestrene atter holdt en Tale af den af Svendene som dertil af Lavet ordineres anbelangendes Redskabernes Brug og hans Forhold, paa fremmede Steder paa tysk udsiges og under den Tale staar tvende af Svendene hver ved sin Side af Bænken med en i Hoved Bord kaldes Rishøvl over Buursen, siden lægges han ned paa Bænken og vises med ethvert Instrument paa Arme, Krop og Ben et Stykke efter andet, hvorledes det bruges med Høvlen Passer og andet i Kroge og Vinkler samt betydes derunder hurtig og ge-svindig at bruge det, naar det er sket bliver han nedtaget.

11.

Hvor efter Magistratspersonen og de overværende Mestere forføjer sig til deres Sted igen hos de andre Lavs Mestre.

12.

Den behøvlende Person bliver da iklædt paa ny og pyntes med Kaarde paa af de tvende Svende indført for Mesteren, hvor en af Svendene præsenterer ham og erklærer ham i en liden tysk Tale var tilforn en af eders Dreng N. N., men vi levere ham Eder i Følge de rette og tilladelige Lavs Skue, som han har udstaaet forestillet som en Svend til Arbejde og Rejse paa Professionen hannem og herved allerunderdanigste forelæste den kongelige allernaadigste Artikler om Snedker Svende til allerunderdanigste Efterretning udi sin Vandring saalydende saaledes N. N.

13.

Oldermanden aflægger derpaa en taknemmelig Maade til disse Svende for deres Assistance paa tysk, udsigende derefter den behøvede indskrives i Svendebogen og han faar sin Velkomst. Naar det saa er til Ende, holdes Maaltid og en liden Lystighed efter Lejligheds Vilkaar, saavidt Tilladelse kan være uden al for megen Ødselhed, hvormed Byfogden og bør have Opsigt.

Et Eksempel paa, hvorledes en Erklæring om, at et Mesterstykke var antaget, kan følgende vise: „Aar 1859 den 16. September mødte Byfogden, Overauditør Schrum, i sit Forfald ved constitueret Fuldmægtig Møller i Snedkernes Laughus for at syne et af Snedkersvend Christian Christensen forfærdiget Mesterstykke i Snedkerprofessionen, bestaaende i en Mahogni Sekretær og i Tegning dertil samt Tegning af en Egetræsdør.

Mesterstykket blev synet, og fandt Byfogden samt Mestrene intet imod samme at erindre, hvorimod man fandt, at Mesterstykket var smukt udført, og blev dette derfor antaget

Svenden blev derfor optaget som Mester i Snedkerlavet, og Protokollen underskrevet“.

J Møller,
const. Fuldmægtig.

J. S. Nielsen,
Oldermand.

I Marts 1843 blev Snedkerlavets Lade stjaalet; den efterlystes i Avisen af Politiet mod en Dusør paa 5 Rdl., men om den atter fandtes, melder Historien ikke noget om.

Skræddernes gamle Lavprotokol, der er autoriseret den 25. Juni 1821 af Byfoged Nellemann, viser, at den hovedsagelig har været anvendt til Indskrivning af Drengene som Svende ved Skrædderlavet i Svendborg, og et Eksempel paa, hvorledes en saadan Indskrivning tog sig ud, følger her.

„1821 den 25. Juni indfandt Byfoged Nellemann sig hos Oldermændene for Skræder Lavet, hvor da fremstod Skræder Dreng Hans Jacob Smidt født i Stenstrup Sogn, 18 Aar gammel, haver lærdt Skræder Professionen hos Skrædermester Christian Jensen, da han nu haver udstaaet hans Lære Tid, har han begært, at han maatte blive udkrevet som Dreng og indskrevet som Skrædersvend. Han fremviste sit Svende Stykke, alt af Skrædermestrene i Lauget blev antaget for gyldig, hvorefter han saa blev indskrevet som Skrædersvend.“

Saadan var Indførselen i Protokollen underskrevet af Byfogden, Oldermændene og flere Mestre; ofte mødte flere Læredrenge for at opnaa Svendeværdigheden paa en Gang. 1854 tales endogsaa om et Lavshus; men mon man ikke ofte betragtede Oldermændenes Boliger som saadanne. I Tidens Løb forsvandt Byfogden ved disse Indskrivninger, og Oldermændene for Lavet erstattede ham.

Ved Indskrivningen betales et Gebyr til Svendenes Lade, i 1857 udtoges af Laden 1 Rdl. til Skrivematerialer. Sidste Gang, Svende indskrives, var den 1. Oktober 1861. Protokollen er gennemdraget, og Byens Segl sidder bag i samme. Den 21. Januar 1868 stiftedes den ny Skrædermesterforening, og i April var den første Gang samlet for at erlægge Kontingentet. I 1836 havde Lavet 19 Mestre; de holdt hyppigt Møde, og Protokollen viser, at de indkomne Kontingenter anvendtes til Understøttelse af Skræddere. Endvidere har den gamle Protokol et Eksempel paa, at en Svend optages i Lavet som Mester, nemlig: „Aaret 1848 den 18. Maj, indfandt Skrædersvend Lars Erensen Fangsted, som haver forfærdiget Mesterstykke, herved Lauget, og da der ved samme ikke var noget at erindre, blev han antaget som Mester herved Lauget, og altsaa nyder de samme Rettigheder som de øvrige Laugs

Mestre, dog bliver det en Pligt for ham at tilsige Lauget og udrette de Erinder, som angaa Lauget efter Oldermandens Tilsigelse“.

Endvidere findes et gammelt morsomt Dokument om Bønassøgning, det vil sige Eftersøgning af Fuskere i Faget, som uden Lavsret paatog sig Skrædderarbejde. For vore Øjne synes det mærkeligt, men tjener som et Bevis for Datidens Opfattelse og Lavenes Rettigheder. Det lyder saaledes:

„Den 30. Juni 1747 efter samptlig Skrædder Laugets Begæring var jeg Undertegnede paa min Faders Borge-mester og Byfoged Matz Tønnesens Rosenbergs Vegne, med mig tiltagen tvende Mænd Naufnlig Christen Schmeckel og Peder Aarslef, hvor da Formanden for Skrædderne anviste os udi en af Madame Tembs Boder, hvor da fandtes et quindfolk ved Naufn Mette Maria, som sat i samme Hus i Arbejd med en gammel blaa Kappe, hvorpaa samtlige Skrædere, som der var forsamlede, begærede, at hvad Skræder Arbejde hos hende fandtes maatte blifve hende frataget i Forvaring under Forsegling, blef da efterset og fundne, 1 gammel blaa Vadmel's Kappe med brun bort, 2 Stykker gammel graa Rykstykker og tvende Ærmer og tvende Taske Klapper, som var tilskaarne og half syede et over træk af nyt sribet Hvergarn til at lave i Arbejd med dræt Lif og Ærmer, som blef i alt indpakket udi en Sæk og samme Sæk blef da forseglet og efter leveret Formanden for Skræderlauget her i Svendborg, Niels Rasmussen udi Forvaring indtil videre.

Svenborg ut suprag“.

(Tre Underskrifter).

„1747 dend 23. August efter samtlig Skræder Laugets Begæring var jeg undertegnede paa min Faders Vegne Borge-mester og Byfoged Madtz Tønnesen Rosenberg,

med mig tiltagen tvende Mand naufnlig Christen Schmeckel og Peder Aarslef i Forretning udi Skrædermester Niele's Gudbjergs Hus efter samtlige Skræderes Begæring, og deres over Værelse, for at aabne dend Sæk eller Pose som forseglet til ham blev indsat med Skræder Arbejde, som ved Bønhas Søgning blev attraperet sidstleden dend 30. Juni ved en Bønhasquinde af Nafn Mette Maria, og formedelst hendes Uformuenhed i at betale til Skræderne efter deres Artikler dend ansatte Mulkt, blev Arbejdet som Mulkt er under Forsegling indsat til Formanden Niels Gudbjergs Hus i Staden, da hverken hun eller nogen for hende skulde indfinde sig Bøden at betale modtoges i Forvaring eller i mindste da gjorde Bekostninger, da spargeres har at bemeldte Bønhasquinde skal være dømt. Hvor over Skræderne befrygter sig at Tøjet formedelst Sommerens Varme og kunde gøres Skade af Orme, begærede dend opbrud og det udlagde Tøj udtaget, da som postaa og begærede og Alleting befandtes i sin Rigtighed, som det blev indsat, brød vi dend og udtog Tøjet som der var indlagt hvor iblandt var en gammel Vadmel's Kappe, som de begærede efterset Registreret og vurderet og saas da bemeldte at være opspræt dræt og Tøj hver for sig og begyndt at sy derpaa, igive til at kende og befandtes hun at være noget bedre paa dend Side som nu tegnede ved Syningen at skulde blive ud paa hende som paa den anden Side som før havde waaren ud, og bestod Undertøjet af 2de Stykker og tov for Kjoler og en dobbelt Foer og brun dræt til hele Kappen, og som hun i alle Maader befandt lige saa god og i samme Stand som hun var Bønhaserquinden blef atraperet blef hun efter Begæring vurderet for fire Mark i alt. Og en dobbelt Traa blev truket gennem alle hendes Stykker baade dræt og Tøj, og mit Signete paatryget. Det øvrige Skræder Ar-

bejde som var i Sækken tog Skræderne til sig og sagde det hørte Folk til i Byen, som fandt sig i al Billighed. Men Kappen blev hos Formanden Nieves Gudbjerg som skulle have Tilsyn til dend forvarne“.

Actum ut Supra.

C. Smeckel.

Jens Madtzen Rosenberg.

P. Aarslef.

For vore Øjne at se ved man ikke, om Konen, Skræder-avet eller Jens Rosenberg er mest at beklage, denne sidste for sit vidunderlige Sprog. Eksemplet viser, hvor bestemt Lavene holdt paa deres Ret.

Paa Museet opbevares flere Rejsebrevne for Svende, som rejste paa Professionen; nogle af disse er intesessante og anføres her, et er særligt fint udstyret med Lavets Segl i en vedhængende drejet Trækapsel, der hænger i Dokumentet i mørkegrønne brede Silkebaand, og Rejsebrevets Indhold er saa lydende:

„Vi underskrevne for nærværende Tid Oldermænd og Bisiddere for det lovlige fine Fildt Hattemager Laug i den kongelige Residentz Stad Kjøbenhavn, bekendtgjøre og bevidne herved, fornemmelig for alle Mestere og Svende af det lovlige fine Fildt Hattemager Laug (Vores venlige Hilsen tilforn). Hvorledes vores Laugs Broder og Mester

Herr Lars Ploug Nissen fra Faaborg haver mødt for Os og tilkendegivet at den agtbare Svend, Jens Milling som i vores Amts Protokol er indskrevet den 7. Oktober Anno 1805 til i 4 Aar at staa i Lære, og udskrevet den 26. September Anno 1809 og altsaa udstaaet sine 4 Læreaar har i samme Tid opført sig tro, ferm, flittig, ærlig redelig og ufortrødent, som det sig sømmer en redelig og ærekiær Læredreng, saa at han ikke haver haft Aarsag til at klage over ham, med Begiering til os, at Vi ville meddele ham et Bevis eller Lærebrev paa hans gode Opførsel. I Følge

heraf bede vi venskabeligst alle og enhver, fornemmelig Vores Laugs-Brødre, og Dem, som ellers kunde være ham behjælpelig med hans lovlige Forehavende, at De vilde vise ovennævnte, efter Laugsbrug al Venlighed og Kierlighed, og for hans gode Forholds Skyld, vilde optage ham i Deres lovlige Ambt og Selskab, hvilket han og med skyldigst Taknæmmelighed, forbinder sig til at giengielde imod enhver efter Pligt og Skyldighed. Vi her paa Stedet. skal igien ved saadanne forefaldne Lejligheder tiene enhver. End ydermere til Bekræftelse have Vi egenhændig underskrevet dette Vidnesbyrd og ladet Aftrykket af vores Amts-Segl herved vedhænge.

Saaledes udstædt i den kongelige Residentz-Stad Kiøbenhavn den 26. September Anno 1809.

Peter Kruse,
Bisidder.

David Marx,
Oldermand.

Et andet Svendebrev er ganske vist fra Odense, men det kommer af, at dette og flere Lav aflagde Prøven i Faget i Odense, som var Hovedstaden for Fyn ogsaa for Lavenes Vedkommende. „Rasmus Petersen edsvoren Oldermand for det lovlige Rebslagerlaug udi Fyens Stiftsstad Odense med samtlige Laugsmestre sammesteds. Gjør vitterligt at Rebslagersvend Peder Hansen barnfødt i Odense har været sit Lærebrev begiærende til Beviis om at han virkelig haver lært Rebslagerprofessionen. Paa Grund her af haver man efterset Laugs Protokollen og deraf befunden: at bemeldte Peder Hansen efter ustanden Lære hos vores Laugsbroder Rebslagermester Hans Hansen i Nyborg og aflagt Svenneprøve er bleven udskreven til Svend Christi-Himmelfarts 1814; thi meddeles hannem herved dette hans Lærebrev til Beviis om at han virkelig har lært Rebslager Professionen, og aflagt

Prøve paa sin Duelighed og derefter optagen blandt Laugets Svenne; Og da hans Lærermester giver ham det bedste Vidnesbyrd om Troskab og god Opførsel, saa har vi ikke skullet undlade at anbefale ham til alle og Enhver som en kyndig Rebslagersvend med Anmodning om at vise ham ald' den Velvillie og Redebonhed som kan sigte til hans Kundskabers Udvidelse og Lykkes Fremme, der af Lauget vil vorde giengældet imod Enhver der med lige Beviis for det Fremkommer. Dets til Bekræftelse under vore Hænder og Laugets Segl“. Underskrevet af Oldermændene og Bisidderne.

Odense, den 12. August 1825,

Endvidere brugtes det at udstede Pas for rejsende Svende; et saadant haves ogsaa i Museet; det er endda udstedt i Hamborg 1805 for Garversvend J. Albeck af Svendborg af den overordentlige danske Gesandt, Geheimeraad Friherre von Eghen, og giver Albeck Tilladelse til at rejse hjem til Danmark „den lige Vej“. Endnu et Bevis, udstedt i København 1799, fortæller, at Vedkommende, H. Kisbye, var en „Zünftig“ Kobbersmedsvend; det er skrevet baade paa dansk og tysk. Mange af disse Breve viser, at Ihændeleveren ofte har været langt omkring i Verden efter Datidens Forhold, idet Papirerne er paategget af en Mængde Byers Magistrater over hele Europa.

Sluttelig skal endnu omtales et Borgerbrev, udstedt den 2. Juli 1838 af Byfoged, Kammerjunker Moltke i Svendborg for Pottemagermester P. R. Gudbjerg. Hans til denne Begivenhed henhørende Mesterstykke, et dekoreret Lerfad fra 1838, hænger i Museet.

Den 26. November 1859 kom følgende Bestemmelse om Frimestre. At det for at vinde Borgerskab som Frimester er en lovbestemt Betingelse, at det lavsmæssige Mesterstykke skal udføres, uden at nogen Tilladelse til at

ned sætte sig som Frimester er nødvendig. Den samme Betaling, som Lavsmestre havde at betale, skulde Frimestrene ogsaa yde, hvilket Beløb var ialt 18 Rdl.; deraf tilfaldt Laden 1 Rdl., Oldermændene 6 Rdl., Byfogden 1 Rdl. for Indskrivningen.

Da Lavene var ophævede, fortsattes senere med frivillige Svendeprøver, og Læredrengene besøgte nu de tekniske Skoler; hvis de da agtede at bringe noget ud af deres Haandværk, er det blevet nødvendigt for dem at søge Uddannelse i Tegning.

Medens Lavene bestod, hørte det sig til, naar en ung Oldermann tiltraadte, da at bære Lavssagerne i Procession fra Oldermann til Oldermann; i denne deltog hele Lavet.

Af gamle Lavssager fra Svendborg kendes følgende:

Bagerens Lavssegl fremstiller „Veggen“, et Brød, som særligt bagtes i gamle Dage til Tirsdagen før Askeonsdag, og altsaa er identisk med vor Fastelavnsstrut. Omskriften er: „Bagerlavs Segl“. Endvidere et meget stort Segl med følgende Omskrift: „Svendborgerbagernes Amtssegel D. 12. Juli 1748“. Om Bagerne kan fortælles, at paa et Møde i Skanør 1256 sluttede Danmarks St. Knudsgilder sig sammen; her var Haandværkerne med undtagen Bagerne, paa hvilke der saas med ugunstige Øjne.

Bødkernes Fane opbevares i Museet i Svendborg; den er af lys træfarvet Silke med fryndset Kant; midt paa den staar en Tønde, omgivet af Bredøkse, Bor, Tengsel, Spaarkniv. Tønden staar paa en grøn Flade, og nederunder staar den 28. September 1840, i Hjørnet foroven nærmest Stangen Kong Christian VIII kronede Navne-ciffer. Bødkernes Lavssegl viser en lang Krumkniv, derunder en Passer og ovenover to Tengsler overkors. Omskrift: „Svendborg Bødker Lavs Segl“.

Bødker Svendelavets Lade og Velkomst af Tin fra 1757 findes i Folkemuseet; paa Velkomsten staar: „Ein kleiner Kunst gefunden, Holst mit Holst gebunden. Ist das nicht ein schönes Zehr. Das kan halten Wein und Bier“, samt et Signet og en Skafferstok; Signetets Omskrift er: „Svendboer Bøgr Lavs Segl“ og viser to Tengsler, en Spaankniv og en Passer.

Feldberedernes Signet af Messing er i privat Eje i Svendborg; det viser to springende Hjorte om et Træ, herunder to Falsjern overkors. Omskrift: „Feldberedernis Laus Seigl i Suenborg“. Ligeledes findes i privat Eje en Topfigur af Sølv, antagelig fra Velkomsten, staaende paa en Fod af Træ; det er en Mand, som staar med en Fane paa en Stang; paa Figuren staar: „Older Mand Denne Man givet af C. Ravn. 13. Juni 1824“, og paa Fanen: „Naar Lauget scal hentes, Og Skienken Frem sendes, Fra Mester til Mester, Fra Svend og til Svend, Da see vi en Fane, som Verteñ lod dane og sætte paa Skienken Til Ære som Ven Johan Friderich Chr. Bech. Ao. 1794“.

1749 søgte Feldberederne om Ret til at danne Lav og om Ret til den saakaldte „Kroning“ af deres Dreng, som var udlærte til Svende, men afvistes, vistnok nærmest fordi den daværende Stiftsamtmand fandt Ceremonien ridicule (latterlig).

Garvernes Lade er i privat Eje i Svendborg. Garverne og Feldberederne var vistnok et Fag.

Handskemagernes Segl viser i Midten deres Værktøj oven over en Handske; Omskriften er ulæselig.

Handskemagersvendelavets Lade fra 1791 og Skafferstok fra 1775 findes i Folkemuseet.

Remsnidernes Segl er meget gammelt og viser Johannes den Døbers Hoved (St. Johannes baptiste Gilde), Omskriften: „Sigillum convivii sancti Johannis b. (aptiste)“.

Haandværket har skiftet Navn og hedder nu Sadelmagere; i Middelalderen beredte de selv deres Skind, hvad Hand-skemagerne forøvrigt ogsaa gjorde tidligere.

Rebsslagersvendenes Herbergskilt fra 1874 hænger i Museet, det hang tidligere over deres Bord i Herberget.

Skomagernes Velkomst findes i Nationalmuseet og er en meget anseelig Tinpokal fra 1641. Der hører ingen Skilte til; Laaget er fornyet 1807, da Skomagerne lod dette forny i Odense og dekorere med Skomagerhelten „Hans von Sagen“ som Topfigur. Velkomsten bærer Byen Rostocks Stempel, og dens Indskrifter er tyske.

„EIN . EHRLICHER TRUNCH . NICHT . SCHADEN
KAN . WEN . MAN . DIE . HAVT . GANTZ . TREGET
DAARVON . TRINCK . HER . TRINK . HIN . TRINCK
ES . REIN . AVS . WIR . MVSSSEN . DOCH . HABEN
EINEN . RAVSCH . ANNO 1641 „.

Det maa dog erindres, at med Sproget er Sagen ingenlunde afgjort; det danske Lavsvæsen kom jo fra Syd og gennemsyredes af Tyskheden netop paa Christian IV Tid, da „Zünften“ trængte ind i de danske Købstæder.

Der findes i Folkemuseet to Lader, den ene fra 1776. Skomagernes Segl viser Skomagernes Helgen, St. Jakob, med Muslingeskallen, Pilgrimmenes Mærke. Omskriften er: „s. (Sigillum) convivii sutorii (m) in suinebor“. Sutore er Latin og betød Suderne, hvad Skomagerne kaldtes den Gang; desuden tyder Seglet paa, at der har været et St. Jakobs Gilde. Et andet Signet fra samme Lav viser en langskaftet Støvle med en Dobbeltørn over og Aarstallet 1790. Omskrift: „Skomagerlaues Segl i Swinebor“.

Smedenens Fane fra 1853 findes paa Folkemuseet. Paa Museet her findes en pompøs, forhen forgyldt Jernnøgle fra Oldermændens Skilt, Signetet viser en Hestesko af gammel Form med 6 Sømhuller; i Skoens Midte er Knib-

tang og Hammer, Omskrift. „Allermand och alle Lavsb-
(rødre)“.

1527 omtales Niels Madsen som Oldemand for Smede-
lavet; men 1760 ansøgte de om at opnaa Lavret; det
nægtedes, eller rettere de fik intet Svar. Lavret fik de
først 1819. Deres nye Fane, der er lavet som den gamle,
er af lyseblaa Silke med Guldfrynser, Guldsnore og blaa
Kvaste. Der staar paa den øverst: „Den 16. Oktober
1887“. I Hjørnet nærmest Stangen foroven Kong Christian
IX Navneciffer med Krone. I Midten ses to Vildmænd,
som hver holder i to korslagte Nøgler. Nederst er et An-
ker, derover Tandhjul, Hesteko, Hammer og to korslagte
Revolvere; alt staar paa en grøn Flade med to Raspknive
ved Siderne (Segle). Fanespydet er af gennembrudt Mes-
sing med Kong Christian IX Navneciffer og Krone.

Snedkernes Protokol fra 1748 og Lade findes hos For-
manden for Foreningen af Snedkermestre; her er ogsaa
deres Fane fra 1858; den er et Dannebrog med hvide,
uldne Frynser, Snore og Kvaste. I Midten af Korset findes
en grøn Egekrans, der omgiver Passer, Vinkel, Høvl,
Hammer, Knebel og Strikmaal samt Sav. Over Egekransen
er en Kongekrone og i øverste Hjørne nærmest Stangen
Kong Frederik VII. Navneciffer med Kongekrone. Fane-
spydet er af forgyldt Træ.

Snedkernes Segl har følgende Indskrift: „Svendborg
Snedkerlaugs Segl“, derunder Passer og Vinkel overkors,
staaende paa en Høvl. Endvidere findes en Lade fra 1819
i Folkemuseet, eller den er i alt Fald repareret dette Aar.

Snedker-Svendenes Segl viser forneden en Høvl,
Passer og Hammer og ovenover staar: „Snedker-Svendenes
Amtssegel i Svendborg“.

Skræddernes Lavsignet og Lade samt to Protokoller
findes i privat Eje. Signetet, der er af Messing, viser en

vinget Delfin (Drage), herover en Sax med Omskrift „Schredernes Laugs Seil Svendborg“. Et andet Signet fra samme Lav har paa hver Side af en Sax en Pil og Omskriften „Svendborg Skræders Laus Seigl. 1748“.

Slagterne ansøgte 1750 om Lavsret, men fik Afslag med den Motivering, at de var for fattige og ringe. Det synes, som Professor C. Nyrop fremsætter, at der har været holdt paa de Odense Lav af Øvrigheden fremfor de øvrige fynske Købstæder.

Ved Hyldningsfuldmagten 1608 var følgende Lav fra Svendborg repræsenteret: Købmændenes, Skomagernes, Smedenes, Bagernes og Remsnidernes.

Efter at Lavene var ophævede, forløb en Del Aar, før egentlige Sammenslutninger fandt Sted. Nu staar som bekendt Mestrene i deres Foreninger, der igen har dannet samvirkende Centralforeninger, og Arbejderne og Svendene har deres Fagforeninger. Disse begyndte i Svendborg i ca. 1870–71 med en Forening af Murersvende, nærmest som en understøttende Forening. Om disse Foreningers Dannelse og Udvikling gennem Aarene kunde et helt Kapitel skrives, men vi maa her nøjes med at omtale Svendborg Industri- og Haandværkerforening.

Den 5. December 1859 stiftedes Svendborg Industriforening efter en forudgaaet Indbydelse til Tegning af Medlemmer til en saadan; der tegnedes 128, og der valgtes den første Bestyrelse, som kom til at bestaa af 7 Medlemmer. Den 30. Januar 1860 vedtoges Love. Forningen var en Filial Afdeling af Fyns Stifts Industriforening i Odense. Den første Bestyrelse kom til at bestaa af Redaktør M. Assam, Fabrikant L. Lange, Malermester Berth, Skræddermester S. J. Sørensen, Sadelmager Rützwow, Farver Kisbye

og Overauditor, Byfoged L. Schrum. Foreningen voksede i Løbet af kort Tid godt; der afholdtes Møder, holdtes Foredrag og forevistes færdige Fabrikater rundt omkring fra. Paa saadanne Aftener skiftedes Bestyrelsesmedlemmerne til at være jourhavende Direktører, som Protokollen udviser. Foreningen afholdt sin første Udstilling i Dagene 28. September—25. Oktober 1863, med et Tilskud fra Kommunalbestyrelsen paa 100 Rdl., fra Regeringen 300 Rdl., og fra Sparekassen 100 Rdl. Udstillingen holdtes i Raadhuset paa Torvet, hvor der tillige var opført en Træbygning til større Maskiner etc; denne var 36 Alen lang og 12 Alen bred. Udstillingens Udbytte var 128 Rdl.

Senere har Foreningen afholdt flere Udstillinger i Borgerforeningen, og mange Foredrag er afholdt gennem Aarene. Dens første Lokaler var i den nu nedrevne Børgesenske Gaard i Fruestræde. Dens første Formand var Redaktør M. Assam til 1871, da Arkitekt J. Eckersberg afløste ham. 1876 blev Forstander S. J. Grønwald Formand, og det var han, til i 1882 Fabrikant H. Lange overtog Pladsen, men atter afløstes af Kobbersmed B. M. Wivel. 1885 blev H. Lange igen Formand, men atter 1886 overtog Wivel Formandsposten og var det, til Fabrikant J. Lange i 1891 løste ham af. 1896 afløstes han saa af forhenværende Lærer J. Andersen og 1903 kom Muremester P. C. Hansen.

Januar 1908 kom en Forhandling i Gang med Haandværkerforeningen, som var stiftet sidst i Firserne, og hvis Formand hele Tiden havde været Smedemester C. Hybel. Det førte til en Sammenslutning, saaledes at disse to Foreninger for Fremtiden hedder Svendborg Haandværker- og Industriforening med Muremester P. C. Hansen som Formand. Han afløstes i 1915 af Malermester Lauritz Rasmussen.

Den opsparede Kapital paa 16,000 Kr., som Haandværkerforeningen ejede, blev baandlagt ved kongelig Konfirmation, saaledes at Renterne aarlig uddeles til trængende Haandværkere og deres Enker.

I Dagene 24.—26. Juli 1891 afholdtes en Haandværkerfest i Christiansminde. Den begyndte med en Procession fra Viebeltet gennem Byen til Skoven; først kom 6 ridende Slagtere, dernæst to Vogne med Byens ældste Haandværkere, derpaa Musiken, Byraadet o. s. v. I Skoven modtoges Processionen af 9 Kanonskud, og her bød Smedemester C. Hybei Velkommen, hvorefter der holdtes Taler af Amtmanden og Borgmesteren. Festens Overskud anvendtes til Fordel for gamle Haandværkere.

TEKNISK SKOLE.

Omkring 1800 holdtes her i Byen en Tegneskole af Malermester Fog (Voigth). I 1834 oprettede Malermester Hans Frederik Trabolt en Tegneskole for Haandværkslærlinge; denne bekostede og drev han for egen Regning til 1852 og den fik Navn af „Christian Frederiks Tegneskole“ efter Kong Christian VIII., der ydede Bidrag til Skolen og viste den derved sin Interesse, ligesom Dronning Caroline Amalie uddelte Belønninger til de flinkeste Elever. Blandt disse fandtes ogsaa Kvinder. Senere viste ogsaa Kong Frederik VII Skolen Interesse. Den havde Lokale i den saakaldte gamle Borgervagt paa Raadhuset.

For denne sin Virksomhed paaskønnede Borgerne Trabolt ved at skænke ham en Sølvpokal. Da han trak sig tilbage, afløstes han som Forstander af Malermester Lauritz Vilhelm Berth. Denne var en dygtig og virksom Mand, der havde gaaet i Lære hos Trabolt og senere besøgt Kunstakademiet. Det kunde se ud, som om Skolen i nogen Tid har ligget i Dvale; thi der meddeles i en Beretning,

at i 1858 genoptoges Undervisningen af Tømrermester A. Andersen. senere af Kordegn Frederiksen og Malermester Wilstrup med Støtte af Kommunen.

I 1860 fik Pastor Warburg Industriforeningen til at interessere sig for Skolen, saa denne Forening begyndte med at udsætte Præmier.

Redaktør M. Assam og Fabrikant L. Lange interesse-rede sig ogsaa stærkt for Skolen, og den 22. Januar 1862, paa Skolens Fødselsdag, aabnedes den i Brygger Strarups Gaard i Møllergade, og Skolen begyndte med 21 Elever. Skolen maatte oftere flytte, blandt andet har den gennem Tiden været indlejet i den Børgesenske Gaard, i Karethmager Michelsens Ejendom i Bagergade osv.

1872 overtog Lithograf S. J. Grønwald Skolen; han har været Skolens Forstander i 35 Aar, blev Kancelliraad og har særlig interesseret sig for Aflæggelse af frivillige Svendepøver. Hans Indflydelse i Industriforeningen virkede paa mange Maader til Gavn for Skolen. Ved Skolens 25 Aars Jubilæum udnævntes han tilligemed Amtmand, Grev Brockenhuus-Schack og Tømrermester A. Andersen til Æresmedlemmer af Industriforeningen.

Den 26. Oktober 1887 flyttedes til den nuværende Skolebygning ved Vieheltet som er opført efter Tegning af Arkitekt Henrik Wandall; den kostede ca. 42,000 Kr. og i dette Beløb indgik en Gave paa 3000 Kr. fra Greve Brockenhuus-Schack, 8000 Kr. fra Byraadet, 12,000 Kr. fra Staten, 1000 Kr. fra Amtskolefondet, 3000 Kr. fra Fyens Stifts Kommunefond og en opsparet Kapital paa ca. 3,400 Kr.; Resten skaffedes ved Laan. 1908 opførtes den nye Vestfløj efter Arkitekt Hoffmanns Tegning.

1906 fratraadte Grønwald sin Stilling som Skolens Forstander, og Kordegn P. Kragh overtog den til sin Død 1814. Saa indtraadte en Vakance, i hvilken Skolen lededes

af Industriforeningens Bestyrelse ved J. Andersen, indtil Arkitekt Hoffmann udnævntes til Forstander den 1. April 1915; han havde da i 25 Aar været Lærer ved Skolen. Paa Skolen findes desuden en Afdeling for Maskinlære.

Skolen, som stadig har været understøttet af Industriforeningen, hedder nu „Svendborg Industriforenings tekniske Skole“; dens Bestyrelse bestaar af tre af Byraadet udnævnte Medlemmer og fire af Haandværker- og Industriforeningen udnævnte Medlemmer. Skolen har udført et betydeligt Arbejde gennem Aarene, og mange Haandværkere har her faaet en solid Undervisning, ligesom Elevernes Antal har været i Stigning.

Til Haandværk og Industri hører en Række Fabrikvirksomheder, hvoraf her skal omtales de ældste og de større af de nyere.

FABRIKKER.

Svendborg Skibsværft og Maskinbyggeri er et Aktieselskab; Forretningen er grundlagt af Gørtler Bruun fra Odense i 1838, der efter Forløbet af et Aarstid optog Skomagermester Lind i Firmaet. Aaret efter udtraadte Bruun, og J. Krøyer kom i hans Sted. 1848 købtes Halvparten af Forretningen af J. P. Axelsen, og ca. ti Aar senere overtog denne det hele. Efter hans Død 1874 fortsattes Virksomheden af hans Søn Carl Axelsen til 1899, da den overgik til et Aktieselskab. 1903 anskaffedes fra Kiel en Dok, der kan tage Fartøjer indtil 450 Tons død Vægt. I Oktober 1916 udvidedes Selskabet med Ring Andersens Jernskibsværft paa Holmen, hvor Virksomheden for Fremtiden skal have Plads. 1919 kom en Dok, 3000 Tons, fra Kiel,

L. Lange & Co. Jernstøberi er grundlagt i 1850 af Købmand Quade, Hattemager J. Lange og Fabrikant L. Lange; denne sidste døde 1890. 1860 blev L. Lange Ene-

ejer af Fabriken, der fortsattes af hans Sønner til 1898. da den overgik til Aktieselskabet L. Lange & Co. og H. P. Jensen & Co. i Aarhus. I 1906 udvidedes disse Fabriker til „De forenede Jernstøberier“. I 1916 udskiltes Fabriken i Svendborg som særskilt Aktieforetagende, L. Lange & Co. med V. Lange som Direktør.

Harald Halbergs (S. Bønnelyckes Efterfølger) Tobak og Cigarfabrik er grundlagt 1826 af Svend Bønnelycke (f. 1800, d. 1876). Senere blev den overdraget til C. H. Bønnelycke til 1887, da den overtoges af H. Halberg. 1910 overgik Forretningen til et Interessentskab, hvis Indehavere er H. Halberg og hans Sønner Einar og Otto Halberg.

Svendborg Eddikefabrik er grundlagt 1860 af Skibsfører V. F. Møller som Ølbryggeri, der i 1867 tillige blev Eddikebryggeri. Ved Møllers Død i 1880 overdroges Forretningen til Direktør, Konsul V. Hansen, der senere har udvidet Virksomheden.

Svendborg Klædefabrik er grundlagt 1856 af Farver og Trykker Christian Wiggers, der døde 1905. Efter hans Død overtoges Fabriken af Brødrene Frederik, Christian, Johan og Otto Wiggers.

O. N. Lerches Garveri er grundlagt af Chr. Ravn, sandsynligvis 1798; thi en Messinghane i Museet, der stammer fra dette Garveri, er mærket med dette Aarstal og „C. R.“. Virksomheden overtoges 1849 af Chr. Lerche, og ved hans Død 1914 af hans Søn C. C. B. Lerche.

Chr. Brochs Garveri er grundlagt 1842 af C. J. Broch og i 1886 overtaget af dennes Søn C. J. Broch.

A. H. Gudmes Vognfabrik er grundlagt af A. H. Gudme i 1842.

Disse er de ældre industrielle Virksomheder i Svendborg; blandt de nyere kan nævnes:

Svendborg Bryghus, et Aktieselskab. Bryghuset er bygget 1899, og senere forøget med det ældre Bryggeri „Concordia“, der laa i Bagergade og ejedes af Købmand J. P. Baagøe.

Aktieselskabet Svendborg Tekstilfabrik grundlagt 1904.

Svendborg Kalksandstensfabrik. 1907.

Do. Jernvarefabrik. 1907.

Do. Tagpap- og Cementvarefabrik. 1907.

Margarinefabriken Danmark. 1914.

Svendborg Sten- og Kalkværk 1904.

Svendborg Cementstøberi 1909.

Svendborg Svineslagteri 1890.

Peter Meyers Trykkerier.

J. N. Schmidts mekaniske Væveri.

MILITÆRE FORHOLD.

I ældre Tider var Forholdet dette, at enhver Borger i Krigstid mødte saa godt bevæbnet som muligt. Og saa godt som gennem hele Middelalderen er der, udover de under Middelalderen omtalte Krige, hvor Byen blev forsvaret og stormet flere Gange, intet bekendt vedrørende disse Forhold.

Første Gang, vi træffer paa militære Foranstaltninger, er under Kong Christian den 1., da han i 1455 befaler Svendborg at udrede 200 Mark lybsk som Godtgørelse for det Antal Folk, den skulde have stillet eller udredet i Rigets Tjeneste; men Kongen eftergav dog de 50 Mark, for at Borgerne kunde yde den største Del af Summen og Pengene saa meget hurtigere kunde indkomme.

Igennem lange Tider benyttedes Lejetropper; men Tid efter anden udvikledes nationale Regimenter, hvortil Befolkningen baade maatte yde Bidrag og stille Tropper. At Svendborg ogsaa fik sin Part af Byrderne at bære, vil ses af efterfølgende.

I 1520 fordredes af Købstæderne ridende Skytter, hver Mand med en Hest af 20 Marks Værdi, med Harnisk og Værge; endvidere maatte han enten medbringe Bøsse eller Armbrøst.

Efter Reformationen synes der at komme mere Orden i alle militære Forhold baade til Lands og til Søs. Den 7. Marts 1541 meddeler fra Kjøbenhavns Slot Skriveren Anders Knudsen Borgmester og Raad i Svendborg, at den af dem indsendte Fetaille er besørget videre til deres Folk paa Kongens Orlogsskibe og beder dem sende nye Baadsmænd (Matroser) i Stedet for de hjemskikkede. Altsaa havde Byen paa det Tidspunkt afgivet Mandskab til Orlogsflaaden. Den 22. Februar 1543 kom Skrivelse fra Kong Christian III, at han sendte 230 Landsknægte, som paa nogen Tid skulde indkvarteres i Svendborg, og den 4. April samme Aar befalede Kongen, at Byen straks skulde lade brygge 40 Læster Øl til Orlogsflaaden. Den 13. November 1545 fik Svendborg 20 Landsknægte i Indkvartering, senere sendtes Pas for 20 Landsknægte, der skulde afgaa til Kjøbenhavn.

Den 18. September 1547 befaledes at opgive Mandtallet over sidste Mønstring til Rigets Kansler, Antonius Bryske, og den 23. Februar 1555 kom en kongelig Skrivelse saalydende: „Wi Christian . . . etc. Vor Gunst tilforn! Vider, at for de mange Klagemaal, som har været for os af vore Undersaatter og andre søfarende Folk, som søge deres Næring og Bjergning tilsøs, at de ofte overfaldes af Sørøvere og andre Udliggere, røves og fratages, hvad de have med at fare, som mange af vore Undersaatter i disse forgangne Aar tidt og ofte vederfaredes er, da paa det at vore Strømme maae holdes rene, saa at vore Undersaatter, saa vel som andre søfarende Mænd, der sejle paa deres rette Rejser, maae fare med Fred: ere vi vorden tileens

med vort elskelige Danmarks Riges Raad, at vi i denne tilkommende Sommer vilde lade udrede nogle af vore Orlogsskibe med vore Undersaatters Hjælp, som skulde løbe ud i Søen for at beskytte og haandhæve den søfarende Mand og nedlægge de modvillige Skalke og Sø-røvere, som tage fra vore Undersaatter og andre i Søen, og dersom vore Fjender vilde foretage noget imod os, at vi da saameget desbedre kunde gøre dem Modstand. Thi bede vi Eder og vilde at I tiltænke at udgjøre et godt Orlogsskib med Skydt, Krudt, Lod og andet Tilbehør, som altid kan bruges dertil, naar Behov gjøres, og naar samme Skib ikke bruges paa Orlogsvis, at I da kunde lade det løbe med Eders Købmandsskab, Eder og Eders By til Gavn og Forbedring. Vi have befalet Os elskelige N. N., at de ydermere derom skulde give Eder vor Villie tilkjende, at I derfor vilde have dem betroet udi hvad de saa paa vore Vegne foregivendes vorde, og derudi lade Eder findes godvillige, som Vi Eder tiltror. Dertil Vi os visseligen forlade. Befalende Eder Gud. Actum Nyborg. Sct. Mathiæ Apostoli Aften anno 1555“.

Endvidere nævnes de Mænd, der skulde forhandle med Byerne, for Fyns Vedkommende var det Ejler Rønnow og Antonius Bryske. Svendborg kom da til at udrede et Skib paa 40 Mands Besætning.

Den 26. August s. A. tilskrives atter Byen, at Hr. Mogens Gyldenstjerne nu var kommen tilbage med Flaaden, og at Kongen har befalet, „at forløve Byens Skib at løbe hjem igen for deres By; hvorhos det, da det er forfaret, at der paa dette Skib var stor Brøst for Skydt“, befales, at Borgerne i Byen skulde købe eller lade støbe nogle gode Kobber Stykker (Kanoner), som kunde holdes rede, naar Byen atter blev tllsagt om at udrede Skibet; imidlertid kunde de bruge det til at sejle med deres Køb-

mandsskab eller i andre Maader m. m. Det tilføjes endeligt, at Kongen ikke vil besvære dem med slig Udredelse, uden at det er „storligen fornødent“.

Den 6. Marts 1556 kom en Skrivelse fra Kancelliet, at man Aaret forud havde fundet stor Brøst paa mange af de udrustede Skibe, og at der, hvor flere Byer vare sammen om Udredning af et Skib, hyppigt var klaget over Ulighed i Taksationen indbyrdes mellem dem. Kongen havde derfor bestemt, at Købstædernes Befuldmægtigede skulde samles en bestemt Dag for at ordne dette Forhold, de fynske i Odense 3. Pinsedag den 26. Maj; Byen skulde sende en Borgmester, en Raadmand og en eller flere af Menigheden med Fuldmagt. Den 10. Oktober 1557 fik alle Købstæderne Ordre til næste Foraar at være tilrede med deres Skibe, „som de ere satte for“, forsynede med alt fornødent. Disse Skibe blev dog vistnok ikke benyttede det kommende Aar; thi der findes et Brev af 20. November til Svendborg, hvoraf det fremgaar, at Byen fritages for at sende et Skib; men dog maatte holde det i Beredskab med alt Tilbehør, og den 6. Marts 1560 fritoges Svendborg helt for at holde dette Skib; endvidere fik Byen Tilladelse til at sælge det, dog ikke til Udlandet, hvorimod alt Skydt, Lod og Krudt skulde indsendes til Kjøbenhavn, og, hvis det blev nødvendigt, maatte den atter udruste et Orlogsskib. 1559 fik Svendborg en halv Rode Landskænægte i Indkvartering eller, som det den Gang hed, i Borgerleje. Den 21. November 1561 skrev Kongen til Borgmestere og Raadmænd og befalede dem, da Orlogsskibene til det kommende Foraar skulde løbe i Søen, at sende alle de Baadsmænd, Skippere og Styrmand, der kunde faas i Byen, til Kjøbenhavn til Paaskeaften.

I Aaret 1556 fandtes i Svendborg 179 Mand, som kunde udskrives, og 1558 var der 193; men hertil maa

bemærkes, „at flere have Rustning, men ikke formaa at bære den for Alderens Skyld“, nemlig 3 for Rør og Degen, 7 for Harnisk, Spyd og Degen, og 13 for Hellebarder og Degen; de fragaar altsaa i Antallet, saa dette bliver 170.

Udrustningen bestod den Gang i Geværer (lange Rør, Bøsser eller lange Bøsser), Hager eller Halvhager, endvidere Degen (Kaarde), Stormhue, Baadsmændsøkser, Bindøkser, Pigkøller (Morgenstjerner), Hellebarder Partisaner, hvorimod Armbroest og Sværd allerede den Gang var sjældne og omtrent gaaet af Mode.

Befalingsmænd valgtes ofte af Borgerne; sidste Gang, Skibe til Kamp udrustedes af Svendborg, var enten 1565 eller 66, dog vedblev Byen længe efter at levere Transportfartøjer.

Saa udbrod den nordiske Syvaarskrig med Sverige 1563. Da det er af Interesse at se, hvad Byen i denne Krig maatte yde, er her anført, hvad jeg har kunnet finde derom, og det er ikke Smaating, naar man tager Hensyn til Byens Størrelse paa de Tider.

1563.

10. April 30 Læster Øl, 3 $\frac{1}{2}$ Læster Brød m. m (1 Læst = 22 Td.)

30. Maj skal Byen møde med sine Skuder og store Baade, for at overføre 3000 Mand.

22. Juli udstedtes Gældsiebrev paa 540 Lod Søl 230 Daler.

5. September. Brev fra Feltlejren ved Elfsborg om at tilføre samme Proviant.

1564.

12. Januar. Befaling til at sende Skibstømmer af Svendborg, Peter Øboe, til Kjøbenhavn, og Borger Frants Bartskjær for at tjene paa Flaaden hos Frans Brockenhuus; endvidere en Piber og en Trommeslager.

2. Marts. 50 Læster Korn og Fetaille til Kjøbenhavn.
9. „ 30 Baadsmænd.
24. „ 50 væragtige Karle, vel udrustede med Harnisk, gode Værger, Hager og lange Spyd, og sætte en Borgermester og en Raadmand til at kommandere dem og møde med dem den 16. April. Desuden en Piber, en Trommeslager, en Bartskjær og fylde dennes Kiste med alt Tilbehør.

17. Juni kom Befaling til at anholde alle Skibe fra Stralsund og Greifswaldø, hvor disse kunde tages, da de gjorde de svenske Tilførsel.

3. September. 20 Læster Øl, 10 Læster Brød og anden Fetaille at levere i Skaane hvor Tropperne stode.

15. December befaledes det Svendborg at sende 4000 Daler til Rentemester Jochim Beck.

1565.

14. Januar udskreves 28 Baadsmænd og 4 Skippere samt Tømmermænd. Hver Baadsmænd fik 4 Gylden om Maaneden, hver Tømmermand „efter hans Fortjeneste“, og hver Skipper og Styrmand en „redelig Mands Penge, som vi give andre Fremmede“.

7. Marts. 15 Læster Øl, 5 Læster Brød og 300 Td. Havre til Krigsfolket i Halmstad.

3. Oktober. 1500 Daler at levere til Rentemester Ejler Grubbe i Kjøbenhavn.

1566.

5. Januar at sende Byens Færger og Skuder til Nyborg for at overføre den fynske Adel.

6. Januar at levere Restancerne af Pengeskatten til Antonius Bryske.

21. Februar følgende Beslutning: Da Kongen endnu behøvede mange Baadsmænd, maatte ingen Skibe løbe ud, før Orlogsskibene var løbet ud, og den havde faaet

sit Mandskab, dog fritoges herfra de Skibe som Lensmændene havde udtaget til Provianttransport til Lejren; samme Dag fordredes 30 Knægte.

5. Maj. Befaling om at hjælpe Kongen med 500 Daler i Sølv og 500 i Klippinge.

26. August udskreves en Kobberskat til at udrede nyt Skyts til Flaaden; Svendborg skulde levere 6 Skippund.

9 Oktober udskreves 40 Karle, udrustet med Rør og andre Værger.

1567.

25. Februar udskreves 10 Baadsmænd, 1 Skipper og 1 Bartskjær.

24. April at levere til Kjøbenhavns Slot 150 Sider Flæsk, 100 Faarekroppe, 1½ Læst Oksekød, 6 Tønder Smør, 1 Læst Eddike, 12 Læster Øl og 12 Læster Brød.

6. Juli. 20 Læster Øl, 10 Læster Brød, 5 Skippund Flæsk.

1568.

5. Januar fik Øvrigheden Ordre til at skaffe Plads til noget Korn, som Fyns Stifts Skriver, Christoffer Bang, skal lade indlægge i Byerne.

23. Februar udskreves Baadsmænd, Styrmand, Bartskjærere, Tømremænd og Spillemænd.

10. April at levere til Proviantmester Corfits Viffert 15 Læster Øl, 5 Læster Brød, 300 Tdr. Havre.

9. Juni skrev Kongen: „Da Rytterne i Skaane fattes Havre, maa der ikke udføres Havre fra Byen, men alle som have Havre at udføre, skulde føre den til Malmø med flere Byer og sælge den til Rytterne; det drejede sig vistnok om 300 Tønder, 15 Læster Øl, og 5 Læster Brød skulde leveres til Kongens Lejr i Halmstad.

24. November fordredes 1000 Daler.

1569.

3. Maj skulde der leveres til Poul Hvitfeldt 30 Læster Øl, 10 Læster Brød, 5 Skippund Flæsk.

30. Maj. Befaling til at tilføre det tyske Rytteri (Lejetropper) i Skaane Havre; men intet deraf maatte udføres til Tyskland.

5. August. 20 Læster Brød, 20 Læster Øl og 100 Sider Flæsk.

8. Oktober. 500 Daler.

1570.

12. Marts. 800 Daler

27. Juli. 20 Læster Øl, 20 Læster Brød og 100 Sider Flæsk.

12. December efter Freden fordres, for at slippe af med de fremmede Krigsfolk, 600 Daler.

Efter Grevens Fejde og langt frem i Tiden udskreves Mandskab til Militærtjeneste i Byerne, for Svendborgs Vedkommende som Søkøbstad drejede det sig nok væsentlig om Mandskab til Flaaden, Skippere, Styrmand og Baadsmænd, ligesom Byen ofte omtrent aarlig modtog Baadsmænd i Borgeleje, men ogsaa Soldater for kortere eller længere Tid. Borgerne maatte da sørge for deres Underhold saalænge, og der var Regler for, hvad der skulde gives den enkelte; men det var tilladt vedkommende at bo andet Sted end anvist; han fik da Betaling for Underholdet og maatte selv sørge for Logi, dog altid kun for et kortere Tidsrum. Almindeligvis indkvarteredes ca. 20 á 25 Mand; det kunde enkelte Aar være lidt mere eller mindre.

Naar Befaling om Udskrivning var læst paa Raadhuset, tilkendegav Borgmesteren, at ingen maatte fare af Byen og blive kortere eller længere Tid borte, „Natten over“, siges der gerne, under Straf paa Livet eller Boelslod. Selve Udskrivningen foregik da kort efter, oftest ved en Rigsraad eller anden høj Befalingsmand. Ved selve Udskrivningen holdtes et Gilde for de udskrivende, især

hvis det var en af Kongen udvalgt fornem Mand. Ofte gaves et Par Tønder Øl til de udskevne, dernæst ekviperedes de, fik Tærepønge, saa ofte en Gang igen Øl, hvorpaa de edfæstedes og afrejste til Bestemmelsesstedet. Tit udeblev ikke saa faa; derfor udstedte Kongen en Bestenimelse om, at der skulde følge en Borgermester eller Raadmand med for at være ansvarlig for, at de ikke undervejs deserterede.

Den 10. Maj 1593 skrev Kongen, da han havde erfaret, at Borgerne i Svendborg og flere Byer, uagtet de nogle Gange tidligere var blevet mønstrede, og det var paalagt dem at skaffe sig, hvad Rustning og Værge de var takserede til, alligevel ikke havde skaffet sig disse Dele, saa befaler han dem under Straf straks at anskaffe sig disse Ting og altid have dem i Orden og tilrede. To Gange om Aaret skulde der ses efter, om alt var, som det skulde være; hvis der herved viste sig Mangler, straffedes de efterladende.

Den 2. August 1598 fandt en Taksering Sted for Svendborg; heraf fremgaar, at for hver 100 Mand skulde de 60 være udrustet med Stormhue som Skytter, 20 med lange Spidser og fuld Rustning, som hørte hertil, de resterende 20 med Hellebarder.

Den 16. August 1613 kom Ordre til at udlevere følgende i Svendborg hjemmehørende Baadsmænd, som havde forstukket sig, nemlig Claus Samsing, Joseph Nielsen, Peder Tønnesen, Jørgen Tuesen og Store Lasse.

Begtrup omtaler en Troppesamling, som Kong Christian IV skulde have holdt i eller ved Svendborg 1628; men det er ikke paalideligt, i hvert Fald ikke for Kongens personlige vedkommende. Denne Samling af Tropper fandt i alt Fald Sted et Aar før og synes snarere at have været paa Lolland, hvorfra de antagelig overførtes til

Femern. Derimod er et Brev fra Kongen, dateret Svendborg i Maj 1629; han maa da have opholdt sig i Byen, men det har ikke noget med Tropper at gøre.

Den 31. Januar 1657 undertegnede Anders Bille Kontrakten med Kaj Lykke om hans Rytterregiment, der fik Løbpladser i Fyn, og i Svendborg udtoges 112 Mand. Samme Aar, den 22. Maj, udstedtes Befaling om, at naar Bavnen tændtes, skulde alt Mandskab efter Lovens Bydende møde paa Samlingspladsen.

DEN SVENSKE KRIG 1658—60.

Vi nærmer os nu den Krig med Sverrige, der i Almindelighed kaldes Svenskekrigen. Til denne følte Svendborg ikke saa lidt, ligesaavel som hele Landet led under Krigen. Begtrup meddeler hvad Byen havde lidt; men i Borgmester Schrums Bog fremsættes den Tanke, at det næppe har været saa galt. Mon dog ikke alligevel? Man maa jo erindre, at det var en fremmed Armé paa March; den har nok taget hvad der var at faa; Fjenden har temmelig sikkert gjort rent Bord og forsynet sig med Proviant; man maa huske, at Byen allerede den Gang var bekendt for sin Handel med Fedevarer, saa noget har der nok været at tage af. Arméer, som rykker ind i fremmed Land, har lige til Dato benyttet sig af de forhaanden-værende Beholdninger. Af gamle Beretninger om Tilstanden efter Krigen ses da ogsaa, at det saa sørgeligt ud i Byen. Saaledes meddeles, at der var 138 Gaarde og Huse mere eller mindre ødelagte, deraf 37, hvis Brøstfældighed beløb sig til over 200 Slettedaler, for hele Byens vedkommende ialt 16,326 Rdl. og 4 Mk., en for Tiden anselig Sum.

I Følge en Ekstrakt af de specificerede Optegnelser fra Svendborgs Borgere, ses, at hvad de i den forløbne

Fejdetid til Svenskerne havde kontribueret og udlagt, være sig Brandskat, Plyndreskat, Salvegaardspenge, Indkvarteringspenge o. s. v., uanset at en Del ej var angivet, var regnet for 88,177 Rdl. 8 Sk., foruden 4,500 Rdl. til de hollandske Officerers og Soldaters Underhold i rede Penge, 5991 Rdl. 1 Mk. danske foruden 133 Rdl. 3 Mk. til Oberst Hans Friis Regiment m. m., det var dog noget.

„Over 70 Gaarde og Huse var helt afbrudte, medens mange var ilde ruinerede, øde og ødelagte“. Der nævnes „en Herregaard i Byen, kaldet „Torvet“, som ruineret og fordærvet, og kan ej forfærdiges ringere end 500 Slette-dalere“.

I det svenske af Pupendorf skrevne, store Værk om „Könung Carl den X Gustavs Bragdar“ findes følgende Bemærkning om Erobringen af Fyn, „hvarjämte eröfringen af en så rik ø i icke ringa mån tillförda trupperna byde“. Her har man vel det bedste Bevis for, at Fjenden har taget for sig af Retterne.

I hened to Aar var Fyn besat af Fjenden med sine brandenborgske og polske Hjælpetropper. Efter Krigen maatte Byen sælge Kloster og St. Knudsgildejorderne, som den havde faaet af Kong Christian III efter Grevens Fejde, som Erstatning for den lidte Skade, for at klare Skatterne. Naar der ses paa ovennævnte, maa det vel erkendes, at Svendborg havde lidt alvorligt. Et Minde fra hin Tid, om end kun et ubetydeligt, findes paa Museet; det er et Stykke Gericht fra en Dør eller Hylde, hvori ses Sabelhug af Svenske; det har siddet i P. Ribers Gaard, nuværende Købmand Foldagers; Stykket er fra Tiden omkring 1600. Præsten Lauritz Nielsen Heldvad indberettede, at i St. Nikolaj Sogn var over 100 Gaarde og Huse øde og nedbrudte, at der var intet tilbage af Gjerritsgade fra Porten til St. Nikolaj Kirke, og fra Vor Frue Sogn meldte Præsten

Lukas Madsen Friis, at Møllergade var ødelagt til By-møllen og Bagergade til Pjentemøllen, foruden mange Gaarde og Huse omkring i Byen og uden for Portene.

De fremmede Tropper, der hjalp til med at fordrive Svenskerne, har vel heller ikke været for gode; de har nok taget, hvad hine havde levnet.

Kong Carl X. Gustav

Efter Svenskernes Overgang over Lillebælt den 30. Jannar 1658 ved Iversnæs, nu Wedelsborg, beordredes straks Fabian Berender til Svendborg, hvor han skal have fanget 500 Ryttere, der maa være tagne udenfor Byen, da de var beordrede frem mod den fremtrængende Fjende.

Kyndelmissedag kom den svenske Fortrop af Ryttere til Svendborg, anført af den berømte Ingeniørgeneral Erik Dahlberg; de kom fra Faaborg og undersøgte straks Isen i Sundet for at ride over til Taasinge og videre over Siø til Langeland. Han havde 80 Ryttere med sig under Ritmester Nythoff af Østgøtarne. Fra Langeland rekognoseredes Isen med 40 Ryttere fra Spodsbjerg Færgsted helt over til Lolland, hvor de kom i Land ved Herregaarden Grimsted, det nuværende Frederiksdal. Her fangede de en dansk Rytter og to Bønder, hvormed de returnerede samme Aften til Rudkjøbing. Endvidere gik han over Taasinge til Ærø med et Detachement og fangede her 70 danske Korporaler og menige, der medbragtes til Svendborg. Disse Fanger samt Ritmesteren og Rytterne lod han blive i Svendborg. Den 4. Februar red han til Dalum Kloster ved Odense, hvor han traf den svenske Konge Carl den X. Gustav om Aftenen Kl. 9 og meldte Kongen, hvorledes Isen var. Her forhandlede Dahlberg med Kongen og Rigsadmiralen Wrangel samt Corfitz Ulfeldt. Disse var imod Overgangen; men Resultatet blev dog, at Kongen bestemte sig til at forsøge Overgangen, der som bekendt kun lykkedes altfor godt.

Samme Nat gav Kongen Ordre til, at alle Regimentter skulde møde i Svendborg, hvortil Kongen tog den 5. Februar; om Natten til den 6. Februar gik Kongen med omtrent hele Cavalleriet over Taasinge til Langeland; her spistes Frokost, og allerede Kl. 3 om Eftermiddagen var hele Styrken i Land paa Lolland.

Kongen var taget fra Svendborg i Spidsen for Kalmar Rytterregiment, derefter fulgte ialt 24 Eskadroner Rytteri, nemlig Regimentterne Tavastehus, Kongens Livregiment, Dronningens Livregiment, Greven af Solms v. Aschebergs, Landgreve Georg af Hessen Darmstadt, Markgreve

Karl Magnus af Badens, Greve C. C. v. Königsmark, Øversteløjtenant J. Knuts, Øversteløjtenant Johan Pringells, Hertug Ernst Berg de Coiigs, Øverste Kristoffer Frederik v. Overbeck, Hertug Adolph Vilhelm af Sachsen Weimars og Ritmester Tromholt Lasses med 100 Ryttere, Øverste Svante Baners Dragonregiment, Generalmajor Adam v. Weyhers Dragonregiment. Den 7. Februar fulgte Wrangel med Fodregimenterne Uppland, Kalmar, Hålsinge, Grev Jakob Kasimirs, de la Gardies, Feltmarskal G. O. Stenbocks, Pfalzgreve Filip af Sulzbachs. Artilleriet kommanderedes af Hr. v. Binow, og med Armeen fulgte Generaladjutanterne Gustav Lindeberg og Fr. V Arenstoff samt C. H. Stehens Ryttere. Artilleriet medførte 14 Kanoner. Den med Kongen følgende Kolonne udgjorde ca. 4000 Mand, og med Wrangel fulgte andre 4000 Mand; ialt passerede igennem eller udenom Svendborg over Taasinge og Langeland 24 Eskadroner og 14 Brigader.

Nogen Uoverensstemmelse er der hos de forskellige svenske Forfattere om Antal og Mandskab samt Regimenternes Navne; men dette er jo mindre væsentligt, alle er de enige om, at ca. 9,000 Mand passerede Isen fra Svendborg. Som Besætningstropper maa jo adskillige være blevne tilbage baade paa Fyn og Langeland. Endnu en Gang, sidst i Juni Maaned, var Dahlberg, ifølge hans egen Dagbog, i Svendborg og paa Taasinge. Fyen og dermed Svendborg befriedes først for Svenskerne efter det for dem tabte Slag ved Nyborg den 14. November 1659.

1658 lagde Bælterne til paa fire Dage; men da de Svenske gik over til Lolland, var det begyndt at tø, saa de mange Steder vadede i en Fod Vand.

Begtrup tilføjer, at Svendborgs Beliggenhed bidrog til Fjendens Ophold; thi herfra havde de Overfart til Pommern og Holsten, og Havnen var fri for Overfald og tjen-

lig til at holde Forbindelse vedlige med det øvrige Danmark. Bønderne forlod deres Gaarde, og af Kornet paa Markerne byggede Fjenden sig Hytter. Herregaardene gik det ikke bedre. Præsten ved St. Nikolaj Kirke berettede, at af 23 Tønder Korn, han skulde have af Hvidkildes Ejer for Kirkeby Kongetiende, fik han kun $1\frac{1}{2}$ Skp. Blandingskorn af en Bonde fra Egense.

Den 3. August 1660 indskrænkedes paa Kong Frederik III Befaling Rytteriet i Danmark til 4000 Mand. Heraf stod 12 Kompagnier paa Fyn, saaledes at syv Ryttere laa i hvert Sogn; men Officererne indkvarteredes i Købstæderne, og da maa man formode, at Svendborg nok har haft nogle. I 1699 stod et Kompagni af 4de Bataillon, som den Gang hed „fynske Regiment“, i Svendborg; Byen var altsaa paa det Tidspunkt Garnisonsby.

Ved Hærordningen af 1. Februar 1786 blev det sjællandske Regiment forandret til det fynske Regiment til Fods og fik Garnison i Svendborg og Nyborg; men det opløstes igen ved Hærordningen af 1. Januar 1790.

I Museet findes et gammelt Dokument, der fortæller følgende: „Foreviseren Peder Jensen Holmdrup af Svendborg 41 Lægd Nr. 56, nu 26 Aar, $65\frac{3}{4}$ Tomme, blaa af Øjne, brun af Haar, smal af Skuldre, smal af Ben, har ærlig og troe udtjent ham paaliggende 6 Aar ved Cron Prindsens Regiment, meddeles derfor dette velfortjente Afskeds-Pas, hvorefter han kan opholde sig paa hvad Sted i Landet, ham lyster.

Land-Milise-Sessionen i Svendborg den 27. Februar 1804“. Det maa man kalde en anstændig Tjeneste Tid.

KRIGEN MED ENGLAND 1807—14.

Under Krigen med England 1807—14 fik Svendborg Indkvartering af spanske og franske Tropper. Af Beret-

ningerne fra den Periode fremgaar det, at i det store og hele kom Borgerne godt ud af det med de fremmede Tropper, saavel Spaniere som Franskmænd.

Den 18. Februar 1808 samledes paa Kronprinsens (senere F. VI) Befaling samtlige Skibe og Baade ved Svendborg, Aarøsund og Snoghøj fra Fyn og Langeland under Kommando af Søofficerer. Omtrent samtidig fik Herredsfogderne Ordre til at indsende Fortegnelse over disse Fartøjer, samt sørge for Landevejenes Istandsættelse. Endvidere fastsattes de Rationer, de fremmede Hjælpetropper skulde have. Det bestemtes saaledes, at en Menig eller Underofficer daglig skulde have $1\frac{1}{2}$ Pd. Brød, $\frac{1}{2}$ Pd. Kød fersk, $\frac{1}{2}$ Pægl Brændevin, 1 Fl. Øl; dette betaltes med 24 Skilling pr. Dag. En General skulde have 24 Gange saa meget. En Hest fik $\frac{1}{2}$ Skæppe Havre, 5 Pd. Hø og 5 Pd. Halm. Bagerier oprettedes i flere Byer, bl. a. ogsaa i Svendborg.

Svendborg Amt skulde udføre al militær Befordring fra Odense til Nyborg. Det var nemlig oprindelig Meningen, at de fremmede Tropper efterhaanden skulde overføres til Sjælland, for at anvendes til Angreb paa Sverige, hvad som bekendt ikke lykkedes, og kun mindre Dele overførtes til Sjælland, væsentlig fordi Passagen over Store Bælt spærredes af de engelske Orlogsmænd.

Kommandoen over de danske Tropper der udførte Kystvagten, var overdraget Generaladjutant, Baron Rantzau Lehn, som garnisonerede i Svendborg og havde Strækningen fra Svendborg til Bøjden samt de mindre Øer. Naar han af og til var i Faaborg, overdroges Kommandoen til Kaptajn Gottlieb. Baronen skænkede sin Gage til Fædrelandets Forsvar. Kystmilitærs-Distriktet strakte sig fra Vesteråaby til Hesselager.

I Svendborg posteredes 2 Kanonbaade under Løjtc-

nant Cederfeldt, og i Faaborg ligeledes 2 under Løjtenant Bruhn, og Overkommandoen over alle 4 havde Søløjtenant Schönheyder. Til Overførsel af de fremmede Tropper var udkommanderet Premierløjtenant Fallesen.

Den 23. Marts kom de første Spaniere til Byen, nemlig den lette spanske Bataillon „Barcelona“, ialt 1232 Mand. Chefen hed Don Jose Borella, Uniformen var hvid med sorte Gamacher og Chakot, Galla mørkeblaa Livkjole med hvide Rabatter. Den medførte et stort Musikkorps og fordeltes snaledes:

1. Kompagni: Skaarup, Skaarupør, Tved, Bjørnemose, Kogtved, Skovsbo, Lehnkov og Ballen.

2. Kompagni: Øster- og Vester-Skjerninge, Ollerup og Staagerup.

3. Kompagni samt Staben i Svendborg.

4. Kompagni Ulbølle, Strandhuse, Rødkilde, Hundstrup, Gundestrup og Mynderup.

5. Kompagni: Albjerg, Oure, Broholm, Klingstrup, Vejstrup, Tidselholt og Østeraaby.

6. Kompagni: Halvdelen i Faaborg og Resten i Aastrup og Nakkebølle.

Heraf kan ses, at den placeredes saa nær Stranden som muligt for at dække Kysten.

Den 10. April ankom mange Ærøboere med deres Fartøjer, fordi der havde lagt sig tvende engelske Orlogsmænd udfor Marstal; disse havde sendt nogle Kugler ind i Byen, hvorpaa en Del Beboere flygtede til Svendborg med deres Bohave.

Endelig havde Svendborg et kortvarigt Besøg af Prinsen af Pontecorvos Gemalinde den 28. Marts. Hun ankom Kl. 1 og tog ind hos Kasserer Laurberg; udenfor anbragtes Vagt af 4 Artillerister og 1 Underofficer, alle Vægterne og begge Politibetjente; hun modtoges af Baron

Rantzau Lehn og Byfogden og forlod Jatter Byen Kl. 5 Eftermiddag, eskorteret af franske og danske Dragoner; hendes Tilsynekomst foranledigede en Del Uro i Byen.

Den 23. og 24. April kom 6 Kompagnier af Bataillonon „Catalonien“ for at færGES over til Langeland, og den 12. Juni marcherede igennem Svendborg 3. og 4. Kompagni af 2. Bataillon af Regimentet „Asturien“, ogsaa for at overføres til Langeland, hvilket fandt Sted den 19. Juni. Den 16. Juni kom endnu 2 Kompagnier af samme Bataillon, og den 20. Juni kom 2. Bataillon af Regimentet „Guadalajara“. Staben, 1. og 2. Kompagni indkvarteredes i Svendborg, 3. og 4. Kompagni i Sørup og Rødskebølle. Den 25. og 30. afgik den igen over Øerne til Sjælland.

Alle de spanske Tropper stod under Kommando af Marquis de la Romana, og denne stod igen under Prinsen af Pontecorvo. Medens de spanske opholdt sig her, af-fordrede Pontocorvo de la Romana samt alle Spanierne Troskabsed til den nye Konge Joseph Napoleon af Spanien; men det synes som om de spanske Soldater har vægret sig ved dette Forlangende, og af Beretningerne fra den Tid ses, at Forholdet mellem Spanierne og Fransk-mændene ikke just var særlig hjerteligt.

Den 31. Juli kom en spansk Kurer, en Officer med sin Tjener, fra Roskilde til Nyborg over Korsør, Langeland og Hov til Hesselager Birks Kyst; næste Dag forlangte han af Birkedommer Hansen paa Strandgaarden at blive overført til Langeland. Lars Andersen og Lars Claus, begge Husmænd og Fiskere i Stokkebæk, paatog sig at sejle høm til Langeland; men Kl. 5 om Eftermid-dagen, da de var ca. $\frac{1}{4}$ Mil fra Langeland, saas 4 store Baade i Søen at styre imod dem. Officeren trak sin Sabel og slog sin Tjener med den; denne tog en Kuffert frem og udtog heraf et Stykke fint, hvidt Lærred omtrent 3

Alen langt, som han i Forening med Officeren fastgjorde paa en Aare og rejste op. Straks efter hejste den ene af Baadene et hvidt Flag og nærmede sig. Fiskerne kunde have naaet Land uden at blive prajet, men Officeren slog Lars Andersen over højre Arm og tog Aaren fra ham, hvorpaa han gav sig til at ro og dreje Baaden. Kort efter prajedes Baaden af en stor Slup, bemandet med Matroser, der var bevæbnede med Bøsser. Officeren gik derpaa over i Sluppen og blev venlig modtaget; en Mand hentede hans Bagage, bestaaende af en Kuffert og en Bimpel med Drikkevarer. Tjeneren overførtes med Magt. Spanieren betalte 3 Specier i Fragt til Fiskerne, og da disse ved deres Hjemkomst ikke straks havde meldt det passerede, arresteredes de og førtes til Odense, men frigaves senere. Det var Sekondlløjtnant Don Antonio Fabreques af 1. Bataillon „de Cataluna“; han returnerede over Langeland til Nyborg om Natten mellem 6. og 7. August med en Skrivelse fra den engelske Admiral Keats, samt med Breve fra den spanske „Junta“ i Sevilla. Med ham fulgte en anden spansk Officer ved Navn Carreras tilbage til Nyborg.

Den 8. August rekvirerede den spanske Chef for Bataillonon „Barcelona“ Kvarter i Svendborg for hele Bataillonon samt Fartøjer til Taasinge; samme Dag ankom Romanos Adjutant til Svendborg og fordrede Fartøjer til Regimentet „Villaviciosa“; herfor betaltes 50 Rdl.

Den 10. og 11. August indskibede Spanierne sig Nyborg i de engelske Skibe. Den 12. August ankom det 19. franske Linieregiment med Chefen, General Veaux, til Svendborg for at overføres til Øerne. Samme Dag beordredes alle Skibe og Baade fra Faaborg til Svendborg for at stilles under Prinsen af Pontecorvos Befaling; han kom selv den næste Dag, men returnerede samme Dag til Odense.

Under disse Forhold laa i Svendborg 30 fynske Dragoner og 25 Mand af de saakaldte annekterede Batailloner. Samme Dag som Prinsen af Ponteconvo var i Svendborg, kom 2 Kompagnier af det danske Dronningens Regiment til Byen; men det afgik allerede 2 Dage senere over Taasinge til Langeland, og i Stedet for kom 2 andre Kompagnier af samme Regiment paa 50 Mand og 1 Officer nær, som forlagdes til Faaborg; men disse afgik allerede den næste Dag til Langeland.

Da Regimenterne „Barcelona“ og „Villaviciosa“ den 8. gik over Taasinge, efterlodes de fleste Heste her, og her til overførtes den 13. en Officer og et Kompagni franske Tropper, fordi Spanierne flere Gange var landede fra Langeland paa Taasinge for at optage deres Heste. Om Aftenen den 19. lod General Veaux fire danske Kanonchalupper og to Morterchalupper skyde ind paa Øen syd for Strandby; thi her stod en spansk Vagt, men Kuglerne gjorde ingen Skade. Det skulde have været gentaget næste Aften; men Oberst Juel paa Taasinge og Kaptajn Skeel i Svendborg forestillede Generalen, at den eneste Virkning, det kunde faa, let vilde blive, at Spanierne mishandlede dem, de havde i deres Magt.

Den 22. August ankom General Ahlefeldt fra Langeland til Svendborg, hvor han traf den franske Oberstløjtnant Gautier, der havde Kommandoen over de franske Tropper paa Langeland under Affæren med Spanierne. Mødet var ikke venskabeligt; Gautier var nemlig undvejet fra Langeland.

Den 12. August udstedtes en streng Ordre til at aflevere alt, hvad Spanierne havde efterladt sig ved Nyborg; der indkom da 304 Heste, 105 Muldyr, 270 Sadler, 4 Kareter, 2 Wiernervogne, Chaiser m. m. Paa Taasinge havde de efterladt omtrent 200 Heste og 2 Vogne, og

som Kuriosum en Tromme, der i mange Aar efter har været anvendt som Melsold. Resterne af den hænger nu i Museet.

Den 14. September ankom fra Svendborg til Odense 4 fangne Spaniere af Regimentet „Asturien“, den 17. kom igen fra Svendborg 172 Fanger og 1 Kone, den 7. Oktober 37 Mand af „Asturien“ og 41 af „Guadalajara“.

Den Dag, Spanierne brød op fra Svendborg, herskede der stor Forvirring, man frygtede for, at de vilde benytte Skibe og Baade, hvorfor disse skyndsomst fjernedes; men Spanierne besatte det danske Batteri ved Færgestedet og truede med at brænde Byen af; Baade og Skibe kom tilbage, og Spanierne forlod Svendborg uden at gøre nogen som helst Fortræd, hvorimod de ødelagde et stort Antal Træer paa Taasinge, fordi de ansaa Ejeren for Ophav til Fartøjernes Fjernelse. Man, paastaar endnu at kunne spore Efterkommere af Spanierne, saavel to- som firbenede, i Svendborgs Omegn

Om de spanske Troppers Ankomst og Ophold fortæller Rohman, der som Dreng oplevede denne Episode af Svendborgs Liv, følgende: „De første fremmede Soldater, som kom til Svendborg, var en Deling franske Jægere. De optraadte stolte og bydende, var misfornøjede med Kvartererne og Maden, og der var idelig Vrøvl med dem. De fordrede hver Dag Suppe (Bouillon), og dette nødes højt regnet kun om Søndagen i Borgernes Hjem. De drog imidlertid bort efter et kortere Ophold, saa det var med en vis Ængstelse, man afventede Spaniernes Ankomst. Disse var smukke, velvoksne Folk, som var meget venlige, og der opstod hurtigt et godt Forhold mellem dem og Svendborgerne, som varede under hele Opholdet. Til Forbavselse for Svendborgerne spiste de Svaleunger, stegte Snegle og Snoge, og lavede Frikassé af Frøer. Chefen

var en gammel Oberst Borella; han boede i den store Farvergaard ved Mølle dammen over for Bymøllen. Her forsamledes hver Aften Regimentets Officerer og Musiken tilligemed den Afdeling, som skulde afløse Vagten. Efter at en Del Musiknumre var spillet, drog de op til Raadhuset paa Torvet, hvor Hovedvagten var indstalleret, fulgt af Publikum. Paa Torvet sluttede Officererne Kreds om deres Præst, der var en ung, smuk, høj Mand, klædt i sort Klædeskjole med Knæbenklæder, sorte Silkestrømper, og Sko med Spænder og flad Hat med Kokarde. Først spillede Musiken nogle Numre, hvorefter Præsten traadte frem i Midten og holdt Bøn, og en kort Koral, der endte med tre stærke Stortrommeslag, sluttede det højtidelige Øjeblik. Vagten præsenterede Gevær, alle blottede Hovederne og Soldaterne gjorde Korsets Tegn“.

Under Opholdet her skete kun en sørgelig Affære, idet to Soldater (spanske) en Aften i Gjerritsgade kom i Ordstrid om et Elskovsanliggende, hvorved den ene stak den anden med en Kniv i Brystet. Den saarede døde nogle Dage efter, og Drabsmanden blev i Følge en Krigsretsdom skudt en Nat i Caroline Amalielund, hvor han ligger begravet i en Hulning vest for Ørkils Slotsbanke.

Den eneste Gang, Spanierne var under Vaaben, var den Dag, da de skulde aflægge Ed til deres nye Konge, Joseph Napoleon. Den Dag kom alle Soldaterne fra Omegnen; der affholdtes Tropesamling paa deres Eksercer-Plads i Græsholmene, hvor de dannede Karré; men hvad her foregik, kunde man ikke se, dog var en skarp Ordveksel tydelig at høre. De var synligt ophidsede, og Rohman fortæller, at den Soldat, som laa i Kvarter hos hans Forældre, var meget tavs, sad og fægtede med sin Bordkniv ved Middagen; men da han mærkede, at Drengen var bange for ham, vinkede han ham hen til sig og sagde til

ham: „For Dig int bang, Karako, Napoleon caput, viva Fernando“. Hele Formiddagen spillede Musiken „La Melancholia“, et Stykke som spilledes, naar en Soldat skulde skydes.

En pudsig Tildragelse passerede, medens disse Tropper var i Svendborg. Der svirrede stadig Rygter om, at Englænderne vilde tiltvinge sig Adgang gennem Svendborgsund og gøre Landgang. En skønne Dag ankom et ridende Ilbud fra Hesselagerkanten med den Melding, at nu gjorde Englænderne Landgang paa Fyns Kyst. Dette bragte Borgerne i uhyre Uro og Ængstelse, hele Militærstyrken traadte under Gevær paa Torvet, saavel de spanske Soldater som Borgerkorpserne, hvoraf der den Gang var to, Borgervæbningens første og anden Afdeling, samt det borgerlige Jægerkorps. Det skete om Formiddagen, og forud for Samlingen gik Allarmtrommen gennem Byen. Det blev dog ikke til noget, selv om der senere indtraf Bud om, at Fjenden var landet og havde røvet nogle Køer og Faar, men igen var gaaet tilsøs. Hen paa Eftermiddagen fik man Vished for, at det var blind Allarm, og dermed ophørte Ængstelsen og hver gik til sit.

Den Haandfuld Franskmænd, som havde været Tilskuere til Begivenhederne i Svendborg og tillige været udsat for Overfald af den langt overlegne Fjende, saa med lettet Hjerte Spanierne drage bort. Rohman siger: „som et elektrisk Stød virkede Efterretningen om Spaniernes Bortgang fra Langeland paa Fransmændene. Disse Folk, der hidtil havde været saa mørke og vrantne, blev paa en Gang forandrede. Samme Aften og hele Natten genlød Hovedvagten og flere Dele af Byen af deres Sang og Lystighed, og fra det Øjeblik af var de Høfligheden og Mildheden selv, og kort efter droge de bort ligesaa glade og fornøjede, som de var komne sure og fortrædelige“.

Kort efter Spaniernes Flugt fandtes et betydeligt Antal

efterladte Heste, som Alverden søgte at tilegne sig, men pludselig bekendtgjordes ved Trommeslag, at alle spanske Heste skulde afleveres paa en bestemt Dag. De samledes da ved Taarnpladsen udenfor Skatterport, hvor en Deling fransk Cavalleri tog imod dem og førte dem til Odense.

At Spanierne havde befundet sig vel i Svendborg, ses af, at da mange senere førtes som Fanger gennem Byen, forsynede Svendborgerne dem med Mad og meget andet, og i flere Aar efter indløb adskillige Breve fra Spanien til Svendborg. Enkelte Spaniere forbleve her i Landet til deres Død.

Under Krigen med England opstilledes et dansk Batter paa to Kanoner ved Færgen til Taasinge, og et ved Hestehaveodden, hvis Opgave bestod i at stoppe alle passerende Fartøjer i Sundet. Stoppede Skibene ikke, affyredes et Kanonskud fra det respektive Batteri for at varsko, at de skulde stoppe.

Den 27. December 1806 averterede Byfogden i Svendborg i Fyns Stifts Tidende om 3 svenske Galeaser og 1 Brig, alle Priser, der var tagne af Captajn Schönheyder med den kongelige Roflotille den 25. Juli og bortauktioneredes den 24. Januar 1809 i Svendborg.

Naar Begtrup siger, at Byen ingen Garnison havde haft i 20 Aar, synes det ikke at paasse; thi under Krigen 1807—14 laa her da Militær. Videre, siger han, betalte Byen en Hjælpeskat som Indkvarteringsbidrag med 705 Rdl. og 32 Sk.

- Søindrulleringschefen for Fyn og Langeland, Kommandør Bluhme, boede i Svendborg, han var tillige Overlods for hele Stiftet. Hans Gage var 700 Rdl., samt Kvarterpenge af Stiftets Byer undtagen Svendborg, Faaborg, Nyborg og Rudkjøbing; fordi Pengene fra de nævnte Byer tilfaldt de subalterne Officerer i Assens og Nyborg.

Den 28. Marts 1848 holdtes Møde i Svendborg for at organisere et frivilligt Borgerkorps; dets Chef blev Ridder v. Lassen, og dets Samlingsplads var udenfor Møllerport. Korpset fik rødt Armbind med et hvidt Kors*) og kom til at bestaa af en ridende Afdeling, et Musketer- og et Jægerkompagni. Den 4. April afgik 33 Frivillige fra Svendborg til Odense. Byen sendte 4500 Rdl., frivillige Gaver, 4 opsadlede Heste, Fødevarer og meget mere til Armékommandoen. Den 18. April kom de første saarede pr. Dampers „Victoria“, Løjtenant Fogh og Sergeant Hoffmann af 11. Bataillon, samt Liget af Løjtenant L. Regenburg. Med samme Dampers fulgte 8 Insurgenter som til Kjøbenhavn. Saaledes gik det Slag i Slag under denne 3-Aars Krig. Transporten fra og til Hæren i Sønderjylland passererede stadig forbi Svendborg; Byen betalte 1284 Rdl. som Krigsskat. Den 29. April passerede Kong Frederik VII. paa Dampers „Ægir“; den 16. August passerede en Dampers med Hertugen af Augustenborgs Heste. Den 6. September indkvarteredes et 12 Pd.s Bateria af det svenske Gøtha Artilleri; det indskibedes igen den 23. og den 12. afholdt Svendborgerne Fest for de svenske Officerer. I November indkvarteredes 3. Reservebataillon, som laa her til den 28. Marts 1849.

Den 19. April 1849 indsendtes til Marineministeriet 1000 Rdl. i frivillige Gaver og 500 Rdl. fra Skibsejere.

Saaledes gik det ustandseligt i de tre Aar. Soldater til Arméen, Saarede, som kom fra Kampene, Fanger, Proviant og alt, hvad nu en Krig fører med sig, oplevede Svendborgerne at se passere Sundet i de Aar. Kong Frederik VII sejlede flere Gange forbi Svendborg.

Det samme skete under Krigen 1864; da fik Svendborgerne under denne korte Krig ogsaa Lejlighed til at føle, hvad Krig vil sige. Transporter passerede, Indkvar-

*) Et saadant findes i Museet.

tering og llandsættelse af Saarede fandt Sted, og ogsaa under denne viste Borgerne deres Deltagelse for Hæren og vore Soldater, idet der samledes Gaver ind baade af Klædevarer, Penge o. m. a.

SENERE MILITÆRE FORHOLD.

Fra 1864 til April 1865 stod 7. Bataillon i Svendborg, men flyttedes da til Nyborg. 35. Bataillon, der er oprettet den 1. Oktober 1867, har haft Stabskontor i Svendborg; den hørte til den fynske Brigades 1. Halvbrigade indtil April 1892. Medens den laa i Byen var dens Chefer fra 1867—81 Oberst Ove Kristian Saabye.

1881—91 Oberstløjtenant Carl Theodor Ryberg.

1891—92 Oberstløjtenant Frantz Sophus Dichmann.

4. Udskrivningsdistrikt, Odense og Svendborg Amter, havde oprindelig Kontor i Faaborg. Den 20. Oktober 1864 flyttedes det imidlertid til Odense; men allerede den 19. April 1865 flyttedes det til Svendborg, hvor det siden har været.

Ved Loven om Værnepligt af 6. Marts 1869 deltes Landet i Udskrivningskredse, og 3. Kreds kom til at omfatte Odense og Svendborg, samt den sydlige Del af Vejle Amter; men ved Lov af 8. Juni 1912 blev Vejle taget fra.

Da Kontoret flyttedes til Svendborg, var Orlogskaptain A. J. H. Agerskov Udskrivningschef; han døde i Embedet ca. 2. Marts 1872, derefter konstitueredes Kancelliraad Fedder Schmidt til 30. April samme Aar. Derpaa udnævntes Oberstløjtenant, Kammerjunker F. E. v. Lytzow, der forblev i Embedet til sin Død den 4. Marts 1873, hvorefter atter Kancelliraad Schmidt konstitueredes til 16. Maj; saa udnævntes Oberst C. C. M. Irgens, og han var Kontorets Chef til 31. December 1895, da han afløstes af

Kammerjunker W. Rye, der døde den 22. Marts 1916, hvorefter Ritmester I. B. Grønbech blev Kontorets Chef.

1908 afholdtes Efteraarsmanøvrer i Sydfyn under Ledelse af Hans kongelige Højhed Kronprins Christian, vor nuværende Konge. Staben for den fynske Brigade, 5. Regiments Stab og 25. Bataillon laa i Svendborg i Dagene 12.—14. September. Der gjordes alt, for at Soldaterne skulde føle sig tilfredse, og deres Indtog med Kronprinsen var et helt Triumftog. Endvidere var 16. Bataillon indkvarteret i Svendborg fra 1. November 1916 til 1. Februar 1917.

GENSDARMER.

Gensdarmkorpset, der oprettedes i Følge foreløbig Lov af 27. Oktober 1885 og hvis 2. Afdeling havde Hovedstation i Ringsted, fik et Detachement i Svendborg under Kommando af Premierløjtenant Jørgen Jensen ved 13. Bataillon, til han den 1. Juni 1891 udtraadte og gik over i Infanteriet. Derefter blev Premierløjtenant af Rytteriet, O. R. Carstens, der kommanderede Gensdarmmeriet i Odense, Chef her, indtil Premierløjtenant Chr. S. Theilgaard overtog Kommandoen den 20. Oktober 1891. Den 31. Marts 1894 afgik han fra Korpset paa Grund af et Avancement, og Detachementet i Svendborg, der siden den 20 April 1891 benævnedes 2. Gensdarmmeriafdelings 5. Officersdistrikt, kommanderedes da af Løjtenant H. H. Wedel Karby indtil Korpsets Ophævelse i 1894. Dets Polititjeneste indstilledes efter Krigsministeriets Ordre af 4. April 1894. Det i Svendborg værende Detachement bestod af 1 Officer, 1 Underofficer, 2 à 3 beredne og 4 à 6 uberedne Gensdarmmer, hvoraf dog stadig nogle var bortsendte i særlige Hverv.

BORGERKORPS.

Endnu har vi tilbage at omtale det borgerlige Militær eller, som det tidligere kaldtes, Borgervæbningen. Dette er ganske sikkert det, som oprettedes ved en Forordning af 27. Februar 1801 i Købstæderne her i Landet og 1859 omdannedes til Politikorps i Følge Værnepligtsloven. Dette oprettedes af alle vaabendygtige Mænd indtil deres halvtredsindstyvende Aar, og dets Opgave blev at forsvare den Stad, de boede i. Hensigten hermed, nemlig at danne en Milits, blev dog aldrig til andet end et Vrægebillede af en Folkehær, fordi der manglede Vaaben, Førere og den nødvendige Øvelse. Denne Borgervæbning bestod i 100 Aar og endte tilsidst med at blive kaldt Politikor eller Politikorps. Begtrup fortæller, at Korpset paa hans Tid var delt i tvende Afdelinger. Til den første hørte alle Borgerne under 50 Aar, ialt 127 Mand, med Undtagelse af Byens Bestillingsmænd; til anden hørte alle Haandværkssvende og Gaardskarle, ialt 97 Mand. Hver Afdeling havde fuld Janitcharmusk, sin egen Kaptajn, Premier- og Sekondløjtnant og Fændrik samt fire Underofficerer, Tambour og Piber, ialt 8 Officerer og 8 Underofficerer. Han meddeler endvidere, at der før hans Tid havde været et ridende Jægerkorps, bevæbnet med Rifler. Det bestod af Købmændenes Sønner, men var den Gang ophørt at eksistere.

Den 14. Marts 1801 forhandlede, ifølge Raadstuebogen, om Korpsets Oprettelse, og Licitation over Vaaben udbødes; noget før var følgende udnævnt til Officerer:

1. Korporalskab. Løjtnant Søren Vilhjem.
2. do. do. David Meyer,
3. do. do. Thomas Bekker.
4. do. do. Simonsen Lindegaard.

Flere nævnes ikke; men man gik straks i Gang med Øvelserne, der fandt Sted hver Dag fra 3 til 7. I 1802

omtales i Raadstueprotokollen Niels Graa som Premierløjtnant og Simon Rye som Sekondløjtnant.

I 1808 var Bevæbningen Riffel og Sabel, og Korpset frembød et meget broget Skue. Uniformen bestod af en grøn Trøje, graa Benklæder og Chakot med grøn Fjer. Senere var en Officer iført lyseblaa Behklæder, ofte korte med Knæsprænder, lange sorte Læderstøvler med sort Kvast, gul Vest, højrød Livkjole med lyseblaa Rabatter og lange og brede tilbagefaldende Skøder med gult Underfoer, flade Guldepauletter, stor trekantet Hat med gylden Krampe, hvid Fjer med blaa Top, og Pisk i Nakken. Det menige Mandskab klædte sig, som det kunde bedst, med hvad hver især havde. Korpset har haft Eksercerplads i ældste Tid ved Ørkilsgade. omtrent fra Caroline Amalievej til hen mod Overgade. Stor og rummelig kan man nu ikke just paastaa, den har været, maaske dog stor nok for en mindre Styrke til Øvelse i Geværgrab og lignende.

I Borgmester Lunds Bog anføres om dette Korps, at Reglerne for dets Sammensætning, Tjeneste m. v. kan findes i Politivedtægtens Paragraf 81—86 og desuden i en utrykt Vedtægt af 13. Marts 1872. Dette Aar bestod det af en Løjtnant, 7 Underofficerer, 1 Hornblæser og 50 Menige, og ved Tillæg af 5. Marts 1891 reduceredes Bevæbningen til Sabel, i Stedet for, som tidligere, Gevær med Bajonet; Chakoten blev ombyttet med en Felthue.

Medlemmerne bekostede selv Uniformerne, og Kæmnerkassen udredede i Løn til Hornblæseren 32 Kr., samt til Musik ved 2 aarlige Øvelser indtil 60 Kr. Det vil altsaa sige, at Korpset efterhaanden gik over til at danne en Art Ordenspoliti, til Opretholdelse f. Eks. af Ordenen ved Ildebrand og lignende Lejligheder, hvortil det endnn blev anvendt i Firserne og Halvfemsernes første Aar.

Fanen er vandblaa med paamaalede tre graa Taarne i to Etager. Mellem Taarnenes Spir Stjerne og Halvmaane.

Den gamle Borgervæbnings Fane.

I alle Taarnene er der Indgangsdøre, den midterste stod aaben, og over denne fandtes et firkantet, mørkere Felt

med Aarstalet 1841. Vinduerne i Taarnene er spidsbuede med hvide Vinduesrammer. Under Taarnene en grøn Plads, og under dette er malet „For Konge og Fædreland“ med gule, stærkt skyggede Bogstaver. I øverste og nederste Hjørne, nærmest Fanestangen, staar Kong Christian VIII Navneciffer med Krone og Rigsæble. Fanestangen var sortlakeret. Fanespydet er af lyst Messing med Kong Christian VIII Navneciffer i gennembrudt Arbejde. Fanesnore og Kvaste er mørkeblaa og guldtrukne. Denne Fane opbevares nu paa Museet; men den er saa skrøbelig, at den ikke kan fremlægges, hvorimod Fanespydet hænger fremme. Fanen afhentedes paa Raadhuset af en Sergent og to Menige og førtes under Honnør til Fløjen, og efter endt Øvelse afleveredes Fanen paa samme Maade. Om Fanen kan fortælles, at den en Gang har været brugt i en ganske ejendommelig Anledning. Gæstgiver Lacoppidan, som ejede det nuværende Wandalls Hotel, havde fra et tidligere Ophold i Kjøbenhavn været sigtet for en Brandstiftelse; men først femten Aar senere viste det sig, at han var uskyldig. Han fik da Æresoprejsning, og dette foregik ved Raadhusets Indgang, hvor denne Fane blev svunget tre Gange over Hovedet paa ham, en Ceremoni, som anvendtes ved slige Lejligheder i det 15. og 16. Aarhundrede. Ceremonien betød egentlig, at vedkommende blev gjort fra „uærlig“ til „ærlig“. Det er for Resten mærkeligt, at det har holdt sig saa længe i Svendborg, da denne Ceremoni den Gang forlængst var ude af Verden i det øvrige Land; men det skal være ganske paalideligt, at det er sket her saa sent.

Ingen maatte oprindeligt staa mere end ti Aar i dette Korps. Officererne udnævntes af Amtmanden efter Indstilling af Byfogden, og af disse anføres tre Forfremmelser saaledes:

Fra Byfogden i Svendborg, den 26. Marts 1866.

Dvvh. udnævnes herved til Commandersergeant ved Svendborg Politikorps.

Schrum.

Til

Hr. Skrædermester Christensen,

Svendborg.

Hans Christian Joachim Cederfeldt de Simonsen, Kammerherre, Amtmand over Svendborg Amt, Ridder af Dannebrog, Dannebrogsmænd.

Gør vitterligt: at Commandersergeant Christensen herved beskikkes til Lieutenant ved Politikorpset i Svendborg, i hvilken Egenskab han har at holde sig de foreskrevne Bestemmelser efterrettelige.

Svendborg Amtscontoir, den 6. Marts 1867.

Cederfeldt de Simonsen.

Ludvig Frederik Henrik Brockenhuus-Schack, Kammerherre, Greve, Amtmand over Svendborg Amt, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmænd.

Gjør vitterligt: at Secondlieutenant Christensen ved Politikorpset i Svendborg Købstad herved beskikkes til Premierlieutenant ved bemeldte Korps, i hvilken Egenskab han har at holde sig de foreskrevne Bestemmelser efterrettelige.

Svendborg Amt, den 28. December 1870.

L. Brockenhuus Schack.

De sidste Uniformer var mørkeblaa Vaabenfrakke med karmoisinrøde Kraver og Kanter, to Rækker gule Knapper, sorte Benklæder, Chakot med Fangsnor og et Messingskilt med Byens Vaaben. Officerer bar borgerligt Felttegn ved Sabelen og Distinktioner som Officerer ved Købstædernes tidligere Borgervæbninger, samt Guldepauletter og Guldsnore om Chakoten. Underofficerer bar ul-

den Portepe uldne Epaulletter og Sølvsnore om Chakoten. En Del af disse Uniformsgenstande findes nu paa Museet, hvor ogsaa opbevares et Par Officerssabler med i Klingen indgraveret „Svendborg Jægerkorps 1801“.

Til Tjeneste i Politikorpset var Borgerne pligtige efter Regler fra Justitsministeriets Kundgørelse af 3. November 1846.

I sin Glansperiode saa Korpset helt flot ud, naar det kom marscherende med fuld Musik. Der marscheredes i 4 Delinger med opplantet Bajonet. Geværerne var gamle Forladere, og hvo ved, om de nogensinde har lugtet af Krudt.

Da Byen fik Politistyrken forøget, blev Korpset overflødig; men i gamle Dage spillede det en Rolle. Det har saaledes afgivet Ordensvagt ved den sidste Henrettelse paa Galgebakken. I Korpsets sidste Leveaar bestod Øvelserne nærmest i en Skovtur et eller andet Sted hen; ja, saaledes forgaar ofte Herlighederne. Oprindeligt bestemt til Brug i Ufredstider, endte det med at blive overflødig. Der findes to Fotografier af dette Korps, det ene er taget ved Raadhuset, set fra Vibeltet, det andet fra Købmand Ludvig Petersens Gaard i Møllergade. Chefer har været:

Byfoged Uldahl.

Major Lund.

Kaptajn Bülow.

Malermester Trabolt.

Kaptajn Simonsen.

Købmand Knud Grønwald.

Konditor Møller.

Skræddermester Christensen.

Fabrikant Carl Rasmussen.

*NOGLE NOTITSER OM SVENDBORG I DE SIDSTE
CA. 300 AAR.*

Aidøde Borgmester L. Schrum siger i sin Bog om

Svendborg, at den i de 200 Aar fra 1660, til han blev Borgmester, kun har været en ussel, lille og fattig Købstad. Det kan forsaavidt være rigtigt, som der i det Tidsrum ikke ses at være foregaaet større Begivenheder; men man maa jo ogsaa erindre, at Tiderne i det omhandlede Tidsrum ikke frembød store Sager for Byens Vedkommende. De Krige, der senere førtes, berørte ikke direkte Fyn og dermed Svendborg, og efter Svenskekrigen var vel alle Forhold lammede, og det har taget Tid, inden de kom paa Fode igen. Desuden er det først i sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede, at Byen har taget større Fart fremad; men er det ikke gaaet de fleste Byer i Landet paa lignende Maade. I Tidsrummet fra 1660 til henimod 1800 skete ingen større Opfindelser, der i den Grad forandrede Forholdene som i det sidst afvigte Aarhundrede. Ser man paa Indbyggertallet, ses det, at Byen er gaaet frem, idet Svendborg 1672 opgives at have huset ca. 1000 Personer; men 1769 - 1714, 1801 - 1942 og 1818 - 2506, 1840 - 3577, 1856 - 5280, 1860 - 5537; stadig fremad, og endnu paa det Tidspunkt var Indvandringen fra Land til By dog intet imod, hvad den senere blev. 1880 var Indbyggernes Antal naaet 7184, 1890 - 8755, 1905 - 11369, 1910 - 12366 og 1916 - 12,798; heraf var i selve Byen 9498 (4264 Mænd og 5234 Kvinder) og paa Markjorderne 3300 (1544 Mænd og 1756 Kvinder). I 1682 ved Grundtakstens Sættelse henlaa endnu mange Steder øde og forladt; men da Grundtaksten i 1772 blev omreguleret, faar man at vide, at nu var alt bebygget, siger L. Schrum. Her kan passende tilføjes lidt om Byens Skatter i tidligere Tid.

I Kong Valdemar Sejrs Jordebog angives Kongens Patrionium i Fyn til 400 Mark Guld.

1472 var Byskatten, Fogedi og Sagefald samt Told pantsat til Ridderen Claus Rønnow; men efter Kong

Christiern I Regeringstiltrædelse betalte Svendborg Byskat til Kronen, dog havde Otto Krumpen Fogediet.

Den 22. November 1508 giver paa Kongens Vegne Hans Reff, Dronning Christines Kansler, Byens Borgmestre og Raadmænd Kvittering for 100 Mark danske, som stode til Rest af 200 Mark, der skulde betales Kongen i Skat. Kong Frederik I forlenede 1525 Otto Brockenhus med Svendborg Byskat, til Kongen forser ham med et andet Len, hedder det. I lige Maade fik Johan Friis til Hesselager den 4. September 1529 Byens aarlige Byskat, hvilket dog ophørte igen den 25. Januar 1530. Den 18. December 1548 fik Byen Kvittans for 200 Mark danske, som allerede skulde have været betalt Aaret forud, det var Byens aarlige Bykast den Gang. Den 27. December 1551 skrev Kong Christian III til Borgmester og Raadmænd, at han i sit aabne Brev har paalagt Byen at udrede en Sum Dalere, hvilken han bad dem paaligne Indbyggerne, og samme Dag paalagde han dem til Rigets Behov at udrede af Byen 350 Dalere inden Kyndelmisse førstkommende. Den 2. Marts 1565 skrev Kong Frederik II til Borgmestre, Raadmænd og menige Borgere i Svendborg og befalede dem, da der endnu restede 200 Daler af den Sum, hvormed Byen skulde hjælpe Kongen, at fremsende disse inden Midfaste. Og fremdeles i 1566 rykker Kongen Byen for 500 Daler i Sølv og 500 Daler i Klippinge, der skulde indsendes inden St. Hansdag, samt Resterne af tidligere Skatter.

I 1575 blev der paalignet Byen en Skat af 250 Daler til Befæstning af Ribe, men den 24. Marts Aaret efter strøg Kongen denne Skat til Fordel for det nye Raadhus, der var under Opførelse, og to Aar senere nedsatte Kongen Byens Skat fra 100 gl. Daler til det halve paa Grund af Myntens Omsættelse. Men den 2. April 1576

paalignedes Byen en Ekstraskat til Dækning af Rigets Gæld, antagelig paa Grund af Syvaarskrigen.

I 1591 rykkedes kraftigt for resterende Skat og Regnskabets Aflæggelse hos Byens Sisemester, der var flere Aar bagud med Betalingen. Dette gentager sig i det paafølgende Aar 1592; thi da rykkes Byfogden Laurits Jespersen for Penge, som skyldtes endog fra 1577 og 84. Evidentlig fortsættes disse Rykkerbreve, saaledes i Aarene 1593–94, ja, helt op til 1606; først i 1682 naaede Byen at udrede alle gamle Restancer for Skatter og fik Kvittering for disse. Endnu 1680 paalagdes det Borgmesteren, Peder Hansen, under Eksekution at gøre Rede og Rigtighed fra 1675–80. At Forholdene i de Aar var slette, kan ses af, at 1667 maatte Byens Skatmester, Søren Mogensen, af sine egne Penge udlægge i Skatter til Kongen 206 Rdl.; dette Beløb kunde Byen ikke betale ham, hvorfor den betalte ham med et Stykke Jord, som hørte under Byen; men efter 1682 gik det bedre. Samme Aar sattes Byens Grundtakst, og den saa saaledes ud:

„Suenborg Bys
Taxering
Anno 1682.

Anno 1682. Erre Wii Underscreffne Tomas Pedersen Brun, Peder Mattzen Hattemager, Niels Errendsen, Sander Laursen Snedker, Knud Laursen Smed, Rasmus Bertelsen Murmester, Hans Pedersen Bager og Jens Tøgesen, Tømermand, alle Borgere udi Suenborg, af den kongelige Commissariez udvalgte til at taxere og vurdere Svendborg Byess Ejendomme og Grunde, og haffuer og taxeret, som følger“.

Herefter følger saa Taksten for hver Grund i Svendborg i Rækkefølge efter Gaderne idet der begyndes med

Gjerritsgade, og et Par Eksempler er nok til at belyse, hvorledes en saadan saa ud, f. Eks. i Gjerritsgade:

	gaard Daler	Bygning Daler	Ialt Daler
Hr. Peiter Johansen i Stenstrup, en ledig Gaard med hosliggende Hauge	20	180	200
Et øde Byggested	1		1
Johan Jensens Woning i Møllergade	6	66	72
Laurids Jørgensens Gaard med Hauge	16	100	116
Kongl. Maj. Bymølle som Christoffer Møller iboer	10	60	70
Hans Hansens Gaard med Hauge i Brougade	8	120	128
Klostergaarden med Hauge	50	400	450
Rasmus Persens, Raadmandsgaard	6	60	66

Klostergaarden var den højest takserede, og den lavest takserede Ejendom var Bundtmager Hansens øde Plads, der takseredes til 2 Mark 8 Sk., samt Anders Træskomands øde Byggeplads i Kyseborre, 4 Mark. Ialt beløb hele Taksationen sig til 7925 Dl. og 5 Mk., og Grundtaksten slutter med følgende Bemærkning af de „udvalgte“ Borgere:

„Och haffuer efter Hans kongelige Maj. allernaadigste Forordning i saa Maade taxiret bemeldte Svedborg Byess Bygninger, Grunde, øde Pladzer och Hauger, saa vel til Landmaalingen herpaa, og det efter den af de for de kongelige Commissarier gjort haffue, saa vil vi viste, forme delst Byens Ringheds Skyld ej højere derpaa at kunde gaa, eller den højere at taxere, til Vitterlighed, under voris egne Hænder. Actum.

den 4. Maj 1682. Svendborg“.

Rosenkrands. Risbrick. Bartholin. Schultz.

Disse have underskrevet den og hver sat sit røde Lak-segl med deres Vaabner under. Silkesnoren som er trukket gennem Papiret og Seglene, er gul og blaa. Grundtaksten udviser følgende Forhold:

St. Nikolaj Sogn, beboede Bygninger	100,	øde	47,	Haver	18	
Vor Frue Sogn	do.	83	do.	36	do.	9
Ialt 183, øde 83, Haver 27						

Begtrup meddeler, at Municipal-Udgifterne beløb sig til:

1) Fattigskat	1612	Rdl.	3	Mk.	2 $\frac{1}{3}$	Sk.
2) Skoleafgift	1100	—				
	foruden	712	—	5	—	
som betales i Skolepenge af Forældrene						
3) Tiende-, Præste- og Degnepenge	2234	—	0	—	0	—
4) Kirkernes Indtægter	1945	—	2	—	13	—
8) Næringskat	3204	—	1	—	10	—
Ialt 9896 Rdl. 1 Mk. 9 $\frac{1}{2}$ Sk.						

Byens aarlige Skatter til Kongen 1817 vare følgende:

1) Bygningsafgift	1,734	Rdl.	68	Sk.
2) Stadepenge ved Markeder	59	—	50	—
3) Rangskat	146	—	24	—
4) Embedsskat	120	—	52	—
6) Jordafgift	2,558	—	24	—
6) Gammel Hartkornsskat	172	—	28	—
7) Tiendeskate	128	—	79	—
8) Afgift til Justitsfonden	834	—	60	—
9) Hæftelser til Banken, Bygninger	1,134	—	24	—
Jorder og Tiender	1,205	—	38	—
10) Konsumtionen	33,296	—	82	—
11) Tolden i Sølv	9,843	—	72	—

I Navneværdi	1,366	—	38 ¹ / ₂	—
12) Brandkontingent af Assurancen	542	—	64	-
	<hr/>			
	Ialt 52,954 Rdl. 9 ¹ / ₂ Sk.			

Hertil maa føjes, siger Begtrup:

Ekstra Udgifter ca.	245	—		
Gaver og Sportler til forskellig Brug ca.	5,000	—		
	<hr/>			
	68,095 Rdl. 35 Sk.,			

der udgjorde 28 Rdl. pr. Indbygger.

Skatterne i Aaret 1918 - 19:

Formue- og Lejlighedsskat	600,561	Kr. 50 Øre		
Grund-, Hartkorn- samt Hussskat	36,600	—	29	—
Ejendomsskyld	21,833	—	00	—
Byggeafgift	2,346	—	00	—
Aktieselskabers Skat	60,220	—	00	—
Til Staten:				
Ejendomsskyld	23,894	—	50	—
Indkomstskat	139,883	—	00	
Formueskat	20,394	—	00	-

Kæmnerkontoret bestyres af Kæmneren, exam. jur. N. P. Gammelgaard, fra 1899—1919, og Kommunebogholder, exam. jur. E. Klagenberg fra 1899.

Fortegnelsen over Dødsfald og Fødsler kan uddrages af Kirkebøgerne, hvoraf St. Nikolajs gaar tilbage til 1677 og Vor Frues til 1687. En Statistik herover findes i L. Schrums Bog lige til 1869, og han mener, at Byens fattigste Indbyggere i hans Tid levede under sundere og bedre Vilkaar end de rigeste 200 Aar før, og anfører nogle Uddrag og Bemærkninger fra disse gamle Kirkebøger, som, hvor interessante de end kan være, dog ikke kan faa Plads her.

Et andet Forhold Svendborg vedrørende er Adelen; men ogsaa herom kan kun medtages nogle faa Eksempler om

deres Liv og Færden i Byen. Saaledes døde i Svendborg den 23. Februar 1555 Fru Inger Axelsdatter Walkendorff, Enke 1548 efter Knud Urne til Søegaard; hendes Ligsten staar i St. Nikolaj Kirkes Vaabenhus. Den 4. Oktober 1584 viedes Frantz Rantzow til Anne Rosenkrantz i Svendborg; den 26. April 1585 døde Jomfru Rigborrig Marsvin, og den 25. Juli fandt Mons Bildis og Jomfru Anna Hvitfeldts Bryllup Sted i Svendborg. Den 8. Marts 1591 døde Fru Birrithe Daa, Enke efter Erik Hardenberg, og den 11. April 1593 døde Anders Holck og blev begravet fra Vor Frue Kirke. Den 12. Oktober 1600 stod Erik Urnes og Jomfru Agnete Thotts Bryllup. Den 12. November 1601 døde Jomfru Sophia Bilde i Oluf Brockenhuus' Gaard og begravedes i Vor Frue Kirke. Disse faa Eksempler synes at vise, at Adelen har haft Ejendomme i Byen og har levet her. Saadanne Forhold maa da have ført nogen Festivitas med sig, saa helt stille har Tiderne ikke været.

Nu springer vi et godt Stykke frem i Tiden, helt op til 1842, den 22. September, hvor Kongen (Chr. VIII.) og Kronprinsen kom til Svendborg med Dampskibet „Ægir“, for at rejse til Odense. De kongelige modtoges med Kanon-salut og Blomster og al mulig Festlighed. I Sundet laa den kongelige Lystjagt „Neptun“, der afgav Kongesalut. Den 22. Juli kom Kronprinsen til Sundet med „Neptun“; om Eftermiddagen var der Soupér i Christiansminde i Anledning af Admiral Holsteins Nærværelse, meddeler Amtstidende, og 3. August kom Kronprinsen tilbage fra Frederiksgave, ledsaget af Hans Durchlauthighed Prins Christian af Lyksborg. Næste Morgen afrejste de igen. Den 10. Oktober samme Aar ankom Kongen fra Rudkjøbing med „Neptun“; der festedes for ham, Kongen besaa saa godt som hele Byen, og Dagen sluttede med Bal. Den 31. Juli 1844 passerede Kongen Sundet paa „Ægir“; den standsede

ude i Sundet, og Øvrigheden aflagde Visit om Bord. Begtrup meddeler, at Kong Frederik VI baade som Kronprins og Konge ialt tre Gange har høret Byen med sin Nærværelse paa Rejse til og fra Taasinge. Den 15. September 1858 besøgte Kong Frederik VII og Grevinde Danner Svendborg. I Efteraaret 1863 passerede Kong Frederik VII Svendborg tilligemed Grevinde Danner om Bord paa Kongeskibet „Slesvig“; Byen var flagsmykket. Da Kongen næste Gang passerede Svendborg, var det som Lig; det var den 1. December samme Aar henad Aften, at „Slesvig“ med Kongens Kiste langsomt passerede Sundet, kommende fra Flensborg Fjord. Kisten stod i en stor Overbygning paa Dækket. Paa Skibsbroen og langs Stranden var der fuldt af tavse og alvorlige Tilskuere, medens Kirkeklokkerne ringede, og der afgaves Sørgesalut. Da Kong Christian IX den 22. Marts passerede Sundet paa Rejse til Dybbøl og Als, var han ikke i Land.

Den 2. Juli 1878 aabnedes den 14. danske Landmandsforsamling i Svendborg paa et Areal af 12¹/₂ Tønde Land, beliggende mellem Banen, Kirkegaarden, Lundevej og Søgaardsbækken. I den Anledning var der anlagt dobbelt Spor ved Banen (omtrent udfor det nuværende Sygehus) med en Holdeplads; Landmandsforsamlingen varede til den 6. Juli. Hovedindgangen var fra Lundevej, hvor Methodistkirken er bygget. Grev Holstein Holsteinborg var Forsamlingens Præsident, og Amtmand, Grev Brockenhuus-Schack aabnede Forsamlingen og bød Velkommen som Formand for den forberedende Komité. Den 4. Juli ankom Kong Christian IX og Kronprinsen med Følge. Der var gjort alt for at modtage de høje Gæster saa festligt som muligt. Ved Havnen var rejst en Æresport med Blomster, Flag og Grønt og det danske Vaaben i en Flagdekoration, samt en Dametribune; fra alle Bygninger

og Skibe flagedes der. Da Kongeskibet „Slesvig“ passerede Troense, laa her Orlogsskibet „Sjælland“, der salutede og mandede Ræer; fra Hestehaveodden salutededes, og da „Slesvig“ Kl. 10 fortojede ved Broen, mandede Navigationsskolens Elever Ræer paa et Fartøj i Havnen. Skibsbroen var fyldt med Mennesker, og mange Lystsejlere sejlede Kongeskibet i Møde. Ved Modtagelsen saas Amtmanden og Amtsraadet, Borgmester og Byraad, Stiftsamtmanden, Kammerherre Heltzen, og Medlemmer af Odense Byraad, Biskop Engelstoft og mange Gejstlige, Grev Holstein Holsteinborg, General Steinmann, Kammerherre Jessen samt mange af Omegnens Adel og Godsejere med Damer. Efter at flere af de tilstedeværende var gaaet om Bord for at hilse paa Kongen, bød Borgmester Schrum ved Landstigningen i Byens Navn Kongen og Kronprinsen Velkommen i en smuk Tale og sluttede med et længe leve Kong Christian IX, der istemtes af den store Forsamling. Kongen takkede for den smukke Modtagelse, der var bleven ham til Del. Derefter kørte de Kongelige med Følge, hvoriblandt Prins Hans, Hofmarskal Løvenskjold, Ministrene Estrup og Scheel, Etatsraad Trap, med flere til Amtmandsboligen til Frokost. Byen var festligt smykket, og Gaderne var fulde af Mennesker, der hilste Kongen.

I Amtmandens Have var samlet ca. 600 Vaabenbrødre, og da Kongen viste sig paa Terrassen, modtoges han af Hurraraab. Formanden for Svendborg Vaabenbrødre, Oberst Chr. v. Saabye, talte for Kongen og det kongelige Hus. Kongen takkede, hvorpaa han og Kronprinsen gik ned i Haven for at hilse paa og tale med Vaabenbrødrene. Kl. 1 kørte de høje Herskaber til Landmandsforsamlingen, hvor Grev Holsteinborg modtog Kongen og takkede paa Forsamlingens Vegne for den Interesse, Kongen viste Land-

mandsforsamlingen ved sin Nærværelse, og udbragte et Leve for Kongen.

Derefter fandt Præmieuddelingen for Hingste Sted, hvorpaa de kongelige besaa Udstillingen. Kl. 4 kørte Kongen til sit Skib for at klæde sig om til Middagen. Om Bord var der Audiens, og flere Udnævnelser foretoges, blandt andre Amtmanden til Kommandør af 2. Grad, Baron Juel Brockdorf, Købmand J. P. Baagøe, Amtsvejinspektør J. Husen og Borgmesteren til Ridder af Dannebrog. Da Kongen Kl. 5¹/₄ ankom til Pavillonen paa Udstillingen, hvor Middagen holdtes, modtoges han af de otte fynske Rigsdagsmænd, nemlig af Landstingsmændene, Grev Danne-skjold Samsø, Eriksen Anderup, Etatsraad Petersen, Odense, og Folketingsmændene Andersen, Husby, Claus Berntsen, Etatsraad Koch, G. Petersen og Tange. Etats-raad Petersen bød Kongen Velkommen og føjede hertil Ønsket om, at det maatte forundes hans Majestæt at opleve en lang Række lykkelige Regeringsaar, hvorfor Kongen takkede og hilste paa hver især og bemærkede, at det glædede ham at faa en saadan Modtagelse af Folkets Tillidsmænd. I Middagen deltog ca. 500 Personer. Grev Holsteinborg talte for Kongen, der takkede med et Leve for Landmandsforsamlingen, Baron Juel-Brockdorf talte for Dronningen, hvorfor Kongen ligeledes takkede. Amtmanden for Kronprinsen og Kronprinsessen; herfor takkede Kron-prinsen i en længere Tale. Schested Juul, Ravnholt, talte for de kongelige Børn, Enkedronningen og Arveprinsen, og Kongen takkede paa deres Vegne. Borgmesteren talte overordentlig smukt for Fædrelandet. Ved Bordet blev der afsunget en af Translatør H. Jørgensen skrevet Sang. Kl. 8¹/₂ kørte de høje Herskaber til Christiansminde, hvor der i Pavillonen serveredes The. Paa Sundets modsatte Side afbrændtes et smukt Fyrværkeri, der sluttede Dagen,

hvorefter Kongen kørte til sit Skib. Næste Dag aflagde de kongelige General Hegermann Lindenchrone Visit paa Bjørnemose, og herfra kørtes til Valdemar Slot hvor, der var Middag, hvorpaa de høje Herskaber gik om Bord for at sejle hjem.

Landmandsforsamlingen besøgte af 22,181 betalende Besøgende. Bygningerne var ordnede og tegnede af Arkitekt Eckersberg og Pladsen ordnet og reguleret af Amtsvejinspektør Husen. Som Minde om Landmandsforsamlingen findes i Museet dennes Medaille i Sølv; denne blev paa Komiteens Vegne af Amtmanden skænket daværende Driftsinspektør J. Olsen som Anerkendelse af hans Ledelse af Jernbanetrafikken under Landmandsforsamlingen.

Senere har Kronprinsen (F. VIII.) været et kort Besøg i Svendborg for at besøge General Hegermann Lindenchrone. Og vor nuværende Konge (Chr. X) har flere Gange passeret Svendborg paa Rejse til Langeland, medens han var Kronprins, ligesom han i nogle Timer i September 1913 aflagde et Besøg med Kongeskibet „Dannebrog“.

En Mængde Møder af højst forskjellig Art har efter Banens Anlæg været afholdt i Svendborg; men af Festligheder, som har haft særlig stor Betydning for Byen, turde maaske Børnehjælpsdagen have været den væsentligste. Den afholdtes den 23. Juni 1908 under stor Deltagelse og Festlighed; mange Optog og Forlystelser var arrangeret, og man maa lade Svendborgerne, som selv udførte det hele uden Hjælp af Kunstnere, som ofte andet Sted er Tilfældet, at det var fornøjeligt arrangeret, og Resultatet. ca. 15,000 Kr., var fint. Overskuddet er Tid efter anden anvendt til understøttende og velgørende Formaal.

SVENDBORG BYS BLADE.

„Svendborg Amtstidende“ eller, som den oprindeligt kaldtes, „Sydfyns og Langelands Avis“ oprettedes af Bogtrykker og Redaktør Maximilian Assam, der ejede og redigerede Bladet gennem mange Aar. Det udkom den første Gang den 3. Januar 1842, men i de første Aar udgik det kun i et meget beskedent 2-spaltet Format ugentlig.

Før den Tid havde Byen ingen Avis haft.

Trykkeriet fandtes i Assams Ejendom i Vestergade, og her forblev det, til et Interessentskab i Maj 1887 købte det og flyttede til Bladets nuværende Lokaler i St. Nikolajgade. M. U. Vogel-Jørgensen var Redaktør fra 1887 til sin Død den 20. Februar 1905. Dernæst kom P. Andersen til 19. August 1911, da Folkebladets Redaktør, H. R. Egebjerg, overtog Stillingen, og begge Blade sluttedes sammen under Navnet „Svendborg Amtstidende og Folkebladet for Svendborg Amt“. Bladet har altid været konservativt redigeret. 1917 købtes Ejendommen i St. Nikolajgade.

„Svendborg Avis“, som til at begynde med hed „Sydfyns Tidende“, er oprettet 1862 og udkom første Gang den 2. Februar 1863. Dets første Redaktør var Carl August Fich til 2. Oktober 1865, dernæst kom Gottlieb Petersen til den 1. Oktober 1882, da A. C. Bondegaard blev dets Redaktør. Til at begynde med havde det Lokaler i Dr. Mølmarks Gaard i Møllergade (nuværende Købmand Søren Sørensens). Senere flyttedes til Sidebygningen i Købmand Emil Jørgensens Gaard i Gjerritsgade, og den 3. November 1909 flyttedes til den nuværende smukke Ejendom i St. Nikolajgade, hvilken Bygning er opført efter Tegning af Arkitekt Magdahl Nielsen. Bladet ejes fra 1890 af et Aktieselskab, og har altid været redigeret som Venstres Organ.

„Folkebladet“ oprettedes 1889 og udgik den 1. Januar 1890 første Gang som Dagblad. Det havde først Lokaler

i G. K. Ribers Gaard i Brogade; dets Redaktør var H. R. Egebjerg, til det, som ovenfor anført, sammensluttedes med Amtstidenden. Det var redigeret som moderat Venstreblad.

„Svendborg Amts Socialdemokrat“ begyndte i 1898 som Aflægger af Fyns Socialdemokrat i Odense; Redaktionen for Svendborg havde Kontor i „Petersborg“, og H. P. Hansen var dets Redaktør til 1906, da Stillingen overtooges af J. Larsen, der igen 1907 afløstes af N. P. Andersen. Senere flyttede Redaktionen til Vinhuset, hvor der ogsaa oprettedes Trykkeri indtil 1915, da Bladet købte Rebslager Jensens Ejendom i Brogade og indrettede den til Kontorer og Trykkeri, og fra da af fik Bladet Navnet „Sydfyns Socialdemokrat“. Dets Navn angiver dets politiske Retning.

„Svendborg Amts Dagblad“ startedes 1911 af et Aktieselskab og har Lokaler i Mogenshus i Korsgade. Dets første Redaktør var Westen til 1912, dernæst P. Svendsen, som 1913 afløstes af P. Gregersen. Det er konservativt.

Endvidere findes her i Byen et Redaktionskontor for Fyns Venstreblad og Fyns Tidende fra Odense.

I Aarenes Løb har der flere Gange været udgivet. Ugeblade; men hidtil har disse kun haft en kort Levetid. Det, som har holdt sig længst, er „Svendborg Adresseavis“.

Af Trykkerier foruden de nævnte findes P. Meyers, Høgfeldts, Behrends) og Westermanns, saa Byen har egentlig ingen Mangel paa saadanne.

TEATRET.

Det ser ud, som om de første Forhold, man kender om Teaterliv i Svendborg, begynder med „Den dramatiske Klub af 1812“, thi i dette Aar oprettedes af denne et privat Teater, vel for en Del foranlediget ved de mange Militærpersoners Ophold under Krigen med England. Dette

Selskab kaldte sig „Svendborg dramatiske Selskab“, og det havde, som Begtrup siger, et skønt Lokale, og da Byen tillige havde en god Stadsmusikant, var Orkestret vel besat. Selskabets Protokol fra 1812 til 27 findes i Landsarkivet i Odense og er meget morsom; man ser af denne, at det lededes af en Direktion med en første anden og tredje Direktør. Denne Direktion holdt flittigt Møder, hvor det vedtoges, hvad og naar der skulde spilles, og der spilledes saa at sige Komædie hele Vinteren rundt. F. Eks. besluttedes paa Mødet den 31. December 1812 at spille „Edvard i Skotland“ paa Kongens Fødselsdag (F. VI.) den 28. Janar 1813; Rollebesætningen vedtoges straks og saa saaledes ud:

EDUARD Lieutenant Petersen.
 ARGYLE Dr. Mørch.
 ATHOL cand. Jensen.
 LADY ATHOL Jomfru Ramus.
 COPE Hr. Titken.
 MALVINE Fru Petersen.
 TORM Hr. Rasmussen.
 HERTUGEN Hr. Ramus.
 1. OFFICER Hr. J. Graae.
 2. do. Hr. Albjerg.
 1. TJENER Hr. Breum.
 2. do. Hr. M. Meyer.
 1 VAGT Hr. E. Brandt.
 2. do. Hr. Harder.

Allerede den 15. Januar besluttedes at spille Kotzebues Lystspil „Sandhed for Løn“ den 11. Februar 1813, og saaledes fortsattes, saa man laa altsaa ikke paa den lade Side. En fast Teaterskrædder ansattes med Løn. Der spilledes en Mængde forskellige Stykker, t. Eks:

„De Vonner og de Vanner“ af Hejberg.

- „Adolph og Louise“.
- „Hjertets Forvildelse“.
- „Slavinden i Surinam“.
- „Slægtskabet“.
- „Kobbersmeden“.
- „Testamentet“.
- „Røverne“ *af Schiller*.
- „Borgmesterfamilien“.
- „Høg over Høg“.
- „Advokaterne“.
- „Den politiske Kandestøber“ *af Holberg*.

Af Protokollen fremgaar det, at Rivninger blandt de agerende om Rollerne ikke var udelukket, og da en Gang et omrejsende Selskab ansøgte om at leje Teatret, afvistes det pure, man kunde jo selv formentlig ligesaa godt.

Ogsaa i veldædig Øjemed spillede Komædie, saaledes den 23. September 1814 til Fordel for de fra England hjemkomne Fanger.

Teatret havde 250 Pladser, og Billetterne kostede 3 Mark for Selskabets Medlemmer, men 4 Mark for udenforstaaende. Teatret var indrettet i den nu nedrevne Børgesenske Gaard, og i den nuværende Museumsbygning var Tilskuerpladsen paa første Sal, hvor man ved Bygningens Restauration tydeligt kunde se Teatrets Prosceniums Omrids i Gavlen.

Begtrup fortæller, at de militære var de første til at optræde paa Thalias Skraaplan, senere kom Borgerne godt med.

Efterat Selskabet opløstes, udlejedes Lokalerne i mange Aar til omrejsende Skuespillere.

Det næste Teater kom først i den nuværende Sangforeningsbygning, der oprindelig var bygget til Teater af private Borgere som Aktieforetagende, der skulde for-

rentes med 4 % aarlig; dette Teater indviedes den 18. Januar 1854 af mandlige Dilettanter med „Svend Dyrings Hus“. Det benyttedes til det i halvfemserne kasseredes af Brandvæsenet som i høj Grad brandfarligt. Der var det mærkelige ved dette Teater, at Scenen og Parketter var paa første Sal, Logen oppe under Taget, Garderobe og Restauration i Stuen, som i mange Aar tillige benyttedes til Auktionslokale om Dagen. Endvidere havde det et meget smukt Teatertæppe, idet det var malet omtrent som det kongelige Teaters og forestillede ligesom dette et Forhæng, der drages til Side af Engle, og over en Terrasse saas i Baggrunden Athen med Akropolis. I dette, omend ikke særlig godt indrettede, Teater har der været spillet meget baade god og daarlig Komedie.

Imidlertid var det altsaa kasseret, og Byen var uden Teater i nogle Aar; saa byggedes det nuværende, efter Tegning af Arkitekt Hoffmann, af Borgerforeningen med Tilskud fra private og Kommunen. Det indviedes den 29. Oktober 1897 af Teaterdirektør Odgeir Steffensens Selskab med „Kong Renes Datter“, første Akt af „Barselstuen“ og „Intriger“. I de følgende Aar havde Byen et fast Teaterpersonale, idet først Direktør Th. Cortes spillede fra Jul og et Stykke frem i Vinteren, senere andre Selskaber, og der gaves da ca. 30 Forestillinger hver Vinter.

I flere Aar har der intet fast Personale været. Det er et godt indrettet Teater med ca. 550 Siddepladser.

Sluttelig findes i Caroline Amalielund et Sommerteater, og for saa vidt man kan regne Byens tvende Biografteatre for Teatre, kan det altsaa siges, at Byen har fire Teatre.

I 1842 spilledes Komedie paa Raadhuset, hvor et af Skuespillerne medbragt Teater opstilledes i Salen. I Juli

1843 spillede af Werlighs Selskab „Herren ser dine Veje“, og i Kritiken over dette skriver Amtstidende, at Fru Werligh var Provinsens Fru Heiberg. Den Gang kostede første Plads 2 Mk. 8 Sk., anden 20 Sk. 1847 spillede Hr. Mantzius Løjtnant v. Buddinge i „Genboerne“ paa Raadhuset; det synes altsaa, at Raadhuset jævnligt har været benyttet som Teater. Det gamle maa vel have været brøstfældigt; thi 1842 foresloges det at bygge et nyt, og det ses, at den bekendte Madam Børgesen har tilbudt et nyt, naar Borgerskabet vilde støtte hende med Penge, hvad de vel ikke har villet, siden der først kom et nyt i 1853.

FORENINGER OG FORLYSTELSER.

Forlystelserne, siger Begtrup, var om Vinteren foruden det dramatiske Selskabs Forestillinger, Byens tvende Klubber. Den borgerlige var stiftet i Slutningen af det 18. Aarhundrede, af denne var de fleste Borgere Medlemmer, og den kunde tillige anses som en Art Børs for de Handlende, thi her mødtes de paa de Dage, hvor Posten ankom, for at tale om Nyhederne; her fandtes de vigtigste indenlandske Blade og den Hamborger Avis. Det aarlige Kontingent var 2 Rdl. Den anden Klub, „Harmonien“, var ophørt. Disse to samt et Skydeselskab havde alle Lokale i den Børgesenske Gaard.

Maskerade, der holdtes paa Raadstuen, var den Gang begyndt at komme paa Moden, og desuden afholdtes Baller og Koncerter om Vinteren.

Om Sommeren tog man til Lunden og Høje Bøge, hvor Ungdommen morede sig med Boldspil, samt til Rottefælden. To Gange om Sommeren gav Stadsmusikanten Koncert i Gl. Hestehave. Denne beskriver Begtrup som en sjælden køn Skov, ikke over en Fjerdingvej fra Byen, og denne

Skov, siger han, var for Svendborg det samme, som Dyrehaven var for Kjøbenhavn. Festpladsen laa ved Porthuset.

Den ældste Forening i Svendborg er vel nok „Svendborg Borgerlige Skyttelav“. Det skal være oprettet 1815; men en skreven Sangbog med „Frydesange for Svendborg Skyttelav af 10. Juni 1767“, som er i privat Eje, synes at fortælle, at enten er Foreningen ældre, eller der har været en lignende før. Skyttelavet skal være det ældste her i Landet og har gennem en meget lang Aarrække afholdt Skydning og Fest 3. Pintsedag hvert Aar. 1855 opførtes Skyttelavets Pavillon i Christiansminde; den fik i 1874 en Veranda, en Gave fra Amtmanden. Der skydes efter Skive, men i enkelte Aar, f. Eks. 1868, har der ogsaa været skudt efter en Fugl, da nemlig et Fugleskydningsselskab optoges i Skyttelavet. 3. Pintsedag er en virkelig Folkefestdag, da omtrent alle Svendborgerne valfarter til Christiansminde. Skyttelavet afholder ogsaa Baller om Vinteren. 1915 fejredes 100 Aars Jubilæet, og Selskabets Formand, kongelig Vejer og Maaler C. A. Jensen, udnævntes til R. af Dbg.

Den næstældste Forening er Borgerforeningen, der er stiftet den 17. December 1851 af Gæstgiver Lacopidan, Jernstøber L. Lange, Tobakshandler P. Erichsen og Kordegn Fich, der var Formand til 1860.

1856 købtes en Ejendom i Fruestræde for 5500 Rdl. Foreningens første Vært var Md. Børgesen. Foreningens næste Formand var Lærer Bärthelsen til 1894 og dernæst Fabrikant H. Lange. 1884 opførtes den nuværende Foreningsbygning efter Tegning af Professor O. Petersen og Arkitekt Eckersberg, og Teatret tilføjedes i 1897. Borgerforeningens Lokaler har været uendelig meget benyttede gennem Aarene til alt mellem Himmel og Jord, til Møder af alle Arter, til Udstillinger, Foredrag, Baller, Koncerter

og alle Slags Festligheder; alt og alle har tyet til Borgerforeningen, naar der var Tale om større Festligheder.

Endvidere ejer Svendborg Sangforening, der er oprettet 1855, sin egen Bygning i Fruestræde, det gamle Teater.

Der findes en Mængde Foreninger i Svendborg, og nogle af dem skal nævnes i Flæng foruden de alt omtalte.

Svendborg Gymnastikforening. 1885.

Svendborg Roklub. 14. April 1894.

Svendborg Boldklub. 1901.

Svendborg Skakklub. 1901.

De danske Forsvarsbrødre for Svendborg og Omegn. 1878.

De danske Vaabenbrødres Svendborg Afdeling. 1862.

Svendborg Amtsskytteforening (6. Hovedkreds). 1865.

Det er Landets første og største af denne Art.

Svendborg Skyttekreds, 34. Kreds. 1865.

Svendborg Forsvarsforening. 1885.

Dansk Kvindesamfund for Svendborg og Omegn. 1888.

Dansk stenografisk Forening for Svendborg og Omegn. 1899.

Svendborg Turistforening. 1900.

Det konservative Folkepartis Vælgerforening.

Venstrevælgerforeningen. 1846.

Socialdemokratisk Forening for Svendborg og Omegn. 1898.

Fiskeriforeningen for Svendborg og Omegn. 1900.

Foredragsforeningen. 1905.

Fugleværneforeningen „Svalen“. Svendborg Afdeling. 1900.

Landboforeningen for Svendborg og Omegn 1901.

Svendborg Amts Politiforening. 1916.

Svendborg Grundejerforening. 1900.

Svendborg kommunale Funktionærforening. 1906.

- Sønderjysk Forening for Svendborg og Omegn. 1889.
 Foruden alle de tidligere omtalte, ogsaa følgende faglige:
 Beværterforeningen for Svendborg og Omegn. 1883.
 Blikkenslagermesterforeningen. 1895.
 Dansk Sejlskibsrederi-Forening. Fyns Kréds. 1895.
 Svendborg Barber- og Frisørforening. 1897.
 Gartnerforeningen for Svendborg og Omegn. 1896.
 Muremestrenes Forening. 1892.
 Sadelmagernes og Tapetserernes Forening for Svend-
 borg og Omegn. 1887.
 Skomagermesterforeningen for Svendborg og Omegn.
 1887.
 Svendborg Bager- og Hjælpeforening. 1892.
 Svendborg Malerlav. 1888.
 Svendborg Slagterforening. 1879.
 Svendborg Smedemesterforening. 1885.
 Svendborg Snedkerlav. 1719.
 Svendborg Urmagerforening. 1890.
 Svendborg Vognmandsforening. 1900.
 Sømandsforeningen. 1898.
 Tømrmesterforeningen. 1897.
 Fællesorganisationen „De samvirkende Fagforeninger“
 omfatter følgende Foreninger:
 Arbejdsændenes Fagforening. 1892.
 Bagernes Fagforening. 1890.
 Barber- og Frisørsvendenes Fagforening.
 Blikkenslagernes do.
 Bryggeriarbejdernes do.
 Bødkernes do. 1890.
 Cigararbejdernes do.
 Elektrikernes do.
 Formernes do. 1890.
 Hustømrrernes do. 1884.

Hvidgarvernes	do.	
Kedel- og Maskinpassernes	do.	
Malernes	do.	1895.
Murernes	do.	1871—1888.
Møllernes	do.	
Rebslagernes	do.	
Sadelmagernes	do.	1896.
Skomagernes	do.	1892.
Skraatobaksarbejdernes	do.	
Skrædernes	do.	1888.
Slagteriarbejdernes	do.	1895.
Smede- og Maskinarbejdernes	do.	1891.
Snedkernes	do.	1895.
Tekstilarbejdernes	do.	1896.
Træindustriarbejdernes	do.	
Typografernes	do.	1881.

De have deres egen Forsamlingsbygning, „Rolighed“ i Vestergade fra 1915. Men udenfor denne Fællesorganisation staar Skibstømrernes Fagforening, og endvidere findes de organiserede Arbejderes Sangkor.

Selskabet „Det hvide Kors“. 1899.

Svendborg Afholdsforening. 1885.

Svendborg evangeliske Afholdsforening. 1897.

Og Good-Templar-Logerne:

Templet „Fredens Hjem“. 1898.

Do. „St. Jørgen“. 1897.

Do. „Ørkild“. 1887.

Do. „Urania“. 1905.

Do. „Hjemmets Lykkestjerne“. 1904.

Do. „Svendborgsund“. 1897.

Do. „Argus“. 1907.

Do. „Søstrenes Lykke“. 1914.

Do. „Fremtids Lykke“. 1915.

„Independent Order of Odd-Fellow“, der er oprettet 1898 og ejer sin egen Logebygning i Bagergade Endelig er der ogsaa en Frimurerinstruktionsloge.

Gennem Aarene har der været endnu flere Foreninger; men nogle har kun haft en kortere Tilværelse.

Af ældre Forlystelser kan nævnes at „Selskabet af 28. Maj“ den 9. Maj 1842 afholdt Hjorteskydning i Christiansminde à 1 Mark pr. Skud. I August samme Aar gav Hr. og Md. Simonsen, første Sangerinde ved det kongelige Teater, en Koncert i Svendborg; men Aaret efter gav de atter Koncert; da var Fru Simonsen avanceret til kongelig Opera- og Koncertsangerinde. I Efteraaret 1842 afholdtes Koncert af Kammermusikus Kellermann og Dilettanter til Fordel for Asylet. I Juli 1847 gaves en Koncert af Mathieson Hansen, saa det ses, at paa Adspredelser har det ikke manglet. Svendborgerne har forstaaet at fordrive Tiden, og igennem Aarene har alt hvad der duede af Kunst, baade paa Musikens og Teatrets Vegne, besøgt Svendborg paa deres Tourneer.

I Firserne havde man de bekendte Koncerter af Organist Birkedal Barfoed, senere kom Musikforeningen med Organist Holm; begge disse to Mænd har vel bidraget meget til at vække Interesse for Kunsten paa dette Omraade; men længe før deres Tid bidrog den Tuxenske Familie til Musiklivets Fremme i Svendborg i en meget betydelig Grad. For Tiden afholder Kammermusikforeningen og Borgerforeningen Koncerter.

Byen har sit eget Orkester og har haft dette gennem mange Aar.

Alle nationale Højtidsdage og Kongernes Fødselsdage have været fejrede i Svendborg, ja, endog i Fyrreerne stillede Borgervæbningen til Parade paa Torvet, foruden at der afgaves Kanonsalut om Morgenen og om Aftenen.

GÆSTGIVERIER, HOTELLER OG RESTAURATIONER.

Paa Kong Christian II's Tid ser det ud, som om Byerne var pligtige til at befordre Rejsende og holde Herberg for dem, og noget i den Retning har vel holdt sig gennem Tiderne, og saa maa det vel forstaas saaledes, at Borgerne maatte sørge for Logi. 1817 var der fem Værtshuse i Svendborg, som udsolgte Brændevin, Punch og Vin; Bajersk Øl og Sodavand kendtes jo ikke den Gang; men siden Klubbens Oprettelse aftog deres Næring Dag for Dag, siger Begtrup. Gæstgiverier fandtes ikke, hvor Rejsende kunde logere; thi da de Rejsende, som besøgte Svendborg, hyppigt boede hos Venner og Bekendte, kunde det ikke betale sig for nogen at etablere sig i denne Næringsvej, og for at forebygge Ubehageligheder for de enkelte Rejsende, som ingen Bekendtskab havde i Svendborg, var det ved Kancelliets Resolution paalagt Byfogden at skaffe de rejsende, der forlangte Logi, dette ved at indkvartere dem hos Borgerne efter Omgang, hvorfor dog Embedsmænd var fritagne. En Betjents Enke gav sig noget af med Konditori; men det var lidet og uden Betydning. Apothekeren husede ogsaa rejsende, der kom til Byen. Vi ved saaledes, at Kronprinsen og Kronprinsessen gentagende har boet hos Apothekeren, naar de besøgte Svendborg.

1821 fik Nikolaj Børgesen Borgerskab som Værtshusholder og Gæstgiver, og han og hans Enke havde dette igennem mange Aar i den nuværende Museumsbygning, samt den nu nedrevne Børgesenske Gaard. 1832 fik cand. pharm. Mogens Andreas Lacoppidan, der var født i 1795 og døde 1854 i Svendborg, Postgaard og Gæstgiveri i det nuværende Wandalls Hotel (senere blev han Mægler, Klasselotterikollektør og Borgerrepræsentationens Formand). Dette var altsaa Begyndelsen til det senere saa bekendte

Wandalls Hotel. Efterhaanden som det blev lettere at rejse, opstod adskillige Gæstgiverier og heraf igen Hoteller, ligesom Værtshusenes Antal tiltog gennem Aarene og fik den finere Benævnelse Restaurationer. Saa staar Svendborg nu med et betydeligt Antal Hoteller, Restauranter og Pensionater, og i denne Forbindelse maa ogsaa omtales de mange Fremmede, der hver Sommer slaar sig ned i Byens Omegn som Troense, Thurø og St. Jørgensgaard, hvor der nu alle Vegne findes Badehoteller og Pensionater beregnet paa Sommer- og Feriegæster. Det ældste af disse turde være Fru Frandsens Badehotel i Christiansminde, der er opført 1882 og er kendt over hele Landet.

TILLÆG.

Efter at Bogen er gaaet i Trykken, er der i en Dagbogsoptegnelse fra 1842, ført af Møller Morten Jørgensen, som paa dette Tidspunkt ejede Pjentemøllen, fundet en Notits om, at han ved at forstørre sit daværende Mølle-dam, var stødt paa Fundamentet af et firkantet, middelalderligt Taarn fra Svendborgs middelalderlige Forsvarsværker; dette Taarn har staaet bag Ejendommene i Bager-gade 18 og 20. Samtidig omtaler han et andet ganske lignende Fundament, som har staaet, og maaske staar endnu, omtrent under Frk. Ida Holsts Pigeskoles Lege-plads, omtrent midt for denne Plads' Stakit ud mod Kors-gade, og han opgiver at have set det.

Efter de nu foreliggende Oplysninger maa man antage, at Byen har været omgivet af en Vold og Grav mod Land og Sø, hvor Taarnene har staaet med ca. 150 Alens Mellemrum. Byens Periferi har da i Middelalderen omtrent udgjort ca. 1800 Alen; den største Diameter i Nord til Syd ca. 6 à 700 Alen, fra Vest til Øst ca. 3 à 400 Alen. Endvidere taler meget for, at Skattertaarnet har haft en

Forløber, der har staaet nærmere den gamle By end det senere kendte, nu forsvundne Fundament. Om dette sidste Forhold nogensinde opklares helt, turde være tvivlsomt.

Kong Valdemar den II Sejer bekendtgør den Medgift, som hans Sønnekone Eleonora fik den 25. Juni 1229. (Nordalbinske Studier).

Waldemarum secundus. Dei gratia Danorum Sclavorumque rex. Omnibus hoc scriptum cernentibus in perpetuum. Ne ea que geruntur in tempore a memoria hominum recedant cum tempore, neesse habent ut a litterarum testimonio stabile recipiant fundamentum. Notum siligibur presentibus et futuris, quor de consensu nosto et templatio dilectus filius noster rex Waldemarum uxori sue unclite (?) donun et Danorum regine presentibus episcopis et aliis regni nostri majoribus medietatem tocius Pheonie, illam vidadicet que est venus australenz plagem, in qua sunt tria hec castra sita, Swineburgh, Wordburgh, Foburgh, et medietatem monesti einsdum, totamque vivitatem Othenientum integraliber in dotem contulit jum perpetuo possidende. Ut aubem hec ipsius donatio rata et stabilis in posterum persereret, nee com cuisquam possit calumpesia infirnare, ipsam pretentis scripti patrocini et sigilli nostri oppensionis muniomine roboramus. resuc eius donatione testes intererant, quorum nomina sunt sut scripta. Filius noster Kanutus dux Esthonie, nepos noster Albertus conus Orlemunde et dominus Alsie, Nicholaus Sleswicensis episcopus et noster cancellarius Tuno Ripensis, Iwarus Othieniensis, Gunnerus Wibergensis, Petrus Arusiensis, Sweno Burglan, episcopi, Jacobus Sunonis Petrus Strangonis filii, Scori quondam marscalcus, Johannes marscalcus, Thurgillus dapifer, Olaus quondam pincerna; Tupo

camerarius. Datum Ripis per manus Hermanni prepositi
de Strand anno ab incarnatione Domini. 1229--7 Kal Julii.

LECTORI SALUTENS.

Svend Tveskæg Konning med Stor ære.
Der hand mon Danmarks Crone Bær'
Et Tusind aar og ved den Trent
Efter Mand at Schrive begyndt.
Fra Christi Guds fødselstid
Svendborg Hand Bygde med stor Flid,
Paa dette Stæd Som KirchenStaar .
Der efter ved toe hundred aar
Waldemar Seyr hvoraf gaar Rye
Bygde Ørkild Slot for østen Bye.
Og Stifted Saa vor Frue til ær'
Kirchen som du Seer staa her
Bygde ogsaa Et Taarn ved Strand
Som mand faer over til Thorsing Land
Gud lade Svendborg Staae i Roe
Med alle de der bygge og boe
Og lad det gaa dem alle vel
Hr. Niels Hellevad ønsker det.

Anno XXX^a (ca. 1630).

Omstaaende Afskrift stod som Inskription i Vor Frue
Kirkes søndre Kapel, tegnet 1755 af Sognepræsten; det
maa have været Gregers Hjort. (Præsteindberetninger fra
Fyen til Thura i Kall. 4de Nr. 377 I Blad 190).

Kong Christoffer I. Privilegier af 1253. Efter Begtrup.

Christoferus Dei gratia D. I. Rex omnibus hoc scriptum
cernentibus in domino salutem significamus vobis quod hos
latores præsentibus vilanos de Svinaburg sub protectione
nostra cum bonis suis susceperimus speciali demittentes

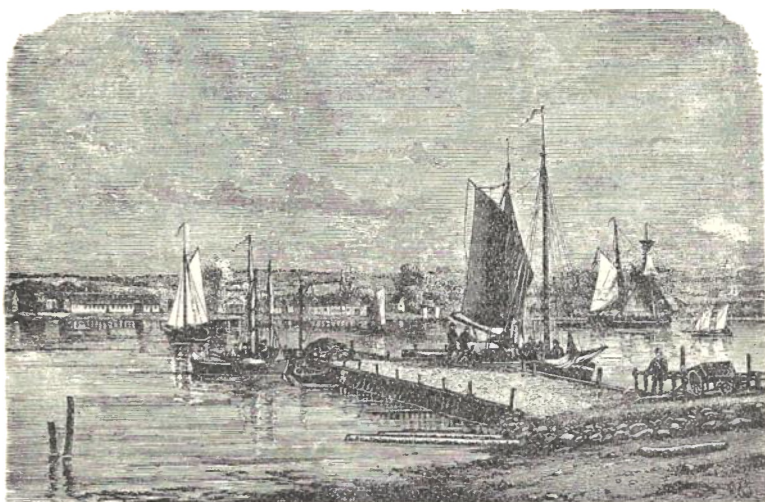
eisdem omnes, leges et jura, qvæ in tempore patris nostri, felicissimæ memoriæ, qua tunc temporis extra villam inhabitate fuerunt sinicli modo inhabitentus, et aliæ ad habpaschua itentur; hanc ut jam dictis villanis concedimus gratiam, ut in Thurøe ligna jacentia, qva vulgariter. Vindfælde appellantur, ad domus reparandas et ad cremendum recipiendi libertatem habeant, In cujus rei evidentiam ne quis ipsis super promisis aliquvam ingerat injuriam contra nostræ libertatis tenorem, præsentibus eis contulimus litteras sigillis nostris.

SLUTNING.

Efter at Læseren nu har gennemgaaet Svendborgs Saga fra Begyndelsen til Enden og, som i Begyndelsen antydet, har erfaret, at hele Stoffet fylder ikke saa lidt, vil der ogsaa af dette kunne ses, at der trods alt endnu er meget at meddele, som ikke her har fundet Plads, f. Eks. Familiernes Historie, Ejendommenes o. s. v.; dette maa overlades til andre at fortsætte; uden Interesse vil det ikke være at udrede ogsaa disse Forhold.

Til Slut skal blot peges paa et Forhold, nemlig dette, at hvorfra man end nærmer sig Byen, fra Sø som fra Land, er noget af det, som først fanger Øjet, de to Kirkers Taarne med Spirene, der rager op over alle Omgivelserne og tiltrækker sig Opmærksomhed. Saaledes har det været gennem mange Aar; men før de fik Taarne og Spir, stod der, som bekendt, tre Kirker, og disses høje Rygninger har uden Tvivl præget Byens Silhuet, naar man betænker, at alle Bygningerne uden om dem var lave. Man kan da passende sige, at de tvende Kirke-taarne i vore Dage danner ligesom Prikken over i'et i Byens Silhuet, og hertil føje Haabet om, at dette maa vedblive at føje sig saaledes i en uoverskuelig Fremtid, og at de som et Symbol maa vise Svendborgerne Dagen

og Vejen, og at den maa blive lang, lys og lykkelig for hver den, som det forundes at leve, bo og bygge i Svendborg og i den Byen omgivende smilende og skønne Natur.

Fra Færøen paa Taasinge i gamle Dage.

*TIL UDARBEJDELSE AF BOGEN ER FØLGENDE
BØGER BENYTTET:*

Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed fra 1885 til 1918. Antikvariske Efterretninger i Nordisk Tidsskriit for Oldkyndighed 1836. Adler J. L.: Efterretninger om Nyborg Amt, 29. Juli 1743. Andersen E. Danmarks Søfart, Handel og Industri, 2. B. Øerne. Assistentskirkegaardens Protokol i Svendborg. Andersen F. M.: De borgerlige Korps i Odense. Barfoed Christen, Købmand: Skriftlige Optegnelser (privat Eje). Barfoed J.: Stamtavle over Familien Graae. Begtrup J.: Beskrivelse af Svendborg. 1823 Both L.: Danmark 1871. Bloch J.: Stiffsamtænd og Amtmænd i Kongeriget Danmark. Bricka C. F.: Dansk Biografisk Leksikon. Bricka C. F.: Kancelliets Brevbøger. 1556–60. Briksø Sejer: Svendborgs Vaaben gennem Tiderne i Syd-fyns Tidende. 1904. Bruun J. J.: Danmarks Købstæder og Slotte i Kobbere, historisk topografisk beskrevne af Sander, Nyerup og Lahde 1799–1806. Carlbohm J. L.: Carl X Gustav. Från Weichselen till Bät. 1657. Correas C.: Museum. 1891. Fortid og Nutid i Skanør og Falsterbo. Crone A.: Samlinger til Odense Bispekrønike i Katolicismens Tid. Dahlberg E.: Greve, Feltmarskalk Dag-Bok. Danmarks Riges Historie. Daugaard I. B.; De danske Klostre i Middelalderen. Deecke Ernst, Dr., Professor: Lübsche Geschichten und Sagen. Lübeck. 1878. Engelsestoft C. T.: Dr., Biskop. Bidrag til Svendborg Hospitals Historie. Engelsestoft C. T. Dr.: St. Jørgensgaard ved Svendborg. Erslev Kr.: Testamenter fra Danmarks Middelalder. Erslev Kr.: Kong F. I danske Registranter. Erslev Kr. og Møllerup: Danske Kancelliregistranter. 1535—50. Erslev Kr.: Konge og Lensmand. Erslev Kr.: Danmarks Len og Lensmænd. 1536–96. Erslev Kr.: Kong Erik af Pommern og hans Kamp for Sønderjylland. Erslev Kr.: Valdemarernes Storhedstid. Fabricius A.: Danmarks Historie. Folkemuseets Katalog. Frederik V Kort over Svendborg. Fynske Aktstykker. 1. 92. Odense. 1841. Fyens Tidende. 47. Aarg. 1919. Fyns Stiftstidende. Aargang 1809 og flere. Fyns Telefonvæsen. 1874–1909. Garde H. G.: Den dansk-norske Sømagts Historie. 1700—1814. Grundtvig Joh.: Ejler Brockenhuus' historiske Ka-

lender. Optegnelser fra det 16. Aarh. Hald J. C.: Tidskrift for Landøkonomi. Ny Række. 1. B. Handelmann: Die letzten Zeiten Hansische Übermacht In Norden. Hauberg P.: Dansk Myntvæsen til 1146. Hauberg P.: Dansk Myntvæsen fra 1146—1241. Hauberg P.: Dansk Myntvæsen fra 1241—1377. Hougaard A. S.: Tarif for Indførselskonsumtionen. Hempels Avis i Odense. 1826 og flere Aargange. Hertzsprung Ivar: Historisk Tidsskrift. De danske Klostres Styrelse 1202 1319. Hofmanns Fund. VI 51—81. Holck Hans: Beskrivelse over Købstæderne i Danmark. 1778. Holst L.: Kjøbenhavn og Kongerigets Købstæder for omtrent 100 Aar siden. 1862. Horn Winkel Dr.: Saxo Grammaticus. Danmarks Krønike. Hvid A.: Alle Folketingsvalg. Jacobsen P. V.: Det danske Købstadvæsen under C. 3 F. 2. Jacobsen P. V.: Nyt historisk Tidsskrift. Bidrag til Kundskab om de danske Købstæders Bevæbning og Deltagelse i Krigsvæsenet i en Del af det 16. Aarh. Jakobsen Lis: De danske Runemindesmærker. Jensen Chr. Axel: Danmarks Snekere og Billedsnidere i Tiden 1536—1660. Jensen J. & C. M. Olsen: Oversigt over Fagforeningsbevægelsen i Danmark. Jensen J. P. Gaardejer: Valgene til Rigsdagen 1848—1915. Johansen J.: Om Livet i det gamle Svendborg og Omegn i Svendb. Amtst. John F. H.: Danmarks Krigsvæsen i Middelalderen. Jørgensen Ellen: Helgendyrkelse i Danmark. Jørgensen G.: Fra Bispernes og Munkenes Tid. Jørgensen H.: Beskrivelse af Svendborg og Omegn. Koch L.: Oplysninger om Struense og det danske Kancelli i historisk Tidsskrift. 5. R. 4. B. Krak: Danmarks ældste Forretninger. Købke P.: De danske Kirkebygninger. Lacoppidan: Familiens Stamtavle. Langebek J.: Rerum Danicarum T. IV. Landmændsforsamlingen d. 14. danske i Svendborg ^{26/7} 1878. Laursen L.: Kancelliets Brevbøger. 1560—70—83—1615. Lisberg Bering: De danske Byerhverv. Lorentzen H. K. & F. P. G. Salicath: Repertorium over Legater og milde Stiftelser i Danmark. Lorentzen V.: St. Nikolaj Kirke i Svendborg. Lorentzen V.: De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie. Lund Torkil P. Borgmester: Svendborg Købstad. 1869—93. Lund Troels Professor: Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarh. Mackeprang M.: Om Lydpotter i danske Kirker. Aarbøger for Nord. Oldk. Mackeprang M.: Dansk Købstadsbestyrelse fra Valdemar Sejer til Chr. IV. Madсен E. Oberst: De nationale Tropper samt Hærvæsenets Styrelse i det 16. Aarh. Hist. Tidsskrift. Magazin til den danske Adels Historie. Mankell J.: Øfversigt af Svenska

Krigshistoriens Vigtigste Hændelser, sedan Slutet af 1500. Matthiessen H.: Bøddel og Galgefugl. Matthiessen H.: Natten. Matthiessen H.: Gamle Gader. Mejborg F.: Gamle danske Hjem. Michelsen T. M.: Thurø i Fortid og Nutid. Momme H. P.: Begivenheder paa Fyn under de spanske Troppers Ophold. 1808. Møllerup W.: Nationalmuseets 2. Afdelings Virksomhed efter 1892. Møller: De kongelige, dansk-norske Annex Corpser Uniformer. Møller Høyer Provst: Biskop Hans Mikkelsens Dagbog. Müller Sophus Dr. phil.: Vor Oldtid. Müller Sophus Dr. phil. Ordningen af Danmarks Oldsager. Nationalmuseets Optegnelser om Frue Kirkes Restauration. 1884. Af Professor Ove Petersen. Nationalmuseets 2. Afdelings Katalog. Nationalmuseets 2. Afdelings Virksomhed 1915—16. Nielsen M. H.: Fattigvæsenet i Danmark i Aarvog for dansk Kulturhistorie 1897—98. Nielsen Johs. Brøndum: Danske Runeindskrifter. 1918 Nordalbingiske Studier. 1—6. Nordenskjöld A. E.: Rejse omkring Asia og Europa. Nyrop C.: Danske Middelalderlige Gilder og Lavsskraaer. Nyrop C.: Danske Haandværkeres Segl. Nyrop C.: Om Danmarks ældste Laugsvæsen i Aarvog for Dansk Kulturhistorie. Nyrop C.: Bidrag til Haandværkerstandens Historie før 1857. Nyrop C.: Dansk Pottemageri. Nyrop C.: Skomagere (i Tidsskriftet Dania 1901—02 8. — 9. B.). Nyrop C.: Bagere (i Tidsskriftet Dania 1901—02 8. — 9. B.). Nyrop C.: Smede (i Tidsskriftet Dania 1901—02 8. 9. B.). Nyrop C.: For og imod Odense i Tidsskrift for Industri. 1902. Odense Adresse Contoir Efterretninger. 1776. No. 36, 37, 38. Olrik Jørgen: Kilder til Danmarks Historie. 1241—74. Olrik Jørgen: Valdemar Sejrs Sønner og den store Ærkebispetid. Olsen Fr.: Det danske Postvæsen til 1711. Olsen Fr.: Postvæsenet i Danmark til C. VII. Død. 1711—1808. Olsen Fr.: Postvæsenet under F. VI. og C. VIII. 1808—48. Ottosen J.: Danmarks Historie. Petersen Henry: En Altertavle som Mindesmærke om Biskop Jens Andersen Beldenak, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed. 1889. Pufendorff S. v.: Konung Carl X. Gustafs Bragder. Rasmussen W.: Hamborgs Handel. Ravert O. J.: Kongeriget Danmarks industrielle Forhold fra de ældste Tider til 1848. Resen: Kort over Svendborg. Rohman J. L.: Svendborg til det 14. Aarhundrede i Blandinger fra Sorø 1832 Rohmann J. L.: Skildringer af den danske Historie. Rohmann J. L.: Reformationens Indførelse i Danmark. Rothe C. P. Chr. V. skrevne Reskripter. Rørdam H. F. Dr.: Mester Hans Gaas's Levned paany undersøgt Rørdam H. F. Dr.: Præsten Christen Bruns Optegnelser. Rørdam H. F. Dr.:

Mester Jørgen Jensen Sadolin, Fyens Stifts Reformator og første evangeliske Biskop. Rørdam H. F. Dr.: Kirkehistoriske Samlinger. Rørdam H. F. Dr.: Nogle Aktstykker til den fynske Adels Historie i Kong F. II. Tid. Samlinger til Fyens Historie og Topografi. Schacks Fund. IV. Side 238—258. Schmidt K.: Meddelelser om de fremmede Tropers Ophold i Danmark. 1808. Schou P. F.: Købstædernes Styrelse. 1898. Schrum L., Borgmester udgivet af S. Briksø: Svendborgs Historie. Schäfer D., Dr: Die Hansa. Schäfer D., Dr.: Die Hansastädte und König Valdemar. Secher C. E.: Danmark i ældre og nyere Tid. Simonsen Vedel: Borgruinerne. Simonsen Vedel: Fyens Vilkaar under Grevefejden. Skovgaard Johanne: Dronning Margrethe og hendes Samtid. Sponneck W. C. E., Greve: Om Toldvæsen i Almindelighed. Stenstrup C.: Studier over Kong Valdemars Jordebog. Stenstrup J.: De danske Stednavne. Stein Hendrik P.: Vægterne. Svendborgs Grundtakst fra 1682 (Rigsarkivet). Svendborgs Raadstueprotokoller fra 1620 og frem i Tiden. Svendborgs gamle Pergamentsbreve (50) og Papirbreve (34) fra 1408 og frem i Tiden, i Landsarkivet i Odense. Svendborg Amts Vejviser, 1917—20. Svendborg borgerlige Skyttelavs Festskrift i Anledning af 100 Aars Jubilæet 1915. Svendborg Søassurances Festskrift i Anledning af 50 Aars Jubilæet 1902. Svendborg Dramatiske Selskabs Protokol 1812—20 i Landsarkivet i Odense. Svendborg Navigationsskoles Protokol. Svendborg Amtstidendes Aargange 1842—1918. Svendborg Avis, alle Aargange. Svendborg Snedkeres Protokol fra 1752. Svendborg Skræderes Protokol fra 1821. Svendborg Toldvæsens ældre Journal fra Strandporten ca. 1800—51. Svendborg Amts historiske Aarsskrift 1911. Svendborg Byraads trykte Forhandlinger 1900—17. Om Svendborg, fortalt af en gammel Svendborger, Anonym. (K. B.). 1903. Søkilde Rasmussen N.: Fra Karl Gustavs Indfald i Fyn 1658—60. Søkilde Rasmussen N.: Uddrag af Fyns Landstings ældste Skjøder. Thiset A.: Danmarks Adels Aarbog. Toldmand, af en gammel, Erindringer fra Konsumtionstidens Dage i Tidsskrift for Toldvæsen. 1892. Trap J. T.: Danmark, ny Udgave. Trap J. T.: Slesvig 1864. Tuxen J. C.: Den dansk-norske Sømagt. Urkunderbuch der Stadt Lübeck, fra 1139 og frem i Tiden. Vaaben V.: St. Nikolaj Kirke i Svendborg. Vaupell O.: Den dansk-norske Hærs Historie. Vedell G.: Kongerækker og Tidstabeller. Wedells L. M.: Indenlandske Rejse 1799—1801. Wimmer L.: De danske Runemindesmærker.

A.

- Aabo, 44.
 Aagesen Find, 114.
 Aalborg, 59 62 175 207 298 317 425.
 Aarhus, 113 349 404 457.
 Aarslev Peder, 443.
 Aarslev, 159.
 Lærø, Toldkontrollør, 377.
 Aarrøsdund, 473.
 Aassum Peter, 318.
 Aastrup, 327.
 Abel, Junker & Prins, 29 34 35 79 116.
 Abelske Slægt, 19 20 29 33 34 38 55 58.
 Accise, 363 369 f.
 Adelen 46 66 124 126 156 180 f. 363 f. 381 463 496 f. 499
 Adels Aarbogen, 127.
 Adelige Stamtavler, 156.
 Administrationsbygning, 150.
 Afaldsdynger, Stenald., 21 23.
 Agedrup, 421.
 Agerskov A. J. H., Kaptajn, 483
 Aggersund, 62.
 Agnes, St. Kloster, 27.
 Ahlefeldt, Greve, 477.
 Ahlefeldt, Laurvigen, Bille Greve, 351 261 306.
 Ahlefeldtsvej, 306.
 Akershus, 159.
 Albechsvej 306.
 Albeck J., Garver, 447.
 Albertsen Jørgen, Guardian, 118.
 Alderdomshjem, 228 261 309.
 Alkmar, 87.
 Allerup 59 103.
 Alnerup, 51.
 Als, 49 498
 Altenkrempe 79.
 Altere, 46 75 f. 80 82 90 95 101 103 107 115 f. 123 125 139 319 400 f. 403 414 420 og f.
 Altertavler, 84 85 98 100 101 103 116 119.
 Altona, 140.
 Ammentorp, Driftsbestyrer, 393.
 Amtmænd, 216.
 Amtsraadet, 159 205 259 261 271 392.
 Amtsraadssekretær, 217.
 Amtstidende, Svendborg, 262 348 501 f.
 Amtsstuen, 217.
 Amtsvejsinspektører, 217.
 Andersen A. L., Fattiginsp., 255.
 - A., Tømrerm., 455.
 - Caspar, 318.
 - Chr. Købm., 370.
 - G., Lærer, 150.
 - H. C. Digteren, 314.
 - H. S., Telegrafist, 390.
 - Husby, Rigsdagsm., 500
 - Johannes Ring, Skibsbyg., 360 456.
 - Jens, Brudager, 182.
 - J., Lærer, 264 453 456.
 - K., Lærer, 150.
 - Lars, Fisker, 475.
 - Morten, 403.
 - N. P., Redaktør, 03
 - P., Redaktør, 502
 Anders, Skipper. 33
 - Træskomand, 414,
 Annaborg St., 217.
 Anne Hvids Gaard. (Se Museet).
 Anne, St. Gilde, 40, 123 325 f. 404 og f. 413 f. 417—420.
 Annevej St., 306, 369.
 Annektion af Kirker, 108.
 Apoteker, 192 195 265—267 389. 513
 Apostoliske Menighed, 130.
 Arbejdere, organiserede, 433.
 Arbejdernes Opholdslokale, 345.
 Arbejdsgiverforeninger, 434.
 Arcimboldus, pavelig Legat, 64.
 Arkiv Byens, 188.
 Arlig. Frue, 37 281.
 Arnemagnæanske Samling, 405.
 Arreskov, 28.
 Arrester, 88 187 194 205.
 Arrestforvarere, 187 205.
 Aræ, 24.
 Askegaard, Malerm. 69 71 157.
 Asminderup, 95.
 Asnæs, 177.
 Assam M., Redaktør. 452 f. 455 502
 Assens, 42 48 51 54 94 121 f. 176 206 281 298 349 435 481
 Assistentkirkegaarden, 132 232 374.
 Assurance for Søfolks Ejendele 357.

Asylet „Børnely“, 231 233 236.
Auktionsdirektor, 171.
Aunslev, 172.
Avertering med Varer 329 f.

Aiser, 501 og f.
Axelsen Carl, Jernstøber, 456.
- J P., Jernstøber 456.

B.

Baad Kirsten Hansdatter, 120.
Baadebyggerier, 361.
Baadsmænd, 245.
Baag Herred, 144.
Baagøe Ø., 94.
Baagøes Allé 306.
Baagøes Plads 72, 73 340 360.
Baagøe Chr., Købm., 336.
- E. Købm., 336.
- H. J. Købm., 192 203 335 373.
- J. P. Købm., 285 f. 335 338 351
458 500.
- L. J., Købm., 336, 370 376.
- Peter, 203 355.
- & Riber 316 335 344.
Bach J., Amtsfuldm., 337.
J. Bachmann, 218.
Bade og Badeanstalter, 262—263.
Badehoteller, 289 514.
Badskærere, 104 256 296.
Badstuestræde, 268 296.
Bagergade, 21 44 72 124 f. 130
147 149 f. 212 229 231 233 243
262 267 299 308 f. 313 315 f.
370 455 469 514
Bagerlavet 19 434 f.
Bager, Byskriver, 119.
Bagerport, 37 374.
Bagvej 308.
Bakkehuset, 128.
Bandholm, 351.
Ban pavelig 117 f.
Banegaarden, 334 389 og f.
Bang, Bogholder, 355.
- Christoffer, Skriver, 414.
- Oluf, Tolder, 366.
Banker 336 f.
Baptister, 130
Barfoed Birkedal, Organist, 512
Barfoed C., Købm. 336 355.
- Th., Læge, 151.
Bartskjær Frants, 462.
Basmarck Henrik Discipel, 140.
Basnæs Jacob, 114.
Batterier, 73 478 481
Beck Jochim, Rentemester, 178 463.
- J. F. Chr., 449.
- O., Statsingeniør, 215.
Becker Tønnes, Tømmerhandler. 387
Bedehus mosaik, 128.
Begravelsesforeningen, 264.

Begravelse i Kirkerne, 85 86 101
102 115.
Begrupsvej, 306.
Behøvling, 436 og f.
Bekker Thomas, Løjtn., 485
Bejer J Biltz, Løjtn., 86.
Beldring, Toldassistent, 377.
Bellevue, 22 288 307.
Below Hendrik, 184.
Belvedere, 36.
Belysningen, 270—272.
Berender Fabian, 469.
Berengaria Dronning, 27
Berg G. R., 339.
Berildsdatter Mariane, 122.
Berildsen Hans, 124.
Beridtz Jost 47.
Berntsen Claus, Rigsdagsm., 500
Berth, Malermester 98 452 454.
Bertelsen Rasmus, Muremester, 493
Besejling af Havnen, 345 f.
Beskrivelse af Svbg., 1778, 10
Bestillingsmænd komn., 214 f.
Bethaniakirken, 130
Bethel, 128 130 267
Bethel Niels, 114
Beyer Carsten, 327
Bibelselskaber, 152
Bibliotheket, 151 152 153 356
Bie L., Købm., 391
Biering Vito Jomfru, 86
Bild Erik, 278
- Ølrick, Kannik, 404
Bildes Jens, 181
Bilde Mons, 497
- Sophia, 497
Bildsøe P. M., Rektor, 93 140
Bildt Evert, 127
Bille Anders, 467
- Braheske, Ejendom, 132 320
- Claus, 156
- M., Kommandørkaptajn, 348
Bindingsværk, 312
Biografteatret, 506
Bircherod, 12
Birchmøller C. F., 283
Birkholm, 48

Biskopper.

Andersen Jens, (Beldenak), 47 60
90 103 120 122 423

- Bang Niels, 137
 Biskopper af Strengnæs og Skara, 65
 Carl af Hamar, 63
 Engelstoft Dr., 114 223 499
 Erik af Odense, 36
 Erkebispnen af Lund, 64
 von Euch Johannes, 129
 Gaas Hans, 49 104 120 f. 322 403
 Grand Jens, 30
 Gyldenstjerne Knud, 47 60 67 122
 Hersleb, 105
 Jacob, Viborg, 33
 Jespersen Niels, 135
 Johan af Ribe, 33
 Johannes III. Ovesen, 59 398
 Jonsen Navne, 103
 Jonsen Niels, 112
 Kingo Thomas, 102 118 210
 Krabbe Johansen Erik af Odense, 33
 Krasse Mogens, 118
 Madsen Jakob, 17 135 225
 Magnus af Odense, 59
 Muus, 92
 Nikolaj St. af Myra, 27 80
 Olav af Aarhus, 33
 Ramus, 94
 Regnar af Odense, 35 38 58 109
 Rønnow Karl af Odense 60 61
 Sadolin Jørgen Jensen. 107 123
 Stein, 90 244
 Stigsøn Niels, 44
 Ulfeldt Henning Torklidsen, 59 107
-
- Bispegaard i Odense, 64 66
 Bissen, Billedh., 345
 Bjelke, Rigsadmiral, 225
 Bjernemark, 23
 Bjerreby, Taasinge, 104 225 336
 389
 Bjørnemose, 56 103 206 501
 Bjørnø, 49
 Blixen Finecke, Kammerherre, Baron
 153
 Bluhme, Overlods, 346 481
 Blum R., Amtsf. 217
 Bløcher A. S., Frue, 101
 Boder, 115, 126, 312
 Bogense 105 328,
 Bogholdere. kommunale, 215
 Boghvedemøllen 323 343
 Bogsamlinger, 152
 Bolværk og Pallisader midl., 25 71 f.
 339
 Bondegaard A. C., Redakt., 502
 Bonifasius V. Pave, 30
 Bonnesen, Smedem., 320
 Borch, Kancelliraad, 350
- Borgeleje, 42, 461, 465
 Borgen i Svbg., 14 f. 23 f. 33 f. 36 f.
 41 f. 55 61 68 f. 73 79 f. 95 102
- Borgere.*
- Abraham Peder, 182
 Albertsen, Gregorius, 413
 Andersen Anders, 174
 - Jens, 162
 - Peder, 316
 Anderssen Peder, 178
 Bager Anders, 414
 - Hans, 178
 - Jørgen, 177
 Bang Claus, 401
 - Lauritz, 178
 - Mads Andersen, 101
 - Niels, 50
 Basse Jep, 107
 Bendtzen Lauritz, 178
 Bernicke Knud, 423
 Bertelsen Hans. 174
 Blome Jørgen, 181—182
 Bruun T. P., 493
 Brøgere Claus, 403
 Buch Morten, 496
 Bødker Rasmus, 178
 Bøjesen Peder, 162
 - Rasmus, 162
 Christensen Jens af Ærøsk., 181
 Dunst Niels, 317
 Edher Nis, 414
 Engel Hans, 401
 Erendsen Niels, 493
 Eriksen Jacob, 137
 Eskildsen Tord, 400
 Feldbereder Jens, 162
 Fynbo Jeppe, 103
 - Niels, 317
 Girckesøn Jes, 414
 Glarmester Jep, 414
 Guldsmed Albrecht, 177
 - Hans, 421
 Hanssen Albert, 177
 Hansen Hans, 494
 - Kaspar, 162
 - Niels, 162
 Henriksen Rasmus, 178
 Holve Thomas, 177
 Huid Anders, 177
 Iftuersen Hans, 177
 Jacobsen Peder, 276
 Jensen Anders, 162
 - Hans, 400
 - Johan, 494
 - Knud, 103
 - Lars, 317

- Jensen Rasmus, 177
 Jespersen Hans, 175
 - Rasmus, 162
 Johansen Peiter, 494
 Jude Jes, 316 f. 400
 - Søren, 400.
 Jul Lars, 425.
 Junker Mads, 400.
 Juelsen Lauritz, 318.
 Jyde Rasmus Nielsen, 162.
 Jørgensen Jørgen 162.
 - Morten, 203 514.
 - Rasmus, 177.
 - Søren, 162.
 Kaabeløs Rasmus, 177.
 Kedelsmed Peder, 178.
 Kiø, Rolluf, 162.
 Knivsmed Peder, 177.
 Knudsen Anders, 162.
 Kremer Anders, 399.
 Krughelund Absalon. 403.
 Lauritzen Niels, 177.
 Lauritsøn Rasmus, 162.
 - Jep., 414.
 Laursen Knud, Smed, 493
 - Sander, Snedker, 494
 Lege Henrik, 400.
 Lemmecke, Knud, 426.
 Lercke, Hans, 423.
 Lundh Per, 425.
 - Hans M., 162
 Madsen Niels. 423.
 Magensen Peter, 425.
 Maler Peder, 120.
 Mathison Petrus, 32.
 Matzen Jesper 178.
 - Markus, 401.
 - Marquard, 401.
 Mattzen Peder, Hattemager, 493
 Michelsen Hans 177 178 277.
 Mogensen Peder, 51.
 Møller Madz, 182.
 - Christof., 493
 Nielsen Hans, 162.
 - Knud, 316.
 - Ole, 162.
 - Peder, 178.
 - Peder. 178.
 Olsen Jørgen, 177.
 Olssen Peder, 178.
 Paaske Hans, 178.
 Pedersen Anders 162.
 Pederssen Christoffer, 177.
 - Gregers, 178.
 - Hans, Bager, 493
 Pedersen Kristian, 162.
 Pederssen Niels, 177.
 Persen Mads 423.
 Persen Rasmus, 494
 Persen Anders 414.
 Persen Hans 399.
 Perssøn Velates 414.
 Rasmussen Kristoffer, 162.
 Reff Hans, 401 414.
 Remmesnider Anders, 177.
 Remmesnider Peder, 177.
 Skeyer Morten, 423.
 Skinder Girke, 400.
 Skinder Hans, 178.
 Skomager Anders, 400.
 Skriver Peder, 173.
 Skræder Claus, 178.
 Skrædder Hans, 178.
 Snedker Jens, 178.
 Stefansøn Jørgen, 162.
 Stey Jep, 414.
 Strub Jens, 177.
 Svenske Hans, 177.
 Sverkissen, 178.
 Sørensen Jens, 162.
 Torbjørnsen Hans, 85.
 Tøgesen Jens, 493
 Villumsen Peder, 318.
 Villadsen Jens, 162.
 Werkmester Claus, 413.
-
- Borgerdydskolen, Kjøbh., 149.
 Borgerlane, 20 487.
 Borgerforeningen, 152 153 155 239
 453 506 508 512.
 Borgerled, 276.
- Borgmestre og Byfogder.*
 Andersen Hans, 160 399 422.
 Bech P., 206.
 Borring Jørgen, 88.
 Broersen F. Q., 207.
 Dorph 185.
 Enevoldsen Mikkell, 101 160 162.
 Hansen Peder, 493
 Hansen Søren, 179.
 Hendriksen Mogens, 182 183.
 Holm Gunnar, 160.
 Hugger Claus, 173.
 Jessen J. C. v., 207 352 499.
 Jespersen Lauritz, 493
 Jørgensen Mandrup, 206 436.
 Krog Hans, 413.
 Lund Th., 8 205 207 271 311 352 486
 Mogensen Peder, 173.
 v. Molthe C. J. F. A., 207 447.
 Møller S. J., 206.
 Møller Christoffer, 494
 Nellemann, 148 192 197 207 441. f.
 Nielsen Laurids, 401.
 Poulsen Jesse, 160.

- Rasmussen Søffren, 181.
 Poulsen Claus, 191.
 Richardson Hans, 100 101 162.
 Rosenberg Mads Tønnesen, 87 172 443.
 Schou C. L., 205 207.
 Schrum L., 8 20 72 133 204 205 207 229 257 441 453 467 489 f. 496 499
 Skrivers Claus, 276.
 Skriver Hans, 46 173 222 327 401 423.
 Skriver Rasmus, 134 182 183 224 367 f.
 Smith O. F., 152 159 207.
 Splid P. K., 206.
 Steffensen Mads, 162.
 Tauch H. A., 206.
 Uldahl J., 206 280 285 323 334.
 Wullenweber Jørgen i Lybæk, 45 49
- Borgerrepræsentation, 172 352 f. 355.
 Borgerskoler, 106 146 147 254 258 267 306 335.
 Borgerstiftelsen 229 f. 239.
 Borgervæbning, 20 485 og fr. 512
 Borgruinerne, W. S., 58.
 Bornholm, 48 66 206.
 Bornholm, Orlogsbrig, 360.
 Borella Don Jon, Oberst, 474 479.
 Boring Herman Vegner, 106.
 Both L., 8 13.
 Braband 113.
 Brandersen Laurentius, 118.
 Brandenburgske Tropper, 31 468.
 Brandinspektører, 214 215 272 273 278
 Brandstation 204 274 f.
 Brandvæsenet, 171 272
 Brandt C., Købmand, 44
 - Chr., Sejm., 229 355
 - F., Købm., 192 203 313
 - H. C. Købmd., 330
 - H. E. do. 330
 - Margrethe, Frue, 101
 - R. P., Købm., 335
 Brangstrup 327
 Bregnedalen 278 292 307
 Bregnedalsvej 307
 Bregninge T., 84 107 108 139 225
 Breitenborg, 48
 Bremerholm, 250 252
 Brenderup, 60
 Brev til Lybæk 1362, 311 f.
 Breviarbønner, 117
 Bricteson Hans, Foged, 60 413
 Briksø S., Byfogedfuldmægtig, 8
- Broch C. J., jun. og sen., 457
 - Morten, 181
 Brockdorf Ditlef, 61
 Brockdorff Juel, Baron, 500
 Brockenhuus Frants, 124 f. 174 176 317 425 462
 - Gine, 278
 - Jakob, 174
 - Lauritz L., 181 184
 - Olufs Gaard, 497
 - Schack L. Greve og Amtmand, 98 100 133 205 216 237 244 291 308 337 368 455 489 498 500 508
 - Mikkell, 107, 327
 Brogade, 24 37 f. 109 212 268 301 f. 304 310 315 339 341 370 f. 392 494 508
 Broholm Md, 146
 Broholm, 23
 Brok Eske af Hikkebjerg, 59
 Broncealderen, 22 f. 99
 Broncestatuen af Gr. Br. Schack, 205
 Brotakster 344
 Bruchwandt Gabriel, 367
 Brudager, 182
 Brudeskat 183
 Brugmann Margrethe Frue, 102
 Bruhn Løjtnant, 474
 Brunkebjerg, 65
 Bruun, Gørtler, 456
 Bryske Antonius, Kansler, 459 f. 463
 Brændevinsbrænding, 333
 Brændevinstøj, 375
 Bræstrup, 59
 Brøndum, 62
 Brøndum Nielsen J. Dr., 24
 Bunde Olov, 59
 Bygningsinspektør, 257
 Byens Bæk, 268
 Byens Stræde, 173 305 318
 Byerhverv de danske, 8
 Byfogeder fra 1750 osv., 206—07
 Byhaveskoven, 290
 Byloven, 162 163—71 268 361
 Bylow, Amtsforv., 217
 Byl Niels, 114
 Bymøllen, 71 124 301 322 374 469 479 494
 Bymissionen, 243 f.
 Bynævnet 161 162
 Byraadet, 89 f. 149 151 153 f. 159 172 233 236 242 f. 259 261 276 f. 289 291 306 308 355 392 453 og f.
 Byraadsmedlemmerne fra 1869 osv. 207—209

Byrådsvalg, 209
Byskat, 48 161
Bystyngte, 173
Bysvende, 161
Bysvend Knud, 413
Bøddel og Galgefugl, 189
Bøddelen 189
Bødkerlavet, 435 449
Bøjden, 473
Bøjesen, Justitsraad, 119
Bøjert, 179
Bølle Susanne Fru, 327
Bønnelyke C. H., Fabrik, 457
Bønæssøgning, 443 og f.

Bønnelykke L., Købm., 351
Bønnelykke S., Fabrik, 457
Børgesen Md., 507 f.
- Nikolaj, 513
Børgesens Grd., 151 453 455 507 514
Børnehuset, 251
Børnehjælpsdag, 501
Børnekopper, 267
Børsgaarden, 71
Bøsseskytter, 245
Bøstrup, 428
Bærtelsen, Lærer, 291
Bülów, Kapt., 490

C.

Campen 89
de Campen H., Klokkestøber, 89
Capitler 117
Caroline Amalielund, 26 196 202
228 289 f. 307 f. 366 479 506
Caroline Amalie Prinsesse, 195 235
266 289 454
Caroline Amalie Stiftelsen, 235
Caroline Amalievej, 307 486
Carre A., Købm., 195 203
Carreras, Løjtnant, 476
Carstensen M. Frk, Lærerinde, 150
Carstens O. R. Premierløjtnant, 484
Cartagena, 347
Cederfeldt Løjtnant, 474
Centralforeninger, Arbejdsq. 452
Chr. 8. Orlogsskib, 358
Christianshavn, 149
Christiansminde, 21 195 202 206
286 f. 289 f. 307 322 324 342
351 454 497 500 508 512
Christiansmindevej 307
Christiansmøllen, 323
Christian, Prins af Lyksborg, 497
Christiansvej, 307
Christensen Chr. Snedkerm., 441

- Mægler, 362
- Poul, Kirkevæрге, 99
- Skræddermester, 489, f.
Christine Dronning, 41 63 114
Christoffer Gr. af Oldenb. 41 45 47 48
Christoffer Hertug, 30 f.
Cikoriefabrik, 129
Clara Kloster, 58
Clausen Clement, Rektor, 137
- Hans, Kæmner, 224
- Nis, 317
- Peder, 317
Clemmesen Ark., 262
Clement, Tolder i Kjøbh., 426
Colding Dr., 358
Collequii Gilde, 121 126 403 f.
Commerce Collegiet, 436
Concordia 69 305 458
Cortes Th., Direktør, 506
Consumtionstold 10 363 og f.
la Cour, Kæmner, 336
- J. C., Kredslæge, 264
Creditolag, 376
Custodier, 109
Cøln, 62

D.

Daa Birrithe, 467
Dagbladet, 503
Dagvogne, 374 f. 386
Dahlbom, Kordegn 335
Dahlberg Erik, General, 470 f.
Dalby Kirke, 103
Dalum Kloster, 470
Dam Bager, 26
Dampbadeanstalten, 43 111 216
Dampskibsbro, 342
Dampskibe og Ruter, 348 f.
Danehoffet 1302, 30
Dannebrog, Kongeskibet, 501
Dannebrogsvaj, 307

Danner, Grevinde, 498
Dannemand Grevinde, 89 232
Danske Lov, 246 253
Daugaard, Kloster i Middelald., 320
v. Deden, Kaptajn, 102
Demarkationslinien, 360 371
Diana, Korvet, 346.
Dichman, Kaptajn, 376.
Dichmann P. S., Oberst, 483
Diegen Mikkel, Byskriver, 160 399
Desinfektion, 259.
Dichmann, F. S., Oberstløjtu., 483
Distriktslæger, 215 256.
Dons A., Godsejer, 336.

Dorothea, Dronning, 43.
Dragere, 161
Drejø, 40 385
Dronningemaen, 21 36 37 70 72 280
291 f. 303 305 308 371 376
Dronningholmsvej, 128 303

Dronninglund, 94
Dronningens Regiment, 477
Dunst Gertrud, 317
Dybbøl, 498
Dyrlæger, 215

E.

Eckersberg C. V., 98.
Eckersberg J., Arkitekt, 130 204 254
274 453 501 508.
Eckmann Jacob, Politiasistent, 214.
Edelien, Maler, 84.
Edsformular for Rektorer, 138.
Egebjerg, 316,
Egebjerg R., Redaktør, 502
Egenappeskoven, 290.
Egenappevej, 308.
Egense, 23, 123, 472.
Egensevej, 218 306 f.
Eger, i Norge, 105.
Egeskov, 124 f. 261 306
Eghen v., Gesandt, 447.
Eckernførde, 298.
Eksercerplads, 486
Elektricitetsværket, 215 271
Eleonora, Prinsesse, 24 f. 515
Elfsborg, 462.

Eligerede Mænd, 131 172 192 195
197 214 282 284 f.
Ellensborg, 92.
Embden, 179.
Emmelntorp, Hannover, 29.
Enghaverne, 307.
Enghavevej, 307.
England, 68 119 329 331 f. 341
349 383 505
Epidemihospitalet, 259.
Erikskilde St., 395.
Eriksen Ejler, 47.
Eriksen Anderup, Rigsdagsm., 500
Eriksen Peder Adelsm., 120
Eriksen P., Tobakshandler, 508
Estrup, Minister, 499
Eutin, 79.
Ewald, Dr. med., 256
Evenskov, 404

F.

Faaborg, 8 28 33 49 349 f. 367
380 383 f. 386 390 f. 393 f.
428 432 435 470 473 f. 476 f.
481 483
Faber, Lærer, 146 151.
Fabriques Don Antonio, Løjtnant,
476.
Fabrikker, 456 f.
Fagforeninger, 452.
Falkenberg, 292.
Fallesen, Løjtnant, 474.
Falsterbo, 326.
Fangefuged, 214.
Fanger, tyske, 39.
Fangsted Lars Erensen, Skrædder 442.
Fanø, Gæstgiver, 288.
Farvergaarden, 479.
Fastenove Johannes de, 89.
Fattigfoged, 214
Fattigforstandere, 215 254.
Fattiggaarden, 115 216 225 233 253
f. 257 f. 305 309 322
Fattiginspektører, 254 f.
Fattigkassen 243 f.
Fattigskole, 141

Fattigvæsen, 228 233 f. 244 f.
Faye G. A., Amtmand, 216.
Feldberedere, 322 435 449
Feldberedermøllen, 214.
Femern, 467
Fich C. A., Redakt, 502
- P., Kordegn, 114
Findsen Niels, 114
Fiskeri, 351
Fiskeskammel, 300 319 425
Fisketorv, 38 109 300
Fixen Aksef, 124
Flaader, 33 45 48 f. 66 159 256 346
459 463 f.
Flandern, 113
Fleb Jacob, Befalingsmand, 30
Flensborg, 38 f. 43 101 104 298 313
327 348 f. 355 397 425 498
Flindt Christen, Hører, 140
Flyginge, 66
Fog R. G., Købmand, 338
Fog, Malermester, 454
Fogh, Løjtnant, 482
Fogtmann, 93
Foldager J. L., Købmand, 25 468

- Folkebladet, 502
 Folkemuseet, 449 og f.
 Foreningen til gl. Bygningers Be-
 varing 154
 Forening til Opførelse af Boliger 243
 Foreninger og Forlystelser, 507 og f.
 Forhyringsagent 357
 Forligskommissær, 214
 Forstmand, 216
 Forskønnelsesforening, 291
 Forsvarsværker, 54 514
 Fortegnelse over Haandværkere 433
 Fortegnelse over benyttede o. l.
 519 og f.
 Frakke Astrad, Drost og Foged, 27
 109.
 Franciscus den hellige, 89 108
 Franciskanerkloster og Kirke, 10 27
 33 36 49 61 72 77 89 101 f.
 105 107 f. 123 131 140 142
 222 231 256 268 283 301 304
 318 320 325 342 426 468
 Frandsen H., Købmand, 334
 Franke Brdr., 25
 Franskmændene, 388 473 og f.
 Fraugde, 59
 Fredensborg, 95 436 f.
 Fredericia, 87 390
 F. V. Atlas, 19 188 296 299 300 f. 304.
 Frederik, Hertug, Gottorp, 63 f.
 Frederiksdal, 470
 Frederiksen, Kordegn, 455
 Frederiksgade, 307 343 345 393
 Frederikshavn, 383
 Frederikseen, 263 340 342 f. 345
 f. 348 351 361
 Fredløse, de, 30 82
 Friis Bodil, Frue, 86
 - Egem, 156
 - J., Kaptajn, 86
 - Jesper 101 156 f. 159
 - Johan, 46 122 137 139 178 492
 - Johannes, 100
 - Niels, 184
 - P., Landstingshører, 276
 - Vibeke, 86
 Frimestre, 447
 Frimurerne, 84 100 512
 Frimærker, 309
 Fritz Juel, Færge, 385
 Frousing, Lærer, 150
 Vor Frues Gilde, Flensborg, 425
 Frue Vor Kirke, 10 f. 16 22 f. 25 f.
 34 37 68 71 74 79 90 93 95 f.
 102 f. 107 115 122 f. 126 f.
 131 141 195 f. 229 233 235 281
 307 319 398 400 402 420 f.
 423 425 496 f. 516
 Frue Kirkestræde, 304
 Fruerskoven, 21 269 f. 285 f. 307
 Fruer Stue Skiften, 307
 Fruestræde, 100 106 130 147 150 f.
 155 157 212 233 254 258 304
 310 314 389 453 508
 Fruerstuevej, 128 307 309
 Fryd R. N., Stationsforst., 391, 393
 Frøbjerg, 144 f. 171
 Fugge Albert, 47
 Fugl, Frk., 146
 Fugleskydning, 288 508
 Fuglsang, 104
 Fund fra Oldtiden, 21 f.
 Fyldbæg, 23 f. 71
 Fyns Bispearkiv, 135
 Fyns gejstl. Historie, 105 127
 Fyns Mette, 114
 Fyns Stifts Industriforening, 452
 Fyns kommunale Telefonselskab
 321 f.
 Fyns Stifts Tidende, 481
 Fyns Tidende, 503
 Fyns Venstreblad, 503
 Fædrift, 276 f.
 Fæfod, Svendborg, 276
 Færgebroen, 282 f. 341 344 370
 385 478
 Færgegaarden, 73
 Færgegaardsjorden, 284
 Færger, 175 176 306 385 480 481
 Færgevej, 306 355
 Færøerne, 94 352
 Fæstekontor autoriseret, 216
- G.**
 Gaas Vaaben, 127
 Gabestok, 188
 Gader og Veje, 292 f.
 Gadelygter, 270 f.
 Gadendorph Christoffer, 178
 Galge, 178 180 188
 Galgebakken, 36 188 f. 291 308
 490
 Galgebakkevej, 308
- Gl. Gaarde og Huse 311 f.
 Gaas Christian, 120 121
 - Familien, 96
 - Købm., 127
 - Ole, 99 100 127 181
 Gaasetræde, 72 212 263 300 371
 Gaasetaarnet i Vordingborg, 71
 Gaasetorvet 37 f. 71 109 150 293
 301 510 337 340 355

Gall, Arkitekt, 147
 Gamst L. C. og H., 89
 Gammelgaard N. P., Kæmner, 496
 Gang, underjordisk, 61
 Gartnerier, 276
 Gartnervej, 306
 Garverne, 449
 Gasbeholder, Gasometre, 37
 Gasledninger, 310
 Gasværket 263 271 f. 344 f.
 Gasværksbestyrer, 215
 Gautier, Oberstløjtnant, 477
 Gede, Frue, 146
 Geert, Greve i Holst., 31
 Gensdarmene, 213 484
 Georgius Petri, 60
 Gerhard, Greve i Holst., 31 58 118
 336
 Gertrudgilde St., 400 f.
 Gilder og Lav middl., 38 103 107
 186 308 325 394 og f.
 Girobanken, Hamborg, 328
 Gislev, 128
 Gjerritsgade 37 69 f. 106 129 150
 212 267 f. 297 301 304 310 313
 f. 318 336 f. 339 354 369 f. 373
 389 468 479 494 502
 Gjerritsport, 118 369 373
 Glarmestervej, 306 309
 Glob Anders, Mester, 48
 - Henrik, 124
 Glorup, 403 f.
 Godeke de Swineborch 325
 Gormsvej, 307
 Gottlieb, Kaptajn, 473
 Gottorp Slot, 45 63
 Graabrødrene, Kirke og Kloster.
 (Se Franciskanerne)
 Graabrødrekirken i Stockholm, 65
 Graa, Købm., 253
 - Graa Mads, 98
 Graae Mads Stiftelse, 231 233
 Graas Mølle, 323
 Graa Niels, 100 486
 - Peter Jørgensen, 86
 Graaes Sti, 309
 Graaesvej, 306 309
 Graverbolig, 132
 Gravhøje 22 f.
 Gravnænet, 70 279 308
 Gregers Broder, 316
 Gregersen B. Redaktør, 496
 Greifswaldø, 463
 Grevens Fejde, 43 f. 73 96 159 321
 465
 Grev Schacksvej, 309
 Grimsted, 470
 Gro, 114
 Grubbe Ejler, Rentemester, 463
 Grubbemølle, 322 374
 Grubbemøllebækken, 308
 Grubbemøllestræde, 270 291 301
 Grubbemøllevej, 308
 Grundtakts, 214 278 281 f. 284 318
 493 og fr.
 Grydestøber Mikkel, 317
 - Poul, 99
 Gryn Hans, 126
 Græsholmene, 280 f. 479
 Græsholmskoven, 290 307
 Græsholmvej, 307
 Grønbech J. B., Ritmester, 484
 Grøndall, 95
 Grønwald Knud, Købmd., 490
 Grønwald S. J., Forstander, 453 455
 Gudbjerg Niels, Oldemand, 443
 - P. R., Pottemager, 447
 Gudme A. H., Fabrik., 457
 Gudme Herred, 152 192 215 218
 256 280 388
 Guds Legems Lav, 425
 Gultved Holme, 317
 Guldsmede, 31, 190
 Guldsmede, Remsnidere og Sværd-
 fegere Gilde, 415 og f. 420 og f.
 Gyldenstjerne, Greve, 381
 Gyldenstjerne, Kristine, Frue, 60
 - Mogens, 460
 - Predbjørn, 184
 Gymnasium, 149 f.
 Gæstgivere, 513 fr.
 Gøtha Artilleriet, 482
 Gøye Birgithe Frue, 127
 - Eskil, 127, 177
 - Rektor, Dom., 54

H.

Haahr N. M., Lærer, 148, 150
 Haandskrift gl. fra Nancy 11
 Haandværkerfest, 454
 Haandværk ophørte, 432
 Haarup, Fotograf 26
 Haastrup, 59
 Hack, Karen, 318
 Haderslev, 298
 de Haes, Cornet, 87
 Hagedorn, Admiral, 144
 Haken Hartwii, 39
 Hallberg E., Fabrik. 457
 - H., Fabrik., 25 457
 - O. Fabrik. 457

Hald J. C., 283
 Hallas, Kaptajn, 232 255
 Hallindskov 23 146 206 280 f.
 283 f 309
 Hallindskovskolen, 147
 Hallindskoven, 290
 Hallindskovvej, 308
 Halmstad, 184 463 f.
 Halsten N. P., Overlærer, 148
 Hamar, 63
 Hamborg, 328 350 357 380 386 447
 Hammershus, 66
 Hammershøj A., Overlærer, 148
 Hamundson Nicolaus, 114
 Handelen, 324 f.
 Handel med Ejendomme, 316 f.
 Handelsforeningen, 242, 326 334
 Handel ulovlig, 41 42 327
 Handels- og Kanal-Kompagni, 329
 Handels- og Landbrugsb. 26 338
 Handelsskolen, 335
 Handskemagere, 449
 Hannover, 29 388
 Havnestæderne, 32 39 324 327 f.
 Hansdatter Ellen, 226
 Hans Prins, 499
 Hans St. Kirke og Kirker i Odense,
 104 318
 Hansen, Birkedommer, 475
 - Bundtmager, 494
 - Frederik, Skomager, 229 231
 - Frk., Skole, 151
 - H., Skibsbyggeri, 342
 - Hans, Rebslagerm., 446
 - H. P., Gaardejer, 336
 - H. P., Redaktør, 264 503
 - Jes, 107
 - Landinsp., 303
 - Lauritz, Skoleinspektør, 151
 - Mads, Kæmner, 162
 - Markus, 404
 - Morten, 173 f.
 - Olaf, Student, 137
 - Peter Bager, Skolem., 136
 - P. C. Murerin., 453
 - Peder, Rebslager, 446
 - Rasmus, 321
 - Sofus, Købm., 335
 - V., Direktør, 363 457
 Hansvej St., 306
 Hardenberg Ejler, Foged, 42
 - Erik, 184 497
 - Helvig, Frue, 113 222 224 f.
 Harder H., Sagfører 351
 Hassing E. E., Brandinspektør, 275
 Haste, Justitsraad, 374
 Hattemagerlavet, 445
 Haugvitz Adolf, 101
 Havnen, 11 72 263 269 271 f. 291
 302 f, 321 334 338 f 356 362
 370 f. 378 f. 392 498 f.
 Havnefogder, 215 341 f. 346 368
 370
 Havnegade, 129 306 342
 Havnekasserer, 346
 Havne ulovlige 39 40 181
 Heden, 428
 Heelgade, 303
 Heiligenhafen, 184
 Helagergaard, 36
 Helager, 41
 Heldwad Christen Pedersen, 85
 Helgengilder, 396
 Helleristningssten, 22
 Helletofte, 276
 Helligaandshuse, 244
 Helsingborg, 159
 Helsingør, 347
 Heldtzen Amtm., 499
 Helvig Frøken, 225
 Helvorskov, Anne Margrethe Fru,
 86
 Hempels Avis, 73 312 346
 Hempel Kancelliraad. 442
 Henneke, Greve, 118
 Henrettelser, 190 490
 Henriksen Niels (Sandberg), 124
 Herberg, offentlig, 20 381 513
 Herbst, D. C., 89
 Herluf Trollesvej, 306
 Hermansens Frk. Skole, 148
 Hermann, Vecht, 33
 Herninge, 94 421
 Herredsfogeder, 217 f.
 Herredskontor, 205 218
 Hertugdømmerne, 64 324 376
 Hertugen af Augustenborg, 482
 Hesselager, 139 336 386 427 473
 475 492
 Hesselagergaard, 46
 Hestehave gl., 22 206 263 280 290
 507
 Hestehave ny, 280
 Hestehaveodden, 73 341 480 f. 499
 Hestehavevej, 307
 Heysem Johannes, 39
 Hikkebjerg, 59
 Hindemae, 142 145 172
 Hindsgavl, 30
 Hindsholm Birk, 218
 Historisk Samfund, 153
 Hjaltese, Kirke, 46
 Hjortslund, 95

Hjortø, 40
 Hjælpeforeningen, 237
 Hjælpers, St. Gilde, 398
 v. Hoben J. F., Kaptajn, 86
 Hoff, Hans Petersen, 137
 Hoffmann, Arkitekt, 128 147 242
 334 455 f. 506
 - Sergeant, 482
 Hofmangsgave, Stamhus, 239
 Holberg Ludvig, 13 16
 Holck Anders, 497
 Holkenhavn, 92
 Holland, 87 89 113 301 331 333
 Holmdrup, 103, 336 472
 Holm C., Amtsforvalter, 217
 - Organist, 512
 Holmestræde, 304 374
 Holmsted B., Apotheker, 265
 Holmsted C., Apotheker, 265
 Holst J. L., Direktør, 351
 Holste Claus, Tjener, 191
 Holsten og Holstenerne, 38 f. 45 f.
 78 f. 179 348 472
 Holstenske Grever, 31 f. 58 324
 326
 Holst' Skole, 148 150 514
 Holstein Admiral, 497
 Holstein Holsteinborg, Greve, 498
 og fr.
 Holsøe N. P. C., Arkt., 393
 Horsens, 94 298
 Hors Johanne, 316
 Hospitalet, 114 f. 222 f. 245
 Hospitalsvogn, 115
 Hospitalsværger, 215
 Hoteller, 513 f.
 Hude L. v. d., Konsul, 338, 362 f.
 Hudes Plads, 321

Idestrup, 94
 Iholmen, 23
 Ikast, 95
 Ildebrande, 311 f.
 Indbyggernes Antal, 491
 Indkvartering af spanske Tropper,
 474 f.
 Indremissionen, 128
 Indrullering, 481
 Indskriptioner, 314 315

Jacobsdatter Mette Høeg, Frue, 86
 Jacobsen, Erik, Discipel, 137
 - Th., 84
 Jagd, Kaptajn, 151 390

Huitfeldt, 26
 Hulgade, 37 69 123 263 300 318
 342
 Hundstrup 60 428
 Husen Amtsvevingspektør, 291 500
 Huusom A., Rheder, 291
 - E., Smedemester, 229
 - Jørgen, 257 275 291
 Huusomsvej, 306
 Hvalfiskens, Brig, 356
 Hvenegaard Th., Landinspektør, 152
 159
 Hvide Anna, Frue, 101 156 og f. 159
 Hvide By, 309
 Hvid Hans Ulrick, 105
 Hvide Knud Ottesen, 156
 Hvide Margrethe, 156
 Hvidkilde, 56 60 62 67 184 187
 280 f. 320 f. 472
 Hvilsoms Værf, 61
 Hvitfeldt Anna, 497
 - Corfitz, 101
 - Poul, 464
 Hybel C., Smedem., 453
 Hyltoft R. 172
 Hyrder, 215
 Højstrøm, Lærer, 159
 Højby, 103
 Høje Bøge, 22 f. 35 269 285 f.
 402 f. 507
 Højsgaard, 156
 Højvande, 344 f.
 Højwald Anders 203
 Høkerhandel, 348
 Hølbugten, 326
 Hømarken, 61 146 206 253 280
 283
 Hømarkskoven, 284

I.

Industri- og Haandværkerforeningen,
 452 f.
 Indvielseskers, 96
 Ipsen H., Direktør, 152 f. 159 351
 Irgens C. C. M., Oberst, 483
 Island, 351 f.
 Italien, 108
 Itzeho, 48
 Iversnæs, 469

J.

Jagtklub kongelig, 349
 Jakobsen Christian, Skipper, 352
 - P. E., Skibsfører, 242, 352
 Jantzen, Byfogedfuldm. 204

Jensen Albert, Landstingsmand, 151
 - A., Arkt., 132 154 261 264 290
 337 f.
 - Andreas af Essendrop, 59
 - A., Skibsbygger, 361
 - Berend, Gartner, 151
 - C. A., Bankdirektør, 338
 - C. A., kongelig Vejer, 362—508
 - Chr. A., Magist., 155
 - Frk., Skole, 148 149 151
 - C. W. Jensen, 151
 - Henrik, Lærer, 151
 - Jørgen, Premierløjtnant, 484
 - J. Rebslager, 355
 - Jens, Politiassistent, 214
 - Julie, Lærerinde, 149
 - Laurits, Drost, 256
 - N., Prokurator, 353
 - Peder, 472
 - P., Dyrlæge, 159
 - Rebslagerm., 503.
 - Rorsbetjent, 377
 Jepsdatter Karine, 420
 Jepsen, Jørgen, 317
 Jernalderen, 22
 Jernbaner, 22 69 111 114 148 259
 303 f. 307 342 350 379 389 392
 f. 498
 Jernbanegade, 304
 Jerson, 60
 Jespersen Jørgen, 100
 - Peder, Dr., 85 f.
 - Rasmus, 317
 Jesse Bastian v., 51
 Jessens Mole, 306 343 f. 392

Johan II, Greve af Holsten, 31 326
 Johanneskirken, 130 498
 Johansen J., Smed, 131
 Jonssen Claus, 178 f.
 Jordemødre, 215 f.
 Juel, Købm., 360
 - Niels, Admiral, 226
 - General, 119
 - Niels, Kammerherre, 280
 - Niels, Oberst, 227 477
 Juhl, Væver, 71
 Julemærkesanatoriet, 262 f.
 Juul Dorothea, Frue, 101
 - Peter, 212
 Justitiarius, 93
 Justitskassen, 93 172
 Justitsministeriet, 490
 Jylland, 44 47
 Jylland Fregat, 356
 Jørgensen Anna, Enke, 226
 - Clementine, Lærerinde, 149
 - Emil, Købmand, 69 502
 - Ferdinand, Købm., 320
 - F., Arkitekt, 128
 - Harald, Politiassistent, 214
 - H., kgl. Translatør, 8 149 335
 343 500
 - Holger, Lærer, 150
 Jørgens St. 22 114 138 269 283
 285 f. 290 301
 Jørgens St. Sygehus, 34 184 244
 255 f.
 Jørgensen Vogel M. U., Redaktør
 502

K.

Kaas Hans, 101
 - Jens, 179
 Kabel Heine, Ridder, 58
 - Henning, 59
 Kabler, 310
 Kaldslund, 95
 Kaledonia Damper, 348
 Kalentegildet, 108 402 f. 425
 Kalkmalerier, 78 96 111 155 157
 Kalisch Frk., Lærerinde, 151
 Kalleborg, 326
 Kallehavesti, 309
 Kalmar Slot, 184
 Kalver Rudtben, Ridder, 59
 Kampestensfundamenter, 68 70 f.
 75 96
 Kanal Slesvig-Holstenske, 341
 Kanalen i Lundén, 344
 Kancelli pavelige, 52

Kancelliet, 145 173 185 228 273
 357 f. 461 513
 Kandegaard, 124 f.
 Kanoniske Tider, 117
 Kapel, Kirkegaarde, 132 f.
 Karby Wedd. H. H., Løjtn., 484
 Karantænevæsenet, 256
 Karnapper, 313
 Kasserer komm., 215
 Kastanieallé, 26 61 307 393
 Kathrine St., 89 109
 Katholske Lære, 45 80 82 87 f. 90
 101 128 f. 130 246 f.
 Kattesund, 37 69 f. 212 233 253
 297 f. 309 339
 Keats, Admiral, 476
 Keldbymagle Kirke paa Møen, 33
 Kedelsmedstræde, 301 370 f. 373 f.
 Kejser Wilhelmskanal, 349

- Keryth Marine, Frue, 115
 Kiel, 31 40 284 298 328 f. 331 348
 f. 456
 Kildevej, 371
 Killinghusen Cort, 101
 Kirkerne, 74 f.
 Kirkeblokke, 88 99
 Kirkeby, 93 107 f. 317 403 422 472
 Kirkegaard, 38 88 100 116 130 f.
 188 259 498
 Kirkegaardsinspektør, 131 215
 Kirkeklokker, 81 88 f. 99
 Kirkeordinanser, 245 f.
 Kirkestræde, 304
 Kirkestræde Lille, 304
 Kirkestræde i Nyborg, 93
 Kiær, Læge, 69
 Kisby, Farver, 322 452
 Kisbye H., Kobbersmed, 447
 Kjerteminde, 380 436
 Kjøbenhavn, 45 49 51 89 f. 103
 107 109 117 121 125 f. 133 135
 157 251 253 269 296 298 336
 346 348 f. 352 380 386 f. 390 f.
 426 445 og fr. 459 461 og f.
 482—488 508
 Københavns Slotsplads, 18 46 250
 Kiørup, 368
 Klagenberg E., Kommunebogh., 496
 Klampenborghuset, 309
 Klampenborgvej, 309
 Klingenberg P., 381
 Klippen, 151
 Klippinge, 178 464
 Kloaker, 310 f.
 Klokkeringning, 117
 Klostergaarden ny, 24 71 311 338
 494
 Klosterhaven, 37 115
 Klosterpladsen, 23 37 129 148 262
 272 300 302 f. 304 337 339 392
 Klosterstræde, 302 f.
 Klosterstræde, lille, 304
 Klosterstræde, store, 304
 Klub, den dramatiske, 503
 Klædefabrikken, 271 292
 Kneffuit Frederik, Raadm. i L., 177
 Knivsmed Jens, 317
 Knudsgilde St., 31 33 f. 49 117 395
 398 f. 425 448
 Knudsgilde St., i Flensborg, 397
 Knuds St., Kirke, 129
 Knuds St., Markedsdag 393
 Knuds St., Skole, 148
 Knud Lavard, Hertug, 363
 Knudsen Anders, Skriver, 459 489
 Knudsen J. L., Sagf 391
 Knudsen N., Købm., 105
 Knudsen P., Gaardejer, 159
 Knudsen P., Købm., 360
 Knudsvej St., 305 309
 Knytlinge Saga, 33
 Kobberbækken, 56 308 321 f.
 Kobberbækskoven, 284 290
 Kobberbæksvej, 308
 Kobbernagel, Dyrslæge, 265
 Koch, Etatsraad, 500
 Koenings, Viceadmiral, 86
 - Løjtnant, 85
 Koføed, Etatsraad, 119
 Koføed V. C., Arkitekt, 356
 Kogtved, 159 279 373
 Kolding, 114 298 349
 Koldingske Reces, 247
 Kolera, 228 259 262
 Kolonialhandlerforeningen, 335
 Kolonihaver, 292
 Kommuneassistent, 215
 Kongebakken, 274 303 306 323
 Kongens Lyngby, 94
 Kongevej, 57 303
 Kongslunde, 388
 Konsuler, 362 f.
 Kornerup J., Professor, 96
 Korsgade, 23 304 310 315 339 503
 514
 Korps frivillige, 482
 Korsør. 49 176 180 346 349 351
 475
 Kort over Nordeuropa fra 1482, 11
 Kragh P., Kordegn, 455
 Kraner, 345
 Krarup N. J. M., 260
 Kreditoplag, 365
 Krig med England 1807—14, 73
 119 186 283 f. 330 341 347 f. 360
 422 og f. 480 503
 Krigene 1848—64, 148 482 f.
 Krigsministeriet, 358 484
 Kristelige Foreninger, 128 389
 Kristensen J. P., Lærer, 151
 - J. P., Mølebygger, 153 159
 Kronborg, 426
 Krudthus, 216
 Krull F. F. Købm., 334 391
 Krummedige Erik, Ridder og Drost,
 39, 51 103 107 123
 Krumpen Otto, 492
 Kruse Peder, Hattemager, 446
 Krøyer, Claus Jakob, Købm., 336
 - Gomme, Købm., 361 329 336
 - Hans Jacob jun., Købm., 336
 - Jacob Maegaard, 203
 - J. N., Købm., 131

- Maren M., Enke, 336
 Krøyer Enke, 68 100 107 316 319
 396 391
 Krøyers Have, 69
 Krøyers Pakhus, 69
 Kullerup, 429
 Kullinggade, 37 73 300 310 312
 315 345
 Kultusministeriet, 155
 Kunstakademiet, 454
 Kvindely, 132 239 f.
 Kvægstald, 334
 Kvægtorvet, 264 f.
 Kværndrup, 103 136 159
 Kyseborg, 37 69 71 72 75 106 212
 268 296 f. 389
 Kyælteburgh, 16
 Kæmnere, 153 160 204 214 f. 224
 346
 Kærlighedsstien, 309
 Kærstrup, 67 90 144 178 222 224
 og f.
 Købmandshjemmet, 242
 Købmændenes Gilde, 40 126 319
 Kødkontrollen, 264 f.
 Køthalerpladsen, 343
 Kølstrup, 103
 Kønigsberg, 387
 Køtelberg Henning, 58
 Kärnan, 159
 Kühlske Gaard, 128

Konger.

Abel, Konge, 28 f. 34 69 79
 Albrecht, Konge i Sverrig, 33
 Alfons II, Konge af Portugal, 27
 Carl X Gustav, 468 og f.
 Christian II, 42 51 64 f. 189 364
 381 513
 Christian III, 43 45 f. 48 f. 51 54
 73 115 122 133 158 173 175
 247 277 298 311 326 f. 364
 381 425 459 468
 Christian IV, 11 141 144 181 251 f.
 328 334 365 368 381 f. 426
 431 450 466
 Christian V, 190 245 253

Christian VI, Konge, 140 186
 Christian VIII, 98 131 148 192 201
 f. 266 287 289 448 454 497 f.
 Christian IX, 451
 Christian X, 484 498 f. 501
 Christiern I, 41 44 99 118 398 412
 458 491
 Christoffer I, 16 29 34 36 516
 Christoffer II, 31 44 f. 363
 Christoffer af Bayern, Konge, 39
 Erik Ejegod, Konge, 33
 Erik Glipping, 29 f. 34 44
 Erik Menved, Konge, 30
 Erik Plovpenning, Konge, 28 69
 Erik af Pommern, 10 38 f. 43 f. 70
 160 425
 Erik Præstehader af Norge, 30 81
 Frederik I, Konge, 42 45 67 326
 431 492
 Frederik II, Konge, 44 175 177 180
 186 188 250 278 340 347 361
 364 381 426
 Frederik III, Konge, 18 92 365 472
 Frederik IV, Konge, 93 281 381
 Frederik V, Konge, 19 280 312 340
 365 436
 Frederik VI, Konge, 192 199 f. 473
 498 504
 Frederik VII, 195 358 451 454 482
 497 f.
 Frederik VIII, 498 501
 Gustav, Konge af Sverig, 173
 Hans, Konge, 41 62 64 160 276
 Harald Blaatand, Konge, 15 69 363
 Joseph Napoleon, Konge, 475 479
 Knud den hellige, Konge, 398
 Knud den Store, Konge, 15
 Knud VI, 397
 Svend Estridsen, 13 f.
 Svend Grathe, 12 og f.
 Svend Tveskæg, 11 og f.
 Valdemar Atterdag, Konge, 31 256
 326
 Valdemar I, Konge, 58
 Valdemar Sejr, Konge, 27 44 55 58
 72 109 305 515

L.

Lacoppidan C. A., Købm., 131 266
 352 f. 375 488 508 513
 Ladegaardsmarken 61
 Lambroe V., Kaptajn, 351
 Landbogaarden, 295 315 f.
 Landbosparekassen, 25 303 337 339
 359

Landbrug, 275 f.
 Landet T., 34 139
 Landmandsforsamling d. 14., 489 og f.
 Landhandel, 41
 Land Milice Session, 472
 Landgang, 327 331 f.
 Landsarkivet i Odense, 399 413
 420 423 504

Landsknægte, 122
 Landøkonomisk Tidsskrift, 283
 Lange C., Murerm., 194
 - Hans, 184
 - H. Fabrik., 453 508
 - J. M., Hattemager, 229 291 453 456
 - L., Fabrik., 350 452 455 f. 508
 - V., Direktør, 457
 Langeland, 30 42 45 49 59 61 100
 114 126 182 298 345 350 f. 384
 f. 428 470 f. 473 475 og f.
 480 f. 501
 Langemose, 283
 Langemosemad, 123
 Langestråde, 302 373 392
 Lars Claus, Fisker, 475
 Larsen, Bertram, 89 102
 - J., Redakt. 503

 Larsen J., Købm., 360
 Lasse, store, 466
 Lassen J. L., Apotheker, 267
 Lassen v., Ridder, 482
 Latinsk Skole, 119 133 f. 151 225
 Latinskolen i Nyborg, 105
 Latinskolen i Odense, 64 104 f. 182
 Lauenborg, 78
 Lauenborg, Sachsen, 43
 Laughus, St. Anne, 120 126
 Laughsen, Laugho, 114
 Laurberg, Kasserer, 474
 Laurentsen, Peder, Lektor, 118
 Laurenti St., Gilde, Flensborg, 425
 i aurlitsen Rasmus, 318
 Laursen Hans, Kirkevæрге, 99
 Lautzen, Prokurator, 93
 Lauwesen Oloff, Skipper, 41
 Lavssager, 432 448 og f.
 Lavsskraaer, 396 og f.
 Laxmand Poul, 62
 Lazaretter, 149 262
 Legater, 229 241 244
 Legater, pavelige, 62 og f.
 Lehn, Baroni, 192
 Lehn, Hvidkilde, 60 280
 Lehn C., Lærer, 150
 Lehn, Rantzau, Baron, 473 475
 Lehns, Skole, 148
 Lemche S., Arkitekt, 84
 Lemicke Knud, 319
 Lendorf, Akt., 204 337
 Lentz, Gartner, 289
 Lerche C. C. B., Garver, 457
 Lerche Chr., Garver, 457
 Lerche Peder Pedersen, Assessor, 137
 Lerche Kirsten, Frue, 105

 Leresvej, 306
 Lerkar, middelalderlige, 57
 Lerkarsskaar fra Stenaldren, 21
 Lerklining, midl., 23 311
 Leth Frk., Lærerinde, 151
 Lieberoth, Urmager, 229
 Lillebælt, 48 f. 346 469
 Limfjordeu, 62
 Limodde, 37
 Lind, Skomager, 456
 Lindberg Ellen, Frue, 102
 Lindegaardsvej, 306
 Lindemann Hegermann, General, 501
 Lindegaard S., Løjt., 485
 Lindenfeldt C. E., Løjten., 86
 Lindenow Christence Frue, 102
 Linkenkærsvvej, 308
 Lisberg Bering, 300
 Livgeding Dorotheas, Dr., 43
 Lodser, 346
 Lohals, 351
 Lolland, 59 156 182 426 470 f.
 Lolland, eng. Dampskibsselskab 389
 Lollesgaard R., Bankdirektør, 333
 London, 357
 Lorentzen, Kateket, 237
 - Kaptajn, 102
 - V. Magister, 13 109
 Lotze, Etatsraad, 350 f.
 Lund i Skaane, 43 58 64 66 298
 Lund Magnus, Lærer 150
 - Major, 490
 - Toldassistent, 377
 - Troels, Professor, 293
 Lunde, 107 f. 428
 Lundemae, 36 70
 Lunden, 22 35 290 306 f. 344 507
 Lundevej, 130 132 153 228 239
 242 291 306 308 f. 373 391
 Ludvigsen, Murerm., 129 291
 Luther Martin, 246
 Lybæk, 17 31 f. 39 f. 42 45 f. 49
 f. 58 62 f. 66 f. 94 117 122 177
 324 f. 328 f. 348 f. 370
 Lydpotter, 80 99 111
 Lykkesholm, 231
 Lykke Kaj, 467
 Lystbaadehavn, 344
 Lyst- og Kapsejlad, 349
 Lytzau, Frue, 102 118 231
 Lytzow F. E. v., Kammerjunker 483
 Lyø, 49
 Læbælter, 327
 Lægebolig, 261
 Læger, 215 264
 Læseselskaber, 152
 Løngang, 116

Løvenhjem C. C., Ritmester, 86 151
Løvenskjold Hermann., Amtm. 216

Lütchen, Kommandør 352
Lüttichau H. N., Amtmand, 216

M.

Maal & Vægtforhold, 179
Maanestjerne, 156
Mackeprang, Dr., 159
Madsen H., Skovbestyrer, 203
Madsen Jens, Skomager, 413
Madsen Niels, Oldemand, 451
Madsen R., Arkitekt, 130
Mægaard, 23
Mægaard Ole, Købmand, 350
Mægaardsvej Ole, 306
Magistraten, 41 104 124 126 141
144 152 160 f. 223 og f. 317
326 362
Magnus Olai, 11
Malmø, 36 298 464
Malmøhus, 159
Mandhelg, 177
Manøvrer, militære, 484
Marconistation, 356
Margrethe, Dronning, 33 303 343
Margareta Basnæs, Frue, 114
Margrethe, Juncker Abels Datter, 29
Margrethesvej, 307
Mariager, 94
Mariasøstrene, 129
Maribo Kloster, 59
Marievej, 207 323
Marineministeriet, 352 354 f. 482
Marked, offentlig, 42 180 278 333 f.
Markedsplads, 300
Markhyrder, 161
Markmænd, 215
Marslevsvej, 308
Marsk Stig, 31
Marstal, 153 350 f. 390 474
Marquordsen Hans, Overskær., 426
Marsvin, 12 17
Marsvin Ellen, Frue, 91 f. 225
Marsvin Rigborrig, Jomfru, 497
Marx David, Hattemager, 446
Maskininspektør, 218
Matthiessen Hugo, Magister, 189 265
Matstrup, 184
Matzen Jesper, Skomager, 425
Matzen Jørgen, 317
Mecklenborg, 29
Mejerier, 276
Meyer David, Løjtnant, 485
Mejer Joachim, 129
Meyer J., Købmand, 329 f.
Melchior Baltzer, 99
Mellembrogade 302

Mellemvej, 307
Mende C., Bankdirektør, 338
Mestermændene, 161 189
Mette Maria, Kone, 443
Methodistkirken, 132
Methodistmenighed, 130
Michelsen C. Apotheker, 267
Michelsen, Kæremager, 229 455
Middelalderen, 23 og f. 159 f. 189
244 255 296 298 f. 303 320 f.
324 326 339 382 394 426 450
458 514
Middelfart, 99 298
Mikkelsofferet, 248
Milling J., Fabrikant, 291 445
Militær, borgerlige, 171 192 f. 195 f.
Militære Forhold, 458 og f.
Mindestøtten over faldne Soldater
133
Mission, indre, 128
Moltkenborg, Skovhus, 192
Morgengave, Prinsesse Eleonoras, 27
Mogensen Søren, Kæmner, 493
Mormoner, 130
Mortensdatter Benedikte, Frue 127
Mortensen Hans, 317
Morten Høer, 134 f.
Mortensen, Lærer, 151
Morsing Johanne, 84
Mosaiske Tro, 128
Mossin A. A., Rektor, 149
Motorbaade, 349
de Muckadell W. Schaffalitzky,
Amtsforv., 217
Mulvad, Ingeniør, 391
Munk Christine, 225
- Ebbe, 184
Munkebrønd, 268, 303 f.
Munkestræde, 299 303
Museum, 452
Mure, Distriktslæge, 119
Museet, 7 21 24 44 56 f. 89 98
101 106 114 116 148 151 f. 192
203 f. 211 268 273 288 303 314
323 325 342 346 370 412 426 f.
445 447 f. 450 457 468 472 473
501 505 513
Myra, 27 80
Mæglere, 357
Mæslinger, 262
Møddinger, 189 278
Møde i Svbg. 1433, 39 501

Møllebanken, 278
 Mølledam, 36 69 130 151 267 269
 301 309 f. 318 479
 Mølledæmningen ved Ørkil, 61
 Møllergade, 21 23 25 f. 71 128 f.
 192 203 264 og f. 268 292 301 f.
 309 f. 313 f. 320 322 339 342
 370 f. 376 389 413 f. 455 469
 490 494 502
 Møllerne, 125 291 306 308 f. 314
 321 375 f.
 Møllerport, 152 372 374 482
 Møllerrenden, 321 343
 Møller Bredahl, Ritmester, 265
 - J., cand. phil., 149
 - J., Fuldm., 441
 - Kammerraad, 374

Naboløs, 299
 Nakkebølle, 47 327
 Nakskov, 182, 298, 349 f. 384
 Nannasvej 307
 Nancy, 11
 Nationalmuseet, 23 44 57 96 109
 f. 154 og f. 159 187 f. 426 f.
 450
 Nationalregiment fynske, 388
 Navigationsskolen, 352 f.
 Neergaard W., Hofjærgemester, 155
 Neuschwang, Smed, 129
 Niclaussen Peter, 475
 Nielsdatter Johanne, 59
 - Karine, 177
 - Maren, 325
 Nielsen Axel, Købm., 363
 - Axel (Krukow), 124
 - Christoffer, 318
 - Claus, 317
 - Ferd., 114
 - H. F., Branddirektør, 337
 - J. S., Olderm., 441
 - Joseph, 466
 - Lærer, 145
 - Magdahl, Arkt., 81 106 132 150
 153 f. 158 228 239 260 f. 267
 502
 - Markus, 129
 Niels Juelsvej, 306
 Nielstrup, 47 59
 Nikolaj St. Apotheke, 10 f. 106 350
 Nikolajgade, 106 128 132 158 267
 304 389 502
 Nikolaj St. Kirke, 10 25 27 33 38
 69 74 og f. 95 99 106 f. 131
 137 140 f. 144 213 231 f. 270
 339 401 468 472 496 f.

Møller Konditor, 490
 - B. N., Skibsbyg., 360
 - O., Arrestforv., 217
 - P., Skipper, 353
 - R. Skibsbyg., 360 372 f.
 - V. F., Skibsfører, 457
 Mølmark Dr., sen., 502
 - C. B. H., Professor, 260 f.
 - H., Skipper, 363
 Mølmarksvej, 306
 Møln, 79 325
 Mønstring, 459
 Mønstringskontor, 356
 Møntfund, 43 f. 58
 Mønt- og Medaillesamling kongl.,
 44 58
 Mørck, Degn, 140

N.

Nikolajstræde St., 75
 Nikolaj St. Kirkestræde, 304
 Nikolajsen, Kontorbest., 264
 Nissen Ditlev, Ritmester, 86
 - G. H., Kontrollør, 87
 - L. P., Hattemager, 445
 Nolsen Per, 59
 Nordiske Syvaarskrig 1563-70 181
 462 og f.
 Norge, 47 62 f. 92 105 126 333
 383 398
 Normandiet 78
 Nordre Havn, 344 f. 393
 Nordre Havnevej, 306 f.
 Nordvestvej, 306
 Nyborg, 8 51 91 f. 101 105 122 f.
 126 f. 139 f. 176 180 196 202
 216 265 281 337 347 349 375
 380 382 384 f. 390 f. 393 f. 435
 446 460 463 471 og f. 481
 Nyborg Amt, 218
 Nyborg Landevej gl., 57 306 374
 Nyborg Politi-Protokol, 93
 Nyborg Slot, 68 124 125 175 f.
 184 227 f. 317 327
 Nyborgvej, 307
 Ny Nyborgvej, 306 f.
 Nyedam Mon., 283
 Nyhavn, 342, 344 456
 Nykjøbing F. Slot, 63
 Nyrop C., Professor, 395 397 452
 Nysted, 115 118 298
 Nythoff, Ritmester, 470
 Næraa, 105
 Næraatorp, 131 139
 Nævningstakster, 185 f. 206 214
 Næsbyhoved Slot, 47 63 f. 123
 Næstved 44

Nøjsomhed i Skaarup, 56
Nørholm Kirke, 68

Nørreby, 60
Nørrevibelt, 253 292

O.

Octrouierede, det kongelig, 357 f.
Odense, 8 14 38 46 f. 58 f. 61
63 f. 66 f. 73 94 103 f. 109 112
118 123 f. 135 140 148 152 173
175 179 f. 182 195 204 239 249
312 318 330 340 346 350 362
368 374 f. 379 f. 383 f. 385 f.
389 f. 413 423 426 435 446 f.
450 452 456 469 f. 473 476 478
480 f. 497 499 500 503 f.
Odense Adresse-Avis, 340
Odense Bispegaard, 66 f.
Odense Graabrødrekloster, 118
Odense Høspital, 247 368
Odensevej, 307
Ofesen Hans, Ridder, 59
Offenberg v. C., Hofmester, 101
118 231
Offenberg v., Rudolph, Oberst, 101
Olai Magnus, 11
Oldensvin, 12
Oldtid, 2 f., 278 280 301
Oliemøllen, 323

Ollerup, 422 428
Olsen Jep, (Blaa) 59
Olsen J., Driftsinspektør, 350 391
501
Olsen Joh., Museumsinspektør, 152 f.
Olsen Knud, 317
- Per. 404
Ophalingsbedding, 345
Opstande og Oprør, 34 41 47 62 173
Orebygaard, 426
Organister, 215
Orlogsskibe, 42 359 459 f.
Ottehulsvej, 308
Ottesange, 116 f.
Otto Junker, 31
Otto Rudsvej, 306
Oure, 137 139
Overformynderiet, 215 251
Overgade, 306 486
Overtro, 61 189 294
Ovinehøj, 22 191 f. 216 270 291
305 308
Oxe Torben, 64

P.

Paarup, 94
Pakhuse, 343 f.
Palnatoke, 11 14
Pasop, 36 279
Patriarkalkors, 113
Patrimonium, kgl., 16 28 35 491
Pauls, Hans af Kiel, 40
Pave og Pavehof, 64 118
Pax (Fred.), 57
Pebersvende, 324 f.
Pedersen Brødr., 122
Pedersen Berthel, Kæmner, 162
Pedersen, Gotlieb., Redaktør, 43 502
Pedersen Hans, Møller, 124
Pedersen Jørgen, Adelsmand, 120
Pedersen Niels, Olderm., 123
Pederstræde St., 301 310
Pederstræde St., Kjøb., 126
Penge, falske, 182
Pengesedler, Udsættelse, 329
Perleberg, 212
Petersborg, 342
Petersdatter Johanne, 103
Petersen Anders, 316
Petersen Angelo, Distriktslæge 264
- Etatsraad, 500
- G. P., Apotk., 267

Petersen G., Rigsdagsm., 500
- H. Apotk., 267
- Hans, Højsgaard, 156
- Ingvard, Konsul, 334, 363
- Julie, Lærerinde, 150
- Lacoppidan, Sagf., 261 338
- Ludvig, Købm., 313
- Md., 146
- M., Translatør, 335
- M., Købm., 335
- N. P., Købm., 335
- Ove, Arkt., Professor, 96 508
- P., Feldbereder, 313
- Rasmus, Olderm., 446
- Th. Møller, 323
- V., kongl. Bygningsinspekt., 379
389
Pest, 31, 262
Pether, 99
Philip, Hertug, 184
Phoenix Hotel, 345
Pibekilde, 268 f. 318
Pindeport, 370
Pinke, 179
Pistolstræde, 301
Pjentemøllen, 124 321 469

- Pjentemøllestræde, 130 150 og f. 267 305 320
 Pløjeholmen, 280 f. 284
 Podebusk Mouritz, 368
 Politiasistentter, 215
 Politimester, 162 376
 Politi, 209 f.
 Politistation, 153 204 274
 Polske Tropper, 488
 Pommern, 471
 Pontecorvo Prinsen af, 474 og f.
 Pontoppidans Atlas, 12 49
 Pors Marine, 107
 Porsfeldt Otto, 63 f. 66 f.
 Portene, 74, 469
 Porthusvej, 207
 Portugal, 27
 Postforbindelsen, 350
 Postforsendelser, 389 f.
 Postgaard gl., 129
 Posthornets Oprindelse, 382
 Posthuse, 155 371 f. 377 389
 Postmestrene, 387—89
 Postvæsenet, 379 og f.
 Pottemagere, 426
 Poulsen Anders Bing, 101
 Poulsen Christen, Prior, 125
 Poulsen, Frk., Lærerinde, 151
 Poulsen, Gartner, 152
 Poulsen J., Dyrlæge, 264 f.
 Poulsen Jesse, Kæmner, 276
 Poulsen, Vandinspektør, 269
 Præliminærekseramen, 149 f.
 Preussen, 49 329
 Primula, Cafe, 188
 Prins Valdemarsforeningen, 236 243
 Prinsebroen, 289
 Priorgaard, 113 119 223
 Prip Jørgen, 182
 Priser i 1807—14, 383—84
 Privilegier, 10 16 27 29 f. 33 f. 38
 f. 41 f. 103 160 177 183 282 398
- Præster.*
- Andersen 91
 Assenius C. J., 138
 Barfoed, 290
 Beck Vilhelm, 128
 Begtrup J., 8 11 og f. 19 f. 23 55
 61 70 87—93 103 106 115 f.
 128 131 f. 141 f. 152 162 172
 186 f. 212 253 f. 256 268 270 273
 278 f. 283 f. 299 og f. 304 309
 312 322 f. 331 333 340 f. 348 352
 359 f. 378 f. 384 386 433 466 f.
 471 481 485 495 498 504 f. 507 513
 Braun, 129
 Bredsdorff, 119
 Christensen J. J., 130
 Clausen C., 90
 Clementis Johannis, 403
 Eskildsen Hans, 104 134
 Frich H., 92 106
 Friis Lukas Madsen, 104 469
 Hall Peder Elias, 106
 Hansen H., 130
 Hansen Johan, 128
 Hansen, Provst i Tofte, 64 f.
 Heber Carl Vilhelm, 105 119 148 195
 Hellevad H., 92
 Hellevad Lauritz Nielsen, 11 f. 14
 16 87 91 f. 468
 Helms Henrik Frederik, 106
 Hjort Gregers, 102 105 516
 Høeg F. L., 95
 Ibsen P. D., 94
 Ingvarsdens Anders, 423
 Jacobsen H., 130
 - Christen, 136
 Jensen Eric, 402
 Jespersen J. C. L., 95
 Jørgensen Segud, 91
 Knudsen Knud, 105
 Krebs J. C. A., 94 148
 Kristensen M., 90
 Lacoppidan Magnus, 92
 Lacoppidan Peter Jensen, 84
 Langeland Poul Jacobsen, 101 104 227
 Laurenzen Hans, 317 422
 Lauritzen Jakob, 60
 Markussen Jørgen, 101 104
 Morsing Christen, 84
 Morsing Hans, 84
 Nielsen Gamaliel, 92
 Næraa Lars Petersen, 105
 Olderup Mads, 399 f.
 Ostretson Jens, 422
 Pohl F. R., 129
 Prip Rasmus, 106 243
 Ramus F., 94
 Ramus, Assens, 94
 Rasmussen H., 90
 Rasmussen, Provst, 104
 Rasmussen, 105
 Rejesen N., 94
 Rohmann J. L., 8 13 f. 15 17 37
 73 151 478 480
 Rød Hans, 399 425
 Schiødte Niels Magnus, 106
 Schou K., 139
 Silfverberg A. F., Licentiat, 94
 Skaaning Peder Madsen, 104
 Skjold Jørgen, 104
 Skrog Christen, 54 90 104

Skytte Jep, 425
Slum, 129
Smith Troels F. P., 106
Steedgaard M., 90
Steen L. 94
Stenvinkel P. K., 94
Storm S. 93
Suhr, 205
Svenburgensis N. J., 137
Sørensen J., 91 134
Thaarup C., 130
Varde K. F., 93 f.
Viborn P, 91

Warburg E. F. V., 95 88 455
Wedel, Amtsprøbst, 105 119 148
West R., 130 137 139
Whitte A. 129
Wirgin A., 130
Wulff Salomon, 106
Zachariasen H., 91

Præstegaarde, 71 92 102 106 f. 338
Pupendorf, Forfatter, 468
Ptolemai, Cosmographia, 11
Pæleorm, 341

Quade, Købm.. 456
Quivig, 94
Qvist Chr., Købm., 360

Q.
Qvist Ludvig, Købm., 186 376
- Martin, Købm., 320
Quitow Ejler, 184

Raadmænd.

Andersen Hans, 423
Bang Per, 401 423
Boesen Poul, 86 88 232
Engel Jep, 399 413
Eriksen Claus 423
- Mads 134
Erichsen Mathias, 224
Esbernson Nis, 414
Friis Eggert 399
- Hans 134 224
- Peter 134 224
Graa Knud, 85 f. 172
Guldsmid Christoffer, 134 f. 224
- Per, 423
Hanne Morten, 423
- Erik, 162
- Jesper, 121 401
Hay Nis, 420 f.
Jensen Knud, 317 399
Jørgensen Bernt, 100
v. Kempen Lydlef, 162
Kerurt Oluf, 399 414 f.
Kiøldsmid Jyrghen, 18 423
Kortsen Jep, 399
Lauridsen Bendt, 134
Magnussen Nis, 422
Mandt Mattis, 423
Maugson Stoangi, 401 f. 423
Mogensen Nis, 316
Nielsen Hans, 423
- Hans, Assens, 121
Olesen Mikkel, 134
Persøn Bild, Væbner, 299

R.
Persøn Hans, 413
Persøn Mads, 401
Persøn Matthias, 413
Petersen Poul, 100
Raadulf J. H., 100
Remp Mads, 399
v. Skenfeldt, Albrectt, 162
Skonningh Per, 423
Skriver Claus, 399
Sted Peder, 134 214
Storm Henrich, 162
Sørensen Kristoffer, 162
Hermann, Raadmand i Kiel, 31

Raadhus, 132 134 136 141 152 178
185 f. 188 191 194 214 218 269
270 272 285 320 362 437 453 f.
465 487 490 492 506 f.

Raadhusstjener, 185
Raadhusvindu, gl., 187 og dets
Vaabner.

Raadstuebud, 214
Radiotelegraf, 356
Rafsted, Kaptain, 89
Ragnhildsvej, 307
Rakker, 189
Ramshered, 107 281 299 338
Randers Kristensen, Højskolefor-
stander, 153
Rantzau Christoffer, 67
Rantzow Frantz, 497
Rantzau Gert, 426
Rantzau Johan, Feltherre, 48 f.
Rasch V., Forstander, 356

Rasmussen Anders, 182
 Rasmussen Anders, Skipper, 146
 Rasmussen A. Hybel, Fattiginspekt.,
 255
 Rasmussen Carl, Fabrikant, 490
 Rasmussen Christen, 101
 Rasmussen Chr., Rheder, 355
 Rasmussen Chr., Tømrermester, 337
 Rasmussen G., Murermester, 194
 Rasmussen H., gl. Skipper, 146
 Rasmussen J. C., Skomager, 229
 Rasmussen Hans Møller, 376
 Rasmussen Lauritz, Malerm., 453
 Rasmussen Md., 146
 Rasmussen Martin, Missionær, 128
 Rasmussen Niels, Olderm., 443
 Ravn C., Graver, 321 449 457
 Ravnemøllen, 291 322
 Realskoler, 146 148 f. 151
 Reberbanen, 306
 Rebslagere, 450
 Receptionslokale, 228
 Reces, Odense, 67
 Redaktører, 501—03
 Reff Hans, Kansler, 492
 Reformationen, 43 67 82 og f. 90
 104 106 114 f. 121 f. 124 127
 129 173 242 245 f. 279 459
 Reformerede, 128
 Refsnæs, 27
 Regenburg L., Løjtnant, 482
 Regeringsraadet (C. 4.), 180
 Register, 523 og fr.
 Registranter, kongl., 173
 Reinsholm V. Dr. med., 261 f.
 Rejersen, Justitsraad, 94
 Rejsebreve, 445
 Rektorer ved den latinske Skole
 127 137 138
 Rempe Mathias, Sømmand, 41
 Remsnider, 31 449 f.
 Rendsborg, 29
 Rentekammeret, 183, 207 283
 Resen og Resens Plan, 13 56 71
 188 296 299 300 321 340
 Restaurationer, 513
 Retterstedet, 189 190
 Reventlow S., Købm., 143
 Ribe, 44 95 188 492
 Riber Anne, Frue, 87
 Riber Baagøe J. P. Købm., 336
 Riber L. Konsul, 70 153 f. 159 224
 334 f. 363 370
 Riber P., Købm., 129 291 468
 Riber P., Styrmand, 346
 Riber S., Købmand, 334
 Rigsarkivet, 398 415
 Rigsdagsvalg, 218—222
 Ringe, 391
 Ringmure, 56 68
 Ringsted, 484
 Riisbrich F. K., Admiral, 133
 Ristinge, 385
 Rode Hans, 325
 Rodemestre, 215
 Roflotille, kongl., 481
 Rogen, Snedker, 212
 Roklubbens Baadehus, 343 f.
 Romana de la, Marqies, 475 f.
 Rom, 62, 118
 Rosenberg Jens Madtzen, 445
 Rosenborg Have, 345
 Rosengård Christoffer, 182
 Rosenkrantz Anne, 497
 - Erik, 222
 - Ingeborg, 101
 - Jacob, 184
 Rosensparre Birgitte, Frue, 104
 Roskilde, 44 58 298 432 475
 Rostock, 31 33 41 180 367 387
 Rottbøl Michael, 105
 Rottefælden, 195 285 289
 Rud Corfitz, 104
 - Johan, 184
 Rudkjøbing, 28 f. 105 180 350 f.
 353 357 383 390 f. 435 471 481
 Ruge H. C. A., Apotk., 266
 Runekiv, 24
 Rusland, 62
 Ryberg C. Th., Oberstløjtn., 433
 Rye Oluf, Købm., 86 272
 - W. Kammerjunker, 484
 Rygaard, 47 f.
 Rytterdistrikter, 281
 Rødeledsvej, 307
 Rødkilde, 159
 Rødkilde Mølle, 322
 Rødkildemøllevej, 308
 Rød Jacob, Mester, 426
 Rødskebølle, 103 474
 Røgelseskar, 426—429
 Rønne, 206 298
 Rønnow Claus, Ridder, 491
 - Ejler, 67 124 183 460
 - Jacob, 72
 - Joachim, 67
 - Karine, Frue, 181
 - Klaus, Marsk, 60
 - Marquard, 62 f. 67
 - Nikolaj, Marsk, 413
 Rüttau, Sadelm., 354 452

S.

- Saabye Chr. v. Oberst, 393 483 499
 Sachsen, Lauenborg, 43
 Sadelmager Hans, 318
 Sagn, 60 f. 82
 Sakskjøbing, 44
 Salling Herred, 218 327
 Samlinger danske, 156
 Samsing, Claus, 466
 - Jacob Jensen, 85
 Sandberg Magdalene, 98
 Sanddal, 309
 Sanddals Stj, 309
 Sanddalsvej, 309
 Sandemænd, 181 184
 Sangforeningen, 149 152 409
 Samsø Danneskjold, Greve, 500
 Saxo Grammaticus, 13 f.
 Schalkam Peiter, Skipper, 335
 Scheel, Minister, 491
 Schenck Busk, 54 124
 Schinkel Mathias, 139
 Schjærseke, Ejendom, 90
 Schmidt Fedder, Kancelliraad, 483
 Schougaard N., Overlærer, 151
 Schray C. F. M., 255
 Schreder Michel, 404
 Schreiner P. H., kongl. Vejer, 362
 Schrøder Frk., Lærerinde, 151
 Schultz, Færgemand, 373
 Schumacher P. K., Amtmand, 119 216
 Schweitz, 349
 Schwerin, 29
 Schwerin, Greve af, 29
 Schytt Ph. A., Konsul, 338
 Schønheyder, Assistent, 269
 Schønheyder, Løjtnant, 474
 Segl og Signeter, 13 17 20
 Sehested Ditlev, 101
 Sehested E. E. Oberstløjtnant, 55
 Sehested H., Kammerherre, 337
 Seidlin, Navigationsdirektør, 353
 Sekretær ved Alderdomsudvalget 215
 Selskab, kongl. genealogiske, 157
 Sevel, Degn, 145
 Sevilla, 476
 Sigbrit, 66
 Sigts- og Sagesaldskassen, 171 206
 Silbersteen, 92
 Siloam, 128
 Siloamsforeningen, 128
 Simonsen, Borgerkaptajn, 195 203
 Simonsen Berthel, 117
 de Simonsen Cederfeldt, Amtmand,
 216 489
 Simonsen Dorthe Edel, Frue, 102
 Simonsen, Kaptajn, 490
 Simonsen, Major, 102
 Simonsen R., Gaardejer, 336
 Siø, 470
 Sixtus IV, Pave, 118
 Sjælland, 14 47 49 473 475
 Sjælland, Fregat, 499
 Skaane, 51 463 465
 Skaanske Krig, 366
 Skaarup, 50 104 f. 139 203 282 284
 Skaarup, Kongetiende, 105
 Skaarupvej Gl., 308 f.
 Skanør, 326 448
 Skatter, 102 188 481 f. 491 f. 495 f.
 Skattergaarden, 36
 Skattergade, 44 69 f. 103 149 151
 158 234 268 298 308 312 318
 335 337 370 392
 Skatteopkræver, 216
 Skatterport, 73 318 383 480 f.
 Skattertaarnet, 19 f. 34 og f. 49 71
 og f. 122 292 298 514
 Skarø, 40 385
 Skeel, Kaptajn, 477
 Skenck Agnete, Frue, 182
 Skepping Hans, 67
 Skibsbroen, 72 268 301 f. 317 338
 og f. 373 f.
 Skibbyggere, 324 341 359 f. 361
 363
 Skibsbyggerpladser Gl. 25
 Skibsrederier, 349
 Skinder Jens, 317
 Skipperforeningen, 132
 Skjelskør, 28 f. 426
 Skoler, 113 119 115 133 og f.
 Skole dansk, 140 f.
 Skole latinsk, 91 192
 Skoler private 147—149
 Skolefondskasserer, 217
 Skolegade, 306
 Skoleinspektører, 148 215
 Skolestræde, 304
 Skomagerlavet, 423 485 450
 Skorstensfejere, 215
 Skatter, 180
 Skovby, 60
 Skovbrynet, 308
 Skovene, 106 206 253 280 284
 Skov Hans, 317
 Skovgaard J. Professor, 84
 Skovmøllen, 321
 Skram Peder, Rigsadmiral, 48 f. 122
 Skrivsdatter Anne, 191

- Skrifvers Marine, 318
 Skriver Peder, 318
 - Søren, Tjener, 174
 Skriver Thor, 318 f.
 Skrædderlavet, 423 441 og f. 451 f.
 Skrædderstræde, 301
 Skyttelavet, 508
 Skytte Tue, Høvidsmand, 59
 Slagheck Diderik, 65 f.
 Slagtere, 452
 Slagtehuset, 216 264 292
 Slesvig, 28 f. 38 45 298
 - Kongeskib, 428 f.
 Slet Herred, 62
 Slotsvængevej, 308
 Slutning, 517—18
 Smaalandene, 57 351
 Schmechel Christen, 443
 Smedelavet, 423 436 450 f.
 Smit Rol., Billedhugger, 99
 Smidt H. J., Skræderdreng, 442
 Smidt Ph., Ark., 260
 Smugleri, 305 368 f. 371 373
 Snedkerlavet, 436 og f. 451
 Snefoged, 215
 Snoghøj, 473
 Snoldelev, 388
 Snøde, 59 61
 Socialdemokraten, 24 503
 Sofiehaven, 281 •
 Soldatergrave, 133
 Sommerlyst, 288
 Sommertheater, 289
 Sophie Margrethelund, 23
 Spanien, 347
 Spanske Søfolk, 284
 Spanske Tropper, 286 473 og f.
 Sparekasser, 336 355
 Sparekassen for Svendborg og Omegn, 336 355 391 453
 Sparre, Frue, 99
 Spedalske, 35 114 255
 Spedalskhedshospitalet, 114
 Spiegel Hans, Kammertjener, 175
 Spodsbjerg, 353 470
 Sporon H., Amtmand, 148 192 216
 Springsbæk, 72 212 258 267 309 322
 Sprøjtehus, 188 204 272 f.
 Staagerup, 403 f.
 Stakitter, 73 74
 Stampemøllen. 36
 Stampemøller, 320
 Stampemøllervænget, 278 292
 Stadsbedemand, 215
 Statsbibliotheket i Nancy 11
 Stadsingeniører, 215 346
 Stednavne de danske, 16
 Steffensen O. Direktør, 506
 Steenstrup J., Professor, 16
 Stenstrup, 59 104 428 494
 Stenalderen, 21
 Steinbrück, 49
 Steinmann, General, 499
 Stiftsfysikus, 215 256
 Stiftsøvrigheden, 228
 Stodderkonger, 161
 Stockholm, 65
 Stokkebæk, 475
 Stokkemænd, 215
 Storch H. B., Professor, Arkt. 80 f. 267
 Storebælt, 14 346 f. 473
 Stormfloden, 345
 Stougaard T., 126
 Stralsund, 31 366 460
 Strandbadene, 216
 Strandby, 477
 Strandfogder, 161
 Strandhuse, 346
 Strandporten, 371
 Strandvej, 307 309
 Strarup, Brygger, 435
 Struebjerg, 36
 Struense, 185
 Strynø, 40 367 383
 Stub Mathias, Kæmner, 225
 Studehandel, 66
 Sture Sten, 41 65
 - Svante Nielsen, 41
 Styrmand Hans, 134
 Styrup Christiane Marie, Frue, 102
 Stænderforsamlingen i Roskilde 432
 Stær Peder, Tolder, 181
 Stævningsemænd, 214
 Stævneskoven 23
 Støcken D. E., Frue, 132
 Støcken v. J. L., Rektor, 132 141
 Sudere, 450
 Suhw, 13
 Sulchendrop, 139
 Sundborg, 73
 Sundhedsvæsen, 25 257
 Sundhusene, 15
 Sunds Herred, 15 17 90 og f. 106
 121 123 f. 152 192 215 218 256
 276 321 388 403
 Suveræniteten 1660, 363
 Svalegange, 313
 Svale Verner, Landsdommer, 125
 Svendborg Amt, 154 216 218
 Svendborg Avis, 502
 Svendborg Bank, 71 338 392
 Svendborg Bryghus, 323
 Svendborg Dampmølle, 323 335
 340 344 370 379

Svendborg geografiske Beliggenhed, 9
 Svendborg Hotel, 334
 Svendborg Jægerkorps, 496
 Svendborg Sunds Sejlklub, 349
 Svendebreve, 446
 Svendsen P., Redakt., 503
 Svenskerne, 72
 Svenskekrigen 1658—60, 91 f. 106
 212 252 320 467 og fr.
 Svenske Oprørere, 62
 Svenske Regimenter 1659, 470
 Sverrig, 41 56 f. 192 398
 Sverrigs Raad, 41
 Svindinge, 100 312
 Svineslagteriet, 323
 Sværdfegere, 31
 Sydfyenske Dampskibsselskab, 289
 350 fr.
 Sydfynske Jernbane-Selskab, 393
 Sydfynske Telefonselskab, 391
 Sygehuse, 34 f. 215 225 f. 258 f. 306
 Sygehussti, 309
 Sygekassen, 263
 Sygeplejeforening, 263
 Symvicus Olaus, Skolem., 135
 Synoder, 117 124
 Særsløv, 60
 Søassuranceforening, 237 242 353
 f. 357 f.
 Søgaard, 86 497
 Søfarten, 346 og f.
 Søgaarden, her, 306
 Søgaardsbækken, 498
 Søgaardsvvej, 243 267 280 291 f. 306
 Søholmsvej, 217 306
 Sømandsforeningen for Danmark 356
 Sømandshøjskolen, 356
 Sønderborg, 45 51 184 349 367
 Søndergaard, Conditør, 304
 Sønderjylland, 29 34 39 181 482
 Søndre Havn, 344
 Sørensdatter Karen, Enke, 385
 Sørensen S. J., Skrædder, 291 334
 362 452
 Sørensen Søren, Købmand, 502
 Søro, 289
 Sørrullen, 348
 Sørup, 138 271 475
 Sørovere, 14 55 72 117

T.

Taarnpladsen, 471 292 480 481
 Taasinge, 23 40 42 67 f. 72 84 108
 126 140 144 152 206 227 f. 280
 306 327 343 357 361 370 375 383
 385 389 470 f. 476 og f. 480 f.
 498 518
 Taasingebroen, 73 340 373
 Takserborgere, 214
 Tange, Rigsdagsmand, 500
 Tausen Hans, 67 99
 Teatre, 149 155 271 306 503 og f.
 Teatergade, 147 306
 Tecklenborg Nicolaj v., 49
 Teglovn, midl., 26 61
 Teglværksvej, 306
 Tekniske Skole, 448 454 og f.
 Telefon, 310 390 f.
 Telefontaarn, 129
 Telegraf, 391 f.
 Telegrafbestyrere, 391
 Tembs, Madam, 443
 Termeriet, 195 286 f.
 Terrassen, 43 111 263 268 299 303
 Theilgaard Chr. S., Premierløjtn., 484
 Theilske Gaard, 114
 Theill, Justitsraad, Branddirektør, 114
 101 283
 Theill Mægler, 363
 Thiset. Arkivar, 127 156 f.
 Thodorp Slot, 59
 Thomsen Jep, 317.
 Thorenfeldt, Maler, 323
 Thori, 24
 Thorseng Birk, 280
 Thorseng Stamhus, 192 271
 Thorshavn, 94
 Thorsvej, 307
 Thott Agnete, 497
 Thurø, 23 30 34 40 85 92 119 346
 361 375 385 391 514
 Thurø Bund, 20
 Thurø Kirke, 91 119
 Thurø Kro, 356
 Thønissen Axel, 179
 Tidemand, 156
 Tidemand Kristen, 156
 Tidselholt, 120
 Tiggertegn, 249 f.
 Tillæg, 514
 Told og Konsumtion, 393 og f.
 Toldbod, 303 343 f. 370 376 f. 379
 Toldbodstræde, 303 314
 Toldbodvej, 303, 392
 Toldindtægter, 378 f.
 Toldkonsumtion, 292 322 363 368 f.
 Tolden i Faaborg, 33
 Toldvæsenet, 160 f. 304 322
 Top, Farver, 372 f.

Torvet, 25 74 95 131 178 186 188
 f. 192 195 f. 203 f. 212 214 267
 f. 272 274 282 292 302 304 337
 385 424 453 512
 Torvstræde, 302
 Torturretskaber, 188 f.
 Trabolt H. F., Malerm., 454 490
 Tranekær Amt, 218
 Tranekær Slot, 30 42
 Trappebæk, 56 308 321
 Trappebæksvej, 306
 Traps Danmark, 8 17 f. 20 26 29
 84 499
 Travemünde, 50
 Trekanten ved Havnen
 Trekanten ved Lundevej, 308
 Troense, 346 385 f. 381 f. 514
 Troensegaard, Skibsbygger 324 361
 Troessamfund fremmede, 128 f.
 Trolle Helle, Frue, 86
 - Gustav, 65 f.
 Troideskoven, 290
 Trondhjem, 127
 Trondhjems Stift, 126 f.
 Tropsesamling, 466
 Trykkerier, 593
 Tuberkulosehospitalet, 260
 Tuessen Jørgen, 466
 Tugesen Niels, 103
 Tugssøn Albert, Kæmner, 423
 Tughe, Degn, 145
 Tugthuse, 251
 Tullebrinke, 72 266 298
 Tullebølle, 334
 Turister, 334
 Tuxen A. O., Løjtnant, 354 f.
 - A. V., Forstander, 356
 - J. C., Kommandør, 339
 Tuxens Vej, 69
 Tved, 139 146 205 282 321
 Tved Kirke, 103 f. 123
 Tved Skovhavevej 307
 Tvedvej, 307
 Tværvej, 307
 Tyremaalene, 278 291 f.
 Tyevhaveerne, 37 292
 Tyrekrogen, 294
 Tønnesen Peder, 466
 Tønning, 355 383
 Tørvemoser, 106 253 283

U.

Ucke Poul 181
 Udførte Varer 1817, 332 f.
 Udgravningerne paa Ørkil, 55 61
 Udlaan af Indbo, 179—180
 Udlændinges Handel, 183
 Udrustning af Soldater, 466
 Udskrivningschefer, 356 483 f.
 Udskrivning, 405 f.
 Udstillinger, 453
 Ulbølle Kirke, 156 f. 427
 Ulfeldt Corfitz, 470
 Ulfeldt Ebbe, Frue, 225
 Ulfeldt Jacob, 179 184
 Ulfstand Oluf Holgersen, 63
 Ullerslev, 144
 Ulm i Würtemberg, 11
 Ulrik, Hertug af Mecklenborg, 367
 Umbrien, 108
 Ungarn, 349
 Universitetet, 121 126
 Universitetsbibliotheket, 405 412
 Uraca, Dronning, Portugal, 27
 Urfejde, 41 181
 Urfilla, 91
 Urne Erik, 497
 Urne Johan, Befalingsmand, 47
 Urne Knud, 86 497
 Urte Mølle, 59
 Urup, 48

V.

Vaabenbrødrene, 133 499
 Vaabenskjolde, 96 100 f. 155
 Vaaben, Svendborg, 14 f. 17 20
 Vagnsen, Esbern, 114
 Valdemar, Konge, Jordebog, 16
 363 491
 Valdemar Christian, Prins, 144
 Valdemar den Unge, 27
 Valdemar, Greve, 225
 Valdemar, Hertug af Sønderj., 30
 Valdemar, Markgreve, 31
 Valdemarsgade, 70 f. 132 305 308
 370 f. 389
 Valdemar Slot, 501
 Vandforsyning, 206 267—270 273
 Vandledning, 310
 Vandløb, 70 72
 Vandmøller, 43 58 124
 Vandrender, 268
 Vandværket, 204 257
 Vandværksmester, 215
 Veaux, General, 476 f.

Vecht Hermann, 33
 Veits J., Gaard, 69 f.
 Vejerboder, 119 187 341 361 f. 379
 Vejer & Maaler, 206 215
 Vejervæsenet, 361
 Vejle Amt, 483
 Vejrmølle, hollandsk, 206
 Vejrmøllevej, 306
 Vejstrup, 120 f. 123 125 137 139 181
 Vejstrupgaard, 123
 Vejstrup Møllegaard, 98
 Venderne, 14
 Verdenskrigen, 329 334 351 313
 Vesteraab y 473
 Vestergade, 128 i. 204 269 297 305
 323 370 f. 502
 Vestergades Mølle, 323
 Vester Herred, 206
 Vester-Skjerninge, 125, 386
 Viborg, 31, 44, 58 60 67
 Viebæltet, 36 254 275 278 f. 292
 301 306 345 454 f. 490
 Viffert Axel, 108
 - Corfits, Proviantmester, 179 464
 454 f.
 Vikingetiden, 23 339

Vildtbane kongl., 279
 Vilhelmskilde, 391
 Vilhelmskildevvej, 306
 Villjelm, Brandindspektør, 195 203
 Vinding Herred, 218
 Vindsen Tyge, 17 86 279 398
 Vinhuset, 25 359 503
 Vinkelvej, 307
 Visken, 292
 Vognmandslav, 375 381 384 435
 Voigt L. P., Agent, 432
 Vokssegl gl., 402
 Volde og Grave, 36 f. 68 og f.
 Vordingborg, 27 64 71
 Vor Frue Sogn i Kjøbhvn., 126
 Vornæs, 23
 Vægtene, 161 209 f.
 Vægterinstrux 1825, 70 212
 Vægtervers, 209 f.
 Vænger, 103 118 131 f. 278 f. 282
 292 372 f.
 Værdisager, Fund middelalderlige
 43
 Værnehelgen, 80
 Væver Frants, 342
 Væverne, 435

W.

Walkendorff Abel, 118
 - Christoffer, 50 368
 - Henning, 403
 - Inger, Frue, 86 88 497
 Walker O. C. D., Kaptajn, 255
 Wandall H., Arkitekt, 290 405
 - H., Hotelejer, 395
 Wandalls Hotel, 69 153 334 370
 375 389 488 513 f.
 Weber S., 299 361
 Wedelsborg, 469
 Wedel Wedelsborg J. C., Amtm.,
 Baron, 159 216 244 338.
 Wedels indenl. Rejse, 283 319 329
 341
 Wedel Simonsen, Professor, 12 f.
 50 f. 58 60
 Wehage, Frk., Lærerinde, 151
 Wench H., Arkt., 393
 Werligh, Direktør, 507
 Werner M. Apotk., 266
 Wessel, Toldassistent, 377

West, Seilmager, 353
 Westen, Redakt., 503
 Westermann, Toldassistent, 377
 Wienerfreden 1864, 218
 Wiggers Chr., Farver, 203 457
 - C., Fabrikant, 457
 - F., Fabrik., 457
 - J., Fabrik., 457
 - O., Fabrik., 457
 - P., Købm., 334 350 f.
 Wiggers Mose, 280
 Wiggersvej, 306
 Willemoesvej, 306
 Wilstrup, Malerm., 455
 Wimmer, Fru, Lærerinde, 150
 Wismar, 32
 Wittemberg, 121
 Wivel B. M., Brandinspektør, 68
 273 275 453
 Wrangel, Admiral, 470 f.
 Wytroden, Johannis, 39
 Würtemberg, 21

Ø.

Ørkils By, 41 233 f.
 Ørkils Fang, 277 280
 Ørkilsgade, 130 149 243 268 291
 305 f. 370 f. 393 486

Ørkilshus, 153 206 216 262
 Ørkilsmøller, 321 f. 372 f.
 Ørsted, 388
 Øster Skjerninge, 60 125

Østersølande, tyske, 79
Østre Havn, 343 345 393
Østre Skole, 307
Østre Skolevej, 307
Østrup, 60
Øvrigheden i Svendborg, 359 f.
Øxenbjerg, 23 48 346 206 263 291
306 323 343 f. 361 393
Øxenbjergmark, 253 280 282 382 340
Øxenbjerg Mølle, 21 323 f. 343

Øxenbjergvej, 306
Øxendrup, 404
Øxnebjerg ved Assens, 48 51 122
Øboe Peter, Skibstømrer, 467
Øresundstolden, 347 362 364
Ørkil, Borg, 16 21 26 f. 32 34 f.
41 43 45 47 54 f. 61 63 72 f.
187 277 270 291 305 308 321
413 479

Æ og Z.

Æbeltoft, 298
Æmeltorp Henrik, Feltherre, 29 34
Æresborger, 216
Ægir, Dampskib, 497
Ærø, 49 51 327 359 385 470
Ærø Herred, 218
Ærøskjøbing, 180 383 390

Zanetti, Ordensgeneral, 118
Zarrentin, Kloster i Meckleb, 29
Zuydersøen, 89.
Zølnern, Landinspektør, 282

BILLEDER

Byens Segl fra 1527 paa Forsiden.	Pag. 17
Svendborg Bys Segl fra 1362.....	— 17
do. do. do. do. 1527.....	— 24
Runeknivens Skaft.....	— 25
Middelalderlige Teglovn.....	— 46
Johan Friis til Hesselager.....	— 52
Kong Chr. III.....	— 57
Pax fra Ørkil.....	— 68
Kort over Byen i Middelalderen.....	— 76
St. Birgittes Alter.....	— 97
Vor Frue Kirke før Restaurationen.....	— 110
Franciskanerkirkens Indre.....	— 112
Franciskanerkirken.....	— 154
Museet før Restaurationen.....	— 158
Museet efter Restaurationen.....	— 186
Raadstuevinduet.....	— 191
Raadhuset fra 1830.....	— 265
Løveapothekets Morter fra 1668.....	— 287
Den ældste Anløbsbro ved Christiansminde.....	— 290
Det gamle Skovhus i Caroline Amalielund.....	— 297
Hjørnet af Gjerritsgade og Kattesundet.....	— 300
Gaasestræde.....	— 302
Brogade før Banen.....	— 305
Vestergade.....	313
Købmand E. G. Brandts Gaard.....	— 316
Den gamle Landbogaard.....	— 319
H. J. Krøyers Hjørne.....	— 320
Den Bille Braheske Ejendom.....	— 324
Øxenbjergmølle og Værft.....	— 427
Røgelseskarret fra Hesselager.....	— 469
Kong Carl X Gustav.....	— 487
Den gamle Borgerforeningsfane.....	— 518
Fra Taasinge Færgen.....	

Omslaget tegnet af Arkitekt Andreas Jensen.

TILFØJELSER, TRYKFEJL

Pag.	20	Linie	20	staar	ordnede, læs fortegnede.
—	44	—	7	—	oppebares, læs opbevares.
—	144	—	22	—	Cæs, læs Gæs.
—	157	—	14	—	Vaaben, læs Vaabener.
—	159	—	11	—	Arne Hvide, læs Anne Hvide.
—	169	—	19	—	med, læs mod.
—	177	—	33	—	Holes, læs Holse.
—	190	—	17	—	Midæder, læs Misdæder.
—	275	—	8	mangler efter Vandvogne, „det ogsaa“.	
—	316	—	8	staar	1867, læs 1767.
—	317	—	2	—	lignerede, læs lignende.
—	337	—	29	—	1917 --17, læs 1916—17.
—	402	—	3	—	ob, læs oc.
—	414	—	13	—	Skokke, læs Stokke.
—	416	—	25	—	fadh, læs fadh.
—	416	—	26	—	hien, læs hion.
—	419		2	—	vidke, læs vidhe.
—	419	—	19	—	savnæ, læs sarnæ.
—	423	—	13	—	Hens, læs Hans.
—	448	—	11	—	ung, læs ny.
—	452	—	27	—	Forningen, læs Foreningen.
—	462	—	24	—	Søl, læs Sølv og.
—	468		16	—	byde, læs byte.
—	482	—	14	—	pasererede, læs paserede.
—	482	—	12	falder	„som“ bort.
—	482	—	23	staar	1949, læs 1849.
—	484	—	7	—	12.—14. Sept., læs 22.—24.
—	492	—	14	—	Bykast læs Byskat.

Pag. 96 skal tilføjes: Sakristi, Taarn og Ligkapel er tilføjet i den senere Middelalder.

I Fortegnelsen over Byraadsmedlemmer er udeladt følgende :
 Pag. 208, Lærer Bärthelsen 1876 -1849. Købmand L. Bønnelycke 1881—1897.

JEG beder herved alle, som elskværdigt og imødekom-
mende har meddelt mig Oplysninger om Svendborg
eller Forhold vedrørende Byen, modtage min bedste Tak.
Foruden til en Række private Svendborgere, alle Byens
Embeds- og Bestillingsmænd samt Byens offentlige In-
stitutioner, skal denne Tak rettes til Nationalmuseets
Direktører og Embedsmænd, til Rigsarkivaren i Kjøben-
havn, Landsarkivets Arkivarer i Odense, samt Postvæ-
senets og Toldvæsenets Museumsinspektører og endnu
mange flere end det er mig muligt at nævne her. Sidst,
men ikke mindst, gælder denne Tak Hr. Konsul Ludvig
Riber, som med saa megen Forstaaelse har vist sin In-
teresse for Bogen. Derfor endnu en Tak til hver enkelt især.

Ærb.

JOHANNES OLSEN.